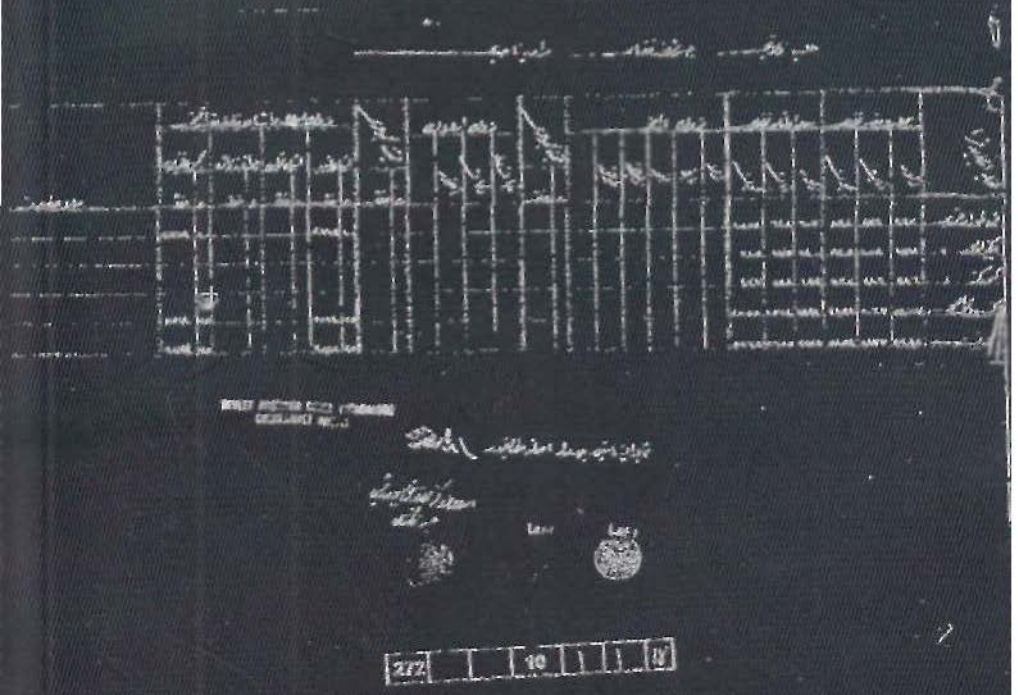
EMVÂL-İ METRÛKE OLAYI

Osmanlı'da ve Cumhuriyette Ermeni ve Rum Mallarının Türkleştirilmesi

Nevzat Onaran

Nevzat Onaran, 1957 Malatya-Hasançelebi'de doğdu. İlk ve orta öğretiminin ardından İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde lisans ve yüksek lisans eğitimini tamamlayan Onaran, bir süre muhasebecilik yaptıktan sonra çalışma hayatını ekonomi muhabiri ve editör olarak sürdürdü. *Özgürlük Dünyası*, *Özgür Gündem*, *Özgür Ülke*, *Evrensel*, *Gerçek*, *Para*, *Liberal Bakış* ve *Dünya* gibi birçok dergi ve gazetede çalışan Onaran'ın yakın dönem iktisat ve siyasi tarihle ilgili bazı makaleleri *AGOS* ve *Tiroj*'da yayımlandı. Onaran, yakın dönemle ilgili araştırmasını sürdürmektedir.

BELGE YAYINLARI: 634
Türkiye İncelemeleri Dizisi

EMVÂL-İ METRÛKE OLAYI
OSMANLI'DA VE CUMHURİYET'TE ERMENİ VE RUM MALLARININ TÜRKLEŞTİRİLMESİ
© Nevzat Onaran

Baskıya Hazırlayan
Sait Çetinoğlu
Osmanlıca İmlâ
Ferit Devellioğlu
Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat,
Ankara 1982
Sayfa Düzeni
Aristan
Kapak Tasarım
Nuran Gündoğdu
Birinci Baskı
Mayıs 2010

EMVÂL-İ METRÛKE OLAYI

Osmanlı'da ve Cumhuriyet'te Ermeni ve Rum Mallarının Türkleştirilmesi

NEVZAT ONARAN

belge yayınları

"Toprağım Hrant'a ve
Demirci Gavuroğlu Süleyman'a"

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ / TÜRK KAPİTALİSTLERİNİN KÖKENİ 9
SUNUŞ 23
GİRİŞ 25

BİRİNCİ BÖLÜM: İTTİHÂDÇI KIRIM 33
1- Anadolu'dan Sürgün 38
2- Nâzır Talat'ın İtirafı 42
3- 'Var de' Geç, Niye? 44
4- Ermeniler'in 'Nakli' 47
5- İlk ta'lîmât: Malları Satın! 51
6- 'Ermeni Malı Yağmalanıyor' 56
7- 33 Komisyonla Tasfiye 62
8- En azından 66 defter olmalı 71
9- 'Ermeni kıtali...' 75
10- Kırım, Osmanlı Meclisi'nde 79
11- 'Savaş suçluları cezalandırılsın' 86
12- Sözde yargılama 93
13- Resmen 276 bin kişi döndü 97
14- Sonuç 101

İKİNCİ BÖLÜM: BMM GEÇİŞ DÖNEMİ 105
1- Sadece İstanbul Hükûmeti'ni 'yok' sayma 110
2- Anadolu'nun 1,5 milyonu Hıristiyan'dı 114
3- İlk öneri: Satılsın 120
4- Ordu adına el koyma 124
5- 'Mahkemelerde sorunlar yaşanıyor..' 128
6- Dönen malını alacak 132
7- Tasfiye Komisyonunda yerel oluşum 136
8- İstanbullu Ermeni ve Rum malları 139
9- İzmir yangını ve vurgunu 141
9.1- 'Zarar 300 milyon altın lira..' 143
9.2- '20 bin hâne yandı..' 144
9.3- 'Nurettin Paşa makbuz karşılığı aldı..' 145

9.4- 'Ordu girdikten sonra..' 147
9.5- 'Ve nüfuzlu zevat..' 148
9.6- Başkumandan: İzmir'i Belkahve'den seyrettim... 150
9.7- Sonuç 152
10- İstanbul Hükûmeti 'tasfiyeye' son verir 153
10.1- Hazîne adına el kondu 154
10.2- İstisnalar, ödemeler ve davalar 158
11- BMM, karâr-nâmeyi kaldırır 161
12- Hükûmette tasfiye hazırlığı 163
13- '10'da 1'i kalmamıştır...' 167
14- İttihâdçı kanûn yeniden yürürlükte 169
14.1- Devletleştirmeye devâm 173
14.2- Tasfiye Komisyonuyla tasfiye 176
14.3- 1923 talimât-nâmesi, 1915 Nizâm-nâmesi gibi.. 181
15- Borçluya bir yıllık ek vade 184
16- Rum ve Ermeniler'e ödememe formülü 186
17- Mahsûbta 'fi'li' uygulama değiştirilmedi 192
18- Sonuç 197

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: CUMHURİYET ADALETİ 203
1- Türkler ve gayr-i Türkler 211
2- Hükûmet önce dağıtır, sonra satar 215
3- Artık tapular fotoğraflı olacak 223
4- Türk sermayedara gayr-i menkul satışı 227
5- Fiyat 1915'e göre belirlenir 230
6- 1914'e dönük kamulaştırma 240
7- Ermeni malları 'kan bedeli' olarak dağıtılır 242
8- 'Yüzde 70-80'ni tapusuz' 246
9- Mübâdillerin de malı dağıtılacak 250
10- Lozan ve malların iâdesi 252
11- 'Ermeni ve Rum Emvâl-i tapuya rabt olunacak..' 257
12- 1928 bütçesine 'emânet'ten 300 bin lira 264
13- Zilyedler nâmına da tapu 270
14- Kanûnen Türkleştirme 272
15- Yargının karârları 276
16- İstanbullu Boğos'un malına el konur 280
17- 73 yıl yürürlükte kalır 285

18- 1980'lerde tapulandırma.....290
19- 2000'lerde de 'vaz'-ı yed etme'.....294
20- Sonuç.....301

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: SONUÇ.....305

BEŞİNCİ BÖLÜM: BELGELER.....317
I. Belge 1: Sürgün Kanûnu.....317
Belge 2: Tasfiye Kanûnu.....319
Belge 3: Ermenileri Sürgün Yönetmeliği.....323
Belge 4: Ermeni Mallarına 'El Koyma' Talimât-nâmesi...326
II. Belge 5: Kurtarılan bölgedeki mallar satılıyor.....332
Belge 6: İttihâdçı Tasfiye Kanûnu yürürlükten kaldırılır...334
Belge 7: İttihâdçı Tasfiye Kanûnu yeniden yürürlüktedir..344
Belge 8: Tasfiye Talimât-nâmesi.....353
III. Belge 9: Hükûmet, 1924'de dağıtıyor.....361
Belge 10: Sâhibine 1915 fiyatından ödeme.....363
Belge 11: İttihâdçı âilelere Ermeni malı.....365
Belge 12: 12 Eylül Bakanının 2001'de tekar yayımlanan genelgesi.....367
Belge 13: Dağıtılan ve satılan mallara tapu.....370
Belge 14: İttihâdçı Tasfiye Kanûnu 1961 Anayasasına uygundur.....375
IV. Belge 15: Takrîr ve Teklîfler.....392
Belge 16: Emvâl-i Metrûke Mevzûatı.....398

ALTINCI BÖLÜM: EKLER / Ek 1-Osmanlı Meclis-i Meb'ûsan'da harici ve dâhili harbin tartışılması.....401
Ek 2-TBMM Gizli Celsede 8 Ocak 1920 tarihli karâr-nâmenin yürürlükten kaldırılması karârının alınması.....479
Ek 3-TBMM'de Osmanlı 13 Eylül 1331 tarihli Tasfiye Kanûnunun değiştirilerek yeniden kabûl edilmesi...487
Ek 4-TBMM'de Hükûmetin emlâki tahrîb olana gayr-i menkul dağıtmasıyla ilgili kanûn tasarısı.....528
Ek 5-TBMM'de Emvâl-i metrûke değerinin 1915'deki fiyatından belirlenmesiyle ilgili kanûn tasarısı.....535
TEBLİĞ: Ek 6-Öncesi ve sonrasıyla 1915: Sempozyumu.545

ÖNSÖZ YA DA TÜRK KAPİTALİSTLERİNİN KÖKENİ VE GELİŞİMİ

Emlâk-i Menkule ya da Bir Talanın Öyküsü çalışmasını Nevzat Onaran *Bir dönemin hukukî metinlerini bir arada vermeyi ve bunun yarattığı sonuçları yorumlama gayretinde oldum* sözleriyle özetler. Onaran'ın çalışması bir adaletsizliğin belgelenmesidir. Çalışmasıyla uzun bir tarihsel dönemde *azınlıkların* birikimlerine el konulmasının yasal sürecinin bir fotoğrafını çekerek, talanın yöntemini resmî ağızdan özetler.

Onaran'ın çalışması bu adaletsizliğin resmî ağızdan doğrulanmasıdır; Onaran kaynak olarak resmî metinleri kullanır. Kaynakların bütünü Meclis tutanağı ya da kanûnlardır; Meclis'in söylemini ve bir anlamda resmî ağzı deşifre eder. Resmî politikanın sürekliliğine ışık tutar. Bu bakımdan Onaran'ın çalışması 1. Jöntürk (İttihâd) ve 2. Jöntürk (Kemalist) dönemlerin politikalarının sürekliliğine işaret eder.

Tehcir Kanûnu Ermenilerin bir daha tarih boyu yaşadıkları topraklara dönememesine yönelik olduğu gibi Elen kökenli Osmanlı yurttaşlarına yönelik *terör* ve *sürgün*ler de, Elen halkının kadim topraklarından kazınmasına yöneliktir. Gerek Ermeni halkı gerekse Elen halkının bir daha geriye dönmesi düşünülmeden malları tasfiye edilmektedir ki buna kısaca yağma demek daha doğru olur. Bu mallardan nemalanmayan neredeyse yoktur. İdârecîler, askerî yöneticiler[1], yerel İttihâdçı eşraf yağmadan pay

---

1 24.3.1918 tarihli tamim Askerîyenin el koyduğu menkullere ve gayr-i menkullere ilişkindir BCA 272...12/37.19.3, 29.1.1916 tarihli tamim de Emvâl-i metrûke satışlarından elde edilen gelirlerin vilâyet (Sivas) ve askeriye giderlerine harcandığını belgelemektedir. BCA 272... 74/64.2.13, Bazı bölgelerde askerîyeye verilenlerin bir kaydına ait listeler de kayıptır. BCA 272... 11/11.31.5.

alır. Yerinden sökülen bu kadim halkların malları hemen *tasfiye* edilir. *Gâvur malı* deyimi de bu uygulamalardan kalmış olsa gerektir. Ankara Hükûmeti de bu İttihâdçı talan uygulamalarının devâm ettirecektir. Savaş döneminde uygulanan baskılarla terörize edilerek kaçırılan ya da iç bölgelere sürgün edilen elen kökenlilerin emlâkiyle ilgili uygulamalar bunların bir daha geri dönemeyeceklerini hesaplandığının kanıtı olarak almak mümkündür: Çatalca'nın sürgün köyünden Yunanistan'a firâr eden İstoryo'ya ait bağların üzüm mahsulü ile bir rakı imalathanesinin satış işlemlerine dâir 4.11.1918 tarihli tamim[2], bu zihniyete bir örnek olarak verilebilir. Ankara hükûmeti de kamu binâları ve memûrların iskânı için evvel emirde Ermeni gayr-i menkullerine yönelecektir. Tâbiî ki dışarıdan gelen mültecîlerin yanında devlet yanlısı aşîretler de kovulanların yerine yerleştirilir: İttihâd mebûsu Seyyid Taha ve avenesinin Hakkâri'deki boş köylere yerleştirilmelerine dâir 3.3.1918 tarihli karâr[3] Asurî/Süryani ve Nasturilerin sürülmesiyle boşaltılan yerlerin ödül olarak soykırımcı aşîrete tahsîs edilmesidir. *Tehcir* edilenler, apar topar götürülmektedir. Geçimlik araçlarının ellerinden alınması yeni bir yere iskânının düşünülmediğini göstermektedir. Yeniköy Rumlarının tehciri bu cümledendir.[4] Kemerburgaz'dan göçürülen Elenlerin akıbeti de farklı değildir.[5] Gönderilen yerlerde de iskân edilememektedirler.[6] 1918 de geri dönenlerin evlerinde yeller esmektedir.[7] Yerlerine merkez kumandanlıkları başkalarını yerleştirmiştir.[8] İhalelerde yolsuzluklar yapılmakta menkul ve gayr-i menkul eşe dosta dağıtılmaktadır.[9] Merkezden ihaleye katılacak

2 BCA 272...12/37.23.1
3 BCA 272...12/37.19.3
4 BCA 272... 11/11.32.11
5 BCA 272...12/ 37.22.3
6 BCA272... 14/73.4.1
7 BCA272... 11/12.36.8
8 BCA 272... 11/12.40.11
9 BCA272... 11/8.11.13

olanın ismen bildirilmesi[10] ihalenin o kişiye verilmesine yönelik olduğunu söylemek yanlış olmaz. Yerlerinden sökülenlerin bıraktıkları (bıraktırıldığı) şeyler üzerinde suiistimaller olmaktadır.[11] İhtida etmeleri dahi mallarına el konmasına engel teşkil etmemektedir.[12] Askere alınan gayr-i Müslimler dahi bu işlemden kurtulamazlar, onların da malları müsadereye tâbidir.[13] Kişisel ziynet eşyalarına, kıymetli madenden yapılmış dinî kitapların muhafazalarına da - ki muhtemelen ibadet yerlerinden alınmıştır- el konulmuştur.[14] Bergama'da eşraf ve komisyon azalarının paylaştıkları zeytinlikler az değildir: "6.000 ismi silik, 6.000, Bergama, Narlıealı- Hafız Şerif Efendi, 6.000, Bergama, Narlıcalı-Hancı Hakkı efendi, 13.000, 6.000, Bergama, Narlıcalı- Terzizade Mustafa Efendi, 4.000 Bergama da ceza reisinin kayınpederi, 1.500 Kınıklı süvari tahsîldarı, 15.000 Muhâcir Komisyonu kâtibi Midillili Şâkir Hasan Efendi"[15] gibi eşraf ve memûrine dağıtılmıştır.

Emvâllerle ilgili işlemlerin karakteri topraklarından kazınan bu kadim halkların bir daha geri dönmeyeceği varsayımına dayalıdır. Yoksa Şile'li Yani oğlu Dimitri'nin 334 *senesi Şehr-i Nisanı zarfında Şile kasabası ahâlîsinden ikiyüz aded lira-i Osmaniye mubayaa etmiş olduğu eşyayı men kulesini İstanbul'a nakletmek üzere Şile kaymakamlığı tarafından ruhsat verilmiş olduğu hâlde Şile'ye tâbi Yeniköy'de mukîm muhâcir komisyonu tarafından eşya-ı mezkûreye Emvâl-i metrûke maa-ruhsatiyye yed'inden ahz ve zabt edilmiş*[16] olsun. Ve iâde çabalarından bir

10 BCA 272...74/64.7.12

11 BCA 272.., 71/28.4.1, BCA 272...71/28.3.8

12 BCA 272... 11/11.29.26,BCA 272... 11/8.9.8

13 BCA 272...11/9.22.9

14 BCA 272 74/65.13.11

15 BCA 272...11/8.7.15

16 BCA 272...,10/1.2.39,BCA 272...10/1.2.40, Dâhilîye Nezaretinin (Aşâir ve İskân md) 10 Teşrin-i evvel 1334 sayılı yazılarından Elen kökenli Yeniköy sakinlerinin *tehcir* edilerek emlâklerinin satıldığını anlıyoruz BCA 272...10/1.2.29

sonuç alamasın. 14 Teşr-i Nisani 334 [1918] tarihli Dâhiliye vekâletinin yazıları *Şileye merbût Yeniköy Rumlarının mukaddema mahal-i âhara hin-i nakillerinde orada metrûk eşya ve hayvanattan dolayı vukua getirildiği ol vakit Şile'de bulunan Dokuzuncu Ağır Topçu alayı kumandanı binbaşı Sabri Bey tarafından mu'ta ve mürsel tâhriratta dermiyan olunan su-i isti'malat*[17] hakkında olduğunu belirtelim. Uzun yazışmalara rağmen ne sonuç alındığına dâir bir bilgi yoktur. Giresun Nokta kumandanı Şerif Bey Giresun Rumlarına ait Emvâl-i metrûkeye ait hâsılatla birlikte kayıptır. Şerif Bey, Giresun merkez, Akköy ve Piraziz nahiyelerinde de *Emvâl-i metrûke*lerle ilgili yolsuzluktan da suçlanmaktadır.[18] Canik mutasarrıflığına yazılan 14.4.336 [1920] tarihli yazıdan Rum Emvâl-i metrûkesi eski muhasibi Fehmi Efendi'nin zimmetinde 3.560 kuruşun bulunduğunu anlıyoruz.[19] "Osmaniye dâhiline muvakkaten lüzûm gösterilmiş olan Rumların Edremit, Burhaniye, Ayvalık ve Erdek kazalarındaki Emvâl-i menkule ve gayr-i menkulelerin su-i istimale uğratıldığına ve liva muhâcirin memûru Cemâl Beyin bütün muamelatı keyf ve içtihadına göre icrâ eylediği"[20] kaydedilmektedir. Bu tip örnekler ne yazık ki çok fazladır.

El konulup dağıtılmaya tâbi tutulan malların muhtâc kişilere adil dağıtıldığını söylemek de mümkün değildir: "Muhâcir ve mültecîlerden zirâate kadir erkeği bulunmiyan veya bulunup ta alil ve müsin bulunanlara Zirâat Bankasına Düyûnu olmayanlar tercih edilmek şartıyla emlâk-i mezkûrenin de tefvîz olunabileceği"[21] İzmit Mutasarrıflığına bildirilmektedir. "Anadolu'muzun ücra bir köşesinde doğmuş köylü ve Türk çocuğu olduğum için şimdi matsal kaçmaklığım bi't-tâbi caiz olmıyacağından intikamımı

17 BCA 272...10/1.2.42

18 BCA 272...10/1.3.16, BCA 272... 102.11.9

19 BCA 272...10/2.11.6

20 BCA 272...11/8.1.6

21 BCA 272... 11/9.2.3

alabilmek için âile teşkili, muazzam ordumuza fedai yetiştirmesini arzû"[22] eden dilekçe sâhibine Emvâl-i metrûkeden tahsîsat yapılmaktadır.

Dâhiliye Nezaretinin 1.11.1335[1919] tarihinde Keresi [Balıkesir] mutasarrıflığına gönderdiği yazıda: *Gerek Burhaniye'den gerek sair kazalardan Yunanistan'a firâr ve hicret etmiş Rumlara ait metrûkatın evvela İzmir mültecîlerine saniyen Balkan Harbi esnasında veya ondan sonra muhacereten gelip de henüz yerleştirilemeyenlere usûl-i dâiresinde tevzîî ve iş'ar olunan zeytinliklerin de imâr ve timâr ve muhafaza etmek şartıyla mahalli komisyonların takdîr ve tensip edecekleri tarzda ya tamamen veya müsafereten zikrolunan muhâcirlere itası*[23] emri kaçırılan Elenlerin geri dönemeyeceklerine işaret etmektedir. Yine aynı emirde kalan gayr-i menkullerin *mütâlaa-i mahalliye veçhile temin-i idâresine hâdim tedabirin hemen ittihâzıyle bi guna zâyiâta meydan verilmemesi matlubtur* emrinden hareketle idâre edilen Rum Emvâl-i metrûke idâre heyetinin şehr-i Mart 335 (Balya kazası) cetvelinde 6.049 kuruş hâsılata mahalli Emvâl-i metrûke idâresi tarafından 1.867 kuruş 35 para masraf tahakkuk ettirilmiştir.[24] Ordu kazasında Rumlardan metrûk fındık bahçelerinin mahsulâtının şimdiden muhafaza ve cibayeti için elli kuruş yevmiye ile iki memûrun istihdâmına karâr verildiği Aşâir ve İskân ve Muhaceret Umûm Müdürlüğünün 17 Mayıs 334 [1918] tarihli yazılarında belirtilmiştir.[25] Dâhiliye Nezaretinin 26 Teşrin-i Evvel 334 [1918] tarihli yazılarından Aydın, Söke, Çine, Karaca kazalarından da Elen kökenli Osmanlı yurttaşlarının da kaçırılarak Emvâllerine el konduğunu anlıyoruz.[26]

---

22 BCA 272... 11/11.3.1

23 BCA 272...10/1.6.14

24 BCA 272...10/1.6.3

25 BCA 272...10/1.2.10

26 BCA 272...1071.2.39

Askerîye'nin el koyduğu malların da hesabının tutulmadığı İttihâdın iktidârdan düştüğü zaman yapılan yazışmalardan anlamaktayız. 1919 da hâlen askerîye el koyduğu malların hesabını vermemiş olduğu, Dâhiliye Nezaretinin Sivas vilâyetine yazdığı 5 Haziran 1335[1919] tarihli yazısında *Havza ve Zara kazalarında Rum Emvâl-i metrûkesinden cihet-i askerîyeye verilmiş olan mevaşi ve eşyanın makbuz ve mazbataları mûcibince sened-i mahsûslarıyla havâle-nâmelerin celbi.*[27] Yine Dâhiliye Vekâletinin aynı vilâyete aynı tarihli yazıda *Karahisar-ı Şarkî sancağı Rum Emvâl-i metrûkesinden Karahisar nokta-i askerîyesine verilen zahair ve eşyanın henüz alınmayan makbuz ve mazbatalarının ve Pelenciya noktasına i'ta kılınmış olan eşya mazbatalarının sürat-i istihsâlinin tekiden* istenilmesinden[28] askerîyeye verilen eşyanın da kaydının olmadığı anlaşılmaktadır. Aşâir ve Muhâcirin Müdîriyetinin Bitlis vilâyetine 4.8.334[1918] yazdığı tarihli yazıdan *Ahiren işgal esnasında Rus ordularıyla birlikte ric'at eden ahâlî-i ma'lume* [malûm ahâlî Ermenilerdir] *tarafından terk olunarak mahalli ordu kumandanlığınca ganaim-i harbiyyeden addiyle vaz'-i-yed edildiği* [el konulduğu] *beyân* edilmesi karşısında nutkumuzun tutulduğunu belirtelim. Bir devlet kendi yurttaşlarına ait mallara savaş ganimeti olarak el koymaktadır.

Pek tâbiîdir ki Emvâl-i metrûkeden malları satılışında bedel takdîri yerel komisyonlara aittir ve çeşitli bahanelerle bu bedeller düşük tutulmaktadır. Bu bir nevî eşrafa peşkeş çekilmesi işlemi bazen şikâyetlere neden olmaktadır. Komisyonlar karârlarını çeşitli vesilelerle savunmaktadırlar: *kemâle gelen mahsulât gün be gün düşüp mahvolmak, başka talep zuhur etmediğinden, bu senenin feyz ve bereketi geçen seneden az olduğundan*[29] gibi. Bu mallar kapanın elinde kaldığı gibi, yöneticilerden bundan arî değildir.

27 BCA 272...10/1.4.3

28 BCA 272...10/1.4.4

29 BCA 272...10/1.2.25

Yöneticilerin de bu soygunun bir parçası olduğunu Dâhiliye Nezaretinin 23 Teşrin-i evvel 334[1918] tarihli yazılarından anlıyoruz: *Ayvalık Küçükköy'ündeki Rum Emvâl-i metrûkesinin Yorgi Fedan'a ait yağhane alat ve edevatını söküp aşıran ihtiyat zabiti Halil efendi ve rüfekası hakkında yapılan muâmele neticesinin alınmadığını*[30] anlıyoruz. Yine Dâhiliye nezaretinin 15 Teşrin-i evvel 334 tarihli yazılarında, *Ayvalık derununda efrâd-ı askerîye yerleştirilmiş olan Rum mebânî-i metrûkesinin mühim bir kısmının ahşaba müteallik olanları söküldüp tahrîb edildiği ve bu gibi mebainin kapı ve penceresiz kaldığından ahşabına ta'an efrâdı ahâlînin tecavüzüne de maruz kalmakta bulunduğu ve Yunda Adası'ndaki metrûk hânelerde de aynı ahvâl vukua geldiği ve Ayvalık'ta Aya Vasil Kilisesi Askerî Karakolhanesi civârında bulunduğu hâlde bazı tahrîbata uğradığı*[31] bildirilmektedir. Dâhiliye nezareti bütün bu olanlara rağmen Ayvalıkta *firâr eden Rumlara*[32] *ait* el konan *gümüş tatlı takımı ile kahve kaşığı* vs.nin peşine düşmekten kendini alamaz.

Bu Emvâllerin satışı ile ilgili yapılan masraflar, görevlendirilenlerin yevmiye ve maaşları da tâbiî ki Emvâl-i metrûke hesabından verilir.[33]

Yerlerinden sökülen halkların bıraktıklarının işgali ve talanı o derece yükselmiştir ki; İttihâd sonrası hükûmet bu işgallerin sona ermesine dâir ta'lîmâtlar çıkarmak zorunda kalır: 1.9.1919 tarihli tamim Kartal ve Pendik'teki Rum ve Ermenilerden kalan ve daha sonra işgal edilen yerlerin tahliye edilmesine ilişkindir.[34] Ta'mîmin müttefiklerin zorlamasıyla çıkarıldığını düşünmek yanlış sayılmaz.

---

30 BCA 272...10/1.2.37

31 BCA 272...10/1.2.31

32 Ayvalık'taki elen kökenli Osmanlı yurttaşları 1.Ordu Kumandanı liman von Sanders'in emriyle *dâhile hicret* ettirilmişlerdir

33 BCA 272...65.19.6

34 BCA 272...65/6.2.11

Sadece mallara konmanın dışında kovulanların emlâklarında define aramaları o derece tahrîb edicidir ki, hükûmet 5.3.1916 tarihli tamimiyle; *saklı tutulan* Emvâl-i metrûkenin meydana çıkarılması için evlerde yapılacak aramalarda usûl ve nizâma göre hareket edilmesine dâir hükûmet emri çıkarılır.[35] Kovulanlar tarafından saklanıldığı düşünülen defîne ile ilgili tamimler ve izinler Kemalistler döneminden günümüze kadar uzanacaktır:

TC. Başvekâlet Muamelat Müdîriyeti 6971 Nolu Karâr-nâme[36]

Mâliye Vekâlet-i celilesinden yazılan 1 AĞUSTOS 928 tarih ve 79 numaralı tezkerede Emvâl-i metrûkeden bazı mahallerde mühim miktarda altun para gömülü olduğundan bahisle çıkarılacak nukud-ı mezkûrenin nısfı kendilerine vad ve temin olunduğu hâlde, mahallerinin taraflarından irâe edileceği ba-istid'a nâme beyân ve mürâcaat edilmekte olup ancak mevzu-i bahs medfûatın kanûn-ı mezkûrun müniſin 696'ncı mâddesinde taalluk etmeyeceği ve 341 senesi muvâzene-i umûmîye kanûnunun ellinci mâddesi mûcibince bunların kaçakçılık muhbiri de ad edilemeyeceği ve medfûat-ı mezkûrenin kâşif ve muhbirlerine ikrâmiye verilmemesi şunun bunun eline geçmesini ve bi'n netice hazînenin zararını müeddi olacağı cihetle nef'-i hazîneyi teminen bu gibi muhbir ve kâşiflere tahsîsat-ı mestûre veya masarifi gayr-i melhûzâdan keşf ve ihraç olunacak meblağın nısfına kadar ikrâmiye itası zımnında mûmâileyhle akd-ı mukavele olunması muvafık olacağından bu babda bir karâr ittihâzı teklîf olunmuştur. Keyfiyyet icrâ vekîlleri Heyetinin 5 Ağustos 928 tarihli içtimaında tedkik ve tezekkür edilerek verilecek ikrâmiyenin masarif-i gayr-i melhûzâdan tesviyesi sûretiyle teklîf-i vakın kabûlü tasvib edilmiştir. 5 Ağustos 928

İcrâ Vekîlleri Hey'eti imzâ
Reis-i Cumhur
Gazi M. kemâl

---

35 BCA 272...12/36.12.6

36 BCA 30.11.1.1/30.49.5

Defîne çıkarılması için mübâdele adı altında kovulanlara dahi arama izni verilir:

TC Başvekâlet
Karârlar Müdürlüğü/6531[37]
Defîne çıkarmak üzere iki ay müddetle Türkiye'ye gelen mübâdil Rumlardan ve Yunan tebasından Nikola Adamis'in defîneyi bulabilmesi için bitmiş olan oturma müddetinin iki ay daha uzatılması; Dâhiliye Vekîlliğinin 29/4/937 tarih ve 6031/8640 sayılı tezkeresile yapılan teklîfi üzerine icrâ vekîlleri heyetince 5/5/937 tarihinde onanmışdır. 5/5/937
Reis-i Cumhur
K. Atatürk
İcrâ vekîlleri imzâ

Kiliselerden talan edilen ve şâhıslardan zorla alınan kitaplar da devletin ilgi alanıdır.

25.8.1918 tarihli karâr-nâme, *kilise ve şâhıslardan ele geçirilen kitapların Müze-i Hümayun'a gönderilmesine*[38] ilişkindir.

Ankara Hükûmeti'nin ilk aldığı karârlardan biri Ermenilerin ülke içinde dolaşmalarının yasaklanması karârıdır. Bu karâr aslında, savaş sonrasında Ermenilerin ülkelerine/evlerine dönmelerinin yasaklanmasıdır. *Güvenlik gerekçesine* sığımlarak alınan karârla Ermenilerin doğdukları topraklara, ülkelerine girişi yasaklanmıştır.

Bilindiği gibi, Ankara'da Meclis'in açılmasının tarihi 23 Nisan'dır ve bu meclisçe oluşturulan İcrâ Vekîlleri Heyetinin ilk günleri sayılabilecek yani daha çiçeği burnunda iken 18 Haziran 336 [1920] tarihinde aldığı bir karârla Ermenilerin dolaşmalarını yasaklamıştır: "Dâhilîye Vekâletinin 14 Haziran 336 tarih ve 769 numaralı tezkeresi hey'etimizce dâhilde bulunan Ermenilerin

37 BCA 30.18.1.2/74.37.4
38 BCA 272...60/5.1.18

takım takım İstanbul ile bazı sevâhile geçerek eli silâh tutanların eenebiler tarafından teslih ve İslamlar üzerine taslît eylediği anlaşıldığından, bunlardan hiçbirinin serbestî-i yer ve seyâhati münâsib görülmemiş keyfiyyetin ol veche tebliği karâr-gir olmuştur."[39] Karâr politik sürekliliğe işaret eder.

Bu karârın en önemli nedenlerden biri; *tehcir*den bir şekilde hayâtını kurtarıp, sağ olarak doğduğu topraklara dönmek ve yerine yurduna sâhib çıkmak isteyen Ermenilerin bu imkânının ellerinden alınmak istendiğini söylersek abartmış olmayız. Erzurum ve Sivas kongrelerinde Ermeni *heyûlâ*sının dolaşması bu kanımızı güçlendirmektedir. Heyet-i Temsiliye adına Mustafa kemâl'in Kürt egemenlerine yazıdığı mektuplarda birinci tehlike olarak Ermenilerin geri dönme tehlikesini vurgulayarak yardım istemesi boşuna değildir.

16.3.1923 tarihinde ve 90 A 6 sayı ile alınan bir karârla[40] uygulama perçinlenecektir; "Harb mıntıkasındaki gayr-i Müslimlerin kayıtsız ve şartsız dolaşmalarının mahzurlu olduğu" belirtilir. Karâr tüm gayr-i Müslimlere teşmil edilecektir.

Endişe Ermenilerin ve diğer gayr-i Müslimlerin geride bıraktıkları malların geri alabilmesi, mallarına sâhib çıkmaları ihtimalidir. Bu sırada gayr-i Müslimlerin malları *Emvâl-i metrûke* sayılarak dağıtımı yapılmaktadır. Bu dağıtım sırasında Ermenilerin ve diğer gayr-i Müslimlerin bir sorun çıkarması arzû edilebilir bir şey değildir.

Bir şekilde *tehcir*den canını kurtarıp evine dönebilenler hakkında asılsız suçlamalarla tutuklanmakta idâm dâhil çeşitli cezalara çarptırılmaktadır. O günlerin tanığı olarak Sarkis Çerkezyan önemli bilgiler vermektedir. Karaman'da el konulan mallarına sâhib çıkmak isteyen Sarkis'in babası Gazaros'a (Çerkezoğlu) avukatı iki yol gösterir ya susması ya da sehpa: "Aman Çerkez Ağa, hiç sesini çıkarma, malım dersen seni de asacaklar, sehpa

39 BCA 030.18.1.1/1.4.10

40 BCA. 30.10/99.639.6

orada"[41] Çerkez Ağa'nın gözü önünde malı mülkü haraç mezat satılırken canı bağışlanarak (!) *sürgün* cezasıyla kurtulacaktır. Kısaca büyük bir şans eseri tesadüfen de olsa canını kurtarabilen malını asla kurtaramayacaktır.

1915 Soykırımını Alman arşiv belgelerinden inceleyerek Soykırımına çeşitli açılardan ışık tutan Wolfang Gust, 1915 sürecideki el değiştirmeleri ve haksız zenginleşmeleri, Osmanlı'nın savaş müttefiki Alman görevlilerinin raporlarını kullanarak şu sözlerle açıklamaktadır:[42] *Bu el değiştirmeler karmaşık ve bir sürü mâddelerle dolu* "Loi provisore" *(geçici) diye adlandırılan likidasyon yasasıyla ayarlanmıştı," diye durumu iğneli sözlerle Deutsche Bank'ın müdürü şöyle yorumladı: "En basiti ve duru olanı iki mâddeyi ele almak olacaktır. Yani 1. mâdde: Ermenilerin tüm mallarına el konulacaktır. 2. mâdde: Hükûmet sürgün edilenlerin tasarruflarını tahsîl edecek ve borçlarını ödeyecektir (veya ödemeyecektir)."*[43]

Pratikte de aynen bu şekilde uygulandı. Biçimsel olarak Ermenilerin mülklerinin yedd-i emine bırakılması gerekiyordu. "Dükkânlar ve depoların mühürlenmesi," diye yazdı, Konsolos Bergfeld, "evlerden çıkan tüm eşyaların belli yerlere getirilmesi, hükûmetin himayesi altında tutulması, paraların tedricen postane vasıtasıyla tehcir edilenlerin yeni adreslerine gönderilmesi gerekiyordu,"[44] *ama uygulama Alman Yarbay Stange'ye göre şöyle yürütüldü: "Yetkililer geride bırakılan mülkiyeti (evleri, dükkânları, malları, ev eşyalarını) keyfî olarak kullandılar."*[45]

---

41 Sarkis Çerkezyan, *Dünya Hepimize Yeter*, Yayına hazırlayan: Yasemin Gedik, Belge Yayınları, 2003, sh.59

42 Wolfang Gust, Der völkermord an den armeniern, die tragödie des neltesten christenvolkes der welt, Wolfang Gust'un Alman arşiv belgelerinden yaptığı 1915 Soykırımı derlemesi, Belge Uluslararası Yaymcılık tarafmdan yakında *Alman Arşiv Belgeleri Işığında 1915 Ermeni Soykırımı* adıyla yaymlanacaktır.

43 Alman Devlet arşivi 1915-10-07-DE-002.

44 Alman Devlet arşivi 1915-07-09-DE-002.

45 Alman Devlet arşivi 1915-08-23-DE-013.

Konstantinopel'deki bakanlıklarda kimse el konulan malların geri verilmesini düşünmedi. İçişleri Bakanlığı nezdinde tehcir edilen bazı Ermeni grupların geri döndürülmesini rica eden Büyükelçi Wolff-Metternich'e, muhâtabı tarafından verilen cevap şu oldu: "İlgili şâhısların kendi memleketlerine geri dönmelerine izin verilemez, çünkü, bu arada tasfiye komisyonunun mülkiyeti altına alındığından dolayı orada artık mülklerini bulamazlar."[46] *Alman merkez milletvekili Maximilian Pfeiffer'e, Türkiye'deki seyâhati sırasında, "Ermenilerin tüm servetlerine Türkler tarafından el konuldu," diye aktardı Alman mihmandar E. Never şunları ekledi: "Üstelik birazcık uygar bir devletin düşünemeyeceği bir biçim ve tarzda."*[47]

"Ermenilerin daha henüz geride elde tuttukları malları, geride kalan mallarla ilgili yeni yasanın yürürlüğe girmesiyle iğrenç unsurlara bir şans sundu," diye yazdı, İzmir'den Alman Başkonsolosu Graf Spee, "Bu mallara el koyanların aynı zamanda Ermenilerin devasa servetlerinin de üstüne oturduğuna şüphe yoktur".[48]

Graf'ın bu "iğrenç unsurlar" ifâdesiyle kimi kastettiği, Konsolos Bergfeld'in sözlerinde açıklığa kavuşur: Jön Türk Komitesi üyeleri. "Bunlar" diye yazdı Bergfeld, "bir iki istisna dışında en utanmaz bir biçimde Ermeni evlerini boşaltarak zenginleştiler ve Komiteciler zahmetsiz zenginleşmeden çok hoşnuttular".[49] *Yetkili memûrlar tarafından hiç de rahatsız edilmediler; çünkü "çoğu idarî makamlar komitelere bağımlıydılar ve kendilerinin de zenginleşme beklentileri elbette boşa çıkmadı".*[50] *"Bir yüksek rütbeli subayın ifâde ettiği gibi" diye yazdı Bağdat Demiryolları'nın bir istihbaratçısı, "zengin olmak için elbette böyle bir fırsat asla*

46 Alman Devlet arşivi 1915-12-27-DE-002.

47 Alman Devlet arşivi 1918-02-22-DE-002, Ek.

48 Alman Devlet arşivi 1916-11-13-DE-001.

49 Alman Devlet arşivi 1915-08-27-DE-003.

50 1915-07-09-DE-002.

bir daha gelmeyecektir ve bunu kullanmayan kim varsa aptaldır".[51] Wolfang Gust sadece 1915 -16 yıllarına odaklanmıştır. 1915 öncesinde ve sonrasında durum değişmemektedir.

Bu bakımdan Sözün özü olarak söylersek Nevzat Onaran bu önemli çalışmasıyla, bir örtüyü daha kaldırıp müsadere tarihine –buna Türk kapitalistlerinin kökeni ve gelişmesine- ışık tutarak karanlık bir noktayı daha aydınlatmıştır. Onaran'ın eline sağlık.

Sâit Çetinoğlu

51 1915-11-02-DE-001.

SUNUŞ

Büyük Millet Meclisi (BMM) zabıtlarını karıştırma gayretim sırasında, yakın dönemde ait yeni çalışmaları da göz önüne alarak, kendime şöyle bir yön çizdim. Çizdiğim yön, önce BMM birinci dönem Emvâl-i metrûkeyle yani sâhibi 'sürgün edilmiş ya da kaybolmuş' taşınmaz mallarla ilgili Meclis'te yapılan görüşmeler üzerinde yoğunlaşmak oldu.

Bu da beni, önce ikinci dönemdeki çalışmalara ve o da böyle bir sorunu var eden İttihâd ve Terakki iktidârı uygulamalarına yöneltti.

Gazeteci olmanın kimi kez kolaylığını kimi kez de hayli zorluğunu yaşadım. Böylesi bir kanûnun ağırlığı altında çoğu kez kaldığımı hissettiğim dönemler oldu, ama gayret gösterdim ve bu hâlde toparlayabildim.

Bu süreçte Osmanlıca Türkçesi'ni öğrenmek için bir dönem kursa gittim. Umarım geliştiririm, hayli önemli olduğunu bir kez daha anladım. İstanbul Beyazıd Kütübbânesi ve İstanbul Barosu Kütübbânesi çalışanlarına teşekkür ederim. Ayrıca TBMM Kütübhânesi kaynağını kullanmamda, yardımcı olan gazeteci arkadaşlarıma ve kütübhâne görevlilerine teşekkür ederim.

İlgili kanûnların Latin harfli Türkçe yazılı olanını bulamayınca, Osmanlıca Türkçesi ile orijinal olanı bulunup, gönderen Ankaralı gazeteci arkadaşlarıma bir kez daha teşekkür ederim. Osmanlıca Türkçe kanûn metinlerini bugünkü Latin harflerine çevirmede, Osmanlıca Türkçesi öğrenmemde ve ödevlerimi yapmada yardımcı olan Ağabeyime teşekkür ederim.

8 Ocak 1920 tarihli karâr-nâmeyi bugünkü dile aktarmak öyle kolay bir iş değildi ve Osmanlıca Türkçesi hocama bir kez daha teşekkür ederim. Hayât yoldaşımın sabrına ve desteğine teşekkür ederim.

Emvâl-i metrûkenin yani Ermeni ve Rumların taşınmaz mallarının tasfiyesi ya da transferi anlamında Osmanlı İmparatorluğu, Büyük Millet Meclisi dönemi ve Cumhûriyet'in ilânı sonrası gelişmeleri değerlendirmeye gayret gösterdim.

Kanûnun önemini dikkate alarak ilgili kanûnların tamamını ve Meclis'teki görüşmelerin bir kısmını olduğu gibi sundum. Gerek bölümlerde gerekse belgelerde kanûnlar ve kişilere ait alıntılarda siyah vurgu, metinin aslında olmayıp tarafımdan yapılmıştır.

Takdîr siz okurlarındır.

GİRİŞ

"Mâddeden maksat tehcir ve tegayyüb Rumların ve Ermenilerin Tekâlîf-i Milliye ve harbiye mazbatalarını mahsûb etmemektir. Çünkü gerek Harbi Umûmîye, gerek İstiklâl Harbine yine Şarkî Anadolu Harbine nasıl Ermeniler sebebiyet verdi ise, Garbi Anadolu Harbine ve İstiklâl Harbinin bu kadar çetin ve bu kadar memleketi yıkıcı bir hâl almasına da, Rumlar sebebiyet verdi.

Binâenaleyh bu kanûnla biz o muharebelerin bıraktığı tesîr-i malîyi kastediyoruz. Binâenaleyh Rumları, Ermenileri bu Tekâlîf-i Milliye mazbatalarının bedellerinden müstefit etmemek için bir çare düşünüldü.

Fakat bunu açık olarak Rum ve Ermeni diyemezdik. Muhtelif şekiller ve formüller yazıldı. Muhtelif şekiller üzerinde tedkikat yapıldı. Nihâyet en az mahzurlu veyahut mahzûrsuz bu şekli bulduk.

Size sorarım arkadaşlar; bâ-husûs Musa Kâzım Efendiye sorarım. Tek bir Müslüman Emvâlini hangi Hükûmet, hangi memûr tasfiye etti. Maksat, siyasi zümre altında bu iki unsuru saklamaktır... Onların emlâka tasfiyeye tâbi idi."

Tarih: 3 Nisan 1340 (1924)

Yer: Büyük Millet Meclisi ve 28'inci İnikat, 2'inci Hafi Celse

Kürsüde beyânatı veren: Mâliye eski Vekîli ve Encümen Reisi Hasan Fehmi (Ataç, Gümüşhane)

Tasarı, gizli celsedeki bilgilendirmeye uygun olarak alenî celse de görüşülür ve yasalaşır.

3 Nisan 1340 tarih ve 459 no'lu kısaca bilinen adıyla *Mahsûb-i Umûmî Kanûn*, Kasım 1988'e kadar yürürlükte kalır.

* * *

Osmanlı Tapu Arşivlerinin bilgisayar ortamına alınıp Devlet Arşivlerine devri projesiyle ilgili fikri sorulan **Millî Güvenlik Kurulu**'ndan 'Tapu Kadastro'da muhafaza edin ve kullanıma sınırlı açın' uyarısı geldi.

MGK Seferberlik ve Savaş Hazırlıkları Planlama Dâire Başkanı Tuğgeneral Tayyar Elmas, 26 Ağustos 2005 tarihinde Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü'ne gönderdiği yazıda, **"Buralardaki bilgiler asılsız soykırım ve Osmanlı Vakıfları mülkiyet iddiaları gibi konularda istismara yol açabilir"** şeklinde uyarıldı.[1] 90 yıl sonra bile tapu kayıtlarının gizliliğinin devâmı isteniyor...

Niye?..

* * *

Rum ve Ermeni vakıflarına ait malların geri alınması ya da el konulması sorunu, 1970'lerde gündeme geldi; aslında getirildi.. Ve yıl 2008 oldu sorun hâlen çözümlenemedi.. Ve gerçek kişilerin malları sorunu da. Bir yüzyıl geçti gidiyor.. Asırlık mülkiyet sorunu.

Vakıfların o güne yani 1970'lere kadarki mevcûd hukuka göre gayr-i menkul edinmeleri imkânı bulunurken, birden yeni hukuksal yorumla, 1936 Beyân-nâmesi sonrasında edindikleri malların elinden alınması sorunu yaşanmaya başlandı ve bugün de sorun katmerleşerek devâm ediyor..

Vakıf gibi tüzel kişilik dışında gerçek ve belki de şirket gibi tüzel kişilerin ve belki de bir takım vakıfların malları da dâhil, İttihâdçıların sürgün edilen Ermeniler'in ve Rumlar'ın taşınır ve taşınmaz mallarını tasfiye etmeye yönelik mevzûatıyla ilgili 30 Ekim 1918 Mondros Mütârekesi sonrasında ilk düzenleme İstanbul Hükûmeti tarafından 8 Ocak 1920'de yapılır ve ardından Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nde bir dizi kanûnlar hazırlanır ve yürürlüğe konur..

---

1 *Hürriyet*, 19 Eylül 2006.

1914'den itibâren başlayan ilk kapitalist-emperyalist pazar paylaşımı Birinci Dünya Savaşı ile milyonlarca insan yok oldu ve milyonlarcası da yerinden yurdundan, toprağından koparıldı.. Esâsında insanlık kaybetti.. Genelinde her insan, canıyla malıyla savaşın mağduruydu..

Özelindeyse birileri 'kaybederken', birileri 'kazanmıştı'.. Coğrafyamızda, bu genel ve özel durum birlikte yaşandı..

Anadolu'da İttihâdçı İktidârın Ermeni Soykırımı ile Lozan'dan sonra gerçekleşen Rum mübâdelesinin sosyal mâliyeti insan özelinde ve ekonomik mâliyeti de Ermeni ile Rumların mülkünün tasfiyesi yani transferi somutunda yaşandı..

* * *

Lozan Antlaşması, yüzyılın antlaşması da.. Ama hangi hükmü, resmen ne kadar uygulanıyor ya da uygulanamıyor veya ihlal ediliyor? Neden?

* * *

1936 Beyân-nâmesi konusunda Yargıtay'ın verdiği karârın gerekçesinde **"...Türk olmayanların meydana getirdikleri tüzel kişilerin gayr-i menkul iktisâbları men edilmiştir.."**[2] şeklindeki karâr, üç yıl sonrasında **"Türk olmayanların meydana getirdikleri tüzel kişilerin mâl edinmeleri yasaklanmıştır.."**[3] şeklinde yinelenmiştir ve bir yıl sonrasında da bir başka karârda

---

2 *Yargıtay* 2.HD, 6.7.1971, 4449 E, 4399 K.

3 Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun 8.5.1974'deki, 1971/2-820 E, 1974/505 K, karârı: "1912 tarihli Eşhâsı Hükmiyenin Emvâl-i Gayr-i Menkuleye Tasarrufu Hakkındaki Kanûna göre Türk olmayanların meydana getirdikleri tüzel kişiliklerin taşınmaz mâl edinmeleri yasaklanmıştır. Tapu Kanûnun 35. mâddesi ile yabancı tüzel kişiler taşınmaz mâl edinmekten yoksun bırakılmışlardır."

"..yabancıların Türkiye'de mâl edinmeleri yasaklanmış olup.."[4] denilmiştir...

'Türk olmayanlar..' ve **'.. yabancılar..'** Ve yıllar sonrasında bir resmî rapor daha...

Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurumu 6 Şubat 2006 tarihli Yabancı Unsurlu Gerçek Kişiler ile Yabancı Ülkelerde Kurulu Tüzel Kişiliğe Sâhib Ticâret Şirketlerinin Türkiye Cumhûriyeti Sınırı İçinde Taşınmaz Edinmeleri Uygulamalarına İlişkin İnceleme Raporu'nda, **TC vatandaşı Ermeni, Rum gibi kişilere ait vakıflar 'Cemaat Vakıfları'** incelenmiş ve *5. Bölüm'de Yabancı Tüzel Kişilerin Türkiye'de Taşınmaz Edinmeleri başlığında* **Yabancı Tüzel Kişiler** olarak, 1- Yabancı ticâret şirketleri, 2- Yabancı dernek ve vakıflar ile cemaat vakıfları da kapsama alınmıştır.[5]

Rapordan üç ay sonrasında aynı bakış AKP Hükûmeti'nin **vakıflardan sorumlu (bugünkü Adalet) bakanı M. Âlî Şahin** tarafından bir kez daha tekrar edilir.[6] Bakan Şahin, **"Bugüne kadar yabancı vakıf ve cemaatler konusunda AB ile sorun yaşadık"** yorumunu yapıyor, Vakıflar Genel Müdürlüğünün verdiği TC vatandaşı Rum, Ermeni, Musevi, Süryani, Keldani yani gayr-i Müslim vakıflarıyla ilgi olarak.. Bakan Şahin, TC vatandaşı gayr-i Müslimlerin vakıflarıyla ilgili, yorumunda bir kez daha tekrar ediyor: "..yabancı vakıf ve cemaatler.."

Türkiye Cumhûriyeti vatandaşı gayr-i Müslimlerin vakfı, yabancı statüsünde değerlendiriliyor.. Bu; resmen Türk dendiği hâlde, 'vatandaş olan herkesin Türk' olmadığının resmî itirafıdır.. Alenen hakaret değil mi?

---

4 Yargıtay 1.HD, 24.6.1975, no: 3648-6594 sayılı karâr; Yargıtay'ın 1971 ve 1975 karârları için Baskın Oran, *Türkiye'de Azınlıklar: Kavramlar; Lozan, İç Mevzûat, İçtihat, Uygulama*, Tesev Yayınları, 2004, s. 85.

5 *TC Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu*, sayı: 2006/1, tarih: 6.2.2006.

6 Hürriyet, 15 Mayıs 2006.

Ve, TC'nin bir kısım vatandaşlarını izlemek amacıyla kurulan **Azınlık Sorunlarını Değerlendirme Kurulu**...

Türkiye'de askerlik yapan, vergi veren, seçme ve seçilme hakkında daha çok seçme hakkını kullanma durumunda kalan yani TC vatandaşı olan kişinin vatandaşlık hukuku nerede?..

Hangi hukuk!

Coğrafyamızda homojenleştirme politikası, öncelinde Müslüman (esâsında Sünnî İslam) ve öteki, sonrasında da Türk ve öteki şeklinde yaşanmıştır ve yaşanmaya devâm edilmektedir..

* * *

Köyde, yıllarca Ağanın Tarlası diye bildim...
Ve sonra öğrendim...
- Ohannesler'in, evleri şordaydı...
O tarla da, bizim köylü Ohannesler'inmiş...
Ama benim bildiğimde tarla Ağa'nındı...
Muş'da da böyle olmuştur...

Muş ovasındaki 105 Ermeni köyünün 35'ini Kürt Hacı Musa, 15'ini Fatkanlı Süleyman Ağa ve 15'ini de Dirboyi Cibri imha ederken,[7] elbette Ermenilerin mallarına da el koymuştur..

* * *

Bir anı-belge daha gündeme getirildi..

1915'de dönemin **Dâhilîye Nâzırı Talat Paşa**'nın not ettiği *Kara Kaplı Defter*'den aktarıldığına göre,[8] 1 milyon 256 bin 403 Ermeni'nin 924 bin 158'i zorla sürgün ediliyor (Talat Paşa'nın bu bilgisine göre genelde yüzde 73,5 olan Ermenilerin sürgün edilenlerin oranını, Teşkilât-ı Mahsûsa'nın Erzurum sorumlusu

---

7 Orhan Miroğlu, *Nokta*, 22-28 Şubat 2007.

8 Murat Bardakçı, *Hürriyet*, 24-26 Nisan 2006.

Bahaaddin Şâkir ise, Cemâl Paşa'ya gönderdiği telgrafta Trabzon, Erzurum, Bitlis, Mamuretülaziz, Diyarbekir özelinde yüzde 95 olarak açıklar;[9] ve bunlardan da 41 bin 117 boş binâ kalmış.

Bu hâlde her binâda 22 kişi ikamet ettiği sonucu çıkıyor ki, âiledeki kişi sayısının daha az olmasına göre daha fazla sayıda binâ olması gerektiğini düşündürüyor.. 100 binlerce insan, 1.000 km öteye hazırlıksız ve teşkilâtsız sevkedilmiştir.[10]

Zaten Meclis'teki tartışmalarda da doğrudan rakam ifâde edilmese de bu sayının daha fazla olduğu şeklinde bir kanâtın varlığını söylemek mümkündür..

Kara Kaplı Defter'de, Anadolu'nun tümünde Ermenilerin sürüldüğünün vesikasıdır..

Peki geriye kalan ve resmî olarak söylendiği gibi dönen Ermeniler'e ne oldu? Ve bu Ermeniler'in geride bıraktığı mallarına ne oldu?..

***

Bu, hukukî bir araştırma değil. Bu, sadece konuyla ilgili bir kanûnların analizi de değil.. Bu, 1920'li yıllarda 1915 sonrasında mülkiyet cephesinde neler yaşandığı araştırmasının yoğunlaştırılmış bir özetidir... Özet olduğu için bazı dönemsel konulara değinmedim...

Mecliste tasarıların tartışılması sırasında ve esbâb-ı mûcibesinde verilen bilgileri kimi kez kanûnun özünden öne çıkardığım da oldu.. Çünkü dönemin mülkiyet hukukunu anlatma iddiasında değilim... Bir dönemin hukukî metinlerini bir arada vermeyi ve bunun yarattığı sonuçları yorumlama gayretinde oldum..

Aksi haddim de değil; hepsi bu..

---

9 Âlî Fuad Erden, *Birinci Dünya Harbinde Suriye Hatıraları*, T. İş Bankası Kültür Yayınları, 2003, İstanbul, s. 150.

10 Âlî Fuad Erden, *a.g.e*, s. 151.

Esâs olarak tek kaynak kullandım da denebilir.. Hepsi, Meclis tutanağıydı ya da kanûnlardı; Meclis'in söylemiydi.. Bu anlamda özünde resmî ağızdı.. Tasarılarla ve önergelerle ilgili söz alma ve yanı sıra tartışmanın Meclis'in birinci devresinde daha yoğun yaşandığını söylemek mümkün..

O günkü kayıtları, tutanakları esâs kaleme alındığı Osmanlıca Türkçesi'nden değil, Latin alfabeye çeviri Türkçesi'nden okuduğumu da özellikle belirtiyorum.. Ola ki, Türkçeleştirmede sorun olabilir de..

* * *

Cumhûriyet'le birlikte Osmanlı'dan alınan ve uygulanan mevzûattan biri de Emvâl-i metrûkeyle ilgili olanıdır..

Ermeni mallarını tasfiyesi amacıyla İttihâdçı iktidârın Birinci Dünya Savaşında Eylül 1915'de çıkardığı geçici tasfiye kanûn-ı, ocak 1920'de yürürlükten kaldırılırken eylül 1922'de önce gizli ve ardından alenî celsede kabûl edilen bir karârla yeniden yürürlüğe konur ve nisan 1923'de tam kanûn kimliğine ulaşır..

Bu kanûn Danıştay'ın başvurusu üzerine Anayasa Mahkemesi tarafından, 1961 Anayasası'na uygun bulunarak, kasım 1988 yılına kadar tam yürürlükte kalır..

Geçmişi 19. yüzyıla kadar giden ekonominin Türk'leştirilmesi süreci aslında mülkiyetin Türk'leştirilmesiyle başlar ve uygulanır..

İTTİHÂDÇI KIRIM

II. Meşrûtiyet sonrasında legal olarak çalışmasını sürdüren İttihâd ve Terakki Cemiyeti, **1913 Ocak Babıâli askerî darbesiyle** siyasal hayâtın tek ve hakim partisi olarak iktidâra sâhib olup, 1914-1918 döneminde tek parti rejimi kurmuştur. Politik hayâtta, askerîyenin bu fi'lî durumu devâm ede gelir ve bildik asker-sivil çelişkisinin esâs temeli bir anlamda bu darbeyle atılmıştır.

1914'ten itibâren İttihâd ve Terakki, cemiyet olarak tek başına bulunduğu Meclis'i bile devre dışı bırakarak muvakkat (geçici) kanûnlarla iktidâr olmayı tercih etmiştir.

Cemiyet merkez organının karârıyla (Talat'ın daha sonra Mâliye Nâzırı olacak Cavid'e darbenin olduğu günlerde yazdığı mektubunda bu karârı, net olarak ifâde ediyor[11], bundan sonra, Yarbay Enver'in önderliğinde 23 Ocak 1913'de Babıâli Baskını yapılmış olup, Başkumandanvekîli ve Harbiye Nâzırı Nâzım Paşa öldürülmüş (ki Talat'ın mektubunda Nâzun Paşa ile kurulan ilişki hakkında da bilgi veriyor) ve bu tarihten itibâren İttihâd ve Terakki'nin Osmanlı iktidârı Kasım 1918'e kadar kesintisiz sürmüştür.

Birinci Dünya Savaşı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması İttihâdçı iktidâr döneminde yaşanmıştır. Ermenilerin hem toprağından sürülmesini hem de mallarına el konulmasını öngören 14/27 Mayıs 1331/1915 ve 13/26 Eylül 1331/1915 tarihli geçici kanûnlar bu dönemde çıkarılmış ve o bildik insanlık dramı yaşanmıştır.

---

11 Şevket Süreyyâ Aydemir, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa, 1914-1922*. C. 3, Remzi Kitabevi, İstanbul-1978, s. 55-59.

14 Mayıs 1331 tarihli bilinen adıyla Tehcir Kanûnu öncesinde çıkarılan geçici kanûnlarından birisi de silâh toplamakla ilgilidir: **13 Nisan 1331 tarihli Seferberlikte Ahâlî Nezdinde Bulunan Silâh, Cephane ve Mevâddı Müştemilenin Cihet-i Askerîyeye Teslîmi Hakkında Kanûn-ı Muvakkat.**[12] Bir yandan savaşa hazırlanırken, diğer yanda da halkın silâhsızlandırılmasının özel bir amacı yoksa İttihâd ve Terakki iktidârı böyle bir uygulamayı neden yapmıştır?

Beş mâddelik kanûnun birinci mâddesi 26 Nisan 1331'de ordu, kolordu ve Başkumandanlık gerek görmesi halinde belli bir bölgede ve tâyin edilecek belli bir sürede ahâlînin tüm silâhlarının askerîyeye teslîm etmelerini isteyebileceği şeklinde değiştirilmiştir. Ki bundan 18 gün sonra da 14 Mayıs 1331 tarihli **Vaktı Seferde İcrâât-ı Hükûmete Karşı Gelenler İçün Cihet-i Askerîyece İttihâz Olunacak Tedâbir Hakkında Kanûn-ı Muvakkat** yani bilinen adıyla Tehcir Kanûnu kabûl edilir ve yürürlüğe konur.

Yine böylesi 'tesadüf' bir Nizâm-nâme daha vardır. **2 Nisan 1331 tarihli Sicilli Nüfûs İdârelerinin Teşkilât-ı ile Memûrlarının Vezâifi Hakkında Nizâm-nâme.**[13] 24 mâddelik Nizâmnâmede, nüfûsun sicilinin **'Müslime ve gayr-i Müslimenin her cemaati ile tebaai ecnebiye'** için tanzim olunacağı belirtilir. Nüfûstaki gelişmelerin de her yıl teftiş edileceğine işaret edilir.

Osmanlı siyasal hayâtının tek ve etkin partisi İttihâd ve Terakki'nin iktidâr dönemi aynı zamanda Osmanlı'nın da bitiş yıllarıdır. İttihâd ve Terakki'nin iktidârında, **1918'e kadar yayınlanan muvakkat kanûnların sayısı 1.000'den fazladır.** Bir günde

---

12 *Takvimi Vakayi*, 21 ve 29 Nisan 1331, no: 2161 ve 2169'dan aktaran, hazırlayan: Karakoç Sarkis, *Sicilli Kavînîn, Kanûnlar-Nizâmlar-Ta'lîmâtlar*, C. 16, 10 Temmuz 1324-15 Mart 1336, Cihan Kitaphanesi-1936, sf. 669-670.

13 *Takvimi Vakayi*, 8 Nisan 1331, no: 2149 ve 2152'den aktaran, hazırlayan: Karakoç Sarkis, *Sicilli Kavînîn, Kanûnlar-Nizâmlar-Ta'lîmâtlar*, C. 16, 10 Temmuz 1324-15 Mart 1336, Cihan Kitaphanesi-1936, sf. 667-669.

100'den fazla bu tür kanûnun yürürlüğe konduğu olmuştur; 23 Teşrin-i Evvel 1915'de 249 parça muvakkat kanûndan 177'si kabûl edilmiştir.[14]

İttihâdçıların bu kanûn yapma anlayışı 23 Şubat 1336'da (1920) Meclis-i Meb'ûsân'da Gelibolu mebûsu Celâl Nuri'nin teklîfiyle gündeme gelir ve Kanûn-i Esâsî'ye aykırı olanların yok hükmünde sayılması istenir.[15]

Meclis sadece devre dışı kalmaz, mebûsların can güvenliği bile bulunmamaktadır. Bir Âyan üyesi idâm edilirken, üç mebûsun öldürülmesi faili meçhul kalır[16] (bu yaymda üyeler hakkında bilgiye yer verilerek tanıtımlarının yapıldığı sayfada, hayâtı hakkında doğru bilgiye ulaşmak mümkün değil, sansürlenmiştir).

Arap milliyetçisi olduğu iddiasıyla Âyan üyesi **Abdülhamit Zohravl**, Divân-ı Harb'te yapılan yargılama sonunda 6 Kasım 1916'da idâm edilirken; yine 1916'da Ermeni mebûslar Erzurum Mebûsu **Vartkes** ve İstanbul Mebûsu **Kirkor Zohrap** Diyarbekir'de Divân-ı Harb'te yargılanmak üzere İstanbul'dan Diyarbekir'e götürülürken yolda ve Van Mebûsu **Vahan Papazyan** Muş'ta öldürülür.

Türk Parlamento Tarihi'nde böyle yazılsa da, Osmanlı subayı Ahmet Refik (Altınay), 1919'da Eskişehir'de görevliyken tuttuğu günlük notlarını 1919'da *'İki Komite, İki Kıtal'* ismiyle kitaplaştırır ve kitabında mebûsların öldürülmesine de değinir; Vartkes ve Zohrap'ın İstanbul'dan Halep'e sürüldüğünü ve daha sonra da Cemâl Paşa'nın karşı çıkmasına rağmen Dâhiliye Nâzırı

---

14 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler, İttihâd ve Terakki Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi*, C. 3, İletişim Yayınları, İstanbul-2000, s. 466-467; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler, Birinci Kitap*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Mayıs 2003, 2. baskı, s. 160-162.

15 *Osmanlı Meclis-i Meb'ûsan Zabıt Ceridesi*, 4. devre, sene: 1, C. 1, Ankara-1992, s. 190-191.

16 *Türk Parlamento Tarihi, I. ve II. Meşrûtiyet*, C. II, TBMM Vakfı Yayınları no: 15, ss. 8, 27, 30, 38, 166, 363, 410, 584.

Talat Paşa'nın ısrarıyla oradan Diyarbekir'e yargılanmak üzere gönderildiğini ve yolda **Çerkez Ahmet çetesi tarafından öldürüldüğünü** yazar.[17]

Ahmet Refik, tutuklanıp İstanbul'a gönderilen Teşkilât-ı Mahsûsa'dan olduğu anlaşılan Çerkez Ahmet'le Eskişehir'deki görüşmesinin notlarını da aktarır. Çerkez Ahmet, mebûsları nasıl öldürdüğünü ve daha önce Van'da neler yaptığını anlatır. Çerkez Ahmet'in yaşamı da, uyguladığı kendi yöntemiyle son bulur; Şam'da Cemâl Paşa tarafından astırılarak cezalandırılır.

Mebûsların bile can güvenliğinin bulunmadığı dönemin Sadrazamı Sâit Halîm, Osmanlı Meclisi'nde 5'inci Şubedeki sorgusunda Abdülhamit Zohravi'nin affını kendisinin sağladığı hâlde idâmından haberinin olmadığını belirtirken[18] (bundan sonra Meb'ûsan 5. Şube Tahkikatı), dönemin Adliye Nâzırı Halil de şubedeki sorgusu sırasında, Zohrap ve Vartkes'in Avrupa'ya seyâhati için çalıştığını, ama Hükûmetin Diyarbekir'e sevki sonrasında yoldan çevirmenin mümkün olmadığını açıklar.[19]

1914 sonrası muhalefetin bastırıldığı, Meclis'in çalıştırılmadığı ve mebûsların öldürüldüğü savaş dönemidir.

İttifak blokunda Almanya ve Avusturya-Macaristan ile birlikte ve Alman subayların komutasında savaşa girilmiş, Osmanlı'nın **İtilaf blokuna** (Rusya, Britanya, Fransa, İtalya, Amerika) karşı savaştığı **9 cepheden** sadece 6 tanesinin ülke içinde (Kafkas, Çanakkale, Irak, Sina, Filistin, Hicaz, Yemen) ve geriye kalan 3 cephenin Romanya, Galiçya ve Makedonya'nın da Osmanlı

---

17 Osman Selim Kocahanoğlu (haz.), *Kafkas Yollarında, İki Komite, İki Kıtal*, Temel Yayınları, İstanbul-1998, s. 172-177.

18 Meclis-i Meb'ûsan, Encümen Mazbataları ve Tekâlif-i Kanûniyye ile Said Halîm ve Mehmet Talat Paşalar Kabineleri Âzalarının Divân-ı Âliye Sevkleri Hakkında 5. Şubece İcrâ Kılınan Tahkikat, 3. devre, sene: 1334, içtimai sene: 5, C.1, s. 89. Ayrıca tutanaklar da kitap olarak derlenmiştir, Osman Selim Kocahanoğlu, *İttihâd ve Terakki'nin Sorgulanması ve Yargılanması*, Temel Yayınları, İstanbul-1998

19 Meb'ûsan 5. Şube Tahkikatı, s.163.

dışında olması,[20] Ermenilerin kitlesel olarak toprağından koparılması, sürülmesi ve öldürülmesi, 1913'deki 4 milyon 980 bin km² (180 bin kilometrekaresi Avrupa'da, 1,8 milyon kilometrekaresi Asya'da ve 3 milyon kilometrekaresi Afrika'da) topraktan 1923'de 778 bin kilometrekarenin (Hatay hariç) geriye kalması ve 100 binlerce insanın ölmesi, İttihâd ve Terakki'nin nasıl ve kim için iktidâr eylediğinin karakteristik özelliğidir.

İttihâd ve Terakki'nin **Balkan Harbinde** netleşen **Türkçülük** anlayışı, öncelinde milletleşmenin bir akımıydı;[21] ama daha sonraki yıllarda bu etnik milliyetçilik, İttihâd ve Terakki'nin ideolojik yapısını belirlemiştir.

Bu dönem, bir yönüyle **İttihâdçı Türk Milliyetçiliği** politikalarının netlik kazandığı diğer yönüyle de Anadolu'da insanlık dramının yaşandığı bir yıllar olmuştur.

İttihâd ve Terakki'nin iktidâr olduğu sosyal, siyasal ve ekonomik politikaları belirleyip uyguladığı dönemde Osmanlı'nın Almanya'nın peşinde (ki 2 Ağustos 1914 tarihli Osmanlı-Almanya İttifak Muâhedesi'nin aslının bugün TC Devlet Arşivi'nde bulunmaması da dikkat çekicidir)[22] ve komutasmda 'Birinci Dünya Savaşı'na sokan ve maceracı-hayalperest politikalarıyla Sarıkamış'tan Ortadoğu'ya Balkanlar'a milyonların ölmesine ve sürülmesine neden olan **'tüm Türkler'** olmadığı gibi, dâhilde Ermeni Soykırımı'ndan da 'tüm Türkler' sorumlu değildir.

İkinci Dünya Savaşı'nda 50 milyon insanın katlinden ve Yahudi Soykırımı'ndan sorumlu olan iktidârdaki Hitler'in Nazi Partisi olduğunu, **tüm Almanlar**'ın suçlu olmadığını tüm dünya bilmiyor mu?

İttihâd ve Terakki'nin iktidâr yılları, faşizmin sosyo-ekonomik koşulları itibâriyle 'tam' olarak çakışmıyorsa da, dâhilde ve

---

20 Aydemir, Enver Paşa, C.3, s. 322; Tunaya, C.3, s. 627, 613; Arif Cemil, *Birinci Dünya Savaşında Teşkilât-ı Mahsûsa*, Arma Yayınları, 2. baskı, İstanbul, s. 261.

21 Tunaya, C.3, s. 380.

22 Aydemir, *Enver Paşa*, C.2, İstanbul-1976, s. 519.

hariçte **'düşmânlık-kan'** üzerine inşa ettiği politikası, öz itibâriyle faşizmin öncelidir.

Birinci Dünya Savaşı **('Yalnızca bir devletin değil, bir iktidâr partisinin de savaşıdır')**[23] yenilgisinden sonra, Mondros Mütârekesi'nin 30 Ekim 1918'de imzâlanmasının ertesi günü, İttihâd ve Terakki son kongresini yapar ve dağılır. İttihâdçı liderler Talat, Enver ve Cemâl Paşalarla bir grup fırka yöneticisi Alman denizaltısı ile kaçar.

İttihâdçıların **büyük bir kısmı,** Mustafa kemâl (Atatürk), Hüseyin Raûf (Orbay), Âlî Fethi (Okyar), Kâzun (Karabekir), Âlî Fuat (Cebesoy), Mustafa İsmet (İnönü), Mahmut Celal (Bayar), Mehmet Akif (Ersoy) gibi pek çok İttihâdçı Müdafaa-i Hukuk kadrosu olarak Ankara'da Büyük Millet Meclisi içinde ve dışında **'Millî Mücadeleye'** katılır. Bir bölümü de Halk Fırkası'na karşı bir muhalefet cephesi oluşturur ve 1926 yılında, İzmir Suikastı nedeniyle, İstiklâl Mahkemesi'nce bir kez daha yargılanır.

1- ANADOLU'DAN SÜRGÜN

Ermeniler'in sadece Rusya ile savaş bölgesinden sürüldüğü resmî tezini, aslında bir sözden öte anlamının olmadığını resmî ideoloji savunucuları da bilmiyor olamaz. Seçici oldukları belgelerde bile bunun böyle olmadığını görmek için okuduğunu anlama düzeyi yeterlidir.

Dâhilîye Nâzırı Talat, Anadolu'nun doğudan batıya, güneyden kuzeye pek çok Osmanlı vilâyetine ve mutasarrıflığına gönderdiği telgrafta Ermeniler ile ilgili ne yapılması gerektiğinin direktifini verir.

Bildik adıyla *Tehcir Kanûnu* aslında günümüz Türkçesi'yle *Sürgün Kanûnu* (27 Mayıs 1915) ve Meclis-i Vükelâ'nın (30 Mayıs 1915) karârından hemen sonra 1 Haziran 1915'de (19 Mayıs 1331) İttihâd ve Terakki Lideri (Vekîl-i Umûmî seçilir, 1913'de

23 Tunaya, C.3, s. 613.

ve kasım 1918'e kadar sürer)[24] ve **Dâhilîye Nâzırı Talat** Edirne, Erzurum, Adana, Ankara, Aydın, Bitlis, Haleb, Hudâvendiğar, Diyarbekir, Sivas ve Trabzon vilâyetleri ile Urfa, İzmit, Bolu, Canik, Karesi, Kayseri, Karahisar-ı Sâhib, Niğde, Eskişehir ve Maraş mutasarrıflarının Emniyet-i Umûmîye Müdîriyyesi'ne gönderdiği şifreli telgrafta, bizzât **Ermeniler'in** kalabalık olduğu yerlerde ne yapılacağının emrini tek tek sıralar.[25]

İlgili karârdan iki ay sonrasında 2 Ağustos 1915'de yine Dâhilîye Nâzırı Talat'tan Edirne, Erzurum, Adana, Ankara, Aydın, Diyarbekir, Suriye, Sivas, Trabzon, Kastamonu, Bitlis, Basra, Bağdad, Beyrut, Hicaz, Haleb, Hudâvendigâr, Maraş, Konya, Mamuretülaziz, Musul, Van, Yemen, Urfa, İzmit, Karahisarı Sâhib, Niğde vilâyetlerine ve Bolu, Canik, Çatalca, [Deyr] Zor, Asir, Karesi, Kuds-i Şerif, Kale-i Sultaniye, Menteşe, Teke, Kayseri, Medine Münevvere, Eskişehir, İçel mutasarrıflıklarına gönderilen şifreli telgrafta, **16-60 yaşları arasındaki** Ermeniler'in Memâlik-i Osmaniyye'den dışarı çıkmalarına mani olunması istenir.[26] Gönderilen telgraflar da dikkate alındığında, Ermenilerin tüm Anadolu'da sürgün edildiği ortaya çıkıyor.

Sürgünün uygulandığı bölgeler TC Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü tarafından resmî olarak "doğrudan doğruya cephelerin güvenini sarsacak bölgelerde uygulanmıştır. Kafkas ve İran cephesinin gerisinde bulunan Erzurum, Bitlis ve Van bölgeleri ile Sina cephesi gerisinde bulunan Mersin ve İskenderun.." olarak belirtiliyorsa da, Ermeniler'in sürüldüğü iller şöyle sıralamr:[27]

Adana, Ankara, Aydın, Bolu, Bitlis, Bursa, Canik (Samsun), Çanakkale, Diyarbekir, Edirne, Eskişehir, Erzurum,

---

24 Tunaya, C. 3, s. 299

25 *Osmanlı Belgelerinde Ermeniler*, 1915-1920, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Dâire Başkanlığı, Ankara-1995, 2. Baskı, s. 37-38'de BOA.DH.ŞFR, nr.53/201.

26 *A.g.e.*, s. 71-72'de BOA.DH.ŞFR, nr.54-A/251

27 *A.g.e.*, s. 9.

İzmit, Kastamonu, Kayseri, Karabisar (Afyonkarabisar), Konya, Kütâhya, Mamuretülazîz (Elazığ), Maraş, Niğde, Sivas, Trabzon ve Van. Ermeniler tüm Anadolu'dan sürgün edilir. Ve aslında **İstanbul** da buna dâhildir.

Resmî olarak belirtilmese de İstanbul'u da bu isimler arasına eklemek gerekiyor; 30 bin İstanbul Ermenisi tehcir edilmiştir:[28] Alman Maslahatgüzarı von Neurath, 12 Kasım 1915'de Berlin'e şu bilgiyi veriyor: **Güvenilir bir kaynağa göre Türk Hükûmeti, verdiği bütün teminatlara rağmen, İstanbul Ermenileri'ni de tebcir etme karârı almıştır.**[29] Ve 7 Aralık 1915'de Alman Büyükelçisi Mettemich, Berlin'e son olarak 4.000 Ermeni'nin İstanbul'dan tehcir edildiğini, böylece Osmanlı başkentinden o zamana kadar tehcir edilenlerin toplam sayısının 30.000'i bulduğunu, "geri kalan 80.000 Ermeni'nin de dereceli [kademeli, N.O.] olarak temizleneceği"ni bildirdi.[30] 1915 nisanında fi'len başlayan Ermeni sevkiyatı **resmen** yaklaşık bir yıl sürer.

Dâhilîye Nâzırı Talat, Edirne, Adana, Ankara, Aydın, Hudâvendigâr, Sivas, Kastamonu ile Konya vilâyetlerine ve İzmit, Bolu, Canik, Karesi, Kayseri, Kütahya, Niğde, Eskişehir ile Maraş mutasarrıflarına gönderdiği 15 Mart 1916 tarihli telgrafta, Ermenilerin sürgün edilmesinin durdurulmasını ister.[31] Demek ki adı belirtilmeyen Erzurum, Van, Diyarbekir gibi illerde sürgüne devâm edilmek istenir. Nitekim 10 Temmuz 1916'da Konya'daki Ermenilerin [Deyr] Zor'a sürülmesi emrinin verilmesi,[32] 'sevkîyâtı durdurun' emrinin gerçekte ne olduğunun ifâdesidir.

---

28 Vahakn N. Dadrian, *Jenocid, 1915 Ermeni Olayı ve Hukukî Sonuçları*, Belge Yayınları, İstanbul-1995, s. 155'deki 131 no'lu dipnot.

29 AA (*Alman Dışişleri Bakanlığı Arşivleri*, Siyasal Bölüm-1A), TÜRKEI, 183/40, A33705.

30 AA TÜKEI, 183/40, A36184.

31 Osmanlı Belgelerinde, s. 134-135'de BOA. DH. ŞFR, nr.62/21.

32 *A.g.e.*, s. 149-150'de BOA. DH. ŞFR, nr. 65/176.

Sürgün edilen **Ermenilerin geri dönmesiyle ilgili alınan resmî karâr**, 22 Ekim 1918'de Mondros Mütârekesi imzâlanmadan 8 gün, İttihâd ve Terakki Fırkası'nın kapanmasını sağlayan kongreden ve Talat, Enver ve Cemâl Paşalarla ekibinin Almanya'ya kaçmasından 10-12 gün önce yerel yönetimlere gönderilir.[33] Burada sayılan iller aslında tüm Anadolu kentleridir.

Gerek sürgünün başlangıcı gerekse bittiğinin resmen açıklandığı belgede, Van'dan Edirne'ye, Canik'ten Adana'ya tüm Anadolu illeri sayılmaktadır.

Bu illerin o günkü koşullarda yüzölçümünün büyüklüğü dikkate alındığında, Ermeniler'in sadece 'ordunun güvenliği' açısından belli bir bölgeden sürüldüğü resmî tezinin, aslında iddiadan öte bir anlamının olmadığını ortaya koymaktadır.

Ayrıca Ermeniler dışında Karadeniz, Şarkî Trakya, Marmara ve Ege'de pek çok vilâyet ve mutasarrıflıkta Rumlar ve Pontuslular da sürülür. Rumlar'ın sürgünü Osmanlı kabinesinin iç emirleriyle fi'len gerçekleşir. Pontuslular ve Rumlar'ın bu durumu kasım ve aralık 1918'de Osmanlı Meclis-i Meb'ûsan'da ve ekim 1921 ile haziran 1922'de Büyük Millet Meclisi'nde tartışılır.

Bu, hem Osmanlı Meclis-i Meb'ûsan'da hem de Büyük Millet Meclis'inde gündeme gelir ve tartışılır. Sâit Halîm Paşa da, Sadrazam olarak görev yapması nedeniyle Osmanlı Meclis-i Mebûsân'da yapılan soruşturmayla ilgili verdiği ifâdesinde, Ermeni tehcirinin yanı sıra Marmara, Ege ve Karadeniz'de Rumlar'ın da tehcir edildiğini anlatır.

Ayrıca bu dönemde Türk olmayan Müslümanlar da sürgün edilme politikasından nasibini almıştır.[34]

İttihâdçı iktidâr, harici harble, dâhili harbi birleştirip tüm Anadolu'da 'Türkleştirme'[35] politikası izlemiştir. Dâhili harb, özünde

---

33 *A.g.e.*, s. 175-176'de BOA. HR. MÜ, 43/34.

34 Fuat Dündar, *İttihâd ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası*, 1913-1918, İletişim Yayınları, 2001, İstanbul.

35 Hüseyin Cahit Yalçın, Talât Paşa, *Yedigün Neşriyatı*, 1943, s. 43-44.

sürgün edilen insanlara karşı kırım politikası olarak uygulanmış ve İttihâdçı Türk Milliyetçiliği de, böylesi bir savaş ortamında rengini bulmuştur.

2- NAZIR TALAT'IN İTİRAFI

Ermenilerin toprağından sürülmesinin kanûn-ı 27 Mayıs 1915'te yürürlüğe konduysa da Meclis-i Vükelâ yani hükûmet ilgili karârı 30 Mayıs 1915'de alır. Fakat fi'lî uygulamanın daha öncesinde başladığını yine İttihâd ve Terakki Cemiyeti Lideri ve Dâhilîye Nâzırı Talat'ın telgrafından öğreniyoruz.

9 Mayıs 1915'de (26 Nisan 1331) **Dâhiliye Nâzırı Talat**'ın Van Valisi Cevdet ve Bitlis Valisi Mustafa Abdülhalık'a gönderdiği telgrafta,[36] **Van'da yoğun olarak yaşayan Ermenilerin güneye 'tard** (sürülmesi) **ve ihracının' karârlaştırıldığı, karârın derhâl tâtbîkî için ilgili birimlere tebliğ edildiği ve ayrıca Erzurum'un güneyi lle Bitlis'teki Ermeniler'in de sevke dâhil edileceği** ifâde edilir.

Yani bilinen adıyla Tehcir Kanûnu'nda savaş sırasında askere direnen herkesin sürüleceği şeklinde hüküm varsa da, Nâzır Talat'ın telgrafında hedefin adı bizzât verilir: **Ermeniler.**

Nâzır Talat, Meclis-i Vükelâ'ya yani hükûmete 17 gün sonra 26 Mayıs'ta gönderdiği tezkeresinde, Ermenilerin sevkinin başladığına dikkat çekerek, fi'lîyata uygun gerekli düzenlemenin bir an önce yapılması istenir. Meclis-i Vükelâ'nın 30 Mayıs 1915 (17 Mayıs 1331) tarihli karârında, Nâzırın 26 Mayıs 1915 (13 Mayıs 1331) tarihli tezkeresine yer verilir.

Tezkerede Van, Bitlis, Erzurum, Adana, Kozan, Cebel-i Bereket, Maraş, İskenderun, Antakya illerinin isimleri sıralanarak, bu illerden "**...Ermenilerin vilayat-ı cenubiyeye sevkine bi'l-ibtidar** (başlanılarak).." yapıldığı yani Ermenilerin Musul ve [Deyr] Zor'a sürgün edildiği ifâde edilir.[37] Bu, mevcûd hukukî mevzûatın

---

36 *Osmanlı Belgelerinde*, s. 28-29'da BOA.DH.ŞFR, nr.52/282.

37 Age., s.30-32'de BOA. Meclis-i Vükelâ Mazbatası, 198/163.

gereğini bile yerine getirmeden Ermeniler'in sürgün edildiğini gösterir. Fi'lî bir durumdur.

Nâzır Talat'ın fi'lî uygulaması, **Yusuf Hikmet Bayur** tarafından "Görüldüğü gibi Dâhilîye Nezareti, yani Talat Bey, Meclis-i Vükelâ'dan karâr almadan ve bu işle ilgili kanûn-u muvakkat çıkarttırmadan Ermeni tehcirine başlattırmıştır ve bu ağır sorumluluğu tek başına almaktan kaçınmamıştır" şeklinde değerlendirilmiştir.[38]

İttihâd ve Terakki Lideri ve Dâhilîye Nâzırı Talat, üyesi bulunduğu hükûmetin ve Meclis'i temsilen çıkarılan geçici kanûnı beklemeden fi'len Ermenileri yerinden yurdundan sürgün etme emrini vermiş ve bunu da bizzât tezkeresine yazmıştır.

Bu fi'lî durumu gerçekleştirmesi öncesinde Nâzır Talat, ulusal azınlıklarla ilgili ne tür politika izleyeceğini daha sonra kurduğu kabinede Adliye Nâzırı olan o zamanki Meclis-i Meb'ûsan Reisi Halil'e (Menteşe) açıklamıştır.

Haziran 1913'deki kabinede Dâhilîye Nâzırı olan Talat'ın Edirne'nin geri alınması (temmuz 1913'de) sonrasında dâhilîye politikasının özünü, **"Balkan Harbi'ndeki hıyanetleri tebarüz eden** (meydana çıkan) **anâsırdan memleketi temizlemeyi ön safa almak"** olarak özetlenmiştir.[39]

Bu politikanın gereği olarak İstanbul Antlaşması nedeniyle Edirne, Kırkkilise (Kırklareli) ve civârındaki Bulgarlar'ın Bulgaristan'a sevk edildiğini ardından da sıranın Trakya'daki Rumlar'a geldiği ve bizzât cemiyetin yani İttihâd ve Terakki'nin idâresiyle 100 bin Rum'un ve harb hazırlığı döneminde başlayan göçle İzmir civârında da 200 bin Rum'un (İttihâd ve Terakki'nin İzmir'deki Katib-i Mesulü Celal Bayar da anılarında 130 bin Rum'un tehcir edildiğini yazıyor;[40] Yunanistan'a 'gittiği' aslında,

---

38 Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C. III-kısım: III, Atatürk KDTYH Türk Tarih Kurumu Yayanları, 3. baskı, Ankara-1991, s. 38.

39 Halil Menteşe, *Osmanlı Meb'ûsan Meclisi Reisi Halil Menteşe'nin Anıları*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul-1986, s. 165-166.

40 Celâl Bayar, *Ben de Yazdım, Millî Mücadeleye Giriş*, Sabah Kitapları, C. 5, İstanbul-1997, s. 100.

sürgün edildiği belirtilir. Ayrıca bunun hükûmetin dâhiliyle değil de, Rumlar'ın kendi isteğiyle olduğu da Halil'in anılarında bizzât ifâde edilir.[41]

Bu durum 1918'de Osmanlı Meclis'i Meb'ûsan'ın 11 Aralık'taki oturumunda, **Dimisstokli Efkalidis** (Tekfurdağı) ve **Tokididis**'in (Çatalca) 23 Kasım 1918 tarihli Dâhilîye Nâzırı'nın yanıtlamasıyla ilgili soru önergesinde gündeme getirilir ve tartışılır. Rumların fi'len tehcire tâbi tutulduğu, kendi isteğiyle gitmediğine dikkat çekilir. (Bu konuyu ileriki bölümlerde ayrıca ele alacağız).

3- 'VAR DE' GEÇ, NİYE?

İttihâdçı iktidârın Ermeniler'e yönelik politik uygulamalarını, resmî ideoloji penceresinden bakarak inceleyen kitaplarda, özellikle iki tane kanûnun mâddelerini tam olarak bulmak mümkün değildir. Osmanlı'da resmî kayıtların o denli düzenliliğine dikkat çekmelerine rağmen bu iki geçici kanûna değinilip geçilirken, bilmem ne yerindeki filân bilmem kişinin kullandığı bir belge de bu konudaki güvenilir bir belge olarak da aktarılmaktadır.

Bu konuda yapılan çalışmalarda tamamı konulmayan kanûn-ı muvakkatlar ve hiç değinilmeyen bir karâr-nâme vardır.

1- Tünı Anadolu'da sürgün politikasının kanûn-ı: 13 Receb 1333 yani 14/27 Mayıs 1331/1915 tarihli Vakt-ı Seferde İcrâât-ı Hükûmete Karşı Gelenler İçün Cihet-i Askerîyece İttihâz Olunacak Tedabir Hakkında Kanûn-ı Muvakkat; bu geçici kanûn, 4 Kasım 1918'e kadar yürürlükte kalır (**Belge 1- Sürgün Kanûnu**).

Dört mâddelik kanûnda etnik olarak Ermeni adı yazılmıyor, ama kanûnun uygulamasına yönelik tüm yönetmeliklerde isim verilerek Ermeniler'in sürgün edileceğine dikkat çekilir. Ve Dâhilîye Nâzırı Talat tezkeresinde de Ermeniler'in zaten fi'lî olarak sürgün edildiğini bizzât yazar.

---

41 Halil Menteşe, a.g.e, s. 166.

2- Sürgün edilen Ermeniler'in mallarının tasfiyesini düzenleyen 13/26 Eylül 1331/1915 tarihli 14 Mayıs 1331 Tarihli Kanûn-ı Muvakkat Mûcibince Âher Mahâllere Nakledilen Eşhâsın Emvâl, Düyûn ve Matlûbâtı Metrûkesi Hakkında Kanûn-ı Muvakkat'tır ve bu kanûn da, 1923 nisan değişikliği sonrasında kasım 1988'e kadar yürürlükte kalır (**Belge 2- Tasfiye Kanûnu**).

Kanûn, 14 Mayıs 1331 tarihli kanûn-ı muvakkat ve eylül ayına kadar çıkarılan yönetmeliklere göre yapılan uygulamalar dikkate alınarak hazırlanır.

Kanûn, sürgün edilenlerin gayr-i menkullerini tasfiye amacıyla çıkarıldığı için Büyük Millet Meclisi'nde konu gündeme geldiğinde Tasfiye Kanûnu olarak adlandırılır.

3- 8 Kanûn-ı Sani 1336 (8 Ocak 1920) tarihli Âher Mahâllere Nakledilmiş Olan Eşhâsın 17 Zilkaade 1333 ve 13 Eylül 1331 Tarihli Karâr-nâme Mûcibince Tasfiyeye Tâbi Tutulan Emvâl-i Hakkında 33 Mâddelik Karâr-nâme ile İttihâdçı İktidârın Ermeni mülkleriyle ilgili 26 Eylül 1915 tarihli kanûn yürürlükten kaldırılır (**Belge 6- İttihâdçı Tasfiye Kanûnu yürürlükten kaldırılır**) ve böylece Ermeni mallarının tasfiye edilmesini öngören düzenleme tasfiye edilerek, malların sâhiblerine iâde edileceği yönünde yeni bir düzenlemeye gidilir (İkinci bölümde bu konuyu ayrıca ele alacağız).

Büyük Millet Meclisi'nin Nisan 1923'deki kanûnuyla, bu karâr-nâme yürürlükten kaldırılır ve bazı değişiklikle beraber yeniden 13 Eylül 1331 tarihli kanûnun öngördüğü Ermeni mallarını tasfiye sistemine dönülür. Bu iki geçici kanûnla, tüm Anadolu'da sürgün ve bu insanların geride kalan mallarını yağma politikası izlenmiştir.

Ve Ocak 1920'deki karâr-nâmeyle, Eylül 1915-Ocak 1920 döneminde uygulanan sistem tümden tasfiye edilir ve malların sâhiblerine iâdesi öngörülür.

Bu iki kanûn-ı muvakkat ve 8 Ocak 1920 tarihli karâr-nâmeyi, tam bir metin olarak konuyla ilgili gerek Türk Tarih Kurumu gerekse Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü yayınlarında görmek mümkün değildir. Bu kanûnların ya bir tanesinin bir iki mâddesi yer alır, ya da değinilip geçilmesine karşın, 8 Ocak

1920 tarihli Karâr-nâme'nin adı bile anılmaz.

- Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün hazırladığı iddialı kitapta da bu metin yoktur[42] (Dâhilîye Nâzırı Talat'ın tezkeresi üzerine 30 Mayıs 1915 tarihli Meclis-i Vükelâ'nın aldığı tehcir karârı vardır).

- Bu alanda ilk resmî çalışma denilecek Kamuran Gürün'ün *Ermeni Dosyası* isimli kitabında da, bu iki geçici kanûnla ilgili Yusuf Hikmet Bayur'un kitabına atıf yapılıyor[43] ve tam metin yoktur. 27 Mayıs 1915 tarihli geçici kanûnun iki mâddesine ve 26 Eylül 1915 tarihli geçici kanûnun da üç mâddesine yer veriliyor.

- Türk Tarih Kurumu Başkanı Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu'nun[44] *Ermeni Tehciri* isimli kitabında, bu iki geçici kanûnla ilgili Hikmet Bayur'a atıf yapılıyor[45] ve bir iki mâddesine dahi yer verilmiyor ve karâr-nâmeye de hiç değinilmiyor.

- Türk Tarih Kurumu'nun Ermeni Masası kurduğunu açıklamasının ardından çıkan ilk kitapta da bu iki geçici kanûn yoktur.[46]

---

42 *Osmanlı Belgelerinde*, s. 30-32'de.

43 *Ermeni Dosyası*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara-1985, 3. baskı, s. 214, 217.

44 Halaçoğlu 21 Eylül 1993-23 Temmuz 2008 tarihleri arasında kurumun başkanı olarak görev yaptı.

45 *Ermeni Tehciri*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul-2004, Birinci Baskı, s. 71, 89. Halaçoğlu'nun bu kitabı, aslında 2001'de *Ermeni Tehciri ve Gerçekler*, 1914-1918, ismiyle Başkanı olduğu Türk Tarih Kurumu'nun kitabı olarak –XVI. Dizi, sayı 90- yayımlanmıştır, ama kitabın bu yayınından hiç bahsedilmemiştir; ikinci baskı birkaç s.lık yeni ek dışında, önceki baskının sunuş'u ve sonuç'u dâhil kelimesi kelimesine aynıdır. Halaçoğlu, 2001'de kitabını, üç yıl sonra yeni çalışması gibi bastırmıştır. Kitabın 2001'deki baskısında bu iki geçici kanûn, s. 51-52 ve 68-69'de 2004'deki baskıda olduğu gibi sadece ismine atıf yaparak değinip geçiyor. Bununla ilgili yazım 23 Nisan 2004 tarihli *AGOS*'ta yayımlandı.

46 Hikmet Özdemir, Kemâl Çiçek, Ömer Turan, Ramazan Çalık, Yusuf Halaçoğlu, *Ermeniler: Sürgün ve Göç*, Atatürk KDTYK Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVI. Dizi-sayı 101, Ankara-2004.

- Ortak çalışmadan bir yıl sonrasında Kemâl Çiçek'in hazırladığı kitapta, Sürgün Kanûnu'na metin olarak yer verilmesine karşın, Ermeni mallarının tasfiyesini öngören geçici kanûnun ismi zikredilir ve 8 Ocak 1920 tarihli karâr-nâmeye hiç değinilmez.[47]

Hikmet Bayur 1958'de yazdığı kitabında, her iki geçici kanûnla ilgili geniş bilgi verme ve yorumlama eğiliminde olurken, ondan sonraki çalışmalarda bir adım ileri gidilmemiş, hatta kimi yazarlar da görmezden gelmiştir.

Bu iki geçici kanûnun yanı sıra çıkarılan başka kanün ve yönetmeliklerin hepsine belgeleriyle birlikte bizzât resmî yayınlarda bile yer verilmemesini anlamak mümkün değildir. Bu kanûnlar yer verilmeyecek kadar önemsiz midir?

4- ERMENİLERİN 'NAKLİ'

İttihâdçı iktidâr, 13 Eylül 1331/26 Eylül 1915 tarihli geçici kanûndan önce, mayıs-eylül döneminde bizzât Ermeni ismini yazarak, Ermeni mülkleriyle ilgili Müslümanlar'a dağıtmadan, satmaya, gerektiğine muhafazasına ve komisyonlarla idâre edilmesine kadar bir dizi emri ve yönetmeliği, yerel yöneticilere bildirir ve uygulanmasını ister.

Tüm emirlerin şifreli telgraflarla verildiği ve bunun uygulanmasının da, savaş koşullarında neyin ne kadar denetlendiğini tahmin etmek zor olmasa gerek. Bu yöndeki uygulamanın ardından 26 Eylül 1915'de geçici bir kanün çıkarılır. Böylece öncesinde telgraf emriyle yapılan uygulamaya gerekli hukukî gerekçe de sağlanmış olur. Artık Ermeni malları, yasa hükmüyle tasfiye edilecek, mülkiyet transferi yapılacaktır.

Bu, **ekonomideki homojenleştirmenin** köklü ilk adımıdır.

---

47 *Ermenilerin Zorunlu Göçü*, 1915-1917, Atatürk KDTYK Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara-2005, s. 45.

Nitekim Ermeni mallarının önce dağıtılması ve satılması yönündeki bakanlık telgraflarının ardından, mallarının muhafazasını ve listesinin tutulmasını istenen emirler de gönderilmiştir illere. Bu tür ta'lîmâtların iller düzeyinde olması, oradaki uygulamayı meşrûlaştırmadan başka bir anlamı yoktur.

İlk karârı, o günkü Meclis-i Vükelâ yani Bakanlar Kurulu alır.

Mallarla ilgili kanûn-ı muvakkat çıkarılmadan önce 30 Mayıs 1915 (17 Mayıs 1331) tarihli Meclis-i Vükelâ'nın, 13 Mayıs 1331/26 Mayıs 1915 tarihli Dâhilîye Nezareti'nin 270 no'lu tezkeresinin okunması ardından Ermeni mallarıyla ilgili ilk karâr alınır:[48]

"... **Ermeniler'den nakli îcâb edenlerin**... terk ettikleri memlekette kalan Emvâl ve eşyalarının ve yahud kıymetlerinin kendilerine süver-i münasibe ile (uygun biçimlerde) iâdesi ve tahliye edilen köylere muhâcir ve sair iskâniyle emlâk ve arâzînin kıymeti takdîr edilerek kendilerine tevzi-î ve tahliye edilen şuhûr (kentler) ve kasabarda kâin (mevcûd bulunan) olup nakledilen ahâlîye ait Emvâl-i gayr-i menkule tâbrir (gayr-i menkulleri yazılır) ve tesbiti cins ve kıymet ve mikdarından sonra muhâcirine tevzî'i (dağıtma) ve **muhâcirin ihtisas ve iştigâlleri haricinde kalacak** zeytunluk, dutluk, bağ ve portakallarla dükkan, han, fabrika ve depo gibi âkâratın **bi'l-müzâyede bey'** (açık artırmayla satılması) veyahud icârı ile (kirâlanmasıyla)...

Emvâl-i metrûkenin temin-i muhâfaza ve idâresi ve mu'âmelat-ı umûmiyye-i iskâniyenin tesrî ve tanzimi ve tedkik ve teftişi ve bu husûsda talimât-nâme... tâtbîki ve **tali komisyonlar** teşkil ile maaşlı memûr istihdâmı vazîfe ve salâbiyetlerini hâiz olmak ve doğrudan doğruya Dâhilîye Nezaretine merbût bulunmak ve bir reis ile biri memûrin-i dâhilîyeden ve diğeri memûrin-i mâliyeden intibâb ve tâyin edilecek iki azâdan terekkûb etmek üzere komisyonlar teşkil edilerek mahallerde mezkûr talimât-nâmenin

---

48 *Osmanlı Belgelerinde*, s. 30-32'de BOA. Meclis-i Vükelâ Mazbatası, 198/163.

valiler tarafından icrâ-yı ahkâm tensib edilmiş olduğunun cevâben nezaret-i müşârün-ileyhümaya (işaret edilene) tebliği..."

İttihâdçı hükûmetinin bu karârında, bizzât adı verilerek **Ermeni mallarının hem Müslüman muhâcirlere verilmesi ve satılması hem de belirlenecek komisyonlar tarafından idâre edilmesi** öngörülmüştür. Sürgün kanûnunun hemen ertesinde kanûn da değil bir hükûmet karârıyla Ermeni mallarının ne yapılacağına yönelik bu karâr, tehcirin hiç de geçici olmadığının resmî ilânıdır. Müslümanlar'a dağıtılmasının dışında geriye kalan malların yönetimi de tali komisyonlar tarafından idâre edilecektir.

Zaten 19 Mayıs 1331'de (1 Haziran 1915'de) yürürlüğe giren 14/27 Mayıs 1331/1915 tarihli bilinen adıyla **Tehcir Kanûnunun** ilk iki mâddesi önemlidir. Birinci mâddesi savaşta, hükûmete ve askerî güçlerine karşı silâhlı direnenlerin imhasını ve ikinci mâddesi de, ordu komutanlarının casusluk veya ihanetini **hissettikleri** bir köyün ya da kasabanın halkını tek tek ya da toplu olarak sürülmesi hükmündedir.

Mâdde 2- *Ordu ve müstakil kolordu ve fırka kumandanları, icâbat-ı askerîyeye (askerliğin gerektirdiği kurallara) mebnî (dayanarak) veya casusluk ve hiyanetlerini hissettikleri kurâ (köyler) ve kasabat (kasabalar) ahâlîsini münferiden (tek olarak) veya müctemi'an (toplu olarak) diğer mahallere sevk ve iskân ettirebilirler.*

İttihâdçı iktidâr tüm sürgünleri bu mâddeye göre yapar. Anlıyoruz ki, bir köydeki ya da kasabadaki çoluk-çocuk, yaşlı-genç, kadın-erkek demeden tüm insanların yerinden, yurdundan sürülmesine, bir çavuşun iki dudağı arasından çıkacak iki kelime yetiyor:

- Bunlarm hain ya da casus olduğunu hissediyorum, sürülecek..

Bir komutana casusluk faâliyetinin bulunduğunu ya da ihanetini hissettiği bir köyü ya da kasabayı tümden sürgün etmesine imkân veren bu kanûnun kabûlünün ardından Bakanlar Kurulu karârıyla bu yönde bir düzenlemeye gidilmişse de, yine aym gün itibâriyle Ermeniler'in sürgünüyle ilgili ayrı bir talimât-nâmeyle de nelerin yapılması

gerektiği ayrıca belirlenmiştir (Belge 3- Ermenileri Sürgün Yönetmeliği).

Toplam 15 mâddelik 17 Mayıs 1331 (30 Mayıs 1915) tarihli Ahvâl-i Harbiye ve Zarûret-i Fevkalâde-i Siyasiye Dolayisiyle Mahâll-i Ahire Nakilleri İcrâ Edilen Ermenilerin İskânı ve İaşesiyle Husûsat-ı Sâireleri Hakkında Talimât-nâme'de yine günümüz Türkçesi'yle **Harb ve Olağanüstü Siyasi Zorluklar Dolayısıyla Nakilleri İcrâedilen Ermenilerin Yerleşmesi, Beslenmesi ve Sair İhtiyaçlarıyla İlgili Yönetmelik**'de sürgün edileceklerle ilgili neler yapılacağı mâddeler halinde tek tek yazılmıştır.

Nakli gerekeni devlet memûrunun sevk edeceğinin belirtildiği 1'inci mâddenin devâmında, 2'inci mâdde de, nakledilecek kişilerin Ermeni olduğunu öğreniyoruz:

Mâdde 2- ***Nakledilecek Ermeniler'in, bütün kıymetli taşınabilecek ve hayvanlarını birlikte götürebilecektir.***

Sürgün edilenlerin **Ermeniler** olduğu gerçeği daha sonraki 3'üncü, 4'üncü, 6'ıncı ve 7'inci mâddelerde de tekrar edilir.

İskân bölgelerine giden Ermeniler'in can ve mâl güvenliğinin, yiyeceğinin valilerce sağlanacağı (**Mâdde 3**), Ermeniler'in hükümetin belirleyeceği köylere yerleştirileceği (**Mâdde 4**), oluşturulacak Ermeni köylerinin Bağdat demiryolundan 25 km uzakta olacağı (**Mâdde 6**), iskân edilen Ermeniler'in kaydının tutulacağı (**Mâdde 7**) ve bir başka yere izinsiz gitmeyeceği (**Mâdde 8**), bunlara gerekli arâzînin verileceği (**Mâdde 12**), sanatkar olana belli miktarda sermaye sağlanacağı (**Mâdde 15**) gibi tek tek yapılacaklar sıralanır.

O anlamda eksik kalan bir hüküm de telgrafla emir olarak iletilir. **Ermenilerin yerleştikleri mahallede nüfûs payının Müslüman nüfûsunun yüzde 10'u geçmeyeceğine** özel dikkat çekilir. Dâhilîye Nâzırı nâmına Âlî Müfit imzâlı 5 Temmuz 1915'de birçok vilâyete, mutasarrıflığa ve Adana ile Haleb Emvâl-i Metrûke Komisyonu Riyâseti'ne gönderdiği telgrafta Ermenilerin iskân edildiği Kerkük, Diyarbekir ve Haleb'de nüfûsunun, Müslüman

nüfûsunun yüzde 10'u geçmeyeceği uyarısında bulunur.[49]

Bilinen adıyla Tehcir Kanûnu ile 'sürgün edileceklerin' öznesi, resmî olarak önce İttihâdçı hükûmetin karârında ve ardından bu yönetmelikle belirlenir: **Ermeniler.**

Bugünden geçmişe bakınca bu yönetmelik gereğini yerine getirmeyen, sevkiyatta Ermenilerin can ve malını korumayan (**Mâdde 3**) devlet yetkilileri için İttihâdçı iktidârını ne yaptığına yanıt bulmak mümkün değildir; ama Dâhilîye Nâzırı Talat'ın Diyarbekir Vilayetine çektiği telgrafta bir anlamda katliama 'devâm et' ifâdeleri dikkat çekicidir.[50]

Nâzır Talat'ın sevkiyat sırasında **"700 kişinin koyun gibi boğazlattırıldığı ve şimdiye kadar bu katliamlarda ölenlerin 2 bin kişi olduğu... tüm Hıristiyanların katledilmelerinden korkulduğu.."** şeklinde yaşanılanlarla ilgili istihbarat alındığını belirten telgrafında, **"Ermeniler hakkında geçerli olan tedbirlerin diğer Hıristiyanlara[51] uygulanmayacağı.."** ifâdesiyle Ermeniler için yapılanların tüm Hıristiyanlar için geçerli olmadığını belirterek, o anlamda katliama **'onay'** verdiği gibi, katliam yapanların cezalandırılması emrini vermediği gibi, benzer durumun bir daha yaşanmaması uyarısında dahi bulunmaz.

İttihâdçı iktidârın kararıyla, Osmanlı'nın mülki idâresi gözetiminde gerçekleştirilen Ermeniler'in sürgünde neler yaşadığının bilinmez olmadığı Nâzır Talat'ın telgrafında da bu şekilde kaydediliyor.

5- İLK TALİMAT: MALLARI SATIN

Ermeniler'in sürgün edilmesiyle ilgili bu talimât-nâmenin dışında Bakanlar Kurulu kararı gereği doğrultusunda daha başka

---

49 *A.g.e.*, s. 62'de BOA. DH. ŞFR, nr. 54/315

50 *A.g.e.*, s. 68-89'da 12 Temmuz 1915 tarih, BOA.DH.ŞFR, nr. 54/406.

51 Diğer Hıristiyanlar Doğu-Batı Asurlar [Kildani ve Süryaniler] olmakta. [ed.]

yönetmelikler de hazırlanır. Sürgün edilen Ermeniler'in kalan mallarıyla ilgili ilk ta'lîmât, **'satılması'** olur.

İttihâdçı Sâit Halîm Paşa hükûmetin karârının ardından 9 Haziran 1915'de Dâhilîye Nâzırı Namma Âlî Müfit'ten Erzurum Vilayeti'ne gönderdiği şifreli telgrafta, Ermeni mallarının sâhibleri adına **satılması** istenir:[52]

"Göç eden **Ermeniler'in** geride bıraktıkları eşyaların değeri hükûmetçe sâhiblerine ödeneceğinden **terkedilmiş malların korunarak sâhibleri adına satılması** ve güçsüz kadınlarla askerî imalathanede çalışanların sevklerinin tehiri caizdir." Bu, Ermeniler'in artık toprağına dönemeyeceğinin resmî emridir.

Ve bir gün sonrasında yayımlanan yönetmelikle de Ermeni mallarının oraya yerleştirilen muhâcire dağıtımından satımına kadar bir dizi karârın öncelikle Dâhilîye Vekâleti izniyle kurulacak **Emvâl-i Metrûke İdâre Komisyonları** tarafından yerine getirilmesi istenir.

Toplam 34 mâddelik 28 Mayıs 1331 (10 Haziran 1915) tarihli **Harb ve Olağanüstü Siyasi Durum Sebebiyle Başka Yerlere Gönderilen Ermenilere Ait Mülk ve Arâzînin İdâre Şekli Hakkında Yönetmelik**'te Ermeniler'in kalan mallarının ilgili ta'lîmât gereği idâre ve yürütülmesi için **Emvâl-i Metrûke İdâre Komisyonları**'nın kurulması öngörülür (Mâdde 23). Binâ, bağ, bahçe ve arâzînin muhâcire ve icâra vermekten, satımına kadar bir işlem bu komisyonlar idâresinde yerine getirilecek; para da sâhibine verilmek üzere mâl sandığına yatırılacak ve sâhibine verilecek hükmü var da, ne kadar yatırıldı ve ne kadarı verildiği sorusunun yanıtı, yine soru işareti.

Mâdde 1- *Başka yerlere gönderilen **Ermenilere** ait olup terkedilmiş olan emlâk ve arâzî ile diğer konuların bu yönetmelik uyarınca idâre ve yürütülmesi bu işle ilgili görevliler ve yetkilerinin dereceleri aşağıda mâddelerde yazılı olan ve özel olarak teşkil edilen komisyonlara aittir.*

---

52 *Osmanlı Belgelerinde*, s. 40'da BOA.DH.ŞFR, nr. 53/303.

Talimât-nâmenin birinci mâddesinde 'el koyarak' idâre edilecek malların Ermeniler'e ait olduğu belirtilir ve kalan malın korunmasının doğrudan **Emvâl-i Metrûke İdâre Komisyonu** tarafından yapılacağı da 23'üncü mâddede ifâde edilir.

Mâdde 23- *Boşaltılan köyler ve ilçelerdeki bütün terkedilen emlâkin bu yönetmelik hükümlerince idâre ve yürütülmesi, Emvâl-i Metrûke İdâre Komisyonlarınca yapılacaktır.*

Ayrıca Ermeniler'den kalan malın idâre edilmesi için bir **heyet** oluşturulacağı da 25'inci mâdde de belirtilir. Komisyon ve heyetin oluşturulmasında yetkili kurum Dâhilîye Nâzırlığı'dır **(Mâdde 25)**.

Yönetmelik; boşaltılan binâların **(Mâdde 2)** ve tek tek kayıt altına alınan eşyanın korunacağı ve tutanağın Emvâl-i Metrûke Komisyonu'na verileceği **(Mâdde 3)**, sâhibi belli olmayan eşyanın köy adına muhafaza edileceği **(Mâdde 4)** ve bozulacak durumda olanın satılacağı ve parasının mâl sandığına yatırılacağı **(Mâdde 5)**, kiliselerdeki eşyaların saklanacağı **(Mâdde 6)**, arâzîden alınacak ürünün satılacağı **(Mâdde 8)**, daha sonra düzenlenen vekâletnamelerle hiçbir işlem yapılmayacağı **(Mâdde 10)**, yerleştirilen muhâcire arâzînin geçici belgeyle verileceği ve onun işleceği **(Mâdde 11)**, **gerektiğinde arâzîlerin satılabileceği (Mâdde 16 ve 18)**, bazı arâzîlerin kirâlanabileceği **(Mâdde 20)**, satış ve kirâdan elde edilecek paranın önce mâl sandıklarına konacak ve daha sonra da sâhiblerine ödeneceği **(Mâdde 22)**, komisyonların hükûmet memûrlarıyla birlikte işbirliği içinde çalışacağı **(Mâdde 26)** ve çalışmalarını 15 günde bir rapor edeceği **(Mâdde 27)**, bütün sorumluluğum **Emvâl-i Metrûke İdâre Komisyonunda** olduğu **(Mâdde 29)**, komisyonun bir başkan ile üç kişiden oluştuğu **(Mâdde 30)** ve komisyonların olmadığı bölgelerde yönetmeliğin mahalli idâre tarafından uygulanacağı hükümlerini içeriyor **(Belge 4- Ermeni Mallarına 'El Koyma' Ta'llmât-nâmesi)**.

Dâhilîye Nâzırı nâmına Âlî Müfit 5 Temmuz 1915'de Adana ile Haleb Emvâl-i Metrûke Komisyonu Riyâseti'ne ve 7 Temmuz 1915'de Dörtyol/Adana Emvâl-i Metrûke Komisyonu Riyâseti'ne gönderdiği telgraflarda, Ermeni nüfûsu ve malıyla ilgili

yapılacak düzenlemeler hakkında emir verir.[53] Böylece yayımlanmış olanlara göre mevcûd resmî belgelerde ilk kez Emvâl-i Metrûke Komisyonu Riyâseti'nden bahsedilir.

Ermeni mallarını bu komisyonlar aracılığıyla tasarruf edilmesine imkân veren hükümler ve emirler sıralanırsa da, alacakların durumuyla ilgili yeterli açıklık olmaması üzerine borçluların kaybolduğunu ve yatırımların fi'len boşa gittiğini belirten yabancı şirket ve bankalardan **Alman alacaklılar** (Ağustos-Eylül 1915), İstanbul'daki Almanya Elçiliğine şikayette bulunarak gerekli önlemin alınmasını istemiş ve Elçilik de, Alınan alacaklıların zararından Osmanlı hükûmetini sorumlu tutacağını ve malların satımını öngören bir kanûnun bulunmadığını belirtmesi sonrasında gerginlik yaşanır.[54]

26 Eylül 1915'de Tasfiye Kanûnu uygulamaya konduktan sonra da, Ermeni hânelerin Müslümanlar'a dağıtılmasına devâm edilmesi yönünde karârlar artık 'kanûni' olarak alınmaya devâm edilir. Kanûn sonrasında tasfiyenin ilk uygulamasıyla mallar dağıtılır.

Ermeni hânelerinin Müslümanlar'a dağılmasına Urfa'dan başlanır. Yayımlanan belgelere göre, bunun ilk resmî emri 27 Ekim 1915'de verilir. Urfa'da evleri yanan Müslümanlara gerekli paranın 'asilerin Emvâl-i metrûkesinden ödenmesi veya boşalan **Ermeni hânelerine yerleştirilmesi**' yönündeki Dâhilîye Nâzırı emri, mutasarrıflığa ulaştırılır.[55] Buradaki zorunlu ihtiyaç halinin, daha sonrasında da yaratıldığını düşünmek mümkündür.

Ermeni gayr-i menkullerin, yani taşınmaz mallarının kullanımı ve denetimi dışında çalışma hayâtından Müslüman olmayan ahâlînin tasfiyesi de gündeme gelir; Osmanlının İsviçre-Bern

---

53 *A.g.e.*, s. 62'de BOA. DH. ŞFR, nr. 54/315 ve s. 63'de BOA.DH.ŞFR, nr.54/346.

54 Hilmar Kaiser, *Türkiye'de Etnik Çatışma* Derlemesinde, İletişim Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul-2005, s. 137-138

55 *Osmanlı Belgelerinde*, s. 117-118'de BOA. DH.ŞFR, nr.57/140.

elçiliğinin Hariciye Nâzırlığı'na verdiği bilgi üzerine nezaretten, Dâhilîye Nâzırlığı'na 8 Şubat 1916'da gönderilen tezkere, İstanbul Ermenilerin İsviçre bankalarına büyük miktarda para kaçırdığı ve bunun kontrolü için Rum ve Ermeni demiryolu çalışanlarının sıkı gözetim altında tutulması ve bunların yerine güvenilir Müslüman memûrların alınması istenir.[56] Savaşta bu tasfiyenin sadece demiryollarıyla sınırlı kaldığını sanmıyoruz.

Fiilen 1915 nisan ayında başlayan Ermeni sürgünün, bir yıl sonrasında artık Erzurum, Van ve Diyarbekir illeri hariç birçok ilde resmen devâm etmemesi istenirse de (Dâhilîye Nâzırı Talat, Edirne, Adana, Ankara, Aydın, Hüdâvendigar, Sivas, Kastamonu, ile Konya vilâyetlerine ve İzmit, Bolu, Canik, Karesi, Kayseri, Kütahya, Niğde, Eskişehir ile Maraş mutasarrıflarına gönderdiği 15 Mart 1916 tarihli telgraf;[57] başka şifreli telgraflarla da hem sürgüne devâm edilmesi (Dâhilîye Nâzırı vekîli Halil tarafından 13 Kasım 1916'da Karahisar'ı Sâhib Mutasarrıflığına ile Adana Vilayetine, 14 Kasım 1916'da Kütahya Mutasarrıflığına gönderdiği telgraf)[58] hem de **Ermeni mallarının dağıtılması** (Dâhilîye Nâzır-ı nâmına Şâkir, 12 Kasım 1916'da Kal'a Sultaniyye yani Çanakkale Mutasarrıflığına gönderdiği telgrafla,[59] emri verilir. Ayrıca Ermeniler'in resmî kurumlara olan borçlarının ödenmesi de gündeme gelir.

İttihâdçı iktidârın 14 Mart 1917'de Dâhilîye, Ticâret ve Zirâat Nezaretlerine bildirdiği karârında, **sürgün edilen Ermeniler'le, Yunanistan'a giden Rumlar'ın ve Bulgaristan'a giden Bulgarlar'ın,** Emvâl-i metrûkesinden Zirâat Bankası'na olan borçların ödenmesi de istenerek **tasfiye** hızlandırılır.[60]

---

56 *A.g.e.*, s. 131-133'de BOA. HR. HU, Kr.178/20.

57 *A.g.e.*, s. 134-135'de BOA. DH. ŞFR, nr.62/21.

58 *A.g.e.*, s. 157-158'de BOA. DH. ŞFR, nr. 69/260 ve nr.69/262 ve nr.70/6.

59 *A.g.e.*, s. 156'de BOA. DH. ŞFR, nr.69/252.

60 *A.g.e.*, s. 171-172'de BOA.Meclis-i Vükelâ Mazbataları, 207/73.

İttihâdçı iktidârın 27 Mayıs 1915'deki Sürgün Kanûnu sonrasında 30 Mayıs 1915'de ve 10 Haziran 1915'de çıkardığı her iki yönetmelikle, sürgün edilen Ermeniler'in malını ve mülkünü dağıtmaya, satmaya ve yazıldığı gibi özel borçlarının dışında resmî kurumlara olan borçları da ödemeye kadar tüm işlemlerin, mülk sâhibi gıyabında yapılması, boşaltılan köy ve kasabaya muhâcir yerleştirilmesi, gerçek amacın ne olduğunu ve yapılanın hem hukukî hem de siyasi niteliğini ortaya koymaktadır.

İttihâdçı iktidâr, yerinden yurdundan sürülenlerin bir daha geri dönmemesinin önlemini yönetmelikle ve fi'lî uygulamayla almaya başlıyor ve bu amaca göre hazırlanan kanûnu da eylül 1915'de çıkarıyor.

6- 'ERMENİ MALI YAĞMALANIYOR'

Ermeniler'in sürgün edilmesinin ardından mallarının, borç ve alacağının yönetimiyle ilgili olarak kurulan **Emvâl-i Metrûke İdâre Komisyonu**, bir noktadan sonra yetersiz kalmış olacak ki, İttihâdçı iktidâr, bu yönde karârlar almaya devâm eder.

İttihâdçı Sâit Halîm Paşa Kabinesi'nin Dâhili Nâzırı Talat ve Dâhilîye Nâzırı Nâmına Dâhilîye Nezareti İskân-ı Aşâir ve Muhâcirin Müdîri Âlî Müfit, vilâyetlere, mutasarrıflara ve komisyon riyâsetlerine telgrafla verdiği emirde, Ermeni mülklerinin dağıtılması, satılması, gerekli ödemenin yapılması gibi bir dizi uygulamayı 'sözde' de olsa bir kanûn çıkarmadan önce yapar. Daha sonra kanûn çıkarılır ve bunun Meclis'teki tartışması da, kanûnun yürürlüğe konup belli bir mesafe alındıktan sonra yapılır.

İttihâdçı iktidâr, **13/26 Eylül 1331/1915 tarihli Âhar Mahâllere Naklolunan Eşhâsın Emvâl, Düyûn ve Matlûbât-ı Metrûkesi Hakkında Kanûn-ı Muvakkat**'ı çıkarıyor (**Belge 2- Tasfiye Kanûnu**, İkinci Bölüm'de yeniden incelenecek **Belge 7- İttihâdçı Tasfiye Kanûnu yeniden yürürlüktedir**).

Yürürlük tarihi 27 Eylül 1915 olan bu 11 mâddelik kanûnun öncelikli amacı, birinci mâddesinde, net olarak ifâde edilir:

Mâdde 1- *14 Mayıs 1331 tarihli kanûn-ı muvakkat hükmünce âher (başka) mahallere nakledilen eşhâsı hakikîyye ve hükmiyyenin terk etmiş oldukları Emvâl (mallar) ve matlûbât (alacağı) ve düyûn (borcu) bu husûs için müteşekkil (meydana getirilen)* ***komisyonların*** *her şâhıs için ayrı ayrı tanzim edecekleri mazbatalar üzerine mahkemelerce* ***tasfiye*** *edilir.*

Kanûnda belirtildiği yöntem izlenerek, sürgün edilenin malı, alacağı ve borcu gibi işlemler bütün olarak tasfiye edilecektir. Tasfiyeyi gerçekleştirmek amacıyla bizzât adı da, işlevine uygun olacak şekilde Tasfiye Komisyonu'nun kurulması öngörülür:

Mâdde 6- *İktisab-ı kat'iyet eden ilâmat ahkâmına göre medyûnların (alacağın) düyûnu (borçların) mümtâze (düzgün tutulmuş) ve gayr-i mümtâzesinin mevcûdlarından tamamen ve kifâyet etmediği takdîrde düyûn-i mümtâzesi tercih edilmek üzere garâmeten (borç, vergi, resim) tesviyesi (düzenlemesi)* ***Tasfiye Komisyonlarına*** *ve bunların hitâm-ı in'ikadında icrâ dâirelerine aittir.*

Bu kanûnun 2'inci mâddesi gereği gerek Evkaf yani Vakıflar gerekse Hazîne adına kaydedilen gayr-i menkuller, mubâcire parasız olarak dağıtılacaktır:

Mâdde 9- *İşbu kanûna tevfikan Evkaf ve Mâliye Hazîneleri nâmlarına kayıtları icrâ kılınan icâreteynli musakkafat ve müstagalât-ı vakfiye ile emvâl-i gayr-i menkule-i sâire muhâcirîn Nizâm-nâmesine tevfikan muhacîrine meccânen (parasız olarak, bedava)* ***tefvîz ve tevzî*** *olunabilir (dağıtılır ve bölüştürülür).*

Sürgün edilen Ermeniler'in taşınır ve taşınmaz mallarının tasfiyesi hedeflenir.

Ermeniler'den kalan malların vakıflara ait olanların Evkaf İdâresi'ne, diğerlerin Hazîne'ye verileceği ve mahkemelik durumda Defteri Hakanî'nin (bugünkü Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü'nün) taraf olacağı (**Mâdde 2**), satış ve borç-alacak ilişkisi sonrasında kalan meblağın sâhibi adına Mal Sandıklar'ına verileceği (**Mâdde 3**), alacağı olanların mürâcaatının nasıl olacağı (**Mâdde 4**), Tasfiye Komisyonu'nun malın tasfiyesiyle ilgili olarak neler yapacağı (**Mâdde 5**), sürgün edilenlerle ilgili ihtiyati ve icrâi davaların yok sayılacağı (**Mâdde 7**) ve komisyonların Nizâm-nâmeye göre kurulacağı (**Mâdde 8**) hükümleri sıralanır.

Sürgün edilenlerin vakfa veya gerçek kişiye ait mallarının Vakıflar ve Hazîne adına kaydının öngörüldüğü 2'inci mâddenin birinci fıkrasına, sürgün edilenlere arâzî verilmesiyle ilgili hüküm eklenir.[61]

Bir yıl sonrasında 22 Eylül 1332'de **Başka Mahâllere Nakledilen Kişilerin Terkedilmiş Malları, Borçları ve Alacaklarına Dâir 13 Eylül 1331 tarihli Kanûnun 2'inci Mâddesinin 1'inci Fıkrasına Ek İbare Hakkında Kanûn**'la şu ibare eklenir:

Şu kadar ki başka mahallere naklolunan bahsi geçen kişilerin yerleştirildikleri mahallerde, gecelemeleri ve ikametleriyle geçimlerini temin edebilecek derecede emlâk ve Hazîneye intikal eden arâzî ve Hazîne arâzîsinden bedelsiz mesken ve arâzî verilmek sûretiyle yardım yapılabilir.

Sürgün edilenlere, gittikleri yerde Hazîne arâzîsi verileceği geçici kanûna eklenir, fakat **'yardım yapılabilir'** demekle yapılmayabileceği de ifâde edilmiş olunuyor.

Ayrıca sürgün edilenlere böyle bir kanûnla düzenleme yapılmadan önce, 14 Mayıs 1331 tarihli Sürgün Kanûnu sonrasında ilk çıkarılan 17 Mayıs 1331 tarihli yönetmelikte de sürgün edilenlere arâzî verilmesi yönünde benzer hükümler vardır.

Kanûnun sadece üç mâddesini aktaran Yusuf Hikmet Bayur'un bu kanûnla ilgili yorumu şöyledir:[62]

"Bu kanûnun genel anlamı, **tehcire uğramış olanların yerlerindeki bütün mâl ve mülklerinin tasfiye edileceği,** dolayısıyla oralara dönecek olsalar ile pek azının tutunabileceği, bundan başka tasfiyelerde kendileri veya adamları bulunmayacağından menfaatlerinin ancak resmî teşkilâtlarca korunulacağıdır."

---

61 Meclis-i Meb'ûsan Encümen Mazbataları ve Tekâlifi Kanûniye, 3. devre, içtima-i sene: 5, C. 1, s. 68; sadeleştiren Salâhaddin Kardeş'in 11 Haziran 2007'deki *Tehcir ve Uygulamaları Sunumu*, www.maliye.gov.tr/Mayem/new/sx/Etkinlikler/konferans/tehcir/Slaytlar, pps

62 Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi, 1914-1918 Genel Savaşı*, C. 3, kısım: 3, Atatürk KDTYK Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara-1991, s. 45-49.

Tasfiye Kanûnu esâs olarak Âyan'da gündeme gelir, İttihâd ve Terakki'nin ilk kurucu önderlerinden **Ahmet Rıza**'nın önergesiyle.[63] Kanûnun 14 Eylül'de yürürlüğe girmesinden bir gün sonra 15 Eylül 1331'de (28 Eylül 1915) Meb'ûsan ve Âyan açılır ve Âyan'da Reis Ahmet Rıza verdiği önergede kanûnun uygulanmasının barıştan sonraya bırakılınasını ve 2'inci mâddenin de ona göre değiştirilmesini ister.[64]

Ahmet Rıza, önergesini geri alması için yapılan istemleri geri çevirir. Yahudi Bohor Efendi, Arap Abdülhamit Zohravi (daha sonra 1916'da idâm edilen Âyan üyesi) ve Rum Aristidi Paşa'dan oluşan Lâyiha Encümeni, havâle edilen takrîrle ilgili yaklaşık ikibuçuk ay sonrasında 24 Teşrin-i Sani 1331 (7 Aralık 1915) tarihinde hazırladığı mazbatasında, önergedeki istemleri dikkate almaz.

30 Teşrin-i Sani 1331/13 Aralık 1915'de encümen mazbatası görüşülür ve söz alan **Ahmet Rıza**, mevcûd hukuksuzluğa dikkat çeker ve insanların mallarını terk etmediklerini, bırakıp gitmek zorunda kaldıklarını belirterek, mallarının tasfiye edilmesinin yanlışlığına dikkat çeker:

"**Kanûnun babsettiği Emvâl-i de Emvâl-i metrûke diye tavsif etmek** (nitelemek) **de kanûnî bir şey değildir.** Çünkü **bu Emvâl-in sâhibi olan Ermeniler mallarını isteyerek terketmemişler**, onlar yerlerinden teb'id edilmiş (uzaklaştırılmış) **zorla, cebirle çıkarılmış**, hükûmet onların mallarını memûrları vasıtasiyle sattırıyor.

Bendenizin verdiğim takrîrde maksadım bu kanûnunun mevki-î icrâya konmamasını temin idi. Bu kanûn mevki-î icrâya vaz olunursa bu adamlara bir kat daha gadredilmiş olacak. Çünkü mallarına talip bulunmayacak veyahut mâl değer fiyatına satılmayacaktır...

---

63 *A.g.e*, s. 46-49.

64 Ayrıca görüşmenin geniş özeti için bkz., Ayhan Aktar, *Türk Milliyetçiliği, gayr-i Müslimler ve Ekonomik Dönüşüm*, İletişim Yayınları, İstanbul-2006, s. 83-90.

Devletimiz hiçbir vakit gadr ve zulmü kabûl etmez. Onun için ba'del musalaha (barıştan sonra) bu kanûn mevki-î meriyete (yürürlüğe) konulmasını temin için bir tadîl teklîf etmiş idim. Halbuki şimdi ne oluyor? Kanûn ayniyle kaldı ve icrâ ediliyor...

Ben malımı satmaya razı olmaz isem kimse cebren sattıramaz. Kanûn-u esâsînin 21'inci mâddesi buna mânidir. Eğer bu memlekette Kanûn-ı Esâsî ve Meşrûtiyyet varsa bu olamaz. Bu bir zulümdür...

Ermenilerin malı kısmen yağma edildi.

Kuvve-î teşriîye kanûn-ı reddedinceye kadar elde bir şey kalmıyacak. Yapılacak şeylerin hepsi yapılmış olacak."

ABD'nin 1913-1916 yılları arasında Osmanlı'daki büyükelçisi Henry Morgenthau da 1918'de kaleme alıp, hastırdığı anılarındaki gözlemi Ahmet Rıza'nın bu tesbîdini doğrular yöndedir. Elçi, Ermenilerin özel ve ev eşyalarının birkaç saat (istisnaî hallerde de birkaç gün) içinde elden çıkartılması zorunluluğu ve yalnızca **Müslümanlara satılması zorunluluğu** nedeniyle gerçek fiyatının çok altında elden satıldığını belirtir.[65]

Elçi, bir görüşmesinde Nâzır Talat'ın Ermeniler'in sigortalı mallarıyla ilgili olarak kendisine şu öneride bulunduğunu aktarır:[66]

"Amerikan sigorta kampanyalarının bize **Ermeni poliçe sâhiblerinin** tam bir listesini vermesine yardımcı olsan. Hepsi şimdi ölü sayılır ve arkalarında parayı alacak varisleri yok. Tâbiî ki hepsinin devlete mahlûl olması lâzım, **zira hak sâhibi şimdi Hükûmettir**. Öyle değil mi?"

Elçi, listeyi alamayacağını belirterek hemen çıktığını ifâde eder. Nâzır Talat, mevcûd uygulamaya göre malların sâhibinin artık Osmanlı Hükûmeti olduğunu itiraf eder. Ki Ahmet Rıza'nın da konuşması bu yöndedir.

---

65 Henry Morgenthau, *Büyükelçi Morgenthau'nun Öyküsü*, Belge Yayınları, 1. baskı, İstanbul-2005, s. 229-230.

66 *A.g.e*, s. 249.

Nitekim Ahmet Rıza'nın bu konuşmasından yaklaşık 43 yıl sonra Hikmet Bayur, kaleme aldığı *Türk İnkılâbı Tarihi* çalışmasında,[67] bir nevî Ahmet Rıza'nın Ermeni mallarının yağmalanacağı yönündeki tesbîdini doğrular. Bayur, kitabında bu kanûnla bütün Ermeni mâl ve mülklerin tasfiye edileceği tesbîdini yapıyor, ama 1958 yılı itibâriyle Ermeni mallarının tasfiye edilmediğini de yazmıyor.

Deutche Bank Direktörü Gwinner de, Almanya Dışişleri Bakanlığı'na bu yasayla ilgili ekim 1915'de bilgi verirken, 11 mâddelik geçici kanûnun, **"1- Ermenilerin bütün malları müsadere edilmiştir, 2- Hükûmet sürgünlerin alacaklarını tahsîl edecek ve borçlarını ödeyecektir/veya ödemeyecektir"** şeklinde özetlenebileceği şeklinde alaycı birifâde kullanmıştır.[68]

Emvâl-i metrûke Büyük Millet Meclisi'nde gündeme geldiğinde zamanın **Mâliye Vekîli Hasan Fehmi**, bu 8 Ocak 1920 tarihli kararâr-nâmenin yürürlükten kaldırılması sonrasında İttihâdçı iktidârın eylül 1915'deki kanûna dönmeyi öngören düzenlemenin yapıldığı 15 Nisan 1923 tarihli oturumda, Tasfiye Kanûnunun (eylül 1915'deki kanûn) tehcir edilenler için çıkarıldığını ve firâr ile tagayyüb edenlerin durumunun (nisan 1922'deki kanûnu kastediyor) farklı olduğunu belirterek, kanûnla tasfiyenin amaçlandığını beyân eder.[69]

Ermeni mallarının tasfiye konusu, alacaklarıyla ilgili olarak harici ilişkilerde de gündeme gelir. **Alman Büyükelçiliği** de bu kanûnla ilgili hazırladığı raporda, İstanbul'daki işadamlarının kanûnun öngördüğü sistemi ve uygulamasını, **'yağmanın meşrûlaştırılması'** olarak tanımlar ve alacaklıların el koymasının

---

67 Hikmet Bayur, C. 3, kısım: 3, s. 45-49.

68 AA Türkei 183/39, A29127, 7 Ekim 1915 tarihli rapordan aktaran Vahakn N. Dadrian, *Jenosid*, Belge Yayınları, İstanbul-1995, s. 50.

69 *Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, devre I, C. 29, 14 Nisan 1339 tarihli oturum, Ankara-1961, s. 163; bundan sonra BMM, devre/C.-tarih, s. Yani BMM, I/29-14.4.1339, s. 163 gibi.

engellendiğini ve Ermeni mülklerinin Türk Muhâcirlere ve diğer Türklere dağıtılmış olacağını yazar.[70]

Almanya ve Avusturya-Macaristan'a ait ticari kuruluş ve bankaların alacağıyla ilgili olarak Almanya Elçisi Wangenheim, 1915 yaz ortası-kasım 1916'da üç nota ve Avusturya-Macaristan Elçisi Pallavicini, eylül 1915-mart 1917'de dört nota verir ve belli taleplerde bulunur. Osmanlı'nın harbteki müttefiki bu ülkelerle ilişkilerinde, nota nedeniyle gerginlikler yaşanır. Notada Ermeni mallarıyla ilgili önlemler ve Ermeniler'e verilen kredi ve diğer alacaklar konusunda Osmanlı yönetimi uyarılmış ve zararların tazmin edileceği belirtilmiştir.[71]

Ermeni mülklerinin yağmasını öngören bu geçici kanûn, ocak 1920'deki karâr-nâmeyle yürürlükten kaldırıldıysa da nisan 1923'de yeniden yürürlüğe konur ve kasım 1988'e kadar yürürlükte kalır. Ve Anayasa Mahkemesi de 1963'deki bir karârında, bu değişiklikle kanûnun **1961 Anayasası'na** aykırı olmadığı, Emvâl-i metrûkenin Hazîne'ye geçtiği yönünde karâr verir.

Yasanın öz itibâriyle 1961 Anayasası'na uygunluğu karârı da, İttihâdçı iktidârın ne denli geçerli bir kanûn yaptığını gösteriyor.

7- 33 KOMİSYONLA TASFİYE

Eylül 1915 sonrasında Ermeni mallarıyla ilgili yaşanılan, Âyan'da Ahmet Rıza'nın yaptığı 'Ermeni malı yağmalanacak' değerlendirmesini doğrular yönde olacaktır.

---

70 Konstantin F. Von Neurath'dan B. Hollweg'e, Pera 5 Ekim 1915, j. No: 8102 AA-PA Kostantinopel 99'dan aktaran Hilmar Kaiser, *Türkiye'de Etnik Çatışma* Derlemesinde, İletişim Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul-2005, s. 141.

71 Pek çok kaynaktan aktaran Önder Duman, *Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Devleti ile Müttefikleri Arasında Bir Diplomatik Kriz: Ermeni Emvâl-i Metrûkesi ve Borçlar*, ASAM, Ermeni Araştırmaları, yaz 2006, sayı: 22, s. 117-161.

Nitekim, yaklaşık dörtbuçuk yıl sonrasında 8 Ocak 1920'de İstanbul Hükûmeti'nin 13 Eylül 1331 tarihli geçici kanûn-ı yürürlükten kaldıran kaıâr-nâmesinde, o güne kadar yapılanlar, 15'inci mâddede "**Naklolunan eşhâsa ait olup Hükûmetçe vaz-ı yed edildiği** (Hükûmet adına el konduğu) **hâlde henüz satılmamış bulunan Emvâl-i menkule aynen sâhiblerine iâde olunur**" şeklinde özetlenir. Yani Ermeni mallarına el kondu ve satıldı, eğer satılmanuş olan kaldıysa, onlar da iâde edilir.

1915 haziran ayından itibâren İttihâdçı iktidârın yetkili birimleri, yerel yöneticilere gönderdiği ta'lîmâtla, Ermeni malları konusunda yerel yöneticileri ve komisyon başkanlarını yönlendirmeye devâm eder.

Dâhilîye Nâzırlığı yerel yöneticilere ve Emvâl-i Metrûke Komisyonları Riyâsetleri'ne gönderdiği telgraflarda, 10 Haziran 1915 tarihli talimât-nâmeye göre, **Ermeni mallarının korunması,**[72] **sürgün edilen Ermeniler'in alacak ve borçların takip edilmesi,**[73] **Ermeni mallarının ucuza satılmasının önlenmesi,**[74] **Ermeni mallarına muhâcirlerin yerleştirilmesi,**[75] emrini verir.

Eylül ayına gelindiğinde, satılması, dağıtılması, mülk sâhibine ait borçların ödemesi ve Müslüman muhâcirlere iskânı gibi işleri yerine getirmekle görevlendirilen komisyonlar, artık yetersiz bulunacak ki, yeniden yapılanmaya gidilir. Artık gündemde, bu malların tasfiye edilmesine uygun olarak Tasfiye Komisyonlarının faâliyet gösterınesi vardır.

Ermeni mallarının tasfiyesini amaçlayan, hem 17 Zilkâde 1331 ve 13/26 Eylül 1331/1915'deki (yürürlük tarihi: 27 Eylül 1915) kanûnda hem de kanûnun 8'uncu mâddesi gereği çıkartılan

---

72 *Osmanlı Belgelerinde*, s. 53, 55 ve 77'de, BOA.DH.ŞFR, nr. 54/202; BOA.DH.ŞFR, nr. 54/226 ve BOA. DH. ŞFR, nr.54/382.

73 *A.g.e.*, s. 75'de BOA.DH.ŞFR, nr.54-A/368.

74 *A.g.e.*, s. 75-76'da BOA. DH.ŞFR, nr.54/381.

75 *A.g.e.*, s. 64'te BOA.DH.ŞFR, nr.54/393 ve s. 66-67'de BOA.DH.ŞFR, nr. 54/420.

26 Teşrini-evvel 1331 (8 Aralık 1915) tarihli 14 Mayıs 1331 Tarihli Kanûn-ı Muvakkatın Suver-i İcrâiyesi Hakkında Nizâm-nâme'de,[76] **Tasfiye Komisyonunun** kurulması öngörülür ve 28 Teşrini-evvel 1331'de yani 10 Aralık 1915'de yürürlüğe giren Nizâm-nâmede ek olarak bir de **Heyet**'den bahseder.

Evet, Ermeni mallarını tasfiye amacıyla Tasfiye Komisyonu kurulur.

Nizâm-nâmenin, **14 Mayıs 1331 tarihli geçici kanûna atıf yapması**, kanünda ismi yazılmasa da daha sonra 30 Mayıs 1915'de yürürlüğe giren yönetmelikle sürgün edilenlerin öznesi olarak belirlenen Ermeniler'in sürgün edilmesiyle doğrudan ilgilidir.

1 Haziran 1915'de yürürlüğe giren 27 Mayıs 1915 tarihli Tehcir-Sürgün Kanûnun esâs alınması ve buna göre hazırlanması nedeniyle tüzüğün yürürlük tarihi de, kanûn gereği 1 Haziran 1915 olarak değiştirilmiş olmaktadır.

Ayrıca teşkilât birliği ve insanlarla ilgili sürgün tarihine yapılan atıf, Nizâm-nâmenin ve dolayısıyla 8'inci mâddesine göre çıkarıldığı 26 Eylül 1915 tarihli kanûnun 27 Eylül 1915 olan yürürlük tarihinin geriye doğru değiştirildiğinin ifâdesidir.

Malların tasfiye edilmesi, alacaklı-borçlu taraflar arasındaki ilişkiler, mahkemenin yetkilendirilmesi ve **Tasfiye Komisyonlarının** kurulması gibi hükümler içeren ve toplam 25 mâddeden oluşan Nizâm-nâmeden:

Mâdde 1- *Naklolunan eşhâsa ait Emvâl-i gayr-i menkulenin bulunduğu her kazada işbu Nizâm-nâmenin resmen tebliğ edildiğinin ertesi günü o mahallin en büyük mülkiye memûru tarafından*

---

76 *Takvimi Vakayi*, 28 Teşrin-i evvel 1331 ve sayı: 2343 ve tashîh sayı: 2345'den aktaran, (haz.) Karakoç Sarkis, *Sicilli Kavînîn*, C. 16, 10 Temmuz 1324-1336, Cihan Kitaphanesi-1936, s. 687-691; 31 Ekim 1922'de yapılan değişiklik için, *DÜSTÛR*, 3. tertip, C. 3, 8 Mart 1338-28 Şubat 1339, 2. basılış, Ankara-1953, s. 100-101; 28.10.1331 tarih ve 2343 no'lu *Takvim-i Vakayi*'den aktaran Salâhaddin Kardeş'in 11 Haziran 2007'deki Tehcir ve Uygulamaları Sunumu, www.mâliye.gov.tr/Mayem/new/sx/Etkinlikler/konferans/tehcir/Slaytlar,pps-

yine o mahallin en büyük mâl memûrunun tahtı riyâsetinde vergi ve tapu ve nüfûs idârelerinden ve mevcûd ise Evkaf dâiresinden alınacak birer memûrdan mürekkep bir ***heyet*** *teşkil olunur. Bu heyet evvelemirde (öncelikle) eşhâsı mezkûrenin tarihi nakillerinden 15 gün evvelki müddet dâhilinde veya* ***nakil emrinin*** *tebliğinden sonra icrâ etmiş oldukları bilcümle muamelâtı ferâğiyenin Defteri Hakanî zabıt defterlerinden 3 gün zarfında bir cetvelini çıkarak zirini (altını) bittahtim (mühürleyerek)* ***Tasfiye Komisyonuna*** *tevdi eyler.*

Tarihi nakil ***ilk nakil emrinin verildiği gündür*** *ki, mahallinin en büyük mülkiye memûru tarafından tâhriren vukubulacak tasdîk ile (onayla) taayyün (belirlenir) ve tahakkuk eder (gerçekleşir).*

Nizâm-nâmenin birinci mâddesinde o birimdeki **Heyetin**, Mal Müdürlüğü başkanlığında, mâliye, tapu, nüfûs ve mevcûdsa vakıf idârelerinden birer kişinin katılımıyla oluşturulacağı ifâde edilir.

Bu Nizâm-nâmede (mâdde 1, 2, 5 ve 11) hem **Heyet** hem de **Tasfiye Komisyonunun** kurulması gibi, 10 Haziran 1915 tarihli yönetmelikte de (mâdde 1, 5, 23 ve 25) iki teşkilâttan bahsedilir; bunlar, **Emvâl-i Metrûke İdâre Komisyonu** ve **Heyet**'tir.

Anlıyoruz ki, Heyet'in faâliyet alanı her yerleşim birimi özeliyle yani yerelle sınırlıyken, Emvâl-i Metrûke İdâre ya da Tasfiye komisyonları ise, daha üst düzeyde bir ya da birkaç ili kapsıyor.

Yönetmelik ve Nizâm-nâmedeki bu **Heyet**, sürgün edilenlerin mallarıyla ilgili uygulama birliği yaratmanın da ortak teşkilâtıdır.

Bu amaç, birinci mâddenin son paragrafıyla daha da netleşmektedir.

Birinci mâddede, **Heyetin** nakil emrinin tebliğinden itibâren yaptıkları tüm işlemle ilgili bir dökümü üç gün içinde **Tasfiye Komisyonu'na** vereceği belirtilirken, ayrıca **nakil emri** yani sürgün emri de, sürgün edinilenle ilgili emrin verildiği ilk gün olarak tanımlanır.

Mâdde 11- *İşbu Nizâm-nâmenin mevki-î mer'iyete vaz'ından (yerelde yürürlüğe koymadan) mukaddem (önce) hükûmetçe teşkil edilmiş olan* ***heyetler*** *tarafından tanzim ve îfâ kılınan (düzenlenen ve yapılan) bilûmum (bütün) evrak ve muamelât (takip ettiği işleri)* ***Tasfiye Komisyonlarına*** *devrütevdi edilecektir (devir edilecektir).*

Bu mâddeyle, tüzüğün yürürlüğe girmesi öncesinde 10 Haziran 1915 tarihli yönetmeliğe göre oluşturulan Heyet'in hazırladığı tüm evrakı ve takip ettiği işleri Tasfiye Komisyonuna devir edeceğine dikkat çekilmesi anlamında, yine bir işlem ve uygulama birliği sağlanır.

Böylece 14 Mayıs 1331'deki tehcir kanûnuna atıf yapan tüzükte, hem ortak teşkilât Heyet hem de sürgün tarihine yapılan bu tarihi belirlemeyle, 26 Eylül 1915 tarihli Ermeni Mallarını Tasfiye Kanûnunun 27 Eylül 1915 olan yürürlüğe girme tarihi, 1 Haziran 1915 olarak değiştirilir. Böylece malların tasfiyesiyle ilgili geçmişe yönelik işlemler de yapılır.

Mâdde 2- ***Heyet,*** *birinci mâddede beyân edilen muâmeleyi ikmal ettikten sonra vergi ve defteri hakanî kuyuduna bilmüracaa mahalle veya kariye itibâriyle naklolunan eşhâsı hakikiyyeye ve 6 Şubat 1328 tarihli kanûn-ı muvakkate tevfikan hakkı tasarrufu hâiz olan cem'iyat ve cemaat ve müessesâtı hayriye müsüllû eşhâsı hükmiyeye ait icareteyenli müsakkafat (vakfa ait kirâlık gayr-i menkuller) ve müstağillatı vakfiye (vakıf geliri olan gayr-i menkuller) ile sair Emvâl-i gayr-i menkulenin ayrı ayrı olarak müstacelen* ***ikişer nüsha defterini*** *tanzim eder.*

Tasfiye Komisyonunun kurulması da ayrıca düzenlenir:

Mâdde 5- *İçişleri ve Adalet bakanlıklarının müşterek tâyin ve ilân edecekleri mahallerde, 13 Eylül 1331 tarihli kanûnda belirtilen vazîfeleri yapmak üzere komisyonlar teşkil olunacaktır.*

Her komisyon, İçişleri Bakanlığının tâyin edeceği bir başkan ile Adalet ve mâliye bakanları tarafından seçilmiş birer üyeden oluşur. *İşleri mühim ve çok olan yerlerde gerektiğinde komisyona, Mâliye ve İçişleri bakanlıklarından birer üyenin ilâveten tâyini caizdir (olabilir).*

13 Eylül 1331 tarihli geçici kanûn-ı yürürlükten kaldıran **8 Ocak 1920 tarihli karâr-nâmede de ifâde edilen Tasfiye Komisyonları**, Ermenilerin mallarını, mülklerini hükûmet adına belirtilen işlemleri yapılması amacıyla kurulur, görev sahası hayli geniştir:

Mâdde 13- *Husûsat-ı atiye komisyonların teşekküllerini müteakıp îfâ edecekleri vezaif cümlesindendir:*

A- *Birinci mâdde mûcibince tevdi olunacak cetvelde münderiç muamelâtı ferâğiye hakkında tahkikat icrâ ve ledelhace (ihtiyaç görüldüğü zaman) evrakı müsbitesini (doğruluğunu) celp ve tedkik ederek bunlardan muvazaa (danışıklı) veya gabn fâhiş (hileli alışveriş) vukuu mahsûs olanların feshi ve üptali için mahkemeye mürâcaat etmek;*

B- *Nakledilen eşhâsa ait olup hükûmetçe tahtı muhafazaya alınmış olan nukut ve eşya ile eşhâsı mezkûreye ait sair bilcümle Emvâle vaz'-ı yed eylemek (el koymak);*

C- *Bankalara ve sair müessesâta ve efrâda mürâcaatla nakledilen eşhâs tarafından bırakılmış olan nukut ve Emvâl-in hesabatını talep ve bunlardan merhûn (rehin edilmiş) olanların gayrısını istirdâd ve merhûnat hakkında ahkâmı umûmîyeye tevfikan teşebbüsat icrâ etmek;*

D- *Mehâkim ve devâir-i âidesine bilmüracaa nakledilen eşhâsın mallarına evvelce vaz'edilmiş olan hacizlerin 13 Eylül 1331 tarihli kanûnun yedinci mâddesine birinci fıkrası hükmüne tevfikan (uygun) fekkini (feshini, bozulmasını) talep eylemek;*

E- *Vesaiti mümküne ve suver-i münasibe ile taharriyat ve tahkikat icrâ ve ele geçmiş evrak ve senedatı ve defatiri ticariyeyi tedkik ederek neticei tahkikat ve tedkikatta nakledilen eşhâsın sair kimselerde matlubları olduğu anlaşılan hukuk ve mebaliği istîfâ ve tahsîle ve ledelhace ikamei davaya teşebbüs etmek ve naklolunan eşhâs lehine derdesti rü'yet olduğu haber alınan devaiyi 13 Eylûl 1331 tarihli kanûnunun yedinci mâddesinin son fıkrası veçhile takip ve intaç eylemek.*

Tasfiye Komisyonları, Emvâl-i metrûkeyle ilgili gerektiğinde mahkemeye başvurmak, sürgün edilenin tüm Emvâl-ini korumak,

bankalar ve sair müesselerde sürgün edilen kişiyle ilgili bilgi toplamak, mallarda evvelden yapılan haciz işlemlerin bozulmasını talep etmek ve bu kişiyle ilgili açılan davaları takip etmek ve sonuçlandırmak şeklinde görevleri tek tek sıralanır.

Mâdde 4- *13 Eylül 1331 tarihli kanûna tevfikan (uygun olarak) Mâliye ve Evkaf hazîneleri nâmına doğrudan doğruya veya hükmen icrâ edilecek kayıtlardan harç ve resim alınmaz.*

Mevcût kanûn gereği sürgün edilen Ermeni mallarının Hazîne ve Vakıflar adına kayıt işlemi vergiye tâbi değildir.

Ayrıca heyetin, vakfiye ve sair Emvâl-i **gayr-i menkulenin ayrı ayrı ikişer nüsha defter tanzim edeceği** ve her deftere gayr-i menkulenin tüm adresini kıymetini yazacağı **(Mâdde 2)**, tâhrir kayıtlarına göre gerekli vergi kıymetinin de takdîr olunacağı **(Mâdde 3)**, **alacağı olduğunu iddia edenlerin komisyona baş vuracağı (Mâdde 12)**, kiliselerdeki mevcüd eşyanın ve ilgili evrakın korunacağı **(Mâdde 16)**, sâhibi bulunmayan eşyanın o köy veya mahalle nâmına kaydedileceği **(Mâdde 17)**, gerektiğinde kafi miktarda polis ile jandarmanın sağlanacağı **(Mâdde 21)** ve doğacak zararlardan komisyonun sorumlu tutulacağı **(Mâdde 23)** hükümleri de sıralanır.

Mâdde 18- ***Komisyonlar*** *Emvâl-i menkulenin (taşınır malların) bilmüzâyede fürûhtunda (açık artırmayla satışında) münâsib olan zaman ve mekanı nazara alan sûretile Emvâl-i mezkûrenin (adı geçen malların) mümkün olduğu mertebe kıymet-i hakikîyyeleriyle* ***satılmasına*** *gayret edeceklerdir.*

Komisyonların önemli bir görevi de, bu 18'inci mâddede düzenleniyor ve taşınabilir malların satılması öngörülüyor. Bu, sürgün edilenlerin hem taşınabilir mallarını yanında götürmüşlerdi hem de zaten bunlar bir süre sonra geri dönmelerine izin verilecekti resmî söyleminin geçersiz olduğunun ifâdesidir.

18'inci mâddeye benzer hüküm, **29 Nisan 1339 tarih ve 2455 no'lu yönetmeliğin** 21'inci mâddesinde de aynen yer alır. **20 Nisan 1338 tarih ve 224 no'lu Kanûn** 1'inci mâddesinde de, hükûmetin taşınır malların satması ve taşınmaz malları da idâre etmesi hükmü vardır.

Yine bu kanûndan altı ay sonra yürürlüğe konan ve 26 Teşrini-evvel 1331 tarihli Nizâm-nâmenin bazı mâddelerini değiştiren **31 Teşrini-evvel 1338 tarih** (31 Ekim 1922) **ve 1954 no'lu** Karâr-nâmenin 4'üncü mâddesinde de, sürgün edilenlerden geri dönmemiş kişilerin taşınır ve taşınmaz mallarının hükûmet tarafından idâresini öngörür. 1915'den 1922'ye satılmamış taşınır mâl kalmış olabilecek ki böyle bir düzenleme yapılıyor.

Tasfiye Komisyonuyla ilgili 1920'nin başında da bir düzenleme yapılır. **Âlî Rıza Paşa Kabinesi'nin** (ekim 1919-mart 1920) **8 Ocak 1920** tarihli Âher mahallere nakledilmiş olan eşhâsın 17 Zilkade 1333 tarihli karâr-nâme mûcibince tasfiyeye tâbi tutulan Emvâl-i hakkında karâr-nâmede yani **Âher mahallere nakledilmiş olan eşhâsın 17 Zilkade 1333 ve 13 Eylül 1331 (26 Eylül 1915) arihli kanûn-ı muvakkat mûcibince tasfiyeye tâbl tutulan Emvâl-i hakkında karâr-nâmede** de, tasfiye yapacak komisyon tanımlamasına yer verilir:

Mâdde 17- *Nakledilen eşhâs nâmına Tasfiye Komisyonlarınca tahsîl edilen para kendilerine verilir. Ödeme faizli yapılır.*

Ayrıca karâr-nâmenin 20'inci, 23'üncü ve mâddelerde de Tasfiye Komisyonuyla ilgili hükümler sıralanır. Bununla komisyonların, tüm Anadolu'da görev yaptığı anlaşılıyor.

Acaba, Tasfiye Komisyonları, 1920'lere kadar varlığını sürdürdüğü için mi böyle bir düzenleme yapıldı?

Dâhilîye Nâzırı Talat'ın 24 Kanûn-ı evvel 1331 tarihli DH. ŞFR, 59/239'lu telgrafından anlıyoruz ki, 32 tane Tasfiye Komisyonu kurulmuştur.[77] Tasfiye Komisyonu Riyâseti olarak sıralanan iller şunlardır:

Tekfurdağı, Adana, Cebel-i Bereket, Kozan, Yozgat, Ankara, Erzurum, Bitlis, Haleb, Mar'aş, Antakya, Hüdâvendigâr, Gemlik, Bilecik, Diyârbekir, Sivas, Merzifon, Tokad, Samsun, Ordu, Trabzon, Konya, Ma'mûretülazîz, İzmit, Adapazarı, Eskişehir, Sivrihisâr, Kayseri, Develü, Niğde, Karabisâr-ı Sâhib, Urfa.

---

77 Doç. Dr. Levent Yılmaz, Türk Tarih Kurumu Başkanı Yusuf Halaçoğlu'na açık mektup, *Radikal*, 1 Eylül 2007.

1916'mın başında Tasfiye Komisyonu toplamı 33'e İstanbul'la birlikte yükselir.[78]

Yine aynı dönemde bir başka çalışmada mart 1916 tarihi itibâriyle 33 komisyondan bahsedilmesine karşın, görev yerleriyle birlikte **32 Tasfiye Komisyonu ismi sıralanır:**[79]

1- Adana: Adana ve Mersin için, 2- Cebel-i Bereket, 3- Kozan, 4- Mudanya: Mudanya, Karacabey ve Kermasti (Mustafakemalpaşa) için, 5- Gemlik: Gemlik ve Orhan Gazi için, 6- Bilecik: Ertuğrul kazası ve ona bağlı yerler için, 7- Yozgat: Yozgat, Kırşehir ve Boğazlıyan için, 8- Ankara: Ankara, Keskin ve Çorum için, 9- Samsun: Samsun, Bafra, Çarşamba, Trene (Terme) için, 10- Ordu: Ünye, Fatsa ve Tirebolu için, 11- Trabzon: Sivas, Amasya, Hacıköy ve Gümüşhane için, 12- Merzifon: Merzifon ve Havza için, 13- Tokat, 14- İzmit: İzmit, Yalova ve Karamürsel için, 15- Adapazarı: Adapazarı, Kandıra ve Geyve için, 16- Eskişehir, 17- Sivrihisar: Sivrihisar ve Mihalıççık için, 18- Kayseri, 19- Develi, 20- Halep, 21- Maraş, 22- Antakya, 23- Konya, 24- Erzurum, 25- Bitlis, 26- Mamuret-ül Aziz, 27- Diyarbakır, 28- Niğde, 29- Afyon ve 30- Rodosçuk: Edirne için, 31-İstanbul, 32- Urfa.

Mayıs 1916'ya gelindiğinde Tasfiye Komisyonları, ya sorunlar yaşandığı ya da görevini tamamlamış ve geriye yapacak iş kalmadığı için olacak ki, Mâliye Nezareti'ne ilhak edilir.[80]

---

78 *İkdam*, 19 Kanûn-ı evvel 1331/1 Ocak 1915; *Sabah*, 21 Kanûn-ı evvel 1331/3 Ocak 1915'den aktaran Önder Duman, *Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Devleti ile Müttefikleri Arasında Bir Diplomatik Kriz: Ermeni Emvâl-i Metrûkesi ve Borçlar*, ASAM, Ermeni Araştırmaları, yaz 2006, sayı: 22, s. 124; Duman, Emvâl-i Metrûke Tasfiye Komisyonu olarak yazar.

79 Alman Büyükelçiliği kayıtlarından aktaran, Erik Jan Zürcher'in derlemesi, *Türkiye'de Etnik Çatışma*'da Hilmar Kaiser, İletişim Yayınları, 2. baskı, İstanbul-2005, s. 143; Kaiser, doğrudan Tasfiye Komisyonu diyor.

80 *Osmanlı Belgelerinde*, s. 145-146'de BOA. HU. Kr.109/3.

Kanûnla kurulacağı belirtilen ve Nizâm-nâmeyle kurulmasına ve çalışmasına yönelik düzenleme yapılan Tasfiye Komisyonları'nın bir emirle Mâliye Bakanlığı'na katıldığını, Dâhilîye Nâzırı 13 Mayıs 1916'da gönderdiği telgrafiyla Hariciye Nâzırı'na bildirir.

Bu tarihten sonra Tasfiye Komisyonu hiç kalmadı mı ya da ne olduğu bir soru işareti.

Dâhilîye Nâzırı'nın aynen Tasfiye Komisyonu diye yazmasına ve bu kadar Osmanlı dönemine ait mevzûatta belirtilmesine karşın, Türk Tarih Kurumu Başkanı Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu'nun Emvâl-i Metrûke İdâre Komisyonu dışında özel olarak Tasfiye Komisyonu'ndan bihaber olduğunu öğreniyoruz.[81]

Doç. Dr. Levent Yılmaz'a[82] yanıt olarak kaleme aldığı makalesinde, yerinden yurdundan sürülen Ermeniler'in mallarının tasfiyesi amacıyla bizzât İttihâdçı İktidârın görevlendirdiği komisyonlar **tüm Anadolu illerini kapsıyor** ve bizzât tek görevi var, adı üstünde, *Ermeni Mallarını Tasfiye Etmek* olduğu da zaten kanûn ve tüzükle belirtilmiştir.

Bu da, Ermeniler'le ilgili güvenlik gerekçeli resmî tezin anlamsızlığının ifâdesidir.

8- EN AZINDAN 66 DEFTER OLMALI

Bir Heyet ve bir de Tasfiye Komisyonu oluşturulmasını öngören Nizâm-nâmenin dışında sürgün edilen Ermeniler'in alacağı, borcu ve malıyla ilgili kaydın nasıl tutulacağına da, bir Nizâm-nâmeyle açıklık getirilir.

Kayıtlar konusu Büyük Millet Meclisi'nde Teşrini-evvel 1338'de yeniden gündeme gelir. 31 Teşrini-evvel 1338 tarih ve 1954 no'lu Karâr-nâmeyle 26 Teşrini-evvel 1331 tarihli tüzüğün iki mâddesi değiştirilir ve bir mâdde eklenir; ayrıca kayıt düzeni

---

81 *Radikal*, 27 Eylül 2007.

82 *Radikal*, 1 Eylül 2007.

de yeniden belirlenir. Bununla 1915'de belirlenen mevcüd kayıt sistemi eksikliğinin giderilmesi hedeflenir.

14 Mayıs 1331 Tarihli Kanün-ı Muvakkatın Suver-i İcrâiyesi Hakkında Nizâm-nâme'nin zeyilinde (ekinde), 31 Teşrini-evvel 1338'de yani 31 Ekim 1922'de Emvâl-i Metrûke Tasfiye Komisyonları'nın Esâs Defteri'nde[83] Emvâl-i metrûke kayıt sistemi yeniden düzenlenir. Bununla esâs deftere yönelik özel bir düzenleme yapılır.

Başlıkta Emvâl-i Metrûke Tasfiye Komisyonu olarak yapılan adlandırma, metin içinde Tasfiye Komisyonu diye geçer.

Sürgün edilen Ermeniler'in mallarının kaydının yapılması konusu, ilk kez 28 Mayıs 1331 (10 Haziran 1915) tarihli Harb ve Olağanüstü Siyasi Durum Sebebiyle Başka Yerlere Gönderilen Ermenilere Ait Mülk ve Arâzînin İdâre Şekli Hakkında Talimât-nâme'de düzenlenir:

Mâdde 3- *Korunma altına alınan eşyanın cinsi, miktarı değerleri sâhiblerinin isimleri ve ne vadıya belirtilerek defiere yazıldıktan sonra lise, okul, ev gibi depoya elverişli olabilecek yerlere gönderilecek, sâhibleri ayırt edilebilecek şekilde ayrı ayrı konularak korunmasına özen gösterilecek ve eşyanın özelliği, miktarı ile sâhibinin ismi, alındığı yer ve korunduğu yeri bildirir bir tutanak düzenlenerek asli yerel hükûmete ve onay bir sûreti Emvâl-i metrûke komisyonuna verilecektir.*

Beş ay öncesinde hazirandaki yönetmelikte, iki defter tutulacağı ve aslının mülk-amirine ve sûretinin de Emvâl-i Metrûke Komisyonu'na verileceği belirtilir.

Ayrıca yönetmelikte üç yerde daha defterle ilgili kayda dikkat çekilir; boşaltılan köylere yerleştirilen muhâcirlere verilen eve, tarihe, kadar tüm detayın **(Mâdde 12)** yanı sıra ne kadar arâzî ve mülk verildiğinin **(Mâdde 18)** ve bu göçmenlerin il, ilçe bazında nüfûsusun da **(Mâdde 17)** özel deftere yazılması istenir.

---

83 Karakoç Sarkis (haz.), *Sicilli Kavînin*, C. 16, 10 Temmuz 1324-1336, Cihan Kitaphanesi-1936, s. 691-697.

Bu şekildeki kayıttan ayrı olarak kasım 1915 itibâriyle Tasfiye Komisyonu kurulması sonrasında kayıt sistemi de yeniden değiştirilir.

Nizâm-nâmede kayıtların esâs ve carî olmak üzere iki defterde tutulacağı ve eksiklik ile yolsuzluktan doğrudan Tasfiye Komisyonu Reisinin sorumlu olacağı belirtilir:

Mâdde 19- *Tasfiye Komisyonları'nca tutulacak defatiri hesabiyle bir esâs defterile bir de Emvâl metrûke hesabı carî defatirinden ibâret olmak üzere iki defterin nümuneleri ve sûreti istimallerini mübeyyin (açıklayan) tarifname işbu Nizâm-nâmeye rabtedilmiştir. Komisyonlar lüzûm ve ihtiyaç görebilecekleri defatiri muavineyi de istimal ederler (kullanabilirler).*

Hesabatın muntazaman ve tarifnamede münderiç kavait dâiresinde tutulmasını teminen komisyon reisi kuyudu defatiri mütemadiyen tahtı teftiş ve murakebede bulunduracak ve hesabın adimi intizamından tevellüt edebilecek nevakıs (eksiklikler) ve suistimalâtın mes'uliyeti reise raci olacaktır (geri dönecektir).

Öncesinde aslı ve sûreti şeklinde olan defterlere yönelik sınıflandırma, Nizâm-nâmede esâs ve carî defter olarak yapılır.

31 Teşrini-evvel 1338 tarihli Nizâm-nâme ekinde, ana hatları çizilen kayıt sistemiyle ilgili olarak, 13 Eylül 1331 tarihli kanûn-i muvakkat gereğince Tasfiye Komisyonlarının tutacağı **esâs defterde 14 hesap açılacağı** belirtilir ve şöyle sıralanır:

1- Mutrukatı umûmîye,
2- Nukutu mutruke,
3- Mevdûatı metrûke,
4- Matlûbâtı metrûke,
5- Satılan Emvâl-in menkule bedelatı (karşılığı),
6- Hazînei evkafa verilen Emvâl-i gayr-i menkule bedelâtı,
7- Hazînei Mâliyeye verilen Emvâl-i gayr-i menkule bedelâtı,
8- Düyûnu metrûke,
9- Düyûnu tediyatı,
10- Metrûk Emvâl-i menkule masarifi,

11- Sarfiyatı muvakkate,
12- Eşhâsı zimemi (zimmetler, borçlar),
13- Nakledilen eşbâs hesabı carisi,
14- Mal sandıkları hesabı carisi.

Nizâm-nâmede, hesapların kapsamı tek tek belirlenir.

Ayrıca **'Emvâl-i metrûke hesabı carî defterinin sûreti kayit ve istimali'** ek Nizâm-nâmesinde de, Emvâl-i metrûke hesabı carî defterinin sayfalarını nasıl düzenleneceğinin detayları açıklanır.

Bu kayıt sisteminin, Ermeni mallarının tümünün neler olduğunun bilgisini bir araya getirmeyi hedeflediği anlaşılır.

Bu hâlde, 10 Haziran 1915 tarihli Harb ve Olağanüstü Siyasi Durum Sebebiyle Başka Yerlere Gönderilen Ermenilere Ait Mülk ve Arâzînin İdâre Şekli Hakkında Talimât-nâme'ye ve 31 Teşrini-evvel 1338 tarihli Nizâm-nâme eki Emvâl-i Metrûke Tasfiye Komisyonları'nın Esâs Defterine göre, iki tane resmî kaydın tutulmuş olması gerekiyor.

Sürgün edilen insanların mallarıyla ilgili bu kayıtlardan bir örneği hâlen yayımlanmış değil. Yanın ağızla ifâde edilen şu ki, taşrada tutulan defterlerin genel olarak merkeze gönderilmediği şeklindedir.

10 Haziran 1915'deki yönetmeliğe göre, defterlere Emvâl-i Metrûke İdâre Komisyonu kurulmasıyla birlikte sürgün edilen Ermeniler'den kalan malların dökümü ve bu köylere yerleştirilen muhâcirler ile bunlara verilen mallar yazılır.

33 Tasfiye Komisyonu'nun 14 hesap türüne göre yazdığı defterlerin kaydı şu kadar ve defterlerde şunlar var şeklinde bilgilenmek bugün itibâriyle mümkün olmamıştır.

Bu hâlde yüzlerce defter olması gerekiyor.

Hadi yüzlerce değilse bile, en azından 33 komisyon bölgesinde Nizâm-nâme gereği bir esâs ve bir de carî olmak üzere kaydedilen 66 defterin bulunması lâzımdır.

Peki, bu defterler nerede?

Bu Nizâm-nâmeye rağmen kaydı tutulmadı da, onun için mi hiçbir defter hakkında bilgiye ulaşmak mümkün olmuyor.

9- 'ERMENİ KITALİ...'

Her savaşın sonunda hesaplaşmanın yapılması kaçınılmazdır. Osmanlı'da da öyle olur. Hesaplaşmanın ilk adımı Meclis'te atılır. Fakat sonu getirilemez.

İttihâd ve Terakki'nin Sâit Halîm ile Talat paşaların hükûmet üyeleri, Almanya ile birlikte savaşa girmekten Ermeni sürgününe kadar tüm icrââtıyla ilgili olarak kasım-aralık 1918'de Yüce Divân'da yargılanması istemiyle Meclis'te soruşturmaya tâbi tutulur.

Divân-ı Harb'te yargılaması 8 Mart 1919'da başlar.

Osmanlı Meb'ûsan Meclisi'nde Divâniye Mebûsu Fuad'ın 28 Teşrini-evvel 1334'de (28 Ekim 1918) verdiği önergesi 4 Kasım 1918'de Meclis'de ele alınır ve takrîr encümene hava edilir.[84]

Önergede, **Sâit Halîm** (11 Haziran 1913-3 Şubat 1917; mayıs 1914 seçimi sonrasında da sadrazamlığı devâm etmiştir) ile **Talat Paşa** (4 Şubat 1917-8 Ekim 1918) kabinelerinin Divân-ı Aliye'ye (yani Yüce Divân'a) sevki istenmektedir.

Meclis Başkanlığına verilen önerge 10 mâdde olup, bunun 5'inci ve 10'uncu mâddesinde yakın dönemde Ermenilerin malı, mülkü ve yaşadığı fecayiatla (acıyla) doğrudan ilgilidir:

Mâdde 5- *Kavaidi (kurallar) hukukîyye ve insaniyyeye ve hasseten Kanûn-u Esâsîmizin (Anayasamızın) ruh ve sarahatine (açıkça) külliyen münafî (aykırı), muvakkat (geçici) kanûnlar ve emir ve nizâmlar ısdar (çıkarma) ederek memleketi bir sahne-i fecaiye kalb eylemesi.*

Mâdde 10- *Dâhilî memlekette bir hercümerc-i (karmaşa) idarî vücûda getirerek ve **hürriyet can ve mal, ırza musallat birtakım çetelere** müzaheret (yardım) ederek ika eyledikleri fecayie iştirâk eylemesi."*

---

84 *Meclis-i Meb'ûsan Zabıt Ceridesi* (MMZC), 1 Teşrin-i evvel-21 Kanûn-ı evvel 1334, 3. devre, içtima senesi: 5, C. 1, Ankara-1992, s. 103-106, Kanûn-ı evvel 1334.

Önerge Meclis'in 5'inci Şubesine havâle edilir ve Talat Paşa Almanya'ya kaçtığı için sadrazam olarak tek soruşturulan kişi kaçmayan Sâit Halîm Paşa'dır.

5'inci Şubenin 9 ve 17 Teşrini-sani 1334'deki (9 ve 17 Kasım 1918) oturumunda 11 Haziran 1913-4 Şubat 1917 döneminin **Sadrazamı Sâit Halîm**, birinci dünya harbine girmeye taraftar olmadığını belirterek, Goben ve Breslav gemilerinin Rusya'yı bombalamasından haberdar olmadığını ve savaşa sebepsiz girildiğini açıklar.[85]

Dönemin Sadrazamı Sâit Halîm, Ermeniler'in sürgün edilmesiyle ilgili şu bilgiyi verir:

"**Başkumandan vekîli**, ordu kumandanları, Ermenilerin bulunduğu mıntıkada **ordu için tehlike mevcûd** olacağını söylediler ve bunları başka yere nakl edelim dediler. Fakat 'nakl ediniz' demekle **'öldürünüz'** manası çıkmaz ki.. Bunun **tâtbîkatı fena olmuş**. Şimdi siz bir kanûn tanzim etseniz ve bunu memûr fena tâtbîk etse, kanün-ı yaptığınızdan dolayı mesul olur musunuz? Her şeyde olduğu gibi fecayi'i olup bittikten sonra işittim.."

Sadrazam Sâit Halîm devâmında Rumların nakilleri hakkında da bilgi vererek, Ermenilerin tehcirde yaşadığını **'Ermeni kıtali'**[86] olarak tanımlıyor, bununla ilgili Tahkikat Komisyonu kurulduğunu, ama Talat Paşa'nın Dâhilîye Nâzırı olduğu bir dönemde ilerleme sağlamadığını ve **Teşkilât-ı Mahsûsa'nın 'pek fena bir şey'** olduğunu, bu örgütle ilgili Enver Paşa'dan geçiştirilen

---

85 *Meclis-i Meb'ûsan*, Encümen Mazbataları ve Tekâlif-i Kanûniyye ile Said Halîm ve Mehmet Talat Paşalar Kabineleri Âzalarının Divân-ı Âliye Sevkleri Hakkında 5. Şubece İcrâ Kılınan Tahkikat, 3. devre, sene: 1334, içtimai sene: 5, C. I, s. 75-80, 87.

86 *A.g.e.*, 5. Şube Tahkikatı, s. 88 ve dipnot: **BMM Reisi Mustafa Kemâl** de, Ermenilerin yaşadığını aynı şekilde bir 'Ermeni kıtali' olarak değerlendirmiştir, 6 Mayıs 1920 tarihli Kâzım Karabekir'e gönderilen telgraf için Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimizin Esâsları*, Emre Yayınları, İstanbul-1995, s. 241-242 ve ayrıca Raûf Orbay, *Cehennem Değirmeni-Siyasi Hatıralar*, Emre Yayınları, 2. baskı, İstanbul-200, C. 1, s. 276.

cevaplar aldığını[87] belirterek, **Marmara ve Karadeniz'de gerek görülmesi üzerine Rumların tebcir edildiğini**[88] ve çetelerin can ve mala yönelik teşebbüsatından (uygulamalardan) haberi olmadığını,[89] açıklar.

Sadrazam, kendini kurtarma derdinde.

Adliye Nâzırı İbrahim de, 10 Kasım 1918'deki oturumda Enver Paşa'nın her şeyi kendilerinden gizlediğini, askerîyenin harekatının devâmı olarak tehcir kanûnun çıkarıldığını ve tehcirde yaşanılanların bir fecayie olduğunu,[90] Teşkilât-ı Mahsûsa'nın maksadının ne olduğunu bilmediğini,[91] açıklar.

Osmanlı'nın adaletinden sorumlu sabık Nâzırı İbrahim'in tehcir kanûnun icrâsmda yapılan istisnaî muâmeleleri hükûmetin sonradan işittiğini belirtmesi ve 5. Şubede Kudüs-ü Şerif Mebûsu Ragıb Neşaşibi, **"Hükûmet işitmemiş, ne demek? Bu mesele bir gün değil bir buçuk sene devâm etti"** demesi üzerine, fecai ve yolsuzlukların önlenemediğini beyân eder.[92]

Mâliye Nâzırı Cavid de, 24-26 Kasım 1918'deki oturumda Almanya ile ilişkiler üzerinde durarak savaşa nasıl girildiği ve ittifakın nasıl sağlandığı bilgisini vermesinin ardından, **"Ermenilerin Emvâl ve emlâkine aid kanûnların, ta'lîmâtların tâtbîkinde dâimâ geniş bir fikirle hareket"** ettiğini belirterek,[93] kapitülasyonun kaldırılması, Osmanlı Bankası'nın denetlenmesi,[94] borçlanılması gibi konularda geniş açıklamada bulunarak, Teşkilât-ı Mahsûsa'nın çete faâliyetlerinin olduğunu, ama

---

87 *A.g.e.*, 5. Şube Tahkikatı, s. 92.

88 *A.g.e.*, 5. Şube Tahkikatı, s. 97.

89 *A.g.e.*, 5. Şube Tahkikatı, s. 98.

90 *A.g.e.*, 5. Şube Tahkikatı, s. 116-117.

91 *A.g.e.*, 5. Şube Tahkikatı, s. 122.

92 *A.g.e.*, 5. Şube Tahkikatı, s. 118, 120.

93 *A.g.e.*, 5. Şube Tahkikatı , s.197.

94 *A.g.e.*, 5. Şube Tahkikatı, s. 206-208.

bunun hükûmet karârıyla yapılan icrâât olmadığını,[95] anlatır.

Bu oturum sırasında eski nazırlar, savaşa girilirken **Talat, Enver ve Cemâl paşalar** dışında hükûmet üyelerinin pek de bilgi sâhibi olmadığını, tehcirin savaşta ordunun emniyeti açısından gerekliliği üzerinde dururken, yaşamlanın tam bir fecayie olduğunu [dönemin **Şeyhül İslamı Hayri'nin** sorulara 19 Aralık 1918'de verdiği cevapta,[96] tehcirde yaşanılanlar hakkında, **Meclis-i Meb'ûsan Reisi Halil'den Dâhilîye Nâzırı Talat'la** görüşmesi sonrasında haberdar olduğunu belirtir] ve Teşkilât-ı Mahsûsa'nın da çete faâliyetinin bulunduğunu beyân eder.

Nâzırlar tehcirle ilgili olarak Ermeniler'e karşı alınan ve uygulanan karârların yanı sıra **ayrıca Arap ve Rumların** da tehciri,[97] hakkında bilgi verir.

Resmî olarak Ermeni tehcirini yapan iktidârın başı Sâit Halîm olanı **'Ermeni kıtali'** olarak tanımlar. Günümüz Türkçesi ve hukuk diliyle Ermenilerin yaşadığı, soykırımdır. Bundan 90 yıl sonra, kıtal'ın yani Sâit Halîm'in bile gerisine düşen tanımlama ve analizler, sistemin yapısallaşan karakterini ortaya koymaktadır.

Dönemin Osmanlı subayının da gözlemi bu yöndedir. 1915 eylül ayından itibâren Askerî Sevk Komisyonu Başkanı olarak görev yaptığı Eskişehir'de tuttuğu günlük notlarını 1919'da kitap haline getiren ve önsözüne Anadolu'da insanların öldürüldüğü ve topraklarından sürüldüğünü, Türklerin ve Ermenilerin bu fecayii yaşadığını belirten Ahmet Refik (Altınay), Ermeniler'in Van kıt'ali'nin İttihâdçıların millî gayeleri için fırsat verdiğini belirterek, şu değerlendirmeyi yapar:[98] ".. **İttihâdçılar Ermenileri imha**

---

95 *A.g.e.*, 5. Şube Tahkikatı, s. 211.

96 *A.g.e.*, 5. Şube Tahkikatı, s. 253.

97 Sadrazam Sâit Halîm'in açıklaması, *Meb'ûsan* 5. Şube Tahkikatı, s. 88, 97; Adliye Nâzırı Halil'in açıklaması, *Meb'ûsan* 5. Şube Tahkikatı, s. 163; Dâbilîye Nâzırı İsmail Canbolat'ın açıklaması, *Meb'ûsan* 5. Şube Tahkikatı, s. 228.

98 Osman Selim Kocahanoğlu (haz.), *Kafkas Yollarında, İki Komite, İki Kıtal*, Temel Yayınları, İstanbul-1998, s. 157.

etmek ve bu sûretle Vilâyât-ı Sitte meselesini de ortadan kaldırmak istediler.

Anadolu'nun şark sınırlarında Ermenilerin artık kurtuluş günü geldi zannederek alelacele kıyamı kıtâllere başlangıç teşkil etti. Ermeni, Tûrk binlerce vatan evlâdı komitelerin ayakları altında çiğnendiler. Harbin başlangıcında Anadolu'ya İstanbul'dan birçok çeteler gönderilmişti.

Bu çeteler, hapishanelerden çıkarılan katillerden ve hırsızlardan mürekkepti. Bunlar Harbiye Nezareti meydanında bir hafta talim gördüler, Teşkilât-ı Mahsûsa marifetiyle Kafkas hudûduna gönderilirlerdi. Ermeni mezaliminde en büyük cinayeti bu çeteler yaptılar. Mamafih Doğu Anadolu'da umûmî bir hercümerc (karmakarışık) hüküm sürmekte idi, burada çeteler ve halk birbirini imha ediyor, kan gövdeyi götürüyordu."

10- KIRIM, OSMANLI MECLİSİ'NDE

İttihâdçı Talat Paşa Kabinesinden sonra 14 Ekim 1918'de kurulan Ahmet İzzet Paşa Kabinesi bir ayı aşkın süre görevde kalır. Zaten Sadrazam Ahmet İzzet, Ermenilerin sürgün edilmesi ve mallarının yağmalanması konularını işleyen suçlularla ilgili icrâât yapmakta karârlı olduğunu göstermek için 21 Ekim 1918 tarihinde Meclis'e gönderdiği tezkerede, 14 Mayıs 1915 ve 26 Eylül 1915 tarihli iki geçici kanûnun Meclis'te müzakere edilmesini ister.[99]

Soykırımın ve yağmanın bu iki geçici kanûn-ı, 3 yılı aşkın süre yürürlükte kaldıktan sonra ancak Meclis gündemine alınır.

21 Ekim'den 4 Kasım'a gelindiğinde sadece Emvâl-i metrûkeyle ilgili 26 Eylül 1915 tarihli geçici kanûn gündeme alınır ve Dâhiliye Nâzırı Fethi, bunun zamanın kanûn-ı olmadığını belirterek, kaldırılmasını ister.[100] Hükûmetin bu girişimi, sadece önermekle sınırlı kalır.

---

99 *MMZC*- Kanûn-ı evvel 1334, s. 46-47.

100 *A.g.e.*, Kanûn-ı evvel 1334, s. 114.

Mütârekeden sonra İttihâdçı şeflerin kaçtığı ve harbin korkunç insani ve ekonomik mâliyetinin tartışıldığı bu dönemde Meclis gündeminde, geçmiş İttihâdçı hükûmetlerin uygulamasının soruşturulmasını, cezalandırılmasını ve Ermeni ile Rumların sürgününü ve mülklerinin yağmalanmasını içeren önergelere öncelik verilir.

Divâniye Mebûsu Fuad'ın Sâit Halîm ve Talat paşaların kabinelerin Yüce Divân'da yargılanmasını isteyen önergesinin görüşüldüğü 4 Kasım 1918'de, **Aydın Mebûsu Emanuelidis,(*) Çatalca Mebûsu Tokinidis ve İzmir Mebûsu Vangel'in 2 Kasım tarihli verdiği 8 mâddelik soru önergesi** de gündeme alınır.

Önergede İttihâdçı hükûmet döneminde yaşanılan toplumsal kıyımlar tek tek sıralanır ve yeni hükûmetin bu konuda ne yapacağı sorulur. Önerge Meclis'te okunur ve tartışılır:[101]

*"1- **Ermeni milletine** mensup olmaktan başka hiçbir cürümleri bulunmayan **1 milyon nüfûs**, kadınlar ve çocuklar ile istisna edilmeyerek **katil ve itlaf** edilmiştir.*

*2- Laakal (en az) **40 asırdan** beri memlekette medeniyetin âmili hakikisi Rum unsurlarından 250 bin nüfûs, hudûd-ı Osmaniden tart edilerek malları müsadere edilmiştir.*

*3- Badelharb (harbten sonra) **550 bin Rum nüfûs**, Karadeniz, Çanakkale, Marmara ve Adalar denizleri sevâhil ve havalisinde ve sair mahallerde katıl ve imha edilmiş ve malları da zabt ve gasp edilmiştir.*

4- Memlekette anâsırı gayr-i Müslime icrâyı ticâretten men edilmiş ve ticâret yalnız erbabı nüfuzun yeddi inhisarına terkedilmiş olmakla bu yüzden bütün efrâdı millet adeta soyulmuştur.

*5- **Meb'ûsandan Zohrap** ve **Vartkes** efendiler ifnâ (yok) edilmiştir.*

*6- **Arap kavmi** necibine karşı reva görülen sui muamelat şimdiki felaketlerin başlıca sebeplerini teşkil etmiştir.*

---

* Emanuelidis'in yaşanan sürece ilişkin çok önemli ayrıntılar aktaran anıları Belge Yayınevi tarafından yayınlanacaktır.

101 *A.g.e.*, Kanûn-ı evvel 1334, s. 109-112.

7- Seferberlik vesilesi ile teşkil edilen, amele taburu efrâdından 250 bin kişinin açlık ve mahrûmiyetten müteessiren telef olmalarına sebebiyet verilmiştir.

8- Harbi umûmîyye bila sebep girmiş ve bu şerefi meşuma nailiyet için ***Bulgarlara memleketin bir cüzü*** *de terk edilmiştir."*

Emanuel Emanuelidis, geçmiş hükûmetin bu sonucu yaratan icrââtıyla ilgili yeni hükûmetin ne yapacağını sorar ve Dâhilîye Nâzırı Fethi, Türklerin aynı koşulları yaşadığı yönündeki konuşmasından sonra Emanuel Emanuelidis, tekrar söz alır ve Türklerin de çok mağdur olduğunu belirterek, Türklerin durumunu önergede belirtmemesi nedenini **"Elyevm hakimiyet, Türk unsuru nâmına icrâ edilmektedir"** diye açıklar.

Batı Trakya'nın Bulgaristan'a verilmesi konusu, 11 Aralık'taki oturumda **Dimisstokli Efkalidis (Tekfurdağı) ve Tokidldis'in (Çatalca)** soru önergesiyle tekrar gündeme getirilir.[102]

2 Kasım 1918 tarihli **Aydın Mebûsu Emanuelidis, Çatalca Mebûsu Tokinidis ve İzmir Mebûsu Vangel** ve 23 Kasım 1918 tarihli **Dimisstokli Efkalidis** (Tekfurdağı) ve **Tokidldis** (Çatalca) yani Osmanlı Meclisindeki Rum mebûslar önergelerinde Rumların neler yaşadığının yanı sıra, Batı Trakya'nın vatan toprağının Bulgarlar'a teslîmini de gündeme getirir.

Türk ve Müslüman mebûslarsa, İttihâdçı iktidârın yaptıklarını esâs olarak savunma tavrında olduklarından bu gibi durumları es geçer.

Bugün de, Rum mebûsların önergesinde gündeme getirdiği konuyu görmezden gelinmeye devâm edilir.

Bu iki önerge, Osmanlı dâhilinde yaşanılan kıyımlarla birlikte **Batı Trakya**'nın Gümülcine'ye kadar olan bölgenin Bulgaristan'a nasıl verildiğini hatırlatması bakımından hayli önemlidir.

Batı Trakya, Almanya'nın rüşveti olarak İttihâdçı iktidâr tarafından Bulgaristan'a hibe edilmiştir.

---

102 *A.g.e.*, Kanûn-ı evvel 1334, s. 285-286.

Bugünün milliyetçilik söyleminde, İttihâdçı iktidârın Bulgaristan'a toprak vermesi hiç mi hiç hatırlanmaz ve görmezden gelinir.

Batı Trakya'nın Gümülcine'ye kadar olan kısmı, geçmişte Osmanlı'nın harbteki müttefiki Almanya'nın isteği ve geçici olduğu ifâde edilen teminata uyarak İttihâdçı iktidârın rızasıyla, 29 Eylül 1913 tarihli İstanbul Antlaşmasıyla Bulgaristan'dan alındığı hâlde, **1914'de Almanya safında savaşa girmesi karşılığında tekrar Bulgaristan'a geri verilmiştir.**[103]

Brest Litovsk ve sonrası Bükreş Konferans'ında (mart-nisan 1918) İttihâdçı iktidârın delegesi vasıtasıyla İstanbul-Berlin-Bürkeş yazışmaları olursa da sonuç alınamaz.

Hatta Enver Paşa'nın 31 Mart 1918 tarihli 'Bulgaristan Kralı Haşmetli Ferdinand Hazretlerine' başlayan mektubundan da konu gündeme getirildiğiyle kalır, Batı Trakya'da Bulgaristan'ın egemenliği,[104] taki 1920'ye kadar sürecektir; bundan sonra bölgeye, harbin galibi İtilaf Devletlerinin karârıyla Yunanistan egemen olacaktır.

Yunanistan'ın harb sonrasında egemen olmasına rağmen Batı Trakya'mn konumu, Misakı Milli'nin 3'üncü mâddesinde hukukî durumunun halkın oyuyla belirlenmesi şeklinde düzenlenir ve bu, Lozan'a giden heyete verilen 14 mâddelik ta'lîmâtın 6'ıncı mâddesinde plebisit yapılması şeklinde ve genel olarak Trakya sınırı 1914'deki gibi olsun biçiminde 5'inci mâddede yer alır.

Lozan'daki görüşmelerde sonuç değişmez.[105]

---

103 Şevket Süreyyâ Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, Remzi Kitabevi, İstanbul-1976, C. 2, 2. baskı, s. 402 ve İstanbul-1978, C. 3, 1. baskı, s. 368; Şevket Süreyyâ Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemâl, 1881-1919*, Remzi Kitabevi, İstanbul-1969, C. 1, 4. baskı, s. 179, 279; *İttihâd ve Terakki'nin Son Yılları, 1916 Kongre Zabıtları*, Sadeleştiren Eşref Yağcıoğlu, Nehir Yayınları, İstanbul-1992, s. 17.

104 Aydemir, *Enver Paşa*, C. 3, s. 384-396.

105 Şevket Süreyyâ Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemâl*, 1922-1938, Remzi Kitabevi, C. 3, 6. baskı, İstanbul-1978, s. 107.

Anlıyoruz ki bugün özellikle faşizan çevrelerin dış Türkler kapsamında Batı Trakya'nın geçmişini tartışırken, Bulgaristan egemenliği dönemini çok da gündeme getirmemenin arka planında, demek ki İttihâdçı zihniyete olan bağlılıkları yatıyor. 'Çakıl taşı verrneyiz' muhabbeti yapan bu çevrelerin gerçek zihniyetini ortaya koymaktadır.

O gün Meclis'te Rum mebûslar Aydın Mebûsu Emanuelidis, Çatalca Mebûsu Tokinidis ve İzmir Mebûsu Vangel'in önergesiyle ilgili gerekli tartışma yapılabilseydi, şeffaflık yaratılabilseydi, İttihâdçı iktidârın niteliği daha net anlaşılacaktı.

Ardından bir başka önergeye geçilir.

Matyos Nalbatyan (Kozan), Agop (Maraş), Onnik İhsan (İzmir), Artin (Halep), Medetyan (Erzurum) ve Dikran Barsamyan'ın (Sivas) verdikleri 2 Kasım 1918 tarihli önergede, İttihâdçı iktidârın 14 Mayıs 1331 (27 Mayıs 1915) tarihli tehcir ve 13 Eylül 1331 (26 Eylül 1915) tarihli tasfiye kanûnlarının müzakere edilerek kaldırılması gerektiği, aslında anayasaya aykırı olduğu, artık facianın bir gün olsa bile deva edemeyeceği belirtilerek, yeni hükûmetin ne yapacağı sorulmaktadır.[106]

Elçi Morgenthau, Rum tehcirinin yaşandığı bu dönemde **Dâhiliye Nâzırı Talat** ile yaptığı görüşmelere değinir. Elçi, Ermeniler'le ilgili tehcirin kaçınılmazlığı üzerinde duran Nâzır Talat'ın kafasında Türk olmayan yabancı insanlardan kurtulmak gerektiği şeklinde bir düşüncenin bulunduğunu ve bunu da şöyle tanımladığını aktarır:[107] **"Türkiye, Türkler içindir."**

Talat'ın politikasının gereği iktidârın programı olduğunun tartışması iki yıl sonrasında Meclis'te gündeme gelir.

Matyos Nalbatyan, umûmî milleti Osmaniye nânına önergeyi verdiğini belirterek, bu kanûnlarla ocakların söndürüldüğünü,

---

106 *MMZC*- Kanûn-ı evvel 1334, s. 112-113; Rum tehciriyle ilgili olarak ABD elçisinin gözlemi, Henry Morgenthau, *Büyükelçi Morgenthau'nun Öyküsü*, Belge Yayınları, 1. baskı, İstanbul-2005, s. 48, 239.

107 Morgenthau, s. 247, 49.

ama hâlâ dumanın çıktığını, hükûmetten icrâât beklediklerini ifâde eder. Dâhilîye Nâzırı Fethi de, hükümetin bu işi tedricen yapacağı sözünü verir.

Önergeyle ilgili olarak Artin Boşgezenyan (Halep), **"Bu, bir bıçaktır, baltadır birçok zulümler icrâ eylemiştir. Biz bu bıçağı, baltayı kör etmekle o zulümleri falanları tedavi etmiş olmayız"** değerlendirmesinde bulunurken, Mehmet Emin (Trabzon) de **"Evet efendim bizim memûrlarımız birçok Ermeni çoluk ve çocuklarını kestiklerini ben de söylüyorum"** itirafında bulunarak, anlatımların da tek yanlı olduğunu ifâde eder.[108]

Her ne kadar Sadrazam Ahmet İzzet, icrââtında karârlı görünse de, hükûmetin ömrü bir ay ancak sürer ve **Tevfik Paşa Kabinesinin programı** 18 Kasım 1918'de Meclis'de okunur.[109] Hükûmet programı tartışması, önceki önergelerin içerdiği konuda yoğunlaşır.

Halep Mebûsu Artin Boşgezenyan konuşmasında Ermeni mebûsları Zohrap ve Vartkes'in öldürülmesini hatırlatarak, Ermenilerin yaşadığının sorumlusunun kim olduğuna yanıt verir.[110] Katliamın sorumlusunu, 'Türk milleti sorumlu değildir, Türk hükûmeti sorumludur' şeklinde özetler:

"Yerleri, gökleri titreten bu cinayeti azîme, malûmdur ki Ermeni kıtalidir, Ermeni faciasıdır. Türk milletini bundan dolayı müttehim (kabahatli, suçlu) tutuyorlar. **Fakat asıl müttehim Türk milleti değil, Türk hükûmeti veyahut idârei sabıkasıdır** (Bravo sadâlar).

Hükûmet başka şeydir, millet başka şeydir. Ben diyorum ki: Türk milletini itham ettikleri o cinayatı azime, idârei sabıka daha doğrusu, idârei çeteviye tarafından icrâ edilmiştir..

Yalnız bu canileri cezalandırmakla iş bitmez. Bunlara muavenet eden avamdan bir takım edani (alçak) ve esafil (bayağı) de

---

108 *MMZC*- Kanûn-ı evvel 1334, s. 114-116.

109 *A.g.e.*, Kanûn-ı evvel 1334, s. 136-166.

110 *A.g.e.*, Kanûn-ı evvel 1334, s. 141-142.

ceza görmelidir. Ve mağdurlara tazminat verilmelidir."

Karşılıklı konuşmaların ardından Emanuel Emanuelidis (Aydın), barbe nasıl girildiğinin bilinmediğini ve aslında **harbin dâhili** ilân olunduğunu belirterek, Tevfik Paşa Kabinesi'nin önemli görevler yapacağına güvenini belirtir.[111]

Sivas Mebûsu Dikran Barsamyan da, Ermeni milletinin namusunun bittiğini ve servetinin de tükendiğini ve yalnız temiz bir kalbinin kaldığını belirterek, Türkler ile Ermenilerin bu memlekette beraber yaşayacağını ve İttihâd ve Terakki'nin yaptığı harâbelerin imâr edileceğini ifâde edince, "**Sen de o cemiyetin azasındansın**" sadâlarıyla karşılık verilir.[112]

Tevfik Paşa Kabinesinin ne yapması gerektiğiyle ilgili tartışmalar, esâs olarak yaşanılan savaş ve onun sonucu üzerinde yoğunlaşır.

Muş Mebûsu İlyas Sami, Ermeni milliyetçilerin eylemlerini hatırlatarak, yaşanılanlarla ilgili "**Efendiler; bu mesele bir katil mi idi, yoksa bir mukatele** (karşılıklı öldürme) **mi idi?.. Bu ahvâl mebdeinde** (başlangıcında) **bir mukatele** (birbirini öldürme) **idi**" tesbîdi sonrasında, Van Mebûsu Papasyan'ın Muş'ta öldürülmesinin nasıl gerçekleştiği konusunda bilgi verir ve hakikatın söylenmediğini ifâde eder.[113]

Matyos Nalbatyan (Kozan) da, İlyas Sami'ye yanıt verir ve bir yerde çete varsa bile, memleketin her ücrasından Edirne'den, İzmit'ten ve **üç Ermeni'ye varıncaya kadar hepsinin sürülmesini** ve malının yağma edilmesini gerektirmediğini açıklar. Sonunda kabineye güvenoyu verilir.[114]

Kabine güvenoyunu alır almasına da, onun ömrü ocak ayında biter ve önergelerin tartışması da Meclis kayıtlarında kalır.

---

111 *A.g.e.*, Kanûn-ı evvel 1334, s. 144-145.

112 *A.g.e.*, Kanûn-ı evvel 1334, s. 150.

113 *A.g.e.*, Kanûn-ı evvel 1334, s. 156-158.

114 *A.g.e.*, Kanûn-ı evvel 1334, s. 160, 168.

11- 'SAVAŞ SUÇLULARI CEZALANDIRILSIN'

Ermeni ve Rum mebûsların, Anadolu'da binlerce insanın ölmesi ve yerinden, yurdundan, toprağından edilmesiyle ilgili soru önergeleri Meclis'in en çok tartışılan gündemini oluşturur. Böylece Meclis'in denetim görevini yapması, sorumlularının cezalandırılması talep edilirken, Türk-Müslüman mebûslar ise memleketin son 4-5 yılda neler yaşadığıun hesabının sorulmasına ve sorumlusunu ortaya çıkarmasına yönelik olarak Meclisi göreve çağırır bir tavır içinde olmayıp, Türklerin de benzer kaderi yaşadığı yönünde değerlendirmesinde bulunur.

Meclis'te 9 Aralık 1918'deki oturumda **5 Kasım 1918 tarihli Keygam (Muş) ve Dikran Barsamyan'ın (Sivas) soru önergesi** okunur:[115]

"Şu **Cihan Harbinde umûm memleketimizde** ika edilen tahrîbat ve bilhassa mazlum Ermeni milletine karşı icrâ olunan mezalim hakkında bundan evvel Türk ve Osmanlı eshabı kalem eşhâsı ve münevvere tarafından defaatle beyânı teessüf edilmiş ve edilmektedir..

...**Katledilmiş Ermenilerin de miktarı 1 milyon** gösterilmiş ve bu babta cereyân eden müzakerat esnasında diğer muhterem İslam rüfekanuz tarafından maktullerin mecmuu ancak 100 bine karip (tahmini) olduğu iddia edilmiştir...

... Yalnız Canik, Karahisarı Şarkî, Trabzon, Giresun ve havalisinde itlaf edilen Ermenilerin adedi 100 bine karip olduğuna emin olabilirler. Evet tekrar ederim. **Maksad kıtal'in adedi değil ve olmamalı**; bilakis kanûn ve vicdana sığmayan adaletsizliktir. Mesela neden masum ve gayr-i mesul kişiler katledildi?

Asker âileleri kanûnen sevk olunmayacakken **bütün Ermeni Eyaletinde Ermeni âliesi kalmadı.** Nasıl ki Vilayatı Şarkîyyede yani Erzurum, Sivas, Bitlis, Harbut, Van ve Diyarbekir vilâyetlerinde ve Urfa sancağında mevcûd olan bilumum Ermenilerin

115 *A.g.e.*, Kanûn-ı evvel 1334, s. 257-258.

sevk ve imhası esâsında ilân edilen cihad **neticesinde 1,5 milyonu mütecaviz nüfûslar katıl,** darmadağın ve itlaf edilmişlerdir. Hatta bir seneden sonra [Deyr] Zor sancağı ile Resülayn [Ceylanpınar] kazasına tehcir edilen bakîyyetisüyuf (imha savaşından kurtulanlar) Ermeniler dahi kezâlik telef ve katıl edilmişlerdir...

Asırlardan beri Ermeni milletine ait olan Osmanlı Hükümdarlarının berat imtiyazları ile tasdîk olunan vatanı mukaddesleri olan **Vilayatı Şarkîyede emiâk ve arâzîleri üzerine** mesumatı ahire üzerine memûrunu hükümet tarafından diğer eşhâs iskân ettirilmekte bulunuyor.

Vatanı aslilerinin umûmî kıtalden her nasılsa tahlisi nüfûs ederek elyevm enva sefâlet içinde sürüklenen bakîyyetisüyuf Ermeni milletine ve efrâdına ait emlâk ve arâzînin eshabı kadime ve asliyelerinden gasb ve zabta matuf her nevî teşebbüsata karşı bütün kuvvetimle protesto ederim ve hükümetin bu babta ne düşündüğünü sual ederim."

Reis, önergenin hükûmete gönderildiğini belirterek, tartışmaya açmaz ve gündeme devâm edilir.

Ve 11 Aralık'ta **Dimisstokli Efkalidis (Tekfurdağı) ve Tokididis'in (Çatalca) 23 Kasım 1918 tarihli Dâhilîye Nâzırının yanıtlamasıyla ilgili soru önergesi** Meclis'te okunur:[116]

"Evvela: Çatalca livası ile Edirne vilâyetinin simayı aslisini tagyir maksadı ile müretteb çeteler tarafından, **Rumlar'dan 300 bin kişinin** Emvâl-i menkulleri yağma ettirildikten sonra çetelerin tazyikatı (kaybetme) ile Yunanistan'a muhacerete icbar edildiği,

Saniyen: Bulgaristan ile münakit (kabûl edilmiş) ittifak uğrunda **Dimetoka ve havalisinin Bulgarlar'a teslîmi**..

Salisen: İdârei Örfîyye dolayısı ile Vilayatı Şarkîyyede zuhur eden karışıklıklardan Tekfurdağı ve Silivri Ermenilerinin, velev ki semaan (işiterek) olsun, malûmâtdar olmaları mümkün değil ise, bunların dahi müctemian (toplu bir hâlde) vacibül (yapılması

116 *A.g.e.*, Kanûn-ı evvel 1334, s. 285-286.

gerekli) idâm mücrim (suçlu) addi ile Emvâl menkulleri zabt edildikten sonra, tağrip ve tehcir edilerek bu meşum usûller ile nakil ve nefyedilen (sürgün edilen) Rum, Ermeniler'den ekserîsinin açlıktan ve soğuktan ölmeleri ile (Masakar belan) nâmı verilen nev icat kansız kıtalin vukua getirildiği kemâli teessürle cümlenin malûmudur."

Dâhilîye Nâzırı Mustafa, gerekli tahkikat için bir heyetin oluşturulduğunu belirtir.

Dimistokli Efkalidis'in konuşması, sık sık kesilir ve tartışma bir nevî Yunanistan-Osmanlı ikileminde yoğunlaşır.

Tekfurdağı Mebûsu Dimistokli Efkalidis, Venizelos'un siyasi acentaları vasıtasıyla Yunanistan'a gidildiği iddiasının asılsız olduğunu ve köylünün Yunanistan'ın bile nerede olduğunu bilemeyeceğini, facianın böylesi bir komediye dönüştürülemeyeceğini belirterek, **Emvâl-i Metrûke Kanûnu** hakkında şu değerlendirmeyi yapar:[117]

".. Meclis'e dahi Emvâl-i Metrûke ve Eşhâsı Menkule Kanûnu lâyihası nâmı riyakaranesi (ikiyüzlülük) altında bir kanûn da gelmiştir. O kanûnunun dahi Meclis-i Âlî'den geçerek tasdîki talep olunmuş. Malûmu aliniz Meclis-i Âlî'nin, vicdanının isyan ettiğini biz de gördük ve bu kanûn, isyan edilmeyecek bir kanûn mahiyyetinde de değil idi...

Siyasi acenta olmadığı hâlde, siyasi acenta açtılar ve onu ihdas ettiler ve biz ağzımızı açarak umûm nâmına hukuku magsubemizi (gasp olunmuş, zorla alınmış) arayacağımız zaman, milleti lekelemek için vesileler buluyorlar. Halbuki bunlar en mazlum idiler... o büyük Talat Paşa Hazretlerinin yanına gidip mürâcaat ettiğimiz de bize sûreti caliyyede (yapmacıklı, düzme) Tekfurdağı'ndan kendi vasaiti icrâiyyesi vasıtasıyla getirttiği telgrafnameleri gösterdi.

Bu telgrafnamelerde: 'Efendim, biz Türkiye'den kat'iyyen memnûn değiliz, biz Venizelos'un fırkasına mensubuz. Yunanistan'a

---

117 *A.g.e.*, Kanûn-ı evvel 1334, s. 287-289.

gideceğiz, hürriyet ve meşrûtiyyet var. Niçin bize müsaade etmiyor sunuz?' gibi şeyler muharrer. Paşanın maksadı bu telgrafnameleri göstermekle bizi ıskat etmek idi..

Bendeniz **Tekfurdağı Mebûsu bulunduğum bâlde Tekfurdağı'nda serveti mülkiyyem de yağma edilmiş.** Bunun için mürâcaat ettiğimde ne deseler iyi efendim? Oradan muhaceret eden eşhâs meyanında bir takım kimseler Yunanistan'a gitmiş. Bunlar için muhtelif bir komisyon tesîs edilmiştir. O muhtelif komisyona mürâcaatla hukukunuzu arayınız dediler. Fakat biz hiçbir sûretle müdafaai hukuka muvaffak olamadık...

Şimdi bu tehcir edilen **Rumları bakî kalan yüzde 10'u** da aç ve bi ilaç, meyyiti (ölmüş, çok zayıf kimse) müteharrik (hareketli) halinde teseül (dilenme) derecesine gelmiş adamlardır. Gayet açık bir hakikat söyleniyor. Enver paşa Hazretleri zaten Makamı Temedduhta diyordu ki: 'Rumlar'dan zengin olanlara köprü başında limon sattıracağım ve fakir olanları da böyle geberteceğim.' Bu acı fecayin cereyânı esnasında Üsküp, Samakovacık ve sair yerlerden nakledilen ahâlîninin eli silâlı taşıyan erkeklerine bir taraftan vazîfei askerîyyeleri îfâ ettiriliyordu.. Ermeni vatandaşlarımız da unutulmamış Tekfurdağı'nda, namuslu ve sahai siyasiyyattan uzak adamlar kaldırılarak.. Enver Paşa, üç milyon evlâdı vatanı seferber etmek sûreti ile düşmânı mağlub edemedi ise, 5-10 çete ile vatandaşlarından 1,5 milyon ahâlîyi öldürdüğünden dolayı şu dakika ihtifa eylediği yerden iftihar edebilir.

Şimdi bu fecayi olmuş.."

Dâhilîye Nâzırından, açılan yaranın kapanması için gerekli tedbiri alınması ricasıyla konuşma biter.

Musul Mebûsu Mehmet Emin (Yurdakul), tehcir ve Türklerin konumu, Fatih Sultan Mehmet ve sâire geniş tarihi çerçevede değerlendirmesini sürdürür ve Rumlarla, Ermeniler, Araplar ve Arnavutlar özelinde neler yaşandığını özetler:[118]

"Efendiler, eğer **Türk kanı da gülsuyu değil** ise, Cenabı Hakkın verdiği hayâta hiç kimsenin ilişmeğe hakkı yok ise.. adalet

---

118 *A.g.e.*, Kanûn-ı evvel 1334, s. 289-293.

terazisinin gözüne Türkün de konulacak mazlumiyetleri, Türkün de sorulacak hesapları, Türkün de alınacak hakları vardır (alkışlar)."

Tartışmaya devâm edilir ve **Trabzon Mebûsu Yorgi Yuvanidis** sorar:

"... 150 bin Rum nüfûs –tehcir deyiniz, tebid (uzaklaştırma, kovma) deyiniz- memâlikî Osmaniye'den tart olundu.

Bunları kim yaptı?

Rumlar mı yaptılar efendim?

Rumların malları yağma edildi.

Kendileri katledildi.

Hatta o kadar ki 5 kuruşa bir inek, 10 kuruşa bir camus satıldı. Acaba kâinatta duyulmuş bir vukuat mıdır ki 15 kuruşa bir camus satılsın?"

Bunun üzerine Niğde Mebûsu Ananyadis, mâl ve gayr-i menkuldeki yaşananlarla ilgili olarak da, "Resmî komisyonlarla, Emvâl-i metrûke komisyonlarıyla... (gürültüler)" yapıldığını ifâde eder.

Trabzon Mebûsu Yorgi Yuvanidis, çıkarılan adamların nereye gittiğini kimse bilmediğini, bu **komisyonların 3-5 günlük ilânları sonunda malların satıldığını**, İzmir, Edirne, Marmara'da kişilerin mahfedildiğini, en son Canik'te 150 bin ahâlînin (yani 150 Rum'un sürülmesi konusu Büyük Millet Meclisi'nde haziran 1922'de gizli oturumda da gündeme gelir) kovulduğunu belirterek, bunların Rus donanmasından silâh aldıklarını Canik bölgesini iyi bilen **Hafız Mehmet'in** söylediğini, yine Samsun'da Mevlüt[119] İsa Günü'nde 25 Aralık'ta eşraftan Yorgioğlu, Yelkencioğlu, Kaplanoğlu'nun bir komutan tarafından çağrılıp 2 bin lira para alındığı ve sonra bunların Çorlu'ya sürüldüğünü, insanların kışın gününde hamamlarda toplatıldığını ve sonra bunların bölgeden uzaklaştırıldığını ifâde ederek, sözlerini tamamlar:[120]

---

119 Hıristiyanların her yıl 25 Aralıkta kutladığı Noel Yortusu. [ed.]

120 *A.g.e.*, Kanûn-ı evvel 1334, s.293-296.

"O belayı felaketi izale, yapılan fenalıkların tamir ve gaspolunan Emvâl-i iâde ile olur. Başka bir şeyle olmaz."

Edirne Mebûsu Mehmet Faik, tehcir edilenin Rumlar olmadığı, Balkan ve Umûmî Harb'te Yunan Ordusu'na gönüllü katılanların gittiğini ve bunların sayısının **28 bin 800 kişiden** ibâret olduğunu ve Kırkkilise'den (Kırklareli'nden) de 3 bin kişinin tehcir edildiğini belirterek, aslında **memlekete karşı silâh kullananların sayısının 65 bin 800 kişiye** ulaştığını belirtince, Yorgi Yuvanidis çıkarılan **200 bin kişi olduğuna dikkat çeker** ve Mehmet Faik konuşmasını sürdürür. Gelibolu ahâlîsinin Emvâl-i gayr-i menkulunu satarak gittiğini ve Edirne'deki toplam tehcir edilen sayısının 82 bini bulduğunu, **Yunanistan'ın Drama'da, Siroz'da 450 bin Müslümanın** Emvâl-i ve eşyasını bıraktırarak Selanik'te limana yığdığını ve bunu da İzmir ve Urla halkının bildiğini açıklar.[121]

Aydın Mebûsu Emanuel Emanuelidis, Mehmet Emin'in beyânatında değindiği konulara açıklık getirdiği konuşmasında, Rumlar, Ermeniler ve Türkler genel tanımlamasının doğru olmadığını belirterek, "**Emvâl-i Metrûka Kanûnu, hem Ermeni hem Rum meselesini havi** (içine alan, kapsayan) **idi**" der.[122]

Mehmet Emin (Musul), tehcirdeki zulme dikkat çekerek, ".. **Hükûmet, bu vazîfesini îfâ eylerken biraz tecavüzkarane ifayı vazîfe etti.** Bugün herkes, bütün millet umûm Meb'ûsanı da Ayanı da, matbuatı da o yolda, kanûn haricinde îfâ edilen ahvâl müsebbiblerinin, öyle cinayet ve mezalim ika edenlerin cezalarını vermeye hep taraftarız" der. Ve iki de bir gündeme getirilmesinden rahatsız olduğunu belirterek, Ordu'da Ermenileri Samsun'a göndermek bahanesiyle kayığa bindirerek denize döktürdüğünü. Kendisinin Ordu'da olduğu sıra öğrendiğini. Ordu Kaymakamı'nın görevden alındığını, mahkemeye verildiğini, ama üç yıldır uğraşmasma rağmen Vali Cemâl Azmî'ye bir şey

---

121 *A.g.e.*, Kanûn-ı evvel 1334, s. 296-298.

122 *A.g.e.*, Kanûn-ı evvel 1334, s. 298-299.

yaptıramadığım. Harb zamanı olduğunun filân söylendiğini belirterek, Trabzon'da yaşanılanları aktararak konuşmasını sürdürür.[123]

12 Aralık 1918'de Tekfurdağı Mebûsu Dimistoklis Efkalidis ve Çatalca Mebûsu Tonikinidis'in Edirne ve Çatalca'da Rumlar'ın tehciriyle ilgili sorgu önergesini tartışmaya devâm edilir.

Dimistokli Efkalisidis, Edirne Mebûsu Mehmet Faik'in açıklamaları üzerinde durarak, birçok yerlerin adını sayarak buralarda Rum nâmına adam bırakılmadığını, silâhlı adamların gönüllü gittiğinin söylendiğini 300 bin kadın çoluk-çocuk herkesin Yunanistan'a nasıl gidebileceğini? Sorarak, bunun isyanla açıklanamayacağını belirterek, Türklük davasının bu zeminde savunulamayacağını iddia eder.[124]

Kozan Mebûsu Matyos Nalbantyan da, Ermenilerin yaşadıklarını, "Anadolu vilayatında bulunan Ermeniler, cenuba sevk olunmak bahanesi ile bütün **Anadolu güzergahında o nesimi havayı arz eden vadilerde pırasa gibi doğranıldı.** Oraları **mezaristana** döndü" diyerek, mezalimin Türklük adına yapıldığını, Türklerin mağduriyetinin de milleti hakime şeklinde bir mağduriyet olduğunu belirterek, yapanların cezalandırılmasını ister.[125]

Muş Mebûsu İlyas Sami de, Ermenilerin yaptıklarını ve yaşanılanları anlatarak, geçmişe yönelik hatırlatmada bulunur.[126]

Dâhiliye Nâzırı Mustafa Arif, kimsenin böyle halleri yaşamadığını iddia etmediğini belirterek, anâsır arasında uçurum açılmamasını ister.[127]

Aydın Mebûsu Emanuel Emanuelidis, cevabın ancak Wilson Prensipleri mûcibince her millete hakkının verileceğinin beyân edilmesi halinde kafî olacağını, aksine yetersiz olduğunu söyler.[128]

---

123 *A.g.e.*, Kanûn-ı evvel 1334, s. 299-301.

124 *A.g.e.*, Kanûn-ı evvel 1334, s. 313-314.

125 *A.g.e.*, Kanûn-ı evvel 1334, s. 315-317.

126 *A.g.e.*, Kanûn-ı evvel 1334, s. 317-322.

127 *A.g.e.*, Kanûn-ı evvel 1334, s. 315-316.

128 *A.g.e.*, Kanûn-ı evvel 1334, s. 323.

Reis, görüşmenin yeterliliğini oylar ve kabûl edilir.

18 Aralık'taki oturumda **Trabzon Mebûsu Yorgi Yuvanidis'in 17 Aralık 1918 tarihli gazetelerde yer alan bir haberle ilgili olarak bir önergesi** okunur:[129]

"Meclis-i Meb'ûsân Riyâseti Celilesine,

Şimdiye kadar **Rum ve Ermeni unsuruna karşı icrâ edilen mezalim** ve taadiyyatın (adaletsizliğin) tedkik ve tahkiki için Meclisi Vükelâ kararıyla Makamı Sadaretten icrâ buyurulan tebligata tevfikan Memâlikî Osmaniyyeyi 10 mıntıkaya ayırıp her birine birer heyet tahkikiyyenin derdesti izam bulunduğunu gazetelerde gördüm.

Evvelen: Heyet-i Mezkûre kimlerden mürekkeptir?

Saniyen: Derecei vazîfeleri nedir?

Salisan: Hangi mahallere gidecekler?

Rabian: Kimlerden tahkikatı icrâ edecekler?

Husûsat-ı marûza hakkında hükûmetin nokta-i nazarını ve bu babta ittihâz olunduğu gazetelerde neşrolunan mukarreratın (karârların) ne şekil ve mahiyette bulunduğunu hükûmetten sual edeyim."

Reis önergeyi hükûmete gönderir.

Son oturum 21 Aralık 1918'de yapılır ve bu önerge mecliste görüşülemez (Bu tartışmanın tutanakları, **Ek 1- Osmanlı Meclis-i Meb'ûsân'da harici ve dâhilî harbin tartışılması**).

21 Aralık 1918 tarihi itibâriyle meclis, padişah tarafından fesh edilir[130] ve böylece bu konudaki görüşmeyi bitiremeden kapanır ve soruşturma da yarım kalır.

12- SÖZDE YARGILAMA

Sâit Halîm Paşa ve Talat Paşa kabine üyeleri icrââtının Meclis'te tartışılmasının ardından, kabine üyelerinin ve diğer görevlilerin yargılanması gündeme gelir.

---

129 *A.g.e.*, Kanûn-ı evvel 1334, s. 331.

130 *A.g.e.*, Kanûn-ı evvel 1334, s. 363-364.

Âyan Meclisi'ndeki 9 Aralık 1918'daki oturumda Reisi Ahmet Rıza'nın **"Bilcümle anâsır-ı Osmaniye'de icrâ kılınan mezalim ve cinayet-i şahsiyeden dolayı icrâ-ı takibat yapılmasını"** isteyen önergesi görüşülür.[131] Böylece suçluların yargılanmasıyla ilgili Ermeni ve Rum mebûsların önergelerinin Meclis-i Meb'ûsan'da tartışıldığı bir dönemde Âyan'da Ahmet Rıza da, aynı konuyu gündeme getirir.

Adliye Nâzırı Fetva Emini Esbak Sudûrdan Âlî Haydar, **tehcir suçlularının failierini üçe ayırır.**

Birincisi, Divân-ı Âli'de yargılanması gereken ve siyasi sorumluluğu olan eski kabine üyeleri.

İkincisi, mülkiye memûrları tarafından işlenen cürümler.

Üçüncüsü de, adi kişiler tarafından işlen suçlardır.

Âyan'daki bu tartışmanın ardından **Meclis-i Vükelâ 12 ve 14 Aralık 1918'da aldığı karârı ilgili** bakanlıklara bildirir; sürgünde suç işleyenlerin soruşturulması için heyetler gönderilmesi ve bunların masrafının karşılanması ve ayrıca sürgün sırasında suç işleyenlerin **Divân-ı Harb'te yargılanması** emrini verir.[132]

Dâhilîye ve Adliye memûrlarından kurulacak heyetlerin, 10 bölgede gerekli tahkikatı yapması karârlarlaştırılır:

1- Ankara ve Kastamonu vilâyetleri ve Bolu mutasarrıflığı.

2- Trabzon vilâyetiyle Samsun mutasarrıflığı.

3- Bursa ve Edirne vilâyetleriyle, Çatalca mutasarrıflığı.

4- Aydın vilâyetiyle, Çanakkale ve Karesi mutasarrıflığı.

5- Konya vilâyetiyle, Eskişehir, Karahisar, Kütahya ve Antalya mutasarrıflığı.

6- Sivas vilâyetiyle, Kayseri ve Yozgat mutasarrıflığı.

7- Erzurum, Van ve Bitlis vilâyetleri.

8- Diyarbekir ve Mamuretül-aziz vilâyetleri.

---

131 Osmanı Selim Kocahanoğlu, *İttihâd ve Terakki'nin Sorgulanması ve Yargılanması*, Temel Yayınları, İstanbul-1998, s. 36-37.

132 *Osmanlı Belgelerinde*, s. 188-189'da BOA. Meclis-i Vükelâ Mazbataları, 213/60 ve 213/62.

9- Adana vilâyetiyle, Maraş mutasarrıflığı.

10- Urfa, [Deyr] Zor ve Ayıntap mutasarrıflığı.

Komisyonların gerekli masrafı karşılanacak olup, gittikleri bölgede yapacakları tahkikatla, huzur ve emniyeti sağlamak için gerekeni yapmakla görevlendirilir.

Hükûmetin bu kararının bir yıl sonrasında 9 Kasım 1919'da bile Van, Bitlis, Erzurum, Diyarbekir, Ma'mûretül-aziz ve Erzincan'da **'tehcir suçu işleyenlerin'** yargılanması için gerekli işlemin yapılması istendiğine[133] göre, bu yöndeki tahkikatın nasıl yapıldığı ve yargılamanın ne durumda olduğu hakkında fikir sâhibi olmayı mümkün kılmaktadır.

1919'da kurulan mahkemelerde yargılamaya devâm edilir[134] ve yargılamanın sonucunda **Boğazlıyan Kaymakamı Kemâl ile Urfa Mutasarrıfı Nusret idâm edilir.** Daha sonra Cumhûriyet döneminde bu kişilerle birlikte yurtdışında öldürülen İttihâdçı önderlerin âilelerine devletten maaş bağlanır. Ermeni malı verilir ve itibârı iâde edilir. Bu konuyu ileride daha ayrıntılı inceliyeceğiz.

Sürgündeki suçluların yargılanması konusu Sivas Kongresi sonrasında oluşturulan Heyet-i Temsiliye'nin gönderdiği ve İstanbul'dan gelen heyetin **1919 ekimde** Amasya'da buluşup görüşmeler sonunda imzâladığı **Amasya Protokolü'nde** yer alırsa da yazıldığıyla kalır.[135]

Yargılamalarda gündeme gelen bir diğer konu da, Ermeni mallarının durumu ve Emvâl-i Metrûke Komisyonları'nın faâliyeti olmuş[136] ve **Divân-ı Harbi'nin 27 Nisan 1919'deki karâr-**

---

133 *A.g.e.*, s. 249'da BOA. DH. EUM, 5/27.

134 Tunaya, C. 3, s. 670-674.

135 Yargılamalar a ilgili olarak bkz., Taner Akçam, *İnsan Hakları ve Ermeni Sorunu*, İmge Ki abevi, Anka a-1999, s. 424-584; Amasya Protokolü'yle ilgili makalem, *Sosyal Araştırmalar Vakfı*, 2004 Almanak yıllığında, İstanbul-2005, s. 313-337.

136 Nejdet Bilgi, *Yozgat Ermeni Tehciri Davası*, Ki ab vi, İs anbul-2006, s. 20, 198, 228, 241.

nâmesinde İttihâd ve Terakki iktidârı dönemi yağmacı ve suitimalci olarak değerlendirilmiştir:[137]

"Mezkûr iddianamede İttihâd ve Terakki Cemiyeti biri programa ve Dâhili Nizâm-nâmeye müstenit (dayanan) zahiri (açık) ve alenî, diğeri tâlimat-ı şifahiye (sözlü ta'lîmât, emir) ve malıremâneye (gizlice olarak) binâ edilmiş ve hâfi (gizli) iki zıt mahiyeti bulunup, mevcûd deliller ve şahitlerden, manevi şahsiyetinin (tüzel kişiliğinin) bir silsile-i kıt'al (sürekli öldürme), yağma ve suistimaller ile maznun (zan altında) bulunduğu ve vukuu bulmuş icrââtlarından doğan kanûni mesuliyet altında bulunması..

..**Teşkilât-ı Mahsûsa** adı altında meydana getirilen komiteden... taşraya gönderdiği elemanlarından bazıları, reişlerinin telkin ve işaretleri ve başka mahallerin İttihâd ve Terakki murahhaslarıyla cemiyete yardım maksadıyla itaatkâr ve boyun eğen bazı memürlarla, saflık ve cehaletle onlara iltihak eden ve miktarı pek çok olmayan bazı şâhısların delalet ve yardımlarıyla, para ve mâl yağması, ev ve ceset yakma, nüfûs katliamı, ırza geçme, eziyet ve işkence gibi melânetleri yaptıkları, bu musibetlere cins ve mezhep ayrımı yapılmamakta olup bu meyanda mağdurların mühim kısmı gerçi Ermeniler ise de, büyük kısmı da diğer anâsırdan veya bilhassa her vakit ve her yerde Türkler olduğu, müddeiyatın (iddia edenin) cümlesindendir."

2 Eylül 1915-25 Eylül 1916 döneminde sürgün edilenlerin geride bıraktığı mallarla ilgili kanûn ve yönetmeliklere göre görevini yerine getirmeyenlerin yargılanması sonucunda **377 kişinin çeşitli cezaya çarptırıldığı iddia edilmiştir.**[138]

'Tehcir suçluları'nı yargılama, bugünkü tâbirle kamu vicdanını rahatlatacak bir düzeyde yapılmamıştır ki, hâlen gerek kimi kabine üyeleri gerekse bazı memürlar ve 'adi suçlular' cürümlerine rağmen, bir 'halk kahramanı' olarak gösterilmektedir.

---

137 Osmanı Selim Kocahanoğlu, *İttihâd ve Terakki'nin Sorgulanması ve Yargılanması*, Temel Yayınları, İstanbul-1998, s. 513-515.

138 Çeşitli kaynaklardan aktaran Ferudun Ata, *İşgal İstanbul'unda Tehcir*

13- RESMEN 276 BİN KİŞİ DÖNDÜ

Osmanlı'nın Almanya ile birlikte savaşta yenilmesi süreci aynı zamanda Anadolu'da özünde insanların sürgün edilmesi olarak uygulanan bir nevî iç harbi içeren politikanın da değiştirilmesini gündeme getirir.

1918'in son iki ayı, Ermeni ve Rumların geri dönmesiyle ilgili yerel yöneticilerin, gerekli tedbiri alması konusunda sıklıkla uyarıldığı ve ayrıca suç işleyenlerin bu baktan mahrûm olduğu[139] ve suçluların tesbîd edilip yargılanmasının istendiği bir dönem olur.

Sürgün edilen Ermenilerin geri dönmesiyle ilgili alınan ilk resmî karâr, **Mondros Mütârekesi** imzâlanmadan 8 gün, İttihâd ve Terakki Fırkası'nın kapanmasını sağlayan kongreden ve **İttihâdçı şefler Talat, Enver ve Cemâl paşalarla ekibinin Almanya'ya kaçmasından 8-10 gün önce** Talat Paşa'dan sonra İttihâdçı destekle kurulan Ahmet İzzet Paşa Kabinesi döneminde Dâhiliye Nezâreti Aşâyir ve Muhâcirin Müdîriyyet-i Umûmiyyesi İskân Şubesi tarafından **22 Ekim 1918**'de İstanbul, Adana, Hüdâvendigar, Konya, Ankara, Kastamonu, Haleb, Ma'mûretül-aziz, Diyarbekir, Sivas, Edirne, Aydın vilâyetlerine, İzmit, Bolu, Kütahya, Karesi, Kayseri, Niğde, Menteşe, Antalya, Urfa, Canik, Eskişehir, İçel, Maraş livalarına gönderilen telgrafta, **sürgün edilen Ermeni ve Rumların iaşe ve iskânlarının temin edilerek emniyet içinde geri dönmelerine müsaade edildiği emri verilir.**[140]

Böylece fi'len nisan 1915'de başlayan Ermeni sürgünü ekim 1918'de bitirilir ve Ermeniler'in dönmelerine izin verilir. Ayrıca Rumlar da geri dönebilecektir.

Ermeni ve Rumların yerinden yurdundan sürülmesini sağlayan **14/27 Mayıs 1331/1915 tarihli Vakt-ı Seferde İcrâât-ı**

---

139 *Osmanlı Belgelerinde*, s. 179-189, 192'deki ilgili belgeler.

Hükûmete Karşı Gelenler İçün Cihet-i Askerîyece İttihâz Olunacak Tedabir Hakkında Kanûn-ı Muvakkat, 4 Kasım 1918'deki oturumda görüşülür ve yürürlükten kaldırılır.[141] Geçmiş dört yıl dikkate alındığında yeni bir dönemdir bu.

Bu durum, mevcûd iktidâr politikasının en önemli değişikliği olup, artık Dâhilîye Nezaretinden yerel yönetimlere 22 ve 23 Ekim 1918'de gönderilen telgrafta, memleketlerine geri dönecek ahâlî yani Ermeniler ve Rumlar için alınacak tedbirler sıralanır ve gerekli tedbiri almayanların cezalandırılacağına dikkat çekilir.[142]

Hatta Diyarbekir vilâyetine 27 Ekim 1918'de Ermenilerin geri dönmesinde alınacak tedbirle ilgili özel telgraf gönderilir ve kullanılan Emvâl-i metrûkenin boşaltılması ve bunların Ermenilere verilmesi istenir.[143]

Ermeni ve Rumların geri dönmesi konusu, telgraf dışında bir karâr-nâmeyle de düzenlenir. 22 Kanûn-ı evvel 1918'de (4 Ocak 1919) Dâhili Nâzırı Mustafa Reşit, ilgili karâr-nâmeyi Sadaret'e gönderir.[144] Bununla geri dönme konusu, kanûnla hukukî güvenceye kavuşturulur.

Dönenlere yardım yapılması ve masrafının karşılanmasıyla ilgili yerel yöneticilere emir vermeye 1919'un ilk çeyreğinde de devâm edilir.[145] Geri dönenlerin 4,5 ayda 276 bini aştığı resmen açıklanır.

Osmanlı Hariciye Nezareti, İngiliz Yüksek Komiserliğine 7 Haziran 1919'da gönderdiği tâhriratta yani resmî mektupta, 4,5 ayda Ermeni ve Rum muhâcirlerin toplamının 276 bin 15'ini bulduğu ve 1 milyon Müslüman'ın da zorluklar içinde yaşadığına

---

141 *MMZC*- Kanûn-ı evvel 1334, s. 114-116.

142 *Osmanlı Belgelerinde*, s. 175-177'de BOA. HR. MÛ, 43/34.

143 Age., s. 178'deBOA. HR. MÛ, 43/34.

144 BA, BEO, nr. 341055'den aktaran Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu, *Ermeni Tehciri*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, Mart 2004, s. 104-105.

145 *Osmanlı Belgelerinde*, s. 195, 204-205, 207, 216-217 ve 225'de BOA. DH. ŞFR, 95/52 ve nr.95/124 ve nr.95/137 ve nr.96/279, BOA. DH. SYS, Kr. 53/2, BOA. HR. MÛ, 43/30.

dikkat çekilerek, Müslim ve gayr-i Müslim mültecîlerin demiryolunda parasız sevk edilmesinin sağlandığı ifâde edilir.[146]

Oysa daha öncesinde yine İngiltere Yüksek Komiserliği'nin Ankara ve Edirne'ye dönen Ermeni ve Rumlara gerekli yardımın yapılmadığı iddiası üzerine Dâhilîye Nezareti'nden Hariciye Nezareti'ne 19 Mart 1919'da gönderilen tezkerede,[147] 3,5 ay itibâriyle dönenler 232 bin 679 kişi olup, iaşe bedeli olarak günlük 10 kuruş verildiği, bunun aylık 348 bin lira ve yıllık 4 milyon 176 bin liraya ulaşacağı ve yapılan diğer yardımlar da dikkate alındığında toplam harcamanın 5 milyon 921 bin lirayı bulacağı, evleri yanmış ya da mevcûd olmayanlar hariç bepsinin gayr-i menkullerinin iâde edildiği, iaşelerinin karşılandığı, 1 milyon Müslüman mültecînin de bulunduğu, birçok yerde kiliselerin teslîm edildiği belirtilir.

Daha önce Ermenilerin önemli bir kısmının döndüğüne[148] dikkat çekilirken, bu rakam, yine 2004'de yapılan ve derdi sırf rakamlar olarak özetlenecek olan bir başka çalışmada, **1921'de dönenlerle birlikte Ermeni nüfûsu toplamı 644 bin 900 olarak netleştirilir.**[149]

Anadolu'dan giden Ermeni ve Rumlar'dan 276 bin kişinin döndüğü belirtiliyor da, yine aynı nitelikteki belgelerde kaç kişinin sürüldüğü bu kadar net ifâde edilmiyor. Ve bugünden geriye bakıldığında, 276 bin ya da 644 bin 900 Ermeni ve Rum'a ne oldu?

Her şeye rağmen Anadolu'dan ayrılmayanlardan **1915'in çocuk şahidi Sarkis Çerkezyan,** Karamanlı banker varlıklı âilesinin 1915 kırımından sağ kurtularak Suriye çöllerine gittiğinin, 15 Mayıs 1916'da dünyaya gözlerini açtığında, birçok akrabasının

---

146 *A.g.e.*, s. 246-248'de BOA. HR. MÛ, 5/326.

147 *A.g.e.*, s. 228-232'de BOA. DH. SYS, nr. 53-2/341903.

148 Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu, *Ermeni Tehciri*, s. 107.

149 Birçok kaynaktan aktaran Hikmet Özdemir, Kemâl Çiçek, Ömer Turan, Ramazan Çalık, Yusuf Halaçoğlu, *Ermeniler: Sürgün ve Göç*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara-2004, s. 120-121.

dünyaya savrulduğunun ve geri dönen âilesinin yoksulluğunun öyküsünü anlatıyor.[150]

Yine 1919'un ilk aylarında sürgünün resmen durdurulmasının ardından geri dönme karârıyla Ermeni ve Rumların mallarının iâde edilmesi istenir.

Birçok ilin yöneticisi, hem Ermeni ve Rumlar'a emlâk ve mallarının iâde edilmesi hem de daha öncesinde kullanıma izin verilen Müslümanlar'ın da mağdur edilmemesi konusunda özel olarak dikkatle uyarılır.[151]

Ayrıca aynı makam sâhibleri, yerel yöneticileri Ermeni ve Rum mallarının elden ele geçmesinin yaratacağı sorunlar konusunda uyarırken, 19 Şubat 1919 tarihli telgrafında da, Emvâl-i metrûke depolarından resmî dâirelere geçici olarak nakledilen eşyanın sâhiblerine iâde edilmesi emri verilir.[152]

Bir yandan Ermeniler'e hem iaşe sağlanmasına hem de geri dönenlerin gayr-i menkullerinin teslîm edilmesine yönelik emirler **mayıs 1919**'a kadar sıralanırken,[153] diğer yandan Kayseri'de olduğu gibi Ermenilerin topluca yer değiştirmesi de yasaklanır.[154]

Osmanlı hükûmeti, yerel yöneticilere 1915'lerden itibâren yaşanılanlardan sonra dönenlerle ilgili olarak şunu-bunu yapın emiri veriliyor, verilmesine de, bunun sonucunda, **'Nereye ne kadar Ermeni ya da Rum'un döndüğü? Nerede ne kadar yardımın yapıldığı? Nerede ne kadar Ermeni ya da Rum malının iâde edildiği?'** gibi sorulara net yanıt verilmediği sürece, 'yapın, verin' gibi emirlerin ne kadar anlamı vardır.

---

150 Yasemin Gedik (haz.), *Dünya Hepimize Yeter*, Belge Yayınları, İstanbul-2003, 1. Baskı.

151 *Osmanlı Belgelerinde*, s. 208-209, 218-219, 211-212'de BOA. DH.ŞFR.nr. 95/226, 96/117 ve 95/256.

152 *A.g.e.*, s. 220-223'de BOA. DH.ŞFR, nr.96/195 ve 96/230.

153 *A.g.e.*, s. 234-236; BOA. DH. ŞFR, nr. 98/59 ve nr.99/35.

154 *A.g.e.*, s. 213'de BOA. DH. ŞFR, nr. 277.

14- SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu'nu, Almanya'nın müttefiki olmanın ötesinde komutasında Birinci Dünya Savaşına sokan İttihâdçı iktidâr, içerde de kendi vatandaşı olan insanlarına karşı sürgün ve yağma politikasıyla **'dâhili savaşın'** da bir tarafı olmuştur.

İttihâdçı iktidârın Ermeniler'in bağımsızlığını hedefleyen mevcûd teşkilâtları dışında, Osmanlı vatandaşı tüm Ermeniler'i hedef alan imha politikasında, genç-yaşlı, çoluk-çocuk, kadın-erkek ayrımı yapılmadan insanlar yerinden yurdundan sürülmüştür.

İttihâdçı iktidârın bu yöndeki politikasının ilk adımı olarak 14 Mayıs 1331 (27 Mayıs 1915) tarihli **Vakt-ı Seferde İcrâât-ı Hükûmete Karşı Gelenler İçün Cihet-i Askerîyece İttihâz Olunacak Tedabir Hakkında Kanûn-ı Muvakkat** (Belge 1- Sürgün Kanûnu), 1 Haziran 1915'de yürürlüğe girer.

Meclis'te görüşülmeyen bu kanûnla, hükûmete ve askerîyenin karârlarına karşı direnenleri imha yetkisi verildiği gibi, askerî yetkilinin bir köy ya da kasabada yaşayan tüm insanları sürmesi için, casusluk ya da ihanet yapacağını hissetmesi yönündeki karârı yeterli bulunur.

Sürgün edileceklerle ilgili etnik bir belirlemenin olmadığı bu geçici kanûndan sonra yayımlanan 17 Mayıs 1331 (30 Mayıs 1915) tarihli **Harb ve Olağanüstü Siyasi Zorluklar Dolayısıyla Nakilleri İcrâ Edilen Ermenilerin Yerleşmesi, Beslenmesi ve Sair İhtiyaçlarıyla İlgili Yönetmelik** (Belge 3- Ermenileri Sürgün Yönetmeliği), sürgün edileceklerin öznesini belirler.

Mevzûattaki yazıldığı biçimiyle 'aher mahallere nakledilecekler' yani sürgün edilecekler, **Ermeniler'dir.**

Sürgün edilecek Ermeniler'in kalan mallarıyla ilgili 28 Mayıs 1331 (10 Haziran 1915) tarihli **Harb ve Olağanüstü Siyasi Durum Sebebiyle Başka Yerlere Gönderilen Ermenilere Ait Mülk ve Arâzînin İdâre Şekli Hakkında Talimât-nâme** (Belge 4- Ermeni Mallarına 'El Koyma' Talimât-nâmesi) ile de, Ermeniler'in mallarına el koyma süreci başlatılır.

Sürgün kanûn-ı ve ardından çıkarılan yönetmelikler, rakamla ifâde etmenin ötesinde Anadolu'nun yerli halkı ve Osmanlı vatandaşı Ermeniler'in varlığını tehdit eden fi'lî bir uygulamaya neden olur. Zamanla bu tür politikalar diğer azınlıklara karşı da uygulanır.

Sürgün edilen Ermeniler'in mallarının idâresiyle ilgili olarak yönetmelik gereği bir **Heyet** ve Emvâl-i **Metrûke İdâre Komisyonları** gibi iki teşkilât oluşturulur.

1915'in haziran ayından eylüle kadar sürgün edilen Ermeniler'in mallarıyla ilgili, satılması, elden çıkarılması ve muhâcirlere verilmesi gibi bir dizi emir valiliklere ve mutasarrıflara bildirilir.

Sürgün edilenlerin mallarının tasfiyesi amacıyla 27 Eylül 1915'de yürürlüğe giren 13 Eylül 1331 (26 Eylül 1915) tarihli **14 Mayıs 1331 Tarihli Kanûn-ı Muvakkat Mûcibince Âher Mahâllere Nakledilen Eşhâsın Emvâl, Düyûn ve Matlûbâtı Metrûkesi Hakkında Kanûn-ı Muvakkatla** (Belge 2- Tasfiye Kanûnu), bu sefer de hem bir Heyet hem de bir Tasfiye Komisyonu kurulması öngörülür.

26 Eylül 1915 tarihli geçici kanûnun 8'inci mâddesiyle ilgili olarak çıkarılan 26 Teşrini-evvel 1331 (8 Kasım 1915) tarihli 14 Mayıs 1331 Tarihli Kanûn-ı Muvakkatın Suver-i İerâiyesi Hakkında Nizâm-nâmesi ile de komisyonların çalışması, malların kayda alınması ve satılması gibi konulara açıklık getirilir.

Kanûnun birinci mâddesinde belirtildiği gibi Anadolu'da sürgün edilenin mallarının tasfiyesi amacıyla, ilgili yasa ve yönetmelik gereği Erzurum'da, Edirne'de, Mudanya'da, İstanbul'da, Ankara'da, Antakya'da, Adana'da, Samsun'da ve daha pek çok vilâyette toplam **33 Tasfiye Komisyonu** kurulur.

Bugün itibâriyle resmî olarak, bu mevzûat gereği sürgün edilen insanların ne kadar olduğu ve bunların ne kadar malının kayda alındığı tüm tartışmaya rağmen resmen açıklanmış değil.

Ayrıca bu dönemde kanûnun öngördüğü biçimiyle sürgün edilen insanlar adına **Mal Sandıklarına** ne kadar para yatırıldığı ve bundan kaç kişiye ödeme yapıldığı da bilinmiyor.

Peki, o hâlde bu komisyonlar ne yaptı? Bugüne kadar bu konuda hiçbir araştırma yapılmamış olması ilginç!

Daha önce belirttiğimiz gibi, 33 Tasfiye Komisyonu'nun esâs ve carî olarak tutacağı iki defter kaydı dikkate alındığında en azından **66 defterin** olması gerekiyor, ama bugüne kadar bu defterlerden bir tanesi bile açıklanmış değil. Bunlar imha mı edildi? Yoksa devletin 'en derin' kasalarında mı? Bilmiyoruz.

Hem sürgün hem de bu tasfiye kanûn-ı, İttihâdçı iktidâr tarafından Osmanlı Meclisi'nde görüşüp kabûl edilmiş bir kanûn olmayıp, birer geçici kanündur. Sürgün Kanûnu, 4 Kasım 1918'e kadar yürürlükte kalır.

Diğer yandan Ermeni mallarını tasfiyeyi amaçlayan kanünsa, İstanbul Hükûmeti tarafından 8 Ocak 1920'deki bir karâr-nâmeyle yürürlükten kaldırılırsa da, 15 Nisan 1923'de Büyük Millet Meclisi'nde yeniden düzenlenir ve kasım 1988'e kadar yürürlükte kalır.

33 Tasfiye Komisyonu'nun görev alanının tüm Anadolu'yu kapsıyor olması dahi, Ermenilerin sürgün edilmesinin yalnız güvenlik endişeli olmadığını ortaya koymaktadır.

Osmanlının yenildiği ve İttihâdçı önderlerin Alman gemisiyle kaçtığı ortamda, 1913-1918 döneminin İttihâdçı iktidâr üyelerinin savaş suçlusu olarak yargılanmasıyla ilgili önergeler Osmanlı Meclis-i Meb'ûsân'da gündeme gelir ve tartışılır; ama bir süre sonra Meclis kapatılır.

İttihâdçıların soruşturulması gibi yargılanması da sonuçsuz kalır.

BMM GEÇİŞ DÖNEMİ

İttihâd ve Terakki'nin yönetimde bulunduğu Osmanlı İmparatorluğu, müttefiki Almanya ile birlikte yenildiği Birinci Dünya Harbinin sonunda **Mondros Mütârekesi**'ni imzâlar ve Meclis-i Meb'ûsân çalışmasını 21 Aralık 1918'e kadar sürdürür.

Meclisin 21 Aralık 1918'deki 29'uncu toplantısı sonunda Reis Halil'in "Üçüncü devrei intihâbiyle (seçimi) hitam (son) buldu. İnikadı (oturumu) kapatıyorum" şeklindeki konuşmasıyla[155] Meclis'in 3. devresinin bittiği resmen açıklanır.

1 Ekim-21 Aralık 1918 döneminde açık olan Meclis'te, Birinci Dünya Harbine girmekten Ermeni ve Rum sürgûnüne kadar harbin dış ve dâhili boyutu hakkında birçok soru önergesi gündeme getirilirse de, bu yöndeki önergelerin gereği yapılamadan Meclis kapanır.

Ve Almanya'nın peşinde Birinci Dünya Harbine girmeyi sağlayan ve milyonlarca insanın ölmesine neden olan İttihâdçı iktidâra yönelik soruşturma ve yargılama girişimi, sadece Ermeni Soykırımı'ndan dolayı bazı görevlilerin yargılanması anlamında 'sözde' kalır.

Uluslararası konjonktürün etkisiyle Osmanlıcılık, İslamcılık ve Batıcılık gibi akımların tartışılmasına ve arayışa bağlı olarak öncelikle dinsel temelde '**öteki**'leştirmeye yönelik politikalar, zamanla etnik temelde şekillenir.

---

155 *Meclis-i Meb'ûsan Zabıt Ceridesi* (MMZC), 1 Teşrin-i evvel-21 Kanûn-ı evvel 1334, 3. devre, içtima senesi: 5, C. 1, s. 364, Kanûn-ı evvel 1334.

Kategorik olarak kesin ayrışma olamadığı için dinsel ve etnik temeldeki politikalar aslında bütünlük arz eder.

İttihâdçıların fi'lî girişimiyle gayr-i Müslim 'öteki'ye karşı ve 1910'un ikinci yarısında **İttihâdçı iktidâr döneminde netleşen Türklük temelindeki homojenleşme politikasının** da etkisiyle, 1919'un başından itibâren gelişen **Müdafaa-i Hukuk Hareketiyle,**[156] 'arayış' havası yerellikten bölgeselliğe ve bölgesellikten tüm Anadolu'ya yayılır.

Anadolu'yu birleştirmenin ilk adımı, bir Ermeni mektebinde atılır.

Resmî bir görevle Samsun'a gönderilen Mustafa Kemâl ile daha sonra buluştuğu Hüseyin Raûf'un, çalışması önce başladığı için iki delegenin istîfâ ettirilmesiyle katılımın sağlandığı **Erzurum Kongresi,** Emvâl-i metrûkelerden **Ermeni Sanasaryan Mektebi**'nde[157] toplanır(*) ve ardından Sivas Kongresi toplanır.

Sivas Kongresi'nden sonra Anadolu ve İstanbul heyetlerinin **ekim 1919'da Amasya'da** buluşmasıyla imzâladığı protokol sayesinde tekrar seçim yapılması karârı alınır ve daha öncesinde

---

156 Prof. Tarık Zafer Tunaya, Doç Dr. Mete Tunçay, Prof. Dr. Münci Kapani ve Doç. Dr. Emre Kongar'ın tartışması; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler*, Birinci Kitap, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Mayıs 2003, 2. baskı, *Kanûn-ı Esâsî'nin 100. Yıl Sempozyumu Tartışması*, 9-11 Nisan 1976, s. 170-177.

157 Oysa Sansaryan diye söyleniyor ve yazılıyor; mektep sonradan yıktırılır ve yerine Atatürk Yapı Usta Okulu yaptırılır, Mahmut Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, s. 77; Dr. Haluk Selvi, *Millî Mücadelede Erzurum*, 1918-1923, Atatürk KDTYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara-2000, s. 109 ve ek bilgi, geçmişte İstanbul Emniyet Genel Müdürlüğü'ne ve bugün İstanbul Adliyesi'ne ait olan Sansaryan Han'da, bu okul vakfının İstanbul'daki gelir sağlamak için kurduğu bir handır.

* Sansaryan değil, doğrusu Sanasaryan'dır; 1890'da Hınçakların örgütlenmesi sırasında silâh aranması yapılan Ermeni Sansaryan Mektebine siyah bayrak asılır.[158]

158 Şevket Süreyyâ Aydemir, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa, 1914-1922*, C. 1, Remzi Kitabevi, İstanbul-1972, 2. baskı, s. 372.

Meclis'te temsil edilen Rum, Ermeni gibi gayr-i Müslim azınlıkların katılmadığı seçim, 1919'un ekim-aralık döneminde[159] yapılır.

Erzurum Mebûsu seçilen Mustafa Kemâl'in çalışmasına bizzât katılmadığı 4'üncü dönem Osmanlı Meclis-i Meb'ûsan'ı İstanbul'da 12 Ocak 1920'de 168 milletvekîlinden 72 tanesinin katılımıyla toplanır[160] ve çalışmalarına başlar.

Meclis'in hiçbir oturumuna katılmayan Mustafa Kemâl, Ankara'da kalır ve Meclis'te Hüseyin Raûf'la sürekli ilişki halinde olarak, çalışmaları birlikte sürdürür. Ve altı mâddelik **Misakı Millî** de Edirne Mebûsu Şeref'in önergesi olarak Meclis'in 17 Şubat 1920'deki toplantısı, ikinci oturumunda okunur ve kabûl edilir.[161]

16 Mart 1920'deki resmî işgale kadar çalışmasına devâm eden Meclis, en son 18 Mart'ta toplamr. Bolu Mebûsu Hilmi ve arkadaşlarının 'güvenli ortam sağlanıncaya kadar' çalışmaya ara verilmesiyle ilgili önergesi kabûl edilir ve böylece meclis çalışmasını tehir eder.[162]

Bu işgal sonrasında Mart-Nisan 1920'de yapılan yeni seçime yine sadece Müslümanlar katılır[163] ve 23 Nisan 1920'de Ankara'da toplanan Meclis'in 403 mebûsunun 88 tanesi Osmanlı Meclis-i Meb'ûsan milletvekîlidir.[164]

---

159 Taha Niyazi Karaca, *Son Osmanlı Meclis-i Meb'ûsan Seçimleri*, AKDTYK-Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2004, s. 294.

160 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Atatürk KDTYK, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara-1994, C. 2, s. 321.

161 Zabıttaki tarihlerde karışıklık var; önergenin Meclis Başkanlığına sunulduğu tarih 18 Şubat 1336/1920 ve önergenin sonundaki tarihse 28 Kanûn-ı Sani 1336 yani 28 Ocak 1920'dir; *Meclis-i Meb'ûsan Zabıt Ceridesi*, 4. devre, içtimai sene: 1, C. 1, 12 Kanûnisani 1336-18 Mart 1336,Ankara-1992,s. 143-146.

162 *A.g.e.*, s. 496-497.

163 Zeki Sarıhan, s. 437.

164 *Türk Parlamento Tarihi, I. Dönem, 1919-1923*, C. I, TBMM Vakfı Yayınları, 1994, s. 39; budan sonra TPT/I-1 gibi, yani TPT/dönem yani devre-C.

Bu Meclis'te, İngiliz işgalindeki **Batum** (16 Mart 1921'deki anlaşmayla Rusya'ya bırakılır) mebûsları çalışmalarına devâm ederken, Lozan'da yoğun görüşme konusu ve Misaki Milli'nin bir parçası olarak nitelendirilen **Musul** hiçbir şekilde mebûsları tarafından Ankara'da ve son Osmanlı Meclis-i Meb'ûsan'da da temsil edilmemiştir.

Neden?

Meclis, 23 Nisan 1336'da yani **23 Nisan 1920**'de cuma günü[165] öğlen saat 1.45'de açılır ve saat 2.30'da ertesi gün yeniden toplanmak üzere çalışmaya ara verilir.[166]

Meclis, Sinob Mebûsu Şerif'in 'reisi sin' sıfatıyla yani en yaşlı üyenin başkanlığında toplanır ve kürsüye çıkan Şerif, millî iradenin egemenliğine dikkat çekerek, konuşmasını şöyle bitirir:

- Büyük Millet Meclisi'ni küşad eyliyorum..

Böylece Meclis'in adı: Büyük Millet Meclisi olarak ilân edilmiş olur.

Artık BMM dönemi başlamıştır.

Konuşmasını şiddetli alkışlar arasında 'Cenabı Allah'tan niyaz eylerim' şeklinde tamamlayan başkandan sonra, Mustafa Kemâl söz alır.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliye nâmına çalışmaları sürdüren Mustafa Kemâl, Ankara Mebûsu'dur.

BMM, mevcûd koşullar nedeniyle olacak ki, tüzüğün yeterli katılım şartı aranmaksızın toplanmış ve çalışmasını sürdürmüştür. Ve ilk çalışma gününe 115 veya 120 mebûsun katıldığı iddia edilir.

Büyük Millet Meclisi, ilk olarak Reisini birinci dönemde 24 Nisan 1920'de ve reisicumhurunu da ikinci dönemde 29 Ekim

---

165 Hacı Bayramı Velî Camiinde toplanıp, Kuran okundu, namaz kılındı ve ardından yürünerek Meclis binâsına gelindi; Mahmut Goloğlu, *Üçüncü Meşrûiyet-1920*, Goloğlu Yayınları, Ankara-1970, s. 157.

166 *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, 1.devre, C. 1, 23 Nisan 1336, 3. basılış, Ankara-1959, s. 1-3; I/1-23.4.1336, devre/C.-tarih, s.

1923'de seçecektir. Meclis'in açılmasından bir ay sonrasında çalışmalara katılan milletvekîli sayısı 174'tür.[167]

11 ay sonrasında ise **BMM Reisi Mustafa Kemâl,** 1 Mart 1921 itibâriyle toplam mebûs sayısını 350 olarak açıklar. Buna göre, mebûsların 12'si Malta'da tutuklu ve 68'i İstanbul'dan Meclis-i Meb'ûsan'dan katılan ve 270'i de yeni seçilendir. Birinci BMM'deki toplam mebûs sayısı birçok çalışmada 337 ile 442 arasında olduğu iddia edilir.

Mebûslar and içme törenini ilk önce 10 Temmuz 1920'de yapar ve 309 mebûsun adı okunur ve 144 Mebûs kabûl edilen yemin metnini okur.[168] Meclis'in çalışmaya başlamasından yaklaşık üç ay sonra 10 ve 15 Temmuz 1920'deki toplantıda adı okunan 309 mebûstan 183 tanesi yemin etmiştir.

BMM, kimi mâddelerinde değişiklik yapılsa da **Osmanlı Meclis-i Meb'ûsan'nın Dâhili Nizâm-nâmesi yani iç tüzüğü ile çalışmasını sürdürmüş** ve ancak 19 Kasım 1924'de tümden değiştirilmesi kararlaştırılmışsa da tüzüğün değiştirilmesi, ancak ikibuçuk yıl sonra 2 Mayıs 1927'deki oturumda yapılmış ve yürürlüğe girmiştir. Bu tüzük 1 Eylül 1973'e kadar yürürlükte kalmış ve uygulanmıştır.[169] Yani BMM, 2 Mayıs 1927'ye kadar Osmanlı Meclis-i Meb'ûsan'ın iç tüzüğü ile çalışmasını sürdürmüştür.

BMM süreci, hem bir kurtuluş hem de bir Osmanlı ile Cumhûriyet arasında bir geçiş dönemi olup, çahşmaları da bu konumdadır.[170]

---

167 İngiliz Yüksek Komiser Amiral Sir John de Robeck'in 22 Mayıs 1920'de Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a gönderdiği rapor'dan aktaran Prof. Dr. Salâhi R. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, Atatürk KDTYK Türk Tarih Kurumu Yayınları,Ankara-1995,s. 79.

168 *TBMM ZC*, I/2, s. 203, 233-236.

169 *TBMM ZC*, TPT/I-1, s. 103-107; TPT/II-2, s. 120-134.

170 Rıdvan Akın'ın bu dönemle ilgili doktora tezinde sistem bütünüyle analiz ediliyor; *TBMM Devleti, 1920-1923, Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkleri ve İdâre*, İletişim Yayınları, İstanbul-2001.

Cumhûriyetin ilânıyla, sistemde İslam ve esâs olarak **Sünnî İslam** ile her ne kadar resmî olarak tanımı yapılan vatan sınırı ve kültürel içerik dikkate alınarak yapılıyor olsa da etnik tanımlamayla **Türk** unsuruyla sistem kurumsallaşmasını sürdürür.

BMM döneminde, Emvâl-i metrûkeyle yani **'sürgün edilen veya kaybolan ya da kaçan veyabut uzaklaşan'** kişilere ait taşınmaz mallarla ilgili uzun süre her hangi bir çalışma yapılmazken, meclisin kapanmasından birkaç gün öncesinde **1915'deki İttihâdçı Tasfiye Yasasını** yeniden yürürlüğe koyan kanûn kabûl edilir.

Oysa BMM öncesinde, Osmanlı Meclis'i Meb'ûsan İstanbul'da açılmadan dört gün önce dönemin hükûmeti çıkardığı **8 Ocak 1920 taribli karâr-nâmeyle**, 26 Eylül 1915 tarihli geçici kanûn-ı (İttihâdçı Tasfiye Kanûnu) yürürlükten kaldırır ve malların sâhiblerine geri teslîm edilmesini öngören yeni bir düzenlemeye gider.

BMM ise, İstanbul hükûmetinin İttihâdçı iktidârın bu 1915'deki malları tasfiye kanûnunu kaldırmasını öngören bu karâr-nâmeyi iptal ederek, Ermeni ve mübâdeleyle Rum mallarının da tasfiye etme sistemine geri döner.

1- SADECE İSTANBUL HÜKÛMETİ'Nİ 'YOK' SAYMA

Ankara'da toplanan Meclis'in açılması sonrasında gündeme gelen konulardan biri de, Osmanlı Hükûmeti'nin idari faâliyetleridir.

Ankara'da toplanan Meclis, etkinlik alanını belirlemek ve tek söz sâhibi olmak amacıyla İstanbul hükümetinin belli bir dönemdeki icrâât larının geçersiz olduğu yönünde bir düzenlemeye gitmiş ve böylece Anadolu'daki davanın tek sâhibi olduğunu beyân etmiştir.

Meclis'te yapılan görüşme sonunda **Meclis'in işgal edildiği ve çalışmasına ara verdiği tarih olan 18 Mart 1920** tarihinden itibâren Osmanlı Hükûmeti tarafından yapılan bağlayıcı olan tüm sözleşmelerin geçersiz olduğunu hükme bağlayan kanûn kabûl edilir.

Ayrıca kanûnun ikinci mâddesinde ilgili sözleşmeler nedeniyle doğan zararın da mesul olandan tazmin edileceğine dikkat çekilir.

Görüşmelerde ve Hariciye Encümeni Mazbatası'nda Mondros Mütârekesi'nden yani **30 Ekim 1918'den itibâren** idari faâliyetlere yönelik düzenleme yapılmak istenirse de, birinci mâdde, bu tarihten itibâren ecnebilere verilen imtiyazın geçersiz olduğu yönünde düzenlenir.

Bununla ilgili önergeler ilk kez, Meclis açıldıktan 6 gün sonra gündeme gelir. **İstanbul Mebûsu Adnan ve Erzurum Mebûsu Hüseyin Avni**'nin, İstanbul'daki Osmanlı Hükûmeti'nin idari faâliyetleriyle ilgili takrîri yani önergesi, 29 Nisan'da Meclis gündemine alınır.[171] Her iki önerge de iki mâdde olup, **"İstanbul'un ecnebi kuvvetleri tarafından işgal olan 16 Mart 1336 (1920)"** tarihinden itibâren İstanbul Hükûmeti'nin idari tasarrufunun geçersiz olması istenir.

Hüseyin Avni'nin önergesinde İstanbul Hükûmeti'nin yanı sıra **"Zati Hazreti Padişah'ın idari faâliyetinin de geçersiz sayılması önerilir.** Her iki önergeyle ve Hariciye Encümeni'nin mazbatasıyla ilgili görüşme 4 Mayıs'ta yapılır. Hariciye Encümeni, önergelere ek olarak Mütâreke'den yani 30 Ekim 1918'den itibâren tüm idari faâliyetin Büyük Millet Meclisi tarafından 'tasdîki şartiyle muteber olabilir hükmünü' önerir.[172]

Önergelerin görüşmesinin ertelendiği bu dönemde bükûmetin ele alıp, değerlendirdiği ve kararını bir karâr-nâmeyle açıkladığı bir diğer konu da, tehcir yani Ermenilerin sürgün edilmesi nedeniyle görevlilerin yargılamasıyla ilgilidir. 8 Mayıs 1336 (1920) tarih ve 5 no'lu **Harb Esnasında Yapılan Tehcir Dolayısiyle Tahtı Tevkife Alınan Erbabı Ceraim Hakkında Olunacak Muâmeleye Dâir Karâr-nâmede,**[173] tehcir sırasında bazı

---

171 *TBMMZC*, I/1-29.4.1920, s. 145.

172 *TBMM ZC*, I/1-4.5.1336, s. 203-210.

173 *DÜSTÛR*, 3. tertip, C. 1, 23 Nisan 1336-28 Şubat 1337, 2. basılış, Ankara-1953, s. 7-8.

insanların **'hissiyatı milliyelerine veya siyasilerine'** kapılarak kişisel maksatlarına uygun bir davranış gösterdiklerini ve bunların bu gayr-i meşrû davranışlarından dolayı cezalandırmalarının gereğine işaret edilerek, diğer yandan da bugün tutuklu bulunun bir takım insanların mağdur olmalarını önlemek amacıyla tahliye edilmelerine ve bu hâlde mahkemelerinin devâm etmesine karâr verildiği açıklanır.

13 Mayıs'ta Adliye Encüme'nin Mazbatasıyla ilgili ertelenen görüşme, 17 Mayıs'taki oturumda yapılır.[174]

Adliye ve Hariciye encümenleriyle ilgili yapılan görüşme sonunda 7 Haziran 1336/1920 tarih ve 7 no'lu **16 Mart 1336 Tarihinden İtibâren İstanbul Hükûmetince Aktedilen Bilcümle Mukavelât, Uhudat ve Sâirenin Keen lemyekün Addi Hakkında Kanûn** kabûl edilir.[175]

Kanûnun birinci mâddesi şöyle düzenlenmiştir.

Mâdde 1- ***İstanbul'un işgali tarihi olan 16 Mart 1336-1920'den itibâren BüyükMillet Meclisi'nin tasvîbi haricinde İstanbul'ca akdedilmiş veya edilecek bilûmum muahedat (antlaşmalar) ve mukavelât (sözleşme) ve ukudat (akitler, şartlar) ve mukareratı resmîye ve verilmiş imtiyazat ve maâdin ferâğ ve intikalâtı ve ruhsatnameleri ile mütârekeden sonra akdedilmiş bilcümle muahedatı hafiye (gizli antlaşmalar) ve doğrudan doğruya veya bilvasıta ecnaibe (yabancıya) verilmiş imtiyazat ve maâdin ferâğ ve intikalâtı ile ruhsatnameleri keenlemyekündür (geçersizdir).***

İkinci mâdde de, imtiyaz verenlerin mesul olacağı ve bundan doğacak zararın da tazmin edileceği hükmüne yer verilir.

Bu tarih itibâriyle **BMM, 16 Mart 1920'den önceki İstanbul hükûmeti icrââtını** bir anlamda kabûl ettiğini bu yasayla ortaya koymuştur.

---

174 *TBMM ZC*, I/1-13 ve 17 Mayıs 1336, s. 288, 327-329.

175 *TBMM ZC*, I/2-7.6.1336, s. 139-145; *DÜSTÛR*, 3. tertip, C. 1, 23 Nisan 1336-28 Şubat 1337, 2. basılış, Ankara-1953, s. 13.

Daha sonra 30 Ekim 1922'de **Sinop Mebûsu Rıza Nur ve 80 arkadaşının** verdiği Osmanlı İmparatorluğunun yıkıldığı ve yeni Türkiye Hükûmetinin O'nun mirasçısı olduğu ve Hilafet Makamının tutsaklıktan kurtulacağına dâir önerge Meclis gündemindeyken, **Erzurum mebûsu Hüseyin Avni ve 25 arkadaşının** verdiği teklîfi Şeri'ye Encümeninde değerlendirilir ve iki mâdde halinde Meclis'e sunulur.[176]

Önergeyle ilgili açıklamada bulunan Ankara Mebûsu ve BMM Reisi ve Başkomutan **Mustafa Kemâl**, mevcûd yönetimle ilgili şu tanımlamayı yapar:

"Milletin hakimiyet ve saltanat makamı yalnız ve ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Ve bu makamı hâkimiyetin hükûmetine **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti** derler.

Bundan başka bir makamı saltanat, bundan başka bir heyet-i hükûmet yoktur ve olamaz." Encümenin **iki mâddelik önergesi 308 no'lu BMM karârı** olarak kabül edilir.

Bununla daha öncesinde 16 Mart 1920'den 7 Haziran 1920'ye kadar Osmanlı'nın İstanbul Hükûmeti karârlarının geçersiz olduğuyla ilgili kabül edilen kanûndan sonra, saltanat da kaldırılır.

Birinci mâddede, Türkiye halkının Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinden başka hükûmeti tanımadığı ve **"İstanbul'daki şekli hükûmet 16 Mart 1336'dan (1920'den) itibâren ve ebediyen tarihe müntakil olmuştur (ölmüştür)"** şeklindeki düzenlemeyle saltanatın kaldırıldığı net olarak belirtilir.

İkinci mâddede de, Hilafetin Osmanlı Hanedanına ait olduğu belirtilerek, **"Türkiye devleti makamı Hilafetin İstinatgâhıdır (dayanağıdır)"** olduğu kaydedilir.

Böylece, İstanbul Hükûmetinin uygulamalarını önce sadece sınırlı düzeyde yok sayma durumu, daha sonra 1 Kasım 1922'deki BMM karârıyla hem 16 Mart 1920'den itibâren ebediyen yok sayılır, hem de Ankara'daki BMM Hükûmeti, Hilafetin dayandığı güç olarak gösterilir.

---

176 *TBMM ZC*, I/24-30 Ekim ve 1 Kasım 1922, s. 292-315.

BMM, Almanya peşinde savaşta mağlup olan Osmanlı'nın son döneminde İstanbul Hükümeti'ni ve ardından saltanatı da yok saymaya yönelik girişimde bulunur ve bununla ilgili gerekli hukukî düzenlemeyi yapar.

Ama BMM, Osmanlı'ya ait mevcûd sistemin bazı kurumlarını benimsemede ve İttihâdçı iktidâr ve daha öncesinde çıkarılan pek çok hukukî düzenlemeyi uygulamada bir sakınca görmez.

Sakınca görülmeyen Osmanlı mevzûatından birisi Emvâl-i metrûkeyle yani resmî tanımlamayla 'sâhibi belli olmayan' taşınmaz mallarla ilgili kanûn ve yönetmeliklerdir. Bu tür malların tasfiyesini amaçlayan mevzûatla birlikte, ilgili İttihâdçıların kurduğu Tasfiye Komisyonu da yeniden oluşturulur.

2- ANADOLU'NUN 1,5 MİLYONU HIRİSTİYAN'DI

Anadolu nüfûsunun demografik yapısında Türk-Müslüman yani Sünnî olarak homojenleşmeye yönelik değişim 1910'larda hızlandı ve bu daha sonrasında devâm ede geldi.

Osmanlı'nın bugünkü Türkiye Cumhûriyet'i (TC) sınırları içinde (Hatay hariç) kalan bölgenin nüfûsu 1884'de 12 milyon 587 bindi; bu, 1897'de 13 milyon 996 bin, 1910'da 15 milyon 371 bin, 1913'de 15 milyon 821 bin, 1923'de 13 milyon 93 bin ve 1927'de ise 13 milyon 648 bin oldu.[177]

Bugünkü TC'nin kara parçasında 1913'de 15,8 milyonu aşan nüfûs toplamı, tam 10 yıl sonrasında 1923'de 13,1 milyona geriledi; yani savaş ortamında Anadolu'ya Balkanlar ve Kafkasya'dan gelen göçlere rağmen toplam nüfûs 2,7 milyon azaldı.

Demek ki, Anadolu'ya **'gelenlere'** rağmen **'giden'** daha çoktu! 2,7 milyon kişiye ne oldu?

Osmanlı'nın 1914'deki nüfûs sayımında 18,5 milyon olan toplam nüfûsunda 15 milyonu (yüzde 81,2) Müslüman olup

177 Prof. Dr. Cem Behar (haz.), *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfûsu, 1500-1927*, DİE, Tarihi İstatistikler Dizisi: 2, Ankara-1996, s. 65.

geriye kalan yüzde 18,8'i de 1,8 milyonu Rum Ortodoks ve Katolik, 1,2 milyonu Ermeni, 187 bini Yahudi, 54 bini Süryani, Protestanlar, Latinler, Kildani, Ezidiler, Çingeneler vs. olarak dağılıyordu.[178]

1914'de Osmanlı nüfûsunda yüzde 18,8 olan Hıristiyan, Yahudi ve diğer dinden olanların payı Anadolu'da yaşanılan kırım ve savaş sonrasında azaldı.

İstanbul'un nüfûs hareketindeki değişim, 'öteki'ye karşı nüfûstaki **homojenleştirmeyi** net olarak ortaya koyuyor.

1856'da İstanbul'un 236 bini aşan nüfûsunun dağılımında Müslümanlar'ın oranı yüzde 47,5 iken, bu oran 1914'e gelindiğinde 910 bini bulan nüfûsta yüzde 62'ye yaklaşır.[179] 1914'de İstanbul'da Müslüman olmayanların yüzde 38 olan payı, 1927 nüfûs sayımında yüzde 35'e geriler ve sonrasında bu oran artık yüzde 1 bile değildir.

1913-1923 döneminde Osmanlı'nın bugünkü TC sınırları içindeki kara parçasında (Hatay hariç) nüfûsun savaş ve kırım politikaları nedeniyle 2,7 milyon azalmasına rağmen, yine de nüfûsun dinsel ve etnik köken itibâriyle çok kültürlülüğü, her şeye rağmen bugünle mukayese edilemeyecek düzeyde belli bir derece varolabilmiştir.

Ama daha sonrasında, İttihâdçı Türk Milliyetçiliği politikasının kültürel ve organik olarak devâm ettirilmesiyle, homojenleştirme politikası sürdürüldüğü için artık **'nüfûsun yüzde 99,9'u Müslüman bir ülkede'** söylemi günlük şovun resmî bir malzemesi olmuştur.

Her fırsatta sistemin laik olduğu vurgusunun yapılmasına rağmen, başbakan dahi bunu iftibarla dillendirmekten geri kalmıyor.

Osmanlı sonrası Türkiye'sinde ilk nüfûs sayımı 1927'de

---

178 Prof. Dr. Cem Behar, s. 46; Kemâl H. Karpat, *Osmanlı Nüfûsu*, 1830-1914, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul-2003, s. 226-227.

179 Kemâl H. Karpat, s. 140-144; Prof. Dr. Cem Behar, s. 71,74.

yapılır. Buna göre nüfûsun toplamı 13 milyon 626 bin 786'dır.[180] Nüfûsun anadile göre dağılımında 'Diğer, sair diller' dışında, ismi tek tek belirlenen **31 ana dil** vardır.

Anadile göre nüfûsun **11 milyon 778 bini Türkçe, 1 milyon 184 bini Kürtçe, 134 bini Arapça, 120 bini Rumca, 65 bini Ermenice ve 70 bini Yahudice** konuşur. Türkçe'nin payı yüzde 86,43 olup bunu yüzde 8,69'la Kürtçe izler.

31 ana dilden biri Türkçe olup, ana dili Türkçe olanlara Türk denmesi ne kadar doğruysa, diğer 30 ana dilli insanların hepsine birden 'Türk' demek de o kadar manidardır.

Ve bu 31 ana dilli insanların hepsine birden Anadolu ve Mezopotamyalı demek de o kadar doğrudur.

1927'de nüfûsun dine göre dağılımında Alevi ve Sünnî birlikte dikkate alındığında İslam'ın payı yüzde 97,38'e ulaşır. Geriye kalan yüzde 2,62'si yani 357 bin kişi de Hıristiyan ve Musevi ile diğerlerinin toplamıdır.

İslam dışındaki **'öteki'** Hıristiyan, Yahudi ve diğerlerinin toplamının payı sonraki yıllarda sürekli azalır ve 1960'da yüzde 1'e kadar geriler.[181]

1927'deki nüfûs sayımına göre 357 bin olduğu belirtilen İslam dışındaki diğer dinlerden olanların 'ne kadar olduğu?' sorusu 1921'lerin başında da gündeme gelir, Büyük Millet Meclisi'nde.

1923'de nüfûsun 13 milyon 69 bin olduğu dikkate alınacak olursa, 13 milyon bile bulmadığı **1921'de 700-800 bin Hıristiyan**'ın varlığını bizzât resmen söyleyen, Müdaafi Milliye Vekîli (Millî Savunma Bakanı) Fevzi Paşa'dır.

Canik Mebûsu Nafiz'in ve Erzurum Mebûsu Salih'in gayr-i Müslimlerin askerlik durumuyla ilgili önergesine karşı **Müdaafi**

---

180 İstatistik Umûm Müdürlüğü ve Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), 1927.

181 DİE'nin 1927-1965 dönemi nüfûs sayımı ve bununla ilgili 'Anadolu'nun dili ve dini' başlıklı araştırmam, Sosyal Araştırmalar Vakfı yıllığı, Almanak 2003, İstanbul-2004, s. 354-366.

Milliye Vekîli Fevzi Paşa cevabi konuşmasında, Hıristiyan nüfûs hakkında şu bilgiyi verir:[182]

"Malûmu âliniz Hıristiyanlar elyevm (bugün) tahtı idâremizde bulunan memâlikîn muhtelif şehirlerinde serpilmiş bir vaz'-ı yedde ve Karadeniz sahilindeki livalarda ve buralara mücavir livalarda en ziyade kesif (sık) bulunuyorlar, ki 300-400 bin kadar nüfûsa bâliğ bulunuyor.

Ondan sonra Anadolu'nun ortasında Niğde, Kayseri, Akdağmadeni vesâirede 100-150 bin kişi kadar bulunuyor. Mütebakisi (geride kalan) şehirlerdedir. **Elyevm 700-800 bin kadar Hıristiyan mevcûdtur.**"

Bunun, BMM'nin yönetimindeki ve etkin olduğu illeri kapsayan bir tahmin olduğunu sanıyoruz.

Yoğunluklu olarak Karadeniz ve İç Anadolu'da Hıristiyan nüfûsla ilgili olarak, mübâdelede tüm Anadolu'dan giden 1 milyon civârındaki Rum'un varlığı da dikkate alındığında 1920'lerin başında İslam dışındaki diğer dinlere ait olanların toplamı demek ki 1,5 milyonu aşıyordu.

1920'lere gelindiğinde Ermeni Soykırımı ve savaş politikasının sonucunda yine de, 13 milyonu bile bulmayan nüfûsun 1,5 milyonu Hıristiyan'dı.

Peki, bugün nüfûsun ne kadarı gayr-i Müslim? 1920'deki bu Hıristiyan nüfûs ne oldu da, bu kadar kaldı? 1915'deki gibi fi'lî bir savaş ortamı yaşanmadığı hâlde, ne oldu da bugün Hıristiyan ve Yahudi ve diğer dinlerin toplamı 100 binin altına indi?

Resmî olarak söylediği şekliyle 'kardeşlik politikası'nın sonucu olarak mı azaldı?

* * *

182 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, C. I, 22 Ocak 1337'deki oturum, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara-1985, s. 320-325; bundan sonra TBMM GCZ/C.-tarih, s.

Müdaafi Milliye Vekîli Fevzi Paşa'nın Hıristiyan nüfûsla ilgili bu bilgiyi vermesinden 9 ay sonrasında Meclis'te **Karadeniz'deki sürgün** de gündeme gelir.

Lazistan Mebûsu Ziya Hurşit'in Merkez Kumandanı Nurettin Paşa hakkındaki Dâhilîye Vekîlinin yanıtlamasını istediği soru önergesi gündeme alınır ve **Lazistan Mebûsu Osman** da görüşme sırasında Karadeniz'deki Rum çetelerinin faâliyeti ve Nurettin Paşa'nın uygulamaları hakkında bilgi verir.[183]

Ziya Hurşit, Merkez Ordusu Kumandanı Nurettin Paşa'nın önce Koçgiri'de daha sonra da Canik'deki uygulamasının Müslümanlara zulüm olduğunu belirterek, **Samsun'da Nurettin Paşa'nın 50-15 yaşları arasındaki Rumları tehcire tâbi tuttuğuna** ve ilk kafileye 6 saat sonra da saldırıldığına ve Nurettin Paşa'nın uygulamalarına dikkat çekerek, sorar:

"... Dâhilîye Vekîli, İstanbul'daki idâreyi burada tâtbîkata başlarsa böyle olur. Nurettin Paşa fevkalâde salâbiyeti nereden almıştır?"

Canik Mebûsu Nafiz de, Yunan zulmünün benzerinin Canik'de yaşandığını belirterek, "Nurettin Paşanın sui (kendine özgü) harekâtı yüzünden eşkiyanın mezalimine had (sınır) ve payan (son) yoktur" der.

Trabzon Mebûsu Hafız Mehmed de, Rumların tehcirini anlatır ve Samsun'un bugün itibâriyle mahvolduğunu belirterek, bölgede karşılaştığı Nurettin Paşa'nın icrââtı hakkında bilgi verir.

Dâhilîye Vekîli ve İstanbul Mebûsu Fethi, Samsun bölgesinde Pontus teşkilâtının faâliyetine karşı **15-50 yaşları arasındaki Rumların tehcirine karâr verildiğini ve uygulandığını açıklar** ve Nurettin Paşa'nın tebdilinden (değiştirilmesinden) başka çarenin bulunmadığını da ifâde eder.

Tartışmalar üzerine kısa konuşma yapan **Büyük Millet Meclisi Reisi ve Başkomutan ve Ankara Mebûsu Mustafa Kemâl,**

183 TBMM GCZ/II-29.10.1337, s. 403-405,407-409.

"Efendiler, mevzubahis olan zat kumandan olmak dolayısıyla Heyet-i Vekîleyi ne kadar alâkadâr ederse, Başkumandam da o derece alâkadâr eder" ilâdesini kullanır ve Nurettin Paşa'nın merkez mıntıkasından müdahale etmesi için gönderildiğini belirterek, **"Pek nazik zamanlara tesadüf eden bazı hâdisattan dolayı ordu kumandanlarının tebdiline dâir bende kanaat hasıl olmamıştır"** beyânında bulunur.

Bunun üzerine **Karahisar Mebûsu Şükrü**, "56 kişiyi şehirbent yapması azli için kafi değil midir" diye sorarak sözüne başlar, azlin yapılması gerektiğini belirtir. Bu dönemde bölgeden **120-130 bin civârında Rum'un tehciri** yapılır yani sürgün edilir. Samsun'da 93 bin ile Giresun ve Ordu livalarında 45 bin Rum'un tehcir kapsamında değerlendirildiği, hükümetin resmî kaydından Eskişehir Mebûsu Emin tarafından aktarılır.[184]

Daha öncesinde de İttihâdçı önderlerden **Dâhiliye Nâzırı Talat Paşa'nın** Kara Kaplı Defterin'deki kayda göre, Batı illerinden 93 bin 88 Rum[185] sürgün edilir.

Anadolu özelinde 1910'larda İttihâdçı iktidârla yoğunlaştırılan **Türkçü ve Sünnî İslam bomojenleştirme politikası**, sonrasında da resmen sürdürülür; ki bunun sonucu olarak, Türk ve Sünnî olmayan 'öteki'ler hep azalır.

Cumhûriyetin ilk yıllarında 1920'den 1927'ye devâm eden 'öteki'lerin azalması, sonraki yıllarda da siyasi ve ekonomik gerekçelerle devâm eder.

1927 sayımına göre Hıristiyan, Musevi ve diğer dinlerden oluşan yüzde 2,62'lik nüfûs payı, 2007 sonu itibâriyle adrese göre yapılan sayım sonucunda 70,5 milyon olan nüfûs dikkate alındığında yaklaşık 1 milyon 847 bin kişinin 'öteki' yani gayr-i Müslim insanın bulunması gerekiyor, ama bugün itibâriyle gayr-i Müslimlerin toplamıysa 100 bini bile bulmuyor.

Peki ne oldu da, 80 yılda 1,7 milyon insan yok oldu? Bugünkü 100 binin 70,5 milyondaki payı da binde 1,41'dir.

---

184 *TBMM GCZ*/III-10.6.1338, s. 400.

185 Murat Bardakçı, *Hürriyet*, 26 Nisan 2006.

1927'de yüzde 2,62 olan gayr-i Müslim nüfûsun payı tam 80 yıl sonra binde 1,41'e gerilemiştir; diğer bir deyişle Türkiye'de 1927'de her 1000 kişiden 26,2'si gayr-i Müslim iken, bu sayı 2007'de ise ancak 1,4 kişiye azalmıştır.

Bu, bir gerileme değil yok olma ya da yok etmedir.. Bunun sonucundadır ki, resmî olarak da beyân edildiği üzere **'yüzde 99,9'u Müslüman olan ülke'** sonucuna gelindi.

3- İLK ÖNERİ: SATILSIN

Osmanlı sonrasında ve Cumhûriyet öncesinde Büyük Millet Meclisi döneminde, işgal bölgelerinin kurtarılmasıyla sâhibi çeşitli nedenlerle kaybolan veya hukuken öyle değerlendirilen terkedilmiş taşınmaz mallar yani Emvâl-i metrûke konusu Meclis gündemine ilk kez mart 1337'de (1921'de) gelir. **Düşmân İstilâsından Kurtulan Mahâllerde Eshabının Firârına Mebni Sâhibsiz Kalan Emvâl-i Menkule ve Mezrûât Hakkında Kanûn Lâyihasının** geçmişi eylül 1336'ya (1920'ye) kadar geriye gider.[186]

Düşmân işgalinden kurtarılan bölgelerdeki terkedilmiş taşınmaz mallarla ilgili neler yapılmasına yönelik düzenlemeyi içeren tasarının Meclis'e geldiği dönemde, bu tür gayr-i menkuller yolsuzluk yapıldığı için de gündeme gelir. BMM Reisi-sanisi (İkinci Başkanı) ve Adalet Bakanı ve Erzurum Mebûsu Celâlettin Arif, BMM Reisi Mustafa Kemâl'e gönderdiği 22 Eylül 1920 tarihli telgrafta Erzurum'daki Emvâl-i metrûkeyle ilgili yolsuzluk yapıldığına değinir.[187]

Tasarının gerekçesinde bu tür menkul ve gayr-i menkullerin 'şunun bunun tarafından' tasarruf edildiği, hatta 'bazı mahallerde

---

186 *TBMM ZC*, I/9-14.3.1337, s. 121-126.

187 *Nutuk*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C. 2, 2. baskı, Ankara-1987, s. 640-644; belge 258 için *Nutuk*, TTK Yayınları, C. 3, Ankara-1989, s. 1826-1827.

Kuvayı Milliye kumandanlarınca vaz'-ı yed olunarak' hasılat ve varidat Kuvayı Milliyenin iaşesine karşılık ittihâz edildiği (kullanıldığının) anlaşıldığı ve mevalarına (yurtlarına) avdet edenlere iâdesi de uygun bulunduğu belirtilir.

BMM Reisi Mustafa Kemâl imzâlı tasarı 4 Eylül 1336 tarihli (ilgili Heyet-i Vekîlenin de imzâsı var) olup, toplamı 5 mâddedir:

Mâdde 1- *Düşmân istilâsından kurtulan mahallerde eshabının (kişinin) firâr (kaçması) veya gaybubetine (kaybolması) mebni (den dolayı) sâhibsiz kalmış Emvâl-i menkule hükûmeti mahalliyece (yerel yöneticiler) usûlü dâiresinde bilmüzâyede furuht (açık artırmayla satışı) ve Emvâl-i gayr-i menkule ile mezrûât (ekinler) idâre edilerek hâsılatı vâkıa mâl sandıklarına tevdi olunacaktır.*

Osmanlı döneminde çıkarılan kanûn veya karâr-nâmede, ifâde edildiği biçimiyle **'aher mahallere nakledilen'** yani başka mahallere götürülen bildik şekliyle **tehcir (sürgün) edilen kişilerin** geride bıraktığı taşınmaz mallar olarak tanımlanan Emvâl-i metrûkenin sâhibliğiyle yeni bir tanımlama daha yapılır.

Birinci mâdde de belirtildiği gibi artık BMM döneminde, düşmân işgalinden kurtarılan bölgelerde Emvâl-i metrûkenin sâhibliği konumu, **'firâr veya gaybubet'** nedeniyle yani kişinin kaçması veya kaybolmasından dolayı sâhibsiz kalan terkedilmiş taşınmaz mallar olarak tanımlanır.

Gerçi kurtarılan kimi bölgelerdeki Emvâl-i metrûke, bu vilâyetlerden daha önce insanların aher mahallere nakedilmiş olabileceği için **sürgün edilen veya kaçan yahut kaybolan** insanların geride bıraktığı taşınmaz mallar olmasından dolayı bir iç içe geçmişlik vardır. Bu anlamda kurtarılan bölgelerdeki Emvâl-i metrûkeyi, salt kaçan ve kaybolanların terk ettiği taşınmaz mallar olarak tanımlamak eksik kalacaktır.

Buna daha sonra mübâdele edilen Rumların bıraktığı mallar da eklenir. Bunun için mübâdele sonrasında, aher mahallere nakledilen veya firâr veya gaybubet eden eşhâs gibi tanım pek kullanılmadan doğrudan **mübâdil ve gayr-i mübâdil eşhâstan** kalan taşınmaz mallar tanımı yapılır.

Döneme göre, Emvâl-i metrûke olarak nitelendirilen taşınır ve taşınmaz malları terk eden sâhibleriyle ilgili böyle farklılık vardır. Tasarının diğer mâddelerinde, sâhibine iâde edilmesi ve gereksiz müdahale edenin cezalandırılmasına yönelik hükümler sıralanır:

Sâhibinin dönmesi halinde, Hazîne masrafı tahsîl edilerek geriye kalanın mâl sandıklarından sâhiblerine iâde edilmesini (**Mâdde 2**), bu tür gayr-i menkullere füzuli müdahale edenlerin cezalandırılması (**Mâdde 3**), kanûnun her yerde geçerli kılınması (**Mâdde 4**) ve kanûnun icrâsına Mâliye, Dâhilîye ve Adliye vekîlleri yetkili olması (**Mâdde 5**) öngörülür.

Konya Mebûsu Vehbi tasarıya karşı çıkarken, **Karesi Mebûsu Hasan Basri** kanûnun gerekli olduğunu, böylece onların mallarının zarara uğramasının önleneceğini ifâde eder.

İstanbul Mebûsu ve Mâliye Vekîli Ferit, Heyet-i Vekîlenin taşınabilir malların satılabileceği önerisine komisyonun harâb hânelerin tamir edilip satılabileceğini de eklediğini ve gayr-i menkullerin idâre edilmesinin öngörüldüğünü belirtir.

Erzurum Mebûsu Hüseyin Avni, Mâliye'nin muhafaza edeceğine inanmadığını, bu malların varişlerinin olmadığı halinde ise beytülmalın (Hazîne'nin) bulunduğunu ve bu yönde mevzûatın da olduğunu, yeni düzenlemeye gerek olmadığını vurgular.

Erzurum Mebûsu Nusret, Malta'da tutuklu bulunan 3. Ordu Kumandanının da Erzurum'da çarşıları tahrîb ettiğini belirterek, 1332 öncesinde **Ermenilerin Erzurum'da yapmadık fecayi bırakmadığını** ve "firâr ve gaybubat eden, yani Ermeniler... bizimle harb ediyorlardı... firâr ettiler... İsyan etti, çekildi gitti. Bırakmış oldukları hâneler, dükkanlar velhasıl her ne kalmış ise beytülmale aittir... Heyet-i Vekîle'nin teklîfi düşmân istilâsından kurtulan mahallerde firâr dolayısıyla sâhibsiz kalmış olanlar hakkındadır. Bunların sâhibi ise beytülmali Müslimdir" değerlendirmesini yaparak, nüfûsu kalmadığı için bir deftere kaydederek, Müslümanlara verilmesini önerir ve 2. mâddeyle ilgili olarak Ermenistan'a giden Ermenilerin yurtlarına dönemeyeceğini de sözlerine ekler.

Bursa Mebûsu Operatör Emin, Rumeli'de Yunanlılar'ın, Sırplar'ın ve Bulgarlar'ın hicret edenlerin malını ve mülkünü

gaspettiğini hatırlatarak, tasarıya Müslümanların zararının bu mallardan telâfi edilmesi önerisinde bulunur.

Kırşehir Mebûsu ve Kavînînin Mâliye Encümeni Reisi nâmına encümen tasarısına imzâ atan **Yahya Galip**, Erzurum mebûsu Nusret'in beyânatının doğru olduğunu belirterek, Müslümanların mallarının gaspedildiğine işaret ederek, terkedenlerin Emvâl-i mevkulesi ve gayr-i menkullerinin hükûmet adına idâre edildiğini anlatır.

Karesi Mebûsu Hasan Basri, Erzurum Mebûsu Hoca Nusret'ın anlatımların doğru olduğunu, bahsettiği ordu kumandanının da fenalığının da doğru olabileceğini belirterek, bu tür menkul ve gayr-i menkul Emvâl-in Hazîneye ait olması gerektiğini ve yine de bu kanûnun yapılmasının zorunluluğuna işaret ederek, Yunanlıların işgalinden Müslümanların ne tür muâmeleye tâbi olduklarını Erdek kazasında yaptıkları zulümü hatırlatarak, kanûnun her şeye rağmen kabûlünü önerir.

Görüşmelerin sonunda tasarı, reisin oylaması üzerine Adliye ve Şeriye Encümenine geri gönderilmesi önerisi kabûl edilir.

Tasarıyla ilgili tartışma öncesinde, Emvâl-i metrûkenin Müslümanlar arasında dağıtılmasıyla ilgili önerge de Meclis gündemine gelir.

Tokad Mebûsu Rifat'ın önergesine İcrâ Veklileri Heyet-i Reisi ve Müdafaa-i Milliye Vekîli Fevzi'nin BMM Riyâseti Celilesi'ne gönderdiği yazıda, "Tokad merkez kazasına tâbi Yeskencik ve Kirkorus nâm Ermeni kariyeleriyle emsâli metrûk emlâk arâzînin hiç arâzîsi olmıyan erbabı ihtiyaca tevziî (dağıtma) lûzumuna dâir Tokad Mebûsu Rifat Bey tarafından ita (verme) kılınan tezkere ile Lâyiha Encümeninin Mazbata sûretleri İcrâ Vekîlleri Heyetinde 18.1.1337'de ele alındı; Mâliye Vekâletinden bilgi istendiğini" belirterek, kanûnun Mâliyece idâre ve talip edildiği ve bugün itibâriyle yapılacak başka bir muâmelenin bulunmadığına dikkat çekilir.[188]

---

188 *TBMM ZC*, 1/9-14.3.1337, s. 97-98.

Tasarının gündeme alınması ve tartışılması sonrasında yasalaşması süreci devâm eder, ama ordunun acil ihtiyacı açısından kaynak sağlamaya yönelik bir düzenlemeye gidilir.

4- ORDU ADINA EL KOYMA

Mecliste ilgili tasarının yasalaşmadığı, Kütahya-Eskişehir savaşının kaybedildiği, Sakarya ırmağı gerisine çekildiği ve Yunan askerî güçlerinin Ankara'yı tehdit ettiği bu dönemde ordunun lojistik ihtiyacını gidermek amacıyla **BMM Reisi ve Başkomutan Mustafa Kemâl**'in emriyle yararlanılması hedeflenen iktisâdi kaynaklardan biri de Emvâl-i metrûkedir.

Mustafa Kemâl'in Başkumandan ya da Başkomutan atanmasını öngören ve kanûn kuvvetinde karâr-nâme çıkarma yetkisini tanıyan Başkomutanlık kanûnun[189] yürürlüğe girmesinden sonra **Başkumandan Mustafa Kemâl'in 7-8 Ağustos 1921** tarihlerinde **Tekâlif-i Milliye Emri (Millî Vergi Buyruğu)** adı altında yayınladığı 10 emriyle (kanûn kuvvetinde karâr-nâme niteliğindedir, ama kanûnlar sıralamasında yer almaz), ordunun insan ve araç-gereç gücünün arttırılması, yiyecek ve giyeceğinin sağlanması amaçlanır.

Bunun gereği her kasabada bir Millî Vergi Komisyonu kurulması, bütün mallardan ve yiyecek mâddelerinden yüzde 40 vergi alınması ve bütün ulaşım araçlarının yüzde 20'sinin ordu için toplanması gibi emirlerle ordunun önemli oranda ihtiyacı karşılanır.[190]

10 emir gereği kullanılan araç-gereçle ilgili ödeme ve iâdesi, 2 Haziran 1921'de çıkarılan Bakanlar Kurulu'nun 928 sayılı

---

189 Kanûn no: 144, kabûl tarihi: 5 Ağustos 1921, 2. mâddesi: **'Başkomutan, Meclis yetkilerini Meclis adına kullanabilecektir'**, BMM ZC, I/12-5.8.1921, s. 18-19.

190 Kâzım Özalp, *Millî Mücadele*, 1919-1922, C. I, Atatürk KDTYK Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara-1998, 4. baskı, s. 190-191.

'Ordu Mevâddı İaşesinin Sûreti Tedâriki Hakkında Talimât-nâme'ye göre yapılır.[191]

BMM Reisi ve Başkumandan Mustafa Kemâl, 10 emrin 6 sayılı olanında, ordunun beslenmesine, giymesine yarayan tüm Emvâl-i metrûkeye ordu adına el konduğunu açıklar:[192]

1- *İki, üç, dört numaralı Tekâlif-i Milliye emirlerinde tedâriki bildirilen eşya ve erzak cinsinden muhtelif mahallerde mevcûd* ***Emvâl-i metrûkeye Tekâlifi Milliye Komisyonlarınca vazi'yet edilecek,*** *miktarı tesbit ve fiyatı takdîr olunarak kuruşlu bir mazbata mahalli mâl sandığına verilecektir.*

2- *Emvâl-i metrûkeden bu sûretle alınanlar için Tekâlif-i Milliye Komisyonları evvelki emirlerde bildirildiği veçhile* ***üçer kata muntazam defter tutacaklar,*** *bunun bir sûretini Levazımat-ı Umûmîye'ye göndereceklerdir.*

3- *Alınan Emvâl-i metrûke cins ve miktarları 10 Eylül 37 tarihine kadar Müdafaa-i Milliye Levazımat-ı Umûmîye Dâiresi'ne Tekâlif-i Milliye Komisyonları tarafından telgrafla bildirilecektir.*

4- *Emvâl-i metrûkenin derç (yazılmasında) ve idhanında tekâsül (ilgisizliği) ve suistimali görülenler ve tekâlifi kendi malı imiş gibi tesahup etmeğe (sâhib çıkmağa) kalkanlar* ***hıyanet-i vataniye cürmüyle*** *itham edileceklerdir.*

5- *6 numaralı olunan bu Tekâlifi Milliye emri hemen komisyonlara tebliğ edilmek üzere bilumum vilâyet ve livalara ve istiklâl mahkemelerine yazılmış berayı malûmat (bilgi vermek maksadıyla) vekâletlere ve cephe kumandanlığına yazılmıştır.*

---

191 *Düstûr*, 3. tertip, C. 2, s. 52-53'den aktaran Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*, Atatürk KDTYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara-1990, s. 387, 358-389; *Nutuk*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara-1987, C. 2, 2. baskı, s. 822-824.

192 *Açıksöz*, 10 Ağustos 1921'den aktaran Prof. Dr. Mehmet Akif Tural, *Tekâlif-i Milliye, Halka Borcu Kalmayan Devlet*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, sayı: 32, C. XI, Temmuz 1995.

Başkomutan Mustafa Kemâl'in yayunladığı Tekâlif-i Milliye emriyle toplam 6,4 milyon lira toplanır.[193] Genel olarak devletin aldığı bu ve diğer kaynağı ödemesiyle ilgili yasal düzenlemede ise ayrımcılık yapılır.

Kurtuluş savaşının finansmanına katkıda bulunanlara ellerindeki mazbataya göre ödeme, 12 Nisan 1339 tarih ve **328 no'lu Düyûnatı Sabıkanın Sûreti Tediyesine Dâir Kanûn** ve 3 Nisan 1924 tarihli **Mahsûbi Umûmî Kanûnla** sağlanır.

Yasanın kişilerin ellerindeki mazbataya göre ödeme yapılacak şeklinde kabûl edilmesine rağmen, yasanın uygulanmasında **Rum ve Ermeniler'e fi'len ödeme yapılmamasının** formülü gizli celsede tartışılır ve belirlenir.[194]

Emvâl-i metrûkeye ordunun ihtiyacını karşılamak üzere el konulmasının bir ay sonrasında Meclis'te 15 Eylül 1337'de (1921'de) gerekli çoğunluk sağlanamaz[195] ve iki gün sonrasında **Düşmân İstilâsından Kurtulan Mahâllerde Eshabının Firârına Mebni Sâhibsiz Kalan Emvâl-i Menkule ve Mezrûât Hakkında Kanûn Lâyihasıyla** ilgili Adliye Encümeni Mazbatası yeniden okunur.[196]

Encümen mazbatasında lâyiha 6 mâdde olarak düzenlenir ve müzakereye geçilir.

Birinci mâddede, önceki tasarıdakine göre bir değişikliğe gidilmiş, sâhiblerin dönmesi halindeki hüküm de eklenmiş olup, el koymanın sahasını genişletmeye yönelik bir mâdde de hazırlanmıştır.

Mâdde 4- ***İşbu kanûnun ahkâmı ahvâli harbiye ve siyasiye ilcasıyla (mecburiyetiyle, zorımluluğuyla) sair mahallerde firâr ve gaybubet edenlerin Emvâl-i menkule ve gayr-i menkule ve mezrûâtları (ekinleri) hakkında dahi câridir.***

---

193 *TBMM ZC*, I/28-22.3.1339, s. 124-127.

194 *TBMM GCZ*, C. 4, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara-1985, s. 428-431.

195 *TBMM ZC*, I/12-15.9.1337, s. 220-223.

196 *TBMM ZC*, I/12-17.9.1337, s.225-231.

Böylece sadece tasarının adında belirtildiği gibi, sadece düşmân istilâsından kurtarılan bölgede değil, savaş ve politik nedenden dolayı hükûmetin hakim olduğu tüm bölgelerde bu hükümlerin yürürlüğe konması amaçlanır.

Mâliye Vekîli Hasan (Trabzon), kişinin 'kaçması ya da kaybolması' nedeniyle sâhibsiz kalan malların idâresiyle hükûmetin yetkili kılındığını belirterek, birinci mâddenin tadîlini önerir:

"Binâenaleyh bu aksama dâhil olan Emvâl-i gayr-i menkilenin değer fiyatla satılması ve parasının sâhiblerine aynen iâde edilmesi veya sâhibi nâmma idâre edilmesi tarzında mâddenin tadîlini istirham ediyorum."

Konya Mebûsu Vehbi, bu malların idâresinin hükümette olmaması gerektiğini belirterek, arâzîsiz insanlara verilmesini teklîf eder.

Mâliye Vekîli Hasan, hükûmetin vekâlet edeceği arâzînin sâhibsiz olmadığını ve yine de yetkinin Meclis'te olduğunu belirtmesi üzerine, **Konya Mebûsu Musa Kâzım,** "Deminden sâhibsiz buyurdunuz..." diye hatırlatmada bulunur ve Mâliye Vekîli'nin yanıtı, şu olur:

"Bilfiil sâhibsiz kalmış.

Fakat birinin nâmına mukayyettir, tapu kaydına göre."

Aydın Mebûsu Esad, ihtiyaç sâhiblerine dağıtılmasını önermesi üzerine, **Karesi Mebûsu Hasan Basri** de, Emvâl-i gayr-i menkullerin mültecî ve muhâcirlere verilmesiyle ilgili kanûnun bulunduğunu belirtince, Mâliye Vekîli de, böyle bir kanûnun olmadığını açıklar.

Hasan Basri'nin (Karesi), bu tür malların hükûmet idâresinde olmak yerine zavallı **dindaşlara dağıtılması** önerisini, **Çorum Mebûsu Haşim** de destekler.

Musa Kâzım (Konya), Süleyman Sırrı (Yozgad) ve Durak'ın (Erzurum) katılmasıyla tartışma, daha çok Emvâl-i menkulenin hükûmet idâresine verilmesi yerine, ihtiyaç sâhiblerine dağıtılması yönünde sürer.

Mâliye Vekîli Hasan, yeniden söz aldığında, zaten düşmânlık yaparak gidenlerin malların muhakemece müsadere olunacağını

ve bunda Emvâl-i metrûke hükmün geçerli olmayacağını, bunun Emvâl-i emriyle alanına girdiğini, bunun için de kanûnun düzenlenebileceğini belirterek, **Emvâl-i metrûkenin biçare halkın elinde olmadığım**, müteşallibenin eline geçtiğini ve bu durumun önlenmesinin amaçlandığını ifâde eder.

Reis, müzakerenin yeterli olduğuna dâir önergelerin bulunduğunu, ama yeterli görülmediğinin de belirtildiğini hatırlatarak, bu tasarıyla encümendeki diğer tasarıyla birleştirerek müzakeresini önerir ve kabûl edilir. Ve tasarının kanûnlaşması bir sonraki yıla kalır.

5- 'MAHKEMELERDE SORUNLAR YAŞANIYOR...'

Düşmân İstilâsından Kurtulan Mahâllerde Eshabının Firârına Mebni Sâhibsiz Kalan Emvâl-i Menkule ve Mezrûât Hakkında Kanûn Lâyihası Eylül 1921 sonrasında, Nisan 1922'de yeniden Meclis gündemindedir.

Bu tasarıyla, **Aydın Mebûsu Mazhar**'ın Tahtı İşgalde Bulunan Memâlikten Hicret Eden Müslümanların Emvâl-i Metrûkeden Meccanen (parasız) İstîfâde Ettirilmesi Hakkında Kanûn Teklîfi[197] ile ilgili Muvâzene-i Mâliye (10 Teşrini-sani 1337 tarihli) ve Kavînîni Mâliye ve Adliye encümenleri mazbatası okunur ve tartışılır.[198]

İlk söz alan **Kars Mebûsu Fahreddin**, memleket düşmân elinden kurtulduktan sonra **alınanın alındığını, satılanın satıldığım** belirterek, binâların kaldığını ve hükûmetin de bunları kirâya verdiğini kaydederek, şu değerlendirmeyi yapar:

"Emvâl-i gayr-i menkulen de bizde 250 pare karye (köy) var. Bunlarda **Ruslar, Ermeniler, Rumlar sâkin** (ikamet eder) idi. **Rumlar zaten hicret etmişler**, gitmişler; Tesalya kıtasına. Ermeniler de komşularını katletmişler ve gitmişler, revandaki (revan:

197 *TBMM ZC*, I/11-18.7.1337, s. 311.

198 *TBMM ZC*, I/19-16.4.1338, 215-227.

yürüyen akan giden) kuvvetlerine iltihak etmişlerdi... Bizim elviyei selâsede bulunan arâzî mülk değil, bunlar Hazîne'nin malıdır."

300 pâre karyenin hicret geldiğini de hatırlatan Fahreddin, geniş izahatının sonunda bu kanûnun elviyevi selâse halkına teşmil edilmesini istemez.

Erzurum Mebûsu Nusret ise, tasarının 7-8 ay önce gündeme geldiğini belirtir, "... gerek emlâk, gerek arâzî yani **Ermenilere aid olan kısım kâmilen Hazînenindir.** Yani ondan efrâdın hakkı kalınamıştır" diyerek, 23 Teşrini-evvel'de Kars'ta yapılan anlaşma mûcibince Ermenilere 6 ay mühlet verildiğini, 6 ay sonra artık bunların mallarına sâhib olamayacaklarının belirtildiğini kaydederek, Ermenilerin Ermenistan'a iltihak ettiğini açıklar.

Sülemyan Sırrı (Yozgad), bir an önce yasal düzenlemenin yapılmasına dikkat çekerek, Emvâl-i metrûkeden hükûmetin istîfâde edemediğini, bir takım müstecirin (kirâcının) istîfâde ettiğini, **Emir Paşa** (Sivas) da, hükûmetin istîfâde edemediği tesbîdine katılarak, aslında Müslüman ahâlînin de yararlanamadığını öne sürer.

Bazı mebûslar hükûmetin Emvâl-i metrûkeden yeterince istîfâde edemediğini belirttiği gibi, bazıları da mazbataları yetersiz bularak tasarının Şeriye ve Hariciye encümenlerine gitmesi önerir.

Kars Mebûsu Cavid, Edirne'deki evinin Emvâl-i metrûke olarak idâre edildiğini, ama kendisine 10 para verilmediğini belirterek, Emvâl-i menkulenin satılabileceğini, Emvâl-i gayr-i menkulenin muhafaza edilebileceğini ve eshabı gelince iâde edilebileceğini vurgular ve **Dersim Mebûsu Abdülhak Tevfik** de, Cavid'in mütalâsına iştirâk eder.

Sivas Mebûsu Mustafa Taki, Türkiye'de ikamet eden Rum ve Ermenilerin itaatten hurûç (isyan) ettiklerine dikkat çekerek, bunlar hakkında ecnebi muâmelesi mi yapılacağını sorarak, beynelmilel sulha kadar, ekalliyetler hukukunu hatırlatarak, o vakte kadar bu malların muhafazasını önerir ve şöyle devâm eder:

"Yani bütün bunlar **Hazîneye maledilemez.** Çünkü ne olacağı belli değildir. Bunların vaz'-ı yedi siyasileri malûm değildir. Nasıl olacak? Bunlar hakkında ne yapılacak? İşte ancak bunlar

mahzur olabilir. Eski 'zimmi' (İslam devleti tebasından olan haraç veren Hıristiyanlar ve Yahudiler) gibi muâmele olunacağını zannetmiyorum."

Tartışmalarm devâmında söz alan **Mâliye Vekîli Hasan** (Trabzon), encümenlerin mazbataları ve tasarının bugüne gelmesi hakkında bilgi vererek, Emvâlin bir kısmında **zilyedlerin** (fî'len kullananların) de olduğunu hatırlatarak, Emvâl ve emlâkinin geliri için vekâlet verdiklerini ve **mahkemeye mürâcaat ettiklerini, mahkemenin de vekâleti kabûl ettiğini belirterek,** İstiklal Mahkemesinde mahkum olacakların işlerini gördüğünü, vaktiyle Emvâl-i metrûke için varolan kanûnun karâr-nâmeyle (8 Ocak 1920 tarihli İstanbul Hükûmeti karâr-nâmesini kastediyor) yürürlükten kaldırıldığını ve böylece boşluk doğduğunu ifâde ederek, uyarır:

"..Mahkemelere mürâcaat ediyoruz. Mahkeme, **'biz bu husûsta hükûmetin vekâleti âmmesini tammıyoruz'** diyorlar ve bize mahkemeler 'nasıl gasp ve füzuli oturuyorsun, sen necisin?' diyorlar.

Mahkemeler bizim kanûnlarımızla **hüküm** vermek mecburiyetinde olan mahkemelerdir. Bunların Emvâl-i şunun bunun elinde kalıyor. Buna karşın mesuliyet hükûmette teveccüh eder. Yani beytülmale teveccüh eder..

..Emvâl hakkında vekâlet ve salâhiyeti kanûniyesi olanlara karşı hükûmet kendisinde kanûnen muâmele yapma imkânını bulamıyor. İdâreten dahi muâmele yapmak istemediği içindir ki, böyle bir lâyihayı kanûniye tanzim ettik.."

Nusret (Erzurum) ve **Mustafa Sabri** (Siird), tasarıya eleştirel yaklaşırken, **Âlî Şükrü** (Trabzon) ise, Yunanlıların işgal ettiği bölgelerde bu kanûn-ı bahane ederek zulmü artırmasından korktuğunu hatırlatarak, Manisa'daki çiftliğinden icâr alan tanıdığının bulunduğunu, ama bu kanûndan sonra alamayacağının kaygısı taşıdığını vurgulayarak, taraftar olduğu hâlde bu süre tehir edilmesini ister.

Erzurum Mebûsu Hüseyin Avni, kanûnun mahiyetinin yanlış olduğunu, devletin bünyesini sarsacak ihanette bulunmayanların emlâkinin verilebileceğini belirterek, **"Memleketimize**

hiyanet etmiş olan bir kimsenin buradaki Emvâl-inin böyle gayr-i meşrû vekîller (hükûmet) tarafından idâre edilmesi katiyen kabûl edilemez" ifâdesini kullanır ve eğer hükûmet Emvâle vaz-ı yed etmesinin **'kanûn-ı mi, şeri mi?'** diye tereddütte düşüyorsa, Meclisin hükûmete müsaade edeceğini bunun için kanûn yerine fetva verilmesini önererek, şöyle devâm eder:

"Bizim memleketimizden ayrılıp da bilâhare gelecek olan kimselerin bu memlekette ne Emvâl-i ve ne de vatandaşlık hakkı olmadığından bu Emvâl üzerinden ne hakkı tasarrufu olabilir? Kanûn bu mahiyette doğru değildir. Azim (önemli) fark vardır, adaletsizlik olur efendiler."

Erzurum Mebûsu Salih de, Vilayatı Şarkîye illerini sayarak, yaşanılanı Erzurum somutunda aktarır:

"Hükûmet o vakit bu cihet-i nazarı tedkika alıp hemen Erzurum'un sûreti katiyede **üçte ikisi Ermeniler** ve tarafında olduğu için bir hükmü şer'î ve kanûnla, 'mezalim yapan, Müslümaları ihrâk ederek (ateşe vererek) onları katleden eşhâsın hânelerini ahâlîye taksîm etmelidir' diye emrederek **taksîm etmişlerdir ve hariçte satılacak hiçbir şey kalmamıştır.**

Bu adamlar teslîm aldıkları tarlaları nadas ve hâneleri ımâr ederek içerisine sokulduktan sonra, tekrar **İstanbul'un ve Meclis-i Âlî'nin vermiş olduğu bir karârla,** bu hâneler tekrar istirdâd edilerek (geri alınarak) icâra (kirâya verilmeye) rabt olunmuştur (bağlanmıştır).

O hânenin bedelinin bir misli de tamire sarf ettiği hâlde o adamların ellerinden aldılar ve bugün elim bir vaz'-ı yedtedirler. Erzurum böyle olmakla beraber bütün Osmanlı tarihinin ve Rus tarihinin şahadeti veçhile Van vilâyetinde kamilen Ermeniler Müslüman mahallatını (mahallelerini) yaktılar ve harâbettiler... Hükûmet bu gaiplerin hukukunu muhafazaten bu Emvâl-in muhafazasını talebediyor.."

Tartışmaların uzaması üzerine **Mâliye Vekâleti Müsteşarı Zekâi,** söz alır ve "Müdahale sebk etmeyenler (önceliği olmayan) hakkında hükûmet velayeti ammesi sûretiyle muâmele yapmıştır. Müdahale sebt ettiği zamanda, mahkemeye mürâcaat ettiğimiz

zamanda mahkeme bizim velâyeti âmmemizi tanımamıştır. Bunlar şurada, burada kalmıştır" değerlendirmesini yapar.

Tasarı hakkında tartışma sürer ve sonunda birinci mâddenin Şer'iye Encümenine gönderilmesi kabûl edilir.

6- DÖNEN MALINLALACAK

Dört gün sonrasında tasarıyla ilgili Şer'iye Encümeni Mazbatası Mecliste okunur.[199] Tasarının birinci mâddesi tartışılır.

Ömer Vehbi (Konya), mâddeyle Emvâl-i metrûke vekâletinin kabûl edilmediğini ve bunun da hukuka uygun olmadığını belirterek, aleyhte oy vereceğini beyân eder. Osman Fevzi (Erzincan) ve İsmail Şükrü'den (Karahisarı Sâhib) sonra **Konya Mebûsu Musa Kâzım**, tasarının bu tür taşınmaz mallar üzerinde durduğuna dikkat çekerek, sâhiblik üzerinde durur:

"Mâddede düşmân istilâsından kurtulan mahallerde ashâbının (sâhibler) firâr veya gaybubiyetine mebni sâhibsiz kalan Emvâl' diyor. **Veresesi (mirasçıları) mevcûd ise yine bu malı sâhibsiz mi addedeceğiz?** Kanûnun şekli tanzimine nazaran bunları sâhibsiz addediyoruz. **Bu doğru mu efendiler? (Hiç doğru değil sesleri).**

Varisi veya vekîli kanûnisi mevcûdsa, bi değer mâdde vekâleti de iptal ediyor, vekîlin vekâleten azli, müvekkîllerin azletmesiyle olur veya müvekkillerden birinin vefatiyle olur. Vefatı malûm değil, âzli malûm değil, hukukî vekâleti nasıl iptal edersiniz? Hassaten vârisi mevcûd olanın gaibin Emvâl-ini bir kanûnla nasıl alırız? Bu kanûn kabûl edilemez.. Gaibolan için mâdde tanzim etmek doğru değildir."

Tartışma vekâletin danışıklı olabileceği ve bunun da yaratacağı sorunlara dikkat çekilerek, oylamaya geçilir. Birinci mâdde, Adliye Encümeni'nden[200] geldiği biçimiyle kabûl edilir.

---

199 *TBMM ZC*, I/19-20.4.1338, s. 303-321.

200 *TBMM ZC*, I/19-16 ve 20 Nisan 1338, s. 216, 303-309.

Mâdde 1- *Düşmân istilâsından kurtulan mahallerde eshabının (sâhiblerinin)* ***firâr*** *(kaçması)* ***ve gaybubetine*** *(kaybolması) mebni (den ötürü) sâhibsiz kalmış olan Emvâl-i menkule* ***Hükûmetçe usûlü dâiresinde bilmüzâyede furuht*** *(açık artırmayla satılır) ve Emvâl-i gayr-i menkule ile mezrûât (ekinler) kezâ* ***Hükûmetçe idâre edilerek****, esmân (tutarı) ve bedeli icâr (kirâya verme) ve hasılatı sâiresi mesarifi vakaa badel tenzil (indirimden sonra) emânet hesabına kaydedilmek üzere mâl sandıklarına tevdi olunur (verilir).*

Ancak bunlardan ***avdet edenlerin*** *(geri gelenlerin)* ***Emvâl-i gayr-i menkulleriyle*** *emâneten* ***mâl sandığına teslîm edilmiş olan mebaliğ*** *kendilerine iâde olunur.*

13 Eylül 1331 tarihli geçici kanûnla sürgün edilenlerin mallarını tasfiye edilmesini öngören sistemin 8 Ocak 1920 tarihli karâr-nâmeyle kaldırılmasının ardından BMM de, ilk önce bu mâddede ifâde edildiği gibi ikili bir sistemi benimser:

Birincisi, taşınmaz malların tasfiye edilmesine yönelik faâliyete devâm etmek.

İkincisi, dönen mâl sâhibine gayr-i menkûlünü ve emânet hesabındaki parayı geri vermek.

Bu ikili görev, birinci mâddede düzenlenir ve bununla ilgili olarak Hükûmet'in görevi dört mâdde halinde sıralanır:

1- Taşınır mallar usûlüne göre satılacak.

2- Tarım ürünleri ekimi idâre edilecek.

3- Kirâ ve diğer gelirler toplamından masraflar çıkarıldıktan sonra kalan emânet hesabına kayıt edilmek üzere mâl sandıklarına yatırılacak.

4- Avdet edenlere yani dönenlere gayr-i menkulüyle, emâneten mâl sandıklarına teslîm edilen tutar kendilerine iâde edilecek (verilecek).

Bir yıl sonra 15 Nisan 1339'deki 333 no'lu Kanûnun ilgili tasarısını görüşmeler sırasında, **'dönenlere malını ve emânetteki parayı geri vermekle'** ilgili hükmün ve kabûl edilen vekâletlerle yapılan işlemlerin yarattığı sıkıntılar, bizzât **Mâliye Vekîli Hasan Fehmi** tarafından gündeme getirilir ve 20 Nisan 1338 tarihli

bu yasa yürürlükten kaldırılarak yeniden **İttibâdçı tasfiye** sistemine dönülür.

İkinci mâddede, 13 Eylül 1331 tarihli (ve sonra 15 Nisan 1339 tarihli) kanûnda 15 gün (ve 30 gün) gibi akit ve sözleşme yapmada belli bir süreyle getirilen sınırlama yer almayıp, kanûnun yürürlüğe girmesinden önceki vekâletnamelerle usûl ve mevcûd örf ile adete göre yapılan akitlerin geçerli olduğu hükmüyle, adı geçen kanûnlara göre mâl sâhibleri lehinde bir hükmü içerirse de, kanûnla artık mallarla ilgili tam yetkili vekâletin Hükûmete geçtiği ifâde edilir.

Konya Mebûsu Ömer Vehbi, kaybolan kişinin bıraktığı malın yine kendilerine ait olduğunun birinci mâddede kabûl edildiğini hatırlatarak, şahsî hürriyetlere tecavüz edilmemesine ve çıkacak kanûnunu şer'a uygun olması gerektiğine dikkat çeker.

Tartışmanın ardından ikinci mâdde de kabûl edilir.

Mâdde 2- *İşbu kanûnun tarihi mer'iyetinden (yürürlüğe girme tarihinden) mukaddem (önce) tanzim kılınan (verilen) vekâletnamelere istinâden usûl ve taammülü dâiresinde vâki olan ukud (akitler, şartlar) muteber olup kanûnun tarihi mer'iyetinden itibâren ukudu mezkûreden mütevellit hukuk ile bu ukuda istinâd eden vezaifi vekâlet Hükûmete intikal etmiştir.*

Tasarının 3'üncü mâddesiyle, kanûnun neşrinden itibâren bir hafta içinde Hükûmete teslîm etmeyenlerin cezalandırılması öngörülür.

Erzurum Mebûsu Hüseyin Avni, "Bugüne kadar Emvâli işgal edenlerin fuzuli olarak işgal ettikleri öne sürülerek, bunlar hakkında hukukî işlem mi olacaktır?" diye sorarak, ne yapılmak istendiği üzerinde durur.

Mâliye Vekîli Hasan (Trabzon), maksadın sarib olduğunu, kanûnun neşrinden itibâren hukuku ve salâhiyetin hükûmette olduğunu, buna karşı çıkanlar hakkında işlem yapılacağını ifâde eder.

Mazbata Muharriri Hamid (Biga), Hüseyin Avni, Ömer Vehbi (Konya) arasında tartışma sürer.

Hüseyin Avni, suistimale açık bir düzenlemenin yapıldığını, Emvâle sâhib kişinin kanûnun neşrinden sonra teslîm etmeyince

cezaya çarptırılmasının öngörüldüğünü belirterek, hükümetle Encümen arasındaki ihtilafa dikkat çekerek, bir hafta içinde Mâliyeye teslîm etmeyenler hakkında kanûnun tâtbîkat yapılacağını öngören düzenlemede değişikliğin yapılmasını önerir. Fahreddin (Kars), bu sürenin bir ay olmasını teklîf eder. Sonunda süre bir hafta olarak kalır ve böylece 3'üncü mâdde de kabûl edilir.

Saruhan Mebûsu Reşad'ın 4'üncü mâdde önerisi gündeme alınır ve mâddede, Emvâl-i metrûkeyi hükûmete bildirmeyenleri ihbâr edene, meydana çıkan malın **yüzde 10'unun** verilmesi öngörülür. Bu mâdde de tartışmasız kabûl edilir.

5'inci mâdde okunur, kanûnun kapsamı firâr ve gaybubet edenlerin Emvâl-i menkule ve gayr-i menkule hakkında geçerli olduğu şeklinde belirlenir.

Hüseyin Avni (Erzurum), mâddedeki belirsizliğe dikkat çeker:

"..**Sanıyen firâr ve gaybubet meselesi de idâreten değil, hükmen sabit olmalıdır.** Böyle sair mahallere firâr ve gaybubetleri hükmen sabit olanlara tâtbîk olunmalıdır. Aksi takdirde suistimale bir kapı açarsak herkes istîfâde eder; bu yanlıştır."

Erzurum Mebûsu Salih, iktisâdi hayâtta Ermenilerin konumu üzerinde durarak, yüzde 2 faizle para verdiklerini, **toplam 220 bin lira tüccara ve sermayedara borçlarının** bulunduğuna dikkat çekerek, Cibril Efendi'nin kendisine 2 bin altın borcunun olduğunu, ama adamın firâr ettiğini ve bunun gibi pek çok kişinin de firârda olduğunu ve böyle pek çok alacak sâhibinin varlığını hatırlatır.

Mâliye Vekîli Hasan (Trabzon), Salih Efendinin haklı olduğunu ve hükûmetin idâre ettiği Emvâlden borçları ödemek mecburiyetinde olduğunu ifâde eder.

Abdullah Azmî (Eskişehir), hükûmetin Emvâlden mütevellit davada ödemeye mecbur olacağını, diğerlerinde olamayacağını açıklar.

5'inci mâddeyle ilgili değişiklik önergesi okunur.

Tartışmaların sonunda 5'inci mâdde encümene gider, **'firâr ve gaybubet' ettiklerin 'hükmen sabit olan eşhâsın'** şeklinde değişikle gelir ve kabûl edilir.

Kaçma veya kaybolma halinin sabit olması şartıyla, bu kişilerin mallarıyla ilgili yasal işlem yapılabilecektir.

Ve 6'ıncı mâdde neşrinden itibâren yürürlükte olduğu, 7'inci mâdde de Mâliye, Dâhilîye ve Adliye vekîllerinin icrâ edeceği hükmündedir.

Görüşmenin sonunda 20 Nisan 1338 (1922) tarih ve 224 no'lu **Memâlikî Müstahlasadan Firâr ve Gayubet Eden Ahâlînin Emvâl-i Menkule ve gayr-i nmenkullerinin İdâresi Hakkında Kanûn**, 178 mebûsun katıldığı oylamada, 115 kabûl, 37 red ve 26 çekimser oyla kabûl edilir[201] (ve **Belge 5- Kurtarılan bölgedeki mallar satılıyor**).

Özet olarak kanûn, düşmân işgalinden kurtarılan bölgelerde **sâhiblerinin kaçtığı ve ortada bulunmadığının tesbîdi halinde** ilgili taşınmaz malların hükûmetçe idâre edileceği, geri dönenlere gayr-i menkulünü ve emânetteki parasının verileceği ve malın sâhibinin süre sınırlaması koymadan vekâletname vererek yaptığı işlemlerin geçerli olduğu gibi hükümler içerir.

Kanûnun uygulamasında ne kadar kişi dönüp malını ve emânet hesabındaki parasını geri aldı? Sorunun yanıtlanması gerekiyor ki, kanûnun uygulandığını anlayalım.

7- TASFİYE KOMİSYONUNDA YEREL OLUŞUM

224 no'lu Kanûnun yürürlüğe girmesinden altı ay ve Batı Anadolu Yunan işgalinden kurtarılmasından hemen sonra ekim 1922'de esâs görevi, Emvâl-i metrûkeyi tasfiye etmek olan ve mayıs 1916'da Mâliye Bakanlığı bünyesine ilhak edildiği belirtilen Tasfiye Komisyonları yeniden gündeme gelir.

13 Eylül 1331 tarihli geçici kanûn ve 26 Ekim 1331 tarihli Nizâm-nâme gereği oluşturulan Tasfiye Komisyonlarının yapısında değişikliğe gidilir ve bakanlık düzeyindeki görevlendirmenin yerini, eşraf kişiler alır.

---

201 *TBMM ZC*, I/19-20.4.1338, s. 321; s. 335-336; *DÜSTÛR*, 3. tertip, C. 3, 8 Mart 1338-28 Şubat 1339, 2. basılış, Ankara-1953, s. 34-35.

Buna göre, Tasfiye Komisyonları Mâliye Bakanlığına ilhak edilmemiş olacak ki, yapısı değiştirilerek, görevine devâm etmesi istenir.

Malları idâre etme yetkisinin Hükûmnette olması hükmüne, 31 Teşrini-evvel 1338 (31 Ekim 1922) tarih ve 1954 no'lu **Aher Mahâllere Nakledilen Eşhâsın Terkedilmiş Malları Hakkında 13 Eylül 1331 tarihli Kanûnun Uygulama Biçimine Dâir 26 Ekim 1331 tarihli Tüzüğün Bazı Mâddelerini Değiştiren Karâr-nâme** ile hem açıklık getirilir ve hem de Tasfiye Komisyonu'nun kurulmasını sağlayan tüzük mâddesi de tamamen değiştirilir:[202]

Mâdde 1- 26 Ekim 1331 tarihli tüzüğün 5'inci mâddesi aşağıdaki gibi değiştirilmiştir:

*13 Eylül 1331 tarihli kanûnun uygulanması lâzım gelen mahallerde, işbu kanûnda belirlenen görevleri yapmak üzere, mahallinin en büyük mülkiye memûru tarafından tâyin olunacak mâl **memûrunun başkanlığı altında idâre meclisi ve belediye meclisi ve varsa ticâret odası üyelerinden birer kişiden oluşan bir komisyon teşkil edilecek** ve bu komisyonlarda mahalli savcı **murakıp sıfatıyla** bulunacak ve komisyonlarca alınacak karârlara, gerektiğinde mahalli idâre meclisi nezdinde itirâza yetkili olacaktır.*

Mâdde 4- Adı geçen tüzüğe aşağıdaki mâdde eklenmiştir:

*Genel savaştan (Birinci Dünya Savaşı'ndan) önce veya sonra her ne sûretle olursa olsun seyâhat amacıyla yabancı veya işgale uğramış ülkelere gidip henüz dönmemiş olan kişilerin dönüşüne kadar, **taşınır ve taşınmaz malları Hükûmetçe idâre olunur.***

Bu tüzük değişikliğiyle, kurtarılmış bölgelerdeki **'kaçan veya kaybolan'** kişilerin geride bıraktığı taşınır ve taşınmaz mallarla,

---

202 *DÜSTÛR*, 3. tertip, C. 3, 8 Mart 1338-28 Şubat 1339, 2. basılış, Ankara-1953, s. 100-101; sadeleştiren Salâhaddin Kardeş, 11 Haziran 2007'deki *Tehcir ve Uygulamaları* konulu sunumu, www.mâliye.gov.tr/Mayem/new/sx/Etkinlikler/konferans/tehcir/Slaytlar.pps -

aber mahallere **nakledilen** yani sürgün edilenlerin malların birlikte ele alma imkânı doğuyor. Ayrıca 8'inci mâdde de değiştirilmiştir.

Bununla, sürgün edilenlerin mallarını tasfiye etmek amacıyla çıkarılan 13 Eylül 1331 tarihli Tasfiye Kanûnu ile bu yeni çıkarılan 20 Nisan 1338 tarih ve 224 no'lu Kanûn hükümlerinin uygulama birliği sağlanır.

224 no'lu yasa ve tüzük değişikliği malların mülkiyet yapısında, dönenlere geri verilmesi dışında özde bir değişiklik öngörülmüyor. Mallar Hazîne ve Vakıflar adına kaydı yapıldığı yani el konduğu için, bu malların idâresinin Hükûmet'te olacağı hükmüne netlik getiriliyor.

Sürgün edilenlerin mallarını tasfiye etmek amacıyla oluşturulan **Tasfiye Komisyonun kurulmasıyla** ilgili, 26 Ekim 1331 tarihli tüzüğün 5'inci mâddesinde "Her komisyon, İçişleri Bakanlığının tâyin edeceği bir başkan ile Adalet ve Mâliye bakanları tarafından seçilmiş birer üyeden oluşur" hükmü, 31 Ekim 1338'de "mahallinin en büyük mülkiye memûru tarafından tâyin olunacak mâl memûrunun başkanlığı altında idâre meclisi ve belediye meclisi ve varsa ticâret odası üyelerinden birer kişiden oluşan bir komisyon teşkil edilecek" şeklinde değiştirilir. Bakanlık düzeyinde yetkilendirmeden yerel oluşuma imkân veren bir değişimdir:

26 Ekim 1331 tarihli tüzüğe göre Tasfiye Komisyonu, İçişleri Bakanlığının tâyin edeceği başkan ile Adalet ve Mâliye bakanlarının seçtiği birer üyeden oluşur.

31 Ekim 1338 tarihli değişikle Tasfiye Komisyonu, mahallin en büyük mülki amirin tâyin edeceği mâl memûru başkanlığında, idâre meclisi ve belediye meclisi ve varsa ticâret odası üyelerinden birer kişiden oluşur ve savcı da denetleyici olarak görev yapar.

Yedi yılın sonunda **Tasfiye Komisyonunun** yapısı tamamen değiştirilir ve bakanlık düzeyindeki görevlendirmenin yerini mahalli düzeydeki eşraf kişiler alır.

Böylece Batı Anadolu'da Yunan işgal güçlerinin yenilmesi ve savaşın kazanılmasının ardından Emvâl-i metrûkenin tasfiyesini

sağlayacak komisyonun bu yapısındaki değişiklikle, yerel düzeydeki kişiler görevlendirilir.

Gerçi Tasfiye Komisyonunu yapısı, bu hükmün altı ay yürürlükte kalmasından sonra nisan 1339'da yeniden değiştirilir.

Tüzükteki bu değişikliğin yanı sıra, tüzüğe ekle 'Emvâl-i metrûke tasfiye komisyonlarının esâs defteri'nde kayıt düzeni yeniden belirlenir. Esâs defterde 14 tane özel hesabın tutulması istenir. (Kayıt sistemini birinci bölümde, '8- En azından 66 defter olmalı' başlığı altında inceledim).

8- İSTANBULLU ERMENİ VE RUM MALLARI

Emvâl-i metrûkenin satılmasıyla ilgili olarak **İcrâ Vekîlleri Heyeti Reisi** (Başbakan) **Hüseyin Raûf**'un Meclis'e gönderdiği tezkerede,[203] İstanbul'daki Rum ve Ermenilerin mallarıyla ilgili gerekli iznin verilmesi istenir:

"TBMM Riyâseti Celilesine,

Memlekette kalmak veya memleketi terk etmek isteyen **anâsır-ı gayr-i Müslimden Rum ve Ermenilerin** uhdelerinde bulunan Emvâl-i gayr-i menkuleleri dun (düşük) bir fiyatla devir ve ferâğ ederek ellerinden tamamen çıkarmaları mübâdele ve zarar ve ziyan mesailinin tâtbîki husûsunu müteassir (zor) bir şekle ifrağ edeceği (sokacağı) kaviyyen melhuz bulunduğuna (olabileceğine) dâir Mâliye Vekâletinin 10 Kanûn-ı evvel 1338 (10 Aralık 1922) tarihli tezkeresi İcrâ Vekîlleri Heyetinin (Bakanlar Kurulu'nun) 10.XII.1338 tarihli içtimaında (toplantısında) ledèttezekkür (konuşuldu) Mâliye Vekîli İstanbul'daki ve sair mahallerdeki Rumların Emvâl-i gayr-i menkullerini satmamaları husûsunda da Sıhhiye Vekîli muhalif kaldığından halledilmek üzere bu iki cihetin Meclis-i Âlîye arz takarrür (karâr verme) etmekle ifayı muktazasiyle (gereken) neticesinin işarına (haber verme) müsaade buyurulmasını istirhanı eylerim efendim."

---

203 *TBMM ZC*, I/25-20.12.1338, 472-473.

Antalya Mebûsu Rasib, *Öğüd* gazetesinde benzer bir fıkranın varlığına işaret ederek, Mâliye Vekîlinin her hangi bir araştırma yapıp yapmadığını sorar.

Erzurum Mebûsu Hüseyin Avni, hükûmetin böyle bir görevinin bulunmadığını belirterek, "Heyet-i Vekîle'nin yaptığı bu tecavüzü salâhiyet, hukuku tasarrufiyeye tecavüzdür. Bunlar salâhiyetleri haricindedir. Nasıl müzakere ederler?" değerlendirmesiyle, İcrâ Vekîlleri Heyeti'nin Meclis'e ait olan bir konuyu gündemine almasını bu şekilde eleştirir.

Hüseyin Avni, İstanbul'daki Hıristiyan mallarıyla ilgili düzenlemede yetkili olanın İcrâ Vekîlleri Heyeti yani hükûmet olmayıp, Meclis olduğuna dikkat çeker.

Mâliye Vekîli Hasan Fehmi (Gümüşhane), meselenin Hüseyin Avni'nin anlattığı gibi olmadığını belirterek, "Mesele emlâkini satar, satamaz şeklinde değildir. Teklîf edilen lâyihai kanûniyenin neticesine kadar muâmele idâreten tehir edilebilir mi, edilemez mi? Heyet-i Vekîlenin Karârının mevzuu budur" açıklamasını yapar.

Karşılıklı müzakerede **Hüseyin Avni,** "Meclise mürâcaat ederiz... Bu şekilde mürâcaat olmaz... Meclisin salâhiyetine tecavüz ediyorsunuz" derken, **Mâliye Vekîli Hasan Fehmi** de, "Asıl kanûn lâyihası Meclis'e gelmiştir" diyerek, Meclis'in gündemi yoğun olduğu için hemen tasarının Meclis'te görüşülmediği için böyle bir uygulamaya gitmek durumda kalındığını belirterek, sulh müzakeresi devâm ederken ve mübâdele esâsen buradan giden Rumların mallarını satarak gittiklerini, buna bir şey denemeyeceğini, ama mübâdele esâs olduğuna göre bu durumda Mâliye Vekâleti veya Heyet-i Vekîlenin bu durumda bir şey yapması gayr-i kanûni demenin ne derece doğru olduğunu belirterek, şöyle devâm eder:

"Efendiler muharebeyi müteakkip Afyon'dan taarruz başladığı tarihten itibâren -ondan evvel de zaten carî idi- Yunanistan bir karâr ittihâz etmişti. **Yunanistan dâhilindeki İslamların Emvâl-i menkule ve gayr-i menkuleleri üzerindeki hakkı tasarruflarını menetmiştir.** Hatta gıdalarından dahi menetmişlerdir."

Mâliye Vekîli'nin ek açıklamalarına karşın, Hüseyin Avni, bu tezkereyle hükûmetin Meclis'in yetkisine tecavüz ettiği yönündeki görüşünde ısrar eder.

Sert geçen bu tartışmanın ardından Adliye Encümeni'ne havâle edilen bu tezkere, daha sonra 14 Nisan 1339/1923'deki oturumda yeniden gündeme alınır.

224 no'lu Kanünla Emvâl-i metrûkede tek yetkilinin hükûmet olmasının ve avdet edenlere mahyla, parasının verilmesinin ve Tasfiye Komisyonunun yapısının değiştirilmesinin ardından aralık 1922'de İstanbul'daki Rum ve Ermenilerin mallarıyla ilgili hükûmette irade birliği sağlanamadığı için özel olarak ele alınır ve tartışma bitmez.

Emvâl-i metrûke mevzûatında İttihâdçı sisteme dönüş nisan 1339'daki 333 no'lu Kanûnla sağlanır.

9- İZMİR YANGINI VE VURGUNU

Emvâl-i metrûke denildiğinde öncelikle ve esâs olarak Ermeniler'in malları akla gelse de, zamanla buna mübâdeleyle birlikte Rumlar'ın malları da eklenir. Gerçi Ermeniler kadar olmasa da 1920 öncesinde belli bir miktarda Rumlar da tehcir edildiği için onların da malları Emvâl-i metrûke kapsamında değerlendirilir.

Yunanistan işgalinden İzmir'in kurtuluşu sürecinde bu tür bölgelerdeki terkedilmiş taşınır ve taşınmaz mallar konusu Meclis gündeminde ele alınır. Kanûnun görüşülmesi sırasında özellikle İzmir'de yaşanılanlar yani bir nevî talan, Meclis'de hayli sert tartışmaya neden olur.

Mübâdele öncesinde **1922'de İzmir'in Yunanistan işgalinden kurtarılması** sırasında yaşanılan yangın, vurgun ve yağmanın kimlerce nasıl yapıldığı kasım 1922'de BMM'de tartışılır.[204] Meclis'te kasım öncesinde de İzmir gündeme gelirse de, yangın üzerinde pek durulmaz.

---

204 Meclis'teki tartışmanın özetiyle ilgili makalem, 24 Kasım 2006 tarihli *AGOS*'ta yayımlandı.

Bu görüşmelerde mebûslar, İcrâ Vekîlleri Heyeti yani Hükûmetin gerekli tedbiri vaktinde almadığı için hem taşınır hem de taşınmaz malların yağmalandığını öne sürerken, gerek Mâliye gerekse Dâhilîye vekîlleri de bu tür malları korumaya yönelik önlemleri aldıklarını ifâde eder.

25 Kasım 1922 tarihli oturumda **Kütahya Mebûsu Ragıp**, kendisine gelen mektup hakkında Meclis'e bilgi verir:[205]

"Yağmacıların 300'er, 500'er lirayı **Emvâl-i Metrûke Komisyonu Reis ve heyetlerine** vererek, aldıkları malları rahatça çıkarttıklarını, hatta içinde 45-50 bin lira mâl bulunan mağazanın 3-4 bin lira verilerek boşaltıldığını, içerde kalan çürük-çarık malların da Hükûmet yetkilisinin mühürlediğini, **'Her gün mağazalar boşalıyor Akşehir, Burdur, Isparta, Uşak hatta Ankara'ya kadar gidiyor'** dendiğini anlatır."

İfâde edildiğine göre, Tasfiye Komisyonu'ndan ayrı olarak 10 Haziran 1915 tarihli talimât-nâmesine göre oluşturulan **Emvâl-i Metrûke Komisyonu** 1922 eylülünde İzmir'de görev yapmaya devâm eder. Acaba o dönemde bu komisyonlardan kaç tanesi görev başındadır?

Mâliye Vekîli Hasan Fehmi, hafî (gizli) celsede meselenin genişçe tartışılacağını ifâde edince, **Erzurum Mebûsu Salih** itirâz eder ve alenî celsede görüşülmesini ister.

Vekîl, Reis ve mebûslar arasmda karşılıklı tartışma yaşanır.

Antalya Mebûsu Rasih, kendisinin de İzmir'de bulunduğu sırada gördükleriyle ilgili şifreli telgraf gönderdiğini, ama Heyet-i Celile'de ele alınmadığını belirterek, **10 kişinin veya 100 kişinin milyoner ya da milyarder olmasının kabûl edilemeyeceğini,** hükûmetin yükü Meclis'in üzerine attığını belirterek, polis ve tüccar ismi vererek yaşanılanları anlatabileceğini ve bu gidişle İslam serveti nâmıyla bir şeyin kalmayacağını da ifâde eder.

---

205 *TBMM ZC*, I/25-25.11.1338, s. 66-80.

Trabzon Mebüsu Âlî Şükrü, Kırşehir Mebûsu Yahya Galip, Kütahya Mebûsu Besim Atalay, yağma edilen mallar üzerinde dururken, Saruhan Mebüsu İbrahim Süreyyâ, yangının tahrîbatına dikkat çekerek, Yahya Galib ve Besim Atalay'ın anlattıklarına itirâz ederek, binâlarda oturanların kirâsını vereceğini anlatır.

Uzun tartışmaların sonunda **Dâhiliye Vekîli Âlî Fethi** (İstanbul), İcrâ Vekîlleri Heyeti'nin görevini yaptığını, encümenden geçen İstiklal Mahkemesi tasarısının Meclis'te kanûnlaşamadığını hatırlatarak, suçun çok büyük olduğunu ve bunun önüne geçmenin gayr-i kabîl olduğunu ifâde eder.

Kastamonu Abdülkadir Kemâli de, bir tarafta büyük bir **zafer** ve diğer tarafta **büyük bir felaketin** yaşandığını belirterek, mevcûd durum hakkında bilgi verir ve "Jandarma teşkilâtı asayişi ihlâl eden yegâne kuvvet jandarmadır (pek doğru sesleri)" diyerek, jandarmanın kaldırılması halinde asayişin sağlanacağı üzerinde durur.

9.1- 'Zarar 300 milyon altın lira..'

İzmir'den seyâhatten dönen **Mâliye Vekîli Hasan Fehmi**, 27 Kasım 1922 tarihli oturumda bilgi verir (alıntılar tırnak içinde):[206]

- "İzmir'in mühim kısmı Rum ve Ermeniler tarafından yakılmış ve.."

- **20 bin ev yandı,** bir kısmı İslam emlâki, diğeri de Hıristiyan ve ecnebilere ait.

- **"... Gayr-i Müslimlere ald olan Emvâl ve eşyadan pek mahdut ve kalil (azı) bir kısmı kalmıştır."**

- İzmir'de Hıristiyanlara ait mahalleler tamamen ve çarşılar kâmilen (noksansız) yanmış olduğuna göre, **gayr-l Müslimlere ait Emvâl-i metrûke** pek az miktardan ibârettir.

---

206 *TBMMZC*, I/25-27.11.1338, s. 97-105.

- "İzmir yangınında memleketin serveti umûmîyesine iras (sebep ve mûcib olan) edilen zarar bila mübalağa en asgarî hesap ile altın para olmak üzere **300 milyon altını** mütecavizdir (fazla). Bu yalnız İzmir şehrinin zararıdır. Manisa, Salihli, Ödemiş, Uşak, Eskişehir, Bandırma ve diğer köyler ve kaza merkezleri daha henüz tesbit edilmiş bir mahiyette değildir."

- **"İzmir'de arz ettiğimiz gibi Hıristiyanlara aid olan mahalleler tamamen ve çarşıları kâmilen yanmış olduğuna göre gayr-i Müslimlere ait Emvâl-i metrûke pek az miktardan ibârettir."**

- "Fabrikalar bilâmüzâyede verilmiştir."

- "Urla kaymakamının azlini Dâhilîye Vekîlinden rica ettim, görevden alındı.

- **Aydın'da incirlerin yüzde 60'ı Emvâl-i metrûke ambarlarına yani hükûmete ve geriye kalan yüzde 40 da kendilerine olmak üzere toplatılmıştır.**

- Bazı kişiler satılacak malı almak istediğini ve bu konuda vekîl olarak kendisinin de Sivas'a, Konya'ya, Ankara'ya, Eskişehir'e, Afyon'a, Mersin'e, Antalya'ya, İnebolu'ya yazdığım ve satılacak Emvâl-in bulunduğunu belirtir.

İzmir'in sırf ekonomik servetinin gördüğü **zarar 300 milyon altın** liradır.

Altın lirayla, lira farkının olup olmadığını bilemiyorum, ama 1923 yılında bütçe harcamaları 106 milyon lira ve gayr-i safî millî hasıla da (GSMH) 953 milyon lira[207] olup, buna göre İzmir'in ekonomik servetinin, BMM Hükûmeti'nin 1923 bütçesinin yaklaşık 3 katı ve GSMH'nın üçte biri kadarı tahrîb edilmiştir.

9.2-'20 bin hâne yandı..'

Mâliye Vekîli'nin açıklaması sonrasında tartışma sürer ve görüşme hafî (gizli) celsede devâm eder. 27 Kasım 1922 tarihli hafî

---

207 DİE, *İstatistik Göstergeler*, 1923-2002, yayın no: 2.790, s. 538, 585.

üçüncü celse kısa sürer ve gündem tartışılmamıştır,[208] görüşme 29 Kasım'a kalır. 29 Kasım 1338 tarihinde ikinci oturum gizli yapılır ve İzmir'de yaşanılanları tartışmaya devâm edilir.

Mâliye Vekîli ve Gümüşhane Mebûsu Hasan Fehmi,[209] İzmir'de 20 bin hâneyle birlikte bankaların (Osmanlı Bankası, Kredi Liyone ve Yunanlılara ait 3 banka: Yunan Resmî Bankası, Atina Bankası, Anadolu Bankası) da yandığını, ama kasa dâiresinin durduğunu, bunların bir kısmının da İzmir İslâm tüccarlarına ait olduğunu belirterek, İzmir'de oluşturulan teşkilât hakkında bilgi verir.

Mersin Mebûsu Salâhattin,[210] hafi celseye ait bir izahat bulunadığı itirâzında bulunur ve **Karahisarı Sâhib Mebûsu Mehmet Şükrü** de, hafi celselik pek bilgi verilmediğini belirtir.

Vekîl Hasan Fehmi, itirâzlara yanıt verir.

Erzurum Mebûsu Salih, hafi celselik anlatımın olmadığında ısrar ederek, "Hafi celsede bize bir şey getirmiş isen onu tesbîd edeceksin diye dinliyoruz. **Eğer bana hisse varsa o zaman, 300 milyon lira çalınmıştır. Bunu çalan kim, alan kim?** Bana bir hisse varsa dinleyeyim, yoksa gideyim?" der.

Mâliye Vekîli Hasan Fehmi ile **Erzurum Mebûsu Salih** arasında karşılıklı kim çaldı, çalmadı tartışması sürer ve Vekîl Hasan Fehmi'nin Erzurum'u da kimlerin yağma ettiğini sorması üzerine Salih, şu yanıtı verir, aynen aktarıyorum:

"Efendim, Erzurum'a Ruslar girdiği gün 10 para yağma edilmedi. Ordusu muntazam girdi. Kimsenin malı yağma edilmedi. Mamafih tehcir muâmelesinde iyi bilirim ki ben..."

9.3- 'Nurettin Paşa makbuz karşılığı aldı..'

Koçgiri'deki ve değindiğimiz gibi Karadeniz'deki uygulamalarıyla Meclis gündemine gelen Nurettin Paşa yine sahnededir.

---

208 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, C. III, s. 1126-1127.

209 *TBMM GCZ*, III-29.11.1338,s. 1131-1133.

210 *TBMM GCZ*, III-29.11.1338, s. 1133.

İzmir'deki vurgunla ilgili tartışma yoğunlaşır ve **Mardin Mebûsu İbrahim** de,[211] duyumlara dikkat çeker ve şu değerlendirmeyi yapar:

"İşitiyoruz ki, İzmir'in yağmasına birçok zabitan, ordu kumandanları iştirâk etmiştir. Bu vaki midir? Sonra **Birinci Ordu Kumandanı** bütün nükut (nakid paralar) ve eşyayı alınış, birçoklarını da tevzî etmiştir. Bu sahih midir? O paralar ne miktardadır? Sonra birçok mebûs arkadaşlarımız mobilyesiyle beraber evlere girmiş ve şimdiye kadar o evlere tasarruf ediyorlar, bu da doğru mudur? Bunları soruyorum."

Mâliye Vekîli Hasan, bu sorulara karşılık olarak, İzmir'e girildiğinde mağazaları yağma edenlerin tesbîd edilmesinin mümkün olmadığını belirterek, "**Yalnız yağmaya iştirâk eden her sunuf vardır**. Bunu arz ettim. Her türlü halk vardır (hangi halk, üç türlü halk vardır sadâları)" değerlendirmesinde bulunur.

Erzurum Mebûsu Salih, üç türlü halkı ahâlî, memûr ve zabit şeklinde sıralar.

Mâliye Vekîli Hasan Fehmi,[212] aynen şöyle devâm eder:

"Efendim sorduğunuz bir sual, **Birinci Ordu Kumandanı Nurettin Paşa** bütün nukuda (peşin parayı) vaz'-ı yed etmiş. Bu şundan galat (yanlış) olsa gerekir.

İleri harekât esnasında, Düyûn-ı Umûmîye mâl sandıklarında, düşmân idâresinde kalan yerlerde, her hangi bir yerde kasabayı istirdâd ederken müessesâtında mevcûd bulunan parayı ordunun ihtiyacı için almış makbuzunu vermiştir. Bunu almak için muvafık değildi, çünkü paraya ihtiyacı yoktu. Fakat kendi ihtiyacını, bunun muâmelei mahsûbiyeti yapılmıştır."

Karahisarı Sâhib Mebûsu Mehmet Şükrü, Nurettin Paşa'nın kasaları bomba ile açtırdığını ve ne kadar aldığının da bilinmediğini ifâde eder.

---

211 *TBMM GCZ*, III-29.11.1338s. 1134.

212 *TBMM GCZ*, C. III, s. 1134.

Mâliye Vekîli de, Nurettin Paşa'nın kasaları bomba ile açtırdığını bilmediğini ve alınan paranın da makbuz karşılığında alındığını belirtir.

Ve Mehmet Şükrü'nün makbuzda yazılı miktarı sorması üzerine de, Mâliye Vekîli 118 bin lira cevabını verir.

Mardin Mebûsu İbrahim, suallerine cevap alamadığını söylemesinin ardından Mâliye Vekîli, yangın anında her sınıf halkın birer eve girdiğini ve oturduğunu ve böylece **5 bin evin işgal** edildiğini belirtir.

9.4- 'Ordu girdikten sonra..'

Hafi oturumda 3. celsede de tartışmaya devâm edilir.

Kütahya Mebûsu Ragıp,[213] "Müsaade buyurun, çok büyük kısmını yangın tahrîb etmiş, bitirmiştir.. Bir kısmı da **ordunun girdiği günden bir gün sonra başlayarak 4-5 gün devâm eden** ve İzmir hamamlarından başlayarak en zengin **Yahudiler**'e varıncaya kadar iştirâk edilen bir yağma kafilesi tarafından bitirilmiştir. Buna rağmen Emvâl-i metrûkeden pek büyük bir yekûn İzmir'in mağazalarında, depolarında kalmıştır. Hatırında kaldığına nazaran 5'inci veya 6'ıncı günü ordunun vaz ettiği şedit usûl ve aldığı vaz'-ı yed dolayısiyle yağma tamamen hitam bulmuş ve şekil almıştır" değerlendirmesini yaparak, İzmir'de gördüklerini anlatmayı sürdürür:

"**100 bin kişilik bir kafile bir ay İzmir'i yağma etseydi tüketemezdi.** Fakat 8-10 memûrun suiistimalâtı bunu çok az bir zamanda heba etti... Elyevm yağma edilen malların yüzde 99'u halkça malûmdur ve öğrenilmesi çok kolaydır. Sizi temin ederim bütün istirdâd edilen yerler, gayet nüfuzlu, kuvvetli bir heyetin vürûduna intizar ediyor... kimse saklayamayacaktır ve Yahudiler'in ellerinden tamamen alınacaktır. Çünki efendiler hükûmet yetişemedi..."

---

213 TBMM GCZ, III-29.11.1338, s. 1137-1139.

Mâliye Vekîli Hasan Fehmi,[214] Kırşehir Mebûsu Yahya Galip'in ordunun süngüsü ile bir gedik açtığını ve buradan da ahâlînin ve memûrun arkasından yürüdüğünü söylediğini hatırlatarak, bu durumda **"Ne yapacaktı, Mâliye Vekîli?"** diye sorar ve şu tesbîdte bulunur:

"Efendiler bundan evvel bir tehcir yapıldı. Bütün Anadolu'ya mahsûs olmak üzere idâre makineleri de yerli yerinde idi.

Tehcir neticesinde mâl sandıklarına irat kaydedilen miktar ile kaybedilen paranın miktarı nedir? 100 misli, 10 bin mislidir.

Bu gayr-ı tâbilik.. Santimi santimine bunu idâre etmek ihtimali yoktur."

Saruhan Mebûsu Reşat,[215] suistimalin devânı ettiğini belirterek, hırsızlığın alenî yapıldığını belirtir ve bu konuşması, karşılıklı konuşmaya neden olur.

Reşat'ın Mâliye Vekîli'ne ve Kâzım Paşa'nın yaverine ev tahsîs edildiğini belirtmesi ve **"Bu Hükûmet, nasıl hükûmettir, ne idâresizliktir?"** diye sorması üzerine Müdaafi Milliye Vekîli Kâzım, işgalin muvafık olmadığını söylediğini belirterek, bunun üzerine kolordu kumandanının yaverinin aldığı evi boşalttırdığını hatırlatarak, Mâliye Vekîli Hasan Fehmi de, İzmir Valisinin misafirhane olarak ayırdığı ev hakkında bilgi vermiştir.[216]

9.5- 'Ve nüfuzlu zevat..'

Saruhan Mebûsu Avni, Mustafa Necati ve Canik Mebûsu Nâfiz'in memâlikî ustablâsadaki (edepsiz) Emvâl-i metrûke işlerine ismi karışan mebûsların haysiyetlerinin vikayesi (koruması) için ya ispatı müddea (iddianın ispat) edilmesine veya haklarında

214 *TBMM GCZ*, III-29.11.1338, s. 1140.

215 *TBMM GCZ*, III-29.11.1338, s. 1141.

216 *TBMM GCZ*, III-29.11.1338, s. 1142-1143.

takibat yapılmasına dâir takrîrleri görüşülür[217] ve Kütahya Mebûsu Ragıb, Aydın Mebûsu Esad ile karşılıklı tartışması sonrasında, kendisinin de İzmir'e gittiğini ve 15 gün kaldığını belirterek, yaşadıkları ve gördükleriyle ilgili varakayı İstiklal Mahkemesi'ne tevdi edeceğini açıklar.

Canik Mebûsu Nafiz, takrîrlerin hasıraltı edildiğini ifâde eder.

Meclis Başkanı, bu ifâdeye itirâz eder ve Siird Mebûsu Hacı Mustafa Sabri, Lazistan Mebûsu Dr. Aidin, Kütahya Mebûsu Ragıb karşılıklı tartışır ve Başkan uzun açıklamada bulunur.

Saruhan Mebûsu Avni, Gazianteb Mebûsu Yasin, Karahisarı Şarkî Mebûsu Mustafa, Cebelibereket Mebûsu İhsan, Lazistan Mebûsu Osman müzakere açılması yönünde konuşur.

Başkan, görüşmeyi 9 Aralık'a önerir ve kabûl edilir, ama bu tarihte görüşme olmadığı gibi, 1338 yılı bitimine kadar da görüşülmez.

İzmir'deki durum, 1926 yılında yeniden gündeme gelir.

"Mübâdeleye gayr-ı tâbi eşhâstan metrûk olup hakkı iskânı hâiz olanlara ve verilecek Emvâl-i gayr-i menkule hakkında kanûn tasarısının" (Kanûn no: 781) görüşülmesi sırasında tartışmalar üzerine söz alan **Kastamonu Mebûsu Halit,**[218] İskân Kanûnun görüşüldüğü sırada İmâr Vekîli'nin, bilhassa İzmir'de İmâr İskân Kanûnun tâtbîk edilemediğini, çünkü birçok zinüfuz (nüfuz sâhibi) zevatın orada mübâdillere ait emlâki işgal ettiğini ve bunları çıkarmakta müşkülat çekildiğini anlattığını hatırlatarak, kendilerinin birçok yerin zinüfuz zevat tarafından işgal edildiğini duyduğunu belirtir.

Dâhiliye Vekîli Cemil, İzmir'de böyle bir durumun olmadığını ifâde eder; her resmî yetkili gibi benzer davranış gösterir vekîl.

---

217 *TBMM ZC*, I/25-7.12.1338, s. 240-242.

218 *TBMM ZC*, II/23-6 Mart 1926, s. 77-78.

9.6- Başkumandan: İzmir'i Belkahve'den seyrettim

İzmir'in kurtuluşu gündeme geldiğinde iki unsur öne çıkarılır. Birisi nasıl ve kimlerce yakıldığı ve diğeri de ilk kurşunun kim tarafından atıldığıdır?

Kasım 1922'de Meclis'te esâs olarak yağma tartışılırken, yangın birkaç mebûs dışında bir de Mâliye Vekîli tarafından öylesine değinilen bir konu olur.

Büyük Millet Meclisi, İzmir'in Yunan işgalinden 9 Eylül 1922'de kurtarılmasının ertesinde 11 Eylül 1922'deki oturumunda, Kurtuluş Mücadelesi gündeme gelirse de, İzmir'in nasıl yandığıyla ilgili tek kelime edilmez. Eskişehir'in yandığı, Yunanlılar kaçarken kasabaları yaktığı ifâde edilir, ama özel olarak İzmir üzerinde durulmaz.[219]

Meclis zabıtlarına göre İzmir'de ilk şehîd edilen, bizim bugün bildiğimiz gazeteci Hasan Tahsin değildir. Ve zabıtlarda Hasan Tahsin adı hiç geçmez.

İzmir'in kurtuluşu ertesinde 13 Eylül 1922'de, Yunanlılar 15 Mayıs 1919'da İzmir işgalinde şehîd ettiği **Miralay Süleyman Fethi**, âilesine bir taziyet telgrafı gönderilmesi[220] ve bir abidesinin dikilmesi[221] gündeme gelir ve bu teklîfler de Meclis tarafından kabûl edilir.

Hatta garba ek bütçe gönderilmesiyle ilgili görüşmelerde de İzmir'deki yangına değinen olmaz.[222]

Meclis'in 4 Ekim 1922'deki oturumunda **Başkumandan Gazi Mustafa Kemâl**, son harbin tafsilâtı hakkında geniş beyânatta bulunur.[223] Başkumandan Mustafa Kemâl, harbin 26 Ağustos

219 *TBMM ZC*, I/22-11 Eylül 1922, s. 609-615.

220 *TBMM ZC*, I/23-13 Eylül 1922, s. 12-13.

221 *TBMM ZC*, I/23-25 Eylül 1922, s. 168-170.

222 *TBMM ZC*, I/23-25 Eylül 1922, s. 171-180.

223 *TBMM ZC*, I/23-4 Ekim 1922, s. 264-278.

ve 9 Eylül 1922 dönemini özetler; geniş açıklamalarda bulunur ve İzmir'e girişi şöyle anlatır (aynen aktarıyorum):[224]

"Nihâyet; ordularımız **9 Eylûlde İzmir'e** takarrub etti (yaklaştı) ve o gün öğleden evvel **saat onda süvari ve piyadelerimiz aym zamanda İzmir'e girdi**. Biz bu manzarayı İzmir'in şarkında bir Belkahve vardır-belki içinizde bilenleriniz bulunur- oradan, İzmir körfezinin sathına inikâs eden (yansıyan) bir irtisam (resmîni) seyrediyor idik.

Ertesi gün doğrudan doğruya İzmir'in içine girdik ve Hükûmet konağına yerleştik (Elhamdülillah sadâları, alkışlar)...

Harekâtın tefernıat ve tafsilâtından sarfınazar ettim, fakat bir şeyi tekrar etmek lâzım gelir. O da şudur: Bu **düşmân çekilirken, uğradığı her yeri yakmış,** yıkmış ve âciz, müdafaasız ahâlîyi, kadınları ve çocuklarımızı öldürmüş ve ihrâk eylemiştir (Kahrolsun sadâları)."

M. Kemâl, devânında İzmir'de İngiliz amiral ile Fransız Mösyö Franklen Buyyon ile teması hakkında bilgi verir. Erzurum Mebûsu Hüseyin Avni de, konuşmasında yangına değinir, o kadar.

4 Ekim'deki beyânatında M. Kemâl, 9 Eylül'de Belkahve'den İzmir'i seyrederken, yanan İzmir'den bahsetmez!

M. Kemâl'in beyânatından 17 gün sonra **Kütahya Mebûsu Ragıb**, birbuçuk ay önce Eskişehir ve İzmir'e yaptığı gezi ve incelemeler hakkında Meclis'e bilgi verir ve beş kişilik bir encümen oluşturarak, gelişmelerin incelenmesini ister ve yangından da öylesine genel olarak bahseder, geçer.[225]

Daha sonra Ragıb'ın önerisi ve "Kurtarılan Yerlerde Fevkalâde Heyetler İzamı" tasarısı gündeme gelirse de yangın gündeme gelmez, değinilmez.[226]

---

224 *A.g.e.*, s. 273-274.

225 *TBMM ZC*, I/24-21 Ekim 1922, s. 68-74.

226 *TBMM ZC*, I/24-23, 24 ve 30 Ekim ile 15 Kasım 1922, s. 109,118, 260, 514.

25 Kasım 1922'deki oturumda **Saruhan Mebûsu İbrahim Süreyyâ** İzmir'de yanmış mallardan bahsederken,[227] **Mâliye Vekîli Hasan Fehmi** de 20 bin binânın yandığını ve Rum ile Ermeniler'in yaktığını, yanan yerlerin Hıristiyan ve ecnebi mahalleleri olduğunu açıklar.[228] Vekîl Hasan Febmi, Meclis Gizli Celse'de de "İzmir yandı" şeklinde ifâdeyle yangına değinir.[229] Bunun dışında 11 Eylül ile aralık başına kadar gizli celsede 25 oturum yapılır ve sadece 29 Kasım'daki Mâliye Vekîli Hasan Fehmi'nin açıklaması kapsamında İzmir yangını gündeme gelir.

Özet olarak, Meclis tutanaklarında İzmir şehîdi olarak Hasan Tahsin hiç anılmazken, Miralay Süleyman Fethi adı verilir ve İzmir'in kurtarıldığı günde yangından bahsedilmediği gibi, sonrasında da yangına genel olarak değinilir, geçilir.

Nitekim yıllar sonrasında yapılan bir araştırmada da yangın tarihi olarak Yunanlılar'ın İzmir'den ayrılmasından 5 gün sonra **13 Eylül 1922'de başladığı tesbîdl yapılır** ve bazı çalışmalarda bu tarih 14 Eylül olarak da belirtilir.[230]

9.7- Sonuç

İzmir yangını ve vurgunu tartışmasını özetleyecek olursam:

1- İzmir, Yunan işgalinden 9 Eylül 1922'de kurtarılır.

2- Başkumandan Mustafa Kemâl, 4 Ekim 1922'de Meclis'teki beyânatında, 9 Eylül 1922'de İzmir'e girdiklerini ve Belkabve'den İzmir'i seyrettiğini ve ertesi gün de İzmir'in içine girerek hükûmet konağına yerleştiklerini ifâde eder. Başkumandan, yangına genel değinmenin dışında özel olarak İzmir'in yandığı yönde değerlendirmede bulunmaz. Başkumandan dışında diğer mebûs ve vekîller de, Meclis'te İzmir'e genel olarak değinir.

---

227 *TBMM ZC*, I/25-25 Kasım 1922, s. 76.

228 *TBMM ZC*, I/25-27 Kasım 1922, s. 97-104.

229 *TBMM GZC*, C. 3, 29 Kasım 1922 tarihli oturum, s. 1137.

230 Prof. Dr. Bilge Umar, *İzmir'de Yunanlıların Son Günleri*, Bilgi Yayınevi, 1. basım, Ankara-1974, s. 322.

3- İzmir'in kurtuluş ertesinde yağma ve talanın nasıl yapıldığını Meclis'te gizli oturumdaki tartışmadan biliyoruz.

4- Ek olarak, Meclis tutanağına göre İzmir'in 15 Mayıs 1919'da Yunanlar tarafından işgali sırasında anılan ilk şehîdi Miralay Süleyman Fethi'dir.

Meclis tutanaklarına göre İzmir'deki yangın ve vurgun gerçeği budur.

10- İSTANBUL HÜKUMETİ 'TASFİYEYE' SON VERİR

Büyük Millet Meclisi'nde tasarıların yoğunlaştığı bir dönemde Emvâl-i metrûke konusu öncelikle hafi celsede tartışılır ve belli karâra varıldıktan sonra alenî celsedeki oturumla ilgili hukukî düzenleme yapılır.

Âlî Rıza Paşa Kabinesi (ekim 1919-mart 1920) tarafından çıkarılan 8 Ocak 1920 tarihli karâr-nâmeyle, **'İttihâdçı iktidârın sürgün edilenlerin mülklerini tasfiye kanûn-ı'** ilga edilmiş olur.

8 Ocak 1920 tarihli **Âher mahallere nakledilmiş olan eşhâsın 17 Zilkade 1333 tarihli karâr-nâme mûcibince tasfiyeye tâbi tutulan Emvâli hakkında karâr-nâme** tasfiye kanûn-ı olarak bilinen **Âher mahallere nakledilmiş olan eşhâsın 17 Zilkade 1333 ve 13 Eylül 1331 (26 Eylül 1915) tarihli kanûn-ı muvakkatı** yürürlükten kaldırır. Bu karâr-nâme, son Osmanlı Meclis-i Meb'ûsân'ın 12 Ocak 1920'de toplanmasından dört gün önce Emvâl-i metrûkeyle ilgili İstanbul hükûmetinin bildiğimiz kadarıyla yaptığı son düzenlemedir.

Admda ilgili kanûn gereği **'tasfiyeye tâbi tutulan'** mallarla ilgili yapılacakları sıralayan karâr-nâme **(Belge 6- İttibâdçı Tasfiye Kanûnu yürürlükten kaldırılır)** yani geçici kanûn, dört yönlü bir düzenleme yapar.

Birincisi, 13 Eylül 1331 tarihli Tasfiye Kanûnu yürürlükten kaldırılır.

Gerek bu kanûn, gerekse bu kanûna göre yapılan hukukî düzenlemelerin geçersiz olduğuna hükmedilir.

İkincisi, malın sâhibi kişiler, doğrudan 'aher mahallere nakledilen' yani sürgün edilen kişiler olarak tanımlanır.

Bununla kanûnun tasfiye işlemi iptal edildikten sonra, malların gerçek sâhiblerine verilmesine yönelik neler yapılması gerektiği tek tek sıralanır.

Üçüncüsü, mülga edilen kanûnunla yapılanlar dikkate alınarak buna karşı yapılacaklar sıralanır. Resmî ideolojik söyleminin aksine, 1920'ye kadar olan dönemde sürgün edilenin mallarının tasfiyesinin amaçlandığı, geçici kanûndan yaklaşık 4,5 yıl sonra çıkarılan karâr-nâmede net olarak ifâde edilir.

Dördüncüsü, kanûnun mülga edilmesi nedeniyle sürgün edilen mâl sâhiblerinin mallarıyla ilgili neler yapılacağı tek tek belirlenir.

Karâr-nâme toplam 33 mâdde olup, 26 Eylül 1915 tarihli geçici kanûnun uygulaması dikkate alınarak, hem bu 13 Eylül 1331 tarihli geçici kanûnun hem de bu kanûnla ilgili çıkarılan 26 Teşrin-i evvel 1331 tarihli Nizâm-nâme yürürlükten kaldırılır.

Bu amaç, karâr-nâmenin 30'uncu mâddesinde şöyle ifâde edilir:

Mâdde 30- ***Âher mahallere nakledilmiş olan eşhâsın Emvâl ve düyûn ve matlûbât-ı metrûkesi hakkında 17 Zilkade 1333 ve 13 Eylül 1331 tarihli Kanûn-u Muvakkat ile bu Kanûnun sûret-i icrâiyesi hakkındaki 30 Zil Hicce 1333 ve 26 Teşrin-i Evvel 1331 tarihli Nizâm-nâme mülgadır.***

Böylece, hem İttihâdçı iktidârın geçici kanûn-ı yani Tasfiye Kanûnu yürürlükten kaldırılır hem de eylül 1915-ocak 1920 döneminde bu kanûna göre yapılan işlemler belli sınırlamalar dışında tümden iptal edilir.

10.1- Hazîne adına el kondu

Karâr-nâmede, hukukî olarak yürürlükten kaldırdığı mevzûatla o tarihe kadar yapılanlara değinilir ve bunlarla ilgili yapılacaklar da belirlenir.

Öncelikle 'vaz-ı yed' edilen yani el konulan malların sâhibine

geri verilmesi benimsenir.

8 Ocak 1920'ye kadar Osmanlı Hazînesi adına kaydı yapılan malların sâhiblerine geri iâde edilmesi öngörülür:

Mâdde 1- *Âher mahallere nakledilen eşhâsın Emvâl ve düyûn ve matlûbât-ı metrûkesi hakkındaki 17 Zilkadel333 ve 13 Eylül 1331 tarihli kanûn-u muvakkat bunun sûret-i icrâiyesi hakkındaki 30 Zilhicce 1333 ve 26 Teşrin-i Evvel 1331 tarihli Nizâm-nâme ahkâmına tevfîkan* ***Mâliye ve Evkaf hazîneleri nâmlarına kayıtları icrâ kılınıp da elyevm hazîneteyn uhdesinde bulunan*** *Emvâl-i gayr-i menkule mâlik veya mutasarrıf-ı evvelleri ber hayât bulundukları hâlde hazîneteyn tarafından malları kendilerine idâreten hemen teslîm ve ba'de (bundan sonra)* ***onların nâmlarına kayıtları tashîh olunur*** *mezkûr hazîneler nâmlarına henüz kayıtları icrâ edilmemiş bulunanlar mâlik ve mutasarrıf-ı evvelleri ber (üzere) hayât oldukları hâlde onların uhdesinde ibka (devâmlı olarak) ve hazîneteyn tarafından malları kendilerine teslîm olunur. Sâhib-i evvellerinden vefat etmiş olanların Emvâl-i gayr-i menkulelerinin hazîneteyn nâmlarına kayıtları icrâ edilmiş olsun olmasın verese veya eshab-ı intikallerine hazîneteyn tarafından hemen teslîm ve bâ'de onların nâmlarına muâmele-i intikalleri icrâ olunur.*

Yukarıdaki mâddeyi şöyle özetledim:

Mâdde 1 *'de, 13 Eylül 1331 tarihli geçici kanûn ve 26 Teşrini-evvel 1331 tarihli Nizâm-nâmeye göre aher mahallere nakledilen yani* ***sürgün edilen*** *kişilerin* ***Hazîne ve Vakıflar adına kaydı yapılan malları, gerçek mâl sâhiblerine idâreten hemen teslîm edilecektir,*** *ve sonra onların nâmlarına kayıtları düzenlenecek ve kayıtları yapılamayanın malı da vefat edenler dâhil geri teslîm edilecektir.*

Ayrıca, karâr-nâmedeki **'Hazîneteyne ait Emvâl-i gayr-i menkule'** ifâdesinin Hazîne ve Vakıflar adına kaydedilen, bildik tanımıyla tehcir yani sürgün edilen kişilere ait mallar anlamına geldiğine ve karâr-nâmenin devlet tarafından sürgün edilen kişinin gayr-i menkulüyle ilgili olduğuna da dikkat çekilir:

Mâdde 26- *Bu karâr-nâmedeki* ***'Hazîneteyne ait Emvâl-i gayr-i menkule'*** *tâbirinden maksat, Hazîne-i Mâliye ve Hazîne-i*

Evkaf nâmına kaydı icrâ edilmiş olsun ya da olmasın nakledilen kişilerin toplam gayr-i menkuludur.

Mâdde 31- *Bu karâr-nâme, 1. mâddede gösterildiği üzere* ***Hazîne-i Mâliye ve Hazîne-i Evkaf adına kaydolunup*** *da, şimdiye kadar eski sâhibleri adına kaydı yapılmış olan gayr-i menkul için de geçerlidir.*

Hükümetin **vaz-ı yed ettiği** diğer bir deyişle el koyduğu hâlde, satılmamış gayr-i menkullar, sâhiblerine aynen iâde edilecek ve Hazîne'nin tasarrufundan dolayı doğan zararı da devlet ödeyecektir:

Mâdde 15- *Naklolunan kişiye ait olup hükûmetçe* ***vaz-ı yed edildiği*** *yani el koyduğu hâlde henüz satılmamış bulunan gayr-i menkuller aynen sâhiblerine iâde edilir.*

Mâdde 16- *Açık artırmayla satılmış olan gayr-i menkul, tekrar açık artırmayla satılır tasfiyeden sonra kalan miktar tamamen* ***sürgün edilen kişiye*** *verilir. Köy ve mahalle malıysa İhtiyar Heyetlerine verilir. Varisi olmayan ve vefat etmişlerin malının bedeli, kimsesiz ve yoksul olanlara dağıtmak üzere cemaatin dinî reisine verilir.*

Açık artırmanın acele olmasından varsa noksan kıymet devletçe karşılanır. Gayr-imenkulu gasp edenler zararı öder, aksine hallerde zararı devlet karşılar.

Böylece, Hazîne adına vaz'-ı yed edilen tüm malların gerçek sâhiblerine teslîm edileceği ifâdesiyle, sürgün edilen insanın geri dönmesini engellemek üzere mallarına el konduğuna dikkat çekilir.

Sürgün edilen kişiye, **Hazîne'nin elinde yani malın devletin mülkiyetinde bulundnğu dönemle** ilgili elde edilen gelirden, kanûnda belirtilen vergi gibi kalemler mahsûb edildikten sonra kalanı geri verilecek ve malların tahrîbatıyla ilgili tazminatı da devlet ödeyecektir:

Mâdde 8- ***Hazîne'nin elinde*** *bulunduğu dönemde, kirâ ve sair gelirden, emlâkin imâr ve korunması ile, vergi ve diğer harçlar çıkarıldıktan sonra kalan sâhibine verilir.*

Mâdde 9*'da gayr-i menkulun* ***Hazîne'nin elinde*** *bulunduğu*

dönemde yapılan tahrîbatın failler tarafından karşılanacağı, failler belli olmaması halinde tazminatı devletin ödeyeceğine yönelik hüküm yer alır.

Karâr-nâmede, sürgün edilen kişilerin mallarının tasfiyesi amacıyla İttihâdçı iktidâr tarafından oluşturulan Tasfiye Komisyonları'nın tahsîl ettiği paranın, faizle birlikte ödenmesi öngörülür:

Mâdde 17- *Nakledilen eşhâs nâmına* ***Tasfiye Komisyonlarınca*** *tahsîl edilen para kendilerine verilir. Ödeme faizli yapılır.*

Mâdde 20- ***Tasfiye Komisyonu****'nun kaydettiği şâhıs adına satılan gayr-i menkulla ilgili, bu karâr-nâmenin yürürlüğe girmesiyle olacak davalarda toplam bedel Husumet Komisyonunun yazdığı isme ödenir. Eğer hissedarın itirâzı olursa, onun hissesine isabet eden miktarla ilgili davada karâr verilir.*

Mâdde 23*'de, sürgün edilen kişinin alacağından dolayı* ***Tasfiye Komisyonları'nın*** *taraf olduğu davalarla ilgili olarak kişiye sorulur ve mevcûd hukukun gereği yapılacağı öngörülür.*

Tasfiye Komisyonları'nın faâliyeti üzerinde önemle durmuluyor, bizzât tasfiye işleminden sorumlu komisyon olduğu için.

Bu bir yönüyle de Tasfiye Komisyonları'nın kayıtlarına dikkat çekiliyor.

Hükûmetin verdiği emir günü sonrasıyla ilgili sürgün edilen kişiye hakkını aramada hukukî güvence:

Mâdde 21- *Sürgün edilen kişinin* ***leh ve aleyhinde bütün hukukî sorunlarla*** *ilgili, hükûmetin verdiği emir gününden bu karâr-nâmenin yürürlüğe girmesine kadar geçen süre, gerek zaman aşımı gerekse kanûni sürelerin hesabında dikkate alınmaz.*

Karâr-nâme gereği yardımı ve tazminat ödemesini doğrudan devlet adına Mâliye Bakanlığınca yapılacağı belirtilir:

Mâdde 28- ***İşbu karâr-nâme gereği yardımı ve tazminat ödemesi Mâliye Nezaretince*** *yapılacaktır.*

Karâr-nâmenin pek çok mâddesinde sürgün edilenlerin mallarına devlet tarafından el konduğu, satışından işletmeye verilmesine kadar belli bazı işlemlerin Tasfiye Komisyonu'nun yaptığı ifâde edilir.

Bu da Tasfiye Komisyonu kayıtlarını, hem ödemenin yapılabilmesi ve malın geri iâde edilmesi hem de kimler adına, ne gibi işlemlerin yapıldığının ortaya çıkarılması açısından çok önemli kılıyor.

10.2- İstisnalar, ödemeler ve davalar

8 Ocak 1920 tarihli Karâr-nâme'de, ayrıca sâhibi vefat etmiş olan malların Hazîne adına kaydı yapılmış ya da yapılmamış olsun, bunlar da teslîm edilir ve onların nâmına muâmele yapılır.

Ayrıca istisna tutulacak uygulamalar da belirtilir.

Mâdde 2- *Birinci mâddede beyân olunan mallardan **usûl ve mevzûata uygun istimlak** edilmiş olanlar hakkında istimlak geçerli olup, işbu işlem de sonuç olarak usûl ve mevzûata tâbidir.*

Mâdde 3- *Birinci mâdde beyân olunan gayr-i menkulden seferberlikte 15 Cemaz-i evvel 1334 ve 7 Mart 1332 tarihli kanûnlar gereği **vaz-ı yed edilen yapılar**, binâlar hakkında da adı geçen kanûn geçerlidir.*

Malını almak isteyenlere iki yıllık bir süre:

Mâdde 4- *Birinci mâdde gereği Hazîne ve Vakıflar'ın tasarrufuna geçen mallardan satılan veya devr edilenleri, evvelki sâhibleri geri isteyebilir ve bu karâr-nâmenin yürürlüğe girmesinden önce mâl sâhibleri aldığı bedeli iâde edebilir ve **karâr-nâmenin yürürlüğe girmesinden itibâren iki sene zarfında hüviyetini ispat edenler** Adliye Katipliği aracılığıyla Tapu ve Kadastro'ya ve ilgili yerlere tebliğ eder. Bu sürede başvurulmayan mallarla ilgili olarak da yapılmış olan işlem geçerlidir. Gayr-i menkuller idâreten kendilerine teslîm edilir, sonra nâmlarına kayıtları düzenlenir ve mâl sâhibinin aldığı bedel varsa onun reddi ve iâdesine kadar o mâl teminat olarak kabûl edilir.*

Sürgün edilen kişinin borcu karşılığında geride kalmış malıyla ilgili yapılan satış ve tapu kaydı gibi işlemler geçerlidir:

Mâdde 5- *Sürgün edilen kişinin borcu **karşılığında rehin veya geri almak üzere bırakılmış veya teminat gösterilmiş olan gayr-i menkulun**, bu karâr-nâmenin yürürlüğe girmesinden evvel*

açık artırmayla satılması ve tapu kaydı da yapılması işlemi geçerlidir. Kayıtları henüz yapılmamış olan gayr-i menkulun işlemi, ancak bu karâr-nâmenin yürürlüğe girmesinden itibâren 6 ay içinde tamamlanır.

Sürgün edilen kişinin malının hisseli olması halinde öngörülen hüküm:

Mâdde 6*'da, sürgün edilen* ***kişinin hisseli Hazîne'ye geçen ve kayıtları yapılmamış olan mallarla ilgili davada 1 Kanûn-ı evvel 1329 tarihli karâr-nâme*** *mûcibince yapılan işlem geçerli olduğu belirtilerek, gerek bahşetmek ya da taksîm etmek gerekse açık artırmayla ortaklığı giderilmiş mallarla ilgili düzenlemenin karâr-nâmenin yürürlüğe girmesinden belli bir süreye kadar yapılan başvurularla ilgili Defter-i Hakani (yani Tapu ve Kadastro) İdâresi'nde nelerin yapılacağı ifâde edilir.*

Sürgün edilen kişinin ölmesi veya kimsesi bulunmayan mallar:

Mâdde 7- *Sürgün edilen eşhâsın ölmesi ya da kimselerinin bulunmaması halinde,* *gayr-i menkulle ilgili mirasçısı ölmüş kanûn-ı hükümler geçerlidir. Bu gibi hallerde eşhâsın gayr-i menkulundan kanûnun öngördüğü kadar cemaatin kurumlarına Mâliye'den yardımda bulunulacaktır.*

Ayrıca üzerinde yatırım yapılmış gayr-i menkulla ilgili hüküm:

Mâdde 10 *'da,* ***gayr-i menkuldaki yapılmış binâlar ve dikilmiş ağaçların*** *kıymetinin, gayr-i menkulun kıymetiyle mukayese ederek sonucuna göre, mevcûd elinde bulunduranla yani tasarruf edenle, evvelki sâhibi arasında düzenlemeyi sağlar ve ödemenin 3 yılda taksitler halinde yapılması öngörülür.*

Mâdde 11- *gayr-i menkulun evvelki sâhibi ve tasarruf edenin talebiyle ilgili kanûn gereği Defteri Hakani İdâreleri tarafından açık artırmayla satılır ve gayr-i menkulun kaydedilen değere göre taraflar arasında taksim edilir.*

Karâr-nâmede ödemenin peşin ve faizli olacağı ve gayr-i menkul üzerinde fazladan yapılanla ilgili mâddeler:

Mâdde 12- *16. mâdde gereği* ***bedeller peşin ödenir****, ancak peşin ödenmemesi halinde faizli ödeme yapılır.*

Mâdde 13'de, *Hazîne'ye ait olduğu dönemde fazla şeylerin yıkılmasının, yok edilmesinin mümkün olduğu ve olmadığı hâlde, mâl sâhibinin belli bir sürede neler yapacağına yer verilir.*

Gayr-i menkuldeki kirâcının tahliyesiyle ilgili hüküm:

Mâdde 14'de, ***gayr-i menkuldeki kirâcı***, *sâhibin istemesi halinde 10 günde tahliye edileceği, kirâcıyla mukavelenin en fazla 3 yıl süreyle uzatılacağı ve ilgili koşulların sağlanamaması halinde tahliye edileceği belirtilir.*

Sürgün edilen kişinin borçlarına yönelik ve istihkak davalarıyla ilgili düzenlemeye devâm edilir:

Mâdde 18- *Sürgün edilen kişiden alacağı olanlar, alacaklarını tahsîl etmekte serbesttir.*

Mâdde 19- *Sürgün edilen kişinin menkul ve gayr-i menkulluyla ilgili* ***istihkak*** *(hak sâhibi kişilerin)* ***davalarının*** *henüz bitmediği hâlde, bu karâr-nâmenin yürürlüğe girmesinden itibâren iki sene içinde görülen davalar bitirilir ve kanûnun gereği yapılır.*

İki yılın bitiminde tekrar tebligat ettirildikten sonra davalar bitirilir ve süre yeniden başlatılır. Bu gibi davalarda verilen karâr varsa, mâlik veya tasarruf eden bu karâr-nâmenin yürürlüğe girmesinden itibâren 6 ay içinde, kendileri aleyhinde alınan karâra karşı dava açabilirler.

Mâdde 22- *4'üncü ve 16'ıncı ve 19'uncu mâddelerdeki iki senenin bitiminde, mâlik veya tasarruf eden Kâtib-i Adil yani Noter aracılığıyla ihtarname gönderebilir. İhtarnamenin tebliğinden itibâren 90 gün içinde hukukî işlem yapılmadığı taktirde, sürenin bittiği kabûl edilerek mevcûd hukukî işlem geçerli olur.*

Mâdde 24- *Bu karâr-nâmede öngörülen davalar,* ***Sulh Hakimler Kanûniyle*** *muhakeme edilir.*

Mâdde 25- *Karâr-nâmenin öngördüğü icrâata itirâz edeceklerin, dava açma hakkı vardır.*

Mâdde 27- *İşbu karâr-nâmeyle ilgili davalarda tapu, noter, Hicaz demiryolu harcı ve resmî alınmaz.*

Mâdde 29'da, *karâr-nâmede Hazîne dışında gayr-i menkulun sâhibiyle ilgili taraflar bir bir sıralanır.*

Mâdde 32- *Karâr-nâme, yayınlanmasından itibâren geçerlidir.*

Mâdde 33- *Karâr-nâmenin icrâsını Dâhilîye, Adliye, Mâliye, Zirâat ve Evkaf nazırları yapacaktır.*

Mustafa Kemâl'in de Erzurum mebüsu seçildiği ama kişisel olarak bizzât İstanbul'a gitmeyerek çalışmasına katılmadığı son Osmanlı Meclis-i Meb'ûsân'ın açılmasından dört gün önceki 8 Ocak 1920 tarihli Karâr-nâme ile İstanbul Hükûmeti, İttihâdçı iktidârın mayıs 1915'ten itibâren sürgün ettiği kişilere ait el koyduğu mallarla ilgili değerlendirme ve malın geri sâhiblerine verilmesinden, tazminat ödemesine kadar bir dizi düzenleme yapar.

11- BMM, KARAR-NAMEYİ KALDIRIR

İstanbul Hükûmeti'nin bu Karâr-nâmesi'yle ilgili ne gibi işlemlerin yapıldığı, Hazîne adına kaydedilen malların ne kadarını geri sâhiblerine verildiği, davalık durumların ne kadarının sâhibleri lehine ya da aleyhine sonuçlandırıldığı, o zamanki kayıtların ne olduğu soruları cevap bekliyor.

Ama nisan 1923'de BMM'deki tartışmalarda bu mahkemelik durumla ilgili bazı değerlendirmede bulunmaktadır, Mâliye Vekîli.

Bu Karâr-nâme'nin kaldırılması ve İttihâdçı iktidârın kanûnun yeniden yürürlüğe konması konusu ilk kez 14 Eylül 1338/1922 yani 14 Eylül 1922'de BMM gündemine gelir.

BMM'nin 14 Eylül 1338 tarihinde, hafi 102'inci inikatın (toplantının) 2'inci celsesinde (oturumunda) **üç mâddelik tasarı** gündeme alınır. **Mâliye Vekîli Hasan Fehmi,** eylül 1915 tarihli Tasfiye Kanûnun kaldırılmasıyla terkedilmiş taşınmaz mallarla ilgili neler yaşandığı hakkında bilgi verir ve bu düzenlemenin aciliyeti üzerinde durur.

Adliye Encümeni'nin tasarıyla ilgili değerlendirmede bulunması üzerine, **Maraş Mebûsu Hasip,** böyle bir kanûnun teklîf edilemeyeceğini ve Meclis'in alenî ruznamesine [takvimine] alınmasını ister.

İstanbul Hükümeti'nin 16 Mart 1920 sonrası karârlarının geçersiz sayılacağı yönündeki Meclis karârının da hatırlatılması sonrasında, bu düzenlemenin bir kanûnla yapılabileceği belirtilince gerek **Mâliye Vekîli** gerekse önerge sâhibi **Gaziayıntap Mebûsu Âlî Cenani**'nin, değişikliğin zorunluluğu üzerinde durmasının ardından İlyas Sami (Muş), Meclis'in kabûl etmesini önerir[231] (ve gizli mütanaketeki görüşme **Ek 2- TBMM Gizli Celsede 8 Ocak 1920 tarihli karâr-nâmenin yürürlükten kaldırılması karârının alınması**).

Erzurum Mebûs Hüseyin Avni, hükûmetin yanlışlığı üzerinde durarak, kanûn yapılmasının gereğine işaret eder ve **Âlî Cenani**, önergesi hakkında söz alır:

"Elyevm **tehcir kabûl edilmiş** olan ve bundan sonra edilirse ve edilecek olanlar ve ahvâli harbiye ve siyasiye ile me'vâlarını (meskeni ve yerini) terketmiş olanların Emvâllerinin sûreti müzâyedesine veyahut sûreti idâresine dâir evvelce mevcûd olan Tasfiye Kanûnu yerine kaim olur.

Bu **Tasfiye Kanûnu** ise o gibi Emvâl-in sâhibleri yed'inden bila bedel (bedelsiz) alınarak sâhibi aslilerine **iâdesi** hakkındadır ki bunun tâbiî refi (kaldırılması) lâzımdır."

Görüşmenin ardından teklîf oylanır ve kabûl edilir. Ayrıca alenî celsede bir mebûsun vereceği teklîfle sorunun çözümleneceğini ve karâr olarak kabûl edilebileceği belirtilir.

Lâyiha üç mâdde olup, birinci mâddesinde karâr-nâmenin kaldırıldığı belirtilir ve diğer iki mâdde de yürürlük ve icrâ memûruyla ilgilidir.

Mâdde 1- *Âhar mahallere nakledilmiş eşhâsın tasfiye tâbi tutulan Emvâl-i hakkında 16 Rebiyül-ahir 1338 ve 8 Kânun-ı Sani 1336 tarihli karâr-nâme mevki-î meriyetten ref olunmuştur.*

Diğer iki mâddenin biri neşrinde yürürlükte olacağı ve Heyet-i Vekîlenin icrâ edeceği yönünde hükümleri içeriyor. **Ve aynı günkü 3'üncü celse alenî yapılır.**

---

231 *TBMM GCZ*, III-14.9.1922,s. 768-781.

Gaziayıntab Mebûsu Âlî Cenani'nin 'Âhar mahallere nakledilmiş eşhâsın tasfiyeye tâbi tutulan Emvâl-i hakkındaki 8 Kanûn-ı Sani 1336 tarihli Karâr-nâmenin reddine dâir takrîri' hakkında **Mâliye Vekîli Hasan**, 8.1.1336 tarihli karâr-nâmenin İstanbul Hükûmeti tarafından yayımlandığını belirterek, uygulamada birçok sorunun yaşandığını ve hemen kaldırılması gerektiğini anlatır da, önerge sâhibi Âlî Cenani söz alıp, bir cümle dahi söz etmez.[232]

Başka söz alan olmaz ve takrîr okunduktan sonra 14 Eylül 1922 tarih ve **284 no'lu Âhar mahallere nakledilmiş eşhâsın tasfiyeye tâbi Emvâl-i hakkında mevcûd karâr-nâmenin reddine dâir Heyet-i Umûmîye Karârı**[233] kabül edilir.

Bununla 8 Ocak 1920-14 Eylül 1922 döneminde yürürlükteki 8 Ocak 1920 tarihli karâr-nâmenin kaldırılmasıyla, **böylece 26 Eylül 1915 tarihli Tasfiye Kanûnn kaldıran karâr-nâme de kaldırılmış** olur.

Yani **'Tasfiye Kanûnun tasfiyesinin'** tasfiyesi yapılmıştır.

Böylece de 8 Ocak 1920 tarihli karâr-nâmenin kaldırılmasıyla, eski sisteme 26 Eylül 1915 tarihli Tasfiye Kanûnu'na dönülmüş gibi kabûl edilir, ama gerekli düzenleme ancak Nisan 1923'de yapılır.

12- HÜKUMETTE TASFİYE HAZIRLIĞI

BMM Hükûmetinin eylül sonrası gündeminde uluslararası düzeyde ilişkileri yoğunlaştırmaya yönelik görüşmeler vardır.

Kasım 1922'de **Lozan Konferansı** görüşmeleri başlar ve 30 Ocak 1923'de Yunanistan'la mübâdele öngören ilk anlaşma imzâlanır.

Lozan Konferansı 4 Şubat 1923'de kesintiye uğrar, 17 Şubat-4 Mart 1923 **İzmir İktisâd Kongresi** yapılır, 1 Mart 1923'de BMM

---

232 *TBMM ZC*, I/23-14.9.1338, s. 49.

233 *DÜSTÛR*, 3. tertip, C. 3, 8 Mart 1338-28 Şubat 1339, 2. basılış, Ankara-1953, s. 82.

yeni çalışma dönemine başlar ve bir ay sonrasında da 1 Nisan 1923'de yeniden seçim yapılması karârı alır, 8 Nisan 1923'de BMM Reisi Mustafa Kemâl **9 umdeyi** açıklar.

Gündemin böylesi yoğun olduğu dönemde Emvâl-i metrûkeyle ilgili 5 lâyiha ve 1 tezkere birlikte ele alınır ve Meclis'in son iki gününde iki tanesi kanûnlaşır ve 16 Nisan 1923'de de BMM'nin birinci devresinin son oturumu yapılır.

14 Nisan 1923'de, 20.4.1338 tarihli kanûnun 1. mâddesine bir fıkra eklenmesi ve 5. mâddenin tadîline (değiştirilmesine) ve 20.4.1338 tarihli kanûnun ilgasına dâir mazbata ve tasarıların hepsi gündemdedir[234] ve Mâliye Vekîli tarafından aşağıda tek tek sıralanan lâyiha ve tezkereler bir lâyiha haline getirilir.

1. Lâyiha: 25.7.1338 tarihli **İcrâ Vekîlleri Heyeti Reisi H. Raûf**[235] imzâlı olup, Âher mahallere nakledilmiş olan eşhâsın tâbi tutulan Emvâl-i hakkındaki 17 Zilkâde 1334 (her hâlde 17 Zilkâde 1333 olması gerekiyor ve buna göre miladisi de 26 Eylül 1915'dir N.O.) tarihli Tasfiye Karâr-nâmesinin ilgası hakkında 8 Kanûn-ı Sani 1336 tarihli (8 Ocak 1920) karâr-nâme ve daha sonra İstanbul Hükûmetince alınan karâr-nâmenin yürürlükten kaldırılmasıyla ilgili tasarı 3 mâddedir.

Oysa değindiğim gibi, Meclis'in 14 Eylül 1922 tarihli önce hafî 2'inci ve ardından alenî 3'üncü oturumda yapılan görüşme sonunda 8 Ocak 1920 tarihli karâr-nâmeyi yürürlükten kaldıran BMM karârı alındığı[236] hâlde, yeniden gündeme alınması dikkat çekici.

2. lâyiha: 26.8.1338 tarihli **İcrâ Vekîlleri Heyeti Reisi H. Raûf** imzâlı tasarı, 20 Nisan 1338 tarihli Emvâl-i Metrûke Kanûnun 1'inci mâddesine bir fıkra eklenmesini önerir. Tamir edilemeyecek ve korunamayacak durumda olan emlâkın satışı öngörülen lâyiha, toplam 3 mâddedir.

---

234 *TBMM ZC*, I/29-14.4.1339, s. 138-146.

235 Hüseyin Raûf yani H. Raûf Orbay, 12.7.1922-4.8.1923 döneminde İcrâ Vekîlleri Heyeti Reisidir.

236 *TBMM GZC*, III-14.9.1922, s. 768-781; *TBMM ZC*, I/23-14.9.1922, s.49.

3. lâyiha: Gerekçesini **Mâliye Vekîli Hasan Fehmi**'nin 22.11.1338 tarihli ve **İcrâ Vekîlleri Heyeti Reisi H. Raûf**'un 24.12.1338 tarihli yazısıyla Meclise gönderilen tasarıyla, 20.4.1338 tarihli Emvâl-i Metrûke Kanûnuna mâdde eklenmesi amaçlanır. Tasarı iki mâdde olup, geri dönenlerin mahkemeye başvurmaları ve bu durumda Hazîne'nin neler yapması gerektiğiyle ilgili bir düzenlemeyle davanın temyiz veya istinaf (üst mahkemeye başvuru) edebilmesi öngörülür.

Mâliye Vekîli tasarının gerekçesinde, mütârekeden yani 30 Ekim 1918'den sonra neşredilen 8 Kanûn-ı Sani 1336 (1920) tarihli karâr-nâmeyle, 13 Eylül 1331 tarihli Tasfiye Kanûnunun ilga edildiğini ve 8 Kanûn-ı Sani 1336 tarihli karâr-nâmenin yürürlükte bulunduğu sırada 20.4.1338 tarihli Emvâl-i Metrûke Kanûnun kabûl edildiğini belirtilerek, uygulamadan Hazîne'nin zarar göreceği yönünde değerlendirmede bulunur.

4. lâyiha: 1.1.1339 tarihli **İcrâ Vekîlleri Reisi H. Raûf** imzâlı olup, gerekçeyi yazan 26.11.1338 tarihli Mâliye Vekîli Hasan Fehmi, 20.4.1338 tarihli Emvâl-i Metrûke Kanûnunun 5. mâddesinin değiştirilmesi önerilir. Kanûnun, bu gibi kişilerin ekili arâzî ile 20 gün sonrasında (firârlarındaki sonraki) ve devâm eden günlerde malları almak için yaptığı tüm girişimler geçersiz sayılır.

5. lâyiha: Tasarı 11.1.1339 İcrâ Vekîllerinin değerlendirmesi sonucunda hazırlanır ve 13.1.1339 tarihli **İcrâ Vekîlleri Reisi H. Raûf** imzâlı olup toplam 4 mâddedir. 17 Zilkade 1333 ve 13 Eylül 1331 (26.9.1915) tarihli Tasfiye Karâr-nâmesi hükümlerinin geçerli olması (mâdde 1), Tasfiye Kanûnu gereği her mahallede birer komisyon kurulması (mâdde 2) ve 3'üncü mâddeyle de 20.4.1338 tarihli Emvâl-i Metrûke Kanûnunu yürürlükten kaldırılması teklîf edilir.

Lâyihanın esbâb-ı mûcibesinde, Emvâl-i Metrüke Kanûnun neşrinden ve Tasfiye Kanûnun iâdei meriyetinden önce ve sonrasında **firâr ve gaybubet edenlerin** (kaçan ve kaybolanların) terk eyledikleri Emvâl-i menkule ve gayr-i menkuleden gayr-i meşrû istifâde emelinde bulunanların olduğuna dikkat çekilir. Bunun sonucunda davaların yüzde 95'nin bu yönde olduğu ve

bunu önleyecek bir düzenlemenin yapılmaması halinde, Emvâl-i Metrûkenin eyadii (ellerine) gayr-i muhikkaya (hak sâhibi olmayanların) geçeceğini iddiasında bulunularak, bu duruma düşmemek için ilgili lâyihanın kanûnlaşması önerilir.

Ve tezkere

11.12.1338 tarihli İcrâ Vekîlleri Reisi Raûf imzâlı tezkerede, Rum ve Ermenilerin gayr-i menkullerinin dûn (düşük) bir fiyatla ellerinden çıkarılmasının mübâdeleye zarar verdiğini belirten Mâliye Vekâletinin 10.12.1338 tarihli tezkeresiyle birlikte, İstanbul Rumların Emvâl-i gayr-i menkullerini satmalarına Sıhhiye Vekîlinin muhalif olduğunu belirtir (bu tezkere, 20.12.1338 taribli oturumda da gündeme gelir ve sert geçen tartışma sonrasında Adliye Encümeni'ne havâle edilir).[237]

Ve 5 lâyiha yani tasarı ile 1 tezkere, **Âhar Mahâllere Nakledilen Eşhâsın Emvâl ve Düyûn ve Matlûbâtı Metrûkesi Hakkındaki 17 Zilkade 1333 ve 13 Eylül 1331 Tarihli Kanûn-ı Muvakkatin Bâzı Mevâddı ile 20 Nisan 1338 taribli Emvâl-i Metrûke Kanûnunu Muadil Kanûn Lâyihası** 9 mâdde olarak hazırlanır.

Tasarının 1'inci mâddesinde 17 Zilkade 1333 ve 13 Eylül 1331 tarihli kanûnun ikinci mâddesinin (lâyihanın devâmı 4 mâddesinde yani ilk 5 mâddede İttihâdçı döneme ait bu kanûnun bazı mâddelerinin) değiştirilmesi, 7'inci mâddesinde 22 Şaban 1334 ve 20 Nisan 1338 tarihli Emvâl-i Metrûke Kanûnunun kaldırılması öngörülmektedir. Ve diğer iki mâdde yürürlük ve kanûn icrâsını yapacak vekîllerle ilgilidir.

Meclis, artacak davaların sonucunda gayr-i menkullerin Hazîne'nin elinden alınabileceği tesbîdinden bareketle, buna karşı tedbiri gündemine alır.

---

237 *TBMM ZC*, I/25-20.12.1338, s. 472-473.

13- '10'DA 1'İ KALMAMIŞTIR..'

Eylül 1922'den nisan 1923'e kadar bu gelişmelerin de etkisiyle birleştirilen 5 tasarının görüşülmesine devâm edilir.

Âher Mahâllere Nakledilen Eşhâsın Emvâl ve Düyûn Matlûbâtı Metrûkesi 17 Zilkade 1333 ve 13 Eylül 1331 tarihli Kanûn-ı Muvakkatin Bazı Mevâddı ile 20 Nisan 1338 tarihli Emvâl-i Metrûke Kanûnunu Muaddil Kanûn Lâyihasının 15 Nisan 1339'da yani 1923'de görüşülmesi sırasında ilk söz alan **Yozgad Mebûsu Süleyman Sırrı**, komisyonların sorun yaratan bir kurum olduğunu belirterek, bu taşınır ve taşınmaz malların satılmasını ve böylece Hazîne'ye menfaat temin edilmesini önerir ve tasarıyla ilgili tartışmada pek çok mebûs bu yönde değerlendirmede bulunur.[238]

Canik Mebûsu Nazif, 5-6 senelik harb nedeniyle insanlar evini barkını bırakıp gittiğini ve malların da hükûmet tarafından iyi idâre edilemediği için tahrîb olduğunu, bunun örneğinin de Ankara'da yaşandığını ve burada evlerin harâb olduğunu, taşrada aynı durumun yaşandığını ifâde eder. **"Bu Emvâlin 10'da 1'i kalmamıştır. Memleketin umranı (bayındırlık) için büyük bir darbedir"** diyen Nazif, İzmir ve Bursa gibi bazı vilâyetlerde Emvâl-i metrûkenin satılmasını önerir, hükûmetin gerekli teşkilâtı olmadığı için koruyamadığını belirtir.

Mâliye Vekîli Hasan Fehmi (Gümüşhane), Emvâl-i Metrûke Kanûnun (Vekîl, yani 20 Nisan 1338 tarih ve 224 no'lu Kanûnun uygulamasına değiniyor N.O.) 5'inci mâddesinde **'tagayyübü (kaybolmasının) hükmen sabit'** ifâdesinin bulunduğunu ve bunun da hükûmetin elini, kolunu bağladığını, ve idârenin de Hazîne'ye bırakıldığını belirterek, eğer evkafla yani vakıfla ilgili olanı Vakıflar'a, diğerlerinin Mâliye'ye yani Hazîne'ye bırakılmış olsaydı, bunları hem satarak hem de muhâcire tahsîs edebileceğini, ama kanûndaki durumdan yapılamadığını anlatır.

---

238 *TBMM ZC*, I/29-15.4.1339, s. 159-167.

Vekîl Hasan Fehmi, arsaların tasarruf ve mülkiyetinin Emvâl-i Metrûke Kanûnu gereği Hazîne'ye bırakılmadığını belirterek, bu kanûnla Emvâl-i metrûkenin idâre edilemeyeceğini, öngörülen düzenlemenin yapılması halinde Mâliye'nin ve Hazîne'nin de bu malları satâbileceğini açıklar.

Erzurum Mebûsu Nusret, Erzurum'da cadde açmakla valinin keyfî davrandığını hatırlatması üzerine, Vekîl Hasan Fehmi benzer uygulamanın Sivas ve Kayseri'de de yapıldığını ve **İslam evleri ve mağazaların yıkıldığını**, zararın tazmin edileceğinin açıklamasına rağmen 10 para dahi ödenmediğini, Mâliye'nin de böyle bir ödemeye itirâz ettiğini anlatır. Vekîl, bir an önce bu sorunun çözümlenmesine yönelik bir düzenlemenin yapılması gereğine işaret eder.

Tartışmalar üzerine **Mâliye Vekîli**, mevzûatın ne denli keyfî uygulandığına dikkat çekerek, mevcûd durum hakkında bilgi verir:

"Elde iki hüküm vardır. Biri **Tasfiye Kanûnu** (13 Eylül 1331 tarihli geçici kanûn N.O.) ki, tehcir edilen eşhâsa aittir.

Biri de **Emvâl-i Metrûke Kanûnu** (20 Nisan 1338 tarih ve 224 no'lu Kanûn N.O.) ki, firâr (kaçan) ve tagayyübeden (kaybolan) eşhâsa (kişiye) aittir. Bunlardan her ikisi de yekdiğeriyle tearuz (çelişki) teşkil ettiği gibi bunlar memlekette eşhâsa göre, eşhâsın vaz'-ı yedine göre hüküm veriyor...

Tasfiye Kanûnu, Mondros Mütârekesinden sonra mevki-î meriyetten kaldırılmış, tekrar Meclis-i Âlînizce iâdei meriyetti tarihine kadar geçen müddet zarfından mallarına sâhib oldularsa Tasfiye Kanûnunun temini meriyetine kadar Emvâlleri üzerinde alım satım tâbi yapılabilir."

Tartışmaların devânında **"Anadolu'daki gayr-i Müslimlere ait Emvâl-i gayr-i menkulenin ferâğ muâmelesinin tehiri hakkındaki Heyet-i Vekîle karârı Meclis-i Âlînize takdim edilmiştir"** diyen **Vekîl Hasan Fehmi**, "Sattım, parasını aldım. Takrîre takvil ettim (yazılı vekîl tâyin ettim)" yolunda bir vekâletname ile tapu dâirelerin işlem yaptığını anlatır ve Tasfiye Kanûnun bugün itibâriyle yürürlükte olan bir kanûn olduğuna dikkat çeker.

Adliye Encümeni Mazbata Muharriri Hamid (Biga), Usûlü Muhakematı Cezaiye Kanûnunun 18. mâddesiyle bir yeminle Emvâl-i metrûkenin eşhâsa geçtiğini ve bunun değiştirilmesinin amaçlandığını, böylece Emvâl-i metrûkenin hukuku tasarrufiyesinin temin edileceğini anlatır.

Nafiz (Canik), Reşid Ağa (Malatya, aynen böyle ağa yazıyor), Rasim (Elâziz), Şükrü (Bolu), Dr. Mazhar (Aydın), Âlî Rıza (Amasya) ve Salih (Erzurum) değerlendirmelerde bulunur.

BMM'deki tartışmalarda genel eğilim hükûmetin öngördüğü yasal değişikliğin yapılması yönündedir.

14- İTTİHATÇI KANUN YENİDEN YÜRÜRLÜKTE

Tasarıyla ilgili genel görüşmenin ardından mâddelere geçilir.[239] Böylece Mâliye Vekîli'nin İttihâdçı iktidâr dönemine ait 26 Eylül 1915 tarihli Tasfiye Kanûnu'na dönüldüğü yönündeki açıklaması, kabûl edilen yasal düzenlemeyle kanûni bir nitelik kazanır.

Toplam 9 **mâddelik 333 no'lu Kanûnun 6'ıncı mâddesinde**, İttihâdçı iktidârın çıkardığı ve yürürlüğe koyduğu kanûn-ı muvakkatın ismi verilerek yeniden yürürlükte olduğu hükmüne yer verilir.

Bununla İstanbul Hükûmeti'nin karâr-nâmeyle yürürlükten kaldırdığı 13/26 Eylül 1331/1915 tarihli geçici kanûnun öngördüğü sürgün edilenlerin mallarını tasfiye etme sistemine yeniden dönülür.

Birinci mâddedeki, 17 Zilkade 1333 ve 13 Eylül 1331 tarihli kanûni muvakkatın ikinci mâddesi değişikliği (Mâdde önceki tartışmalı halinde olup, düzenli değil,[240] lâyihayla ilgili Lazistan Mebûsu Necati'nin uyarısına rağmen) aynen sunulur ve görüşmeler sırasında da mâddenin yeniden düzenlenmesine yönelik pek çok teklîf yapılır ve karşılıklı söz almalardan sonra **Çorum**

---

239 *TBMM ZC*, I/29-15.4.1339, s. 167-175.

240 BMM ZC, I/29-14.4.1339, s.143'de ve s.146'de.

Mebûsu Haşim, öngörülen vakıf düzenlemesine yönelik geniş açıklamada bulur ve şu değerlendirmeyi yapar:

"... Hazîne kendi menfaatini alıyor da bugün, mübalağa değil, icareteynli (kirâ geliri bulunan vakıf malı) olan müsakkafatı (binâlar) vakfiye 300 milyon lira tutar beyefendiler.

O kadar apartmanlar vardır. O kadar tüccar mağazaları vardır.

Heyet-i umûmîyesinin **kıymet-i hakikîyyesi 250-300 milyon hatta utanıyorum 500 milyon** diyeceğim. Rica ederim, bunu Hazîne doğrudan doğruya Evkaf İdâresine (Vakıflara) temlik ediyor. Halbuki temlik edemez (veremez)."

Sürgün edilenlerin vakıf malının gerçek değerinin hatta 500 milyon lira olduğunu belirten Haşim, mâddeyle ilgili tekrardan söz alır ve **bu meselenin cami ve medrese zihniyetiyle görülemeyeceğini**, ibadethaneler, mekteplerin olduğunu, kiliseleri söylemek istemediğini hatırlatarak, bunların ne olacağını sorar ve lâyihanın Şer'iye Encümenine gönderilmesini ister.

Tartışmalar üzerine Reis, tapu senedi değişiklik önergesiyle gerekli değişikliğin yapılarak reye sunar ve kabûl edilir.

Birinci mâddede, 17 Zilkade 1333 ve 13 Eylül 1331/1915 tarihli kanûn-ı muvakkatin ikinci mâddesinin değişikliği önerilir. Mâddeyle binaların Hazîne-i Evkaf'a ve diğer Emvâl-i gayr-i menkulenin de Hazîne-i Mâliye yani **vakıf mallarının Evkaf'a ve diğerlerinin Hazîne adına kaydı** yapılacak ve tasfiye edildikten sonra bedelleri 'ashâb-ı nâmına' emâneten irat kaydedilecek ve gereksiz olarak işgal edilen gayr-i menkulun komisyon karârıyla 15 günde tahliye edileceği yönünde düzenlemeye gidilir.

Haşim, teklîfin reye konulmadığını ifâde ederse de **2'inci mâddeye** (kanûn-ı mezkûru yani Tasfiye Kanûn-ı Muvakkatın 4. mâddesi değişikliğine) geçilir. Buna göre, memâliki ecnebiyede yani yabancı bir ülkede bulunanın 6 ay ve memlekette bulunanların da 4 ay zarfından asaleten veya vekâleten alacaklarını kayıt ve kabûl ettirmeye ve tebligatta ikamet adresi göstermeye mecburdur. **Mahâllerde oluşturulacak Tasfiye Komisyonları 1 yıl müddetle görev yapacaklar.** Ayrıca davalık durumla ilgili de düzenlemeye yer verilir.

Mâddeyle ilgili tartışmada Erzurum Mebûsu Nusret'ın sorusunu, **Biga Mebûsu ve Adliye Encümeni Mazbata Muhariri Hamid** yanıtlar ve **mahkemede durumu ispat edemeyenin hiçbir kimseye hak verilmeyeceğini**, mevcûd düzenlemenin Şer'iyeye uygun olduğunu belirtir ve yeminden nükül (vazgeçmenin) durumu da tartışılır.

Saruhan Mebûsu Refik Sevket, Ankara'da çıkan bir gazetede hükmün tebliği imkânının bulunmadığını belirterek, bu durumdaki yargılamanın adil olamayacağı yönünde değerlendirmede bulunur.

Süleyman Sırrı (Yozgad), 6'ıncı mâddedeki İstanbul'a gitmiş olanlara da tasfiye kanûn-ı hükümlerinin uygulanacak olmasının zorluğuna değinir ve bir adamın İstanbul'a hangi gerekçeyle niye gittiğinin bilinemeyeceğini ve bu hâlde resmen kaybolduğu muâmelesinin yapılamayacağını ifâde eder.

Ama mâdde lehinde de açıklamalar yapılır. Daha sonraki mâddeler üzerinde tartışma sınırlı kalır ve tek tek kabûl edilir:

Kanûn-ı mezkûrun yani **1915'deki Tasfiye Kanûn-ı Muvakkatın** 7'inci mâddesinin değişikliğine yönelik düzenlemede Emvâl-i metrûkenin davalık, icrâlık durumunda davayı Hazînenin takip etmesi öngörülür (**Mâdde 3**), kanûn-ı mezkûrun 8'inci mâddesinin değişikliğine yönelik öneride komisyonların çalışması düzenlenir (**Mâdde 4**), kanûn-ı mezkûrun 9'uncu mâddesi mülgadır (**Mâdde 5**), 22 Şaban 1339 (1340 sadâları) ve 20 Nisan 1338 tarihli Emvâl-i Metrûke Kanûnu mülgadır (**Mâdde 7**), neşriyle muteberdir (**Mâdde 8**), Şer'iye ve Evkaf, Adliye, Dâhiliîye, Mâliye icrâsına memûr (**Mâdde 9**).

Mâdde 6- *Her ne sûretle olursa olsun* ***tagayyüb*** *(kaybolan) ve* ***müfârekat*** *(uzaklaşan) veyahut memâlik-i ecnebiye ve meşguleye veya İstanbul ve mülhakatına firâr edenlerin Emvâl-i menkule ve gayr-i menkule ve düyûn ve matlûbâtı hakkında dahi mezkûr 13/26 Eylül 1331/1915 tarihli Kanûn-ı Muvakkat ile tadîlât ahkâmı tatbîk olunur.*

Böylece Emvâl-i metrûkenin sâhiblik konumuyla ilgili olarak, 13 Eylül 1331 tarihli **sürgün edilenler** ve 20 Nisan 1338 tarih ve 224 no'lu Kanûnla **firâr ve gaybûbet** (kaçan ve kaybolan)

eşhâs ifâdeleri birleştirilir ve terkedilmiş taşınmaz malların sâhibiyle ilgili ve her ne sebeple olursa olsun **tagayyüb ve müfârekat** eşhâs yani kaybolan ve uzaklaşan kişi ortak tanımı yapılır.

Bunun gereği olarak daha sonraki süreçte yapılan yasal düzenlemelerde, aher mahallere nakledilen eşhâs yani sürgün edilen kişi ifâdesine yer verilmez. Bir kişinin İstanbul'a gitmesi de, kaybolduğu ya da uzaklaştığı tanımı içinde değerlendirilir.

9 mâddelik 15 Nisan 1339 tarih ve 333 no'lu , Âher Mahâllere Nakledilen Eşhâsm Emvâl ve Düyûn Matlûbât-ı Metrûkesi Hakkındaki 17 Zilkade 1333 ve 13 Eylül 1331 Tarihli Kanûn-ı Muvakkatın Bazı Mevâddı ile 20 Nisan 1338 Tarihli Emvâl-i Metrûke Kanûnunu Muaddil Kanûn olarak ekserîyetle kabûl edilir[241] (ve tasarının görüşülmesi tutanaktan **Ek 3- TBMM'de Osmanlı 13 Eylül 1331 tarihli Tasfiye Kanûnunun değiştirilerek yeniden kabûl edilmesinin görüşülmesi**).

Sicili Kavînîn'de ise bu kanûnun adı, **14 Mayıs 1331 tarihli kanûn-ı muvakkat mûcibince Âher Mahâllere Nakledilen Eşhâsın Emvâl, Düyûn ve Matlûbât-ı Metrûkesi Hakkındaki 13 Eylül 1331 Tarihli Kanûn-ı Muvakkatın Bazı Mevâddını Muaddel ve 20 Nisan 1338 Tarihli Emvâl-i Metrûke Kanûnu Nasih Kanûn**[242] olup, doğru olanı da budur; çünkü 20 Nisan 1338 tarihli kanûn değiştirilmemiş, kaldırılmıştır.

Emvâl-i metrûkenin tasfiyesini öngören İttihâdçı iktidârın geçici kanûn-ı, BMM'nin bu değişikliğiyle bir kanûn niteliğine kavuşur.

Bu 333 no'lu Kanûn, bir yönüyle de BMM'nin, hukukî olarak İttihâdçı iktidârın devâmı niteliğinde düzenleme yaptığının da ifâdesidir.

---

241 *TBMM ZC*, I/29-15.4.1339, s. 159-175 ve I/29-16.4.1339, s.199; *DÜSTÛR*, 3. tertip, C. 4, 8 Mart 1339-29 Temmuz 1339, 2. basılış, Ankara-1953, s. 65-67.

242 Osmanlıca Türkçesi ile kanûn, hazırlayan Karakoç Sarkis, *TC Sicill-i Kavînîni, Kısm-ı Evvel*, C. 1, 24 Nisan 1336-31 Teşrin-i evvel 1341, İstanbul-1926, s. 174-176.

Böylece geçici kanûn hem bir kanûn olarak yeniden düzenlenir hem de 2'inci, 4'üncü, 7'inci ve 8'inci mâddeleri değiştirilir, 9'uncu mâdde kaldırılır ve yeni bir mâdde de eklenir.

14 Eylül 1922'de 13 Eylül 1331 tarihli kanûn-ı tasfiye eden 8 Ocak 1920 tarihli karâr-nâmenin kaldırılmasıyla bir anlamda **'mağduriyeti'** giderıneye yönelik düzenleme, İttihâdçı dönemin kanûn-ı biraz değiştirilerek yeniden yürürlüğe konmasıyla ortadan kaldırılır **(Belge 7- İttihâdçı Tasfiye Kanûnu yeniden yürürlüktedir)**.

Kanûnla, işgalden kurtarılan bölgelerdeki kaçan ve kaybolanların durumu da, sürgün edilenlerin konumuyla birlikte değerlendirilir ve bunların malının tümünün tasfiyesi hedeflenir.

Osmanlı döneminde başlatılan, ilk yıllarda sürgün edilen Ermeniler'in ardından malını bırakıp gitmiş ya da gitmek zorunda kalmış olanların bütün mâl ve mülklerinin tasfiye edilmesine yönelik İttihâdçı uygulamaya, nisan 1923'de ek hükümlerle birlikte yeniden dönülmüş olur.

14.1- Devletleştirmeye devâm

Gerek 13/26 Eylül 1331/1915 tarihli kanûnu muvakkat gerekse bu kanûnda değişiklik sağlayan 15 Nisan 1339/1923 tarihli 333 no'lu 14 Mayıs 1331 tarihli kanûn-ı muvakkat mûcibince Âber Mahâllere Nakledilen Eşhâsın Emvâl, Düyûn ve Matlûbât-ı Metrûkesi Hakkındaki 13 Eylül 1331 Tarihli Kanûnu Muvakkatın Bazı Mevâddını Muaddel ve 20 Nisan 1338 Tarihli Emvâlı Metrûke Kanûnu Nasih Kanûnun birlikte getirdiği sistemin amacı, gerekçesi ister devletin bir sürgün isterse kişinin kendi karârı olsun terkedilmiş bulunan tüm taşınır ve taşınmaz malların tasfiye edilmesidir.

14 Mayıs 1331 tarihli Sürgün Kanûnu (2'inci mâddesi) gereği, bir komutanın bir köy ya da kasaba halkını casusluk yapacağını veya hıyanet edeceğini hissetmesi halinde sürebileceği ve bunların geride bıraktığı mallarının tasfiye edilmesi de, 13 Eylül 1331 ile 15 Nisan 1339 tarihli kanûnun birinci öncelikli amacı

olup, bu da 1'inci mâddede düzenlenmiştir.

Mâdde 1- *14 Mayıs 1331 tarihli geçici kanûna tâbi olarak sürgün edilen kişinin, gerçekten ve yasa gereği terk etmiş oldukları malları ve alacağı ve borçları, bununla ilgili oluşturulan komisyonların her kişi ayrı ayrı düzenleyeceği tutanağa göre mahkemelerce tasfiye edilir.*

Sürgün edilen kişinin malının tasfiye edilmesi, o kişinin bir daha geri dönmesini engellemeye yönelik baştan belirlenmiş öncelikli amaçtır.

Ve kişinin malının başında bulunmamasının gerekçesi ister devletin karârıyla sürgün edilmek isterse değişik bir başka neden olsun (333 no'lu Kanûn 6'ıncı mâddesi), bunların tümü 14 Mayıs 1331 geçici kanûna göre yapılmış işlem, tümü birden aher mahallere nakledilmiş yani sürgün edilmiş kişi olarak değerlendirileceği ve malının da tasfiye edileceği açıkça belirtilir.

Bu kadar net olduğu hâlde, malları korumanın öncelikli amaç olduğu yönündeki yorumlara katılmak mümkün değildir.

Malları tasfiye etmek amacıyla, 1923 nisanında da 1915'deki Osmanlı döneminde İttihâdçı İktidârın oluşturduğu gibi bilinen adıyla **Tasfiye Komisyonları** kurulur.

Böylece Mâliye Vekîli Hasan Fehmi'nin 27 Kasım 1922'de olmadığından yakındığı[243] Tasfiye Komisyonları faâliyete başlar.

Tasfiye etmek amacına uygun olarak **'mallara devlet adına el konması'** yani bir anlamda günümüzün iktisâdi tanımıyla devletleştirilmesi de, ikinci mâddede yer alır.

Mâdde 2- *Birinci mâddede belirtilen kişinin, nakledildiği zaman kullandıkları kirâ geliri bulunan vakıf binâlarıyla ve gelir getiren vakıf malları Hazîne-i Evkaf (bugünkü Vakıflar Genel Müdürlüğü) ve diğer gayr-i menkuller Hazîne-i Mâliye (Devlet Hazînesi) adına kaydedilir ve her iki kesimdeki gayr-i menkuller takdîr olunacak bedellerden tasfiye edildikten sonra kalan miktar Hazîne tarafından şâhıs adına emâneten gelir kaydedilir.*

---

243 BMM ZC, I/25-27 Kasım 1922, s. 103.

Bu gayr-i menkullerle ilgili bütün davada Hazîne hasım olur; tasarrufun ispatında danışıklı hazırlanmış senetler dışındaki belgeler geçerlidir.

Şahsın memleketinden sürgün edilmeden önce, 30 günde icrâ ettikleri hakkından vazgeçmeye ya da 1 yıl evvelki boşaltmaya yönelik danışıklı işlemler ve fâhiş fiyatlı alışverişler kesin ortaya çıktığında, geçersiz kılınır ve iptal edilir.

Evrak olmaksızın işgal edilen gayr-i menkuller, komisyon kararıyla 15 günde tahliye edilir.

Yasanın ikinci mâddesinin, 1915'deki hali ve 1923'de yapılan değişiklik karşılaştırıldığında:

1- Kirâlanan ve gelir getiren vakıf malları Evkaf ve diğerleri de Hazîne adına kayıt edilir; böylece mülkiyet sâhibliği değiştirilir.

Zaten İttihâdçı iktidâr döneminde yapılan da budur. Böylece terkedilmiş taşınmaz tüm mallar **devletleştirilmeye** devâm edilir.

2- Malın mülkiyet sâhibliğinin değiştirilmesinde takdîr edilen bedel tasfiye edildikten sonra kalanı malın **sâhibine verilir** hükmü, Hazîne tarafından malın **sâhibi adına emâneten gelir kaydedilir** şeklinde değiştirilir.

Doğrudan vermek yerine, emâneten gelir olarak yazılacak ve daha sonra verilecektir.

3- Bütün davalarda **Defter-i Hâkanî'nin** (bugünkü Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü) **yerine Hazîne'nin** hasım olacağı hükmü getirilir.

Devletleştirmenin devâmı olarak davalarda Hazîne, devlet adına taraf olacaktır.

4- Mal sâhibinin sürgün edilmeden önceki **15 günde** malıyla ilgili işlemlerine getirilen sınırlama süresi tümden değiştirilir.

Sürgün edilmeden **30 gün** önceki malından vazgeçmeye ve **1 yıl** evvelki malını boşaltmaya yönelik danışıklı ve fâhiş fiyatlı alışverişler, belirlendiği anda fesh ve iptal edilir; diğer bir deyişle danışıklı ve fâhiş fiyatlı alışveriş değilse geçerlidir.

Sürenin bu denli uzatılmasıyla, mâl sâhibinin malıyla ilgili işlem yapma yetkisi neredeyse yok edilir ve bir anlamda tasarruf hakkı kısıtlanır.

5- Bir yeni fıkra eklenir; **belgesiz işgal** edilen gayr-i menkuller, komisyon kararıyla 15 günde boşaltılacaktır.

Mâdde 3- *Nakledilen (sürgün edilen) şâhısların nakit parası, menkul ve gayr-i menkulu, mevdûatı ve alacağı birinci mâddede belirtilen* ***komisyon*** *reisi ve vekîli tarafından toplanır, tahsîlatı yapılır ve davalı olmayan* ***gayr-i menkulleri satışından*** *oluşan meblağ, sâhiblerin nâmına* ***Mal Sandıklarına*** *verilir.*

Birinci mâddedeki tasfiye işlemini gerçekleştirmek amacıyla kurulan **Tasfiye Komisyonu**'nun görevi, 3'üncü mâdde de sıralandığı gibi, sürgün edilenin alacağının tahsîlatı, borçlarının ödenmesi ve geride kalan mallarının satışı gibi işlemleri yaparak, oluşan meblağı Mal Sandıklarına vermesi olarak belirlenir. Bu da, sürgün edilenin geri dönmemesini 'artık geri dönemeyeceğinin' politikasıdır.

14.2- Tasfiye Komisyonuyla tasfiye

Sürgün edilen kişiden alacağı olduğunu iddia edenlerin başvurma ve komisyonların görev süresi konuları 4'üncü mâddede düzenlenir:

Mâdde 4- *Emvâl-i metrûkeden hakediş ve nakledilen kişiden alacağı olduğunu iddia edenlerden Türkiye'de yaşayanlar, birinci mâddede belirtilen komisyonu olmayan bölgelerde bu kanûnun yürürlüğü girdiğinden itibâren komisyonun kurulmasından itibâren* ***4 ayda****, yabancı ülkede bulunanların* ***6 ayda*** *asaleten ve vekâleten alacağıyla ilgili olarak mürâcaat edenler, komisyon bölgesinde adres göstermeğe mecburdurlar.*

Bu sürenin geçmesinden sonra açılacak davalarda, mevcûd hukukî hükümler geçerliyse de, karârın aleyhine itirâz ve yeminden vazgeçme hali yasak olup, icrâ edilmemiş gıyabında verilen karâr yok-geçersiz sayılırsa da, komisyonlar bu gibi davada karâr vermede muhtârdırlar, serbesttirler.

Komisyonlar 1 yıllık sürede *görev yapmak üzere kurulurlar ve bu müddetin sonunda bitmeyen dava ve konuları, ilgili mahkemeye devir edilir.*

4'üncü mâddenin eski ve yeni yasadaki hükmü karşılaştırıldığında:

1- Yeni düzenlemeye göre, kanûnun yürürlüğe girmesinden itibâren alacağı olduğunu iddia edenlerin, **Türkiye'de bulunuyorsa 4 ay ve yabancı ülkedeyse 6 ayda** o komisyonun görev bölgesine ait ikametgâhını göstererek başvurması öngörülür.

1915'deki yasada bu süre 2 ay ve 4 aydır. Bu anlamda, alacağıyla ilgili başvuruda öngörülen sürenin uzatılmasına yönelik bir değişiklik yapılmış.

2- Davanın açılması ya da açılmaması konusunda **Tasfiye Komisyonu tam** yetkili kılındığı gibi, komisyonların **görev süresi 1 yılla** sınırlandırılır.

Komisyonla ilgili bu şekilde 1915'deki yasanın 4'üncü mâddesinde bir düzenleme olmadığı gibi, tasfiye edilmiş Emvâl-i metrûkeyle ilgili mürâcaatı da yasaklıyor.

Değiştirilmeyen 5'inci mâddede komisyonların görevine yönelik düzenleme yer alır.

Komisyonlar, sürgün edilen her bir kişinin alacağı, borcu ve malının durumuyla ilgili birer tutanak hazırlayacak ve bunun süretini ilgili makama ve aslını da savcılığa gönderecektir.

Komisyon tutanağına 15 gün içinde itirâz edilebilir.

Mâdde 5- ***Komisyonlar*** *bütün alacağın ve borcun gerekçesini inceleyerek, bunlardan gerçek olduğuna karâr verdiklerini kaydettikten ve Emvâl-i metrûkeyle ilgili hakediş davalarını yazıyla belirledikten ve* ***sürgün edilen her şâhısla ilgili tutanak hazırlayarak****, bunların birer sûretini ilgili makama gönderdikten sonra, asıl evrakı Müdde-i Umûmîye yani* ***savcıya verirler.***

Savcı bu mazbataları kütüğe kaydetmek için borçlunun naklinden önceki adresinin bulunduğu Bidayet Hukuk (Asliye Hukuk) Mahkemesine gönderir, ilânından itibâren bu tutanağa-mazbataya karşı 15 günde itirâz edilir.

Bu sürenin bitiminde savcının hazır olduğu, gerekli işlem yapılmış ve itirâz olmuşsa, komisyon reisi ve vekîlini davet eder, itirâz ve savunmayı dinledikten sonra lüzûm gördüğü işlemi yaptıktan sonra, tutanağı gerekenin yapılması istemiyle komisyona

verir. Bundan sonra yapılan işleme tekrar itirâz edilemez ve iâde de edilemez.

1923'de de aynı kalması benimsenen 6'ıncı mâddede Tasfiye Komisyonu ismi zikredilerek görevlendirilir:

Mâdde 6- *Borçların tamamen düzenlenemediği zaman borcun, vergi ve harçların belirlenip ödenmesini* ***Tasfiye Komisyonlarına*** *ve bunların sonuçlandırılması da icrâ dâirelerine aittir.*

Bu kanûn gereği çıkarılan 29 Nisan 1339 tarih ve 2455 no'lu Karâr-nâmeyle kabûl edilen yönetmelikte (Mâdde 6) Tasfiye Komisyonu, Mâliye Vekâletinin tâyin edeceği reis ile azâ ve Adliye Vekâletinden seçilmiş bir azâdan kurulacağı ve gerekirse Mâliye Vekâletinden tekrar bir azâ daha tâyin edileceği hükmü yer alır.

Böylece **Tasfiye Komisyonunun yapısı yeniden değiştirilir**. Kasım 1915'de ilgili bakanlık atamasıyla oluşan komisyonun, daha sonra ekim 1922'de eşraf kişilerin katılımıyla kurulması benimsenir.

26 Ekim 1331 tarihli tüzüğe (mâdde 5) göre İçişleri Bakanlığının tâyin edeceği başkan ile Adalet ve Mâliye bakanlarının seçtiği birer üyeden oluşturulan Tasfiye Komisyonunun yapısı, **31 Ekim 1338** tarih ve 1954 no'lu Karâr-nâmeyle (bu 5 'inci mâdde değiştirilir), mahallin en büyük mülki amirinin tâyin edeceği mâl memûru başkanlığında, idâre meclisi ve belediye meclisi ve varsa ticâret odası üyelerinden birer kişiden oluşur ve savcı da denetleyici olarak görev yapar şeklinde değiştirilir.

Demek ki 31 Ekim 1922'den nisan 1923'e kadar olan dönemdeki uygulamanın sonucunda yapılan değişiklikle, tekrar bakanlık atamasıyla kurulması öngörülür.

Bu yasa gereği gerek bir heyetin gerekse bir de Tasfiye Komisyonunun kurulması ve bunların görevleriyle ilgili detaylı düzenleme 29 Nisan 1339 tarihli ve 2455 no'lu Karâr-nâmeyle kabûl edilen talimât-nâmeyle yapılmıştır **(Belge 8- Tasfiye Talimât-nâmesi)**.

Sürgün edilenle ilgili sürdürülen haciz işlemlerine yönelik yasa hükmü de değiştirilir:

Mâdde 7- *Bu kanûnun yürürlüğe girmesinden itibâren sürgün*

*edilen şâhısla ilgili resmî olarak sürdürülen **ihtiyatî haciz işlemleri yok sayılıp**, haczi ve davası sürenler bu kanûna tâbi olacaktır.*

Hacizlerin icrâsı mevcûd kanûna göre tamamlanır. Bu şâhıslar lehine devâm eden davalar Hazîne tarafından takip edilir ve tamamlanır.

7'inci mâddenin yeni ve eski hali karşılaştırıldığında:

1- Sürgün edilen şâhısla ilgili olarak, **hem ihtiyatî hem carî hacizin** geçersiz sayılması işlemi, yeni yasada sadece ihtiyati haciz olarak sınırlanır.

2- Yeni düzenlemede, eski yasadaki haciz işlemlerine ek olarak süren davanın da işbu kanûn kapsamında olduğu öngörülür.

3- Şâhıs **aleyhine ve lehine** olan davaların takip edilmesi şeklinde hüküm, şâhıs lehine olarak değiştirilir.

4- Eski yasadaki, komisyona mürâcaat etmeyenlere 4'üncü mâddedeki öngörülen zamanın geçmesinden sonraki davalarda mevcûd hukukun ve tasfiye edilmiş mallarla ilgili başvurunun yasak olduğu hükmünün geçerli olacağı ifâdesi, 1923'deki düzenlemede de yer almaz.

5- Davanın takip edilmesiyle ilgili 'komisyon reisi veya vekîli' yerini, yeni düzenlemede Hazîne alır.

Yasanın uygulanması ve komisyonların kurulmasıyla ilgili düzenlemenin Nizâm-nâmeyle (tüzükle) yapılacağı yönündeki eski 8'inci mâddedeki hüküm, talimât-nâme (yönetmelik) olarak değiştirilir.

Mâdde 8- *Komisyonların kurulması ve bu kanûnun icrâ edilmesi, bir talimât-nâmeyle belirlenecektir.*

Böylece, kanûnun uygulanmasını gösterirnek, kanûnun emrettiği husûsları tesbît etmek ve kanûnlara aykırı hükümler olmamak üzere Bakanlar Kurulunca hazırlanan, Danıştay incelenmesinden geçirilen ve Cumhurbaşkanı onayıyla düzenlenen kâideler olan **Nizâm-nâme** (tüzük) yerine, bir bakanlık, veya birden fazla bakanlıkça müştereken veya Bakanlar Kurulunca yahut diğer kamu kurum ve kurumlarca düzenlenen ve yürürlüğe konulan kurallar olan **talimât-nâme** (yönetmelik) benimsenir.

1915'nin 9'uncu mâddedeki "Bu kanûnla Hazîne ve Mâliye nâmına kayıtları yapılan kirâ ve geliri bulunan vakıf mallarıyla, diğer gayr-i menkul muhâcirlerle ilgili Nizâm-nâme gereği parasız olarak dağıtılır ve bölüştürülür" hükmü kaldırılır, bu yöndeki dağıtmaya yönelik düzenlemeye başka yasalarla devâm edilir.

15 Nisan 1923 tarihli 333 no'lu yasanın 6'ıncı mâddesi, **her iki kanûnun bir arada sunumuna göre 9'uncu mâddedir:**

Mâdde 9- *Her ne nedenle olursa olsun kaybolan veya ayrılan veyahut yabancı memlekete ya da İstanbul ile çevresine kaçak gidenlerin menkul ve gayr-i menkulu, borç ve alacağı hakkında 13 Eylül 1331 tarihli geçici kanûnla ve bu değişiklik hükümleri yürürlüğe konur.*

Bununla, bir kişinin bırakın bir yabancı ülkeye, İstanbul'a dahi 'kaçak' gitmesi bu kanûn gereği tasfiye edilmesinin nedeni olarak değerlendirilir.

Mâdde 10- *22 Şaban 1340 ve 20 Nisan 1338 tarihli Emvâl-i metrûke kanûn-ı kaldırılmıştır.*

Bir yıl öncesinde 20 Nisan 1338 (1922) tarihli ve 224 no'lu Memâlik-i Müstahlasadan Firâr ve Gaybûbet Eden Ahâlînin Emvâl-i Menkule ve gayr-i menkullerinin İdâresi Hakkında Kanûn (**Belge 5- Kurtarılan bölgedeki mallar satılıyor**), sorunlar yarattığı öne sürülerek yürürlükten kaldırılır.

Tasarının görüşülmesi sırasında 224 no'lu Kanûn 5'inci **mâddesinde 'kaçtığı ve kaybolduğunun hükmen sabit olması halinde'** bunların taşınmaz mallarıyla ilgili işlem yapılabileceği hükmünün sorun yarattığı bizzât Mâliye vekîli tarafından gündeme getirilmiş ve uygulamada yaşanılan sorunlara dikkat çekilmişti.

Mâdde 11- *İş bu kanûn tarih-i neşrinden muteberdir.*

Mâdde 12- *Bu kanûnun icrâsına Şer'iye ve Evkaf, Adliye, Dâhiliye ve Mâliye vekîlleri me'murdur.*

Kanûnun yütütmesiyle ilgili olarak 26 Eylül 1915'deki yasanın 10'uncu mâddesinde sayılanlara ek olarak Şer'iye Vekîli de yetkili kılınır.

Bu değişikle yasa, tam 73 yıl yürürlükte kalır ve sürgün edilenlerin malları bu yasaya göre tasfiye edilir.

14.3- 1923 Talimât-nâmesi, 1915 Nizâm-nâmesi gibi

İttihâdçı iktidâr döneminde 13 Eylül 1331 tarihli geçici kanûnun uygulanmasında olduğu gibi, BMM Hükûmeti'nin 15 Nisan 1339 tarihli kanûnun 8'inci mâddesi gereği 29 Nisan 1339 tarih ve 2455 no'lu Karâr-nâmeyle kabûl edilen **13 Eylül 1331 tarihli Kanûn-ı Muvakkat ile İşbu Kanûnun Bazı Mevâddını Muaddil 15 Nisan 1339 tarihli Kanûnun Suver-i Tâtbîkiyesini Mübeyyin Talimât-nâmesi**'nde[244] Emvâl-i metrûkeyle ilgili neler yapılacağı bir bir sıralanır.

Talimât-nâme, 7,5 yıl önceki 13/26 Eylül 1331/1915 tarihli kanûnun 8'uncu mâddesi gereği çıkarılan **26 Teşrini-evvel 1331 (8 Kasım 1915) tarihli 14 Mayıs 1331 Tarihli Kanûn-ı Muvakkatın Suver-i İcrâiyesi Hakkında Nizâm-nâme** ile birçok yönden aynı hükümleri içeriyor.

Talimât-nâme, Nizâm-nâmenin hazırlanış amacı bir: Emvâl-i metrûke tanımı kapsamına giren yani terkedilmiş taşınmaz malların tasfiye edilmesidir.

Talimât-nâme de, Nizâm-nâme gibi toplam 25 mâddedir.

Talimât-nâme, Nizâm-nâme gibi hem **Heyet** hem de **Tasfiye Komisyonu** kurulmasını öngörüyor.

Nizâm-nâmeye göre, Erzurum'dan Edime'ye, İstanbul'a, Ankara'ya, Antakya'ya, Adana'ya, Samsun'a tüm Anadolu'da toplam **33 komisyon** görev yaptı.

Talimât-nâmeye göre, 1923'de kaç tane komisyon kurulduğunun yanıtı verilebilmiş değil.

Tasfiye Komisyonlarının esâs görevi, adı üzerinde resmî olarak yapılan tanımlamayla 'terkedilmiş' taşınmaz malların tasfiyesini gerçekleştirmek.

Talimât-nâme de, Nizâm-nâme gibi belirtildiği üzere **esâs ve carî defterin** tutulmasını zorunlu kılıyor. İcrâsında, talimât-nâmedeki Adliye ve Mâliye vekîllerine ek olarak Nizâm-nâmede

---

244 *DÜSTÛR*, 3. tertip, C. 4, 8 Mart 1339-29 Temmuz 1339, 2. basılış, Ankara-1953, s. 77-82.

bir de Dâhilîye vekîli vardır. Emvâl-i metrûke mevzûatına talimât-nâmeyle bir katkı yapılır, o da müfârekat yani uzaklaşan kelimesiyledir.

Bu tarihe kadar Emvâl-i metrûkenin mülkiyetiyle ilgili 'nakledilen ya da firâr veya tagayyüb etmiş eşhâs' yani 'sürgün edilen ve kaçmış ve kaybolmuş kişi' tanımlamasına, talimât-nâmeyle müfârekat (ayrılan, uzaklaşan) eklenmiştir.

Artık 'nakledilen ya da firâr veya tagayyüb veya müfârekat etmiş eşhâs' yani **'sürgün edilen ya da kaçan veya kaybolan veya ayrılan, uzaklaşan kişi'** tanımı kabûl edilir.

Böylece her ne sebeple olursa olsun, sâhibi orada bulunmayan menkul ve gayr-i menkul Hazîne tarafından vaz-ı yed edilecektir, yani el konulacaktır.

29 Nisan 1339 tarihli ve 2455 no'lu Karâr-nâmeyle kabûl edilen yönetmelikte **(Belge 8- Tasfiye Talimât-nâmesi)**, Heyet'ten, Tasfiye Komisyonu'na, defterde malların kayıtlarının tek tek yazılmasına ve malların tasfiyesine bir dizi hükme yer verilir:

Heyet: Sürgün edilen ya da kaybolan kişinin taşınmaz malıyla ilgili olarak talimât-nâmenin tebliğinin ertesinde o mahallin en büyük mâl memûrunun başkanlığında, vergi, tapu ve nüfûs dâireleri ile mahalli zabıtadan ve varsa vakıflar idâresinden birer memûrun katılımıyla bir **heyet** kurulacaktır **(Mâdde 1)**.

Heyetler tuttuğu bütün evrakı, Tasfiye Komisyonuna devir edecektir **(Mâdde 13)**.

İkişer nüsha defter tutulacak: Kayıtlar detaylı olmak üzere gerçek kişi, vakıf ve sair mallarla ikişer nüsha defter tutulacak ve bu görevi yerine getirmeyen cezalandırılacak; defterlerin tanziminde vergi esâs defterindeki sıra dikkate alınacaktır **(Mâdde 2)**.

Esâs ve carî defter: Komisyon bir esâs ve bir de carî olmak üzere iki defter tutacak ve defterdeki eksiklik ve suistimalden reis sorumlu olacaktır **(Mâdde 23)**.

Hazîne ve Evkaf adına kayıt edilecek: Bu mallar Evkaf ve Hazîne'nin nâmına kayıt edilecek **(Mâdde 3)** ve bu kayıt işlemi vergiye tâbi olmayıp **(Mâdde 5)**, satılması gereken mallarla ilgili olarak Hazîne'den izin alınacak **(Mâdde 12)** ve ayrıca kilise

ile mekteplerin gelir ve arâzîsi de Hazîneye aittir (**Mâdde 19**).

Malların değeri: Binâların değeri, Müsakkafât (binâlar) Kanûnu tâtbîk olunan yerlerde **tâbrir kayıtlarına** ve bu kanûnun uygulanmadığı yerlerde **1330 senesindeki** (1914 yılındaki) vergi kıyınetine ve 1330'dan sonra inşa edilenler de ahvâl-i âdiyeye göre yazılacaktır (**Mâdde 4**).

Kişisel, ama sâhibi belli olmayan mallar köy adına ve kişisel olmadığı anlaşılan mallar da mâl sandıklarına irat kaydedilecektir (**Mâdde 20**).

Tasfiye Komisyonları: Mâliye Vekâletinin tâyin edeceği reis ile azâ ve Adliye Vekâletinden seçilmiş bir azâdan kurulur, gerekirse Mâliye Vekâletinden tekrar bir azâ daha tâyin edilir (**Mâdde 6**); komisyona, katip gibi gerekli kadro sağlanır ve çalışanlarına belli bir ücret ödenir (**Mâdde 7 ve 9**).

Komisyon kurulmayan yerlere yakın yerdeki komisyon bakacak ve komisyon mazbatası mahkemelerde tescil edilir (**Mâdde 8**) ve komisyon reisine, istediği belge verilmesi mecburidir (**Mâdde 17**).

Oysa 1915'deki komisyonlarda Dâhilîye Vekîlinden de (İçişleri Bakanlığından da) bir üye vardı ve bu da, komisyon reisiydi. Nizâm-nâmeye göre, Tasfiye Komisyonu ise, İçişleri Bakanlığının tâyin edeceği bir başkan ile Adalet ve Mâliye bakanları tarafından seçilmiş birer üyeden oluşurdu (**Mâdde 5**).

Tasfiye Komisyonlarının görevi: Bütün çalışmasını belgeleyecek komisyonların (**Mâdde 10**) yapacağı işler detaylı sıralanır (**Mâdde 15**):

1- Evrakları tek tek inceleyecek ve gerek görülmesi halinde feshi için mahkemeye mürâcaat edecek.

2- Fuzulen işgal edilen gayr-i menkulun tahliye edilmesini sağlayacak ve bu kişilerden hem ücret tahsîl edecek hem de bunlar hakkında kanûni tâtbîkat yapacak.

3- Uzaklaşan veya kaybolan kişiye ait nakit paraya ve bütün eşya ile malına el koyacak.

4- Kişiye ait bankadaki ve rehin bırakılan nakit parayı geri alacak.

5- Haciz nedeniyle mahkemesi süren Emvâl-i metrûkeyi vaz-ı yed edecek.

6- Kişinin varsa alacağı hakkında dava açacak ve takip edecek (ayrıca **Mâdde 11**'de de düzelenmiş).

7- Taşınır malların en iyi fiyata **satılmasını** sağlayacak (**Mâdde 21**; ve bu, 26 Teşrin-i evvel 1331 tarihli tüzüğün de 18'inci mâddesinde düzenlenmiştir).

Talimât-nâmede belirlenen bu görevler, 1915'deki Nizâmnâmedekilerle (**Mâdde 13**) farklı ifâdelerlerle esâsta çakışıyor.

Sürgün edilen kişiden alacağı olduğunu iddia eden kişinin, bununla ilgili öncelikle komisyona başvuracağı belirtilerek ilgili işlem detaylı olarak açıklanır (**Mâdde 14 ve 18**).

30 günlük süre: Kaçan veya kaybolan veya uzaklaşan kişinin, bu durumun gerçekleştiği tarihten önceki 30 gün içinde yaptığı anlaşmalar geçerli olacaktır (**Mâdde 16**).

Kiliseler ve okullar: Kiliselerde mevcûd eşyalar ve kitaplar muhafaza edilecek ve mektepler Maarif idârelerine devredilecektir (**Mâdde 19**).

Bütçeye irâd kaydı: 5000 lirayı aşan malın satışıyla ilgili Hazîne'den izin alınacak ve bedelinin sâhibi adına kaydı yapıldıktan sonra gerekli işlemin yapılması üzere Mâliyeye devir edilecek ve Emvâl-i metrûkenin kirâ geliri, hasılatı ve bedeli doğrudan bütçeye gelir kaydedilecektir (**Mâdde 22**).

Ayrıca terkedilmiş veya terk edilmek zorunda kalınan taşınmaz mallarla ilgili düzenlemeye cumhûriyet ilânı sonrasında da devâm edilir ve Lozan Antlaşmasının yürürlük tarihi (bu konuyu 3. bölüm'de ayrıca inceliyeceğiz) bu tür mallarla ilgili bir dönüm noktası olarak değerlendirilir.

15- BORÇLUYA BİR YILLIK EK VADE

BMM'nin birinci dönemde çıkarılan son kanûndan bir önceki kanûn da kurtarılan bölgelerdeki Zirâat Bankası ile Evkaf ve Eytâm idârelerinin alacakları istisna olup, borçlarla ilgili düzenleme olup, özünde **'özel kişi borçları'** olarak emlâkin rehin

bırakılması ve sonrası uygulamasıyla ilgilidir.

İşgalden kurtarılan bölgelerde Müslümanların borçlarına yönelik düzenleme nisan 1339'da yapılır.

Burdur Mebûsu İsmail Suphi, vilâyât-ı müstahlas'ta (kurtarılmış vilâyetlerde) ve İstanbul'da Emvâl-i menkule muâmelatına münhasır olmak üzere tecilî düyün yapılmasına dâir teklîfî ile Lâyiha Encümen-i Mazbatası ve Kavânin-i Mâliye[245] ve Adliye encümenlerine havâle edilir.[246]

Encümen görüşmelerinin sonunda tasarı **Vefaen Bey'i Ferağ veya Teminat Sûretiyle Emvâl-i gayr-i menkulleri Merhûn Olup Tediye-i Deyn Edemiyen Medyûnların Emiâk ve Düyûnu Hakkında Kanûn** adıyla düzenlenir ve böyle (kanûn no: 337) kabûl edilir.[247]

Vadesinden itibâren borçların 1 yıl süreyle ertelenmesi öngörülen birinci mâdde tartışılır.

İcrâ Vekîlieri Reisi Hüseyin Raûf (Sivas), vadesi geldiği için 1.000 TL servetin 50 TL satıldığını belirterek, düzenlemenin gerekliliği üzerinde durur.

Tartışma, hem malların düşük fiyatla elden çıkarıldığı hem de bu malların Hıristiyanların eline geçtiği üzerinde yoğunlaşır. Ve mâdde kabûl edilir.

Mâdde 1- *İstanbul ve Memâlik-i müstahlas'ta vefaen bey' (geri almak üzere satılan) ve ferâğ (vazgeçmek) veya teminât sûretiyle Emvâl-i gayr-i menkuleleri merhûn olup (rehin bırakılan) hitam (son) bulmuş ve bulacak olan müddet-i muayyenesinde (gözden geçirilmesinde) tediye-i deyn edemeyen (borcunu ödeyemeyen) medyûnların (borçluların) Emvâl-i merhûnelerinin (rehin edilmiş malların) müzâyede (açık artırma) ve fürûhtu hulûlu (satışı işlemi) ecelden (borç vadesi) itibâren bir sene müddetle tecil olunmuştur.*

---

245 *TBMM ZC*, I/27-5.2.1339, s. 166.

246 *TBMM ZC*, I/27-17.2.1339, s. 360.

247 *TBMM ZC*, I/29-16.4.1339, s. 211-219; *DÜSTÛR*, 3. tertip, C. 4, 8 Mart 1339-29 Temmuz 1339, 2. basılış, Ankara-1953, s. 71-72.

Mâdde 2- *İşbu tecilden dolayı medyûn faizi nizâmiyi itaya mecburdur.*

Mâdde 3- *İşbu kanûn hükmünden matlûbât emiriye ile Ziraat Bankası ve Evkaf ve Eytâm idâreleri matlûbâtı müstesnâdır.*

Mâdde 4- *İşbu kanûn tarihi neşrinden itibâren mer'iyül-icrâdır.*

Mâdde 5- *İşbu kanûnun icrây-ı ahkâmına Adliye ve Mâliye vekîlleri memûrdur.*

İkinci mâddeyle de bu tecil döneminde faizin geçerli olduğu düzenlemesi yer alır.

Üçüncü mâddeyle, Ziraat Bankası ve Evkaf ve Eytâm kanûndan müstesnâ tutulur.

Tasarı toplam beş mâddedir.

Görüşmelerin sonunda mâddeler tek tek kabûl edilir. Bu, Meclis'in birinci dönemdeki son günkü oturumunda kabûl edilir ve sondan bir önceki kanûndur. Böylece gayr-i menkulu bir biçimde rehin kalanlara, özel bir imkân sağlanır.

Meclis, son iki günkü çalışmasında Emvâl-i metrûkeyle ilgili sistemi tümden değiştirecek sürgün edilenlerin mallarının tasfiyesini kolaylaştıracak kanün-ı kabûl eder.

Meclis 338 no'lu 8 Nisan 1334 tarihli Sükna Kanûnunun İlgasma Dâir Kanûn da kabûl ettikten sonra BMM'nin birinci devresine son verir ve yeni seçim çalışmalarına başlanır.

16- RUM VE ERMENİLER'E ÖDEMEME FORMÜLÜ

Meclis'in birinci dönemi sonunda çıkardığı kanûnlardan birisi de, hükümetin savaş nedeniyle yaptığı borçları ödemesiyle ilgilidir. Hükümet topluının ekonomik yarasını sarmak amacıyla, kurtuluş savaşının finansmanına katkı sağlayanlara borcunu öncelikle ödemek ister.

BMM hükümetinin Lozan Antlaşması'nın bile imzâlanmadığı bir ortamda, borçların ödenmesine yönelik böylesi bir hazırlık içinde olması çok önemlidir. 12 Nisan 1339 tarih ve **328 no'lu Düyûnat-ı Sabıkanın Sûreti Tediyesine Dâir Kanûn**, kurtuluş

savaşı dönemi borçların ödenmesi amacıyla çıkarılır.[248]

Kanûn tasarısını görüşülmesi sırasında, geçmiş 1337 ve 1338 bütçesi ile hazırlığı yapılan 1339 bütçesi hakkında değerlendirmeler yapılır ve bir ödeme planı üzerinde durulur.

Mâliye Vekîli Hasan Fehmi, Başkomutan Mustafa Kemâl'in yayımladığı Tekâlif-i Milliye mazbata bedellerinin 6 milyon 361 bin 634 lira olduğunu ve bunun henüz yüzde 75'nin ödenmediğini belirterek, genel olarak bütçe ve harbin iaşe ve nakliye bedelleri hakkında bilgi verir.[249]

Savaşın finansmanıyla ilgili yapılan borçlanmanın ödeme konusu, bir yıl sonrasında bütçe görüşmelerinde yeniden gündeme gelir.

Kanûnun önemi gereği, gizli celsede hükûmetin borcunu kimlere ödeyeceği ve kimlere ödemeyeceği konusu, tartışmadan öte bir bilgilendirme tarzında ele alınır.

Mahsûb-ı Umûmî Kanûn Lâyihası'nın 2'inci ve 4'üncü mâddelerinin görüşülmesi 3 Nisan 1340'da (1924) TBMM Gizli Celse'de yapılır.[250] Bir yıl öncesinin Mâliye Vekîli ve dönemin **Encümen Reisi Hasan Fehmi**, Rum ve Ermeniler'e mazbatalarına rağmen ödemenin nasıl yapılmayacağının planını açıklar.

Mâdde 2- *Türkiye'den ayrılan mahaller ahâlîsinden* ***Türk tebaası olmıyanlarla*** *eczâyı vatanın (vatan parçasından) bir kısmını tefrike (ayırmaya) sai olmuş (çalışmış) olan siyasi zümre ve teşkilâtlara mensup eşhâsın Hazînedeki matlubları işbu kanûndan müstefit olamaz (faydalanamaz).*

Mâdde 4- *Bu kanûn mûcibince yapılacak mahsûb muâmelesinde deyn (borç) ile matlubun (alacağın) aynı şahsa aidiyeti aranmaz. Yalnız Hazîneye karşı deyn (borç) ve medyûna (borçlu) vaz'-ı yedinde bulunanların hudûd-ı millî dâhilinde mütemekkin olmaları (oturmaları) şarttır.*

---

248 *TBMM ZC*, I/29-12.4.1339, s. 68-69.

249 *TBMM ZC*, I/28-22.3.1339, s. 124-127.

250 *TBMM GCZ*, C. 4, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara-1985, s. 428-431.

Görüşme esâs olarak 2'inci mâddede yoğunlaşır. Mâddenin muğlak ifâdeler içerdiği ve bundan dolayı Müslümanların mağdur olacağı endişesiyle teklîf veren **Konya Mebûsu Musa Kâzım**, Türkiye'den ayrılan mahallerde Türk tebaasından olmayanların ve vatanın parçalanmasına çalışanların alacaklarının ödenmemesi gerektiği yönündeki değerlendirmesinin ardından, **Encümen Reisi Hasan Fehmi** (Ataç, Gümüşhane), böyle bir mâdde hazırlamanın gerekçesini, şöyle açıklar:

"Mâddeden **maksat** tehcir ve tegayyüb (sürgün edilen ve kaybolan) **Rumiarın ve Ermenilerin Tekâlif-i Milliye ve harbiye mazbatalarını mahsûb etmemektir.**

Çünkü gerek harbi umûmîye, gerek İstiklâl Harbine yine Şarkî Anadolu'nun harbisine nasıl Ermeniler sebebiyet verdi ise Garbi Anadolu'nun harâbisine ve İstiklâl Harbinin bu kadar çetin ve bu kadar memleketi yıkıcı bir hâl almasına da Rumlar sebebiyet verdi. Binâenaleyh bu kanûnla biz o muhaberelerin bıraktığı tesîri maliyi kastediyoruz.

Binâenaleyh Rumları, Ermenileri bu Tekâlif-i Milliye mazbatalarının bedellerinden müstefit etmemek (faydalanmaması) için bir çare düşünüldü. **Fakat bunu açık olarak Rum ve Ermeni diyemezdik.** Muhtelif şekiller ve formüller yazıldı. Muhtelif şekiller üzerinde tedkikat yapıldı.

Nihâyet en az mahzurlu veyahut mahzursuz bu şekli bulduk. Derhatır buyurursunuz vaktiyle bir Emvâl-i Metrûke Kanûnu (20 Nisan 1338 tarih ve 224 no'lu Kanûn kastediliyor N.O.) yapıldı. Firâr edenlerin Emvâl-ini hükûmet tasfiye eder deniliyordu. Size sorarım arkadaşlar; bâ'husûs Musa Kâzım Efendi'ye sorarım. Tek bir Müslüman Emvâl-ini hangi hükûmet, hangi memûr tasfiye etti.

Maksat, siyasi zümre altında bu iki unsuru saklamaktır.

Bittâbi yine firâr ve tagayyüb eden eşhâsdan maksat ne ise onların Emvâl-i metrûkeleri denildi. Onların emlâki tasfiyeye tâbi idi."

Devâmında ekonomik ve ticari hayâtla ilgili bazı tesbîtlerde bulunan eski Mâliye Vekîli **Hasan Fehmi**, Birinci Dünya Savaşı

öncesinde sınırlı sayıda İslam mağazasının varlığını hatırlatarak, esâs olarak İslamların ticârete atılmış olmadığını belirterek, **'Tekâlif-i harbiyenin'** yani gerek duyulan **kaynağın büyük kısmının Rum ve Ermeniler'den alındığını** ve ellerinde mazbatalarının bulunduğuna dikkat çeker ve şöyle devâm eder:

"Biz burada doğrudan doğruya Rumları müstefit ettirmek (yararlandırmak) istersek gayet azim (büyük) milyonlarla karşılaşacağız. Halbuki Rumların İstanbul'da kalanların bir kısmı mübâdeleye tâbidir, bir kısmı mübâdeleye gayr-ı tâbi, Ermeniler'den memleket dâhilinde bulunanlar vardır.

Yalnız Ankara'nın içerisinde, bugün bendenizin tahminine göre, gayr-i Müslimlerin elinde herhâlde **400-500 bin liradan aşağı değildir.** Bunların bugüne kadar ne bir tanesi verilmiştir ve ne de mahsûb edilmiştir."

Bugüne kadar Rum ve Ermenilere ellerindeki belgeye göre ödeme yapılmadığını ve bundan sonra yapılmaması için mâddenin de bu şekilde düzenlendiğini ifâde eden Hasan Fehmi, Mâliye Vekîli'nin defterdarlara göndereceği **mahrem tebligatla** yapacaklarını anlatması üzerine, ikna olduklarını ve bunun üzerine tasarının encümende kabûl edildiğini hatırlatır.

Buna göre Mâliye Vekîli, defterdarlara 'yalnız Rum ve Ermeniler'e ait' olmak üzere sürekli olarak **'tedkikat yapıyoruz, tahkikat yapıyoruz'** diyerek oyalayacak ve böylece öngörülen sürenin de geçirilmesini sağlanacak ta'lîmât verecektir.

Bu, Rum ve Ermeniler'e elindeki mazbatalarına rağmen ödeme yapılmayacağının resmî ilânıdır.

Ayrıca bir diğer azınlık durumunda olan Yahudiler'in durumu da BMM'de gündeme gelir.

Gümüşhane'nin diğer mebûsu Zeki'nin **"Yahudiler ne olacak? Memleketi sülük gibi emen Yahudilerdir"** şeklindeki konuşmasının ardından, Konya Mebûsu Eyüp Sabri, mâddenin yalnız Rum ve Ermeniler'i kapsadığını, buna Araplar ve Yahudiler'in de dâhil olup olmadığını sorar.

Hasan Febmi, Araplar'ın arâzîsinin ayrıldığını belirterek, kanûnun esâs amacının Rum ve Ermeniler olduğunu bir kez daha

tekrar eder ve **"Harb-i umûmîde Anadolu'nun sebebi felaketi nasıl Ermeniler oldu ise, istiklâl muharebesinde de sebebi nikbeti Rumlar olmuştur"** diyerek, bunlara Mâliye'den ödeme yapılmamasının bir hak olarak görüldüğünü ve **Yahudiler'in durumunu da hükûmetin değerlendirebileceğini** açıklar.

Konya Mebûsu Musa Kâzım, açıklamalardan ikna olmuş olacak ki, teklîfini geri çeker ve **Giresun Mebûsu Hacim Muhiddin**, Yahudilerin İzmir'in işgali sırasında Yunanlılarla beraber olduğunu ve bugün gerek İzmir gerekse İstanbul'da iktisâdî damarlarını emdiklerini belirterek, Mâliye Vekîli'nin söz vermesini ister.

Gümüşhane Mebûsu Zeki, Yahudilerin ve Kozan Mebûsu Âlî Saip, İstanbul'a gelen Ermeniler'in kapsamda olup olmadığını sorması üzerine, **Mâliye Vekîli Mustafa Abdülhalik** (Kângın sonraki adı Çankırı), Emvâl-i metrûke kanûnun kimlere tâtbîk ediliyorsa tâtbîk edildiğini belirterek, ısrarlı sorular üzerine gayet net yanıt verir:

"Bize mensub olmayanlara mümkün olduğu kadar müşkilat göstereceğiz."

Kanûnda ayrımcılığın nasıl yapılacağı gizli celsede bu kadar net ifâde edilir. Önce ikinci ve ardından da dördüncü mâdde kabûl edilir ve alenî celseye geçilir.

Gizli oturumda görüşülen bu iki mâddeyle birlikte 18 mâddelik tasarı, 3 Nisan 1340 tarih ve 459 no'lu **1324 Temmuz'undan 1339 Senesi Gayesine Kadar Bilcümle Matlûbât ve Düyûnu Hazînenin Sûret-i Mahsûbuna Dâir Kanûn** olarak kabûl edilir.[251]

Mâdde 1- *Hudûd-ı millî dâhilinde kalan mahallerde **Hazînenin 1324 senesi temmuzu ibtidasından** (1 Temmuz 1908'den) **1339 senesi hitâmına** (31 Aralık 1923'e) **kadar** sabit ve mütahakkık (tahakkuk eden) her nevî düyûnu (borcu) 1339 senesi mâliyesi hitâmına (1 Mart 1924'e) kadar güzerân olan (geçen) müddetler*

251 *DÜSTÛR*, 3. tertip, C. 5, 11 Ağustos 1339-30 Ekim 1340, 2. baskı, Ankara-1948, s. 382-384.

zarfında ***Emvâl-i metrûke ve milliye satış muamelâtından başka*** *muvâzene-i umûmîye dâhil rüsûm ve tekâlif (vergiler) ile ücûrattan (ücretlerden) ve alelumûm (genel olarak) ukuddan (şartlardan) eşhâs-ı ferdiye ve hükmiye zimmetinden (sâhibliğinden) tahakkuk etmiş olan matlûbâtı Hazînenin kâffesi (bütünü) ile takas ve mahsûb olunur:*

1336 senesi ibtidâsından 1339 senesi nihâyetine kadar Hükûmet-i milliye bütçeleri dâhilinde tahakkuk eden düyûn ile işbu müddete ait eşhâs zimemi (borçları) ve avanslar hakkında bu mâdde ahkâmı carî olmaz.

Kanûnun amacı birinci mâddede bu şekilde ifâde edilir.

İkinci meşrûtiyetin ilân edildiği **1 Temmuz 1908 ile 31 Aralık 1923** arasındaki Hazîne'nin bütün borçlarıyla, 1339 mali yılı sonuna (1 Mart 1924'e) kadarki dönemdeyse, Emvâl-i metrûke ve milliye satışı istisna olmak üzere, harb vergisi dâhil tüm vergi ve harçlarıyla diğer işlemlerden doğan bütün alacağının takas ve mahsûb edilmesi hedeflenir.

Hem Emvâl-i metrûke hem de Emvâl-i milliye satışlarının istisna tutulmasında, 15 Nisan 1339 tarih ve 333 no'lu Kanûnla sürgün edilen ya da kaçan veya kaybolanın mallarıyla ilgili tasfiye işleminin yapılmasından kaynaklandığını sanıyoruz. Çünkü mallar Hazîne adına kaydedilir ve daha sonra çıkarılan kanûnlarla dağıtmaya ve satılmaya başlanmıştır.

7 Teşrini-sani 1341 (7 Kasım 1925) tarih ve 65 no'lu tefsirle, Emvâl-i milliye ve mübâdeleye gayr-ı tâbi kişilere ait Emvâl-i metrûkenin kirâlanması bedelinin mahsûb işlemine tâbi olması hükmü getirilir,[252] ama birinci mâddedeki satış işlemi istisna kalmaya devâm eder. Bu istisna ancak 27 Kanûnisani 1926 tarih ve 726 no'lu Kanûnla kaldırılır.

Ayrıca bu kanûnla, 1920-1923 dönemiyle ilgili Hükûmetin bütçe dâhilindeki borç ve avansı da bu mâdde kapsamında değerlendirilmez.

---

252 *DÜSTÛR*, 3. tertip, C. 7, 2. tabı, Teşrinisanı 1341-Teşrin-i evvel 1926, Ankara-1944, s. 4; *Resmî Ceride*, 16 Teşrinisani 1341 ve no: 220.

Vatandaş bireyin Hazîne'ye yani devlete olan borcu ve alacağının mahsûb ve takas edilmesi işleminde birinci mâddede belirtilen istisna dışında, **Türkiye Cumhûriyetl vatandaşı Ermeni ve Rumlar'ın da nasıl ayrıma tâbi tutulacağı** 2'inci ve 4'üncü mâddenin gizli celsede tartışıldığı biçimde formüle edilir.

Kurtuluş savaşın finansmanına katkıda bulunanlara ellerindeki mazbataya göre, Müslüman ve öyle anlaşılıyor ki Yahudi ise ödeme yapılacakken, Rum ve Ermeniler'e yani Hıristiyanlara ödeme yapılmayacağının formülü gizli celsede açıklanır.

Cumhûriyetin ilânından sonra ve 24 Anayasası'nın kabûlünden hemen önce BMM bükûmeti idâresi altında yaşayanlardan Müslüman ve Yahudi isen vatandaş yani **'bizden'** ve Hıristiyan (Rum ve Ermeni) isen gayr-i vatandaş yani **'öteki'** tanımı, bir kanûnda bu şekilde resmîleştirilir.

17- MAHSUBTA 'FİİLİ' UYGULAMA DEĞİŞTİRİLMEDİ

1 Temmuz 1908-31 Aralık 1923 dönemiyle ilgili olarak Türkiye Cumhûriyeti devleti, Osmanlı dönemi de dâhil Osmanlı'dan Türkiye sınırları içinde kalan bölgedeki vatandaşı ile Hazîne arasındaki borç ve alacağını mahsûblaştırması işlemini yukarıda belirttiğim gibi bir kanûnla düzenler.

Mahsûb işleminde başlangıç tarihi olarak, harbin başlangıç yılı 1914 değil de, nedense İkinci Meşrûtiyetin ilân edildiği temmuz 1908 seçilir.

Bir devletin vatandaşıyla harb vergileri dâhil tüm borcu ve alacağında böylesi bir takas ve mahsûb işlemine gitmesi kamu düzeni açısından olumlu, fakat gizli celsede bizzât ifâde edildiği biçimiyle fi'len ayrımcılık yapılacak olması da olumsuz bir durumdur.

Mâliye tarihi ve vatandaşlık konumu açısından bu denli önemli konuya kısaca değineceğim.

Kısaca Mahsûb-i Umûmî Kanûnu denilen 3 Nisan 1340 tarih ve 459 no'lu **1324 Temmuzundan 1339 Senesi Gayesine Kadar Bilcümle Matlûbât ve Düyûn-ı Hazînenin Sûret-i Mahsûbuna**

Dâir Kanûnda mahsûb işlemi ve mürâcaat süresinin 1 Haziran 1926'ya kadar devâm edeceği (**Mâdde 8 ve 6**) ve bakîye kalan borçlara yüzde 2 faiz uygulanacağı (**Mâdde 11**) gibi hükümler de yer alır.

Kanûn birinci mâddesiyle ilgili yayımlanan üç tane tefsirin ardından, kanûn yeniden ele alınır. Burada esâs olarak tasarının görüşülmesi sırasında Meclis'te kurtuluş savaşının finansmanı ve devletin iç borçlanmasıyla ilgili önemli açıklamalar yapılır.

726 no'lu **3 Nisan 1340 tarih ve 459 numaralı mahsûb Kanûnuna Müzeyyel Kanûn** 27 Kanûn-ı Sani 1926'da kabûl edilir.[253]

Tasarıyla ilgili ilk **eski Mâliye Vekîli ve Gümüşhane Mebûsu Hasan Fehmi,** ilk söz alır. **"İstikraz-ı dâhilî tahvilleri** (iç borç tahvilleri) **malûm-ı âlinizdir ki, 17,5 milyon liradan ibârettir"** diyen Hasan Fehmi, bugün itibâriyle piyasada kalan borcun 10-12 milyon lira olduğunu, ayrıca icrâ edilmeyen 3,2 milyon lira borcun bulunduğunu ve kanûna uygun olarak devlete verilecek icâr (kirâlama) bedellerinin de 5-6 milyon liraya ulaştığını belirterek, emlâki metrûke ve emlâki milliye satışının mahsûb işleminden istisna tutulmasının yanlışlığına dikkat çeker.

1339 yılına kadar Emvâl-i milliye satışının çok da önemli miktarda olmadığını ve büyük miktarda Emvâl satılmadığını, ama Emvâl-i menkulenin satıldığını, kurtarılmış bölgelere giden memûra üç aylık maaşının karşılığı olarak ev eşyasının verildiğini açıklayan **Hasan Fehmi,** bunun için istisna yapılmasını gerektirecek bir durumun olmadığını ve mahsûb işleminin 1340 yılma kadar tüm alacak ve borcu kapsaması gerektiğini ifâde eder.

3 Nisan 1924 tarih ve 459 no'lu **'Emvâl-i milliye ve Emvâl-i metrûke satışının istisna olması'** hükmünü içeren birinci mâddesi, 726 no'lu Kanûnla değiştirilir ve istisna da kaldırılır.

---

253 *TBMM ZC*, II/21-16 ve 27 Ocak 1926, s. 183-200 tartışma bu ilk görüşmede yapılır, s. 260-261, 269-270, 280-281 ve 285-286; *DÜSTÛR*, 3. tertip, C. 7, 2. tabı, Teşrinisani 1341-Teşrin-i evvel 1926, Ankara-1944, s.200-201; *Resmî Ceride*, 27 Şubat 1926 ve no: 291.

Harbin yaşandığı bölgede binâ ve yapılarla deniz araçların hasârının Hazîne'den tazmin edilemeyeceğini öngören ikinci mâddeyle birlikte tartışmanın, Anadolu'daki kurtuluş mücadelesi nedeniyle 1336 (1920) yılından itibâren hep **'sahai harb'** yani bütün memleket dâr-ül-harbdir denildiğinin gündeme getirilmesi ve bu nedenle Mâliye'nin de gerekli ödemeyi yapmadığı şeklinde yoğunlaşması üzerine **Mâliye Vekîli ve Trabzon Mebûsu Hasan**, sahai harbin ateş hattı olduğunu ve tüm milletin hasârının tazminin de mümkün olmadığını ve 12-13 milyon lira olarak belirtilen iç borcunsa ne kadar olduğunu tam bilemediğini ifâde eder.

Devletin elindeki 15 milyon liralık emlâkından senede 300 bin lira gelir elde ettiğini kaydeden **Mâliye Vekîli**, harb vergisiyle ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapar:

"Malûm ya eski devirdeki **Tekâlif-i Millîye** (millî vergiler) ve harbiye nakden ve başa baş vâcib-üt-tediyedir. 1336'dan evvel hükûmeti sakıta zamanına ait tekâlif-i harbiyeden bahse gelince; malûm-ı âliniz kanûn-ı mahsûb mûcibince tekâlif-i harbiye (savaş vergileri) mazbataları malın yüzde 10'una taalluk eder.

Alınan malın yüzde 10'udur, bazen yüzde 20'sidir.. yüzde 10'u, yüzde 20'si alınan bir malın bakıyesinin kıymet-i tekâlif-i harbiye vazedilmeden evvelki kıymeti gibidir..

Tekâlif-i harbiye-Tekâlif-i Milliye demeyeyim. Çünkü **Tekâlif-i milliye nakittir**- hükûmeti sabıkaya ait olan Tekâlif-i harbiye mazbataları onlardan mütevellit olan düyûn, Meclis-i Âlî'nin kabûl ettiği Mahsûbu Umûmî Kanûnu mûcibince değil, devletin her hangi şâhıs zimmetinde vacibüttediye olan matlûbâtı ile başa baş kabîli mahsûbtur..

Tekâlif-i harbiye için yapılacak muâmele tamamen Hazîne'nin aleyhine ve yalnız sâhibleri lehinedir.

Ve nihâyet bu tekâlif-i harbiye mazbataları şahsı düyûn olduğu hâlde toplama sûretiyle biliyorsunuz ki, birçok karıcılığa da sebep olmaktadır."

Oysa 3 Nisan 1924'teki gizli celsede Ermeni ve Rumların ellerindeki tekâlif-i milliye ve harbiye mazbatalarının ödenmemesiyle ilgili yapılan tartışmanın ardından, yaklaşık iki yıl sonrasında

benzer söylem bir kez daha tekrar edilir.

Tekâlif-i harbiye ve hükûmetin satacağı gayr-i menkulle ilgili düzenlemeyi içeren üçüncü mâddeyle ilgili devâm eden tartışma üzerine **Muvâzene-i Mâliye Encümeni Mazbata Muharriri ve Çatalca Mebûsu Şâlih**, şu açıklamayı yapar:

"El-yevm mahsûb edilmemiş 3 milyon 279 bin liralık deynden (borçtan) bahsedilmektedir. Halbuki şimdi kabûl buyurduğumuz, seferberlikte işgal ve tahrîb edilmiş olan mebânî mazbataları olmak üzere takriben 10 milyon liralık bir deyn vardır..

Ayrıca tasfiye-i hesabatın tahakkuk ettirmiş olduğu 2 milyon 470 bin liralık bir deyn ilmü haberi vardır.."

Tasarı mâddeleri, kimi önergelerin dikkate alınmasıyla yapılan tadîlât sonrasında oylanır ve kabûl edilir. Birinci mâddede, mahsûb işlemi yapılacak 1 Temmuz 1908-1923 olan dönemi 1339 mali yılı sonu şeklindeki değişiklik nedeniyle 1 Temmuz 1908-1 Mart 1924 olarak düzenlenir.

Kabûl edilen ikinci mâdde kendi içinde de çelişkili:

Mâdde 2- *Umûmî seferberlik ilânından 1 Teşrin-i Sani 1340 (1 Kasım 1924) tarihine kadar cihet-i askerîyece vaz-ı yed olunan mebânî (binâlar; yapılar) ile merâkibî bahriyenin (gemiler) icâr ve bedeli hasârları olarak tahakkuk eden düyûn (borç), birinci mâddede muharrer matlûbât ile (alacakla) mahsûb edilir.*

*Ancak **muharebenin fi'len ceryan ettiği saha dâhilinde** muharebe müddetince **işgal veya tahrîb edilen** mebânî ve merakibi bahriyenin hasârâtı tazmin olunmaz.*

Ayrıca devâmı fıkrasında mürâcaat süresini 1926 sonuna kadar uzatan ikinci mâdde, seferberlik süresince kirâ bedelini ödemeyi ve hasârı karşılamayı mahsûb işlemiyle öngördüğü hâlde, seferberlik döneminde fi'lî savaşın yaşandığı bölgeyi bu hüküm dışında tutuyor; neden?

Gizli celsedeki tartışmanın, alenî celsede kanûni ifâdesi mi?

Mâliye Vekîli de, mâddenin görüşülmesinde bu yönde beyânda bulunmuştur.

Seferberlikle ilgili verilen haktan, savaş bölgesindeki insanlar neden mahrûm bırakılır?

Mâdde 7-*3 Nisan 1340 tarihli mahsûb Kanûnunun işbu kanûn ile fesih ve tadîl edilmeyen ahkâmı bakîdir.*

Yukarıda 3 Nisan 1924'de **gizli celsede tartışılan** ve kabûl edilen 3 Nisan 1340 tarihli kanûnun 2'inci ve 4'üncü ve değiştirilmeyen diğer mâddelerinin yürürlükte olduğunu düzenleyen bu 7'inci mâddeyle, böylece **Rum ve Ermenilere ait mazbataların ödenmemesi** ve mahsûb işleminden yararlanmamasıyla ilgili uygulamanın devânı edeceği de bir kez daha ifâde edilmiş olur.

Kanûn, ayrıca, 1339 yılı mali senesi sonuna (1 Mart 1924'e) kadarki tüm Hazîne borcu ve alacağının mahsûb edilmesi (**Mâdde 1**), emlâki milliye ve metrûkenin satışında yüzde 6 iskonto yapılması (**Mâdde 4**), mahsûb müddetinin 1928 sene-i mâliyesine (1.6.1928'e) kadar uzatılması (**Mâdde 6**) gibi hükümler içerir.

3 Şubat 1926 tarih ve 731 no'lu Kanûnla 459 no'lu mahsûb Kanûnunda, millî sınırlar içinde ikamet eden yabancı tebaalıların mürâcaat süresiyle ilgili değişiklik yapılır.[254]

Öyle ki *Resmî Gazete*'de yayım tarihi itibâriyle, mahsûb Kanûnunda değişiklik yapan 726 no'lu Kanûn, 731 no'lu Kanûndan sonra yürürlüğe girer.

Mûracaât süresi yeterli bulunamamış olacak ki, 15 Ekim 1927'ye kadar uzatılır.[255] Müracaât süresini ağustos 1928 sonuna kadar uzatan ve rütbeleri iâde edilen askerlerle ilgili düzenleme, 17 Mayıs 1928 tarih ve 1274 no'lu müzeyyel kanûnla yapılır.[256]

---

254 *TBMM ZC*, II/22-3.2.1926, s. 34-35; *DÜSTÛR*, 3. tertip, C. 7, 2. tabı, Teşrinisani 1341-Teşrin-i evvel 1926, Ankara-1944, s. 218; *Resmî Ceride*, 11 Şubat 1926 ve no: 295.

255 23 Haziran 1927 tarih ve 1138 no'lu 726 no'lu Kanûnda değişiklik yapan kanûn için *TBMM ZC*, II/33-23.6.1927, s. 627-630; *DÜSTÛR*, 3. tertip, C. 8, 2. basılış, Kasım 1926-Ekim 1927, Ankara-1946, s. 955; *Resmî Ceride*, 11 Temmuz 1927 ve no: 630.

256 *TBMM ZC*, III/4- 17.5.1928, s. 157: *DÜSTÛR*, 3. tertip, C. 9, 2.basılış, Kasım 1927-Ekim 1928, s. 556-557; *Resmî Ceride*, 28 Mayıs 1928 ve no: 900.

Daha önce 1928 yılı sonuna kadar uzatılan mahsûb işlemini yapmanın süresi tekrar **1 Haziran 1931'e kadar uzatılır.**[257]

Ayrıca mahsûb işlemi dışında tutulan avansla ilgili düzenleme, 26 Mart 1931 tarih 1801 no'lu Kanûnla yapılır ve 1920-1929 dönemi kullanılan avansın, 1930 ve 1931 yıllarına ait bütçede mahsûb edileceği ve seyyar sergi ile evrak değişikliğiyle ilgili giderin de bu işleme tâbi olacağı hükmü getirilir.[258]

Tenunuz 1908-1 Mart 1924 döneminde Hazîne'nin tüm gerçek ve tüzel kişilerden kanûnda belirtilen borcu ve alacağında mahsûb işleminin yapılmasıyla ilgili mürâcaat süresi 1 Haziran 1931'e kadar uzatılmış olsa da, gizli celsede tartışıldığı ve beyân edildiği gibi 3 Nisan 1924 tarihli kanûnla **TC vatandaşı Rum ve Ermenilerin mahsûb işlemlerinin yapılmaması yönündeki sınırlama** daha sonra çıkarılan kanûnlarla değiştirilmez, aynen yürürlükte kalır.

mahsûb işlemini düzenleyen kanûnlar[259] **kasım 1988** yılına kadar yürürlükte kalır.[260]

18- SONUÇ

İttihâdçı iktidârın ekim 1918'de son bulmasının ardından İstanbul hükûmetsiz kalmaz ve Anadolu'da Erzurum ve Sivas Kongreleriyle yönünü belirleyen kurtuluş hareketi, 23 Nisan 1920'de yeni Meclis'in açılmasını sağlar.

---

257 *DÜSTÛR*, 3. tertip, 11'inci cildin devâmı, 14 Teşrinisani 1929-15 Teşrin-i evvel 1929, Ankara-1930, s. 1297; *Resmî Ceride*, 2 Haziran 1930 ve no: 1509.

258 *DÜSTÛR*, 3. tertip, C. 12, Teşrinisani 1930-Teşrin-i evvel 1931, Ankara-1931, s. 476; *Resmî Ceride*, 30 Mart 1931 ve no: 1764.

259 3 Nisan 1340 tarih ve 459 no'lu, 27 Ocak 1926 tarih ve 726 no'lu, 3 Şubat 1926 tarih ve 731 no'lu, 23 Haziran 1927 tarih ve 1138 no'lu, 17 Mayıs 1928 tarih ve 1274 no'lu, 31 Mayıs 1930 tarih ve 1661 no'lu.

260 *Resmî Gazete*, 8 Kasım 1988 ve no: 19983.

Büyük Millet Meclisi (BMM), İstanbul ve Ankara şeklindeki ikili iktidâr yapısına son vermeye yönelik ilk adımı 7 Haziran 1920'de atar. Bu kanûnla, İstanbul'da Osmanlı Meclis-i Meb'ûsan'ın işgali ve çalışmasına ara verme tarihi olan 18 Mart 1920 sonrasında İstanbul Hükûmetinin bütün işlemleri yok sayılır.

Ayrıca kasım 1922 tarihi itibâriyle saltanatı kaldıran BMM, tüm yetkinin kendisinde olduğu yönünde karâr alır.

BMM, İstanbul Hükûmeti'nl yetkisiz kılar, ama hem Osmanlı'ya ait mevcûd idâre yapısını benimsemede hem de İttihâdçı iktidâr sırasında ve daha öncesinde çıkarılan Osmanlı dönemine ait pek çok hukukî düzenlemeyi benimseyip **uygulamada bir sakınca görmez.**

Bunlardan önemli olan bir tanesi de, sürgün edilen kişilerin mallarıyla ilgili Osmanlı mevzûatıdır.

Cumhûriyet öncesinde Büyük Millet Meclisi döneminde, insanların sürgün edilmesi nedeniyle geride kalan malları yani resmî tanımlamasıyla Emvâl-i metrûke konusu gündeme ilk kez mart 1337'de gelir. Düşmân İstilâsından Kurtulan Mahâllerde Eshâbının Firârına Mebnî Sâhibsiz Kalan Emvâl-i Menkule ve Mezrûât Hakkında Kanûn Lâyihasının geçmişi eylül 1920'ye kadar geriye gider.

Tasarı kanünlaşınadan önce, **Başkumandan ve BMM Reisi Mustafa Kemâl**'in ordunun insan ve araç-gereç gücünün arttırılması, yiyecek ve giyeceğinin karşılanması amacıyla **7-8 Ağustos 1921** tarihinde Tekâlif-i Milliye Emri (Millî Vergi Buyruğu) adı altında yayımladığı 10 emrinden 6'ıncısı, Emvâl-i metrûkeyle ilgili olup, bu emirle Hazîne'nin idâresindeki Emvâl-i metrûkeden yararlanılması hedeflenir.

Tekâlif-i Milliye ve diğer borçlanma gereği verilen mazbatalara rağmen, Türkiye Cumhûriyeti vatandaşı **Rum ve Ermeniler'e** Türkiye Cumhûriyeti'nin ödeme yapmayacağıyla ilgili resmî kanûni düzenleme, kısaca Mahsûbi Umûmî Kanûn denilen 3 Nisan 1340 tarih ve 459 no'lu **1324 Temmuzundan 1339 Senesi Gayesine Kadar Bilcümle Matlûbât ve Düyûnu Hazînenin Sûreti Mahsûbuna Dâir Kanûnla** yapılır.

Daha sonra değişiklik yapılırsa da, kanûnun özü aynı kalır. Tüm gerçek ve tüzel kişilerin borcu ve alacağıyla ilgili mahsûb işleminden sadece Rum ve Ermeniler istisna tutulur. Ve bu amaç, bizzât Mâliye Vekîli tarafından BMM kürsüsünden ifâde edilir.

İşgalden kurtarılan bazı bölgelerde Emvâl-i metrûkeyle ilgili neler yapılacağını belirleyen 20 Nisan 1922 tarih ve 224 no'lu **Memâlikî Müstahlasadan Firâr ve Gayubet Eden Ahâlînin Emvâl-i Menkule ve gayr-i nmenkullerinin İdâresi Hakkında Kanûnda** (Belge 5- Kurtarılan bölgedeki mallar satılıyor), Emvâl-i metrûkenin Hükûmetçe idâre edilerek, açık artırmayla satılması ve kurtarılan bölgeye **'kaçan veya kayholan'** kişilerden dönenlere malıyla emânetteki parasının geri verilmesi gibi düzenlemeye gidilir.

BMM'de İttihâdçı iktidârın uyguladığı sisteme dönülmesi konusu ilk kez, İzmir'in Yunan işgalinden kurtarıldığı sırada 14 Eylül 1338'de yani 14 Eylül 1922'de gündeme gelir; önce gizli ve ardından alenî celsede yapılan oturum sonunda kabûl edilen bir karârla, İstanbul Hükûmetinin 8 Ocak 1920 tarihli karârnâmesi yürürlükten kaldırılır.

Bu 8 Ocak 1920 tarihli **Âher mahallere nakledilmiş olan eşhâsın 17 Zilkade 1333 tarihli karâr-nâme mûcibince tasfiyeye tâbi tutulan Emvâl-I hakkında karâr-nâme** (Belge 6- İttihâdçı Tasfiye Kanûnu yürürlükten kaldırılır), Mustafa Kemâl'in Erzurum mebûsu seçildiği, ama kişisel olarak bizzât İstanbul'a giderek çalışmasına katılmadığı son Osmanlı Meclis-i Meb'ûsan'ın açılmasından dört gün önce İstanbul Hükûmeti tarafından yayımlanır.

Karâr-nâme, İttihâdçı iktidârın mayıs 1915'ten itibâren sürgün ettiği kişilere ait el koyduğu mallarla ilgili değerlendirme yapar ve malın sâhiblerine geri verilmesinden, tazminat ödemesine kadar bir dizi düzenlemeyi içerir.

Bu konuda yapılan çalışmalarda bazen adı geçen karâr-nâme gereği ne kadar işlem yapıldığı ya da ne kadar insana malının geri iâde edildiği veya ne kadar emânetteki paranın ödendiği resmen açıklanmış değil.

Bu karâr-nâmenin BMM'de kaldırılmasından bir süre sonra Emvâl-i metrûkeyle ilgili 5 lâyiha ile 1 tezkere, tek tasarı olarak BMM gündemine gelir ve görüşme sonunda yasalaşır.

9 mâddelik, gerek 13 Eylül 1331 tarihli Tasfiye Kanûnun gerekse bu kanûnda değişiklik sağlayan 15 Nisan 1339 tarihli 333 no'lu **Âher Mahâllere Nakledilen Eşhâsın Emvâl, Düyûn ve Matlûbât-ı Metrûkesi Hakkındaki 13 Eylül 1331 Tarihli Kanûn-ı Muvakkatın Bazı Mevâddını Muaddel ve 20 Nisan 1338 Tarihli Emvâh Metrûke Kanûnu Nasih Kanûnun** (Belge 7- İttihâdçı Tasfiye Kanûnu yeniden yürürlüktedir) öngördüğü sistem, **kurtarılan bölgelerdeki kaçan ve kaybolanlarla** ve aher mahallere nakledilen (sürgün edilen) şâhıslar birlikte değerlendirilir ve bunların geride bıraktığı tüm taşınmaz malların **tasfiyesi** amaçlanır.

Böylece kanûnla, Anadolu'nun işgalden kurtarıldığı, saltanatın kaldırıldığı, Lozan'da görüşmelerin sürdüğü ve İzmir İktisâd Kongresi'nin yapıldığı siyasi ve iktisâdi ortamda nisan 1923'de Osmanlı dönemi İttihâdçı iktidârın mevzûatı ve uygulaması yeniden yürürlüğe konur.

Ayrıca 13 Eylül 1331 tarihli geçici kanûnun uygulanmasında olduğu gibi, BMM Hükûmeti'nin 15 Nisan 1339 tarihli kanûnun 8'inci mâddesi gereği hazırlanan 29 Nisan 1339 tarihli ve 2455 no'lu Karâr-nâmeyle kabûl edilen **13 Eylül 1331 tarihli Kanûn-ı Muvakkat ile İşbu Kanûnun Bazı Mevâddım Muaddil 15 Nisan 1339 tarihli Kanûnun Suver-i Tâtbîkiyesini Mübeyyin Tallmât-nâmesinde** (Belge 8- Tasfiye Talimât-nâmesi) Emvâl-i metrûkeyle ilgili yapılacaklar tek tek sıralanır.

Talimât-nâme, 7,5 yıl önceki 13 Eylül 1331 tarihli kanûnun 8'inci mâddesi gereği yürürlüğe konan 26 Teşrin-i evvel 1331 (8 Kasım 1915) tarihli 14 Mayıs 1331 Tarihli Kanûn-ı Muvakkatın Suver-i İcrâiyesi Hakkında Nizâm-nâme ile birçok yönden aynı hükümleri içerir.

Emvâl-i metrûkenin tasfiyesi amacıyla BMM döneminde yeniden oluşturulan **Tasfiye Komisyonların** yapısı, önce ekim 1922'de ve sonra nisan 1923'de yeniden düzenlenir.

13 Eylül 1331 tarihli kanûna göre çıkarılan **26 Ekim 1331**

tarihli Nizâm-nâmede İçişleri Bakanlığının tâyin edeceği başkan ile Adalet ve Mâliye bakanlarının seçtiği birer üyeden oluşan Tasfiye Komisyonu yapısı, 20 Nisan 1922 tarih ve 224 no'lu Kanûndan sonra çıkarılan **31 Ekim 1922 tarih ve 1954 no'lu Karâr-nâmeyle** (26 Ekim 1331 tarihli tüzüğün bu mâddesi değiştirilir) mahallin en büyük mülki amirinin tâyin edeceği mâl memûru başkanlığında, idâre meclisi ve belediye meclisi ve varsa ticâret odası üyelerinden birer kişiden oluşması şeklinde değiştirilir ve savcının da denetleyici olarak görev yapması sağlanır.

Tam 7 yıl sonra yapılan bu değişikliğe göre Tasfiye Komisyonları **29 Nisan 1923**'e kadar görev yapar ve bu tarihteki talimât-nâmeye göre, yeniden bakanlığın atamasıyla oluşturulması benimsenir.

Tasfiye Komisyonu, Mâliye Vekâletinin tâyin edeceği reis ile azâ ve Adliye Vekâletinden seçilmiş bir azâdan kurulacak ve bunun yanı sıra, gerekirse Mâliye Vekâletinden tekrar bir azâ daha tâyin edilebilecektir.

Bu anlamda, Emvâl-i metrûkeyle ilgili hukuku mevzûatın yanı sıra, Osmanlı dönemi teşkilâtı da benimsenir.

1- Osmanlı'da Erzurum'da, Edime'de, Mudanya'da, İstanbul'da, Ankara'da, Antakya'da, Adana'da, Samsun'da ve daha pek çok vilâyette toplam **33 Tasfiye Komisyonu oluşturuldu**; peki, BMM döneminde hangi vilâyetlerde kaç tane Tasfiye Komisyonu kuruldu?

2- Komisyonların tuttuğu **defterler** ne oldu?

3- Vilayetlerde ne kadar ve kaç kişiye ait gayr-i menkul kayda alındı?

4- Transferi sağlanan gayr-i menkuller, kimler adına kayda geçirildi?

5- Ne kadar para, kaç kişi adına emânet hesabına yatırıldı ve kaç kişiye ödeme yapıldı?

Bu anlamda Tasfiye Komisyonlarm ne yaptığıyla ilgili araştırma sadece Osmanlı dönemiyle sınırlı kalmayıp, BMM dönemini de kapsaması, amacı aynı olan faâliyetin bütünlüğü açısından bir zorunluluktur.

Bu dönemde, Cumhûriyet ilânı öncesinde BMM'nin birinci devresinde, Emvâl-i metrûkeyle ilgili İttihâdçı iktidâr dönemine ait Osmanlı'daki sisteme geri dönülür ve Emvâl-i metrûkenin yani resmî tanımlamayla terkedilmiş taşınmaz mallarının tasfiye ve bir diğer ifâdeyle de transfer edilmesine yönelik uygulamaya devâm edilir.

CUMHURİYET ADALETİ

Büyük Millet Meclisi'nin (BMM) birinci devre çalışmaları 1923 nisan ayının üçüncü haftasına kadar devâm eder. Nisan ayı başında 1921 Anayasası'nın 23 mâddesinin dışında, 4'üncü, 5'inci ve 6'ıncı mâddelerdeki amacın gerçekleşmesi halinde seçime gitmeyi öngören 'Mâdde-i Münferide' mâddesinin kaldırılması ve yeni seçimin yapılmasını isteyen teklîfin kabûl edilmesiyle seçim safhına girilmiş olur.

Mecliste **3 Nisan 1923**'deki oturumda seçimi öngören teklîf kabûl edilir.

Kanûnla seçmen yaşı 25'den 18'e indirilir, vergi mükellefi olma koşulu kaldırılır ve 20 bin erkek nüfûsu temsil etmek üzere 1 mebûs seçimi gibi değişiklikler yapılır, seçimler yine iki derecelidir.[261]

Aynı dönemde fırkalaşmaya yönelik çalışmalara da hız verilmiş ve Anadolu ve Rumeli MHC Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemâl, BMM'de İkinci Gruba karşı verdiği mücadelede Halk Fırkası'nın programatik temelini oluşturan **9 umdeyi** 8 Nisan 1339'da/1923'de açıklar.

BMM'nin birinci devresinin son oturumu 16 Nisan 1339'da yapılır ve bir daha ki toplantıyı 21 Mayıs 1339'da yapmak üzere çalışmalara ara verilir, o gün de (21 Mayıs) gerekli çoğunluk sağlanamadığı için Meclis açılmaz ve artık gündemde seçimler vardır.

---

261 *TBMMZC*, I/28-3.4.1339/1923, s. 322-349; Ahmet Demirel, Birinci Meclis'te Muhalefet, İkinci Grup, İletişim Yay., İstanbul-2003, s. 511-525.

Seçimlerde sadece muhalefetteki İkinci Grup üyeleri değil, eski İttihâd ve Terakki'nin ileri gelenlerinin varlık gösterememeleri de sağlanmış, **güdümlü seçimle** 9 umdenin etrafından toparlanan adaylar kazanmıştır.[262]

Seçimlerden sonra BMM'de ikinci (II.) devrenin ilk oturumunun 2 Ağustos 1339'da yapılacağı açıklanır, ama 70 mebûsun katılması üzerine açılış 4 Ağustos'a ertelenir ve bu tarihte de gerekli çoğunluk sağlanamayınca açılış 11 Ağustos'a kalır.[263]

BMM'nin ikinci devresinin ilk toplantısı 11 Ağustos 1339'da yani 11 Ağustos 1923'te yapılır.

Zabıtlarda 'Azayı muhteremenin adeti 270'[264] olarak belirtilen ikinci dönem toplam mebûs sayısı, 286[265] ve 287[266] olarak gösteren çalışmalar da vardır.

Mustafa Kemâl, **hem İzmir hem de Ankara**'dan yani iki yerden birden mebûs seçilir ve İzmir Mebûsu Tevfik Rüştü'nün verdiği önergede (ki bu devrenin ilk önergesidir) gündeme getirilir ve Mustafa Kemâl'in İzmir ve Ankara mebûsluklarına devâm etmesi istenir.[267]

Mustafa Kemâl, BMM reisliğine İzmir Mebûsu kimliği ile 196 oyla seçilir, 13 Ağustos 1339'daki oturumda[268] ve iki ay sonrası dönemde ise yalnız Ankara mebûsu olarak çalışmalarını

---

262 Mete Tunçay, *Türkiye Cumhûriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması*, 1923-1931, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul-1999, s. 49.

263 *Anadolu'da Yeni Gün*, 2 Ağustos 1339, *Vakit* ile *Hakimiyet-i Milliye* 3 Ağustos 1339 ile Anadolu Ajansı 4 Ağustos 1339'dan aktaran Faruk Alpkaya, *Türkiye Cumhûriyeti'nin Kuruluşu*, 1923-1924, İletişim Yayınları, İstanbul-1998, s. 31.

264 *TBMM ZC*, II/1-11 Ağustos 1339, s. 2.

265 *Türk Parlamento Tarihi, TBMM-II. Dönem, 1923-1927*, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, C. 3, s. 5.

266 Faruk Alpkaya, s. 395-399; Mahmut Goloğlu, *Türkiye Cumhûriyeti*, Goloğlu Yayınları, Ankara-1971, s. 318-326.

267 *TBMM ZC*, II/1-12.8.1339, s. 28.

268 *TBMM ZC*, II/1-13.8.1339, s. 36-42.

sürdürür.[269] Ancak Ankara Mebûsu Mustafa Kemâl'in Reis-i Cumhur seçilmesinin ertesinde 30 Ekim 1339'da, Mustafa Kemâl'den boşalan İzmir Mebûsluğu mazbatasını Ahmet Hamdi alır.[270]

Lozan Antlaşması Meclis'te 22-23 Ağustos 1339'da/ 1923'te görüşülür ve kabûl edilir. Kanûn teklifi 4 mâdde halinde olup, oylamada her mâdde için 200'ün üzerinde kabûl ve 13-14 ret oyu verilmiştir.[271]

Cumhûriyet ilânı öncesinde resmen 11 Eylül 1923'de Halk Fırkası'nın kurulması sonrasında, fırka grubu, meclis öncesi çalışmaların yoğunlaşması anlamında bir nevî gayr-i resmî Meclis kimliğindedir. Nitekim, cumhûriyet ilânını sağlayan tüm yasal değişikliği öngören düzenleme, Halk Fırkası Grubu'nda kabûl edilmesinden sonra saat 18'den itibâren Meclis'te tartışılmış ve kabûl edilmiştir.

24 Teşrin-i evvel 1339 (24 Ekim 1923) tarihli toplantının 1. oturumunda BMM Reis-i Sani Âlî Fuat, 23 Ekim tarihli Meclis başkanlığına yaptığı başvuru ile askerî görevi nedeniyle Reis-i Sanilik görevinden istîfâ eder ve ret sesleri yükselirse de, toplantıyı yönetmekte olan **İkinci Reisvekîli İsmet**, ".. müsaade buyurulmasını istirham ediyorum" yönündeki uyarısı sonrasında hay-hay sesleri yükselir ve **Âlî Fuat'ın** (Cebesoy) **Reis-i Sanilikten istîfâsı** kabûl edilir.[272]

2. oturumda Dâhilîye Vekâletinden istîfâ eden Âlî Fethi,[273] üç gün sonra da 27 Ekim'de İcrâ Vekîlleri Heyeti Reisliğinden de[274] istîfâ eder.[275] Ve oturumdaki reis yine İkinci Reisvekîli İsmet'tir;

---

269 Mahmut Goloğlu, *Türkiye Cumhûriyeti*, s. 322.

270 TPT/II-3, s. 431.

271 *TBMM ZC*, II/1-22-23.8.1339, s. 245-284.

272 *TBMM ZC*, II/3-24.10.1339, s. 10-11.

273 *TBMM ZC*, II/3-24.10.1339, s. 39.

274 V. İcrâ Vekîlleri Heyeti yani 5. BMM Hükûmeti'dir; 14.8.1923-27.10.1923.

275 *TBMM ZC*, II/3, s. 39, 75-76.

İcrâ Vekîlleri Heyeti seçilene kadar, Âlî Fethi görevine devâm eder.

Gerek Âlî Fuat'ın gerekse Âlî Fethi'nin istîfâsın, zamanın gazeteleri şaşkınlık yaratan gelişmeler ve hükûmet bunalımı olarak değerlendirir.[276] Âlî Fuat anılarında, Ankara'dan ayrılmadan önce BMM Reisi Mustafa Kemâl'e veda ettiği zaman (27 Ekim gecesi) kendisine başarılar dilediğini aktarır.[277]

Meclis, 29.10.1339'da (yani 29 Ekim 1923'de) BMM saat 18.00'de **İkinci Reisvekîli İsmet**'in başkanlığında çalışmalarına başlar. Teşkilât-ı Esâsî'ye Kanûnunda değişiklik yapılmasını öngören teklîfle ilgili **Kanûn-ı Esâsî Encümeni mazbatası okunur** ve üzerinde tartışmaya başlanır.[278]

11 Ağustos'tan 29 Ekim'e kadarki geçen sürede Meclis çalışmalarında bu teklîfi hangi mebüsların ne zaman verdiğiyle ilgili tutanaklarda her hangi bilgi bulunmamaktadır.

Yalnız Halk Fırkası Grubunda Anayasa'da değişiklik yapmak üzere sürdürülen çalışmalarm geçmişi 2 Ekim'e kadar uzanmaktadır. 4 Ekim'de toplanan Halk Fırkası Divânı **devletin adının Türkiye Cumhûriyeti** olmasını karârlaştırmış olup, bu yöndeki çalışmalarını sürdüren fırkanın Mütehassıslar Encümeni, 14-15 Ekim Reis-i Cumhur'un yetkilerini görüşmüş ve 29 Ekim'e kadar çalışmalarına devâm etmiştir.[279]

1921'de kabûl edilen Teşkilât-ı Esâsı Kanûnu'nun yani Anayasa'nın 1'inci, 2'inci, 4'üncü, 10'uncu, 11'inci ve 12'inci mâddelerinin değiştirilmesi istenen mazbatadaki tarih de 29 Ekim 1339'dur; aynı günkü tarih. Oturumda **Kanûn-ı Esâsî Encümeni Reisi Yunus Nadi**, mazbata hakkında bilgi verir ve mâddelerin

---

276 Faruk Alpkaya, age, s. 74-87.

277 Âlî Fuat Cebesoy, *Siyasî Hatıralar-2*, Temel Yayınları, İstanbul-2002, s. 31.

278 *TBMM ZC*, II/3-29.10.1339, s. 89-100.

279 Dönemin gazeteleri *Vatan, Anadolu'da Yeni Gün, Tevhid-i Efkâr, Hakimiyet-i Milliye* gazetelerinden aktaran Faruk Alkaya, a.g.e, s. 54-73, 87-89.

görüşmelerinde Vasıf (Saruhan), Eyüp Sabri (Konya), Rasih (Antalya), Şeyh Saffet (Urfa), Emin (Eskişehir), Yahya Galib (Kırşehir), Avni (Bozok), Celâl Nuri (Gelibolu), Süleyman Sırrı (Bozok) ve Dr. Fikret (Ertuğrul) söz alır ve değerlendirmelerde bulunur ve Karahisarışarki Mebûsu Mehmet Emin (Yurdakul) ise konuşmasında,[280] cumhûriyete vurgu yapar:

"14 asır sonradır ki, eş arkadaşlar!.. **14 asır evvel Peygamber Muhammed'in Mekke duvarlarında kurduğu hükûmeti, bugün de Türk milleti Ankara'ya kurmuştur...** Yaşasın Cumhûriyet."

20 Kanûn-i Sâni 1337'da (yani 20 Ocak 1921'de) kabûl edilen Teşkilât-ı Esâsî'ye Kanûnu'ndaki değişiklikle, "**Türkiye devletinin şekli hükûmet, cumhûriyettir** (Mâdde 1). **Türkiye devletinin dinî İslâm ve resmî lisânı Türkçe'dir** (Mâdde 2). Türkiye Reis-i Cumhuru devletin reisidir (Mâdde 11)" kabûl edilir.[281] Cumhûriyet ilânı kanûnuyla devlet, **hem bir resmî dine hem de resmî bir dile** kavuşmuştur.

1921 Anayasasının 11'inci mâddesinin iller düzeyinde öngördüğü federatif yapı, "Türkiye reisicumhûru, devletin reisidir. Bu sıfatla lûzum gördükçe Meclis'e ve Heyet-i Vekîliye riyâset eder" şeklinde değiştirilir.

Cumhûriyet, **1921 Anayasanın öngördüğü federal sistemini** temel alan 'çoğulculuk' ve demokrasi üzerinde şekillenmeyince, bastırılan demokratik talepler bugüne dek çözümlenememiştir.

'Devletin resmî dinî ve dilini öngören cumhûriyeti' kabûl eden değişiklik sonrasında Ertuğrul Mebûsu Dr. Fikret'in önergesi üzerine **Reis-i Cumhur'un seçimine geçilir** ve herhangi bir mebûsun aday olarak dahi göstermeden yapılan seçimde Oturum Reisi İkinci **Reisvekîli İsmet**, sonucu açıklar:[282]

---

280 *TBMM ZC*, II/3-29.10.1339, s. 96.

281 29 Teşrin-i evvel 1339 tarih ve 364 no'lu Kanûn, *DÜSTÛR*, 3. tertip, C. 5, 11 Ağustos 1339-30 Ekim 1340, 2. basılış, Ankara-1948, s. 158.

282 *TBMM ZC*, II/3-29.10.1339, s. 99-100.

"Türkiye Cumhûriyeti için yapılan intihâbta reye iştirâk eden âzanın adedi 158'dir. 158 âza müttefikan **Ankara Mebûsu Gazi Mustafa Kemâl Paşa Hazretlerini** Cumhûriyet Riyâsetine intihâb etmişlerdir (sürekli alkışlar ve yaşasın sadâları)."

BMM'nin II. Devresindeki kayıtlara göre mebûs toplamı 270 ile 287 arasında değiştiğine göre, Reis-i Cumhur seçimine 112 ya da 129 mebüs katılmamıştır.

Meclis'in 29 Ekim'deki oturumunda cumhûriyet ilân edilmiş ve ardından hemen reisicumhur da seçilmiştir. Oylamaya katılanların listesi tutanaklara eklenmemiş olup, saat 18.00'de başlayan Meclis çalışması 21.00'de biter.

Cumhûriyet ilânını sağlayan değişiklikle, böylece 1921 Anayasası'nın demokrasinin taban bulmasını ve kurumsallaşmasını sağlayacak iller düzeyinde öngördüğü federalizm de anayasadan çıkarılır.

O günden bugüne Cumhûriyet Reisinin resmî ikametgâhı olan Çankaya Köşkü'nün arâzîsi de, 1915'de el konulan yani resmî olarak **'sâhibsiz'** olarak tanımlanan gayr-i menkullerdendir.

Köşkün yeri Ermeni âilesi **Kasapyanlar'ın bağıymış**. Ankara'nın tepesindeki bu arâzîde Kasapyan âilesinin üç katlı binâsı da 1932 yılına kadar ilk Cumhurbaşkanlığı Köşkü olarak kullanılır ve sonradan müze olarak restore edilir. Ve âilenin Keçiören'deki bağ evine de Vehbi Koç âilesi el koymuştur.[283]

Ayrıca Mustafa Kemâl'in 1919'da Samsun'a çıkmadan önce kullandığı, Raûf'dan (Orbay) İsmet'e (İnönü), Kâzım Karabekir'e, Âlî Fuat'a (Cebesoy) kadar pek çok kişiyle Anadolu'da neyi, nasıl yapabileceğiyle ilgili görüşmeyi sürdürdüğü için **'Mustafa Kemâl'in kurtuluş planlarını hazırladığı ev'** olarak bilinen ve bugün Atatürk Müzesi olan Şişli, Halâskar Gazi Caddesi'ndeki binâ da Kasapyan âilesinin.[284] Eğer isim benzerliği

---

283 Bağın sâhibi Roz-Ohannes Kasapyan'ın torunu Edward J. Çuhacı'nın açıklaması, *AGOS*, 20 Nisan 2007, sayı: 577.

284 Şevket Süreyyâ Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemâl, 1881-1919*, C. I, Remzi Kitabevi, 4. baskı, İstanbul-1969, s. 349.

değilse, Ankara'daki Cumhurbaşkanlığı Köşkü ve Şişli'deki ev Kasapyan Âilesi'ne aittir.

Cumhûriyet ilâm sonrasında önce Halîfelik kaldırılır ve ardından yeni Anayasa kabûl edilir. Ticâretten medeni kanûna bir dizi hukukî değişiklikler daha yapılır ve sistemin kurumsallaşması sağlanır.

3 Mart 1924'deki kanûnla halîfeliğin kaldırılmasından (431 no'lu Kanûn) sonra 20 Nisan 1924'de kabûl edilen Anayasa'da da **'devletin dinî İslam'** dır hükmü, laikliğin kabûl edilmesiyle birlikte 11 Nisan 1928'deki değişiklik yapılana kadar yürürlükte kalır. Halîfeliğin kaldırılması öncesinde de, Şeriye ve Evkaf ve Erkânı Harbiye vekâletlerinin ilgasını öngören tasarının kanûnlaşması sırasında **Diyânet İşleri Başkanlığı** (mâdde 3) **ve Genelkurmay Başkanlığı'nın** (mâdde 9) kurulması aynı kanûnla birlikte sağlanır.[285]

Böylece, bugünden daha net görüldüğü üzere Sünnîlik dışındaki diğer mezhep ile dinî asimile etmekle görevlendirilen ve devlet bütçesiyle finanse edilen bir Sünnî devlet teşkilâtı kurulur.

Urfa Mebûsu Şeyh Saffet ile 53 mebûsun Halîfeliğin kaldırılmasıyla ilgili verdiği kanûn teklîfinin görüşülmesi sırasında hükûmet adına açıklamada bulunan **Adliye Vekîli Seyit** (Dâr-ül-fünûn'da fıkıh müderrisi), İslam tarihi ve mezhepler üzerinde durarak **Türklerin mezhebinin Hanefi** olduğunu anlatarak, halîfeliğin kaldırılması yönünde hayli geniş değerlendirmede bulunur:[286]

Mâdde 1- ***Halîfe halledilmiştir. Hilâfet, hükûmet ve cumhûriyet manâ ve mefhumunda (kavramında) esâsen mündemiç (içine yerleşmiş, sokulmuş) olduğundan hilâfet makamı mülgadır.***

---

285 Kanûn no: 429, *TBMM ZC*, II/7-3.3.1924, s. 21-24; *DÜSTÛR*, 3. tertip, C. 5, 11 Ağustos 1339-30 Ekim 1340, 2. basılış, Ankara-1948, s. 320-321.

286 *TBMM ZC*, II/7-3.3.1924, s. 27-49). Halîfeliğin kaldırıldığı kanûn (431 no'lu Kanûn, *DÜSTÛR*, 3. tertip, C. 5, 11 Ağustos 1339-30 Ekim 1340, 2. basılış, Ankara-1948, s. 323-324.

Hilafetin esâs olarak hükûmet ve cumhûriyette mana ve kavram olarak içine yerleşmiş olmasından dolayı, hilafet makamının kaldırıldığı ifâde edilir. Buna göre, bugün hükûmet ve cumhûriyet hâlen hilâfeti içermiş durumdadır, yani halîfeliği kimin temsil ettiğiyle ilgili bir düzenleme yapılır. Halîfelik bu şekilde **'halledilmiştir'** ve resmî bir din teşkilâtı da faâliyete başlamıştır.

Zabıtlara Hanefîlik olarak kayda geçirildiği gibi, bir TC kurumu olarak Diyânet İşleri Başkanlığı'nın kurulması ve etkinliğinin arttırılması, İmam Hatiplerin açılması (1930'larda kapanması, 1950'lerde yeniden açılması) gibi kurumsal yapılanmalarla İslam aslında, Sünnî İslam'da netleşir. Ve bu da, sistemin bir diğer ana karakterini oluşturur.

1920'lerdeki lâiklik süreci, devletin çeşitli din ve mezheplere eşit uzaklıkta olmamak temelinde şekillenir ve günümüze kadar gelir.

Nitekim **1961 Anayasası**'nın iki kuruma Anayasal statü verir. Bunun bir tanesi bugün yakından bildiğimiz **Millî Güvenlik Kurumu**'dur (Mâdde 111) ve diğeri de **Diyânet İşleri Başkanlığı**'dır (Mâdde 154). Bu iki kurum 1982 Anayasası'nda da durumu daha güçlendirilerek aynen yer almıştır.

Tüm lâiklik ve **'din elden gidiyor'** söylemine rağmen, sistemin homojenleştirme politikası **Türk-Sünnî İslam birliği** temelinde yürütülmüştür.

1924 Anayasası'nda da yer alan **'Vatandaşlık bakımından herkes Türk'**türdeki yoğunlaşma, vatandaşlık bağının ötesinde **'tek etnik kimlikli'** tanımlamaya dönüşerek sistemin etnik ana karakterini oluşturmuştur.

1910'ların kadrosal ve siyasal mirası üzerinde Mustafa Kemâl önderliğinde şekillenen yeni oluşumla, İttihâd ve Terakki'nin 1910'lar çizgisinde ısrarcı olan İttihâdçılar arasındaki çatışma, kimi kez geçiştirilmişse de en son 1926'da kırılmayla nihâyete son bulmuş ve Mustafa Kemâl önderliğindeki 'modernite' hareketi, 'etnik ve dinî homojenleşmeye' yönelik pragramatik yaklaşımı ve bunun icrââtı itibâriyle politik ve ekonomik istikrârı tam sağlayamamıştır.

82 Anayasası'nın Başlangıç bölümünde ifâdesini bulan **Atatürk'ün Türk Milliyetçiliği**, İttihâdçı Türk Milliyetçiliği temelinde belirlenmiş ve resmî ideolojinin değişmez özünü oluşturmuştur.

Bugünün Türkçesiyle kendiliğinden olmuş gibi 'terkedilmiş mallar' olarak tanımlanan Emvâl-i metrûkenin mevcüd mevzüatın ve iktidârın oluruyla oluşturulan 'fi'lî' durumun kalıcı hukukî kimliğe kavuşması cumhûriyetin ilk yıllarında 1920'lerin ikinci yarısında gerçekleşmiştir.

Terkedilmiş taşınmaz mallarla ilgili olarak Osmanlı döneminin fi'lî örgütsel ve hukukî temeli üzerinde bir faâliyet sürdürülmüştür.

1- TÜRKLER VE GAYR-İ TÜRKLER

"Her Türk hür doğar ve hür yaşar..." (Mâdde 68) ve "Türkler kanûn karşısında eşittirler..." (Mâdde 69) ve **"Türkiye'de din ve ırk ayırt edilmeksizin vatandaşlık bakımından herkese 'Türk' denir..."** (Mâdde 88) ve "Siyasi hakları olan her Türkün, yeterliğine ve hakedişine göre, devlet memûru olmak hakkıdır" (Mâdde 92) hükümlerini içeren **1924 Anayasası**'nın kabülünden yaklaşık iki ay öncesinde, resmî olarak etnik kökeni Türk olmayanlar ve esâs olarak da Müslüman daha doğrusu (sonraki politikalarını dikkate almak kaydıyla) Sünnî olmayanlar anayasada ifâde edildiği gibi **Türk dışında, yani gayr-i Türk** olarak tanımlanır ve bunların çalışma hayâtından tasfiyesi amaçlanır.

İstanbul Mebûsu Âlî Rıza'nın, Cumhûriyet ilânı öncesinde şirketlerde Türk memûr istihdâmı hakkındaki 13.10.1339 tarihli sorusu önergesini Nafıa Vekîli, yaklaşık dört ay sonra yanıtlar.[287]

Nafıa Vekîli Süleyman Sırrı (İstanbul), itilâfname (uyuşma) ile kayıt konduğunu ve şirketlerdeki müstahdemin (ücretli çalışan, amele dışındaki memûr kastediliyor N.O.) Türk olacağı zorunluluğu getirildiğini belirterek, ilgili şirketler hakkında tek tek bilgi verir.

---

287 *TBMM ZC*, II/5-6.2.1340, s. 612-614.

Tramvay Şirketinde 1339'da 1.140 Türk varken bu sayı, 1 Kanûn-i Sani 1340'da 1.480'e çıktı ve bu dönemde de 495 olan **gayr-i Türk** (Vekîl'in tanımı aynen böyle) sayısı 139'a inmiştir, ecnebi sayısı da 31'den 16'ya gerilemiş ve işten çıkarılan gayr-i Türk sayısı 356 olup, 340 Türk işe alınmıştır.

Tünel Şirketlerinde 1339'da 39 olan Türk çalışan sayısı, 1 Kanûnisani 1340'da 59'a yükselmiş ve 29 gayr-i Türk sayısı da 4'e inmiştir.

Şark Demiryollarında 1 Temmuz 1339-1 Şubat 1340 dönemi mukayesesi, 868 Türk memûr adedi 1.309'a yükselirken, 130 Yahudi memûr adedi 84'e, 120 Ermeni memûr adedi 18'e, 24 Katolik memûr adedi 10'a, 14 Alman memûr adedi 10'a gerilemiştir.

Elektrik Şirketinde bugün Türklerin adedi 432. "Burada ecnebî olarak kalanlarm adedi ise Musevi 10, Katolik 64, ecnebi 57, Rum ve Ermeni 25 tane kalmıştır. Dikkat buyurulursa diğerleri hemen hemen gitmiş demektir. Kaldı ki Su Şirketinde hiç kalmamıştır. Yalnız 3 tane ecnebi kalmıştır."

Terkos Su Şirketinde 178 tane Türk, 17 tane ecnebi, 103 Rum ve Ermeni bulunuyor. "Ki bu şirketin mukavelesine göre bunları biz çıkarmak hakkını hâiz değil iken hükûmetin nokta-i nazarını onlara telkin ettik. Onlar da bu fikri kabûl ettiler ve bugün 109 adedi terk-i vazîfe etmiştir. Tâbiî bunların hiç kalınaması şâyan-ı arzüdur. Ve 6 ay nihâyetinde de hükûmetin yapmış olduğu itilâfnameyi tamamiyle tâtbîk edeceğiz."

Bu, **istihdâmın Türk'leştirilmesinin** politikasının yoğunlaştırıldığının ifâdesidir.

Soru önergesini veren Âlî Rıza, 1339'un mayıs ve haziran aylarında imtiyâzlı şirketlerin Ankara'ya çağrıldığını ve yeni itilâfname yapıldığını ve bütün memûrların Türk ve Müslüman olmasının kabûl edildiğini, ama 6 ayda yapılacakken 7-8 ay geçmesine rağmen memûrun ekserîsinin gayr-i Türk olduğunu belirterek, şöyle devâm eder: "**Ve hattâ amele bile Türkleşmemiştir.** Hâlen gayr-i Türk olan anâsır o şirketlerden ekmek yiyor. Öbür tarafta İstanbul'da birçok halk sefâlet içinde inliyor..."

İstanbul Mebûsu Âlî Rıza, yaklaşık bir yıl sonra da konuyu yeniden gündeme getirir ve İstanbul Tramvay Şirketi'nde müstahdem amele hukukunun temini ve gayr-i Türk amelenin ihracı ve buna mütedâir mütalâ-a nâmenin nazar-ı dikkâte alınmasını temenniyatına dâir takrîri, başvekâlete gönderilir.[288]

Çalışma hayâtında gayr-i Türklerin tasfiyesini öngören düzenlemenin yaşandığı dönemde, Lozan Antlaşmasına (Mâdde 37-45) göre, 'Müslüman olmayanlar' ya da 'gayr-i Müslimler' (yani Hıristiyanlar, Musevi vs...) olarak yapılan tanımlama resmî söylemde, **'Ermeni, Rum ve Yahudi'** olarak belirlenince, diğerleri Süryaniler, Keldaniler, Ezidiler vs... yok sayılmıştır.

Lozan'a göre resmî olarak 'azınlıkların 'Ermeni, Rum ve Yahudi olarak belirlenmesi bile, en hafifinden Lozan'ın delinmesidir.

Gayr-i Müslimler, Lozan Antlaşması kapsamındaki hakkını önce yaşatmak istemiş, ardından da kullanmaktan vazgeçtiğini bizzât yazılı olarak vermiştir. Lozan'a göre 1925 yazında oluşturulan komisyonlar, **baskıların** artması üzerine 10 Eylül 1925'de Yahudi, bunu takiben Ermeni ve 27 Kasım 1925'te de Rum cemaati, Lozan Antlaşması'nın 42'inci mâddesinin sağladığı bu haklardan vazgeçtiğini beyân eden içerikte birer belgeyi imzâlayıp dönemin hükûmetine vermesi,[289] yani fi'len **'herkes Türk'**türün resmî ilânıdır. Bunlar sadece 1920'lerde kalmamıştır.

Resmî söylemde yer almayan dinî grup içinde 29 harften biri olmayan W değil, bildik X harfi kullanılıyor, hem de iki tane. Aynen böyle nüfûs cüzdanında **din hânesinde** yan yana **'XX'** yazılıyor.[290] Haberden anlıyoruz ki, nüfûs memûru, Êzîdî yazmamak

---

288 *TBMM ZC*, II/12-17.1.1341, s. 129.

289 Av. Yuda Reyna, Av. Ester Moreno Zonana, *Cemaat Vakıfları*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, 2003, İstanbul, s. 44-70; Rıfat N. Bali, *Bir Türkleştirme Serüveni*, İletişim Yayınları, 2001, s. 95-102; Avner Levi, *Türkiye Cumhûriyeti'nde Yahudiler*, İletişim Yayınları, 1998, s. 70-74) **Hıristiyan ve Musevilerin hukukî açıdan Türkleştirilmesi'**dir (Doç Dr. Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi ve Türkleştirme'Politikası*, İletişim Yayınları, 2001, s. 112-113.

290 15 Kasım 2004 tarihli *Ülkede Özgür Gündem* ve Radikal.

için 2004 yılında böyle bir keyfiyette bulunuyor.

Çalışma hayâtında 'gayr-i Türk'ün tasfiyesine benzer politikaların devâmı sonucunda **Türkiye'deki Türk Vatandaşlarına Tahsîs Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanûn**[291] ile 'Türk vatandaşları'nın yapacağı işler tek tek, ayak satıcılığı, çalgıcılık, bar oyunculuğu ve şarkıcılığı, baytarlık vs. olarak sıralanır.

Vatandaş olmak kamuda çalışmaya yetmez şartı, özel vurgulamayla yaşam hakkı bulamaz ki, bunun için bugün Rum, Ermeni, Yahudi, Süryani bir memûr bulunamaz ve Sünnî olmayan Alevi memûr da hiyerarşide belli kademelerin ötesine yükselemez.

Bunun için Memûrin Kanûnu'nun,[292] 4'üncü mâddesinde, **"Memûr olabilmenin 1'inci şartı Türk olmak"** ve 5'inci mâddesinde, "Müstahdem olmanın 1'inci şartı Türk olmak"[293] olarak düzenlenmiştir.

Memûr olmakta öngörülün **'Türk olmak'** politikası, **Gümrük Komisyoncularına Ait Kanûnu**'nda[294] gümrük komisyoncusu olmanın öncelikli şartı 'Türk olmak'la (Mâdde 4) sürdürülür ve devânunda **İskân Kanûnu** ile[295] **'Türk ırkından olan, olmayan'** ve **'anadili Türkçe olan, olmayan'** (Mâdde 3, 7, 11 ve 12) ayrımıyla nüfûsun Türk'e göre dağılımını amaçlayan ve esbâb-ı mûcibesi **'dil, ekin ve kan birliğini'** temin etmek olarak belirlenen 11'inci mâddeye göre asimilasyoncu politikalar uygulanır ve 1940'da da **Gözlükçülük Hakkında Kanûnu**'na[296] göre gözlükçü (Mâdde 1) olmanın birinci şartı da **'Türk olmak'** olarak belirlenmiştir.

---

291 Kanûn no: 2007, BMM'de kabûl tarihi: 11.6.1932.

292 Kanûn no: 788, TBMM, ZC II/23-18.3.1926, s. 251-262.

293 *TBMM ZC*, II/23-15.3.1926, s.179-180.

294 19.6.1927, kanûn no:1093.

295 14.6.1934, kanûn no: 2510.

296 30.12.1940, kanûn no: 3958.

Türkleştirmenin politikası çalışma ve ekonomik hayâtta egemen kılınmanın sonunda gayr-i Türklerin sermayedarlarını tasfiyesine yönelik politikalar olarak da uygulanır; **Varlık Vergisi ve devlet tertibi 6-7 Eylül,**[297] bu politikanın en şiddetlisi olarak yaşanır.

'Türk'leştirmenin (ve Sünnî'leştirme ile birlikte) bu denli kabûl gördüğü politik koşullarda, sadece ekonomik ve çalışma hayâtı değil, buna bağlı olarak mülkiyet de 'Türk'leştirilmiştir.

2- HÜKUMET ÖNCE DAĞITIR, SONRA SATAR

Cumhûriyetin kurumsallaştığı yıllarda, ele alınan konulardan biri de, İttihâdçı iktidârın kurum politikasından kalan, Emvâl-i metrûke yani sâhibinin kaçtığı, kaybolduğu veya uzaklaştığı iddia edilen ve kanûni tanımlamayla **'terkedilmiş'** ya da **'terkedilen'** taşınmaz mallardır.

1923 yılının sonunda verilen bir önergenin yeni yılın mart ayında gündeme alınmasıyla yeniden tartışılır.

Nisan 1923'de yapılan düzenlemeyle **bükûmetin idâresinde olan Emvâl-i metrûkenin,** usâd (asiler) ya da lüzûm olması halinde bir kamu birimi tarafından kullanıldığı dikkate alınarak gündeme getirilir.

Yunanistan-Türkiye mübâdele anlaşması gereği Ege, Marmara, Trakya'da ve İç Anadolu'dan Yunanistan'a giden Rumlar'ın, bu bölgelere muhâcir olarak yerleştirilen Yunanistan'dan gelen Müslümanlar'a verilenden artta kalan mallar da Emvâl-i metrûke kapsamında değerlendirilir.

Kimi tasarıda veya tasarının esbâb-ı mûcibesinde ya da yasada ifâde edildiği gibi Emvâl-i metrûke, Ermeni ve Rumlar'dan kalan taşınmaz mallardan oluşur.

---

297 Gökşin Sipahioğlu, **"Zamanın İstanbul Valisi Kerim Gökay, bana bir tertip olduğunu söyledi"** dedi, CNNTürk, 21 Eylül 2006, Bir Yudum İnsan Programı, saat: 22.30.

Emvâl-i metrûkenin dağıtılmasını öngören bir tasarı Halîfeliğin kaldırılmasından hemen sonra ve 24 Anayasası'nın kabûlünden hemen önce görüşülür ve yasalaşır.

Erzurum Mebûsu Rüştü Paşa ve rüfekası (arkadaşları), Mübâdele, İmâr ve İskân Kanûnun 8'inci mâddesinin değiştirilmesini öngören teklîfi,[298] muhâcire verilecek Emvâl-i metrûkenin dağıtılmasını önerir[299] (ve lâyihanın görüşülmesi tutanaktan **Ek 4- Hükûmetin emlâki tahrîb olana gayr-i menkul dağıtınasıyla ilgili kanûn tasarısının görüşülmesi**).

Bununla ilgili olarak Mübâdele, İmâr ve İskân Encümeni Mazbatasında, memlekette vukubulan isyanlar ve düşmân istilâsı nedeniyle halkın mutazarrır (zarar görmüş) olduğu ve Hükûmet tarafından halkın zâyiâtları nisbetinde, taşınmaz mallardan emlâk ve arâzînin dağıtılması önerilir. Muvâzene-i Mâliye Encümeni Mazbatası da ayni yöndedir. Encümen mazbatasında aynen şu tesbîd yapılır:

"... **Hükûmet tarafından tahrîb olunmuş** bir hayli emlâk mevcûd olduğu muhakkak bulunduğundan bu esbâb ve vesâik ile zarar-dide olan halkın meh-ma-emken (mümkün olduğu kadar) zararlarını Emvâl-i metrûkeden artacak olan emlâk ve arâzînin kendilerine bir nisbet dâhilinde tevzîî sûretiyle tahvin lâzım olduğu kanaati Encümenimizde tahassul eylemiştir (oluşmuştur)."

Birinci mâddeyle ilgili yoğun tartışma yaşanır.

Sivas Mebûsu Halis Turgut Erzurum, Sivas, Kayseri'de tahrîb edilmiş birçok ebniyeler (binâlar) bulunduğunu hatırlatması üzerine **Âlî Cenani**'nin (Gaziantep) cevabı "Valiler yıktı" olur. Halis Turgut, valilerin şahsî çıkarları için yıkmadığını memleketin imârı için yapıldığını, ama yine de 80-100-150 kadar muhitte adamların evleri yıktığını da beyân eder.

---

298 Teklif Meclis gündeminde, *TBMM ZC*, I/3-12.11.1339, s. 345.

299 *TBMM ZC*, I/7-13.3.1340, s.411-420.

Emlâkin harâb olduğu üzerinde durulur ve **Malatya Mebûsu Reşit Ağa** (tutanaktaAğa olarak yazıyor) önceliğin muhâcire verilmesini ifâde ederken, Eskişehir Mebûsu Emin de **"Emlâki metrûke Hükûmetin malıdır. Satmaya mezûndur"** değerlendirmesini yapar.

Karesi Mebûsu Vehbi, Kayseri örneğinden bahseder ve memleketin imârı maksadıyla vali ile belediyenin bazı evleri yıktığı ve ev sâhiblerine de, "Size filân yerden ev vereceğiz" dediklerini ve Sivas'ta da benzer durumun yaşandığını hatırlatarak, yerli ahâlîden ihtiyaç sâhiblerine verilmesini önerir.

Beyazit Mebûsu Şefik, Şarkta yaşananları anlatarak önceliğin 'Asıl vatan evlâdı olan, yurdu harâbolan, hak ile yeksan olan ahâlîmizde' olduğunu belirtir.

Kayseri Mebûsu Ahmed Hilmi, Kayseri'de bir mahallenin cezaevi yapmak için yıkıldığını ve buradaki insanların Mâliye'ye birçok mürâcaatı olmasına karşın hâlen sokakta yaşadığını ve Karahisari Şarkî'de de hükûmetin gördüğü lüzûm üzerine benzer yıkımların yaşandığını hatırlatarak, hükûmetin bir an önce çözüm bulmasını gündeme getirir.

İzmir Mebûsu Mustafa Necati, hem İmâr Vekâleti Vekîli hem de Adliye Vekîli olarak, tasarı lehinde değerlendirmede bulunur.

Mustafa Necati, İmâr Vekâleti Vekîli olarak, emlâki metrûkenin mübâdeleye tâbi olan kısmını gelen ahâlîye kanûnen verilmesi zorunluluğuna işaret eder ve diğer kısmı için de Meclis'te karâr verilebileceğini belirterek, düşmânın İzmit ve Karamürsel'de yakarak yaptığı tahrîbat hakkında bilgi verir.

Ve Adliye Vekîli aynı Mustafa Necati de, kanûn Emvâl-i metrûkenin **muhâcire verilmesini** öngördüğünü ve bunun da yapıldığını belirterek, gerekli düzenlemenin yapılması halinde **muhâcine** de yoksullara verilebileceğini ve Vilayeti Şarkîye muhâcirlerinin de iskân edildiğini ifâde eder.

Erzincan Mebûsu Sabit, önergesinde emlâki metrûkeye, arâzî-i metrûkenin de eklenmesini belirttiğini, çünkü **Muş, Van, Bitlis ve sâire gibi yerlerde Emvâl-i metrûkeden bir şey kal-**

madığını ve arâzî-i metrûkeden verilmesi halinde hem zâyiâtların karşılanacağını hem de arâzînin bakımının olacağını anlatır.

Bunun üzerine **Mâliye Vekîli Abdülbalûk** (Kangını), **arâzînin hükûmete ait olduğunu ve arâzînin verilemeyeceğini ifâde eder.**

Uzun tartışmanın sonucunda birinci mâdde oylanır ve kabûl edilir.

Mâdde 1- Mübâdeleye gayr-ı tâbi eşbâsa aidolup **Hükûmet yed'inde** (idâresinde) bulunan metrûk emlâk ve arsa, düşmân, usâd (asiler) ve hasb-el-lüzûm (lüzûm olduğundan) Hükûmet tarafından hedim (yıkma) ve tahrîb veya harb dolayısiyle ihrâk edilmiş (yanmış) olan emlâk sâhiblerine, muhtâc olanlar tercih edilmek şartiyle zâyiâtlarının derecesi nisbetinde tevzî ve temlik olunur (dağıtılır ve verilir).

Mâddede yazıldığı gibi Emvâl-i metrûke literatürüne bir tanımlama daha eklenir. Mübâdillerden sonra bir de **mübâdeleye gayr-ı tâbi eşhâs** yani mübâdele edilmeyen yani sürgün edilen kişi için kullanılır ve 15 Nisan 1339 tarih ve 333 no'lu Kanûnun 6'ıncı mâddesindeki, sebebi ne olursa olsun **'kaybolan veya uzaklaşan hatta izinsiz İstanbul'a gilden'** kişilerin mallarının tasfiye edileceği hükmü dikkate alındığında, mübâdeleye gayr-ı tâbi eşhâstan en geniş anlamda kanûnen **'sürgün edilen ve kaçan ve kaybolan ve uzaklaşan'** olarak tanımlanan kişiler ifâde edilir.

Mübâdele kanûnuyla Yunanistan'la Türkiye arasındaki anlaşma gereği Yunanistan'a giden Hıristiyanlar'a yani Rumlar'a **mübâdil** denilince, bunlardan önce 14 Mayıs 1331 tarihli geçici kanûnla nakledilenlerle yani sürgün edilenlerle birlikte, değişik gerekçeyle taşınmaz malını bırakıp gitmek zorunda kalan kişiler mübâdeleye gayr-ı tâbi eşhâs ya da gayr-i mübâdil eşhâs yani **mübâdeleye tâbi olmayan kişi** olarak adlandırılır.

Aslında 1920'lerin ortasında Emvâl-i metrûkeyle ilgili resmî olarak yapılan tanımlama, Rumlar için **mübâdil** ve Ermeniler için de **'mübâdeleye gayr-ı tâbi eşhâs'** ya da **'gayr-i mübâdil eşbâs'**tır.

Ayrıca mübâdele öncesinde Karadeniz'de Pontuslular ve Trakya'da Rumlar da sürgün edilir ve bir kısmı da kaçar; bu anlamda, Pontuslular'la Rumlar'ın bir kısmı gayr-i mübâdil eşhâstır. Pontuslular ve Rumlar'ın bu durumu kasım ve aralık 1918'de Osmanlı Meclis-i Meb'ûsan'da ve ekim 1921 ile haziran 1922'de Büyük Millet Meclisi'nde tartışılır.

Bu mâddeyle, emlâki tahrîb edilen, yakılan ve hükûmet veya yerel idâre tarafından yıkılan kişilere, hükümetin idâresinde bulunan **'mübâdeleye gayr-ı tâbi eşhâsa'** ait mallardan nisbeti oranda gayr-i menkul verilerek, yapılan zâyiâtın telâfisi amaçlanır.

Emvâl-i gayr-i menkulenin dağıtımıyla ilgili olarak vilâyet ve kazalarda vali ve kaymakam başkanlığında ve diğer ilgili kişilerin katılımıyla oluşturulan **Tevzî ve Taksîm Komisyonu**, arâzînin verimlilik durumuna göre talimât-nâmede belirlenen cetvele uygun olarak dağıtımı gerçekleştirir ve kaydeder.[300] Ve dağıtılan taşınmaz mâl karşılığında **tasarruf senedi** hazırlanır.

13 Mart 1340 tarih ve 441 no'lu Kanûnun 3'üncü mâddesi gereği hazırlanan talimât-nâmede, emlâki tahrîb olanlarla ilgili düzenlenen liste 3 ay belli yerlerde asılı kalması **(Mâdde 1)** ve yasaya göre hükûmet idâresinde bulunan gayr-i menkulün tasarruf senedi karşılığında vergi ve harç alınmadan dağıtılmasıyla ilgili **(Mâdde 6)** düzenlemeye yer verilir.[301]

Birinci mâdde, bir yıl sonrasında 15 Nisan 1341 (1925) tarih ve 622 no'lu Kanûnla şöyle değiştirilir:

---

300 6 Temmuz 1340 tarih ve 683 no'lu Karâr-nâmeyle kabûl edilen Emvâl-i gayr-i menkulei Metrûkenin Kanûnen Hakkı İslâmı Hâiz Muhâciirine Sûreti Tevziîni Mübeyyin Talimât-nâmenin Meriyete Vazına Dâir Talimât-nâme için *DÜSTÛR*, 3. tertip, C. 5, 2. baskı, 11 Ağustos 1339-30 Ekim 1340, Ankara-1948, s. 648-654.

301 30 Eylül 1340 tarih ve 949 no'lu Karâr-nâmeyle kabûl edilen Mübâdeleye gayr-ı tâbi Eşhâstan Düşmân, Usâd ve Hasb-el-lüzûm Hükûmet Tarafından Tahrîb edilmiş Olanlara Tevziîne Dâir Olan 13 Mart 1340 tarihli Kanûnun Suver-i Takibiyesini Mübeyyin Talimât-nâme için *DÜSTÛR*, 3. tertip, C. 5, 2. baskı, 11 Ağustos 1339-30 Ekim 1340, Ankara-1948, s. 657-658.

Mâdde 1- ***Mübâdeleye gayr-ı tâbi eşhâsa ait olup hükûmet yed'inde bulunan metrûk emlâk ile arsalar*** *hükûmetçe alelusûl* ***(usûlüne göre)*** *fürûht edilerek* ***(satılarak) esmânı (bedeli) düşmân, usât ve has-bel-lüzûm hükûmet tarafından hedm ve tahrîb veya harb dolayısile ihrâk edilmiş (yanmış) olan emlâk sâhiblerine -muhtâc olanlar tercih edilmek şartiyle- zâyiâtlarının derecesi nisbetinde tevzî olunur (dağıtılır)***

15 Nisan 1341 tarih ve **622 no'lu** Hükümet Yed'inde Sâhibsiz Olarak Mevcût Bulunan Emlâkin Emvâl ve Emlâki Düşmân, Usâd ve Hasb-el-lüzüm Hükûmet Tarafından Tahrîb Edilmiş Olanlara Nisbet Dâhilinde tevziîne Mütedâir' 13 Mart 1340 tarihli Kanûnun Birinci ve İkinci Mâddelerini Muaddil Kanûn'la **yapılan değişikle, ifâde edilen malların, belirtilen konumda olan insanlara mevcûd usûle görezararı oranında dağıtılacağı ve satılacağı hükmüne göre yeniden düzenlenir. Böylece 662 no'lu Kanûnla, 441 no'lu Kanûn birinci ve ikinci mâddeleri değiştirilir.**

Hükûmetin **'mübâdeleye gayr-ı tâbi eşhâsa ait'** gayr-i menkulleri dağıtması hükmü, bir yıl sonra satılması ve zarar oranında dağıtılması olarak değiştirilir.

Satışa yönelik düzenlemeyle ilgili değişiklik de ikinci mâddede hazırlanır. Dağıtılacak malların bedelinin Mâliye bütçesinden karşılanacağı hükmü, 15 Nisan 1341'de yeniden düzenlenir **(Mâdde 2)**.

İşlem satış da olsa, kaynağa yönelik düzenlemede **'mâliye bütçesinden istihsâl olunacak tahsîsattan'** ifâdesiyle devletin Mâliyesi adres olarak gösterilir.

Satışta parayı Mâliye'den ayrılan tahsîsattan emânet hesabına yatıran hükûmetin, bu parayı gayr-i menkulü satın alandan tahsîl edeceğiyle ilgili her hangi bir ifâdenin bulunmaması da dikkat çekicidir.

Yani anlaşılan o ki, Mâliye parayı ödeyecek, ama geri tahsîlatın nasıl olacağıyla ilgili net ifâde bulunmuyor.

Öbür yandan satışta kaynağın Mâliye bütçesinden verilecek olması, günümüzün iktisâdi ifâdesiyle hem bir yönüyle devlet-

leştirme hem de bir yönüyle özelleştirmedir. Devletleştirme, çünkü parayı devletin Mâliyesi ödemektedir. Özelleştirme, çünkü devletin elindeki Emvâl-i metrûke denilen gayr-i menkuller kişilere satılmaktadır daha doğrusu dağıtılmaktadır.

Gayr-i menkulun satışında 1331 yani 1915 yılı başındaki kayıtlı değeri dikkate alınacak ve toplam bedel karşılığında Mâliye Bakanlığı bütçesinden kişi adına ayrılan kaynak, ödenecek tarihine kadar faizli olarak Zirâat Bankası'na yatırılacaktır.

Peki, niye gayr-i menkulun kıymetinin belirlenmesinde 1920 veya 1923 değil de 1915 yılı?

1915, savaşın yeni başladığı ve Ermeni sürgünün yoğun yaşandığı yıl olup, 1915'den 1925'e savaş koşullarında enflasyonun hayli yükseldiği dikkate alınırsa, gayr-i menkulun kanûn gereği belirlenen fiyatı o günkü koşullara göre çok ucuz olacağı bile bile böylesi bir tesbîtde bulunulur. Ve BMM'deki görüşmelerde de bu durum gündeme getirilir.

Mâdde 3'de, hasâr görenlerin ve muhtâc olanların tedkik edileceği ve bununla ilgili bir talimât-nâme hazırlanacağı, **Mâdde 4**'de neşrinden meriyül-icrâ (yürürlükte) olduğu ve **Mâdde 5**'de kanûn icrâsını Heyet-i Vekîle'nin yapacağı önerilir.

Görüşmenin sonunda tasarı, 13 Mart 1340 tarih ve 441 no'lu **Hükûmet Yed'inde Sâhibsiz Olarak Mevcût Bulunan Emlâkin Emvâl ve Emlâki Düşmân, Usâd ve Hasb-el-lüzûm Hükûmet Tarafından Tahrîb edilmiş Olanlara Nisbet Dâhilinde Tevzîî Hakkında Kanûn** olarak kabûl edilir ve 5 mâddedir.[302] Kanûnla emlâki tahrîb edilmiş ve muhtâc olana, hükûmetin idarisindeki gayr-i menkulün dağıtılması ve bir kısmının da satılması öngörülür. **(Belge 9- Hükûmet, 1924'de dağıtıyor).**

Kanûn yürürlükte kaldığı sürede, buna göre gayr-i menkuller kimlere dağıtıldı veya satıldı?

---

302 *DÜSTÛR*, 3. tertip, C. 5, 11 Ağustos 1339-30 Ekim 1340, 2. basılış, Ankara-1948, s. 336; ayrıca değişiklik için, 15 Nisan 1341 tarih ve 622 no'lu Kanûn *DÜSTÛR*, 3. tertip, C. 6, Teşrinisani 1340-Teşrin-i evvel 1341, Ankara-1934, s. 327; *Resmî Gazete*'te yayını 23 Nisan 1341 ve sayı: 96.

Satış işlemlerinin vadesi ne kadardı?

Dağıtılan ve satılan mallar, kimler adına kayıtlıydı?

Kimler adına Mâliye Bakanlığı Bütçesinden, Ziraât Bankası'na para aktarıldı?

Mâliye bütçesinden yaptığı ödemeyle ilgili kaynağı, gayr-i menkulü alandan tahsîl edebildi mi?

Hükûmetin denetiminde yapılan bu işlemlerle ilgili tutulan kayıtlar nerede?

Kasım 1988'e kadar yürürlükte kalan (ileride **73 yıllık tasfiye** başlığında yeniden incelenecek) bu 441 no'lu Kanûnun kabûlünden 10 gün önceyani 3 Mart 1924'de Zonguldak Mebûsu Halil'in 28 Ocak 1924 tarihli soru önergesine **Başvekîl İsmet** verdiği cevapta, gerek Ermeniler'in gerekse Rumlar'ın mallarının 8/21 Eylül 1332/1916 tarihli Mütemevvilân Kanünu gereği Balkan Harbinden sonra gelenlere verildiği, ama harbin bitimiyle **dönen Ermeniler ve Rumlar ve yeni durumla ilgili olarak** Mâliye ve Mübâdele vekâletleri tarafından yeni düzenleme nedeniyle tasarruflarında sınırlandırmaya gidildiğini ifâde eder.[303] Ve ardından Emvâl-i metrûkeyle ilgili bir başka yasa kabûl edilir.

Meclisteki görüşmede Ayvalık ve Ege, mübâdeleden dolayı gündeme gelir. Mübâdelede gelenlerin zorluklar içinde yaşadığına dikkat çekilir. Mübâdele nedeniyle geleceklere gayr-i menkul dağıtımı 16 Nisan 1340/1924 tarihli 488 no'lu **Mübâdeleye Tâbi Ahâliye Verilecek Emvâl-i gayr-i menkule Hakkında Kanûn**'la sağlanır.[304] Kanûn 10 mâddedir.

Mübâdele kapsamı, TBMM Hükûmeti ile Yunanistan Hükûmeti arasında yapılan anlaşmanın ikinci mâddesinde, "Birinci mâddede öngörülen mübâdele, **a- İstanbul'da oturan Rumları, b- Batı Trakya'da oturan Müslümanları** kapsamayacaktır" olarak belirlenmiştir.[305]

---

303 *TBMM ZC*, II/7-3.3.1924, s. 69-70.

304 *TBMM ZC*, II/8-16.4.1340, s. 874-890.

305 *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler*, Çeviren Seha L. Meray, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul-2001, C. 2, s. 17.

Ayrıca Lozan Antlaşmasının 14'üncü mâddesinde, Bozcaada ve İmroz'un konumu özel statüyle belirlenir. 25 Haziran 1927'de kabûl edilen 1151 no'lu **Bozcaada ve İmroz Nahiyelerinin Mahâlli İdâreleri Hakkında Kanûn**'la her iki adanın özel durumuna yönelik düzenleme yapılır. Buna göre, memûrlar yerli halktan olacak (mâdde 2 ve mâdde 15) ve kendi lisânı ve dinî eğitimi (mâdde 14) verilecektir.[306]

Ama bugün bu kanûnun uygulama sahası o iki adanın insansızlaşmış ve adadaki Rumların malları, o anlamda Emvâl-i metrûke, sadece geçmişin değil günümüzün de bir konusudur.

3- ARTIK TAPULAR FOTOĞRAFLI OLACAK

Hükûmetin kanûnda belirtilen ihtiyaç sâhibine önce dağıttığı ve bir yıl sonrasında sattığı mallar olsun ya da genel olarak taşınmaz malın sâhibliği konusunda yaşanılan sorunlar nedeniyle tapu kayıtlarında fotoğraf kullanılmasının zorunluluğu sınırlı da olsa bir kanûnla kabûl edilir; 1926 yılının ocak ayında. Böylece gayr-i menkulun kime ait olduğunun belgelenmesine imkân yaratılacak ve tasarı gerekçesinde belirtilen sahtekârlıkların yapılması önlenecektir.

Gayr-i menkullerin tasarrufiyesinde tapu senedi ve kayıtlarına fotoğraf ilsâk (yapıştırına) olunmasına dâir (I/711) tasarı gündeme[307] alınır ve mâddeler görüşülür.[308]

Zabtın sonunda Meclis'e 30 Kanûn-ı evvel 1341-30 (Aralık) 1925 tarihli **Başvekîl İsmet** imzâsıyla gönderilen tasarının esbâb-ı mûcibesinde yani gerekçesinde, tapu kayıtlarında sâhibinden habersiz alım-satım, rehin bırakma işlemi sırasında sahtekârlıkların olduğu belirtilerek, tapu kayıtlarına fotoğraf yapıştırılması zorunluluğu üzerinde durulmaktadır:

---

306 *TBMM ZC*, II/33-25.6.1927, s. 680, 726-733; *Resmî Ceride*, 20.7.1927 ve no: 638; *DÛSTÛR*, 3. tertip, C. 8, s. 983.

307 *TBMM ZC*, II/21-4.1.1926, s. 29.

308 *TBMM ZC*, II/21-6.1.1926, s.67-69.

"Yakın zamanlarda imam ve muhtârların resmî mühürleri taklid edilerek ashâbının (sâhibinin) haber ve malûmâtı olmaksızın birkaç parça mülkün birçok para mukabilinde rehin veya beyi ferâğı vuku bulmuştur.

...sahtekârlıklara cüret olunmaktadır.

Bu gibi müessifenin (kötü olayların) önüne geçilmesi maksadiyle bir tedbiri âcil ittihâzının elzemiyeti mülâhaza edilmiş ve bu da emlâk arâzî ashâbının nezdinde bulunacak hüviyeti varakaları ve tapu senedatı ile kayıtlarına kendilerinin birer fotoğraflarının ilsâk ve tasdîk edilmesine mütevekkif bulunmuş.."

Tapu Encümeni Mazbatası da 3.1.1926 tarihli olup, gerekçesi hükûmetin değerlendirmesiyle benzer içeriktedir.

Tasarıyla ilgili ilk söz alan **Aydın Mebûsu Tahsin**, birçok yerde fotoğrafçılığın bile isminin geçmediğini belirterek, bu istemin nasıl gerçekleştirileceğinin imkânsızlığı üzerinde durur.

Giresun Mebûsu Hakkı Tarık, bu tür itirâzların geçersiz olduğunu belirterek, kanûnda "... ilsâk olunmasını arzû eyledikleri taktirde..." ifâdesine dikkat çeker.

Birinci mâdde, tartışma sonrasında yeniden düzenlenmek üzere geri çekilir.

Birinci mâddenin yeni düzenlemesinde, mâdde 1'deki 'fotoğraf yapıştırılmasının isteğe bağlı' hükmü çıkarılır, '**zorunlu**' hâle getirilir ve evvelce Emvâl-i gayr-i menkuleye temellük (mülk edinmiş) ve teferruğ etmiş (bir mülkün tapu işini kendi üzerine yapmış) olanların fotoğraf vermeleri arzûlarına tâbi olduğu şeklinde değişiklik yapılır.[309]

Mâdde 1- *Emvâl-i gayr-i menkuleye ait olan her nevî muâmelâtı tasarrufiye için tapu dâirelerine mürâcaâtla tapu senedatı istihsâl edecek olanlar ile evvelce Emvâl-i gayr-i menkule temellük (mülk edinenler) ve teferruğ edenler (tapusunu üzerine alanlar) tapu senedatı ile kayıtlarına fotoğraf ilsâk olunmasına arzû eyledikleri takdîrde 4 ve 6 ebadında üç nüsha fotoğraflarını*

309 *TBMM ZC*, II/21-23.1.1926, s. 235-240.

tapu dâirelerine tevdi edeceklerdir.

Tartışmaların sonunda mâdde aynı içerikte ve tek cümle olarak düzenlenir ve kabûl edilir. Diğer mâddelerde tartışmalar, birinci mâdde kadar olmasa da devâm eder.

Ve 8 mâddelik 727 no'lu **Emvâl-i gayr-i menkulenin Muâmelâtı Tasarrufiyesinde Tapu Senedatı ile Kayıtlarına Alâkadâranın Fotoğrafları İlsâk Olunmasına Dâir Kanûn** 30 Kanûnisâni 1926'da kabûl edilir (yeniden oylanır).[310]

Konya Mebûsu Musa Kâzım, bu kanûnun kabûlü sonrasında Medenî Kanûnu görüşülürken tapu işlemlerinde bazı kimselerin mahalle nâmına olanı kendi adına şahsileştirdiğini ve sâhib çıktığını, "Şimdi ne oluyor? **Mahâllenin en mutemet tanınan bir adamı nâmına tapuya rabtediliyor.** Halbuki menâfi-i mahallenin nâmına sarfediliyor... mahallerin tasarruf ettiği ahvâlde; nûkut da vardır, Emvâl-i gayr-i menkule de vardır..."[311] açıklamasını yaparak, mûlkiyet transferinin yapıldığını açıklar.

Gayr-i menkullerin birisine ait olduğunun belgelenmesi açısından tapuda fotoğraf yapıştırılmasıyla ilgili düzenleme yapılmazdan önce tapu dâirelerinin görev sahası dışındaki işlemler de bir kanûnla düzenlenir.

Tapu dâireleri hudûd-ı haricindeki Emvâl-i gayr-i menkuleye ait mûamelâtı tasarrufiyenin icrâsına dâir (1/773) numaralı kanûn tasarısı ve Tapu Encümeni Mazbatası[312] gündeme alınır, hiç tartışma ve söz alan olmadan kabûl edilir.[313]

Mâdde 1- ***Ashâbının talebi vukuunda her tapu dâiresi kendi hudûd-ı haricinde kâin (mevcûd), ilişiği ve mani-i kanûnisi olmadığı mahallerinden sorularak tahakkuk eden Emvâl-i gayr-i menkuleye müteallik muamelâtı dahi icrâya mezûndur.***

---

310 *TBMM ZC*, II/21-30.1.1926, s. 296-300; *Resmî Ceride*, 9 Şubat 1926 ve no: 293; *DÜSTÛR*, 3. tertip, *C.* 7, 2. tabı, Ankara-1944, s. 202-203.

311 *TBMM ZC*, II/23-13.3.1926, s. 152-155.

312 *TBMM ZC*, II/21-2.1.1926, s. 4.

313 *TBMM ZC*, II/21-4.1.1926, s.44-45; 11.1 1926'da yeniden oylanır s. 104-105.

Birinci mâddenin ardından, 'neşrinde itibâren geçerlidir' ve 'Mâliye Vekîli icrâ eder' hükümlerini içeren üç mâddelik 11 Kanûn-i Sâni 1926 tarih ve 711 no'lu **Tapu Dâireleri Hudûd-ı Haricindeki Emvâl-i gayr-i menkuleye Ait Muamelâtı Tasarrufiyenin Sûreti İcrâsına Dâir Kanûn** kabûl edilir.[314]

Kasım 1988'e kadar yürürlükte kalan (ileride kanûnların yürürlük durumu bir arada incelenecek) bu 711 no'lu Kanûnla, taşınmaz malın sâhibliği konusunda yaşanılan sorunların önüne geçilmesiyle ilgili tapuda yapılan hizmetlerde düzenleme yapılır.

Ayrıca kamunun kendi elindeki gayr-i menkulün yanı sıra, terk edilen taşınmaz malları kirâya vererek gelir sağlanması da hedeflenir.

20 Kanün-ı evvel 1341 tarihli 2910 no'lu **gayr-i menkul Emvâl-i metrûke ve milliyenin sûreti icârları hakkında tanzim ve tevdi olunan talimât-nâmenin meriyete vaz'ı hakkında karâr-nâme**[315] toplamı 25 mâdde olup, kamunun tasarrufunda bulunan **'Emvâl-i gayr-i menkulei milliye ile metrûke'**nin müzâyedeyle kirâya verilmesine yönelik düzenlemeyi içerir.

Karâr-nâme, muhammen bedelinin 5 bin liraya kadar olan taşınmaz malların alenî açık artırmayla, bu miktarın üzerinde olanları kapalı zarf usûlüyle kirâya verileceği (**Mâdde 2**), müzâyedenin yani açık artırmanın ilgili kanûna göre yapılacağı (**Mâdde 3**), müzâyede müddetinin asgarî 20 gün ve azamî 1 ay da olacağı (**Mâdde 4**), icâr müddetinin bir aydan az ve 25 yıldan fazla olamayacağı ve 25 yılın üzerindeki süreyi Meclis'in onaylamasının şart olduğu (**Mâdde 5**), yıllık 500 liraya kadar olan icârın mahallelerince ve 500 lirayı aşan icârın Hazîne onayıyla yapılacağı (**Mâdde 6**), üç senenin üzerindeki icâr için Hazîneden onay alınacağı (**Mâdde 7**), icâr işlemlerinin mâl müdürü riyâsetinde ilgili memûrların katılımıyla oluşturulacak komisyon denetiminde

---

314 *Resmî Ceride*, 24 Kanûnisâni 1926 ve no: 279; *DÜSTÛR*, 3. Tertip, C. 7, 2. baskı, Ankara-1944, s. 172.

315 *DÜSTÛR*, 3. tertip, C. 7, Teşrinisani 1341-Teşrin-i evvel 1926, Ankara-1944, s. 137-140.

olacağı (**Mâdde 10**), ödemenin peşin olabileceği gibi her üç ayda bir de yapılacağı (**Mâdde 14**), bazı icâr işlemlerin Heyet-i Vekîle karârıyla (**Mâdde 18**) ve bazılarının da mâliye Vekâleti tasdîkiyle olacağı (**Mâdde 21**) şeklinde hükümler içeriyor.

Böylece aşarın şubat 1341'de kaldırılması sonrasında tarım sektöründen elde edilen vergi gelirinden doğan açığın, bu karârnâmede öngörülen düzenlemeyle karşılanması hedeflenmiş olabilir.

4- TÜRK SERMAYEDARA GAYR-İ MENKUL SATIŞI

Hazîneye ait 'terk edilen ya da terkedilmiş' taşınmaz mallar dâhil gerekli gayr-i menkulün belediyelerden, ticâret ve sanayî odalarına, borsalara satışı da bir kanûnla düzenlenir. Bu tür malların belirtilen kurumlara ya da ihtiyaç sâbibine satışı, fiâtının nasıl belirleneceği sorusunu da yeniden gündeme getirir.

Oda ve belediyelerden önce Fransız elçiliğine de Emvâl-i metrûkeden satış yapılır. Ankara'da inşâ olunacak **Fransız sefarethane binâsı için Emvâl-i gayr-i menkul-i metrûkeden** tefrik edilen 2 bin 908 murabba-ı metre [m^2] arsanın Fransız hükûmeti nâmına temlîki hakkında Başvekâlet'in tasarısı (1/453), Hariciye ve Umûr-i Tasarrufiye Encümenine havâle edilir.[316]

Meclis çalışması sonrasında tasarının kanûnlaşması halinde bugünkü Fransız elçiliğine ait arâzî Emvâl-i gayr-i menkulden karşılanmış olur.

İstanbul Mebûsu Dr. Hakkı Şinasi'nin Emvâl-i milliye ve metrûkeden olan emlâkı vakfiye sûreti tesrîhtı hakkında kanûn (2/534) teklîfi[317] Kavânin-i ve Muvâzene-i Mâliye[318] ve Başvekâlet tezkeresiyle (3/563 no'lu) Evkaf encümenlerine havâle edilir.[319]

---

316 *TBMM ZC*, II/7-6.3.1340, s. 133.

317 *TBMM ZC*, II/21-14.1.1926, s.156.

318 *TBMM ZC*, II/21-25.1.1926, s.243.

319 *TBMM ZC*, II/22-3.2.1926, s.33.

Başvekâlet tezkeresiyle teklîf, ticâret ve sanayî odalarıyla açılacak borsalar ve tesîs olunacak fabrikalar için tahsîsine lüzûm görülecek Emvâl-i milliye ve metrûke ile emlâk ve arsaların **bedeli mukabilinde itası** (verme) hakkında 1/775 no'lu Kanûn (zaptın sonunda 12.12.1341 tarihli Başvekîl İsmet imzâlı tasarının gerekçesinde odaların yetersizliğine dikkat çekilir) tasarı olarak düzenlenir.[320] Tezkerenin gerekçesinde şu değerlendirme yapılır:

"... Binâen-aleyh bir an evvel vaz-ı kanûnun bervech-i arz maksadı ve memleketin menâfiinin gösterdiği istikâmet dâhilinde odaların teşkilât ve tesîsâtını ikmal ve faâliyete girmek icâb etmektedir. Hâlen bu odalarımızın bir kısmı bugün için deruhde ettikleri vazîfenin ehemmiyet ve azameti ve istizâm ettiği teşkilât ve tesîsât ile mümkinül-telif olamayacak küçük veya harâb binâlar dâhilinde bulunmakta ve bir kısmı da belediye veya devâir-i hükûmetin ufak ve gayr-i müsâid odalarında esâslı tesîsât ve her türlü istikrâr şerâitinden mahrûm bir hâlde kalmaktadır.

Bu meyanda İstanbul, İzmir, Adana, Konya gibi mühim merkezî ticariye odaları da bu vaz'-ı yedlerden harice çıkabilmiş değildir.

..Mamafih memleketin her tarafmda memnûniyet ile görülmekte olan intibâh ehemmiyet ve kıymetleriyle mütenâsib şekillerde oda binâları inşaa veya tedârik için umûmî bir cereyân ve emel tevlit etmiştir."

Ve ticâret ve sanayî odaları vs. yanı sıra kısa konuşmalarla Tayyare Cemiyeti, Himâye-i Etfal, Türk Ocakları, Muallimler Birliği vs. de dâhil olup olmadığı sorulur.

Muvâzene-i Mâliye Encümeni Mazbatası Muharriri Şâkir (Çatalca), dâhil olduğunu söyler. Mâddedeki 'mecâlis-i idârece' Şâkir Bey takrîriyle **'İdâre heyetlerince'** olarak değiştirilir. Görüşmeler sonunda üç mâddelik lâyiha kabûl edilir, ama ikinci kez yeniden görüşülür.[321]

---

320 *TBMM ZC*, II/22-15.2.1926, s.209-210.

321 *TBMM ZC*, II/15 Şubat ve 22 Şubat 1926, s. 209-210, 265-267.

Birinci mâddedeki bedelin belirlenmesi konusu yeniden gündeme gelir; **Ticâret Vekîli Âlî Cenani** (Gaziayıntap), Aydın Mebûsu Mithat'ın "idâre heyetlerince takdîrini" hatırlatınca da, "Müzâyede ile yapılacaktır" açıklamasını yapar ve oylama sonunda kabûl edilir.

Mâdde 1- *Menâfi-i umûmîyeye hâdim (hizmet gören) müessesât ile belediyelere ve ticâret ve sanayî ve zirâat odalariyle borsalara ve hükûmet veya Sanayî ve Maâdin Bankası tarafından gerek resen ve gerek iştirâk sûretiyle vücûda* ***getirilecek fabrika ve müessesâta, Emvâl-i milliye ve metrûkeden*** *veya mazut vakıflardan lüzûmu görülecek arâzî ve arsalar İcrâ Vekîlleri Heyeti karâriyle* ***İdâre Heyetlerince takdîr olunacak bedel*** *mukabilinde satılabilir.*

Birinci mâddeye göre, ifâde edilen kurumlara satılacak gayr-i menkûlün fiyatını İdâre Heyeti belirleyecektir. Böylece Emvâl-i metrûke, ülkenin kalkınmasında bir kaynak olarak değerlendirilir.

Diğer iki mâdde yürürlük ve icrâ memûrluğuyla ilgili olup toplam üç mâddelik 748 no'lu **Emvâl-i Milliye ve Metrûkeden veya Mazbût Vakıflardan Bazı Müessesât ile Belediyelere Satılabilecek Arâzî ve Arsalar Hakkında Kanûn** 22 Şubat 1926'da kabûl edilir.[322]

Savaştan çıkmış bir ülke olarak 1924 sonrası ekonomi politikasıyla kurumlaşma teşvik edilir ve gerek yerel ölçekte gerekse Türkiye çapında faâliyet göstermek üzere pek çok banka kurulur. 30'u 1924-1930 arasında olmak üzere 1924-1955 döneminde tam 62 banka kurulur.[323] Sanayî kuruluşların yoğunluğu ise 1930'larda yaşanır.

1924 yılında Ankara'da Türkiye İş Bankası (bugün Türkiye'nin en büyük bankalarından biri) ve İzmir'de Akhisar Tütüncüler Bankası (daha sonra adı önce Türkiye Tütüncüler Bankası ve sonra Yaşarbank oldu ve 1999'da devlet el koydu), 1925 yılında

---

322 *DÛSTÛR*, 3.tertip, C. 7, 2. tabı, Ankara-1944, s. 420-421.

323 Dr. Öztin Akgüç, *100 Soruda Türkiye'de bankacılık*, Gerçek Yayınevi, 3. baskı, İstanbul-1992, s. 88-92.

İstanbul'da Türkiye Sanayî ve Maâdin Bankası (1933'de Sümerbank'a devredildi ve özelleştirilen Sümerbank'a 1999'da devlet el koydu), İstanbul'da Türk Ticâret ve Sanayî Bankası (1932'de faâliyeti sona erdi), Karaman'da Karaman Çiftçi Bankası (1934'te faâliyeti sona erdi) ve İstanbul'da İstanbul Esnâf Bankası (1934'te faâliyeti sona erdi) gibi pek çok banka kurulur.

1926'da 3 banka, 1927'de 7 banka [aralarında devletin 1999'da el koyduğu Eskişehir Bankası ve İktisâd Bankası (kuruluş adı Denizli İktisâd Bankası, 1999'da devlet el koydu), devletin kurduğu ve sonra Halk Bankası'na devrettiği Türkiye Emlâk Kredi Bankası (kuruluş adı Emlâk Eytâm Bankası)], 1928'de 7 banka, 1929'da 4 banka ve 1930'da birisi Merkez Bankası olmak üzere iki banka faâliyete başlar.

Kanûnla, Türk ve gayr-i Türk ayrımmm çalışma hayâtında yaşandığı bir dönemde böylesi bir düzenlemeyle Türk sermayedarını odalar şeklinde örgütlenmesi ve fabrika kurmasına gerekli arâzî ve arsa 'üretilmesi' ve satılması sağlanır.

5- FİYAT 1915'E GÖRE BELİRLENİR

Emvâl-i metrûke satımının artmasına bağlı olarak, **Emvâl-i metrûkenin fiyatının nasıl belirleneceği** sorusuna yanıt aramaya devâm edilir. Fiyatını belirlemeye yönelik genel bir kanûn hazırlanır.

Mübâdeleye gayr-ı tâbi eşhâstan metrûk olup hakkı iskânı hâiz olanlara ve verilecek Emvâl-i gayr-i menkule hakkında 1/785 no'lu Kanûn lâyihası ve ilgili encümen mazbataları[324] gündeme alınır.

Tasarıyla ilgili gerek başvekîl gerekse encümen (zabıt sonunda mazbatalar, Başvekîl İsmet imzâlı tasarı tarihi 21.12.1341'dir)[325] mazbatalarında, 15 Nisan 1339/1923 tarihli kanûn gereği mübâdeleye gayr-ı tâbi eşhâsa (yani sürgün edilen

---

324 *TBMM ZC*, II/22-24.2.1926, s. 291.

325 *TBMM ZC*, II/23-6.3.1926, s.72-88.

kişiye) ve mübâdillere ait malların, muhâcir ve mültecîlere verildiği ve istirdâd edilmemesi (geri alınmaması) için 28 Haziran 1341/1925 tarihli talimât-nâmenin birinci mâddesinin düzenlendiği ve Emvâl-i metrûkenin dağıtımın süreceği ve bunun bedelinin Borçlar Kanûnu mûcibince âile reisi nânıma borç kaydedileceği belirtilir ve yeni düzenlemenin de gereğine işaret edilir.

Görüşmelerde ilk söz alan **Karesi Mebûsu Âlî Şuuri**, memlekette iki türlü mâl bulunduğunu ve bunlardan birinin **'Rumlar'dan kalan mal'** ve diğerinin de **'gayr-i mübâdillere** (yani Ermeniler N.O.) **mahsûs olan emlâk ve arsalar'** olduğunu belirterek, bu Emvâl-i metrûkenin muhâcir ve mültecîlere dağıtıldığını, yapılacak yeni düzenlemeyle de bunun değiştirilmek istendiği yönünde değerlendirmede bulunur:

"Bunun arâzî kısmını **Mâliye Vekâleti bizzât fürûht ediyor** (satıyor) ve idâre ediyordu. 13 Mart 1340 tarihli bir kanûn (441 no'lu, Hükûmet Yed'inde Sâhibsiz Olarak Mevcût Bulunan Emlâkin Emvâl ve Emlâk-ı Düşmân, Usâd ve Hasb-el-lüzûm Hükûmet Tarafından Tahrîb edilmiş Olanlara Nisbet Dâhilinde Tevzîî Hakkında Kanûn, N.O.) yaptık. Bunun meâli 'gayr-i mübâdil eşhâstan metrûk olan Emvâl-in binbir felâket ve musibet gören harîkzedelere (malı, mülkü yanmış) muhtâc olanlar tercih edilmek şartiyle tahsîsi kaziyesi idi.'

Gün geçtikçe **muğlak bir mesele** Heyet-i Vekîleyi ve hükûmeti müzic (rahatsız eden) bir vaz'-ı yedte ilka ettiği (koyduğu) için '... harîkzedeler, zararları nisbetinde hissemend olsun' dendi. Bu kanûnun müeddâsı (anlamı) bundan ibârettir. Şimdi bulunan şekil, harîkzedelerin hukukunu ref etmek (kaldırmak) için icat edilmiş bir tarik (yol) oluyor. Vakıa mevâddı kanûniye baştan aşağı okunacak olursa bunun bir istibdâl (değiştirme) meselesi, bir tasfiye meselesi olduğunu inkâr etmek güç olur."

Âlî Şuuri, ne varsa hepsinin hükûmete verilmesini ve hükûmetin de iskân mıntıkası oluşturarak dağıtılmasını, iskânı mıntıkası olmayan yerdeki Emvâl-i metrûkenin de Hazîne'ye para getirecek şekilde değerlendirilmesini önerir.

Malatya Mebûsu Reşit, 1339'dan beri bu Emvâl-i gayr-i menkule hakkında 8, 10 kanûn yapıldığını ve hâlen yeni kanûn

yapılma ihtiyacının bulunduğunu belirterek, bu gayr-i menkullerin muhâcir **ile mültecîlere 1331 (1915) yılındaki fiâttan** verilmesini önererek, şöyle devâm eder:

".. güyâ öyle zan tevlîd ediliyor ki, **bir milyar, iki milyar** bir Emvâl-i metrûke terkedilmiştir.

Bendenize kalırsa bu, dâhilî ve haricî sû-itesîr (kötü etki) yapacaktır. Bunu hükûmetten rica ederim, kül halinde alsın, götürsün. Bade-mâ bu kürsüye Emvâl-i metrûke hakkında bir şey getirmesin (bravo sesleri, alkışlar)."

Dâhilîye Vekîli Cemil (Tekirdağ), bu meselenin bir daha Meclis gündemine gelmeyecek şekilde çözümlemesinin istendiğini, bunların 13 Mart 1340 tarihli (441 no'lu Hükûmet Yed'inde Sâhibsiz Olarak Mevcût Bulunan Emlâkin Emvâl ve Emlâki Düşmân, Usâd ve Hasb-el-lüzûm Hükûmet Tarafından Tahrîb edilmiş Olanlara Nisbet Dâhilinde Tevziî Hakkında Kanûn, N.O.) ve 15 Nisan 1340 tarihli (1341 olması gerekiyor; 622 no'lu 13 Mart 1340 tarihli 441 no'lu Kanûnun birinci ve ikinci mâddelerini muadil kanûn, N.O.) iki kanûn ve bir de mübâdillerle ilgili İmâr, İskân ve Mübâdele kanûn-ı yaptıklarını hatırlatarak, şöyle devâm eder:

".. Fakat eşhâs-ı mütegayyibeden (kaybolmuş kişiden) metrûk olan Emvâl-in mültecîlere ve muhâcirlere, **gayr-i mübâdillere verilen kısmının ne sûretle hâl ve tasfiye edileceğini tesbîd eden umûmî ahkâm yoktur.** Gayr-i mübâdillere ve mubadillerden kendi hakkından fazla mâl almış olanlara bu borçlarını ne sûretle ödettireceğini tesbîd eden borçlanma kanûnunu Meclis-i Âlî kabûl buyurdu.

Bu, iskân, **tefvîz** (bedel karşılığı taşınmaz mâl satma) muamelatının esâsından üçte birini halledecektir. Yani eşhâs-ı mütegayyibe Emvâl-i kimlere ve ne sûretle verilir. Verilen bu Emvâl-in parası ne sûretle istiyfa olunur. Bunu tesbîd etmektedir. Gayr-i mübâdillere verilen eşhâsı mütegayyibe Emvâl-i birinci mâdde hükmiyle verilir..

... Harîkzedeler 15 Nisan 1340 (doğrusu 1341 olması gerekiyor) tarihli kanûn mûcibince **emlâkin 1331 senesi kıymeti nisbetinde bir paraya tesâhup edeceklerdir** (sâhib olacaklardır)

ve kanûn o yolda sarih edilmiştir."

Dr. Mazhar Müfit (Aydın), Dâhilîye Vekîlini açıklamalarının yeterli olduğunu ve harîkzedelerin evden çıkarılması durumunun kendilerini düşündürdüğünü ve harîkzedelere evlerin Borçlanma Kanûnu mûcibince verilmesinden hem milletin hem de devletin yararlı çıkacağını belirtirken, İzmir Mebûsu Kamil de, harîkzedelere evlerin borçlanma kânûn-ı kapsamında verilmesinin mahsûrları üzerinde durur.

Reşit (Malatya), **bu Emvâl-i metrûkenin 1331 senesindeki kıymetiyle fiyatlandırıldığını** ve vaktiyle 30 bin kuruş olarak yazılan yerin bugün 30 bin lira olduğunu ve 1.500 liraya, 50 bin liralık mâl verildiğini belirterek, neden böyle yapıldığını sorar.

Dâhilîye Vekîli Cemil de, 1331 kıymetini Muvâzene-i Mâliye Encümenin ilave ettiğini belirterek, şimdi de onun değiştirilmek istendiğini açıklar.

Osman Kadri (Muş), iki-üç kanûn yapıldığını belirterek, "Arkadaşlardan birinin teklîfi üzerine Harb-i Umûmîde zarar ve ziyanları sabit olanlara **Ermeni Emvâl-i metrûkelerinin** arsaları verilsin veyahut mevcûd olan emlâkleri tevzî edilsin (dağıtılsın) denmişti. Buna harîkzedeler de inzimâm etti (katıldı). İkinci defa bir kanûn yapıldı. Üçüncü olarak Ziraât Bankasının bunların neması verilsin denildi ve dördüncü olarak da bu kanûn gelmiştir" diyerek, **savaşta halkın üç kısma ayrıldığını,** birincisinin dâhile iltîcâ eden şark mültecîleri (bunların bir kısmı memleketine avdet etmiş, bir kısmı burada kalmış, diğeri burada kalmış olup kendilerine mesken temin etmiştir), diğeri memleketlerine dönmüş ve zarar görmüşler ve üçüncü kısım da şurada-burada dolaşmakta olduğunu anlatır.[326]

Dâhilîye Vekîli Cemil, kanûnun memlekette kimlerin nasıl iskân edileceğiyle ilgili bir kanûn olmadığını belirterek, kanûnun yalnız eşhâsı mütegayyibeye (kaybolmuş) ait Emvâl-in ne süretle verileceğiyle ilgili olduğunu ifâde eder.

---

326 *TBMM ZC*, II/23-6.3.1926, s. 76.

Fiyatlandırmaya yönelik politika üzerinde yoğunlaşan tartışmanın uzaması üzerine söz alan Mâliye Vekîli Hasan, vaz'-ı yedin Şarkta ve Garpta harîkzedenin iskânına tahsîs edilen süknanın (binâ ve yapıların) hükûmetçe satılmasına ve onların tahliye edilmesine imkân bırakmadığını ve satılmadığını da belirterek, süknanın satılıp umûm harîkzede hesabına Zirâat Bankasına yatırılmasına da mani-i idarînin mevcûd bulunduğunu belirtir[327] (ve tutanaktan lâyihanın görüşülmesi Ek 5- Emvâl-i metrûke değerinin 1915'deki fiyatından belirlenmesiyle ilgili kanûn tasarısının görüşülmesi).

'Nedir o mani-i idari?' diye sorulması üzerine Mâliye Vekîli, mani-i idarîyi, oturanların çıkarılamaması ve süknanın (binâların) satılmaması olarak belirtip, Türkiye'nin Emvâl-i gayr-i menkul bakımından dünyanın zengin ülkelerinden biri olduğuna dikkat çeker.

Tartışma harîkzedeler ve muhâcirlerle, bunların fiyatlandırması üzerinde yoğunlaşır. İlgili takrîrler okunur ve birinci mâdde, geri encümene gönderilir. Toplam beş mâddelik tasarının görüşmesine geçilir ve mâddeler okunarak, oylanır ve kabûl edilir.[328]

Mâdde 1- *Mübadaleye gayr-ı tâbi eşhâstan metrûk olup* ***13.3.1340 ve 15.4.1341 tarihli kanûnlar ahkâmına tâbi bulunan*** *emlâk ve arsalar ile* ***15.4.1339 tarihli kanûn*** *mûcibince Hazîneyi evkaf nâmına kaydı icrâ kılınan icareteynli musakkafat ve müstağlattan ve 1341 senesi Muvâzene-i Umûmîyi Kanûnunun 23'inci mâddesi V. fıkrası mûcibince idârei husûsiyelere (vilâyetteki özel idâre) terk edilmiş olan Emvâl-i gayr-i menkuleden mübâdeleye tâbi olanlardan* ***maâda*** *(başka), kanûnen hakkı iskânı hâiz olanlara âdiyen iskân veya tevfîz tarikiyle verilmiş ve bundan böyle verilecek Emvâl-i gayr-i menkule ile muharebelerde meskenleri harâb olanların ikametlerine tahsîs edilen hâneler istirdâd olunmayıp 3. mâdde mûcibince takarrür edecek (karârlaştırılacak)* ***bedel, 14.1.1926 tarihli*** *(716 no'lu)* ***borçlanma kanûnun*** *mûcibince kendilerinden istîfâ olunur (alınır).*

---

327 *TBMM ZC*, II/23-6.3.1926, s. 81.

328 *TBMM ZC*, II/23-13.3.1926, s. 160-161.

Bu kabîl Emvâl-i gayr-i menkuleden 13.3.1340 ve 15.4.1341 tarihli kanûnlar ahkâmına tâbi bulunanların ***1331 senesindeki kıymet-i mukayyedeleri*** *(defiere geçmiş)* ***ashâb-ı hesabı carilerine geçirilmek üzere Mâliye Hazînesine*** *bırakılarak üst tarafı Zirâat Bankası'na verileceği gibi cihet-i vakfa ve idârei husûsiyelere ait bulunanların istîfâ edilecek bedellerinden kezâlik 1331 kıymet-i mukayyedelerinden (değerinden)* ***fazlası miktarı Hazînei vakfa ve idâre husûsiyelere itâ olunur.***

Bu sûretle mesken alan harîkzedeler, kanûnun mahsûsuna tevfikan harîkzede ve hasârzedelere ait olarak ***Zirâat Bankasına mevdû mebaliğdeki hakkı iştirâkini iskât eder*** *(kapatır).*

Şu kadar ki, işbu kanûn mûcibince mesken verilecek harîkzedelerin tahtı tasarruflarında başkaca meskenleri bulunmamak ve işgal ettikleri meskenlerin kıymet-i hazıraları 25 bin lirayı mütecaviz olmamak (geçmemesi) meşrûttur (şarttır).

Uzun ve anlaşılması zor bu 1'inci mâddede, gayr-i menkullerle ilgili önce bir belirleme yapılıyor:

1- **'Mübâdeleye gayr-ı tâbi'** yani mübâdil olmayan kişilerden metrûk 441 no'lu ve 662 no'lu Kanûnlara tâbi gayr-i menkuller,

2- 15.4.1339 tarihli kanûna göre kirâlanan ve geliri olan Hazîne-i Evkaf'a yani Vakıflar İdâresi'ne kaydedilen gayr-i menkuller,

3- Mübâdeleye gayr-ı tâbi kişilerden metrûk 1341 yılı bütçesinin 23 mâddesinin V fıkrası gereği vilâyetlerin 'idârei husûsiyeleri'ne yani Özel İdâreye verilen gayr-i menkuller,

4- Vaktiyle bedel karşılığı verilmiş ve verilecek olan gayr-i menkuller,

5- Muharebede meskenleri harâb olanların ikametlerine tahsîs edilen ve geri alınmayan hâneler olarak sıralanıyor.

Fiyatlandırmayla ilgili iki gruplandırma yapılıyor.

'Mübâdeleye gayr-ı tâbi' kişilerden metrûk 441 no'lu ve 662 no'lu Kanûnlara tâbi gayr-i menkullerin satışı fiyatından 1915'deki kıymet-i sâhibi adına Mâliyeyi Hazîne'deki emânet hesabına yatırılacak ve artan kısmı da Zirâat Bankası'na verilecek, ayrıca

vakıf ile vilâyetlerin Özel İdâresinin metrûk gayr-i menkullerinin satışında da kanûn mâddesinde (bu malların sâhibi ve ödemesiyle ilgili) böylesi net ifâde bulunmuyorsa da, 1915 değer-i sâhibi adına emânet hesabına ödenecek ve fazlası da Vakıflara ve 'İdâre-i Husûsiyeler'e yani Özel İdârelere aktarılacaktır.

Gayr-i menkul fiyatı, kanûnun 3'üncü mâddesine göre İdâre Heyeti tarafından o gayr-i menkulün satıldığı zamanki kıymetine göre belirlenecektir.

Mâddenin görüşülmesi sırasında **'hin-i tahsîsteki kıymet'**in yani 'dağıtıldığı zamanki kıymeti'nin sorulması üzerine **Dâhilîye Vekîli Cemil**, dağıtımın yapıldığı gündeki kıymet olduğunu belirterek, bu kaydın maksadını, "Balkan Harbinde.. bir ev tahsîs edilmiş, o ev yanmıştır veyahut ufak bir yer tahsîs edilmiş, o adam inşaat yapmıştır. O zaman tahsîs edildiği kıymeti Meclisi İdâreler takdîr edecektir" şeklinde açıklamada bulunur.

Dâhilîye Vekîli örneklemede Balkan Harbiyle 1912-1913'lere gittiğine göre, bir yandan da Heyetlerin nasıl belirleme yapacağını ve çalışacağını ifâde etmiş oluyor.

Kanûnun bu 3'üncü mâddesi ve 1'inci mâddedeki muğlak ifâde, esâs olarak **fiyatlandırmanın 1915 değerine göre yapıldığını** gösteriyor:

1- Kanûnen, gayr-i menkulün 'terk edilmezden' önceki sâhibi adına Mâliye'deki Emânet Hesabına 1915'deki yazılı kıymeti kadar ödeme yapılacaktır.

2- Kanûnda atıf yapılan 15 Nisan 1341 tarih ve 622 no'lu Kanûnun 2'inci mâddesinde, fiyatlandırmanın 1915 başındaki kıymetine göre yapılacağı net olarak ifâde edilmektedir.

3- Nitekim daha sonra yürürlüğü konulan 24 Mayıs 1928 tarih ve 1331 no'lu Kanûnun 7'inci mâddesi ve bu mâddenin 2 Haziran 1929 tarih ve 146 no'lu tefsiri de nettir; fiyatın 1915 kıymetine göre belirleneceği hükmündedir.

Evi harâb olanlara satılacak meskenlerle ilgili kolaylık sağlanıyor; ev sâhibinin başkaca evinin olmaması ve meskenin değerinin de 25 bin lirayı geçmemesi şartıyla Hazîne adına yapılacak ödemeye yönelik hesap da kapatılır yani Vakıflar, alacağı

kısımdan ferâgat eder. Böylece belirtilen koşullara sâhib olan kişiler, 1915'deki değeriyle evi satın alır.

Bu tarihe kadar satılan gayr-i menkullerin durumu ne olduğuyla ilgili bir ifâde bulunmamaktadır.

Gayr-i menkul satışıyla ilgili ödeme, **14 Ocak 1926 tarih ve 716 no'lu Tedeyyün** (Borçlanma) **Kanûnu** gereği yapılacaktır. Bu kanûnun[329] 1'inci mâddesinde, ödemenin nasıl olacağı düzenlenir.

Mâdde 1- *Bilumum muhâcir, mubadil ve mültecîlere ve aşîret efrâdına* ***20 Nisan 1339*** *(20 Nisan 1913) tarihinden itibâren hükûmet tarafından meccanen (parasız) olanlardan maâda hem ne sûretle olursa olsun verilen ve atiyen (ilerde) ahkâmı kanûniye ve nizâmiyeye tefvikan (uygun) verilecek olan emlâk ve arâzî ve tohumluk ve hayvan ve âlât-ı ziraiye ve sermaye bedelleri tarihi italarındaki (ödenmesi) vaz'-ı yed ve kıymetlerine nazaran âile reisleri nâmına borç olarak tahakkuk ettirilerek işbu kanûnun neşri tarihinden sonra gelecek ikinci senenin hitâmından (sonundan) itibâren* ***iki senede istîfâ olunur*** *(ödenir).*

Ancak aldıkları emlâk harb ve istilâ sebepleriyle harâb olmuş veya yanmış olanların bu yüzden marûz kaldıkları zarar derecesinde borçları tenzil edilir (azaltılır).

Buna göre, 20 Nisan 1329 yani 20 Nisan 1913'den beri parasız olarak hükûmet tarafından dağıtılanlar dışında, her ne sûretle olursa olsun verilen ya da kanûn, Nizâm-nâme gereği verilecek olan emlâk, arâzî, tohumluk ve hayvan bedelleri âile reisi nâmına borç olarak kaydedilir ve bu kanûnun neşrinden sonra gelecek iki yılda ödenecek ve ödeme anında harb ve istilâ nedeniyle doğan zarar da, bedelden düşülecektir.

Demek ki, **ödeme iki yılda yapılacaktır.**

Yine bu 716 no'lu Kanûnun 2'inci mâddesinin atıf yaptığı **18 Nisan 1341 tarih ve 627 no'lu 1341 Senesi Muvâzene-i Umûmîye** (bugünkü tanımıyla Bütçe) **Kanûnunun**[330] 23'üncü mâddesi

329 *TBMM ZC*, II/21-14.1.1926, s. 161-167.

330 *DÛSTÛR*, 3. tertip, C. 6, Teşrinisani 1340-Teşrin-i evvel 1341, Ankara 1934, s. 335-429.

A fıkrasına göre dağıtılacak ve satılacak arâzî miktarı en fazla 200 dönüm olacaktır ve V fıkrasına göre de, 'mübâdeleye gayr-ı tâbi eşhâsın' metrûk bütün gayremunkulü vilâyetlerin 'idâre-i husûsiyelerine' devredilmiştir.

13 Mart 1926 tarih ve 781 no'lu Kanûnun **2'inci mâddesinde,** mübâdil Rumlar'dan kalan malların müsâid olmayan mahallerde 13.3.1340/1924 tarihli kanûnla getirilen düzenlemeye atıf yapılır ve aynı kıymette bir başka yerden mübâdil Rum Emvâl-i metrûkesinin ilgili vekîl eliyle verileceği belirtilir.

Birinci mâddede 'mübâdeleye gayr-ı tâbi' yani mübâdeleye tâbi olmayan denilerek sürgün edilen **Ermeniler**'den kalan mallar ifâde edilirse de, **Rum** malları da ikinci mâddeyle kanûndaki işleme tâbidir.

Diğer iki mâdde, yürürlük tarihi ve icrâ edecek vekîlle ilgilidir.

Toplam beş mâddelik 781 no'lu, **Mübâdeleye gayr-ı tâbi Eşhâstan Metrûk Olup Hakkı İskâm Hâiz Olanlara ve Verilecek Emvâl-i gayr-i menkule Hakkında Kanûn** 13 Mart 1926'da kabûl edildi[331] **(Belge 10- Sâhibine 1915 fiyatından ödeme).**

Mübâdele edilen Rum ve sürgün edilen Ermeniler'den[332] geride kalan Emvâl-i metrûkenin satışı bir komisyon tarafından düzenlenir.[333]

TBMM'nin bir yıl sonraki karârında da, **satışın Hazîne'ye borçlanılarak yapıldığını** ve vadesi gelen taksitin ödemesinde 'itâ edecekleri istikrazı dâhili tahvilâtı kupon vaz'-ı yedinin tamam

---

331 *Resmî Ceride,* 29 Mart 1926 ve no: 334; *DÜSTÛR,* 3. tertip, C. 7, 2. tabı, Ankara-1944, s. 655-657.

332 8 Teşrin-i evvel 1340 tarih ve 972 no'lu Karâr-nâmeyle kabûl edilen talimât-nâmenin 11'inci mâddesi için *DÜSTÛR,* 3. tertip, C. 5, 11 Ağustos 1339-30 Ekim 1340, 2. basılış, Ankara-1948, s. 658-662.

333 11 Ağustos 1926 tarih ve 2718 no'lu Satılacak gayr-i menkul Emvâl-i Milliyenin Müzâyede ve İhale Muâmeleleri İçin Komisyon Hakkında Karâr-nâme için *DÜSTÛR,* 3. tertip, C. 7, Teşrinisani 1341-Teşrin-i evvel 1926, 2. tabı, Ankara-1944, s. 1636.

olmasının zarurî ve tâbiî olduğu'nu yani ödeme sırasında tahvil kuponların tam olması gerektiğini öğreniyoruz.[334]

Kasım 1988'e kadar (ileride yürürlükten kaldırılan kanûnlar kısmında incelenecek) yürürlükte kalan bu 781 no'lu Kanûna göre, Hazîne'de kaç tane hesap açılmıştır?

Kaç tane ve ne kadar gayr-i menkul satılmıştır?

Ve bu hesaplarda ne kadar para toplanmıştır?

Ve bu paradan gerçek mâl sâhibi olan kaç kişiye ne kadar ödeme yapılmıştır?

Ayrıca Vakıflar adına Ziraât Bankası'na yatırılan para ne kadardır?

Savaş koşullarında fiyatların hızla arttığı dikkate alındığında (Tüketici fiyatları 1914'de=1,0 analizi,[335] İstanbul özelinde **tüketici fiyatları** 1914-1918'de 15,30 misli ve 1915-1918'de 12,75 misli, savaş sonrasındaki fiyatların gerilemenin de etkisiyle 1914-1926'da 14,85 misli **1915-1926'da 12,37 misli artmıştır**), 1920'nin ikinci yarısında esâs olarak 1915'deki fiyatıyla satışı öngören bu düzenlemeyle, gayr-i menkul sâhibine daha az paranın ödenmesi hedeflenmiştir.

Özetle 1920'lerin ortasında İstanbul tüketici fiyatlarının 12,37 misli artmasına karşın, gayr-i menkul fiyatlandırmasında 1915 kıymetinin dikkate alınmasıyla yani genel olarak fiyatlardaki 12,37 misli artışın yok sayılmasıyla, gayr-i menkulun 12,37 misli daha düşük fiyata alınmasına ortam yaratılmış olunmaktadır. Diğerbir deyişle bununla gayr-i menkul sâhibinin 12,37 misli daha düşük gelir sağlaması hedeflenmiştir.

---

334 23 Haziran 1927 tarih ve 364 no'lu Takasiti Muayyene ile Hazîneden Emlâk ve Arâzî Tefevvüz Eden Medyûnlar Hakkında Heyet-i Umûmîye Karârı için *DÜSTÛR*, 3. tertip, C. 8, Kasım 1926-Ekim 1927, 2. basılış, Ankara-1946, s. 972; *Resmî Ceride*, 6 Ağustos 1927 ve sayı: 652.

335 Şevket Pamuk, *İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar ve Ücretler*, 1469-1998, DİE, Ankara-2000, s. 22 ve 74'e göre.

6- 1914'E DÖNÜK KAMULAŞTIRMA

Meclis, 1926 yılının mart, nisan ve mayıs aylarında **'sürgün edilen veya kaçan ya da kaybolan'** kişilerden kalan taşınmaz mallarla ilgili yeni kanûnlar çıkarır ve yürürlüğe koyar.

1926'nın ikinci çeyreğinde mübâdeleyle ilgili 6 mâddelik **791 no'lu** Mübâdeleye Tâbi Eşhâs Zimmetindeki Matlûbâtın İstîfâsı Hakkında Kanûn[336] ve 3 mâddelik **802 no'lu** Mübâdeleye Tâbi Ahâlîye Verilecek Emvâl-i gayr-i menkule Hakkındaki 16 Nisan 1340 tarihli Kanûna Müzeyyel (ek) Kanûn[337] ve ayrıca 4 mâddelik **836 no'lu** Vefâen Beyi ve Ferağ veya Teminat İrae Olunan Emvâl-i gayr-i menkulenin İcrâ Kanûnu Mûcibince Müzâyede ve Fürûhtu Hakkında Kanûn[338] kabûl edilir ve yürürlüğe konur. Bu 836 no'lu Kanûn kasım 1988'e kadar yürürlükte kalır.

1926 mayıs ayında yürürlüğe giren bir başka kanûnla, bu tür mallarla ilgili fiyatlandırmada esâs olarak 1915'in esâs alınması gibi, kamulaştırılan gayr-i menkullerde de 1914'e geriye doğru giden bir düzenleme yapılır.

Böylece yasayla, 1914 yılından itibâren idârenin (yani belediye, valilik vs..) kamulaştırmaya yönelik tüm tasarruflarına (el koymasına) yasal bir düzenleme yapılır.

Bu, idârenin o tarihe kadar yaptığı kamulaştırmanın fi'len yasal olmadığının ilânıdır.

Yasayla ilgili tasarının Meclis'e gönderme tarihi aralık 1338'e (1922'ye),kadar geriye gider; tasarı üç yılı aşkın süre encümenlerde gider gelir. Yani Ankara hükûmeti bu yönde hayli önce girişimde bulunur, ama 1926 yılına kadar tasarı kanûnlaşmaz.

---

336 *TBMM ZC*, II/23-15 Mart ve 22 Mart1926, s. 165, 305-306; *Resmî Ceride*, 3 Nisan 1926 ve no: 338; *DÜSTÛR*, 3. tertip, C. 7, 2. tabı, s. 690-691.

337 *TBMM ZC*, II/22-10.2.1926, s.129 ve II/23-20.3.1926, s.164 ve II/24-7.4.1926, s.72; *Resmî Ceride*, 22 Nisan 1926 ve no: 353; *DÜSTÛR*, 3. tertip, C. 7, 2. tabı, s. 717.

338 *TBMM ZC*, II/25-12.5.1926, s. 75-78; *Resmî Ceride*, 29 Mayıs 1926 ve no: 384; *DÜSTÛR*, 3. tertip, C. 7, 2. tabı, s. 905.

Tevsî-i turuka (yolların genişletilmesi) mukabil Emvâl-i metrükeden verilen emlâkin belediyece süret-i tediyesine dâir (1/37) no'lu Kanûn tasarısıyla ilgili Dâhilîye, İskân ve Muvâzene-i Mâliye encümenleri mazbataları gündeme alınır.[339]

Memleketin imârı maksadiyle 1330 (1914) senesinden itibâren yeni yol veya meydan çalışması veya genişletilmesi alelumûm memleket imârı maksadıyla hükûmetçe ve belediyelerce hedmettirilen (yıktırılan) mebânî (binâlar, yapılar) hakkındaki tasarı görüşülür.[340]

Mâdde 1- *1330 (yani 1914) senesinden itibâren yeni yol ve meydanlar açılması veya genişletilmesi veya alelumûm memleket imârı maksadıyla hükûmet ve belediyelerce hedmettirelen (yıktırılan) husûsi mebânî ashâbına* ***13 Eylül 1331 tarihli Tasfiye Kanûnun*** *2. mâddesi mûcibince hükûmete intikal eden Emvâl-i gayr-i menkuleden verilmiş olan mebânînin kayıtları nâmlarına icrâ ve tapuları itâ olunur.*

Mâdde 2- *Mezkûr mebânîye mukabil verilmiş olan emlâkin* ***bugün tahakkuk ettirilecek bedelleri*** *ait oldukları belediyeler nâmına zimmet kaydolunarak 10 mütesâvî taksitle 10 senede belediyelerce* ***Mâliyeye*** *tediye olunur (ödenir).*

Okunan mâddeler kabûl edilir.

İkinci mâddede taşınmaz malların fiyatının nasıl belirleneceğiyle ilgili hüküm bulunmadığına göre, burada eğer fi'len el konulan 1914 yılındaki kayıtlı değeri değilse, 781 no'lu yasa gereği 1915'deki değeri dikkate alınacaktır.

Diğer iki mâdde, yürürlük tarihi ve icrâ memûruyla ilgilidir.

Zabıt ekindeki tutanaklara göre tasarının gerekçesi Âlî Fethi imzâlı, 4.12.1338 tarihli ve İcrâ Vekîlleri Heyet-i Reisi Hüseyin Raûf imzâlı, 30.1.1339 tarihli olup encümenlerin mazbata tarihi 1926'dır; Dâhilîye Encümeni Mazbatası tarihi 15.12.1338, Muvâzene-i Mâliye Encümeni mazbatası tarihi 16.2.1340, İskân

339 *TBMM ZC*, II/25-16.5.1926, s. 157.

340 *TBMM ZC*, II/25-29.5.1926, s. 582.

Encümeni Mazbata tarihi 9.12.1341 ve Muvâzene-i Mâliye Encümeni mazbata tarihi 15.5.1926 tarihlidir.

Mâddeler hiç tartışılmadan okunur ve 862 no'lu **Memleketin İmârı Maksadıyla 1330 Senesinden İtibâren Yeni Yol ve Meydan Açılması veya Genişletilmesi Alelumûm Memleket İmârı Maksadıyla Hükûmetçe ve Belediyelerce Hedmettirilen Mebânî Hakkında Kanûn** 29 Mayıs 1926'da kabûl edilir.[341]

Kasım 1988'e kadar yürürlükte kalan kanûnun birinci mâddesinde 13 Eylül 1331 Tasfiye Kanûnuna yönelik referans gösterme, bu yapıların, arâzî ile arsaların sürgün edilenlere yani Ermeniler'e ait olduğunu gösterir. Ayrıca bu tarihe kamu kurumların meydan ve yol yapmak için 1330'a (yani 1914'e) kadar geriye giden uygulamaları bir anlamda kanûni niteliğe kavuşur.

Kamulaştırmayı yapan kurumlar, ikinci mâdde gereği ne kadar, kaç kişi adına Mâliye'ye ödeme yapmıştır?

7- ERMENİ MALLARI 'KAN BEDELİ' OLARAK DAĞITILIR

Sürgün edilenlerin mallarının, kamu ve yerli ahâlî tarafından el konulması ve bunun yasal düzenlemesinin yapılması dışında özel kanûnla bazı âilelere verilmesi de gündeme gelir.

Kanûnda belirtilen ifâdeyle **Ermeni malları**, gerek yargılamalar sonucunda idâm edilenlere gerekse yurtdışında öldürülen İttihâdçı önderlerin âilelerine, bir nevî **kan bedeli** olarak verilir.[342]

Ermeni malı verilmesini öngören düzenleme, 2 Şubat 1927'de bir Bakanlar Kurulu karârıyla[343] değil, 31 Mayıs 1926'da kabûl edilen ve 27 Haziran 1926'de yürürlüğe giren 882 no'lu Kanûnla yapılmıştır.

---

341 *Resmî Ceride*, 19 Haziran 1926 ve no: 402; *DÛSTÛR*, 3. tertip, C. 7, 2. tabı, Ankara-1944, s. 1201.

342 Bununla ilgili makalem, *Agos*'ta 27 Mayıs 2005'de ve Sosyal Araştırmalar Vakfı yıllığı, *Almanak 2004*, s. 313-338'de yayımlandı.

343 Murat Bardakçı, *Sabah*, 4 Şubat 2007.

Fakat Bakanlar Kurulu karârı ise, yasa gereği şâhıslar adına yapılan bir düzenlemeyi içeriyor olsa gerek.

İzmir Suikastı Davası (26 Haziran 1926) öncesinde TBMM'de 31 Mayıs 1926'da kabül edilen 882 no'lu 4 mâddelik **Ermeni Suikast Komiteleri Tarafından Şehit Edilen veya Bu Uğurda Suver-i Muhtelife ile Dûçârı Gadrolan Ricâlln Âilelerine Verilecek Emiâk ve Arâzî veya Tazminat Hakkında Kanûn**'da[344] (ve **Belge 11- İttihâdçı âilelere Ermeni malı**), 12 kişinin ismi sıralanır:

Talât Paşa, Cemâl Paşa, Cemâl Azmî Paşa, Bahattin Şâkir, Cemâl Paşa'nın Yaveri Süreyyâ Bey, Cemâl Paşa'nın Yaveri Nusret Bey ve Sâit Halîm Paşa ile Kürt Mustafa'nın riyâset ettiği Dîvân-ı Harb karârıyla idâm edilen Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey ile Boğazlıyan Kaymakamı Kemâl Bey, firâr ve intihâr eden Doktor Reşit Bey ile Erzincanh Hafız Abdullah Efendi ile Muş Mutasarrıfı Servet Bey'dir.

Kanünla 20 bin lira değerinde Ermeni malının verilmesi sağlanır. Ermeni malı verilecek İttihâdçı âile listesinde İttihâd ve Terakki'nin Talat ve Cemâl paşalar dışında, bilinen üç önderinden biri olan **Enver Paşanın İsmi yer almıyor**.

Başvekîl İsmet imzâlı, tasarının gerekçesinde şu değerlendirme yapılır:

"Memleketimizin dâimâ selâmeti âtiyesini ve milletimizin terakki (ilerlemesini) ve tefeyyüzünü (yükselmesini) ve saâdetini emel ve düstûr-ı (kural) hareket ittihâz (kabûl) etmiş olmalarından nâşî (sebebiyle) suikasta marûz kalarak şehîd edilen erkân ve ricâli memleketin milletin yed-i emânetine mevdû (emânet) eytâm ve erâmilinin (yetimler ve dullar) ekserî ahvâlde dûçâr-ı fakrü zarûret oldukları görülmektedir.

---

344. 62 mebûsunun imzâsının bulunduğu tasarı 29.12.1341 tarihli ve Başvekîl İsmet imzâlı olup, *TBMM ZC*, II/25-19 Mayıs, 29 Mayıs, 30 ve 31 Mayıs 1926, s. 270, 601-605, 645-646, 680-682, 697, 728-729; tasarının 193 no'lu encümen raporu, 29 Mayıs oturumu ekinde s. 132-135; *Resmî Ceride*, 27 Haziran 1926 ve sayı: 405; *DÜSTÛR*, 3. tertip, C. 7, 2. tabı, Ankara-1944, s. 1439.

Büyük meşkûreler arkasında nihâyet hayâtlarını feda eden zevat-ı âileyinin âile ve evlâdlarını tehvîn-i âlâmı (kederlerini hafifletmek) için onları mükâfâtlandırmak emsâlini teşcî (benzerlerine cesâret ve gayret verme) ve milletin hissî şükrânını izhâr ve teyîd eder. İşte bu mütâlaa ile merbût lâyıha-i kanûniye kaleme alınmıştır."

Osmanlı'yı harbe sokan ve bildik sonucu yaşatan bu İttihâdçılar yönetimindeki İttihâd ve Terakki hükümeti değilmiş gibi büyük övgüler diziliyor, kanûn gerekçesinde.

Kasım 1988'e kadar yürürlükte kalan (ilerde yürürlük durumu yeniden incelenecek) kanûnda 20 bin lira, hükûmet teklîfinde ve Kavânin-i Mâliye Encümen mazbatasında 50 bin lira olarak düzenlenmiştir.

Yasanın 1'inci mâddesi aynen şöyle:

Mâdde 1- ***Ermeni suikast komiteleri tarafından şehîd edilen*** *veya bu uğurda suver-i muhtelifede ifnâ-ı (tüketme) hayât eden merbût cetvelde isimleri muharrer ricâlden her birinin nafakası üzerine vacip iken, terkettiği efrâd-ı âilesi mecmuuna, İcrâ Vekîlleri Heyeti karâriyle* ***20 bin liraya kadar kıymette Ermeniler'den metrûk*** *(bırakılmış, terk edilmiş) Emvâl-i (mallar) gayr-i menkule mütesâvîyen (eşit olarak) taksîm edilerek temlîk ve efrâdı âileden her birine hissesine isabet eden miktar için meccanen (parasız) tapu senedi itâ olunur. İşbu sûretle verilecek Emvâl-i gayr-i menkule 10 sene müddetle satılamaz.*

Demek o dönemde sürgün edilen Ermeniler'e ait gayr-i menkullerin listesi var ki, böylesi bir transfer yapılır. Bir seçme yapıldığına göre, o dönemde var olan diğer kayıtlı mallara ve sâhiblerine ne oldu? Ermeni mallarının bu âilelere kanûnla dağıtılması öncesinde, bu kişilerin âile fertlerinin her birine vatanı hizmet tertîbinden maaş da bağlanır.

Kayseri Mebûsu Ahmed Hilmi'nin, verdiği teklîf Meclis'te görüşülür ve 271 no'lu **'Boğazlıyan Kaymakam-ı Esbakı Kemâl Beyin Âilesine Hidemat-ı Vataniye Tertîbinden Maaş Tahsîsine Dâir Kanûn'** 14 Ekim 1922'de 7 mebûsun çekimser

ve 155 mebûsun evet oyuyla kabûl edilir.[345]

Urfa Mutasarrıfı Nusret Beyin âilesine maaş bağlandığına dikkat çekilen teklîf'in kanûnlaşmasıyla Boğazlıyan Kaymakamı Kemâl'le zevcesi Hatice ve kerimeleri (kızı) Müzehhen ve Müşerref'le mahdumu (oğlu) Adnan'a 5'er lira maaş verilmesi sağlanır.

Ardahan Mebûsu Halit Paşa ve 98 arkadaşının verdiği teklîfte Sadrı Esbak Talat Paşa'nın, Bahriye Nâzırı Cemâl Paşa'nın, Bahattin Şâkir'in ve Trabzon Valisi Cemâl Azmî'nin yad illerde şehîd edildiği belirtilerek, yakınlarına vatani hizmet tertibinden maaş bağlanmasına yönelik düzenlemenin yapılması istenir.[346]

Ve görüşmenin sonunda 3 mâddelik 478 no'lu **'Onüç Zate Hidemat-ı Vataniye Tertibinden Maaş tahsîsi Hakkında Kanûn'** 13 Nisan 1924'de kabûl edilir.[347]

Kanûnla Cemâl Paşa'nın zevcesi Seniha'ya (15 lira) ve kerimesi (kızı) Kâmûran'a (5 lira) ile mahdumu (oğlu) Necdet'e (5 lira) ve Behçet'e (5 lira), Talat Paşa'nın zevcesi Hayriye'ye (25 lira) ve büyük hemşiresi (kız kardeşi) Hayriye'ye (15 lira), Bahaddin Şâkir'in zevcesi Cenan'a (15 lira) ile mahdumu Alp'e (5 lira) ve Celasin'e (5 lira), Trabzon Mebûsu İzzet'in zevcesi Afet'e (10 lira) ile mahdumu Abdullah'a (5 lira) ve Abdûrrahman'a (5 lira), Kütahya Mebûsu Haydar'a (25) lira aylık toplam 140 lira verilmesi öngörülür.

Maaş bağlanan bu İttihâdçı âile listesinde de, Enver Paşa'nın âilesinden hiçbir kimsenin adı yer almıyor.

Oysa bir dönem bu İttihâdçılar, memleketi savaşa sokmaktan ve birçok icrââtı nedeniyle soruşturmaya tâbi tutulmuştur, İstanbul Hükümeti tarafından.

---

345 *TBMM ZC*, I/23-14.10.1922, s. 404-408; *DÜSTÛR*, 3. tertip, C. 3, 2. basılış, Ankara-1953, s. 90.

346 *TBMM ZC*, II/8- 5 ve 12 Nisan 1924, s. 301-302, 559-563'den aktaran *Türk Parlamento Tarihi, TBMM-II. Dönem*, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara-1993, C. I, s. 505-510.

347 *DÜSTÛR*, 3. tertip, C. 5, 11 Ağustos 1339-30 Ekim 1340, 2. baskı, Ankara-1948, s. 415-416.

Ankara Hükûmeti de ilk dönemde tehcir suçluların yargılanması taraftarıydı, ama sonradan gerek iç gerekse dış konjonktürde böylesi bir yargılama politikasından vazgeçer.

Oysa bir dönem Osmanlı Hükûmeti yani İstanbul Hükûmeti, Almanya'da olduğu bilinen bu İttihâdçı önderlerin iâdesi için tezkere hazırlamış ve bu kişilerden bazıları Meclis-i Meb'ûsan tarafından sorgulanmış ve bazıları da sorgulanacak listede olup, kaçtığı için soruşturulamamıştır.

5 Mayıs 1919'da Bab-ı Âli Hukuk Muşavirliğinden Hariciye Nezaretine gönderilen tezkerede, Almanya'ya firâr etmiş Sadr-ı esbak Talat, esbak Harbiye Nâzırı Enver, Bahriye Nâzırı Cemâl, Maarif Nâzırı Doktor Nâzım, Trabzon Vali-i sâbıkı Cemâl Azmî, İttihâd ve Terakki Merkez-i Umûmumî Azâsı Bahaeddin Şâkir, Polis Müdîri Bedri ve esbak Emniyet-i Umûmîye Müdîri Aziz efendilerin iâde talebi önerilmektedir.[348]

Gerçi tezkere tarihi mayıs 1919, ama metindeki tarihler karışık, haziran, temmuz, ağustos 1335 tarihlerinden de bahsedilir. Sonuç olarak, bir dönem suçlanan İttihâdçılar daha sonra resmen kabramanlaştırılır.

8- 'YÜZDE 70-80'Nİ TAPUSUZ'

Emvâl-i metrûke transferinin yoğunlukla yaşandığı 1920'lerde, toprakların yüzde 70-80'ni tapusuzdur. Toprak mülkiyetindeki bu durum, bizzât Başvekîl İsmet tarafından 1926 haziranında açıklanır.

Tapu Dâireleri Haricinde Elden Ele Geçen Emvâl-i gayr-i menkulenin Tapu Senedine Rabtı Hakkında Kanûn Lâyihası (1/963) gündeme alınır[349] ve 1 Haziran 1926 tarihli zaptın sonunda tasarıyla ilgili encümenlerin ve Başvekîl'in mazbataları vardır.

---

348 Osmanlı Belgelerinde, s. 237-244'da BOA. HR. HMŞ. İŞO, 180/2.

349 *TBMM ZC*, II/25-17 ve 24.5.1926, s. 191, 455.

Başvekîl İsmet imzâlı ve 15.5.1926 tarihli tasarının gerekçesinde, aynen şu değerlendirme yapılır:[350]

"Senetsiz tasarruf yüzünden ahâlî arasında pek çok ihtilâfât ve münâzaât (ağız atışması, çekişme) hâdis olmakta olduğu hâlde bazı ahvâlde bilâsenet (senetsiz) tasarruf olunan yerlerin tapu senedine rabtına kavînîn ve nizâmâtı mevzuanın müsâid olmamasından nâşî (sebebiyle) ihtilâfât ve münâzaâtı vakıa izale edilememektedir...

Türkiye'de **senetsiz tasarrufatın yüzde 70-80 raddesine bâliğ olmakta bulunduğu** anlaşılmaktadır... Senetsiz tasarrufun men'i...

10 sene ve daha ziyade temellük ve tasarruf olunduğu veyahut müddet-i temellük ve tasarruf 10 seneye bâliğ olmamakla beraber tasarrufun nizâdan arî bulunduğu tahakkuk eyleyen yerlerin dahi zilyetleri nâmına senede rabtım teminen ikinci mâdde tanzim edilmiştir."

Gerekçesi böyle açıklanan tasarının 1. mâddesi, şöyle düzenlenmiştir:

"Tapu senedine merbût ve kaydı mevcûd olduğu hâlde tapu dâireleri haricinde bey'i (satması) ve ferâğ (terk etme) ve taksîm ve intikal gibi bir sebeple elden geçmiş yerlerden zilyetlerinin müddet-i temellük ve tasarrufları 10 seneye bâliğ olduğu indettahkik (inceleme sonunda) anlaşılan Emvâl-i gayr-i menkule için mâlik ve mutasarrıfları nâmlarına tapu senedi verilir."

Ve 2. mâddede kullanım süresi olarak 10 yıla dikkat çekilir:

*"Esâsen tapu senedine merbût ve kaydı olmayan Emvâl-i gayr-i menkuleden birinci mâddede gösterilen eshaptan dolayı elden geçip de **zilyetlerinin müddet-i temellük ve tasarrufu 10 seneye bâliğ olduğu** veyahut müddeti temellük ve tasarruf 10 seneye bâliğ olmamakla beraber hudut ve tasarruf ihtilâfından ârî bulunduğu tahakkuk edenler için dahi zilyetleri nâmına tapu senedi itâ kılınır."*

---

350 *TBMM ZC*, II/26-1.6.1926, s. 13, ek zabıt s. 50-52.

Toplam 6 mâdde olan tasarı kanûnlaşamaz.

Tasarı, 10 ay sonrasında Başvekîl İsmet'in 13.4.1927 tarihli tezkeresiyle hükûmete geri iâde edilir.[351]

Terkedilmiş taşınmaz mallarla ilgili bir sorunun yaşandığı değerlendirmesinin ardından zaten yüzde 70-80'nin tapusuz olduğu tesbîdi yapılır ve bir biçimde 10 yıldır kullananlara tapu verilmek istenir, ama daha sonra hükûmet tarafından tasarı geri çekilir.

Tasarı hazırlanırken mutlaka arâzî mülkiyetinin durumu ve yaşanılan sorunlar birlikte değerlendirildiği hâlde, 10 ayda ne olduysa hükûmet karâr değişikliğine gider, tasarıyı geri çeker ve kanûnlaşmasını istemez.

Sürgün ve mübâdele edilenlerden kalan gayr-i menkullerin tesbîdi ve kaydı sorunu yaşanıyor olacak ki, 1930'lu yıllarda **Mâliye Vekâleti Millî Emlâk Müdürlüğü**, Hazîne'de olmayıp özel kişilerde olan Emvâl-i gayrimenkullerle ilgili yaptığı açıklamada, ihbârda bulunacakları ödüllendireceğini açıklar.

Millî Emlâk Müdürlüğü'nün Hazînenin Gizli Kalmış Hak ve Menfaatlerini İhbâr Edenlere İkrâmiye Verilmesine Dâir Olan 1905 Sayılı Kanûn'la ilgili açıklaması:[352]

"Kanûn-ı Medenînin umûmî hükümlerine ve tasfiye ve Emvâl-i metrûke kanûnlarına, yahut muâhedeler ahkâmına göre Devlete intikal etmesi lâzım geldiği veya muayyen hak sâhiblerine tefvîz veya tevzî edilmek üzere Devlet emrine mevdû olması icâbettiği hâlde Hükûmetin ıttılâı ve takibi haricinde mektûm kalmış menkul, gayr-i menkul her nevî Emvâl ile bu Emvâl-in intifâ hakları veyahut yine Devlete ait olması lâzım gelen senede merbût ipotekli ve ipoteksiz alacaklar, bankalar ve mümâsil müessesâttaki mevdûat, emânet, eshâm ve tahvilât ve sigortalardan olan matlûbâtı (alacağı) usûlen ihbâr edenlere sûreti yukarıya çıkarılan 1905 numaralı Kanûn hükmüne tevfikan ikrâmiye verilir."

---

351 *TBMM ZC*, II/31-14.4.1927, s. 144-145.

352 Sıra no: 321, no: 80/8600 ve tarih: 10/1/1932 ve kaynak: http://www.milliemlâk.gov.tr/_mevzûat/_genel tebligler/GenelTeblig321.htm

1926-1927 yılı Tapu Müdîriyeti Umûmîyesi Bütçesi görüşmelerinde Karesi Mebûsu Vehbi, Ankara'da yapılan tâhrir üzerine durur ve bunun vergi yani gelir sağlamak için yapıldığını öne sürer.

Mâliye Vekîli Hasan (Trabzon) da, Vehbi'nin kendisinin evinin yazıldığını hatırlatması üzerine, tapu ile kadastronun karıştırıldığını ve kadastro çalışmalarını iki senedir sürdüğünü, bunun 50 sene daha sürebileceğini belirterek, kanûn çalışmalarının sürdüğünü ve tasarının Mösyö Hekte'ye gönderildiğini ifâde eder.[353]

1927-1928 yılı Tapu ve Kadastro Müdüriyeti Umûmî Bütçesi görüşmelerinde de arâzînin yazılması üzerinde durulur ve **Kastamonu Mebûsu Âlî Azmî**'nin, senetsiz tasarrufatın senede rabtının yapılması (tapu verilmesi) gerektiğini belirtmesi üzerine **Mâliye Vekîli Mustafa Abdülhalik**'in (Çankırı) yanıtı kısa ve özlü olur:[354]

"**İmkânı olanı yaparız efendim.** Senetsiz tasarrufatın senede rabtı düşünülecek meseledir. Doğrudan doğruya idari bir kararla olacak bir şey değildir."

1928-1929 yılı Tapu ve Kadastro Müdüriyeti Umûmîyesi Bütçesi görüşmelerinde[355] **Gaziantep Mebûsu Reşit** söz alır, 50-69 seneden beri kime aid olduğu bilinmeyen arâzînin bulunduğunu belirterek, bir an önce tahrîr (yazma, kaydetme) yapılmasını önerir.

Giresun Mebûsu Tahir de, kadastro yapılmasının üzerinde durarak, "Malûmu âlînizdir ki, milletin hukukunu temin edecek olan kuyuttur (kayıttır). Tapuların kaydı, bu eldeki kayd defterlerinden bulunacaktır. Defterler olmayınca hukuk temin olunamıyor. Meselâ defterler yanıyor, kayboluyor. Yahut şunun bunun eline geçiyor... bu defterler bir usûle ve nizâma konulmaya muhtâcdır" değerlendirmesini yapar.

---

353 *TBMM ZC*, II/25-15.5.1926, s. 145.

354 *TBMM ZC*, II/31-10.4.1927, s. 46.

355 *TBMMZC*, III/3-21.4.1928, s. 188-193.

Mâliye Vekîli Saraçoğlu Şükrü (İzmir) ise, yıllardır çalışan bir Harîta Dâiresinin bulunduğunu ve çalıştığını belirterek, "Tapu İdâresi 6 aydan beri on para sarfetmeksizin bütün kuyûdâtım fihriste ve istinâd ettiriliyor ve fihristler köy ve mahalle esâsına istinâden yapılmaktadır" der ve çalışmalar hakkında bilgi verir.

Arâzîlerle ilgili tapulandırma sorunu **1930'larla da sınırlı kalmaz**. Binlerce dönüm arâzînin belli ellerdeki yoğunluğu (bu ankete[356] göre Urfa'da bir işletmeye yani bir âileye ait olduğu belirtilen arâzî miktarı 1 milyon 571 bin dekardır) belki de tapu sorunun hâlen ne boyutta olduğunun bir göstergesi olsa gerek.

1926'da Malatya Mebûsu Başvekîl İsmet'in, genelinde toprağın yüzde 70-80'nin tapusuz olduğu tesbîdinden tam 54 yıl sonra bile, mebûsu olduğu Malatya'da tapu işlemi sürmüştür.

Memleketim Malatya-Hekimhan-Hasançelebi'de dedem, nihâyet 1980'de babasından kalan yıllardır ekip-biçtiği toprağının tapusuna kavuşmuştur.

9- MÜBADİLLERİN DE MALI DAĞITILACAK

Mübâdillerin Emvâl-i gayr-i menkulunun mübâdele edilmeyen ahâlîye verilmesiyle ilgili yasal düzenleme 1928 yılının ilk çeyreğinde yapılır. Daha öncesinde kanûnların bazı mâddelerinde (781 no'lu Kanûn 2'inci mâdde) yapılan düzenleme yetersiz bulunmuş olacak ki kanûn hazırlanır.

Mübâdeleden giden nüfûsun, gelenden fazla olması[357] nedeniyle kalan gayr-i menkullerinin, yerli ahâlîye de verilmesi gündeme gelir.

---

356 Diyarbakır, Urfa, Iğdır gibi , DİE, *2001 Yılı Genel Tarım Sayımı Tarımsal İşletmeler Anketi Geçici Sonuçları Bülteni*, Ankara-2003.

357 Mihri Belli'nin araştırması, Yunanistan'a giden bir milyon 69 bin 957 kişi olup, Anadolu'ya gelen 463 bin 534 kişidir; 1940'da M. Belli'nin Missouri Üniversitesi'ndeki mastır tezi, *Türkiye-Yunanistan Nüfûs Mübâdelesi*, Çeviren: Müfide Pekin, Belge Yayınları, İstanbul-2004, s. 55, 94-96 ve Kemâl Arı'ya göre 1.200.000 Rum'a karşılık, gelenler 500.000 bile değildi, Kemâl Arı, *Büyük Mübâdele (1923-1925)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul-2003, s. 177.

TBMM'nin 8 Mart 1928 tarihli oturumun sonunda 14.1.1928 tarihli ve Başvekîl İsmet imzâlı, mübâdeleye gayr-ı tâbi ahâlîye verilecek Emvâl-i gayr-i menkule hakkında 1/87 no'lu Kanûn tasarısının gerekçesinde, Yunanistan'la akdolunan 1.12.1926 tarihli anlaşmayla devletin uhdesine geçen Emvâl-i gayr-i menkulenin dağıtılması üzerinde durulur.

Teklîf dört mâddedir.

Tasarı hakkında görüşmeler yapılır.[358] Mâliye Vekîli Şükrü Saraçoğlu, Âlî Cenani Bütçe Encümeni nâmına ve mebûslar birinci mâddeyi tartışır. Mâddeler üzerinde görüşmelerde, tartışma ne miktarda verileceği, eşit mi olacak vs. konularında yoğunlaşır.

Tartışma sırasında **İstanbul Mebûsu Hüseyin**, gayr-i mübâdillerin yüzde 80'ninin 14 senedeн (yani 1914 yılından) beri bir santim dahi gayr-i menkul almadığını ifâde eder. Ve görüşmeye daha sonra devâm edilir.[359]

Mâdde. 1- *Yunan hükûmetiyle akdedilen 1.12.1926 tarihli itilâfname mûcibince devlete intikal eylemiş olan Emvâl-i gayr-i menkuleyi müsâvî şerait ve nisbet dâhilinde aynen veya bedelen hak sâhiblerine vermeye hükûmet mezûndur.*

Söz alan olmaz, kabûl edilir.

Mâdde 2- *Tefvîzin şerait ve nisbeti, İcrâ Vekîlleri Heyetince tâyin ve tesbîd olunur.*

Bu mâdde de kabûl edilir. Diğer iki mâdde yürürlük tarihi ve kimin icrâ edileceğiyle ilgilidir.

Toplam 4 mâddelik 31 Mart 1928 tarih ve 1217 no'lu **Mübâdeleye gayr-ı tâbi Ahâlîye Verilecek Emvâl-i gayr-i menkule Hakkında Kanûn**[360] kabûl edilir.

Böylece Türkiye'den Yunanistan'a göç edenlerin, gelenlerden fazla olması nedeniyle mübâdillerin kalan gayr-i menkullerinin

---

358 *TBMM ZC*, III/3-15.3.1928, s. 45-50.

359 *TBMM ZC*, III/3-31.3.1928, s. 82-83.

360 *DÜSTÛR*, 3. tertip, C. 9, Kasım 1927-Ekim 1928, 2. basılış, Ankara-1948, s. 125.

mübâdil olmayan insanlara **'aynen veya bedelen'** yani verilmesi ya da satılması sağlanır.

10- LOZAN VE MALLARIN İÂDESİ

Emvâl-i metrûkeye Hazîne tarafından 'el konulması' işlemi, Lozan Antlaşmasının yürürlük tarihinden öncesi ve sonrası ayrımına tâbi tutulur. Bu amaçla bir yönetmelik hazırlanır.

Lozan Antlaşması, her ne kadar Ağustos 1923'de Meclis'te görüşülür kabûl edilirse de, uluslar arası niteliğinden dolayı yürürlüğe girme tarihi 6 Ağustos 1924'tür.

Antlaşmada mülkiyet düzenlemeleri nedeniyle, ilk öncesinde nasıl bir uygulama yapıldığı bilinmese de, Lozan'ın yürürlüğe girmesinden yaklaşık iki yıl sonrasında 13 Haziran 1926 tarih ve 3753 no'lu **Âhar Mabâllere Nakledilen Eşbâsm Emvâl, Düyûn ve Matlûbâtlarmın Tasfiyesi Hakkındaki Kanûnun Sûreti Tâtbîkına Dâir Olan Talimât-nâmenin Meriyete Vazı Hakkında Karâr-nâme ile kabûl edilen Talimât-nâme** ile tarihi belirlemeye gidilir.

Bununla, kişinin durumuyla ilgili kanûnda yapılan belirlemeye göre 13 Eylül 1331 tarihli geçici kanûn ve 15 Nisan 1339 tarihli kanûn hükümlerinin 6 Ağustos 1924 öncesinde uygulanacağı ve sonrasında uygulanamayacağı yönünde açıklık getirilir.

13 Haziran 1926 tarih ve 3753 no'lu Karâr-nâmeyle kabûl edilen yönetmelik,[361] **17 Temmuz 1927 tarih ve 5451 no'lu Karâr-nâmeyle kabûl edilen talimât-nâmeyle** değiştirilir.[362]

Mâdde 1- *Lozan Muâhede-nâmesinin (Antlaşmasının) akalliyetlere (azınlıklara) müteallik (ilgili) ahkâmına nazaran mezkûr*

---

361 *DÜSTÛR*, 3. tertip, C. 7, Teşrinisani 1341-Teşrin-i evvel 1926, 2. Baskı, Ankara-1944, s. 1549-1550.

362 *DÜSTÛR*, 3. tertip, C. 8, 2. basılış, Ankara-1946, Kasım 1926-Ekim 1927, s. 1068-1069; sadeleştiren Salâhaddin Kardeş'in 11 Haziran 2007'deki *Tehcir ve Uygulamaları Sunumu*, www.maliye.gov.tr/Mayem/new/sx/Etkinlikler/konferans/tehcir/Slaytlar,pps-

muâhede-nâmenin mevki-î meriyete vaz'ı tarihi olan ***6 Ağustos 1340 tarihinden sonra*** *Emvâl-i metrûkeye vaz'-ı yed edilmemesi icâb eder.*

Mâdde 2- *Vaz'-ı yed yani Emvâl-in metrûkiyetine hükûmetçe resmen kesb-i ıtla (bilgi elde etmişse) 6 Ağustos 1340 tarihinden evvel vâki ile muâmele intaç olunur (sonuçlandırılır).*

Yönetmelikle, kişinin firâr veya tagayyüb etmesi yani kaçması veya kaybolması hali, 6 Ağustos 1340 (6 Ağustos 1924) tarihinden önce ise malına el konulacak, aksine ise el konulmayacaktır.

Mâdde 1 ***(17.07.1927'deki değişiklik)-*** Lozan Sulh Muâhedesine nazaran Emvâl-i metrûke hakkında olunacak muâmeleye dâir 13 Haziran 1926 tarihli talimât-nâmenin 1 ve 2'inci mâddeleri yerine aşağıdaki mâdde ikame edilmiştir.

13 Eylül 1331 ve 15 Nisan 1339 tarihli kanûnlar gereğince; Lozan Barış Antlaşması yürürlüğe konulmasından önce Emvâl-i metrûkeden ***sayılan taşınmaz mallar*** *hakkında, terkedilmiş mallarla ilgili işlemlere devâm olunur.*

Şu kadar ki, bahsi geçen Lozan Barış Antlaşmasının yürürlüğe konulduğu tarihe kadar hükûmetçe tasarrufuna el konulmamış olduğu hâlde, mahallerine ***dönen sâhibleri tarafından*** *işgal veya idâre edilmekte olan Emvâl-i metrûkeye bir idari tedbir olmak üzere* ***hükûmetçe müdahale edilmez.***

Yönetmeliktek ifâde netliği, bir yıl sonra 17 Temmuz 1927'de yapılan değişiklikle, Lozan Antlaşmasının yürürlüğe konulmasından önce 'Emvâl-i Metrûke' sayılan mallarla ilgili olarak 13 Eylül 1331 ve 15 Nisan 1339 tarihli Tasfiye Kanûnunun öngördüğü işlemlerin yapılmasına devâm edileceğine dikkat çekilir.

6 Ağustos 1924'e kadar hükûmet tarafından el konulmamışsa, geri dönen sâhiblerinin malını idâre etmesine müdahale edilemez şeklinde değiştirilir, ama bir yandan da birinci mâddenin değiştirilen halindeyse, **vaz'-ı yed etme** işlemine devâm etme imkânı yaratılır.

Mâdde 3- *Vaz-ı yed yani Emvâl-i metrûkiyetine hükûmetçe resmen kesbi âtî ıttıla 6 Ağustos 1340 tarihinden sonra vukubulmuş ise atideki eşkâle göre muâmele îfâ edilir.*

A- *Emvâl-i mezkûre ashâbı malının bulunduğu mahâlde ise kendisine,* ***mevcûd olmayıp vekîli var ise vekîline iâde*** *ve teslîm olunur. Vekîli dahi bulunmadığı sûrette ashâbı nâmına ahkâmı umûmîyei devlete tevfikan hükûmetçe idâre edilir.*

Mâdde 2 ***(17.07.1927'deki değişiklik)***- Zikrolunan talimâtnâmenin 3'üncü mâddesinin ibtidâsı ile A işaretli fıkrası aşağıda yazıldığı veçhile tadîl edilmiştir:

Birinci mâddenin ikinci fıkrası mûcibince müdahale edilmemesi lâzım gelen ***Emvâl-i metrûke*** *hakkında, aşağıdaki şekillere göre işlem yapılır:*

A ***(17.07.1927'deki değişiklikte A değiştirilir, B ve C fıkraları aynen yer alır, değiştirilmez)***- *Emvâl-i metrûke sâhiblerine iâde olunur.*

6 Ağustos 1924'le belirlenen tarihi netliğe göre, hükûmetin ne yapacağı 3'üncü mâddede düzenlenir. Hükûmetin 6 Ağustos 1924 tarihinden sonra el koymaması öngörülüyor, aksine iâde edilmesi de belirtiliyor.

Peki, sâhibi yoksa ya da kişi malın kendisine ait olduğunu belirlemede yetersiz kalırsa veya sâhibi yok, ama vekîli varsa ne olacak?

B- *Bu kabîl Emvâl-i metrûke, muhâcirlerine tahsîs (ayrılmış) veya tefvîz edilmiş ise (bedel karşılığında satılmışsa), tahsîs olunduğu tarihteki kaymeti, kâin (mevcûd) bulunduğu mahâlde peşin para ile yapılan emlâk satışları* ***fiyatına*** *göre idâre heyetlerince takdîr olunarak ashâbına (sâhibine) tesviye olunur (ödenir).*

Buna göre, peşin parayla yapılacak emlâk satış parası sâhibine ödenecektir. Zaten mevcûd mevzûatta da, emânet hesabında toplanan paranın ashâbına ödenmesi gerekiyor; bu hükümde ifâde edilen bu olup, malın geri verilmesi engelleniyor.

C- *Mezkur Emvâl (bahsi geçen mallar) satılmış ise ashâbı (sâhibi), bedel-i mebii (satış bedeli) ancak şerâit-i fürûht (satış şartları) dâiresinde istîfâ edebilir (ödenir). Buna muvafâkat göstermediği sûrette (uygun bulmadığı taktirde), ahkâm-ı kanûnîye-ye (genel kanûn hükümleri) tevfikan (uyarınca) hüküm istihsâl eylemek muhâkim-i âidesine mürâcaâtla muhtârdır (mahkemelere*

karâr alma yolunu tercih edebilir).

Eğer bu mallar satılmışsa, satış bedeli sâhibine ödenecek ya da mâl sâhibi uygun bulmadığı taktirde mahkemeye mürâcaat edebilecek.

Mâdde 4- *Bulunduğu mahâlden firâr ve tagayyüb etmemiş (kaçmamış ve kaybolmamış) ve müfârekat dahi eylememiş (bulunduğu yerden uzaklaşmamış) ve fakat âhar (başka)* ***mahâlde emlâk ve arâzîye sâhib bulunmuş olanların*** *Emvâl-i (malları) hakkında tasfiye kanûnlarının tâtbîki hiçbir sûretle caiz görülmemiş olduğundan, vaz'-ı kanûniyi (yürürlüğe konulan kanûn-ı) yanlış telâkki etmek (yorumlamak) neticesi olarak yapılmış muamelat (işlemler) mevcûd ise, meselâ İstanbul'da mütevelli'd (doğan) ve mukîm (ikamet eden) ve nüfûsunda mukayyed (kayıtlı) ve bir tarafa tagayyüb etmemiş (kaybolmamış) bir şahsın (kişinin) esbâb-ı temellükten (mülk edinme yollarından) her hangi biriyle İstanbul harici mahâlde sâhib olduğu Emvâle (mallara) vaz'-ı yed edilmiş (el konulmuş) ise, onların dahi bu meyanda düzeltilmesi ve iâdesi muktazî (gerekir) ve zarurîdir (zorunludur).*

Mâdde 3 ***(17.07.1927'deki değişiklik)-*** *İşbu talimât-nâmenin tarihine kadar 13 Haziran 1927 tarihli talimât-nâmeye muvaffik olarak yapılmış olan muâmelat (işler) muteber olduğu gibi, mezkûr talimât-nâmenin işbu talimât-nâmeye muhalif olmıyan ahkâmı da mer'idir.*

Ülkeyi terk etmemiş olan kişinin mallarıyla ilgili yanlış işlem yapılmış vaz'-ı yed edilmişse, bu malların iâde edilmesi bir zorunluluktur. Ayrıca örneğin İstanbul'da doğan ve ikamet eden ve nüfûsunda kayıtlı ve kaybolmamış bir kişinin İstanbul dışında edindiği mallara el konulmuşsa, bu malların da iâde edilmesi gerekecektir. Ama **'gerekecek'** hükmünün gereği ne kadar yapılmıştır?

Yönetmeliğin gerek ilk gerekse değiştirilmiş halinde, 6 Ağustos 1924 itibâriyle bir tarihi belirginlik yaratılmışsa da, özellikle birinci mâdde değişikliği ile el koymaya yönelik ifâde muğlaklaştırılır ve el koymaya devâm edilir.

Yönetmelik 5 Ekim 2006 tarihine (5 Ekim 2006 tarih ve 26310 no'lu Resmî Gazete'de yayımlanan 2006/10933 sayılı

yönetmelik gereğince yürürlükten kaldırılır) kadar yürürlükte kaldıysa da, iki yıl sonra 24 Mayıs 1928'de çıkarılan 1331 no'lu Kanûnla esâs olarak 6 Ağustos 1924 sonra vaz'-ı yed edilemeyeceği hükmü işlevsiz kılınmıştır.

1331 no'lu Kanûnun 6'ıncı mâddesi 2'inci fıkrasında, sürgün edilenlerin taşınmaz malların, kanûnun yürürlüğe girdiği 30 Mayıs 1928 tarihine kadar bedeli karşılığı satılmamış veya satılması için ayrılmamış olanların Hazîne adına kaydedileceği hükmüyle, yönetmeliğin muğlak ifâdesinin yanı sıra **'mallar iâde edilir'** mâddesi geçersiz kılınıyor. 1331 no'lu Kanûnun 7'inci mâddesi de, Hazîne'nin el koymasının devâmıyla ilgili düzenlemeyi içeriyor.

Bir hukuk prensibidir; kanûn hükmü, yönetmeliğe göre tercih edileceği için, malların iâdesiyle ilgili yönetmelik hükmü işlevsiz de kalacaktır.

1926 sonrasında hatta 1963'deki Anayasa Mahkemesi karârında da, yönetmeliğin açıklık getirdiği Lozan Antlaşmasının yürürlüğe girdiği 6 Ağustos 1924 tarihi üzerinde durulur ve el konulması yönünde karâr verir, mâl sâhibinin hep İstanbul'da yaşaması yani kaçmamış ve kaybolmamış ve İstanbul'da ölmüş haliyse dikkate alınmaz.

Nitekim devletin uygulamalarının devâmlılığı bakımından, 'malların iâde edilmesiyle' ilgili yönetmelik hükmünün geçersiz kılındığı, yine bir bakanlık genelgesinde de net olarak ifâde edilir.

12 Eylül askerî darbe hükûmeti, seçimin galibi Anavatan Partisi Lideri Turgut Özal'a (13.12.1983-9.11.1989) hükûmetin devredilmediği günlerde 31 Ekim 1983'de Bülend Ulusu hükûmetinin **Devlet Bakanı Şuayip Üşenmez**'in Mâliye Bakanlığı ile tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Yabancı İşler Dâiresi Başkanlığı'na gönderdiği genelgede, mübâdil, kaybolmuş, kaçmış ve uzaklaşmış kişilerin **mallarının devlete geçtiği hükmü** hatırlatılarak, herhangi tapu işleminin yapılmaması, bilgi, belge ve tapu kaydının verilmemesi istenir. Bu genelge 29 Haziran 2001 tarih 2001/7 no'lu olarak yeniden ilgili birimlere tekrar gönderilir **(Belge 12-12 Eylül Bakanının 2001'de tekrar yayımlanan genelgesi)**.

Bildik 'yabancı uyruklular' gibi tanımın yer aldığı ve 'sürgün edilen veya kaçan ya da kaybolan veyahut uzaklaşan' kişilerin mallarıyla ilgili uygulama birliğinin ifâdesi olan genelgede, hâlen Hazîne ya da kullanan kişi adına tescil edilmemiş taşınmaz mallarının varlığından bahsedilerek, bunların sâhibleri üzerine işlem yapılmaması istenir.

11- 'ERMENİ VE RUM EMVALİ TAPUYA RABT OLUNACAK...'

Sürgün edilen Ermeniler'den veya mübâdil Rumlar'dan ya da kaçan veyahut kaybolan kişilerden kalan malların 1915'deki fiyatıyla ilgili satışından, dağıtılmasına kadar bir dizi uygulamaya yönelik yasal düzenlemenin ardından bu malların yeni vesikalarının artık, tapuya dönüştürülmesi hükümet gündemindedir.

1928 yılın mayıs ayında Büyük Millet Meclisi'nde, yeni yıla ait bütçe görüşmelerinin de etkisiyle **tam 132 tane tasarı bir ayda kanûnlaşır.**

Bunlardan bir tanesi de tapulandırmaya ve diğeri de Emvâl-i metrûke gelirlerinin bütçeye kaydedilmesiyle ilgilidir.

21 Mayıs 1928'de Meclis gündemine gelen **Tefviz veya Adiyen Tahsîs Olunan gayr-i menkul Emvâl-in Tapuya Rabtı Hakkında Kanûn Lâyihası** Meclis'e sunulur ve 24 Mayıs'da görüşülür ve kanûnlaşır.[363]

Bu kanûn bir yönü bu tür malların fi'len iâdesini engellemeye yönelik uygulamaların kanûni bir nitelik kazanması, diğer yönü de malların kullananlara ya da satılanlara tapulandırılması ve ödemenin de Hazîne tarafından yapılacak olmasıdır.

Ne kadar ödeme yapıldığı sorusuna yanıt vermeden, bu tür mallarla ilgili hesabın tasfiye (24 Mayıs 1928 tarih 1349 no'lu Kanûn) edilip, bütçeye gelir kaydedilmesi de Mâliye'nin yapacağı belirtilen ödemenin aslında yapılmayacağının ifâdesidir.

---

363 *TBMM ZC*III/4-21 ve 24.5.1928, s. 221, 354-355.

Tasarının birinci mâddesi okunur ve kabûl edilir.

Mâdde 1- ***Mübâdeleye tâbi ahâlîye verilecek Emvâl-i gayr-i menkule*** *hakkındaki 16 Nisan 1340 tarihli ve 488 numaralı kanûn ile 8 Teşrini-sani 1339 tarih ve 368 numaralı ve* ***13 Mart 1926 tarih ve 781 numaralı kanûnlarla kendilerine gayr-i menkul*** *Emvâl tefviz (bedeli karşılığında gayr-i menkul satılması) ve icâr (kirâlanması) muâmeleleri Dâhilîye ve mülga İskân Vekâletince alelûsul (usûlüne göre) tasdîk olunan mübâdillerin ellerindeki* ***tefviz vesikalarına mukabil tapu senedi verilir.***

Mübâdiller yed'indeki vesâiki tasarrufiyeden kıymetli tapulara mukabil kendilerine verilen veya verilecek olan Emvâl yüzde 50'den, kıymetsiz tapulara mukabil yüzde 40'dan ve tasfiye talepnamelerine müsteniden (delili olan) kefaletnamelere mukabil yüzde 20'den fazla olamaz.

Birinci mâddeye göre, hem mübâdeleye tâbi ahâlîye hem de 13 Mart 1926 tarih ve 781 no'lu Kanûna göre mübâdeleye tâbi olmayan eşhâsa ait gayr-i menkulleri satın alanlara verilen tefviz vesikası karşılığında tapu verilecektir.

Tasarının ikinci mâddesiyle ilgili **Balıkesir Mebûsu Fahri**'nin bu mâddeye göre, "..yalnız **Ermeni Emvâl-i** verilmek lâzımdır.." yönündeki kısa konuşmasına **Dâhilîye Vekîli ve Muğla Mebûsu Şükrü Kaya**, net yanıt verir:

"..**Rum Emvâl-i** de verilebilir. Kâffe-i (bütün) emlâk temlîk olunacaktır (verilecektir) ve tapuya rabt olunacaktır."

Hem Ermeni hem Rum taşınmaz malları verilebilecek, satılabilecek ve tapuya kaydı da yapılacaktır. Artık Emvâl-i metrûkenin tümden tasfiyesi ya da diğer bir deyişle transferi gündemdedir.

Mâdde 2- *Memleketinde mâl terketmiyen* ***mübâdillerle gayr-i mübâdil, muhâcir, mülteci, aşîret efrâdı ve harîkzedelere*** *(evi ve eşyaları yanmış) iskân ve borçlanma kanûnları mûcibince âdiyen verilen gayr-i menkul Emvâl için itâ olunan* ***muvakkat tasarruf vesikaları tebdil edilerek*** *(değiştirilerek) ashâbı (sâhibi) nâmına ve Hazîne menfaatine birinci derece ipotekli* ***tapu senedi verilir.***

Buna göre, mübâdillerle Emvâl-i metrûkeyi bir bedel karşılı-

ğında satın alanlar dışındakilere 1- Memleketinde mâl terketmiyen mübâdillere, 2- gayr-i mübâdillere, 3- Muhâcire, 4- mültecîye, 5- Aşîret efrâdına, 6- Harîkzedelere 13 Mart 1340 tarih ve 441 no'lu Kanûn gereği dağıtılan gayr-i menkul karşılığında verilen muvakkat tasarruf vesikaları karşılığında tapu verilecektir.

Tapu senedi verilen vesika, 1'inci mâddede mübâdillerle bedel karşılığı satılan mâl için verilen tefvîz ya da kanûnda yazıldığı haliyle **'tefviz vesikası'** iken, 2'inci mâddede **'muvakkat tasarruf vesikası'**dır.

İkinci mâddede, öncesinde gayr-i menkul dağıtıldığı için tasarruf vesikası verilenlerden birisi de aşîret mensubudur.

1925 şubatındaki **Şeyh Said Ayaklanması** sonrasında iskân kanûnuyla sürgün edilenler nedeniyle olsa gerek, özel olarak aşîret mensubu da belirtilir. Eldeki **tüm vesikalarm tapu olarak değiştirilmesi** amaçlanır.

Bu, mülkiyetteki dağıtma veya satışla oluşan fi'lî durumun **kanûnen Türkleştirilmesidir.**

Aynı zamanda bu, mülkiyetin tapuda Türkleştirilmesidir.

Artık yeni bir dönem. Böylece mülkiyette **fi'len ve resmen** tapu değişikliği dönemi kanûnen ve resmen başlatılır.

Diğer mâddelerde, vesikaların 6 ay gibi bir sürede başvuranların tapu işlemlerinin yapılacağı (**Mâdde 3**), valinin ve Dâhilîye Vekîlinin belli miktardaki kıymetlerle ilgili vesikaları tapulandıracağı (**Mâdde 4**), kanûnun yürürlüğe girmesiyle mübâdillerin işlemlerinin bir yılda bitirileceği (**Mâdde 5**), tapu senetlerinden harç ve vergi alınacağı (**Mâdde 8**), kişilerin sâhiblendiğinden farklı beyânda bulunması halinde geri alınacağı (**Mâdde 9**) gibi hükümler yer alır.

6 ve 7'inci mâddeler, o tarihe kadar sürgün edilenlerin ve mübâdillerin taşınmaz mallar açısından Hazîne üzerine geçirilmesi tapulandırılması ve ödemenin de Mâliye tarafından yapılması gibi önemli hükümler içerir.

Mâdde 6'ya göre, gayr-i mübâdillerin bedel karşılığı satılmış veya satılacak olan dışındaki Emvâl-i ve mübâdillerin harâbe olacak gayr-i menkulu Hazîne'ye devredilir.

15.4.1339 tarih ve 333 no'lu Kanûnla 13 Eylül 1331 tarihli Geçici Kanûnun 2'inci mâddesinde yapılan değişiklikte, kaçan veya kaybolan veya uzaklaşan her kişinin malının Hazîne'ye bu şekildeki vakfın malı da Evkaf İdâresine kaydı yapıldığı hükmüne rağmen, 24 Mayıs 1928 tarih ve 1331 no'lu Kanûnla yeniden yine 'Hazîne'ye intikal etme veya devretme' zorunluluğuna dikkat çekiliyor.

Bu intikalden kasıt, Hazîne adına tapulandırma olmasın.

Mâdde 7- *13 Eylül 1331 ve 15 Nisan 1339 tarihli* ***kanûnlara tevfikan*** *(uygun olarak)* ***vaz'ı-yed edilmiş*** *(el konulmuş)* ***ve edilecek*** *(ne demek vaz'-ı yed edilecek Emvâl? N. O.) Emvâl-i gayri menkule gerek mübâdillere tahsîs ve tefviz edilmiş (bedeli karşılığında verilmiş) olsun gerek Hazîne uhdesinde bulunsun hükmen tahakkuk edecek (belirlenecek) müstahiklerine (hak kazanmış kişilere)* ***iâde edilmeyip*** *ancak kıymet-i mukaddereleri (belirlenmiş yazılı bedeli)* ***15 Nisan 1341 tarihli kanûna tevfikan Hazînei Mâliyeden tesviye olunur*** *(Mâliye Hazînesince ödenir).*

7'nci mâddeye göre, 13 Eylül 1331 ve 15 Nisan 1339 tarihli kanûnlarla **el konulmuş** ve **konulacak** olan taşınmaz mallardan, mübâdillere ayrılsın ya da belli bir bedel karşılığı satılmış olsun ya da Hazîne adına kayıtlı bulunan mallar **hak sâhiblerine iâde edilmeyecek** ve bunlara, malın bedeli 15 Nisan 1341 tarihli (622 no'lu) kanûna uygun olarak 1915'deki kıymetine göre **Mâliye tarafından ödenecektir**.

Kanûna göre mallar satılıyor, ama ödemeyi yapmayı taahhüt edense **Mâliye** yani devlet; böyle bir satış işlemi. Daha öncesinde de bu işlem gündeme gelmişti. Bu mâddede **öngörülen** şudur:

1- İlgili tasfiye kanûn-ı gereği vaz'-ı yed edilmiş yani el konulmuş veya vaz'-ı yed edilecek yani el konulacak gayr-i menkul, müstahike yani hak kazanana dahi kesinlik iâde edilmeyecek, **bedeli ödenecek**.

Hazîne'nin mayıs 1928'e kadar vaz'-ı yed etmediği Emvâl-i, 13 Haziran 1926 tarih ve 3753 no'lu Karâr-nâmeyle kabûl edilen yönetmelik (17.7.1927'de değiştirilir) gereği zaten iâde edilmesi gerekmiyor mu? Kanün, yönetmeliğin üstünde olduğu hukukî prensibi gereği demek ki edilmiyor.

2- İlgili kanûn gereği (15 Nisan 1341 tarih ve 622 no'lu Kanûnun 2'nci mâddesi) değer belirlemede **1915'deki kıymeti** dikkate alınacak (441 ve 622 no'lu Kanûnlarm incelendiği '2- Hükümet önce dağıtır, sonra satar' başlığı altında değindim, niye 1915 yılındaki kıymet dikkate alınır?)

3- Gerekli kaynak **Mâliye'den sağlanacak** (fakat bu bedelin, malı alandan tahsîl edileceği ifâdesine yer verilmez).

Ve kanûnun birinci ve ikinci mâddeleri gereği de, belirtildiği şartlarda eldeki bütün vesikalar tapuya dönüştürülür.

Toplam 12 mâddelik, 24 Mayıs 1928 tarih ve 1331 no'lu **Mübâdil, gayr-i mübâdil, Muhâcir ve Sâireye Kanünlarına Tevfikan Tefviz veya Âdiyen Tahsîs Olunan gayr-i menkul Emvâl-in Tapuya Rabtına Dâir Kanûn** kabûl edilir[364] **(Belge 13-Dağıtılan ve satılan mallara tapu)**.

24 Mayıs 1928 tarih ve 1331 no'lu Kanûn, 1945 temmuz ayına kadar yürürlükte kalır; 10 Temmuz 1945 tarih ve 4796 no'lu Kanûnla yürürlükten kaldırılır. Ve bu kanûnla ilgili 23.3.1929 tarih ve 1407 no'lu Ek Kanûn da 8 Kasım 1988'e kadar yürürlükte kalır.[365]

Bugüne kadar verilmiş tefviz ve muvakkat tasarruf vesikalarının nasıl tapuya dönüştürüleceği konusu, **12 Ağustos 1928 tarih ve 6994 no'lu Karâr-nâmeyle** kabûl edilen Nizâm-nâmeye göre, kişiler adına tapulandırılmayan gayr-i menkuller de Hazîne'ye intikal edecektir.[366]

Kanûnla artık sürgün ve mübâdele edilenlerden kalan malları, kanûna uygun olarak verilen kişilere tapulandırılacak ya da Hazîne adına kayıt edilecek. Eğer malın sâhibi hak kazanırsa dahi, iâde edilmeyip bunun 1915'deki bedeli Mâliye tarafından ödenecektir.

---

364 *DÜSTÛR*, 3. Tertip, C. 9, Kasım 1927-Ekim 1928, 2. baskı, Ankara-1948, s. 732-734; *TBMM ZC*, III/4-28 Mayıs 1928, s. 221, 288, 354-355; *Resmî Gazete*, 30 Mayıs 1928 tarih ve no: 902.

365 *Resmî Gazete*, 8 Kasım 1988 ve sayı: 19983.

366 *DÜSTÛR*, 3. tertip, C. 9, 2. basılış, Ankara-1948, Kasım 1927-Ekim 1928, s. 782-784.

Bu kanûna göre yapılan tapulandırma işlemine ihtiyaç duyulması üzerine bir **ek kanûnla** yeniden bir düzenlemeye gidilir, 10 ay sonrasında.

24 Mayıs 1928 tarihli kanûnun birinci mâddesinde adı geçen kanûnlarla ilgili olarak, mütagayyip yani kaybolduğu iddia edilen kişilere ait evlerin, belli bir bedel karşılığı satılsın ya satılmamış olsun bu evleri işgal edilen kişilere verileceği (ve bir anlamda tapulandırılacağı) ifâde edilir.

Toplam 3 mâddelik 23 Mart 1929 tarih ve 1407 no'lu **Mübâdil, gayr-i mübâdil, Muhâcir ve Sâireye Kanûnlarına Tevfikan Tefviz veya Âdiyen Tahsîs Olunan gayr-i menkul Emvâlin Tapuya Rabtına Dâir 24 Mayıs 1928 tarih ve 1331 numaralı Kanûna Müzeyyel Kanûnla** metrûk evlerin Borçlar Kanûnu gereği verilmesi sağlanır.[367]

Belirtildiği üzere 13 Mart 1926 tarihli kanûnunun neşrinden evvel harîkzede ve mültecî olarak mübâdeleye tâbi ve kaybolan kişilerden kalan evlere 30 Mayıs 1928'e kadar nakledilen ve bedel karşılığı satılmış ya da satılmak üzere iskân edilen binâlar Borçlar Kanûnu gereği bunlara verilecektir.

Ayrıca 1331 no'lu Kanûnun 6'mcı mâddesindeki **"Bu kanûnun meriyeti taribine kadar tefvîz edilmiş veya edilmek üzere bulunmuş"** olan hükmü, **18 Mart 1929 tarih ve 142 no'lu tefsirle,** ilgili kişilerin mürâcaatlarında belgeye dayanan doğrulama ve tesbîd etme aşamalarını geçirmiş ve Tefvîz Komisyonu karârına yaklaşmış olmasını ifâde eder şeklinde yorumlanmıştır.[368]

Malların eski sâhibiyle ilgili düzenleme yetersiz bulunmuş olacak ki, uygulamaya yönelik sorunlara açıklık getirmek amacıyla hükûmet 24 Mayıs 1928 tarih ve 1331 no'lu Kanûnun 7'inci

---

367 *DÜSTÛR*, 3. tertip, C. 10, Teşrinisani 1928-Teşrin-i evvel 1929, 2. baskı, Ankara-1953, s. 292; *Resmî Gazete*, 30 Mart 1929 ve no: 1154.

368 *DÜSTÛR*; 3. tertip, C. 10, 2. baskı, Ankara-1953, Teşrinisani 1928-Teşrin-i evvel 1929, s. 291; *Resmî Gazete*, 26 Mart 1929 ve no: 1151.

mâddesinin kapsamının ne olduğuyla ilgili olarak 2 Haziran 1929 tarih ve 146 no'lu **1331 numaralı Kanûnun 7'inci mâddesi tefsiri,**[369] geleceğe yönelik uygulamadan bedelinin ödenmesine, sâhibine iâde edilmeyeceğine kadar kesin hükümler içerir:

Hazîne vaz'-ı yed edecek: 13 Eylül 1331 ve 15 Nisan 1339 tarihli kanûnlarına göre Hazîne, mayıs 1928'e kadar taşınmaz mallara el koymadıysa bile el koymaya devâm edecektir.

İâde edilmeyecek: Mallar, kanûnlar gereği tahsîs edilmiş veya bedel karşılığı satılmış veya Hazîne adına el konulmuş olsun, hiçbir şekilde sâhibine aynen iâde edilmeyecek, ancak Şurayı Devlet yani Danıştay karârıyla iâde edilebilecektir.

Böylece 13 Haziran 1926 tarih ve 3753 sayılı karâr-nâmeyle kabûl olunan yönetmeliğin 3'üncü mâddesi A fıkrasında, **"Emvâl-i metrûke sâhiblerine iâde olunur"** hükmü de geçersiz kılınır.

Hak etmişlere de verilmeyecek: 24 Mayıs 1928 tarih ve 1331 no'lu Kanûn yürürlüğe girdiği 28 Mayıs 1928 tarihi öncesinde ve sonrasında, malını almasıyla ilgili yapılan işlemler geçersiz kılınacak ve hak edecek konumda olsalar dahi verilmeyecektir.

1915'deki değerinden ödeme yapılacak: Mal sâhibine ya da mâl hak edecek kişiye 1331 yani 1915 yılı başındaki değerine göre ödeme yapılacaktır.

Ödemenin 1915'deki değerinden ve Mâliye tarafından yapılacak olması, satış işleminin niteliğini net ortaya koyuyor. Bu hâlde mallar şahsa satılırken, ödemeyi yapansa devlettir. Bu kanûnla 1928 mayıs ve sonrasında, kaç vesika tapuya dönüştürüldü? Mayıs 1928 sonrasında kaç tane gayr-i menkule Hazîne adına el kondu? Mâliye'den ne kadar ve kaç müstahike ödeme yapıldı? Veya kaç başvuru yapıldı da ödeme yapılmadı?

---

369 *DÛSTÛR*; 3. tertip, C. 10, Teşrinisani 1928-Teşrin-i evvel 1929, 2. baskı, Ankara-1953, s. 921; *Resmi Gazete*, 8 Haziran 1929 ve no: 1210.

Kanûn genel olarak bu haliyle, sâhibi mübâdil ve gayr-i mübâdil yani 'sürgün edilen veya kaçan ya da kaybolan veyahut uzaklaşan' olarak tanımlanan kişilere ait taşınmaz malları tapu kaydıyla yeni bir kimliğe kavuşturacak hükümler içeriyor.

12- 1928 BÜTÇESİNE 'EMÂNET'TEN 300 BİN LİRA

Emvâl-i metrükenin sâhibine iâde edilmeyeceği ve kullanan üzerine tapulandırılacağı yönündeki yasal mevzûatın yapıldığı dönemde, gündemdeki bir diğer konu da emânet hesabında tutulan **'Emvâl-i metrûke hesabı'nın tasfiyesidir.**

13 Mart 1926 tarih ve 781 no'lu Kanûnun 1'inci mâddesine göre, şâhıslar adına Mâliye'de tutulacak hesabın tasfiyesidir gündemde olan. Ki daha öncesinde 15 Nisan 1341 tarih ve 622 no'lu Kanûnun 2'nci mâddesine göre ise, satışlardan oluşan paranın Ziraât Bankası'na yatırılması öngörülüyordu.

Daha öncesinde vergilendirmeye yönelik düzenleme yapılır. Emvâl-i gayr-i menkule tadîlât komisyonlarının sûreti teşkili hakkında kanûn tasarısı (1/928), Dâhilîye ve Kavînîni Mâliye Encümenlerine havâle edilir[370] ve mazbata gündeme alınır[371] ve görüşülmesi haziran ayının ilk gününde yapılır.[372]

Başvekîl İsmet'in imzâsının bulunduğu tasarı 15.4.1926 tarihli olup, sürgün edilenlerin taşınmaz mallarının vergi matrahı olan kıymetinin belirlenmesini sağlamak için ilgili komisyonların kurulacağına dikkat çekilen tasarının gerekçesinde, "Bilâvasıta vergilerimiz meyanında Emvâl-i gayr-i menkulenin vergi matrah olan kıymetleri ve evsaf-ı sâiresi tâhrir-i umûmî ile tâyin ve tesbîd olunduktan sonra vergideki elestikiyetin muhafaza ve temini için işbu matrahlarda husule gelen harekatın vergiye icrâ ettiği tesîratı da komisyonu mahsûslarınca tâyin ve tesbîd etmek lâzımdır" değerlendirmesi yapılır.

---

370 *TBMM ZC*, II/24-19.4.1926, s. 129.

371 *TBMM ZC*, II/25-26.5.1926, s.522.

372 *TBMM ZC*, II/26-1.6.1926, s. 14-16; mazbatalar, zabıt sonunda, s. 55-58.

Vilayet, kaza ve köylerde Emvâl-i gayr-i menkule vergilerinin tadîlâtını yapacak komisyonların nasıl oluşturulacağını düzenleyen birinci mâddeyle ilgili kısaca bir bir-iki soru sorulur ve hemen oylanır, kabûl edilir.

Mâdde 1- *Emvâl-i gayr-i menkuleye ait mükellefiyet matrahlarındaki harekatın vergi kuyudunda istilzâm ettiği (gerektiği) tadîlâtı îfâ ile mükellef* ***komisyonlar****, vilâyet ve kaza merkezlerinde varidat katibinin riyâseti tahtında biri idâre heyeti, diğeri cemiyet-i umümîye veya mecâlis-i belediye tarafından hariçten intihâb olunacak iki azâdan mürekkeptir.*

Tahakkuk şuabatı (şubeler) mevcûd olan mahallerde tadîlât komisyonlarına tahakkuk memûru riyâset eder.

Köylere ait olan Emvâl-i gayr-i menkule vergilerinin tadîlâtı, tahakkuk memûru muavini veya varidat kâtibinin riyâseti tahtında olmak üzere köy ihtiyar meclisi meyanından müntehab (seçilmiş) bir azâdan mürekkep komisyon marifetiyle icrâ olunur.

İtirâzları düzenleyecek komisyonların oluşturulması 2'inci mâddede ve tadîl ve istiraf (üst makam) komisyonların görev süresi de 3'üncü mâddede düzenlenir; bu mâddeler de tartışılmadan kabûl edilir.

Arâzîyi yazacaklarla ilgili düzenleme 4'üncü mâddede yapılır ve 5'inci mâdde de, itirâz hükmüne yer verilir. 8'inci mâddede ise, 1302 tarihli Emlâk Vergisi Nizâm-nâmesiyle, 1326 tarihli Musakkafat Kanûnun 1326 tarihli tâhriri umûmî ve 1329 tarihli ana defter-i Nizâm-nâmelerinin mülga olduğu yani kaldırıldığı hükmü yer alır.

Vergilendirmeyle ilgili olarak 1910'lara kadar geriye giden kayıtlar üzerinde durulur. Dikkate alınan 15 Eylül 1326 yani **28 Eylül 1912 tarihli binâlar** ve 3 Nisan 1329 yani **16 Nisan 1913 tarihli ana defter emlâk** kaydı, bir yönüyle daha sonraki süreç açısından mülkiyetteki değişimi de ortaya koyabilecek içeriktedir. Diğer iki mâdde de yürürlük tarihi ve icrâ memûruyla ilgilidir.

Bu, devâmındaki mâddeler olmak üzere toplam 10 mâddelik 887 no'lu **Emvâl-i gayr-i menkule Tadîlât Komisyonlarının**

Süreti Teşkili Hakkında Kanûn 1 Haziran 1926'da kabûl edilir.[373] Kanûn, kasım 1988'e kadar yürürlükte kalır.

Kanûnla gayr-i menkulenin vergilendirilmesine yönelik genel bir düzenleme, zamanlama olarak, Emvâl-i metrûkenin tümden tasfiyesini amaçlayan ve vesikaların tapuya dönüştüren yasanın yürürlüğe girmesinin ardından yapılır.

Gerçi tapu kaydının bulunmadığı gayr-i menkulden ne kadar vergi alınacağını belirlemek de hayli zor olduğu için yerel komisyonların oluşturulmasına özel önem verilir.

Bundan iki yıl sonrasında da, bu tür malların sâhiblerine iâde edilmeyeceği ve 1915 yılındaki değeri üzerinden bedeliyle ilgili ödemeyi Mâliye'nin yapacağı hükümlerinin yasalaştığı bir sırada, Emvâl-i metrûke hesabının tasfiyesi de gündeme gelir.

Emvâl-i metrûke hesabı carilerinin bütçeye irad kaydına dâir (1/217) numaralı kanûn tasarısı ve Bütçe Encümeni mazbatası gündeme alınır.[374] Ve tasarı 5 mâdde olup, tartışılmadan kabûl edilir[375] (mazbatalar zaptın sonuna konmamıştır).

Mâdde 1- *31 Mayıs 1928* ***nihâyetinde Emvâl-i metrûke hesabı carilerinin*** *(carî hesaplarının) matlub (alacak) bakiyeleri 1928 sene-i mâliyesi varidat (gelir) bütçesinin hasılatı müteferrika (muhtelif gelirler) faslına irat kayıt ve bedema (bundan sonra) vaki olacak (ortaya çıkacak) hasılat hakkında aynı veçhille (şekilde) muâmele olunur (işlem yapılır).*

Bununla, 31 Mayıs 1928 tarihi itibâriyle Emvâl-i metrûkeyle ilgili emânet hesabında bulunan 'alınmamış paralar' bütçeye gelir kaydedilecek ve bundan sonra ortaya çıkacak hasılat hakkında da aynı işlem yapılacaktır.

Mâdde 2- *Birinci mâdde mûcibince hasılat-ı müteferrika faslına alınacak mebaliğden* ***300 bin liraya kadar miktarın*** *1928*

---

373 *DÛSTÛR*, 3. tertip, C. 7, 2. tabı, Ankara-1944, s. 1454-1455; *Resmî Ceride*, 30 Haziran 1926 ve no: 408.

374 *TBMM ZC*, III/4-23.5.1928, s. 287.

375 *TBMM ZC*, III/4-24.5.1928, s.353, 386.

sene-i mâliyesi Mâliye Vekâleti bütçesinde açılacak bir faslı mahsûsa tahsîsat olarak kayd ile sene zarfında Emvâl-i metrûke masarifi idâre ve teşkilâtı için zarfa Mâliye Vekîli mezûndur.

İkinci mâddeye göre, 222 milyon 30 bin 788 lira olduğu 1928 gelir bütçesinin (ki bütçe başlangıçta 207,2 milyon lira olarak kabûl edilir) 300 bin lirası yani kanûndaki genel tanımıyla **'sürgün edilen veya kaybolan ya da kaçan veyahut uzaklaşan'** kişiye ait malın bedeli olarak emânet hesabında kalan bütçeden karşılanır.

1928-2008 döneminde gelir bütçesi, 921,3 milyon misli artarak 222,03 milyon liradan 204,6 milyar YTL'ye (katrilyon TL'ye) yükseldiği dikkate alınacak olursa, bu basit hesapla 300 bin liranın bugünkü değeri 276,4 milyon YTL'dir (trilyon TL'dir).

1928 bütçesine 300 bin lira eklenmesini sağlayan emânet hesabında toplanan para ne kadardı? Ayrıca toplanan para ile paranın kaynağını oluşturan malın gerçek değeri arasındaki oran kaça kaçtı? Ne kadar mâl satıldı ve ne kadar para toplandı? Bu konuyla ilgili olarak Mâliye Vekîli'nin kasım 1922'de yaptığı değerlendirme, fikir edinmeye imkân sağlıyor.

Meclis'te İzmir'deki yangın ve vurgunun tartışılması sırasında **Mâliye Vekîli Hasan Fehmi,** Ermeni sürgününü hatırlatarak, şöyle devâm eder:[376]

"Tehcir neticesinde mâl sandıklarına irat kaydedilen miktar ile kaybedilen paranın miktarı nedir? 100 misli, 10 bin mislidir. Bu gayr-ı tâbilik.. Santimi santimine bunu idâre etmek ihtimali yoktur."

Yani vekîl, yaklaşık altı yıl öncesinde mâl sandıklarına irat kaydedilenle, kaybedilen mâl arasında 100, hatta 10 misli fark bulunduğu ifâdesiyle, talanın boyutunu çiziyor.

Ve öncelikle 300 bin lira alındığına göre, daha sonraki yıllarda da emânet hesabından bu şekilde aktarım sürdü mü? Emânet hesabında kaç kişiye ait hesap vardı?

---

376 *TBMM GCZ*, III-29.11.1338, s. 1140.

Mâdde 3- *1928 sene-i mâliyesi zarfından Emvâl-i metrûke teşkilâtına ait kadrolar İcrâ Vekîlleri Heyetince badel (sonra) tasdîk tâtbîk olunur.*

Ve 5 mâddelik tasarı 1349 no'lu **Emvâl-i Metrûke Hesabı Carilerinin Bütçeye İrat Kaydine Dâir Kanûn** olarak 24 Mayıs 1928'deki oylamada 316 mebûstan 178'nin oylamaya katılmasıyla kabûl edilir.[377]

1928-1931 dönemi bütçe kayıtları, Emvâl-i metrûke satışından önemli bir kaynağın aktarıldığını ortaya koymaktadır.

3 Mayıs 1928'de kabûl edilen 1231 no'lu **1928 Sene-i Mâliyesi Muvâzenesi Umûmîye Kanûnu,**[378] 1349 no'lu Kanûndan önce yürürlüğe girdiği için bu 300 bin liralık gelirle ilgili mevzûat gösterilemiyor, ama 19 Mayıs 1929 tarih ve 1456 no'lu **1929 Mali Senesi Bütçe Kanûnunda,**[379] daha ayrıntılı bir düzenleme yapılmıştır.

1929 bütçesinde **'Emlâk hasılatı'**nın mevzûat kaynağıyla ilgili sayılan 10 kanûndan ikisini, 1345 no'lu Emvâl-i metrûke hesabı carilerinin bütçeye irat kaydedilmesi kanûn-ı ile 1331 no'lu Mübâdil, gayr-i mübâdil, muhâcir ve sâireye kanûnlarına tevfîkan tefviz veya âdiyen tahsîs olunan gayr-i menkul Emvâl-in tapuya rabtına dâir kanûn oluşturuyor. Fakat bu iki kanûnla ilgili öngörülen bütçe gelirinin ne kadar olduğuyla ilgili mevcûd 10. cildin devâmında herhangi bir bilgi bulunmuyor. Satılacak Emvâl bedelinde ise yalnızca Muhasebe Kanûna atıf yapılıyor.

Fakat 19 Temmuz 1931 tarih ve 1848 no'lu **1931 Mali Senesi Bütçe Kanûnunda**[380] ise, 'Satılan Emvâl ve emlâk hasılatı'

---

377 *DÜSTÛR*, 3. tertip, C. 9, Kasım 1927-Ekim 1928, 2. basılış, C.te kanûn kayıt no'su 228'dir.

378 *DÜSTÛR*, 3. tertip, C. 9, Kasım 1927-Ekim 1928, Ankara-1948, s. 173-219; *Resmî Gazete*, 8 Mayıs 1928 ve no: 883.

379 *DÜSTÛR*, 3. tertip, 10'uncu cildin devâmı, s. 1172-1223; *Resmî Gazete*, 28 Mayıs 1929 ve no: 1201.

380 *DÜSTÛR*, 3. tertip, C. 12, Teşrinisani 1930-Teşrin-i evvel 1931, Ankara-1931, s. 639-667; *Resmî Gazete*, 25 Temmuz 1931 ve no: 1856.

kalemiyle ilgili mevzûat kısmında Emvâl-i metrûkeyle ilgili neredeyse tüm kanûn ve tefsirler tek tek sıralanıyor.

220,5 milyon liralık **1929** yılı başlangıç bütçesinin yaklaşık 7,8 milyon lirası **'Beşinci Kısım: Müesseseler hasılatı ve menâfi-i'** olup, bunun yani 7,8 milyon liranın **3,1 milyonu 'Emlâk hasılatı'** ve 700 bin lirası da 'Satılacak Emvâl bedeli' kalemlerine aittir.

207,2 milyonluk **1928** yılı başlangıç bütçesinde ise 6,9 milyonluk 5'inci kısım gelirlerin **2,9 milyonu 'Emlâk hasılatı'** ve 700 bin lirası da 'Satılacak Emvâl bedeli'dir.

186,7 milyon liralık **1931** yılı başlangıç bütçesinin 4,1 milyonu 5'inci kısma ait olup bunun **1,9 milyon lirası 'Satılan Emvâl ve emlâk hasılatı'**dır.

222,6 milyonluk **1930** bütçesinde ise **emlâk hasılatı 2,9 milyon lira** ve satılacak Emvâl bedeli de 600 bin liradır.[381]

Tüm bunlar, en azından 1930'ların başında Emvâl-i metrûke hesabının bütçenin önemli gelir kaynakları arasında yer aldığının göstergesidir.

Nitekim 1930'ların ortalarında **Rumlar'dan kalan Emvâl-i metrûkenin toplam 6,5 milyon lira** kadar olduğu belirtilir. Ama bunun senetler ve tapulardaki kayda göre mi, rayiç bedele göre mi ve vergiye tâbi olan matraha göre mi belirlendiğiyle ilgili bir ifâde bulunmamaktadır.

'Dil, ekin ve kan birliğinin' hedeflendiği açıkça yazılan ve kanûnda **'Türk ırkı'**ndan bahsedilen **14 Haziran 1934 tarih ve 2510 no'lu İskân Kanûnu**'yla ilgili tasarı için hazırlanan 27 Mayıs 1934 tarihli İskân Kanûn-ı Muvakkat Encümen Mazbatası'nda, iskâna tâbi tutulacaklara verilecek topraklar hakkında Rumlar'dan kalan metrûk topraklar üzerinde de değerlendirme yapılır.

---

381 *DÜSTÛR*, 3. tertip, C. 11, 2. basılış, 14 Teşrinisani 1929-15 Teşrin-i evvel 1930, Ankara-1954, s. 310-314; *Resmî Gazete*, 25 Mayıs 1930 ve no: 1502.

Mazbatada, Rumlar'dan kalan Emvâl-i metrûkenin 6,5 milyon lira kadar olduğu ve bunun 1,5 milyon lirasının itfa edildiğini yani ödendiğini, 5 milyon liranın da Rumlar'dan kalan binâlardan oluştuğu ve Rumlar'dan birkaç 100 bin liralık metrûk toprağın da kaldığı belirtilerek, bu toprakların millî topraklardan ayrılmaya gerek olmadığı kaydedilir.[382]

1930'larda bütçeye gelir sağlamaya yönelik düzenlemeye devâm edilir. **26 Aralık 1931 tarih ve 1905 no'lu** Menkul ve gayri menkul Emvâl ile Bunların İntifa Haklarının ve Daimi vergilerin Mektümlarını Haber Verenlere Verilecek İkramiye Hakkında Kanûn'la,[383] vergilendirilmemiş taşınır ve taşınmaz malları ihbâr edenlere değerinin yüzde 7,5 ile yüzde 30 arasında değişen oranda ikrâmiye verileceği belirterek, bu tür malların hem kayda alınması hem de bunların vergilendirilmesi amaçlanır.

1926'daki Emvâl-i gayr-i menkulenin vergilendirilmesi ve 1928'deki merkezi ve tek bütçe oluşturmak açısından Emvâl-i metrûkenin hesab-ı carilerinin bütçeye gelir kaydedilmesi, merkezi iktidârın hem vergi gelirini artırma gayretinde olduğunu hem de gayr-i menkulün tasarrufiyesi açısından belli bir düzeye gelindiğini göstermektedir.

13- ZİLYEDLER NÂMINA DA TAPU

Emvâl-i metrûkenin gerçek ve tüzel kişilerle kamuya transferi sürecinde tapulandırma işleminde, 'bir şeyi elinde bulunduran ve fi'lî olarak kullanma' olarak tanımlanan zilyedlik de dikkate alınır. 1929 haziranında kabûl edilen kanûnla, yeni bir düzenlemeye gidilir.

2 Haziran 1929'da ve 1515 no'lu[384] olarak kabûl edilen **Tapu**

---

382 *TBMMZC*, 4. devre, C. 23, 2 Haziran-5 Temmuz 1934, Ankara-1934, 14 Haziran 1934 tarihli oturumun sonunda ekli 189 numaralı mazbata zaptı s. 14.

383 www.hukuki.net/kanûn01905.13.text.asp

384 *DÜSTÛR*, 3. tertip, C. 10, 2. basılış, Teşrinisani 1928-Teşrin-i evvel 1929, Ankara-1953, s. 896; *Resmî Ceride*, 9.6.1929 ve no: 1211.

Kayıtlarından Hukukî Kıymetlerini Kaybetmiş Olanların Tasfiyesine Dâir Kanûnu'nda, belli süre kullanmış olanlara tapu senedi verileceği belirtilir.

Mâdde 1- *Tapu defterlerinde mukayyet (kayıtlı) olupta gayri resmî sûrette âharın mülkiyetine geçen ve Kanûnu Medenînin mer'iyeti tarihine kadar müsakkaf (binâlar) ve bu hükümde bulunan bağ ve bahçe veyahut* ***arsaların 15 yıl, diğer arâzînin 10 sene mâlik*** *sıfatıyla nizânsız ve hüsnüniyetle tasarruf altında bulundurulanları* ***zilyedleri*** *nâmına tapu dâiresince tescil ile tapu senetleri verilir.*

Şu kadar ki kayıt tarihinden itibâren 3 sene zarfında alâkadârların mahkemeye birinci fıkradaki iktisâb sebepleri aleyhine dava açmağa salâhiyetleri vardır.

Kanûnun amacı gayet nettir; 'tapulu ve kayıtlı' gayr-i menkulün kullanan kişilere tapulandırılması hedeflenmektedir.

Kanûnun birinci mâddesiyle tapu defterinde kayıtlı olduğu hâlde gayr-i resmî olarak binâlar, bağ, bahçe ve arsaları 15 yıl yani **1914'den beri**, diğer arâzîyi 10 yıldır yani **1919'dan beri** tasarruf edenlere tapu senedinin verileceği, ilgili karşı tarafın da üç yılda dava açabileceği hakkının bulunduğu hükmüne yer verilir.

Bu mâdde gereği kaç kişiye ne kadar gayr-i menkulle ilgili tapu verildi?

Mâdde 2- *Aralarında tedavüle istinâd etmeksizin, bir gayr-i menkul için, iki veya daha ziyade kimseler nâmına tapuda kayıt yapılmış olduğu görülür ise kayıtlarına muvakkat şerh verilerek nihâyet iki ay zarfında mahkemeye mürâcaat etmek için kendilerine tebligat icrâ olunur. Bu müddet içinde mahkemeye mürâcaat edilmediği taktirde tapu memûru hangisinin mâlik olması lâzım geldiği hakkındaki noktai nazarını izah ederek keyfiyetin karâra rabtını re'sen mahkemeden talep eyler. Bu kabîl davalardaki harç ve masraflar tecil edilerek ileride haksız çıkan taraftan istîfâ olunur.*

Defterdeki kayıtlı durumun yaratacağı sorunun iki ayda çözümlenmesiyle ilgili düzenleme de ikinci mâddede yer alır. Kanûn toplam 5 mâddedir.

Tapulandırmaya yönelik faâliyet daha sonraki yıllarda da devâm etmiş olacak ki, 1950 ocağında tapuya kaydın yargıç karârıyla olacağı ve ilgili birimler tarafından harîta ile krokilerin de eklenmesi yönünde kanûnda değişiklik yapılır.

Bu kanûnla ilgili olarak yaşanan sorunların çözümlemesi amacıyla Bakanlar Kurulu'nun 14.5.1930 tarihli 9331 no'lu Karâr-nâmesiyle kabûl edilen **Tapu Kayıtlarından Hukukî kıymetlerini Kaybetmiş Olanların Tasfiyesine Dâir Kanûnun Tapu İdârelerince Sûreti Tâtbîki Hakkındaki Nizâm-nâme** 2.7.1930'da Resmî Gazete'de yayımlanır.[385]

Toplam 17 mâddelik Nizâm-nâmenin birinci mâddesinde tapu dâirelerinin hangi koşullarda tedkik ve tahkik yapacağı belirlenir.

14- KANÛNEN TÜRKLEŞTİRME

Tapulandırma konusu üç yıl sonrasında yeniden Meclis ve hükûmet gündemindedir.

Mülkiyetin sâhibliğiyle ilgili değişikliğin yani fi'lî durumun hukukî sürecinin tamamlanması, tapulandırmayla sağlanacağı için yeniden düzenlemeye gidilir.

24 Mayıs 1928 tarih ve 1331 no'lu ve 2 Haziran 1929'da ve 1515 no'lu Kanûnlar gereği yapılan tapulandırma faâliyeti yeterli bulunamamış ya da eksikler tesbîd edilmiş olacak ki, yeni bir kanûn daha çıkarılır.

Dağıtılmış veyahut bedel karşılığı verilmiş ya da satılmış taşınmaz malların tapulandırılması, özünde mülkiyetin tapuda kanûnen Türkleştirilmesi'dir.

Gerek 13 Eylül 1331 tarihli gerekse 15 Nisan 1339 tarihli kanûnlarla öngörülen Tasfiye Komisyonu benzeri bir **Tasfiye Heyeti kurulması** benimsenir.

---

385 1515 no'lu Kanûn, konusu gereği bu cilde konmuş notuyla *DÜSTÛR*, 3. tertip, C. 10, 2. basılış, Teşrinisani 1928-Teşrin-i evvel 1929, Ankara-1953, s. 897-901; *Resmî Ceride*, 14 Mayıs 1930 ve no: 1536.

5 Şubat 1931'de meclis gündemine gelen tasarı, 19 Mart 1931'de yapılan görüşme sonunda kabûl edilir; 1771 no'lu **Mübâdele ve Tefviz İşlerinin Kat'i Tasfiyesi ve İntacı Hakkında Kanûn** toplam 22 mâdde olup, 28 Mart'ta yürürlüğe girer.[386]

Kanûnun birinci mâddesinde kesin olarak tapulandırmaya dikkat çekilir.

Mâdde 1- *16 Nisan 1340 tarih ve 488 numaralı Mübâdeleye tâbi ahâlîye verilecek Emvâl-i gayr-i menkule hakkındaki kanûnun ikinci mâddesinin son fıkrasında yazılı had dâhilinde* ***1331 numara ve 28 Mayıs 1928 tarihli*** *(24 Mayıs olacak, N.O.) mübâdil, gayr-i mübâdil ve muhâcirlere tahsîs olunan gayr-i menkullerin tapuya rabtına dâir kanûnun birinci mâddesinde gösterilen* ***nisbetler kat'i tasfiyeye esâstır.***

Bu nisbetler dâhilinde mevcûd hükümlere tevfikan (uygun olarak) ittihâz edilmiş (belirlenmiş) olan tefviz (bedel karşılığı verme) karârları kat'i ve muteberdir. Bu kanûnun neşrinden sonra tefviz karârı ittihâz olunamaz.

Kanûnun ikinci, üçüncü ve dördüncü mâddelerinde mübâdillerle ilgili düzenlemeye yer verilir.

Mâdde 6- *İşbu kanûnla temlîk edilen gayr-i menkullerden iskâni adi haddi dâhilinde* ***bedelsiz verilecek*** *olanların bu kanûnun mer'iyetine kadar istîfâ edilmemiş borç taksitleri tahsîl olunmaz, tahsîl edilmiş olanlar iâde edilmez.*

Mâdde 7- *Gerek iskânı adi gerek tefviz sûretile mübâdillere, muhâcirlere ve harîkzedelere temlîk edilecek gayr-i menkuller tapu harcı alınmadan tapuya rabtolunur.*

Kanûnla belirlenen **'İskâni adi derecesini gösterir 4'üncü mâddeye merbût cetvel'**de arâzîler, zeytinlik, tütün ekim alanları, bağlar verimliliğine göre derecelendirilip asgarî-azamî dönümleri belirlenir ve âile nüfûsunun beşten fazla ve az olmasına göre dağılımı öngörülür.

---

386 *DÜSTÛR*, 3. Tertip, Teşrinisani 1930-Teşrin-i evvel 1931, C. 12, Ankara-1931, s. 222-227; *Resmî Gazete*, 28 Mart 1931 tarih ve no: 1759.

Demek ki kanûn öncesinde bedel karşılığı arâzîler satılmış, ama ödemede sorun yaşandığı için olacak ki, bu sorunun 6'ncı mâddede giderilmesi hedeflenir.

Bunun gereği cetvele göre bedelsiz verilecek arâzîyle ilgili kanûnun yürürlüğe girmesine kadar yapılan ödemelerin geri verilmeyeceği ve ödenmeyen taksitlerin de tahsîl edilmeyeceği ifâde edilir.

Ve bu gibi gayr-i menkullerin gerek dağıtılmasında gerekse bedel karşılığı satılanların tapulandırılması işleminden tapu harcı alınmayacağı 7'nci mâdde hükmüdür.

Mâdde 8- *Kat'i tasfiyeye memûr olmak üzere Dâhiliye ve Mâliye vekâletlerince tâyin edilecek beş zattan mürekkep bir* ***Tasfiye Heyeti*** *teşkil olunur.*

Daha önceki 13 Eylül 1331 ve 15 Nisan 1339 tarihli kanûnlarda Emvâl-i metrûkenin tasfiye işlemini gerçekleştirmek üzere kurulan Tasfiye Komisyonu ile benzerlik taşıyan Tasfiye Heyeti'nin kurulması öngörülür, 8'inci mâddede.

Mübâdillerin, kanûnun yürürlüğe girmesinden itibâren üç ay zarfında **Tefviz Komisyonlarının** verdiği istihkak mazbatalarını bu komisyonların Reislerine verip bunun karşılığında makbuz almaları işlemlerini yaptırması, mazbatası olmayanların başvurması ve aksine yaptırmayanların haklarını kaybedeceği hükmü de (**Mâdde 9**) yer alır.

Kanûnun yürürlüğe girmesinden itibâren 6 ayda, Tefviz Komisyonundan alınan istihkak mazbatalarının Tasfiye Heyeti tarafından incelenmesinin ardından mazbataların sâhibleri nânına tasfiye vesikası düzenleneceği ve bunun da Mâliye Bakanlığı tarafından imzâlanması öngörülür (**Mâdde 10**) ve bu vesikaların bir makbuz karşılığında sâhiblerine verilmesi bir zorunluluktur.

Tasfiye vesikalarının üç tertip kuponlu olacağı (**Mâdde 11**), bu vesikaların devir ve cirosunun mevcûd kanûnlara tâbi olduğu (**Mâdde 12**), tapulandırılan dışındaki gayr-i menkulün Hazîne'ye verileceği (**Mâdde 13**) ve bunların Hazîne tarafından bir deftere yazılacağı (**Mâdde 14**) gibi düzenlemelere devâm edilir.

Böylece eldeki vesikaların kesin olarak tapuya dönüştürülmesi hedeflenir.

Ödemelerdeki sıkıntıyı gidermek üzere yeniden bir faizli taksitlendirme programıyla ilgili yapılandırma, üç mâddelik **21 Mart 1931 tarih ve 1773 no'lu** Hazîneden Taksitle gayr-i menkul Mal Satın Almış Olanların Taksit Bedellerinin Tecili Hakkında Kanûnla[387] düzenlenir.

Bu kanûndaki hükümler yeterli olmamış ki, yeniden bir kanûn daha yürürlüğe konur.

Mübâdillere, ilticâ edenlere, muhâcirlere ve harb ya da işgal nedeniyle dâhile gelenlere belli vesikalar karşılığında verilen ya da satılan gayr-i menkullerin tapulandırılması işlemlerine son verilmesini amaçlayan bu kanûnun yürürlüğe girmesinden dört ay sonrasında çıkarılan **21 Temmuz 1931 tarih ve 1866 no'lu** Mübâdele ve Tefvîz İşlerinin Kat'i Tasfiyesi ve İntacı Hakkındaki 19.3.1931 tarih ve 1771 Numaralı Kanûna Müzeyyel Kanûnla,[388] meskenle ilgili borçlar affedilir:

Mâdde 1- *Mübâdele ve tefvîz işlerinin kat'i tasfiyesi ve intacı hakkındaki 19.3.1931 tarih ve 1771 numaralı kanûnun 2'inci mâddesi veçhile istihkaklarından fazla mâl tefevvüz etmiş (gayr-i menkulün tasarruf hakkını üstüne almış) olup fazlasını borçlanan veya borçlanmak vaz'-ı yedinde bulunan mübâdillerin ve harb ve işgal dolayısile dâhile ilticâ eden veya her hangi bir sebeple naklolunanların yalnız meskene mahsûs olmak üzere iskânı adî derecesine kadar olan borçları affolunmuştur.*

Kanûnla ödemede yaşanılan sıkıntıya, eldeki bilgilere göre birileri adına kayıtlı malları satan devlet, yine kendi aldığı karârla bu alacağı affeder.

Emvâl-i metrûkenin 1920'lerin ikinci yarısında fi'len dağıtılması ve satılmasına yönelik faâliyet, 1930'lar başında kesin tapulandırmada yani kanûnen Türkleştirme'de yoğunlaşır.

---

387 *DÜSTÛR*, 3. Tertip, Teşrinisani 1930-Teşrin-i evvel 1931, C. 12, Ankara-1931, s. 228-229; *Resmî Gazete*, 26 Mart 1931 ve sayı: 1758.

388 *DÜSTÛR*, 3. tertip, C.12, Ankara-1931, Teşrinisani 1930-Teşrin-i evvel 1931, s. 985; *Resmî Gazete*, 30 Temmuz 1931 ve no: 1860.

Bununla mülkiyet transferi sürecinin kesin tamamlanması amaçlanır.

15- YARGININ KARARLARI

Mevzûattaki genel tanımlamaya göre sâhibi **'sürgün edilen veya kaybolan ya da kaçan veyahut uzaklaşan'** yani mübâdil veya gayr-i mübâdil kişilere ait taşınmaz malların tasfiye sürecinde, bildik adıyla azınlık vakıflarının mülk edinmesinde 1970'lerin başında resmen gündeme getirilen sorunlar bugüne kadar çözümlenmiş değildir.

Yargıtay, 1974'de verdiği karârında azınlık-cemaat vakıfların TC vatandaşı olan kurucularını **'Türk olmayanlar'** olarak tanımlar. Oysa 32 yıl öncesinde vakıflarla ilgili böylesi bir tanımlamada bulunmuyor, ama gayr-i menkullere el koymaya yönelik hukukî karârlar da verilir.

Tanımlama farklılığı varsa da, sonuç değişmiyor.

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 8 Mayıs 1974'de[389] Balıklı Rum Hastanesinin vasiyet yolu ile taşınmaz mâl edinemeyeceği ve **'Türk olmayanların meydana getirdikleri tüzel kişilerin mâl edinmeleri yasaklanmış'** olduğu kararını alıyor.[390] Karârdan:

"1- Eşhâsı Hükmiyenin Emvâl-i gayr-i menkuleye Tasarrufu Hakkındaki Kanûna göre **Türk olmayanların** meydana getirdikleri tüzel kişiliklerin taşınmaz mâl edinmeleri yasaklanmıştır.

2- Tapu Kanûnunun 35. mâddesi ile **yabancı tüzel kişiler** taşınmaz mâl edinmekten yoksun bırakılmışlardır.

3- Lozan Antlaşmasına göre Türkiye'deki **yabancı tüzel kişileri** için karşılıklı muâmele şartı öngörülmüş ve bu nedenle Tapu Kanûnunun 5. mâddesinde, bazı koşullarla yabancılara ait dinî, ilmi ve hayri müesseselerin usûlüne göre edindikleri taşınmazların tescil olunabileceği hükmü kabûl edilerek kazanılmış haklar korunmuştur.

---

389 E: 1971/2-820, K: 1974/505.

390 YKD,yıl: 1975, ay: 8,s. 16.

4- Vakıf niteliği kazanan cemaetlere ait hayri, ilmi ve bedil amaç güden kuruluşların düzenlenmiş **vakıfnameleri bulunmadığı** için Vakıflar Kanûnunun 44. mâddesi gereğince verdikleri beyân-nâmelerin 'Vakıfname' olarak kabûlü zorunludur. Beyânnâmelerinde bağış kabûl edecekleri belirtilmeyen hayır kurumları, doğrudan doğruya veya vasiyet yoluyla taşınmaz mâl edinemezler. Çünkü vasiyeti kabûl, yararına vasiyet yapılana ait bir haktır. Vakıf eden, vakıfnamesinde izin verinedikçe onun iradesi dışına çıkılıp mâl kabûl edilemez."

Türkiye Cumhûriyeti vatandaşı gayr-i Müslimleri vakıflarını, **'yabancı tüzel kişiler'** olarak değerlendirmeye 2006 Türkiye'sinde de devâm edilir ve böylece bu kişiler de, aynı zamanda Türk olmayanlar olarak tanımlanır.

TC mevzûatına göre faâliyet gösteren ve TC vatandaşı Hıristiyanlara ait vakıflar, AKP hükûmetinin vakıflardan sorumlu bakanı **Devlet Bakanı Mehmet Âlî Şahin**[391] tarafından ve **Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurumu** Raporunda,[392] **'yabancı tüzel kişilere ait kuruluşlar'** olarak tanımlanır.

Böylece TC vatandaşı Hıristiyan'ın 'yabancı' kişi olarak tanımlanası, resmen TC vatandaşı olan herkesin Türk olmadığının da ayan beyân itirafıdır. Diğer bir deyişle tüm resmî söyleme rağmen, dinen Müslüman olmayan da, Türk değildir. Bu mu, lâiklik ve vatandaşlığa göre birey tanımı?

Yine Yargıtay İçtihadı Birleştirme Genel Kurulu, 1974'deki bu karârından tam 32 yıl öncesinde **2 Aralık 1942** (E: 1942/8, K: 1942/24) tarihli kararında Ermeni Hastanesi Vakfının konu olduğu davada Türk olmayanların kurduğu vakıf olarak tanımlamaz ve doğrudan davayı ele alır ve **1319 (1903) senesinden beri** hastanenin kullanımında olan taşınmazın sâhibinin **'firârî** ve **mütegayyip'** yani kaçak ve kayıp olması nedeniyle yasanın 44'inci

391 Hürriyet, 15 Mayıs 2006.

392 TC Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu, sayı: 2006/1, 6.2.2006.

mâddesinin uygulanamayacağı ve vakıf defterine kaydedilemeyeceği karârı 3'de 2 çoğunlukla verilir.[393]

Bir başka karârında da Yargıtay Hazîne adına kaydedilen gayr-i menkulun durumunu görüşür.

Yargıtay İçtihadı Birleştirme Genel Kurulu, **8 Nisan 1942**'deki (E: 1941/33, K: 1942/8) karârında Birinci ve Üçüncü Dâirelerin karârlarını içtihadı birleştirme yönündeki istemini görüşmez ve hükümlerin farklılığına dikkat çekerek ittifakla, ihtilaf bulunmadığına karâr verir.[394]

Sürgün edilen Nişan'ın, Hazîne nâmına kaydedilen gayr-i menkulle ilgili olarak Nişan'ın oğlu Mihran'ın davasında Nevşehir Asliye Hukuk Hakimliğinin kaydın Hazîne'de kalması karârı (19.9.1939, 402/223), Temyiz Birinci Hukuk Dâiresince tasdîk edilmiştir. Aynı konuyla ilgili olarak Nevşehir Sulh Mahkemesi de Hazîne adına kaydın iptaline olan karârı da, Temyiz Üçüncü Hukuk Dâiresince tasdîk edilir. Karârların farklılığı öne sürülerek, içtihadı birleştirmeye yer olmadığına karâr verilir.

Yargıtay İçtihadı Birleştirme Genel Kurul'u **9 Ekim 1940**'da (E: 1938/47, K: 1940/80) verdiği karârda, 13 Eylül 1331 (26 Eylül 1915) tarihli, 15 Nisan 1339 tarih ve 333 no'lu, 622 no'lu, 781 no'lu ve 1349 no'lu Kanûnlar açısından dava konusu incelenir.[395] 'Kaçak ve kayıp kişilerden' alacaklar ve Emvâl-i metrûkeden kalan değerinin Hazîne'ye gelir kaydedilmesi durumu değerlendirilir. Dava konusu olan Ermeni bir kişinin gayr-i menkulüdür.

"Dava

Emvâl-i metrûke hesabı carileri 1349 numaralı kanûn mûcibince bütçeye irat kaydedilmiş bulunduğu cihetle firârî ve mütegayyip

---

393 mk:@MSITStroe:C:\Program%20Files\KAZANCI\ibb\contents.chm::/ibgk-1942-8.htm

394 mk:@MSITStroe:C:\Program%20Files\KAZANCI\ibb\contents.chm::/ibgk-1941-33.h

395 mk:@MSITStroe:C:\Program%20Files\KAZANCI\ibb\contents.chm::/ibgk-1938-47.h

Ermeni eşhâsın borçlarından dolayı bu kanûnun meriyetinden sonra Mâliye Hazînesine husumet teveccüh etmiyeceği yolunda ittihâz edilegelmiş (kabûl edilmiş) olan karârlara mübayin (zıt) olarak ahiren böyle bir **borcun mütegayyibin Emvâl-ine izafetle Hazîneden tabsîline müteallık** bir hükmün tasdîkine karâr verilmiş ve bu sûretle karârlarına mübayenet husule gelmiş olduğundan bahisle keyfiyetin tevhidi içtihat yoliyle halli lüzûmu Temyiz Dördüncü Hukuk Dâiresi Riyâsetinin 11.10.1938 tarih ve 2995/217 numaralı müsekkeresiyle istenilmesine mebni 9.10.1940 tarihinde toplanan Heyet-i Umûmîye 52 zatın iştirâk ettiği...

Neticede

Mübâdeleye gayr-ı tâbi olup firâr ve tegayyüb eden eşhâsın nukudiyle menkul ve gayr-i menkul Emvâl-i metrûkesi bedel ve kıymetleri 13 Eylül 1331 ve 15 Nisan 1339 tarihli kanûnlarla 622 ve 781 numaralı kanûnlara tevfikan **sâhibleri nâmına hesabı carilere emâneten irat kayıt** ve nâmlarına yapılan masraflar da bu hesaba dercedilmekte olduğu gibi Hükûmet bu kabîl şâhısların metrûkatını bu kanûnlar mûcibince tasfiyesi deruhte etmekte ve eşhâsı merkume aleyhine açılan **davalarda husumetin anlara izafetle Hazîne'ye** tevcihi bu kanûnların ve tasfiyenin icâbından ve bu sûretle eşhâsı merkumenin sabit olan borçları hesabı carilerindeki matlubları nisbetinde tesviyeye tâbi bulunmaktadır. Borçları hesabı carilerindeki matlublarından tamamen tesviye edildikten ve tasfiye muâmelesi icrâ kılındıktan sonra hesabı carilerinde **matlub bakıyyeleri kaldığı takdîrde** bu bakıyenin ne olacağını 1349 kanûnun birinci mâddesi tâyin yani Emvâl-i metrûke hesabı carilerinin matlub bakıyyeleri Hazîneye irat kaydolunacağını tasrih eylemiştir.

İmdi henüz sabit olan alacaklarını firâri ve mütegayyibin hesabı carisindeki matlubundan istîfâ etmemiş alacakların ahkâmı umûmîyeye tevfikan hakkı mutalebeleri (talepte bulunması) mevcûd oldukça ve bunlar tesviye edilmedikçe (ödenmedikçe) Hazîneye irat kaydedilecek hesabı carî matlub bakiyesi mevzuubahis olamayacağına ve gerek bu kanûndan ve gerekse eshâb-ı mûcibe mazbatalarından bu kabîl alacakların hakları ıskat edildiği

(hükümsüz kılındığı) istidlal olunmadığına (bir delile dayanmadığına) ve bu gibi alacakların sakıt olduğuna dâir ayrıca bir kanün da bulunmadığına binâen bu kabîl ahvâlde firârî ve mütegayyiplere izafetle Hazîne hasım olacağına ve alacağın sübutlu ve firârînin de matlubu bulunduğu taktirde bu matlubtan istîfâ olunması lâzım geleceğine mevcûdun üçte iki ekserîyetiyle karâr verildi."

1938 ekim ayında mahkemenin borcun, Hazîne'deki emânet hesabından tahsîline yönelik karân, Yargıtay tarafından da onanır.

1940'lı yıllarda emânet hesabından alacağın tahsîline yönelik davalar görüldüğü ve karârlar verildiğine göre, emânet hesabında kaç kişi adına ve ne kadar para toplandığı, Hazîne'nin ödemeyi faizli yapıp yapmadığı ya da Mâliye'ye ne kadar kaynak aktarıldığı gibi konular da yanıtsız kalmamalıdır.

16- İSTANBULLU BOĞOS'UN MALINA EL KONUR

1930'lar ve daha sonraki süreçte Emvâl-i metrûkeyle ilgili Lozan'ın yürürlük tarihi önemli bir kriter olarak dikkate alınır. Çünkü bu dönemde de mallara hükûmet adına el konmaya devâm edilir.

Lozan Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden yaklaşık iki yıl sonrasında **13 Haziran 1926 tarih ve 3753 no'lu** Âhar Mahâllere Nakledilen Eşhâsm Emvâl, Düyûn ve Matlübâtlarının Tasfiyesi Hakkındaki Kanûnun Sûreti Tâtbîkına Dâir Olan Talimât-nâmenin Meriyete Vazı Hakkında Karâr-nâme ile kabûl edilen Talimât-nâme'de Lozan'ın yürürlük tarihinin 6 Ağustos 1924 olduğu belirtilir ve daha sonra bu yönetmelik 17 Temmuz 1927 tarih ve 5451 no'lu Karâr-nâmeyle değiştirilir.

Bununla kişinin 'firâr ve tegayyüb' hali 6 Ağustos 1924 öncesinde ise gayr-i menkulü vaz-ı yed edilecek, daha sonraki döneme aitse vaz-ı yed edilmeyecek ve eğer bu tarihe kadar hükûmetin el koymadığı ve sâhibinse kullandığı mallara ise müdahale edilemeyecektir.

Değişiklikle yönetmeliğin ikinci mâddesinde hükûmetin müdahale edemeyeceği, **"Lozan Barış Antlaşmasının yürürlüğe**

konulduğu tarihe kadar hükûmetçe tasarrufuna el konulmamış olduğu hâlde, mahallerine dönen sâhibleri tarafından işgal veya idâre edilmekte olan terkedilmiş mallara bir idari tedbir olmak üzere hükûmetçe müdahale edilmez" şeklinde kesin olarak ifâde edilirse de, değişik birinci mâddedeki muğlak ifâde aksi uygulamaya imkân verir içeriktedir.

80 yılı aşkın yürürlükte kalan yönetmeliğin bu net ikinci mâddedeki hükmüne rağmen, Hazîne el koymaya devâm eder. Nitekim Anayasa Mahkemesi de 1963'deki bir karârında, el koymanın yasal dayanağı olan 13 Eylül 1331 ve 15 Nisan 1339 tarihli kanûnların bazı mâddelerinin ve aslında kanûnun tümünün de 1961 Anayasasına aykırı olmadığı yönünde bir karâr alır, hem de Danıştay'ın başvurusu üzerine.

Boğos Urkapyan'ın 1 Mart 1942 tarihine kadar İstanbul-Pangaltı'da oturan ve orada ölen annesi Maryam Urkapyan'a ait Üsküdar'daki gayr-i menkulünün 1952 yılında **Çevri Usta Vakfı** nâmına tescil edilen kararın iptal edilmesi için Danıştay'da açtığı dava üzerine **Danıştay 8'inci Dâiresi** de Anayasa Mahkemesi'ne başvurur.

Gayr-i menkulun adına tescil edilen Cevri Usta Vakfı (sitede adı böyle yazılıyor) belge örneği, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün vakıf belge örnekleri olarak sitesine koyduğu vakıflardan biridir.[396] Cevri Usta Vakfı'nın kapağı, girişi ve dört sayfası örnek olarak gösteriliyor Vakıflar Genel Müdürlüğü sitesinde; belirtilen yıl hicri 1233 ve miladi 1815. Bunun dışında bugün itibâriyle bu vakfın merkezi nerede, ne tür faâliyet gösterdiğiyle ilgili tek satır bulunmuyor.

Cevri Usta yani Cevri Kalfa, Osmanlı Sarayı Harem'inden olup, İstanbul'da biri Eminönü ve diğeri Üsküdar'da olmak üzere iki tane çocuklara eğitim vermek amacıyla sıbyan mektebi yaptırıldığı da ifâde ediliyor.[397]

---

396 http://www.vgm.gov.tr/arsiv/vakfiye.html

397 http://www.kenthaber.com/IlDetay.aspx?ID=414

Çevri Usta Vakfı adına kaydedilen bu gayr-i menkulle ilgili Damştay'ın başvuru gerekçesinde, hâlen yürürlükte bulunan **13 Eylül 1331 tarihli kanûnla 15 Nisan 1339 tarihli 333 sayılı kanûnun** Anayasa'nın 36'ıncı mâddesinde yer alan mülkiyet ve miras haklarını kökünden kaldırdığı ve yine Anayasa'nın 10 ve 11'inci mâddelerine aykırı bulunduğuna dikkat çekilir. Anayasa Mahkemesi'nin 22 Nisan 1963 tarihli (Esâs no: 1963/41, Karâr no: 1963/94) karârı:

"13 Eylül 1331 günlü geçici kanünun 1 ve değişik 2'nci mâddeleriyle 15 Nisan 1339 günlü ve 333 sayılı kanûnun 6'ncı mâddesi hükümlerinin Danıştay'da açılmış bulunan dâvanın konusu bakımından **Anayasa'ya aykırı olmadığına,** Başkan Sünuhi Arsan ve üyelerden Rifat Göksu, İsmail Hakkı Ülkmen, Şemsettin Akçoğlu, İbrahim Senil ve Lûtfi Ömerbaş'ın muhalefetleri ile ve oy çokluğu ile 22/4/1963 gününde karâr verildi.

Başkan: Sünuhi Arsan

Başkanvekîli: Tevfik Gerçeker

Üyeler: Rifat Göksu, İ. Hakkı Ülkmen, Lütfi Akadlı, Şemsettin Akçaoğlu, İbrahim Senil, İhsan Keçecioğlu, Salim Başol, Celâlettin Kuralmen, Hakkı Ketenoğlu, Ahmet Akar, Muhittin Gürün, Lütfi Ömerbaş, Ekrem Tüzemen,"

Anayasa Mahkemesi'nin 6'ya karşı 9'la oy çokluğuyla aldığı karârına **(Belge 14- İttihâdçı Tasfiye Kanûnu 1961 Anayasası'na uygundur)** göre, İttihâdçı iktidârın oluşturduğu sistem, 1961 Anayasası'na göre de geçerlidir.

Lozan'ın 6 Ağustos 1924'deki yürürlük tarihinin, önemi Anayasa Mahkemesi karârı gerekçesinde tekrar edilir:

"13 Eylül 1331 tarihli geçici kanünla 15 Nisan 1339 tarihli ve 333 sayılı kanûnun kapsamına giren Türk Tebaası hakkında ise, **6 Ağustos 1340 gününde yürürlüğe konulan Lozan Antlaşmasında** özel hükümler bulunduğundan, o tarihten sonra ihtiyar edecekleri hareketleri ve fi'lî durumları ne olursa olsun bu kanûnların uygulanmasına imkân yoktur. Ancak bunlardan **Lozan**

Antlaşmasmm yürürlüğünden önce firârı veya mütegayyipe girmiş olanlar hakkında söz konusu kanûnların uygulanması gerekeceğinden şüphe edilemez.. ..bir şahsın, firâri veya mütegayyip olup olmadığının tesbiti işine 6 Ağustos 1340 tarihinden evvel başlanmamış ve bu tarihten önce bir vaz'-ı yed karârı verilmemiş olması, esâsen bu tarihten önce kanûn gereğince ilgili hazîne uhdesine geçmiş olan mallarının hukukî durumu üzerinde hiçbir etki yapamaz."

Buna rağmen, mahkeme karârında dava konusu olan İstanbul'da yaşayan ve 1 Mart 1942'de ölen Maryam Urkapyan'ın gayr-i menkulüne el konulmasının yasal olduğu belirtilir. Maryam Urkapyan'ın durumu mahkeme karârında şöyle aktarılır:

"Danıştay 8 inci Dâiresinin 8/10/1962 tarih ve 962/3287 sayılı karârına ekli dosyadaki evraktan anlaşıldığı üzere davacı Boğos Urpakyan, murisi [varisi] olan anasının **firârî ve mütegayyip kişilerden sayıldığını** ve gayr-i menkul mallarına Emvâl-i metrûke kanûnları gereğince el konularak vakıf adına tescil edildiğini, halbuki murisinin firâri ve mütegayyip olmadığını iddia ile vaz'-ı yed ve tescil işlemlerinin iptalini istemiştir."

Yani Maryam Urkapyan, kaçak ya da kaybolan kişi değil, İstanbul'da yaşayan bir kişi ve bunun için idari işlemlerin de el koyma yasaya aykırı olduğu iddia edilir.

Hem yasanın el konulamayacağı hükmü tekrar edilir, hem de Maryam Urkapyan'ın malına el konulduğu şeklinde çelişkili ifâdelere yer verilir. Nitekim bu işlemle ilgili idari davanın açılamayacağı gerekçesi de, şöyle açıklanır:

"Zira olayda söz konusu malın mülkiyeti, Vakıflar İdâresine bir idarî tasarruf sonucu geçmiş olmayıp, firâr ve tegayyübün sonucu olarak ve kanûn hükmü ile geçmiş bulunmaktadır.

Olayda, idarî dâva konusu tasarruflar ise, firâr ve tegayyübün tesbiti amacı ile yapılan işlemlerle bu işlemlere dayanan ve ilgilinin firâri veya mütegayyip kişi olduğunu belirten karârdır..

Zira Anayasa'da, yurdu,,Birinci Dünya Harbinin buhranlı zamanlarında terketmiş bulunan **Türk tebaasının**, firâri veya müte-

gayyip şâhıs sayılmalarına engel olabilecek herhangi bir hüküm yoktur."

Türkiye Cumhûriyeti vatandaşı ve İstanbul'da yaşaması ve ölmesi dikkate alınmadan, malına el konulmaktan geri kalınınaz.

İşte, hukuk bu!

Emvâl-i Metrûke Kanûnlarının, bugün dahi, uygulanmasını gerektiren olayların varlığını kabûl eden **Sünuhi Arsan** (Başkan), **Rifat Göksu, İbrahim Senil, Lütfi Ömerbaş** muhalefet şerhinde, "Mülkiyetin intikaline ilişkin hükümlerin uygulanmasından doğan hukukî sonuçların, idari yargıya konu teşkil edip etmeyeceklerine karâr verinek Danıştay'a ait bir yetkidir. **Mahkememizin bu cihet-i çözümleyemeyeceği kanısındayız**" ifâdesinin ardından, yasada malların hemen vaz'-ı yed edilmesinin mümkün olmadığı yönündeki hükmü üzerinde durur (şerhe üye **Hakkı Ülkmen** de katılır):

"Çoğunluğun karârında bahsedilen 13 Eylül 1331 günlü kanûnla 15 Nisan 1339 günlü kanûnda **firâriliğin ve mütegayyipliğin vuku bulduğu anda**, ilgililere ait gayr-i menkullerin kendiliğinden Hazînenin veya Evkafm mülkiyetine geçtiği hakkında bir hüküm mevcûd değildir. 13 Eylül 1331 günlü kanûnun 1 inci mâddesinde âhar mahallere nakledilen şâhısların (15 Nisan 1339 günlü ve 333 sayılı kanûnun 6'ncı mâddesi ile firârî ve mütegayyipler de nakledilenler hakkındaki hükümlere tâbi tutulmuşlardır) terketmiş oldukları **Emvâl-in komisyonlarca tasfiye** edilecekleri ve aynı kanûn-ı, sözü geçen 333 sayılı kanûnla değişik 2'nci mâddesinde de bu şâhısların gayr-i menkullerinin (ilgisine göre) Hazîne veya evkaf nâmlarına kayıtlarının icrâ edileceği açıklanmıştır ve hükmen intikal söz konusu edilmemiştir. Yalnız 146 sayılı tefsir karârında '.. **vaz'-ı yed edilen ve edilecek Emvâl-i gayr-i menkullerin Hazîne nâmına kaydedilmiş hükmünde olduğu** ..' ibaresi yer almıştır.

...Bu intikâlde idarî safhalar vardır. Zira, hükme intikal eden mallara idârece fi'len el konulması, tapuya kayıt muâmelelerinin yaptırılması ve kanûnun emri gereğince tasfiyelerinin yapılması lâzımdır. İntikal ancak bu sûretle tekemmül etmiş sayılabilir. Bu amaçla yapılan işlemler, **idarî tasarruflardır**. Bundan başka

mülkiyetin hükmen intikali kesin ve değişmez bir intikal değildir.

Gerçekten mallarına el konan bir şahsın firârî ve mütegayyip olmadığı anlaşılınca mallarının kendisine iâde edilmesi gene Emvâl-i metrûke kanûnlarının hükümleri icâbıdır.."

İstanbullu Boğos'un kaçak olmadığı için dava konusu malın varislerine verilmesi gerektiği fikri, şerhte belirtilmesi karârın tartışmalı yönünü daha da artırıyor.

Şerhin devâmında, yasa gereği bu tür davalarda Hazîne'nin hasım taraf ve kaçma ve kaybolma haliyle ilgili davalarda da yargı merciinin Danıştay olacağı hatırlatılarak, mülkiyetin vaz'ı yed edilmesinin 'şahsın firârî veya mütegayyip olduğunun tesbîdi şartına bağlı' olduğuna dikkat çekilir:

"Olayda **davacı, murisinin firârî ve mütegayyip olmadığını iddia ederek mallarına el koyma işleminin iptalini istemiştir.** Danıştay, mülkiyetin intikaline ilişkin hukukî durumun incelenmesini görevi içinde görerek bu konuda karâr vermeden önce, uygulayacağı hükümlerin Anayasa'ya aykırı olup olmadığının Mahkememizce karâra bağlanmasına lüzûm görmüştür. Bu incelemenin yapılması zaruridir."

Anayasa Mahkemesi Başkanı ve beş üyesi, 'firârî ve mütegayyip' olma halinin üzerinde duran şerhiyle, karârı ve dolayısıyla uygulanmasını da tartışmalı kılıyor.

Bu tartışmaya rağmen, mala el konulabilmiş ve Anayasa Mahkemesi de bu yönde karâr vermiştir.

17- 73 YIL YÜRÜRLÜKTE KALIR

Anayasa Mahkemesi karârında, kaçak ve kaybolma durumuyla ilgili olarak 6 Ağustos 1924'den sonra terketmiş ya da öyle olduğu belirlenmiş kişilerin taşınmaz mallarına el konulmayacağı şeklindeki yönetmelik hükmüne rağmen, İstanbul'da yaşayan ve 1 Mart 1942'de ölen Maryam Urkapyan'ın gayr-i menkulüne el konulmaktan geri kalınmaz.

80 yılı aşkın yürürlükte kalan bu yönetmelik 5 Ekim 2006 tarih ve 26310 no'lu Resmî Gazete'de yayımlanan 2006/10933 sayılı yönetmelik gereğince yürürlükten kaldırılır.

Sürgün edilen veya kaybolan kişilerin gayr-i menkullerinin tasfiyesini öngören ve 1878 Teşkilât-ı Esâsî'ye yani Anayasasına göre kabûl edilen ve yürürlüğe konan 13 Eylül 1331 tarihli geçici kanûn, 1921 ve 1924 anayasaları döneminde de yürürlükte kalır ve Anayasa Mahkemesi karârına göre 1961 Anayasası'na da aykırı değildir.

Ve 1982 Anayasası döneminde de yürürlükte olduğu dikkate alınacak olursa, aynı yasa hükmünün, beş anayasa döneminde uygulama imkânı bulması yönündeki uygulama birliği, anayasalardaki değişikliğin niteliği bakımından da önemlidir.

Öyle bir kanûn ki, anayasalar değişse de aynı hükümler geçerli olabiliyor.

Terkedilmiş taşınmaz mallara el konulmasına imkân veren yasalar 1988 yılına kadar yürürlükte kalır. 1988'den sonrasında tasfiye işlemlerin yapılmadığını net ifâde etmenin imkânı yoktur.

İttihâdçı iktidârın 13/26 Eylül 1331/1915 tarihli bilinen adıyla Tasfiye Kanûnu, kasım 1988'de yürürlükten kaldırıbr.

Tasfiye Kanûnu, gerçi ocak 1920'de karâr-nâmeyle yürürlükten kaldırılmış olsa da, dönemin özelliği dikkate alınırsa, nisan 1923'deki yeni düzenlemeyle birlikte 73 yıl yürürlükte kalan bir yasa olur.

Uygulanma İmkânı Kalmamış olan Kanûnların Yürürlükten Kaldırılması hakkında Kanûn'la,[398] 73 yıldır yürürlükte bulunan 13/26 Eylül 1331/1915 tarihli Tasfiye Kanûnun icrâsına son verilir.

Kanûn üç mâdde olup, birinci mâddesinde yürürlükten kaldırılan kanûnlar sıralanır. Kanûnla 7.6.1336 (1920) tarih ve 6 no'lu Kanûndan, 11.7.1986 tarih 3309 no'lu Kanûna kadar yüzlerce kanûn yürürlükten kaldırılır.

---

398 Kabûl tarihi: 27.10.1988, kanûn no: 3488/ *Resmî Gazete*, 8.11.1988, sayı: 19983.

İttihâdçı iktidârın 13 Eylül 1331 tarihli geçici kanûnla birlikte, 1920'li yıllarda Emvâl-i metrûkeyle ilgili birçok kanûnda da kaldırılanlar arasındadır.

1988 kasımında yürürlükten kaldırılan bazı kanûnlar

- 15.4.1339 tarihli **333 no'lu** Âhar Mahâllere Nakledilen Eşhâsın Emvâl ve Düyûn Matlûbât-ı Metrûkesi 17 Zilkade 1333 ve 13 Eylül 1331 tarihli Kanûn-ı Muvakkatin Bazı Mevâddı ile 20 Nisan 1338 tarihli Emvâl-i Metrûke Kanûnunu Muaddil Kanûn.[399]

- 16.4.1339 tarihli **337 no'lu** efaen Bey'ü Ferağ veya Teminat Sûretiyle Emvâl-i gayr-i menkulleri Merhûn Olup Tediyei Deyn Edemiyen Medyûnların Emlâk ve Düyûnu Hakkında Kanûn

- 13.3.1340 tarih **441 no'lu** Hükûmet Yed'inde Sâhibsiz Olarak Mevcût Bulunan Emlâkin Emvâl ve Emlâki Düşmân, Usâd ve Hasb-el-lüzûm Hükûmet Tarafından Tahrîb edilmiş Olanlara Nisbet Dâhilinde Tevzîî Hakkında Kanûn

- 11.1.1926 tarih **711 no'lu** Tapu Dâireleri Hudûd-ı Haricindeki Emvâl-i gayr-i menkuleye Ait Muamelâtın Tasarrufiyenin Sûreti İcrâsına Dâir Kanûn

- 13.3.1926 tarih **781 no'lu** Mübâdeleye gayr-ı tâbi Eşhâstan Metrûk Olup Hakkı İskânı Hâiz Olanlara ve Verilecek Emvâl-i gayr-i menkule Hakkında Kanûn

- 12.5.1926 tarih **836 no'lu** Memleketin İmârı Maksadıyla 1914'den Beri Yeni Yol ve Meydan Yapılması Maksadıyla Emvâl-i gayr-i menkul Hakkında Kanûn

- 20.5.1926 tarih **862 no'lu** Memleketin İmârı Maksadıyla 1914'den Beri Yeni Yol ve Meydan Yapılması Maksadıyla Emvâl-i gayr-i menkul Hakkında Kanûn

---

399 Yani İttihâdçı iktidârın 13 Eylül 1331'de yani 26 Eylül 1915'de çıkardığı geçici kanûn 1915'den 73 yıl sonra 1988'de yürürlükten kaldırılır.

- 31.5.1926 tarih **882 no'lu** Ermeni Suikast Komiteleri Tarafından Şehit Edilen veya Bu Uğurda Suver-i Muhtelife ile Dûçâr Gadrolan Ricâlin Âilelerine Verilecek Emlâk ve Arâzî veya Tazminat Hakkında Kanûn

- 1.6.1926 tarih **887 no'lu** Emvâl-i gayr-i menkule Tadîlât Komisyonlarının Süreti Teşkili Hakkında Kanûn

13 Eylül 1331 tarihli sürgün edilenlerin mallarını tasfiye etmeyi amaçlayan geçici kanûnun 73 yıl yürürlükte kalmasına karışın, bilindiği adıyla tehcir yani 14 Mayıs 1331 tarihli Sürgün Kanûnu da yaklaşık 3,5 yıl yürürlükte kalır.

Bu her iki geçici kanûn-ı yürürlükten kaldırmak üzere Osmanlı Meclis-i Meb'üsan'da birlikte gündeme gelir, tartışılır 24 Teşrini-evvel 1334/1918'de; bununla ilgili Meclis'te öncelikle Sadaret tezkeresi müzakeresi edilmesi talep edilir ve tezkere okutulur:[400]

Meclis-i Meb'ûsan Riyâseti Celilesine,

Vakti seferde icrâât hükûmete karşı gelenler için cihati askerîyyece ittihâz olunacak tedabiri muhtevi, **14 Mayıs 1331 tarihli karâr-nâme** ile işbu karâr-nâme mûcibince âhar mahallere nakledilen eşhâsın Emvâl ve düyûn ve matlûbâtı metrûkesi hakkındaki **13 Eylül 1331 tarihli karâr-nâmenin** Nizâm-nâme-i Dâhilinin 92. mâddesi mücibince müstacelen (öncelikle) müzakeresi, Dâhilîye Nezareti Celilesinden talep ve işar kılınmış (yazıyla bildirilmiş) olmakla ifayı muktezası (kanûni olarak yerine getirilmesi) mütemennadır (istenilmektedir) efendim.

21 Teşrini-evvel 1334/14 Muharerrem 1337

Sadrazam ve Yaveri

Ekrem Ahmet İzzet

Dâhilîye Nâzırı Fethi, öncelikle görüşülmesinin talep edilmesinin gerekçesini, bu kanûnların reddini sağlamak olarak açıklar

400 *Osmanlı Meclis-i Meb'ûsan Zabıt Ceridesi*, 3. devre, içtimai sene 5, 1 Teşrin-i evvel 1334/1918-21 Kânunevvel 1334/1918, 24 Teşrin-i evvel 1334 oturumu s. 46 ve 4 Teşrinisani 1334 oturumu s. 114-116, özeti s. 118.

ve hükümetin görüşünün de bu olduğunu belirtir. Encümene gönderilmesi ve orada müzakere edilmesi kabûl edilir.

4 Teşrini-sani 1334/1918'de yapılan Meclis'teki görüşmede **Divâniye Mebûsu Fuat**, hükûmetin bu gibi kanûnları bir bir geri almasını ister ve Dâhilîye Nâzırı Fethi de, hükûmetin geri almayacağını belirterek, Meclis'in karâr vermesi gerektiğine dikkat çeker.

Halep Mebûsu Artin Boşgezenyan da, uygulamanın fecîatına değinerek, karâr-nâmenin red edilmesini ister ve kanûn-ı uygulayarak memleketi harâb edenlerin cezalandırılması gereğine de işaret eder.

Her iki karâr-nâmeyle ilgili Sadrazam tezkeresinin olmasına rağmen, ekserîyet yoktur itirâzına rağmen, yapılan oylama sonunda sadece **14 Mayıs 1331 tarihli Sürgün Geçici Kanûnun** yürürlükten kaldırılmasını öngören Meclis karârı alınır; bu kanûn, 27 Mayıs 1915-4 Kasım 1918 yılları arasında 3 yıl 5 ayı aşkın süre uygulanmıştır.

Ayrıca tapulandırma işleminin hızlandırmasını ve Emvâl-i metrûkenin iâde edilmemesini amaçlayan mayıs 1928'de kabûl edilen kanûn da 17 yıl yürürlükte kalır.

24 Mayıs 1928 tarih ve 1331 no'lu Mübâdil, gayr-i mübâdil, Muhâcir ve Sâireye Kanûnlarına Tevfikan Tefviz veya Âdiyen Tahsîs Olunan gayr-i menkul Emvâl-in Tapuya Rabtına Dâir Kanûn 10 Temmuz 1945'de 4796 sayılı kanûnla yürürlükten kaldırılır. Ve bu kanûnla ilgili 23.3.1929 tarih ve 1407 no'lu ek kanûn da 8 Kasım 1988'e kadar yürürlükte kalır.[401]

Sürgün edilenin veya savaş ortamında gidenlerin mallarıyla ilgili cumhûriyet döneminde pek çok kanûn çıkarılır ve bunlar uygulanır. İhtiyaç duyulmaması halinde de bir bir yürürlükten kaldırılır.

Hatta yürürlükten kaldırılsa da, bu kanûnların mevcûd gerekçesine göre genelgeler (12 Eylül'ün Bülend Ulusu Hükûmetinin'nin

401 *Resmî Gazete*, 8 Kasım 1988 ve sayı: 19983.

31 Ekim 1983 tarihli genelgesi, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü'nün 29 Haziran 2001 tarih ve 2001/7 no'lu genelgesinde tekrar yayımlanır; Belge 12-12 Eylül Bakanının 2001'de tekrar yayımlanan genelgesi), yayımlanmaya ve gereğinin yapılmasına devâm edilir.

18- 1980'LERDE TAPULANDIRMA

Zamanın Başvekîli ve Malatya Mebûsu İsmet'in 1926'da bir tasarının gerekçesinde belirttiği gibi taşınmaz malların genelinde yüzde 70-80'inin tapusuz olduğu sorunu sonraki yıllarda da devâm eder.

Yukarıda değindiğim gibi dedem, memleketim Malatya-Hekimhan-Hasançelebi'de yıllardır ekip-biçtiği toprağının tapusuna ancak 1980'de kavuşabildi.

Nüfûs idâresindeki yangının ardından 10-15 yıl sonra Malatya-Hekimhan'a tapu-kadastronun gelmesi, belki de bir tesadüftü!

Bu tapulama işlemi öncesinde, 1960'lı ve 1970'li yıllarda Anadolu'nun pek çok ilçe ve kasabasında ya tapu ya da nüfûs idâresinin veyahut ikisinin birden evrakları yandı; Hekimhan'da da nüfûs idâresi ve daha başkaca evrakların bulunduğu binâ da benzer akibeti yaşadı. Bugün dahi resmen birçok insanın gerçek nüfûsu hakkında bilgiye ulaşılamamaktadır.

Yerel düzeyde yangınlarla geçmişe yönelik bilgiler yok edilmiş olsa da, merkezi olarak bu bilgilerin korunduğunu resmî tarih tezinin resmî teşkilâtı **Türk Tarih Kurumu Başkam Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu, "Dönmelerin listesi elimde... 1937'de devlet bu dönmeleri ev ev tesbîd etmiş"** diyerek itiraf etti.[402]

Kürt Alevilerin Ermeni dönmesi ve Kürtlerin bir kısmının da aslında Türkmen olduğunu açıklayan Halaçoğlu, aynı zamanda 5 Temmuz 1934'de kabûl edilen 2576 no'lu Gizli Nüfûsların Yazımı

---

402 *Hürriyet*, 22.8.2007; *Radikal*, 20-21.8.2007; *Vatan*, 19.8.2007; *Evrensel*, 20.8.2007; *Milliyet*, 21.8.2007; *Gündem*, 23.8.2007.

Hakkında Kanûn'un (bununla ilgili makalem '1934 'gizli nüfûs' fişlemesi')[403] esbâb-ı mûcibesi hakkında gerçek bilgiyi vermiş oluyordu.

12 Eylül'le askerî bürokratik elitin egemenliğin sürdüğü bir dönemde, hem 1915'den beri yürürlükte olan yasa kaldırılırken hem de terkedilmiş taşınmaz mallarla ilgili yeniden tapulandırma ve Hazîne'nin malı haline getirmeye yönelik düzenleme artık bir kanûnla değil yönetmelikle yapılır.

Emvâl-i metrûkenin, tamamen devlete kalan taşınmazlardan yani artık Hazîne'nin malı olduğu yönetmelikle valilik ve kaymakamlığa bizzât bildirilir. Ayrıca kullanan kişiye yani zilyet nâmına tapulandırma işlemine devâm edilmesi de istenir.

Mâliye ve Gümrük Bakanlığı Millî Emlâk Genel Müdürlüğü, 11 Şubat 1989'da 3402 sayılı Kadastro Kanûnuyla ilgili yayımladığı tebliğde yeni hükümlerin neler olduğu sıralanır.[404]

Hazîneye ait taşınmazların yeniden deftere kaydedilmesi ve böylece tüm taşınmaz malların belirlenmesi ve tapu kayıtlarının düzenlenmesi amaçlanır.

Geçmişte kanûnla yapılan mülkleştirme yani transfer işlemi, artık tebliğ kapsamında olup, belki de böylesi çok daha kolay gerçekleştirilmektedir.

Tebliğden anlıyoruz ki, o tarihte hâlâ tapu sorunu çözümlenememiş olup, şu düzenlemeye gidilir:

*"**3402 sayılı kanûnun 14. mâddesinin 1. fıkrası hükmüne göre,***

*'Tapuda kayıtlı olmayan ve aynı çalışma alanı içinde bulunan ve toplam yüzölçümü sulu topraklarda 40, kuru toprakta 100 dönüme kadar olan (40 ve 100 dönüm dâhil) bir veya birden fazla taşınmaz mâl çekişmesiz ve aralıksız en az **20 yıldan beri mâlik sıfatiyle zilyedliğini** belgelerle veya bilirkişi veyahut tanık beyânlarıyla isbat eden zilyedi adına tesbit edilir.'*

---

403 *Evrensel Gazetesi* ekinde, 2 Eylül 2007.

404 Sayı: Mile 2. Şb. 3245-2716/4659 ve kaynak: http://milliemlak.gov.tr/_mevzuat/_genel_tebligler/GenelTeblig_151.htm

Anılan kanûnun 18. mâddesinin II. fıkrasında ise:

'Orta malları, hizmet malları, orman ve devletin hüküm ve tasarrufu altında olup da bir kamu hizmetine tahsîs edilen yerler ile kanûnları uyarınca Devlete (D'si büyük) kalan taşınmaz mallar tapuda kayıtlı olsun olmasın kazandırıcı zaman aşımı yolu ile iktisâb edilemez' hükmü yer almaktadır."

O taşınmazın, en azından 20 yıldır kullandığım yani onun kendisine ait olduğunu belgeleyen kişi adına tapuda kaydının yapılacağına yönelik düzenlemeye 1990'larda yapılmaya devâm edilir.

Tapusuz bir taşınmazın zilyedlikle iktisâb edilebilmesi için, 'Devlete kalan taşınmaz mallardan olmamalıdır' kesin kural olarak belirlenen tebliğde, **Devlete kalan taşınmaz malların** bazıları:

"- Emvâl-i metrûke kanûnları gereğince devlete intikal eden taşınmaz mallar (Bu kanûnların kapsamına giren bir taşınmazın kişi adına tesbit ve tescil edilebilmesi için noter onaylı satış senedi ibrazı zorunludur).

- Mübâdil Rumlara ait taşınmaz mallar.

- Batıya nakedilenlere ait taşınmaz mallar (bununla 2510 sayılı İskân Kanûnuna göre doğudaki yerleşim ve idâreten boşultılmış bölge halkından batıya nakledilenlere ait olup da nakledilmeleri nedeniyle devlete intikal eden mallar kasdedilmektedir...)

- 431 sayılı Hilafetin İlgasına ve Hanedanı Osmani'nin TC Memâlikî Haricine Çıkarılmasına Dâir Kanûn gereğince devlete kalan taşınmaz mallar

- Medenî Kanûnun 448'inci mâddesince devlete intikal eden mallar ve 636'ıncı mâddesi gereğince oluşan yine arâzî."

Tebliğe göre, devlete kalan gayr-i menkulün kaynağını, sürgün edilen Ermeniler'den, mübâdele edilen Rumlar'dan ve Şark'tan Batı'ya iskân edilen yani sürülen Kürtler'den kalan taşınmaz mallar oluşturuyor.

Kadastro işlemleri tamamlanmamış olan bölgelerde 1910'lar, 1920'ler ve 1930'lardan bahsedilmiyor, 1960'larda bile edinilen gayr-i menkulü 20 yıldır kullanana tapulama imkânı yaratılır. 1920 ve 1930'larda yasayla yapılan tapulandırma, artık tebliğle halledilir.

1960'lar Lozan'da Ankara tarafından hiç gündeme alınmayan Kıbrıs sorunu da, 1950'lerin ortasından itibâren iç politika malzemesi olur.

Türkiye'nin uluslararası düzeyde Kıbrıs'taki konumunu güçlendirmek adına bizzât devletin bir organizasyonu olarak gündeme gelen **6-7 Eylül 1955**, İstanbul'da Rum ve Ermeniler özelinde tüm 'azınlık' mallarına yönelik bir yağma harekatıdır[405] ve 1960'lar sonrasında Yunanistan'la gerginleşen ilişkinin faturası da yine TC vatandaşı Rumlara kesilir.

Ve sonrası gelir.

İstanbul'u, İmroz'u ve Bozcaada'yı 'terk eden' Rumların bıraktığı mallar 1964 karâr-nâmesiyle 10 yıl süreyle sâhibinin çıkmaması halinde Hazîne'ye devredilir. Ankara'ya göre 200 milyon dolar ve Atina'ya göre de 500 milyon dolar olan (fiyatlandırına ilk tapu kaydına göre mi, 1990'lardaki değerine göre mi yapıldığı belirtilmemiş) olarak tahmin edilen Rum mallarının yüzde 40'ı yani 80-200 milyon doları Hazîne adına kaydedilir.[406]

1964 tarihli karâr-nâme, 3 Şubat 1988 tarihli 12592 sayılı karâr-nâmeyle **Başbakan Turgut Özal** hükûmeti döneminde kaldırılır ve taşınmazların sâhibleri adına tescili imkânı doğar. Fakat 1991'de Hazîne'nin ikinci kez itirâzıyla mahkeme aşamasında davalar kilitlenir ve Rumların mallarını satmaya yönelik imkân ortadan kaldırılır.[407]

---

405 M. Hulûsi Dosdoğru, *6-7 Eylül Olayları*, Bağlam, Yayıncılık, İstanbul-1993; Mehmet Arif Demirer, *6 Eylül 1955 Yassıada 6-7 Eylül Davası*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul-1995; Dilek Güven, *6-7 Eylül Olayları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul-2005; *6-7 Eylül olayları Sırasında Sıkıyönetim Adli Müşaviri Fahri Çoker'in Arşivi, 6-7 Eylül Olayları*,Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul-2005.

406 Baskın Oran'ın 19-25 Ekim 1986 tarihli *Yeni Gündem*'deki makalesinden aktaran Hülya Demir-Rıdvan Akın, *İstanbul'un Son Sürgünleri*, Belge Yayınları, İstanbul-1994, s. 160.

407 Hülya Demir-Rıdvan Akın, s. 164, 166.

Bugün hâlen Beyoğlu, Şişli ve Adalar ile İmroz'da sokak aralarında dolaşıldığında binâların ve bahçelerin ne hâlde olduğunu görmek mümkündür.

Yine Özal'ın Başbakan olduğu 11 Şubat 1989'da Mâliye ve Gümrük Bakanlığı Millî Emlâk Genel Müdürlüğü'nün Kadastro Kanûnu ile ilgili yayımladığı tebliğle, bir anlamda Özal'ın karârnâmesi devredışı bırakılır ve kullanıcılara yani zilyedler nâmına tapulandırılır.

Kıbrıs nedeniyle 1950'li yılların ortasından itibâren yaşanılanlar, Türkiye ve Yunanistan'ın kendi azınlığına karşı politikasının gerekçesi olur. Türkiye kendi azınlığı ve vatandaşı Rumlar'a ve Yunanistan da kendi azınlığı ve vatandaşı Türkler'e karşı Kıbrıs adına fatura keser; can ve mâl güvensizliği birlikte yaşanır.

19- 2000'LERDE 'VAZİYED ETME'

Anadili Türkçe ve etnik kökeni Türk olmayanların, kimlikten ekonomiye bir bütünlük içeren resmî homojenleştirme politikasının yaşandığı bir asır geride kaldı. Geçen yüzyılın başında dinî temeldeki homojenleştirme politikasına, zamanla etnik köken de eklendi.

İç ve dış ilişkiler bütünlüğünde nüfûs ve ekonomik konumu itibâriyle, bu politikayı resmî olarak ilk yaşayan Hıristiyanlar oldu ve daha sonra bu, Ermeniler ve Rumlar olarak netleşti.

Lozan Antlaşması'nda azınlıklar 'gayr-i Müslimler' olarak tanımlandığı hâlde, azınlıkları sadece Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler olarak sınırlamak ve sıralamak aslında Lozan'ın resmen delinmesidir.

Ermeniler ve Rumlar dışmda Yahudiler de, özellikle 1930'larda Trakya'dan İstanbul'a ve Ege'den İzmir'e toplanması harekatını, İsrail'e göçü ve bunun ekonomik tasfiyesini yaşar.[408]

---

408 Rıfat N. Bali, *Cumhûriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri, Bir Türkleştirme Serüveni*, 1923-1945, İletişim Yayınları, 5. baskı, İstanbul-2001; Avner Levi, *Türkiye Cumhûriyeti'nde Yahudiler*, İletişim Yayınları, 2. baskı, İstanbul-1998.

Resmî ideolojiye göre Lozan'da yok sayılan hukukî ve siyasal bir tanımı bulunmayan Süryaniler ile Ezidiler de, toprağında yaşayamaz duruma gelir.

Özellikle 1980 sonrasında bölgede yeni tanımıyla **düşük yoğunluklu savaş**, göçü ve gayr-i menkul tasfiyesini artırır. Geri dönenlerin gayr-i menkullerine sâbib olamaması, bazılarının da Hazîne adına kaydedilmesi, hak sâhiblerinin vatandaşlıktan çıkarılması gibi sorunlar yaşanmaya devâm edilir.[409]

Ve 1920'lerde İskân Kanûnuyla başlayan Kürtler'in sürgünü, günümüzde de yaşanır. Devletin önce bizzât bazı aşîret âilelerini belli bölgelere iskân edilmesi olarak yaşanan sürgün, özellikle 1937-1938 Dersim Tedip Hareketiyle Dersim özelinde ve günümüzdeki savaş nedeniyle Dersim'e ek olarak Diyarbekir, Batman, Şırnak, Hakkari, Van gibi tüm bölge illerinde devâm etmektedir.

Bugün çeyrek asırdır süren 'düşük yoğunluklu savaş' hali resmî olarak 19'uncusudur.

Daha öncesinde Genelkurmay kayıtlarına göre, cumhûriyet ilânı sonrasında 1924-1938 yılları arasında bölge özelinde 18 kez ayaklanma yaşanmıştır:[410]

1- Nasturi Ayaklanması (12-28 Eylül 1924)
2- Şeyh Said Ayaklanması (13 Şubat-31 Mayıs 1925)
3- Raçkotan ve Raman Tedip Harekatı (9-12 Ağustos 1925)
4- Sason Ayaklanmaları (1925-1937)
5- Birinci Ağrı Ayaklanması (16 Mayıs-17 Haziran 1926)
6- Koçuşağı Ayaklanması (7 Ekim-30 Kasım 1926)
7- Mutki Ayaklanması (26 Mayıs-25 Ağustos 1927)
8- İkinci Ağrı harekatı (13-20 Eylül 1927)
9- Bicar Tenkil Harekatı (7 Ekim-17 Kasım 1927)

---

409 Avrupa Süryani Birliği Yönetim Kurulu Üyesi Turna Çelik, *AGOS*, 20 Temmuz 2007.

410 TC Genelkurmay Harb Tarihi Başkanlığı, *Türkiye Cumhûriyetinde Ayaklanmalar*, Genelkurmay Basımevi, Ankara-1972.

10- Asi Resul Ayaklarunası (22 Mayıs-3 Ağustos 1929)

11- Tendürek Harekatı (14-27 Eylül 1929)

12- Savur Tenkil Harekatı (26 Mayıs-9 Haziran 1930)

13- Zeylan Ayaklanması (20 Haziran-Eylül başı 1930)

14- Oramar Ayaklanması (16 Temmuz-10 Ekim 1930)

15- Üçüncü Ağrı Harekatı (7-14 Eylül 1930)

16- Pülümür Harekatı (8 Ekim-14 Kasım 1930)

17- Birinci Tunceli (Dersim) Tedip 1937 Harekatı (20 Mart-19 Ekim 1937)

18- İkinci Tunceli (Dersim) Tedip 1938 Harekatı (2 Ocak-16 Eylül 1938)

1925 Şeyh Said Ayaklanması'ndan hemen bir yıl sonrasında mayıs 1926'da 885 no'lu **İskân Kanûnu** kabûl edilir[411] (mazbatalar zaptın sonunda). **Başvekîl İsmet** imzâlı tasarı 31.12.1341 /1925'de Meclis'e sunulur ve esbâb-ı mûcibesinde, şu değerlendirmeye yer verilir:

"**Irki ve harsi ve medeni** ilcaat (zorlama, cebretme) karşısında ahâlî memleketin vahdetini (birliğini) temin etmek ve inzibatı ve iktisâdi zarûretleri bâl ve izale etmek eylemek üzere dâhili memleketteki seyyar aşîretlerle alelumum göçebeler ve bazı kısım yerlilerin iskân ve nakilleriyle.."

Konuyla ilgili kanûn teklîfinin geçmişi yaklaşık üç yıl öncesine 28 Ağustos 1339'a (1923'e) kadar geriye gider.

Demek Kürtler somutunda önerilen zorunlu göç, daha Cumhûriyet bile ilân edilmeden Meclis'in gündemindedir. Kürt-Türk birliği ve kardeşliği söyleminde iskân politikasının yerini iyi anlamamız gerekiyor.

Denizli Mebûsu Yusuf'un Aşâir-i Seyyarenin İskânı Hakkında Kanûn Teklîfi ile ilgili önce Dâhilîye ve İskân (6.2.1926) ve ardından Muvâzene-i Mâliye (23.5.1926) encümenleri mazbatalarını hazırlar.

Tasarının 12 mâddesi pek de tartışılmadan kabûl edilir, okunup hemen oylanır.

---

411 *TBMM ZC*, II/25-26 ve 30 Mayıs 1926, s.522, 649-650.

Mâdde 1- *Türkiye Cumhûriyeti memâlikî dâhilinde tavattun etmek (yerleşmek) maksadıyla hariçten münferiden veya mücteмian (toplu) gelmek isteyenlerin hükûmetçe müttehaz (yürürlükte bulunan) karârlara tevfikan, kabûlleri ve iskân mahallerinin tâyini ve bu mahallere sevki Dâhilîye Vekâletine aittir.*

2'inci mâddede, **"Türk harsına dâhil olmayanlar..."** ve 3'üncü mâddede, dâhilde nakil ve iskân dilecekler aşîretler, göçebeler olarak sıralanır.

İskân Kanûnu'ndan 6 ay sonrasmda hazırlanan tasarı, ancak bir yıl sonrasında **Bazı Eşhâsın Şark Menatıkından Garb Vilayetlerine Nakillerine Dâir Kanûn Lâyihası** Meclis'e sunulur[412] ve 18 Haziran 1927'de yapılan görüşme sonunda **1097 no'lu Kanûn** olarak kabûl edilir[413] (bu kanûn 1988 yılına kadar yürürlükte kalır, yürürlükten kaldırılan kanûnlarla ilgili 3488 no'lu Kanûn Resmî Gazete 8.11.1988'de yayımlanır).

Kanûn 15 mâdde olup, hiçbir mâdde için görüşme yapılmaz, okunur ve oylanır. Başkan her mâddenin okunması sonrasında, 'mütâlaa var mı..' ya da 'arz ediyorum..' sunar ve oylar.

Mâdde 1- *İdari, askerî ve içtimai esbâba binâen Şark İdâresi Örfiye mıntıkasıyla Beyazıt vilâyetinden* ***1.400 kadar şahsın ve işbu eşhâs âileleriyle 80 asi âilesinin*** *ve menatıkı mezkûredeki ağır ceza mahkumlarının garp vilâyetlerine nakli için hükûmete mezuniyet verilmiştir.*

Mâdde 7- *Nakledilen kimseler Emvâl-i menkullerini istedikleri gibi tasarruf ederler.*

Mâdde 8- *Nakledilen kimseler arâzîden ve arâzîye tâbi olan musakkafattan maâda mutasarrıfı oldukları bilumum Emvâl-i gayr-i menkullerini iki sene zarfında tasfiye etmek üzere tasarrufa devâm ederler. Ancak bu müddetin hitâmına kadar tasfiye yapmadıkları sûrette hükûmetçe Emvâl-i mezkürleri bilmüzâyede satılıp bedelleri kendilerine verilir.*

---

412 *TBMM ZC*, II/28-25.12.1926, s.124.

413 *TBMM ZC*, II/33-18.6.1927, s.153-159.

Naklin ağustos 1927'ye kadar süreceği ve âilelerinin ise kasım 1927'ye kadar kalabileceği (**Mâdde 2**), sürgün ve yol masraflarının karşılanacağı (**Mâdde 3**), nakledilenlerin iskân olunacağı (**Mâdde 4**), iskân yerini terk etmemek üzere seyâhat yapılabileceği (**Mâdde 5**), iskânı olan mahkumların cezalarının bitmesi sonrasında dönebileceği (**Mâdde 6**), terk edilen arâzînin değerinin nasıl kimlerce tesbîd edileceği (**Mâdde 9**) ve iskân edildikleri yerde Emvâl-i gayr-i menkulenin, kendi arâzîleriyle mahsûblaştırılacağı (**Mâdde 11**) hükümleriyle iskânın nasıl yapılacağı düzenlenir.

Kanûnla 1.400 şahsın garp vilâyetlerine kanûn deyişiyle iskânı sonrasında mülklerini kendilerinin iki yılda tasfiye etmemeleri halinde, satıp bedellerinin kendilerine ödenmesi öngörülmüştür.

Haziran 1934'de bu 1.400 kişinin arâzîsinin dağıtımı 1929'da kabûl edilen **1505 no'lu Şark Menatıkı Dâhilinde Muhtâc Zürra Tevzî Edilecek Arâzîye Dâir Kanûn**'la sorunun halledilmek istendiğini, bu kanûnun tefsiriyle ilgili görüşmeler sırasında gündeme gelir; Manisa Mebûsu Refik Sevket ve Dâhilîye Vekîli Şükrü Kaya da, bu gidenlerin geri döndüğünü ifâde eder,[414] ama tartışmaya 1934'de bile devâm edilir, hem de yeni İskân Kanûnu[415] görüşmeleri öncesinde.

Sekiz yıl sonra 1926'daki kanûn adıyla yeniden **14 Haziran 1934'de 2510 no'lu İskân Kanûnu** kabûl edilir. Tasarının görüşülmesi sırasında **Dâhiliye Vekîli Şükrü Kaya**, bizzât şu değerlendirmeyi[416] (mazbatalar da zaptın sonunda) yapar:

"Muhterem efendiler, bu kanûn memlekette büyük bir davanın hallini temin edecek bir kanûndur.. O da dil davasının halli.."

Vekîl Şükrü Kaya'nın davayla ilgili yaptığı bu yoruma encümen raporunda da dikkat çekilir. 27.5.1934 tarihli İskân Kanûnu

414 *TBMM ZC*, IV/23-14.6.1934, s. 138-139.

415 *Resmî Gazete*, 21 Haziran 1934, sayı: 2.733.

416 *TBMM ZC*, IV/23-14.6.1934, s. 140.

Muvakkat Encümeni Mazbatasında, anadili Türkçe olan ve olmayan ile Türk Kültürüne bağlı olan ve olmayan ayrımını öngören 11'inci mâddenin gerekçesi **'dil, ekin, kan birliği'** olarak izah edilir.

İskân Kanûnu ile Türkiye, Türk kültürü bakımından üçe ayrılır (**Mâdde 2**), toplam nüfûs Türk kültürüne bağlı olanlar ve olmayanlar (**Mâdde 4**), Türk ırkından olan ve olmayanlar (**Mâdde 7**), **"Türkiye tâbiîyetinde bulunan gezginci çingeneleri ve Türk kültürüne bağlı olmayan göçebeleri, toplu olmamak üzere kasabalara serpiştirilmek sûretiyle.."** (**Mâdde 9**) hükümlere göre politikalar belirlenir ve icrâ edilir.

İskân Kanûnu'ndan 1,5 yıl sonrasında ve 1938 öncesinde, 25 Aralık 1935'de kabûl edilen 2884 no'lu **Tunçeli Vilayeti İdâresi Kanûnunun**,[417] görüşmeleri sırasında **Dâhilîye Vekîli Şükrü Kaya**, kısa ve özlü bir değerlendirmede bulunur:[418]

"Tunçeli adı ile şimdi teşkil edilecek vilâyetin ve o bölgenin eski ismi Dersim'dir.. 60-70 bin nüfûstan ibârettir. Aslen Türk unsuruna mensub bir kitledir. Bu bölgenin ilk Türk tarihinde resmî olarak teması Şah İsmail ile Yavuz Sultan Selimin muharebeleri zamanına tesadüf ediyor.. Bugün burası 91 aşîrete münkasemdir (bölünmüştür).

1876'dan bu güne kadar muhtelif zamanlarda Dersim üzerine 11 harekâtı askerîye yapılmıştır. Halkı cahil.."

Kanûnla Dördüncü Umûmî Müfettişlik Kurulur ve Tunçeli'nde ordu ile irtibatı bakî kılmak amacıyla Korkomutan vali ve kumandan olarak atanır (**Mâdde 1**) ve bu vali-komutan vilâyette vekîllerin kanûn hâiz olduğu salâhiyete sâhib olup (**Mâdde 2**), idâm hükümlerini infaz edebilir (**Mâdde 33**) hükümlerine göre politikalar izlenir. Ve bu politikalar, örfî idârenin kaldırıldığı 30 Aralık 1946'ya kadar izlenir.

Dersim'den batı illerine sürülen insanlara, olağanüstü halin kaldırılmasıyla ancak toprağına dönme izni verilir.

---

417 *DÜSTÛR*, 3. tertip, C. 17, Ankara-1936, s. 165-170.

418 *TBMM ZC*, 25 Aralık 1935 tarihli inikad: 21 ve 1. oturum, s. 175.

1936-1946 yılları arasında Dersim'de Dördüncü Umûmî Müfettişliği etkinliğinde yasanın adlandırmasında ifâde edildiği gibi devletin **Tunç-eli'nin** olağanüstü yönetim uygulamaları yaşanır.[419]

Bu dönemi resmî ideolojinin Türkçülük politikasının alenî hükûmet programma bile yazıldığı yıllardır; **Başbakan Şükrü Saraçoğlu**'nun I. Hükûmet Programında (9.7.1942-9.3.1943 dönemi), şöyle ifâde edilir:[420]

"Biz Türküz, Türkçüyüz ve **dâimâ Türkçü kalacağız.** Bizim için Türkçülük bir kan meselesi olduğu kadar ve lâakal (en azından) o kadar vicdan ve kültür meselesidir. Biz alan ve **azalan Türkçü değil, çoğalan ve çoğaltan Türkçüyüz.** Ve her vakit bu istikamette çalışacağız."

Daha sonrasında bölge özelinde olağanüstü uygulamalar yaşanmış, 12 Eylül sonrasında 1980'lerin birinci yarısından itibâren bölge özelindeki **'düşük yoğunluklu savaş'**la insanlar, yerini yurdunu bırakıp terk etmek zorunda kalmıştır. Önce kırdan en yakın şehre olan göç, daha sonra Akdeniz, Marmara ve İç Anadolu illerine ve devâmında yurtdışına yapılmıştır.

Bu şekilde göç edenlerin gerek resmî gerekse çeşitli araştırmaya göre toplam sayısı, **1 milyon ile 3 milyon arasında değişiyor.** Bunun sonucu olarak kentler işsizliğin ve doğal olarak da pek çok sosyal sorunların merkezi haline gelmiştir.

Orman yangınlarıyla da kırsal tamamen insansızlaşınıştır.

Düşük yoğunluklu savaşta askerî ve polis teşkilâtın yardımcısı durumundaki korucuların, boşaltılan ve boşalan köylerdeki emlâki ve arâziyi kullanımı, bir süre sonra da hak sâhiblerine verilmemesiyle ilgili yaşanan sorunların çözümünde mahkeme kararlarının bile dikkate alınmaması gibi ciddi insanlık sorunları yaşanmaya devâm etmektedir.

---

419 İsmail Beşikçi, *Tunceli Kanûnu 1935 ve Dersim Jenosidi*, Belge Yayınları, İstanbul-1989.

420 Av. Kâzım Öztürk, *Türkiye Cumhûriyeti Hükûmetleri ve Programları*, Ak Yayınları, İstanbul-1968, s. 258.

20- SONUÇ

Cumhûriyetin ilânı, halîfeliğin kaldırılması, 1924 Anayasası'nın ve ardından medeni, ticâret ile borçlar kanûnun kabûlüyle sistemin kurumsallaşmasına yönelik düzenlemeye devâm edilir.

Kanûni tanımlamaya göre, genel olarak **'sürgün edilen veya kaçan ya da kaybolan'** kişilerin taşınmaz mallarının tümden tasfiye edilmesi yani kullananlara ya da bir bedel karşılığında alanlara veya dağıtılanlara tapulandırılması işlemiyle ilgili yasalar 1930'a kadar çıkarılır ve uygulanır.

Dağıtılan ya da satılan veya kişilerin zilyed'inde olan taşınmaz mallar, sürgün edilen Ermeniler ile mübâdil Rumlar'a aittir. Mübâdele öncesinde Trakya'da Rumlar ve Karadeniz'de Pontuslular da sürgün edilir ve bir kısmı da kaçar. Ayrıca bunların bir kısım gayr-i menkulü de devlete ait taşınmaz malın kaynağını oluşturur.[421]

29 Ekim 1923'de Cumhûriyet ilânı sonrasında ilk önce, emlâki tahrîb edilen, yakılan ve hükûmet veya yerel idâre tarafından yıkılan kişilere, hükûmetin idâresinde bulunan 'mübâdeleye gayr-ı tâbi eşhâstan' yani sürgün edilen Ermeniler'den kalan mallardan zararın nisbeti oranda gayr-i menkul verilir.

13.3.1340 tarih ve 441 no'lu **Hükûmet Yed'inde Sâhibsiz Olarak Mevcût Bulunan Emlâkin Emvâl ve Emlâki Düşmân, Usâd ve Hasb-el-lüzûm Hükûmet Tarafından Tahrîb Edilmiş Olanlara Nisbet Dâhilinde Tevzîi Hakkında Kanûnla** savaşın verdiği zararın tazmini amaçlanır (değişiklik 15 Nisan 1341'de 622 no'lu Kanûnla yapılır; Belge 9- Hükûmet, 1924'de dağıtıyor) ve gayr-i menkulün bedeli ise Mâliye bütçesinden karşılanır.

Buna göre sürgün edilenlerden kalan ve devletin tasarrufiyesinde olan mallar, dağıtılır ve satılır, ama ödemeyi devlet mâliyesi yapar.

---

421 Millî Emlâk Genel Müdürlüğü'nün 11 Şubat 1989'da 3402 sayılı Kadastro Kanûnuyla ilgili tebliği.

Gerek 15 Nisan 1341 tarih ve 622 no'lu Kanûna gerekse 24 Mayıs 1928 tarih ve 1331 no'lu Kanûna göre, satılacak gayr-i menkulun bedelinin belirlenmesinde **1331 yani 1915 değeri esâs alınır** ve bununla birlikte yine de 1915'deki değeri malın sâhibi adına emânet hesabına yatırılacağına ve fazlasının da Vakıflar'ın olacağına yönelik düzenleme 13 Mart 1926 tarih ve 781 no'lu Kanûnla yapılır (Belge 10- Sâhibine 1915 fiyatından ödeme).

1925'de yani 10 yıl sonra, savaşın başladığı ve Ermeni sürgünün yaşandığı 1915 yılı niye gayr-i menkulun fiyatını belirlemede esâs alınır? Oysa, 1915-1926 döneminde İstanbul tüketici fiyatları 12,37 misli artmıştır.

Satış işleminde ödemeyi Mâliye'nin yapmasının somında tahsîlat sorunu yaşanmış olacak ki, meskenle ilgili devlet alacağı 1931'de af edilir (21.7.1931 tarih ve 1866 no'lu Kanûn).

Tapu kaydının bir gereği olarak tapuya fotoğraf yapıştırılması (30 Kanûnisâni 1926 ve **727 no'lu** Kanûn), Türk sermayedarların odalar şeklinde örgütlenmesi ve fabrika kurmasına gerekli arâzî ve arsa 'üretimi'nin sağlanması (22 Şubat 1926 tarih ve **748 no'lu** Kanûn) ve 1914 yılından beri kamu idâresinin tasarrufunda olan gayr-i menkullerin kamulaştırılması (12 Mayıs 1926 tarih ve **862 no'lu** Kanûn) ile ilgili kanûni düzenlemelere devâm edilir.

Ayrıca Enver Paşa hariç olmak üzere, İttihâd ve Terakki'nin önde gelen önder ve bazı bürokratlardan her birinin âilesine 20 bin lira değerinde Ermeni malının verilmesi, 29 Mayıs 1926 ve 882 no'lu **Ermeni Suikast Komiteleri Tarafından Şehit Edilen veya Bu Uğurda Suver-i Muhtelife Ile Dûçârı Gadrolan Ricâlin Âilelerine Verilecek Emlâk ve Arâzî veya Tazminat Hakkında Kanûnla** sağlanır (Belge 11- İttihâdçı âilelere Ermeni malı).

Emvâl-i metrûkenin satışından elde edilen ve malın sâhibi adına 'Emvâl-i metrûke hesabında' toplanan para bir süre sonra bütçeye kaynak olarak aktarılır.

24 Mayıs 1928 ve 1349 no'lu **Emvâl-i Metrûke Hesab-ı Carilerinin Bütçeye İrat Kaydine Dâir Kanûn**'la satışlarla emânet hesabında toplanan paranın 300 bin lirası, 222 milyon lirayı aşan 1928 yılı gelir bütçesine kaydedilir.

1928-2008 dönemi bütçe büyüklüğü dikkate alınarak yapılan basit hesaplamaya göre, aktarılan para bugünün 276,4 trilyon lirasıdır.

Başvekîl İsmet'in gayr-i menkulün yüzde 70-80'nin tapusuz olduğu yönünde tesbîdini yaptığı bu dönemde hükûmetin Emvâl-i metrûkeyle ilgili kanûni faâliyeti, tapulandırmada yoğunlaşır.

10 Temmuz 1945'e kadar yürürlükte kalan 24 Mayıs 1928 tarih ve 1331 no'lu **Mübâdil, gayr-i mübâdil, Muhâcir ve Sâireye Kanûnlarına Tevfikan Tefviz veya Âdiyen Tahsîs Olunan gayr-i menkul Emvâl-in Tapuya Rabtına Dâir Kanûn** (Belge 13- Dağıtılan ve satılan mallara tapu), dağıtılan veya satılan mallarla ilgili vesikaların tapuya dönüştürülmesini, kesinlikle malın sâhiblerine iâde edilmemesini ve bunun dışında kalan malların da Hazîne adına kaydedilmesini öngörür.

Ayrıca 2 Haziran 1929'da ve 1515 no'lu Kanûnla da, arsaları 15 yıl ve diğer arâzîleri 10 yıldır kullanana tapu verilir.

Bu kanûnlara rağmen, hedeflenen kayıt düzeni tapuda Türkleştirilme sağlanamamış olacak ki, **19 Mart 1931 tarih 1771 no'lu** Mübâdele ve Tefviz İşlerinin Kat'i Tasfiyesi ve İntacı Hakkında Kanûn'la da belirlenen eksikliklerin giderilmesi ve tapulandırılmanın tamamlanması amaçlanır.

Yine kanûnlarla oluşturulmuş fi'lî durumu tapulandırma faâliyeti, esâs olarak mülkiyetin tapuda Türkleştirilmesi yani **kanûnen Türkleştirilmesi'dir.**

Emvâl-i metrûkenin tasfiyesini öngören sistemi oluşturan kanûnlardan önemli bir kısmı, kasım 1988'e kadar yürürlükte kalır.

Bu tasfiye sisteminin esâsını oluşturan 13 Eylül 1331 ve 15 Nisan 1339 tarihli kanûnların, 1961 Anayasası'na aykırı olmadığına **Anayasa Mahkemesi** tarafından karâr verilir (Belge 14- İttihâdçı Tasfiye Kanûnu 1961 Anayasası'na uygundur).

Böylece 1878 yılı Anayasasına göre çıkarılan kanûn, 1921, 1924, 1961 ve 1982 anayasaları döneminde uygulanır.. Dünyada böyle bir örnek var mıdır? Bilinmez.. Ve 1974 yılına gelindiğinde, Ermeni ve Rum vakfının kullandığı mallar da, yargı karârıyla tasfiye edilir.

Emvâl-i metrûkeyle ilgili 1920'lerin kanûnları yürürlükten kaldırılsa da, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü'nün genelgesi ya da Mâliye ve Gümrük Bakanlığı Millî Emlâk Genel Müdürlüğü'nün tebliğiyle, mevzûatta tanımlanan şekliyle **'sürgün edilen veya kaçan ya da kaybolan yahut uzaklaşan'** kişilerin geride kalan taşınmaz mallarını tasfiye etmeye ve tapulandırmaya yönelik resmî işlemlere devâm edilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ

Mevzûata göre sâhibi, önce 'sürgün edilen' ve daha sonra **'kaybolan veya kaçan veyahut uzaklaşan'** şeklinde tanımlanan ve zamanla mübâdele nedeniyle de mübâdil veya gayr-i mübâdil olarak belirlenen kişilerin geride bıraktığı taşınmaz mallar bildik ismiyle **Emvâl-i metrûke**, bir asırlık sorun. Mülkiyet sorunu, Osmanlıdan günümüze var ola geldi.

Haziran 1913-ekim 1918 dönemindeki İttihâdçı iktidâr, Osmanlı'yı Almanya'mn komutasında Birinci Dünya Savaşına soktuğu harici ve tek yanlı sürdürdüğü 'dâhili' harbi birleştirmiş ve Anadolu'da imha politikası izlemiştir.

1914 ağustosunda başlayan, 1922 eylülüne kadar devâm eden Birinci Dünya Savaşı ve Türk Kurtuluş Savaşı süreci, bir yönüyle de **'öteki'**leştirme politikasının yoğunlaştırıldığı bir dönemdir.

Önce genel olarak dine göre şekillenen 'öteki'leştirme günümüzün ifâdesiyle homojenleştirme politikası, daha sonra dinî fonksiyonu göz ardı etmeden 'etnik' temelde yoğunlaşır.

1915'de savaş ortamında, bir komutana bir köy ya da bir kasaba halkını tümden sürgün etme yetkisi veren 14 Mayıs 1331 tarihli bildik adıyla **Tehcîr Kanûnu** ile başlayan ve devâm eden politikayla, Anadolu kan gölüne dönmüştür.

Nitekim bu kanûndan üç gün sonra çıkarılan 17 Mayıs 1331 tarihli yönetmelikle sürgün edileceklerin kimliği de açıklanır: **Ermeniler.**

Sürgün edilen Ermeniler'in malına el konmasını düzenleyen 28 Mayıs 1331 tarihli yönetmelikten sonra, 13 Eylül 1331 tarihli kanûnla (Belge 2- Tasfiye Kanûnu), Ermenilerin sürgün edildiği

illerde mallarını tasfiye etmek amacıyla tüm **Anadolu'da 33 Tasfiye Komisyonu** kurulur.

Kanûnla Ermeni malların tasfiyesinin amaçlandığını ve yağmalanacağını, bizzât **Ahmet Rıza**, verdiği önergenin Âyân'da görüşülmesi sırasında açıklar.

1918'in ekim ayında İttihâd ve Terakki'nin iktidârı son bulur, önderleri kaçar ve daha sonrasında Osmanlı'nın merkezi İstanbul ile kurtuluş arayışındaki Anadolu arasında ikili iktidâr dönemi yaşanır.

23 Nisan 1920'de açılan Büyük Millet Meclisi, İstanbul ve Ankara özelinde ikili iktidâr yapısına son vermeye yönelik ilk adımı, 7 Haziran 1920'de atar. Bu kanünla, 16 Mart 1920 sonrasında İstanbul Hükûmetinin bütün işlemleri yok sayılır. Bunu, kasım 1922'deki saltanatın ve mart 1924'deki Halîfeliğin kaldırılması izler.

BMM, kendi iktidârını kurumsallaştırma yönünde, bir yandan eskiye ait yönetim kurumlarının kaldırılmasını sağlarken, diğer yandan mevcûd idâre yapısının bazı kurumlarını benimser, hatta İttihâdçı iktidâr sırasında ve daha öncesinde çıkarılan pek çok Osmanlı mevzûatını kabûl eder ve uygular. Bunlardan önemli olan bir tanesi de, Emvâl-i metrûkeyle ilgili Osmanlı mevzûatıdır.

Bu anlamda siyasi, ekonomik ve hukukî kurumsallaşma **Osmanlı'dan Cumhûriyet'e devâmlılık** gösterir.

Bunun gereği olarak, 1910'lu yılların Türk ve İslam (aslında Sünnî İslam'dır) birliği temelinde netleşen İttihâdçı Türk Milliyetçiliği, aynı zamanda 1920'li yıllarda ve sonrasında Ankara'nın Türk Milliyetçiliğini besler ve şekillendirir.

Süreç, işgale son veren mücadelenin ardından ekonomik altyapıyı kurumsallaştırma olarak yaşanır ve mevcûdun hukukîleştirilmesi gereği yasal düzenlemeler yapılır.

Kanünen Emvâl-i metrûke olarak tanımlanan taşınmaz malların **tasfiyesine yönelik düzenlemeler Ankara Meclisi'nin birinci döneminde başlar ve ikinci dönemde yoğunlaşır.** BMM'de bununla ilgili pek çok önerge ve kanûn teklîfi verilir **(Belge 15- Takrîr ve teklîfler)**.

Bunların bir kısmı yaşanılanlar da dikkate alınarak görüşülür, kabûl edilir ve yürürlüğe konur (**Belge 16- Emvâl-i metrûke mevzûatı**). Ve yasaların pek çoğu kasım 1988'e kadar yürürlükte kalır.

BMM'deki görüşmelerde Emvâl-i metrûkenin Müslümanlar'a verilmesinden Hazîne adına kaydedilmesine, muhâcirlere dağıtılmasına kadar pek çok öneri gündeme getirilir ve tartışılır.

Hatta sâhiblerinin itirâzı üzerine mahkemelik olan durumun yarattığı sıkıntıya dikkat çekilerek, yargı sürecini kolaylıkla aşılacak sistemi oluşturmaya yönelik düzenleme yapılır.

BMM'de Emvâl-i metrûke konusu eylül 1920'den itibâren gündeme gelir ve **20 Nisan 1922 tarih ve 224 no'lu Kanûnla** (Belge 5- Kurtarılan bölgedeki mallar satılıyor), kurtarılmış bölgelerde, Emvâl-i metrûkenin Hükûmetçe idâre edilerek, açık artırmayla satılması ve buralara dönenlere malıyla emânetteki parasının geri verilmesi gibi bir düzenleme yapılır.

İttihâdçı iktidârın benimsediği sisteme dönmekle ilgili **ilk adım**, Mustafa Kemâl'in Erzurum Mebûsu seçildiği, ama çalışmasına katılmadığı son Osmanlı Meclis-i Meb'ûsan'ın açılmasından dört gün önce İstanbul Hükûmeti'nin 13 Eylül 1331 tarihli kanûn-ı yürürlükten kaldıran 8 Ocak 1920 tarihli karâr-nâmesini (Belge 6- İttihâdçı Tasfiye Kanûnu yürürlükten kaldırılır) kaldıran karârla atılır. Ve **ikinci adım** da, 15 Nisan 1339'da 13 Eylül 1331 tarihli kanûn-ı değişiklikle yeniden kabûl etmekle atılmış olur.

15 Nisan 1339 tarihli 333 no'lu Kanûnla hem İttihâdçı iktidârın belirlediği sisteme dönülür hem de 224 no'lu Kanûn, 'kaçma ve kaybolmanın hükmen sabit olunması' haliyle ilgili hükmün ve geri dönenlere malıyla, emânetteki parasının geri verilmesinin yarattığı iddia edilen sorunlar nedeniyle kaldırılır (Belge 7- İttihâdçı Tasfiye Kanûnu yeniden yürürlüktedir).

Artık, gayr-i menkule el koymak için sâhibinin izinsiz olarak İstanbul'a gitmiş olması bile yeterli bulunarak (333 no'lu Kanûn 6'ıncı mâdde), sürgün edilenlere ek olarak **'kaçan yahut kaybolan'** kişilerin malları Hazîne ve Vakıflar adına vaz'-ı yed edilir yani bu kişilerin geride bıraktığı tüm taşınmaz malların tasfiyesi amaçlanır.

Bu kanûn gereği hazırlanan **29 Nisan 1339 tarih ve 2455 no'lu Karâr-nâmeyle kabûl edilen talimât-nâmede** (Belge 8-Tasfiye talimât-nâmesi) neler yapılacağı tek tek sıralanır. Talimât-nâme, 7,5 yıl önceki 26 Teşrini-evvel 1331 tarihli Nizâm-nâme ile birçok yönden aynı hükûmleri içerir.

13 Eylül 1331 tarihli kanûnla ilk kez oluşturulan ve 31 Ekim 1922 tarih ve 1954 no'lu Karâr-nâmeyle değiştirilen **Tasfiye Komisyonunun** yapısı, 29 Nisan 1923 tarihli talimât-nâmeyle yeniden düzenlenir. Bu komisyonların görevi, esâs olarak Emvâl-i metrûkeyi tasfiye işlemiyle ilgili belirlenen görevleri yerine getirmektir.

Bu anlamda, terkedilmiş taşınmaz mallarla ilgili hukukî mevzûatın yanı sıra, Osmanlı dönemi teşkilâtı da benimsenir.

Osmanlı'da Erzurum'dan, Edirne'ye, Mudanya'ya, İstanbul'a, Ankara'ya, Antakya'ya, Adana'ya, Samsun'a kadar daha pek çok Anadolu vilâyetinde toplam **33 Tasfiye Komisyonu** kurulur ve 1923'lerde de ne kadar komisyonun kurulduğu sorusu ise yanıt bekliyor.

Bunun için, Tasfiye Komisyonuna yönelik sadece Osmanlı kayıtlarını gündeme getirmek yeterli değildir; 1923 sonrasını da araştırmalıyız.

Yasa ve talimât-nâme gereği 1923 ve 1924 yıllarında oluşturulan bu komisyonların neler yaptığını öğrenmek, o günkü mevzûata göre tüm faâliyetinin kaydı olan **esâs ve carî defterlerin** gün ışığına çıkarılmasıyla mümkün olacaktır.

29 Ekim 1923'de Cumhûriyet'in ilânı sonrasında sistemin kurumsallaşmasına yönelik bir dizi hukukî düzenleme yapılmasının yanı sıra, Emvâl-i metrûkeyle ilgili zaman zaman yeni kanûnlar çıkarılır ve yürürlüğe konur.

Öncelikle savaş, yangın ve değişik nedenlerle gayr-i menkulü zarar görenlere, Emvâl-i metrûkenin dağıtılmasını ve satılmasını öngören yasayla (13 Mart 1340 tarih ve 441 no'lu Kanûnda değişiklik 15 Nisan 1341'de 622 no'lu Kanûnla yapılır; Belge 9-Hükûmet, 1924'de dağıtıyor), satılan malın emânet hesabına yatırılacak parası Mâliye'den karşılanır. Ama bu kaynağın, nasıl tahsîl edileceğiyle ilgili düzenlemeye yasada yer verilmez.

1920'lerin ikinci yarısında gayr-i menkuller 1915'deki değerine göre satılır (13 Mart 1926 tarih ve 781 no'lu Kanûn; Belge 10- Mallar 1915 fiyatından satılacak) ve ayrıca fiyatlandırmanın 1915'deki kaydından yapılacağı 24 Mayıs 1928 tarih ve 1331 no'lu Kanûnun 7'inci mâddesinde de net ifâde edilir. Ve buna göre yapılan ödemeler de emânet hesabında toplanır.

Peki, fiyatların 1915-1926 döneminde 12,37 misli kat artış kaydettiği bir sürede neden Emvâl-i metrûkenin sâhibine 1915'deki kıymetine göre ödeme yapılır?

Kaydedilen malın değeriyle, sâhibi adına emânet hesabına yatırılan ödeme arasındaki fark, 1922 yılındaki 224 no'lu yasa tasarısını görüşme sırasında bizzât **Mâliye Vekîli Hasan Fehmi** tarafından, **"Tehcir neticesinde mâl sandıklarına irat kaydedilen miktar ile kaybedilen paranın miktarı nedir? 100 misli, 10 bin mislidir. Bu gayr-ı tâbiilk.. Santimi santimine bunu idâre etmek ihtimali yoktur"** şeklinde itiraf edilir.[422]

Bu tür taşınmaz malların dağıtılması, satılması ve kamulaştırılmasının yanı sıra, öldürülen ve asılan İttihâdçıların âilelerine 20 bin lira değerinde Ermeni malı verilmesi de 29 Mayıs 1926 ve 882 no'lu Kanûnla sağlanır (Belge 11- İttihâdçı âilelere Ermeni malı) ve listede Enver Paşa'nın adı yer almaz.

'Sürgün edilen veya kaçan ya da kaybolan' kişilerden geride kalan taşınmaz malın vaz'-ı yed edilmesiyle ilgili olarak Lozan Antlaşmasının 6 Ağustos 1924 yürürlük tarihi (13 Haziran 1926 tarih ve 3753 no'lu Karâr-nâmeyle kabûl edilen talimât-nâme ve 17 Temmuz 1927'deki değişiklik) dikkate alınırsa da, kişinin yurdu terk etmemiş olması bile elinden alınmasını engelleyemez.

İstanbuliu Boğos Urkapyan 1 Mart 1942 tarihine kadar İstanbul-Pangaltı'da oturan ve orada ölen annesi Maryami Urkapyan'a ait Üsküdar'daki gayr-i menkulün Çevri Usta Vakfı'na verilmesinden dolayı açtığı davayı görüşen Danıştay 8. Dâiresi, 13 Eylül 1331 tarihli ve 15 Nisan 1339 tarih ve 333 no'lu Tasfiye Kanûnun Anayasa'ya aykırı olduğu iddiasıyla Anayasa

422 *TBMM GCZ*, III-29.11.1338, s. 1140.

Mahkemesi'ne başvurur. Anayasa Mahkemesi 22 Nisan 1963 tarih ve 1963/94 no'lu Karârı belirtilen kanûnun ilgili mâddelerinin 'aykırı olmadığı' yönünde olur (Belge 14- İttihâdçı Tasfiye Kanûnu 1961 Anayasası'na uygundur).

Böylece **1876 yılı Anayasasına göre çıkarılan kanûn, 1921, 1924, 1961 ve 1982 anayasaları döneminde uygulanır** ve 73 yıl yürürlükte kaldıktan sonra ancak kasım 1988'de kaldırılır.

1920'lerin sonunda Emvâl-i metrûkenin tasfiyesine yani zilyed'inde olanlara, satın alanlara ve dağıtılanlara tapulandırılmasıyla ilgili kesin sonuç alınaya yönelik bir uygulama içine girilir.

Dağıtılan veya satılan veya zilyedi elinde bulunduranlara **tapulandırmak**, kesinlikle gayr-i menkulü sâhiblerine iâde etmemek ve bunun dışında kalan gayr-i menkulleri de Hazîne adına kaydetmek, **24 Mayıs 1928 tarih ve 1331 no'lu Kanûnla** (Belge 13- Dağıtılan ve satılan mallara tapu) sağlanır. Ve üç yıl sonrasında uygulamadaki eksiklik de, 19 Mart 1931 tarih 1771 no'lu Kanûnla giderilmesi hedeflenir.

Ve 2 Haziran 1929'da ve 1515 no'lu Kanûnla da, arsaları 15 yıl ve diğer arâzîleri 10 yıldır kullanana tapu verilmesi sağlanır.

Hem vesikaların tapuya dönüştürülmesi hem de zilyedler nâmına tapu verilmesi, mülkiyetin tapuda Türkleştirilmesi yani **kanûnen Türkleştirilmesi'dir.**

Emânet hesabında, gayr-i menkulün gerçek sâhibi adına biriken paranın, mayıs 1928'deki kanûnla bütçeye aktarılmasına başlanır.

Emvâl-i metrûkenin gerek dağıtma, gerekse satışı sonucundaki vesikalara göre tapulandırma işleminin yapılmasının ardından Türkiye arâzîsinin ne kadar olduğuyla ilgili çalışma da, ancak 29 Mayıs 1930 tarih ve 1651 no'lu Kanûnla[423] yapılır.

---

423 *DÛSTÛR*, 3. Tertip, 14 Teşrinisani 1929-15 Teşrin-i evvel 1930, C. 11'in devâmıdır, Ankara-1930, s. 1256-1261; *Resmî Gazete*, 7 Haziran 1930 ve sayı: 1513.

Arâzîler toplam 11 başlık altında verimliliğine göre üç sınıfa ayrılan tarlalar, meyvelikler, bağlar, sebzelikler, fidanlık ve ormanlar, çayırlar, meralar, sazlık ve fundalıklar, zirâata elverişli olmayan taşlık ve bataklıklar olarak sınıflandırılarak, her köy bir bütün olarak dikkate alınır ve yasayla öngörüldüğü şekilde mâliklerin sâhibi, miktarı, hudûd-ı ve kıymeti kaydedilir.

Özetle Osmanlı dönemi hukukî mevzûatının öngördüğü tasfiye etmeye yönelik sistem, Cumhûriyet döneminde belirlenen ihtiyaca göre o anlamda geliştirilerek uygulanır. Benzer tutum, kurtuluş savaşı nedeniyle yapılan borçların ödemesinde de yaşanır.

12 Nisan 1339 tarih ve **328 no'lu Düyûnatı Sabıkamn Sûreti Tediyesine Dâir Kanûnuyla** BMM Hükûmeti, geçmişe yönelik borçları ödemeye başlar,[424] ama 3 Nisan 1924'de gizli celsede **Mahsûbi Umûmî Kanûn Lâyihası'nın** görüşülmesi sırasmda gerek Tekâlif-i Milliye gerekse bir başka nedenle verilen mazbatalardan Rum ve Ermeniler'e ait olana ödeme yapılmayacağı bizzât, eski Mâliye Vekili ve dönemin **Encümen Reisi Hasan Fehmi** tarafından, **"Mâddeden maksat tehcir ve tegayyüb Rumiarın ve Ermenilerin Tekâlif-i Milliye ve harbiye mazbatalarını mahsûb etmemektir"** şeklinde ifâde edilir.[425]

Bu, Cumhûriyet ilâm ve Halîfeliğin kaldırılması sonrası ile 24 Anayasası'nın kabûlünden hemen önce vatandaş Rum ve Ermeniler'e karşı yapılan ayrımcılığın bu düzeyde ilk kez **resmî** ifâdesidir.

Emvâl-i metrûkenin gerek Hazîne gerekse gerçek kişiler adına önce vaz'-ı yed etme yani 'el koyma' ve sonra da tapulandırma işlemine, İttihâdçı 13 Eylül 1331 kanûnla başlanır, 15 Nisan 1339 (1923) tarih ve 333 no'lu Kanûnla 24 Mayıs 1928 tarih ve 1331 no'lu Kanûnla devâm edilir.

---

424 *TBMM ZC*, I/29-12.4.1339, s. 68-69.

425 *TBMM GCZ*, C.4, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara-1985, s. 428-431.

Böylece kanûnen Emvâl-i metrûke olarak tanımlanan taşınmaz malların ikili transferi yapılır; bir, Hazîne'ye diğeri de gerçek kişileredir.

Bugün itibâriyle Hazîne'nin ve gerçek kişilerin elindeki gayr-i menkulün önemli bir kaynağını Emvâl-i metrûke oluşturur. Emvâl-i metrûke sâhibinin tanımı, kanûnen zaman zaman farklı yapılmıştır.

Kanûnen Emvâl-i metrûke sâhibinin tanımı, Cumhûriyet öncesinde **'firâr ve gaybubet'** yani kaçan ve kaybolan (20 nisan 1338 tarih ve 224 no'lu Kanûnun 1. mâddesi) ve buna ek **'müfârekat'** yani uzaklaşan (15 Nisan 1339 tarih ve 333 no'lu Kanûnun 6. mâddesi) kişiler ve de Cumhûriyet sonrasında ise, **'mübâdeleye gayr-ı tâbi eşhâs'** (13 Mart 1340 ve 441 no'lu Kanûnun, 15 Nisan 1341 tarih ve 622 no'lu Kanûnun ve 13 Mart 1926 tarih ve 781 no'lu Kanûnun 1. mâddesi) veya **'mübâdeleye tâbi eşhâs'** ya da **'gayr-i mübâdil eşhâs'** (24 Mayıs 1928 tarih ve 1331 no'lu Kanûnun 1, 6 ve 7. mâddesi) mübâdele edilen Rumlar'la ve sürgün edilen Ermeniler'le kaçan, kaybolan ve uzaklaşan kişiler olarak yapılır.

Mübâdele öncesinde Rumlar ve Karadeniz'de Pontuslular da sürgün edilmiştir. Nitekim bu, hem Osmanlı Meclis-i Meb'ûsan'da hem de Büyük Millet Meclis'inde gündeme gelir ve tartışılır. Sâit Halîm Paşa da, Osmanlı Meclis-i Meb'ûsan'da yapılan soruşturmayla ilgili verdiği ifâdesinde, sadrazam olduğu dönemle ilgili olarak Ermeni tehcirinin yanı sıra Marmara, Ege ve Karadeniz'de Rumlar'ın da tehcir edildiğini anlatır.

Emvâl-i metrûkenin tasfiyesiyle yani mülkiyetin fi'lî ve tapuda kanûni Türkleştirilmesi'yle ilgili mevzûatı şöyle özetlemek mümkündür:

Ermeni ve Rum malları: Resmen nakledilen ya da gayr-i mübâdil eşhâs (sürgün edilen), firâr (kaçan), gaybubet (kaybolan) ve müfârekat (uzaklaşan) ile mübâdil olarak tanımlanan Ermeni ile Rumlar'ın ve diğer kişilerin taşınır ve taşınmaz mallarının tasfiyesiyle ilgili kanûni düzenleme 1930'ların başına kadar sürer. Bu mevzûatta gayr-i menkuller genel olarak kanûnen Emvâl-i metrûke yani terkedilmiş taşınmaz mallar olarak

tanımlanmıştır.[426]

Hazîne'ye devredilir ve satılır: Emvâl-i metrûkeyi tasfiye etmek amacıyla kurulan Tasfiye Komisyonları'nca hazırlanan mazbatalara göre mahkeme kaydıyla tasfiye edilmesinin ardından o mallar Hazîne adına kayıt edilir. Hazîne'ye devredilen taşınmaz mallar hükûmetin idâresinde olarak, ilgili mevzûata göre, ya dağıtılır ya da peşin bedelle veya taksitli olarak satılır. Taşınır mallarsa, ilgili komisyon karârıyla öncelikle satışa tâbi tutulur. Hazîne'ye devir edilmesi ve özel kişilere dağıtılması ve satılması, mülkiyetin fi'len Türkleştirilmesi'dir.[427]

---

426 14 Mayıs 1331 tarihli kanûnun 1 ve 2. mâddesi; 17 Mayıs 1331 tarihli yönetmeliğin 2, 3, 4, 5, 6 ve 7. mâddesi; 28 Mayıs 1331 tarihli yönetmeliğin 1. mâddesi; 13 Eylül 1331 tarihli kanûnun 1, 2 ve 7. mâddesi; 20.4.1338 tarih ve 224 no'lu Kanûnun 1. mâddesi; 15.4.1339 tarih ve 333 no'lu Kanûnun 6. mâddesi; 13.3.1340 tarih ve 441 no'lu Kanûn 1. mâddesi; 3.4.1340 tarih ve 459 no'lu Kanûn 2 ve 4. mâddesi; 16.4.1340 tarih ve 488 no'lu Mübâdeleye tâbi ahâliye verilecek Emvâl-i gayr-i menkule hakkında kanûn; 8.10.1340 tarih ve 972 no'lu Karâr-nâmeyle yayımlanan yönetmeliğin 11. mâddesi; 31.3.1928 tarih ve 1217 no'lu Kanûnun 1. mâddesi; 24.5.1928 tarih 1331 no'lu Kanûn 1, 6 ve 7. mâddesi; Meclis-i Meb'ûsan'daki görüşmeler, Meclis-i Meb'ûsan 4. dönem, içtimai sene 5. C. 1; 24.5.1928 tarih ve 1331 no'lu Kanûnun *TBMM ZC* III/4-21 ve 24.5.1928, s. 221, 354-355'deki görüşülmesi; 3.4.1340 tarih ve 459 no'lu Kanûnun gizli zabıttaki, TBMM GCZ, C. 4, s. 428-431'deki görüşülmesi; Millî Emlâk Genel Müdürlüğü'nün 11.2.1989 tarih ve 3402 no'lu Kadastro Kanûnuyla ilgili tebliği.

427 28 Mayıs 1331 tarihli yönetmeliğin 5, 16 ve 18. mâddesi; 13 Eylül 1331 tarihli kanûnun 2, 3, 6 ve 8. mâddesi; 26 Teşrîn-i evvel 1331 tarihli tüzüğün 1, 5, 17 ve 18. mâddesi; İstanbul Hükûmetinin 8 Kanûnisanî 1336 tarihli karâr-nâmesi; 20.4.1338 tarih 224 no'lu Kanûnun 1. mâddesi; 31.10.1338 tarih ve 1954 no'lu Karâr-nâmenin 1. mâddesi; 15.4.1339 tarih ve 333 no'lu Kanûnun 2, 4 ve 6 mâddesi; 29.4.1339 tarih ve 2455 no'lu Karâr-nâmeyle kabûl edilen yönetmeliğin 1, 2, 3, 6, 8, 11, 13, 15, 20 ve 21. mâddesi; 13.3.1340 tarih ve 441 no'lu Kanûnun 1. mâddesi; 15.4.1341 tarih ve 622 no'lu Kanûnun 1 ve 2. mâddesi; 13.3.1926 tarih ve 781 no'lu Kanûnun 1. mâddesi; 31.5.1926 tarih ve 882 no'lu Kanûnun 1 mâddesi; 24.5.1928 tarih ve 1331 no'lu Kanûn 6 ve 7. mâddesi; 4.5.1928 tarih ve 1331 no'lu Kanûn 7'inci mâddesiyle ilgili 2.6.1929 tarih ve 146 no'lu tefsir.

Tasfiye Komisyonu: Emvâl-i metrûkenin tasfiyesi işleminde, malların listelenmesinden alacağın ve borcun belirlenmesine, takip edilmesine ve davaları izlemesine kadar bir dizi görevi yerine getirmekle görevli Tasfiye Komisyonları oluşturulur. Osmanlı döneminde tüm Anadolu'da 33 Tasfiye Komisyonu görev yaptı, ama 1923 sonrasında kaç tane kurulduğu sorusu yanıtlanmış değil.[428]

Defterlere kayıt: Emvâl-i metrûke olarak tanımlanan mallar ve bunlarla ilgili yapılan tüm işlemler, belirlenen hesap türüne göre esâs ve carî deftere kaydedilir. Ayrıca kiliselerdeki mevcûd eşya ve demirbaşların da kaydı yapılır.[429]

İâdesi ve yasaklanması: İlk kez Emvâl-i metrûke konusu 'işgalden kurtarılan bölgeler' itibâriyle BMM'de ele aldığında ve 20 Nisan 1338'de kabûl edilen kanûnun 'avdet edenlere malı ve emânetteki parası kendisine verilir' ifâdesi, 15 Nisan 1339'da kaldırılır ve 24 Nisan 1928'de ise hak sâhiblerine iâde yerine parasının verileceği hükmüyle tamamen yasaklanır.[430]

Tapulandırma: Satılan veya dağıtılan malların belgesi tefviz

---

428 13 Eylül 1331 tarihli kanûnun 1, 5, 6, 7 ve 8. mâddesi; 26 Teşrin-i evvel 1331 tarihli tüzüğün 1, 2, 5, 11, 16 ve 19. mâddesi; 8 Kanûnisani 1920 tarihli İstanbul Hükûmeti Karâr-nâmesinin ilgili mâddeleri; 31.10.1338 tarih ve 1954 no'lu Karâr-nâmenin 1. mâddesi; 15.4.1339 tarih ve 333 no'lu Kanûnun 2 ve 4. mâddesi; 29.4.1339 tarih ve 2455 no'lu Karâr-nâmeyle kabûl edilen yönetmeliğin 1, 2, 6-9, 15, 17 ve 21. mâddesi; ve **Emvâl-i Metrûke İdâre Komisyonu** için 28.5.1331 tarihli yönetmeliğin 3, 23, 24, 25, 28-30 ve 32. Mâddesi.

429 17 Mayıs 1331 tarihli yönetmeliğin 7. mâddesi; 28 Mayıs 1331 tarihli yönetmeliğin 6, 7, 12, 17 ve 21. mâddesi; 26 Teşrin-i evvel 1331 tarihli tüzüğün 2, 16 ve 19. mâddesi; 26 Teşrin-i evvel 1331 tarihli tüzüğe 31 Teşrin-i evvel 1338 tarihli ek, Emvâl-i Metrûke Tasfiye Komisyonlarının Esâs Defteri; 29.4.1339 ve 2455 no'lu Karâr-nâmeyle kabûl edilen yönetmeliğin 2, 4, 19 ve 23. Mâddesi.

430 20.4.1338 tarih ve 224 no'lu Kanûnun 1. mâddesi 2. fıkrası; 13.6.1926 tarih ve 3753 no'lu Karâr-nâmeyle kabûl edilen yönetmelik ve 17.7.1927 tarih ve 5451 no'lu Karâr-nâmeyle kabûl edilen yönetmelik değişikliği; 24.5.1928 tarih ve 1331 no'lu Kanûnun 7. Mâddesi.

ve tasarruf vesikalarına karşılık ve zilyedler nâmına tapu verilir. Bu, mülkiyetin tapuda kanûnen Türkleştirilmesi'dir.[431]

Emânet hesabı ve bütçeye aktarma: Menkul ve gayr-i menkulün kirâlanması ve esâs olarak da satışı nedeniyle oluşan paranın, mâl sâhibi adına önce Mal Sandığına yatırılması yönündeki hüküm, daha sonra Mâliye'de emânet hesabında toplanır şeklinde değiştirilir. Resmî adı Emvâl-i Metrûke Hesab-ı Carileri'ndeki yani emânet hesabındaki paranın 24.5.1928 tarih ve 1349 no'lu Kanûnla 1928'den itibâren bütçeye gelir olarak aktarılması sağlanır.[432]

1970'lere gelindiğinde tasfiye ve transfer yöntemine bildik Emvâl-i metrûke dışında bir mâl grubu daha eklenir, 1970'lere kadar gayr-i Müslim vakıf idâresinde olan taşınmaz mallardır.

TC vatandaşı Ermeni ve Rumlar'ın yönetimindeki vakfın tasarrufundaki mallar da, bir nevî Emvâl-i metrûke gibi değerlendirilerek tasfiyesine yönelik uygulamalara girişilir.

Ve Anayasa'da **'mevcûd sınırlar içinde yaşayan ve vatandaşlık bağıyla bağlı olan herkese Türk denir'** denmesine rağmen, Yargıtay Hukuk Genel Kurulu 8 Mayıs 1974'deki kararında,[433] Balıklı Rum Hastanesi vakfı **yabancı tüzel kişi** kurumu ve TC vatandaşı Rum yöneticileri de **'Türk olmayanlar'** olarak tanımlanır.

---

431 4.5.1928 tarih ve 1331 no'lu Kanûnun 1 ve 2. mâddesi; 2.6.1930 tarih ve 1515 no'lu Kanûnun 1. mâddesi; 19.3.1931 tarih ve 1771 no'lu Kanûnun 1. mâddesi; Millî Emlâk Genel Müdürlüğü'nün 11.2.1989 tarih ve 3402 no'lu Kadastro Kanûnuyla ilgili tebliği.

432 28 Mayıs 1331 tarihli yönetmeliğin 9 ve 22. mâddesi; 13 Eylül 1331 tarihli kanûnun 2 ve 3. mâddesi; 26 Teşrin-i evvel 1331 tarihli tüzüğün 17. mâddesi; 15.4.1339 tarihli ve 333 no'lu Kanûnun 1. mâddesi; 29.4.1339 tarih ve 2455 no'lu Karâr-nâmeyle kabûl edilen yönetmeliğin 20 ve 22. mâddesi; 20.4.1338 tarih ve 224 no'lu Kanûn 1. mâddesi; 15.4.1341 tarih ve 622 no'lu Kanûnun 2. mâddesi; 13.3.1926 tarih ve 781 no'lu Kanûnun 1. mâddesi; 24.5.1928 tarih ve 1331 no'lu Kanûnun 7. mâddesi; 24.5.1928 tarih ve 1349 no'lu Kanûnun 1 ve 2. mâddesi; 24.5.1928 tarih ve 1331 no'lu Kanûn 7'inci mâddesiyle ilgili 2.6.1929 tarih ve 146 no'lu tefsir; Mâliye Vekîli Hasan Fehmi'nin değerlendirmesi, TBMM GCZ, III-29.11.1338, s. 1140'de.

433 E: 1971/2-820, K: 1974/505.

Mülkiyetin Müslümanlaştırılması ve tâbi ki Türkleştirilmesi olarak ifâde edilecek bu durum özünde ekonominin Türkleştirilmesi'nin bir politikası olup, Varlık Vergisi, 6-7 Eylül yağması gibi politikalarla sürdürülür.

Ayrıca 1970'lerin politik ikliminde Sivas, Malatya, Maraş ve Çorum'da **Alevilere yönelik katliamların sonucunda**, can güvensizliğine bağlı olarak mâl güvensizliği yani mülkiyet transferi yaşanmış; insanlar öncelikle canını kurtarma derdinde olmuştur.

Günümüzdeki tanımlamayla **düşük yoğunluklu savaştan** dolayı Kürtler'in, Süryaniler'in ve Ezidiler'in toprağını, yurdunu terk etmesi nedeniyle değişik bir düzeyde mülkiyet sorunu yaşanmaya devâm edilir. Çeşitli araştırmaya göre, **1 milyonla 3 milyon arasında değişen sayıda insan** göç etmek zorunda kalmıştır.

Ve 1980'lerde Emvâl-i metrûkenin tasfiyesini yani Hazîne adına vaz'-ı yed etmeye ya da zilyede tapulamaya imkânı sağlayan kanûnlar yürürlükten kaldırılsa da, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü'nün genelgesi ve Mâliye ve Gümrük Bakanlığı Millî Emlâk Genel Müdürlüğü tebliğiyle benzer sistemin işleyişine imkân yaratılır ve sürdürülür.

BEŞİNCİ BÖLÜM

BELGELER

I.

Belge 1
Sürgün Kanûnu

13 Receb 1333 ve 14 Mayıs 1331 (27 Mayıs 1915) tarihli
Vakt-ı Seferde (savaş sırasında) İcrâât-ı Hükûmete Karşı Gelenler İçün Cihet-i Askerîyece (askerî yönden) İttihâz Olunacak Tedabir (alınacak olan tedbirler) Hakkında Kanûn-ı Muvakkat (geçici kanûn)

Mâdde 1- Vakt-ı seferde (seferberlik vaktinde) ordu ve kolordu ve fırka (tümen) kumandanları ve bunların vekîlleri ve müstakil mevki kumandanları ahâlî tarafından herhangi bir sûretle evamir-i Hükûmete (hükûmetin emirlerine) ve müdafaa-ı memlekete (ülkenin savunmasına) ve muhafaza-ı asayişe (güvenliğin korunmasına) müteallik (ilişkin) icrâât ve tertibata (düzenlemeye) karşı muhalefet ve silâhla tecavüz mukavemet (direnme) görürlerse, derakap (hemen) kuvve-î askerîye (askerî güçler) ile en şiddetli sûrette te'dibat yapınağa (akıllarını başlarına getirmeye) ve tecavüz ve mukavemeti (direnmeyi) esâsından imha etmeye (yok etmeye) mezûn (görevli) ve mecburdurlar.

Mâdde 1 (Sadeleştirme)- Savaş zamanında; ordu, kolordu, tümen komutanları ve bunların vekîlleri ve müstakil mevki komutanları, halk tarafından herhangi bir sûrette Hükûmet emirlerine ve ülke savunması ve asayişin korunmasına ilişkin uygulamalar ve düzenlemelere karşı muhalefet ve silâhlı tecavüz ve direniş

görürlerse, derhâl askerî kuvvetler ile en şiddetli sûrette önlem almaya ve tecavüz ve direnişi tamamen yok etmeye yetkili ve mecburdurlar.

Mâdde 2- Ordu ve müstakil kolordu ve fırka kumandanları, icâbat-ı askerîyeye (askerliğin gerektirdiği kurallara) mebnî (dayanarak) **veya casusluk ve hiyanetlerini hissettikleri** kurâ (köyler) ve kasabat (kasabalar) ahâlîsini münferiden (tek olarak) veya mücteıni'an (toplu olarak) diğer mahallere sevk ve iskân ettirebilirler.

Mâdde 2 (Sadeleştirme)- Ordu, müstakil kolordu ve tümen komutanları, askerî gereklerden ötürü veya casusluk ve hıyanetlerini hissettikleri köyler ve beldeler halkını, tek tek veya toplu olarak diğer mahallere sevk ve iskân ettirebilirler.

Mâdde 3- İşbu kanûn tarih-i neşrinden mu'teberdir (yayın tarihinden itibâren yürürlüğe girer).

Mâdde 4- İşbu kanûnun mer'iyyet-i ahkâmına (hükümlerini yürütmeye) Başkumandan Vekîli ve Harbiye Nâzırı memürdur.[434]

---

434 Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, Atatürk KDTYH Türk Tarih Kurumu Yayanları, C. III, kısım: III, 3. baskı,Ankara-1991, s. 40; Kemâl Çiçek, *Ermenilerin Zorunlu Göçü*, 1915-1917, Atatürk KDTYK Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara-2005, s. 45; 19 Mayıs 1331 tarih ve 2189 no'lu *Takvim-i Vakayi*'den aktaran ve sadeleştiren Salâhaddin Kardeş'in 11 Haziran 2007'deki *Tehcir ve Uygulamaları Sunumu*, www.maliye.gov.tr/Mayem/new/sx/Etkinlikler/konferans/tehcir/Slaytlar,pps-

Belge 2
Tasfiye Kanûnu

17 Zilkâde 1333 ve 13 Eylül 1331 (26 Eylül 1915) tarihli
14 Mayıs 1331 Tarihli Kanûn-ı Muvakkat Mûcibince Âher (başka) Mahâllere Nakledilen Eşhâsm Emvâl (malları), Düyûn (borçları) ve Matlûbâtı (alacağı) Metrûkesi Hakkında Kanûn-ı Muvakkat

Mâdde 1- 14 Mayıs 1331 tarihli kanûn-ı muvakkat hükmünce âher (başka) mahallere nakledilen eşhâsı hakikîyye ve hükmiyyenin terk etmiş oldukları Emvâl (mallar) ve matlûbât (alacağı) ve düyûn (borcu) bu husûs için müteşekkil (meydana getirilen) komisyonların her şâhıs için ayrı ayrı tanzim edecekleri mazbatalar üzerine mahkemelerce tasfiye edilir.

Mâdde 2- Birinci mâddede beyân olunan eşhâsın hîn-i nakillerinde (nakil edildiği zaman) mutasarrıf bulundukları (tasarruf ettikleri, kullandıkları) icâreteynli musakkafat (hem peşin hem de ileride alınacak kirâ ile kirâlanabilen vakıf mülkü; iki kirâlı vakıf malı) ve müstağalatt-ı vakfiyyenin (gelir getiren vakıf malları) Hazîne-i Evkaf ve emlav-i gayr-i menkule-i sâirenin Hazîne-i Maliyye nâmlarına kayıdları icrâ edilerek her iki kısım emvâl-i gayr-i menkulenin mezkûr Hazîneler tarafından verilecek bedellerinden **badel tasfiye** (tasfiye edildikten sonra) kalacak miktar eshabına (sâhibine) îta olunur (verilir).

(22 Eylül 1332 tarihli kanünla 2'inci mâdde birinci fıkraya ek ibare hakkında kanûn) Şu kadar ki başka mahallere naklolunan bahsi geçen kişilerin yerleştirildikleri mahallerde, gecelemeleri ve ikametleriyle geçimlerini temin edebilecek derecede emlâk ve Hazîneye intikal eden arâzî ve Hazîne arâzîsinden bedelsiz mesken ve arâzî verilmek sûretiyle yardım yapılabilir.

Emvâl-i mezkûreye (adı geçen mallara) dâir tahaddüs edecek (meydana çıkacak) istihkak (hak ediş) ve sâir deâvide Defter-i Hâkanî (bugünkü Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü) memûrları hasım olur ve bu mallarda tasarrufun isbatında muvazaadan ârî olmak şartı ile senadât-ı Hâkaniyyenin gayr-i vesâik dahi muteber tutulur.

Eşhâs-ı mebhûsenin (sözü geçen eşhâsın) tarih-i nakillerinden onbeş gün evvelki müddet zarfında icrâ ettikleri muamelât-ı ferâğiyye ve muvazaa (danışıklı) veya gabn-i fâhişin (alışverişte aldatmanın) vücûdu bilmuhakeme sabit olduğu taktirde ukud-u (şartlar, akitler) vâkıa fesh ve iptal olmur.

Mâdde 3- Zikrolunan şâhısların nukut (nakitler, paralar) ve Emvâl-i menkuleyi metrûkesile mevdûat ve matlûbâtı birinci mâddede zikr edilen komisyon reisi veya vekîli tarafından cemi (toplamı) ve istirdâd (geri alma) ve tahsîl ve dava ve Emvâl-i metrûkeden münâzaünrih (davalı) olmıyanlar bilmüzâyede fürûht (satış) ile hasıl olan mebaliğ sâhibleri nâmına emâneten Mal Sandıklarına tevdi olunur.

Mâdde 4- Emvâl-i metrûkeye istihkak (hakkı olan) veya nakl olunan eşhâs zimmetinde matlûbât iddia edenlerden Memâlik-i Osmaniyyede mukîm olanlar işbu kanûnun tarih-i mer'iyetinden itibâren iki ve Memâlik-i Eenebiyede bulunanlar dört ay zarfında Komisyonlara asaleten veya vekâleten bulmüracaa alacaklarını kayıd ve kabûl ettirmeye ve her nevî tebligata mahâl olmak üzere komisyonun in'ikad ettiği (toplandığı) beldede bir ikametgâh irâe evlemeye (gösterme) mecburdurlar.

Bu müddetin mürurundan (geçmesinden) sonra ikame olunacak davâlar hakkında ahkâm- umûmîye câri olacağı gibi deâvi-i mezkûrede haklı çıkanlar işbu kanûna tevfikan tasfiye edilmiş olan emvâl-i metrûkeye mürâcaat edemezler.

Mâdde 5- Komisyonlar her nevî matlûbât ve düyûnun beyyinât-ı lazimesini (gerekçesini) taharri ederek (araştırarak) tahkik ve bunlardan sahih (gerçek) gördüklerini kabûl ile kaydettikten ve Emvâl-i metrûkeye müteallik (ilgili) istihkak davalarını badel işare (yazıyla bildirdikten sonra) ashâbını mahkeme-i iâdesine sevkeyledikten sonra her şahsın muvâzene-i Emvâl ve hesabatını natık (beyân eden) ayrı ayrı mazbatalar tanzim ederek

bunların sûreti musaddakalarını (onayını) icâb eden mahallere talik (belli bir zaman asmak, göstermek) sûretile alâkadârana tebliğ ve nüsah-ı asliyelerini evraki müteferriası ile (hepsiyle) birlikte müddei-i umûmîye (savcıya) itâ ederler.

Müddeî- i umûmî bu mazbataları tescil talebi ile medyûnun (verecekli, borçlu) naklinden evvelki kanûni ikametgâhın mensup olduğu bidayet (asliye) hukuk mahkemesine tevdi eyler. Eshâb-ı matlub mazbatalara karşı tarihi ilândan itibâren on beş gün zarfında mahkemi iâdesi huzurunda itirâz edebilir.

Müddeti mezkûrenin hitâmında mahkeme müddeî-i umûmî hazır olduğu hâlde tedkikat-ı lazimeyi îfâ ve itirâz vaki olmuş ise mu'terizi (itirâz eden) ve komisyon reisini veya vekîlini müstacelen (çabucak) davetle itirâz ve müdafaalarını isma ettikten (dinledikten) ve lüzûm göreceği tadîlâtı yaptıktan sonra her mazbatayı bittescil ilam halinde mâddei atiyyeye tevfikan icrâ olunmak üzere komisyonlara itâ eyler. Bu ilamların ihtiva ettiği hükümler kabîli itirâz ve iâde ve istinaf ve temyiz değildir.

Mâdde 6- İktisab-ı kat'iyet eden ilâmat ahkâmına göre medyûnların düyûnu mümtâze (seçkin, imtiyazlı tutulmuş) ve gayr-i mümtâzesinin mevcûdlarından tamamen ve kifâyet etmediği takdîrde düyûnu mümtâzesi tercih edilmek üzere garâmeten (borç, vergi, resim) tesviyesi **tasfiye komisyonlarına** ve bunların hitâm-ı in'ikadında icrâ dâirelerine aittir.

Mâdde 7- Naklolunan eşhâsın mevâl-i metrûkesine işbu kanûnun neşrinden mukaddem mahâkim ve devâir-i resmîyye tarafından vaz edilmiş olan ihtiyatî ve icrâî hacizler keenlemyekûn (yok sayılmış) olup haczi vaz edenler işbu kanûn ahkâmına tâbi olacaklardır. Eşhâs-ı mezkûre aleyhine mahâkimde elyevm derdest-i rüyet (devâm eden, görülen) davâsı olanlar komisyonlara mürâcaatta veya ahkâm-ı umûmîyyeye tevfikan talib-i davada muhtârdırlar.

Komisyonlara mürâcaat etmeyenler hakkında dördüncü mâddenin son fıkrası ahkâmı carî olacaktır. Bu şâhısların lehine derdest-i rüyet olan dâvâlar komisyon reisi veya vekîli tarafından kezâlik ahkâm-ı umûmîyye tevfikan takib ve itmam edilir (tamamlanır).

Mâdde 8- Komisyonların sûret-i teşekkülü ile bu kanûnun ahkâm-ı sâiresinin suver-i tâtbîkiyye (uygulama tarzı) ve icrâiyyesi

bir Nizâm-nâme ile tâyin edilecektir.

Mâdde 9- İşbu kanûna tevfikan Evkaf ve Mâliye Hazîneleri nâmlarına kayıtları icrâ kılınan icâreteynli musakkafat ve müstagalât-ı vakfiye ile emvâl-i gayr-i menkule-i sâire muhâcirîn Nizâm-nâmesine tevfikan muhacîrine meccânen (parasız olarak, bedava) tefvîz (dağıtma) ve tevzî (bölüştürme) olunabilir.

Mâdde 10- Bu kanûnun icrâsına Evkaf ve Dâhilîye ve Adliye ve Mâliye Nâzırları memûrdur.

Mâdde 11- İş bu kanûn tarihi neşrinden muteberdir.

AÇIKLAMA: Bu kanûnun ikinci mâddesine hemen birinci fıkranın devâmına bir fıkra eklenir. Bununla ilgili 22 Eylül 1332'de (2 Ekim 1916) **'Mahâllere Nakledilen Eşhâsın Emvâl ve Düyûn ve Matlûbât-ı Metrûkesi Hakkında Lâyiha-i Kanûniyye'**de adıyla, "Eshabına itâ olunur. Şu kadar ki mahall-i âhera naklolunan eşhâsı merkumeye (adı geçen) mahall-i müretteblerinde (sıralanmış, dizilmiş) beytutet (geceleme) ve ikametleri ile maişetlerini (geçinmek için gerekli şey) temin edebilecek derecede emlâk ve arâzî-i mahlûle (Hazîne'ye geçen mülk) ve emiriyeden meccanen (parasız bedava) mesken ve arâzî verilmek sûreti ile de muavenet (yardım) olunabilir" fıkrası kanûn 2'inci mâddesinin devâmına eklenir; günümüz Türkçesiyle yukarıda, mâddeye ekli. Kanûn ve Dâhilîye, Adliye, Muvâzene-i Maliyye encümen mazbataları Meclis-i Meb'ûsan Encümen Mazbataları'nda (3. devre, C.1, s.65-71).[435]

---

435 Kanûn ve ilgili mazbatalar, Meclis-i Meb'ûsan Encümen Mazbataları ve Tekâlif-i Kanûniyye ile Said Halîm ve Mehmet Talat Paşalar Kabineleri Azalarının Divân-ı Aliye Sevkleri Hakkında 5. Şubece İcrâ Kılman Tahkikat, 3. devre, içtima senesi: 5, sene:1334, C. 1, s. 65-71; Hazırlayan Karakoç Sarkis, *Sicilli Kavînîni*, C. 16, 10 Temmuz 1324-15 Mart 1336, İstanbul-1936, s. 678-679; Osmanlıca Türkçesi ile, *DÛSTÛR*, Tertîb-i Sanî (2. tertip), C. 7, 1 Teşrin-i Sani 1330-31 Teşrin-i Evvel 1331, Dersaâdet-1336, s. 737-740; 14 Eylül 1331 tarih ve 2303 no'lu Takvim-i Vakayi'den aktaran ve 2'inci mâddenin birinci fıkrasına ek ibare hakkında kanûn, Salâhaddin Kardeş'in 11 Haziran 2007'deki *Tehcir ve Uygulamaları Sunumu*, www.maliye.gov.tr/Mayem/new/sx/Etkinlikler/konferans/tehcir/Slaytlar,pps-

Belge 3
Ermenileri Sürgün Yönetmeliği

17 Mayıs 1331 (30 Mayıs 1915) tarihli

Ahvâl-i harbiye ve zarûret-i fevkalâde-i siyasiye dolayisiyle mahall-i ahire nakilleri icrâ edilen Ermenilerin iskân ve iaşesiyle husûsat-i sâireleri hakkında talimât-nâme

Günümüz diliyle

Harb ve olağanüstü siyasi zorluklar dolayısıyla nakilleri icrâ edilen Ermenilerin yerleşmesi, beslenmesi ve sair ihtiyaçlarıyla ilgili yönetmelik.

Mâdde 1- Nakli gereken halkın sevk edilmeleri, o bölgedeki devlet memûrlarınca yerine getirilecektir.

Mâdde 2- Nakledilecek Ermeniler, bütün kıymetli taşınabilecek mallarını ve hayvanlarını birlikte götürebilecektir.

Mâdde 3- İskân bölgelerine sevk edilen **Ermenilerin yolculukları sırasında, can ve mallarının korunması,** yiyeceklerinin temini ve istirahatlarının sağlanması, yolları üzerinde bulunan vilâyet görevlilerine aittir. Bu konudaki herhangi bir gecikme ve ihmalden her kademedeki devlet görevlileri sorumludur.

Mâdde 4- İskân bölgelerine varan **Ermeniler,** durum ve şartlara göre, ya bireysel olarak mevcûd köy ve kasabalara eklenecek evlere ya da hükûmet tarafından belirlenecek köylere yerleştirileceklerdir. Yeni kurulacak köylerin sağlığa zararlı olmayacak ve zirâat ve bayındırlığa müsâid mahallerde kurulmasına dikkat edilecektir.

Mâdde 5- İskân bölgelerinde köy kurulması için boş veya boşaltılmış devlet arâzîsi bulunmazsa, devlete ait çiftlik ve köyler bunun için tahsîs edilecektir.

Mâdde 6- Ermenilerin iskân edilecekleri köyler ve kasabalar ile yeniden kurulacak Ermeni köylerin sınırlarının, Bağdat demiryoluna 25 km uzakta bulunması şarttır.

Mâdde 7- İlâve sûretiyle köy ve kasabalara yerleştirilen **Ermeniler** ile yeni kurulan köyde iskân edilenlerin nüfûs kayıtlarına esâs olacak şekilde, her bir âilenin ismi, tanındıkları lakapları, hangi sanata sâhib oldukları, iskân bölgesine ne zaman geldikleri, ayırt edilmeksizin bütün bireyleri tek tek kaydedilerek defter haline getirilecektir.

Mâdde 8- Karârlaştırılan yerleşim bölgesine ulaşan ahâlînin, bağlı bulunduğu komisyonun bilgisi olmaksızın ve yörenin güvenlik kuvvetinden özel belge almaksızın başka yere gitmesi yasaktır.

Mâdde 9- Karârlaştırılan bölgelere ulaşan ahâlînin, iskânlarına kadar beslenmesi, muhtâc durumda olanların meskenlerin dahi yapımı, Muhâcirin Tahsîsâtından (Göçmenler Ödeneğinden) sarf edilmek üzere Hükûmete aittir.

Mâdde 10- İaşesi ve iskânın temini ve ahâlînin sağlığının korunması ve refahının sağlanmasıyla ilgili işlerin yapılması, mahallerinin en büyük mülkiye memûrları başta olmak üzere **Muhâcirin Komisyonları'na** aittir. Muhâcirin Komisyonu bulunmayan mahallerde, Muhâcirin Nizâm-nâmesi'ne göre yeniden kurulacaktır.

Mâdde 11- İaşe ve iskân işlerinin tesri-i ifası için, sevk, iaşe ve iskân memûrlarının tâyini (atanması), Nezaretten (Bakanlıktan) izin istemek koşuluyla valilere aittir.

Mâdde 12- İskânı icrâ edilen her âileye geçmişteki ekonomik durumu ve şimdiki ihtiyacı dikkate alınarak yeterli miktarda arâzî verilecektir.

Mâdde 13- Arâzînin tefrik ve tevzîî (ayrılması, tahsîs edilmesi ve dağıtımı) işleri Muhâcirin Komisyonlarına aittir.

Mâdde 14- Ayrılan arâzînin sınır ve dönümü belirlenecek ve sâhibine geçici tahsîs belgesi ile verilecek, daha sonra tapu ve emlâk işlerine esâs teşkil edecek şekilde düzenli olarak deftere kaydedilecektir.

Mâdde 15- Zirâat yapan ve sanatkar olan ihtiyaç sâhiblerine, belli miktarda sermaye veyahut alet ve edevat (araç ve gereç) verilecektir.[436]

436 Türk Tarih Kurumu Arşivi, NP.D: 1, B: 6-3 ve *Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faâliyetleri, 1914-1918*, C. 1, s. 428, 430-431'den aktaran Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu, *Sürgünden Soykırıma*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul-2006, s. 52-54; birçok kaynaktan aktaran Kemâl Çiçek, Ermenilerin Zorunlu Göçü, 1915-1917, Atatürk DTYK Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara-2005, s. 52-54; Bab-i Âlî Dâhiliîye Nezareti İskân-i Asair ve Muhâcirin Müdüriyeti Umûmu Husûsi, 17 Mayıs 1331 tarih, arşiv no:1/2, dolap no: 109, göz no: 3, klasör no: 361, dosyo no: 1030 (1445), fihrist no: 1'den Osmanlıca aslından aktaran ve Türkçeleştiren file://C:\WINDOWS\Desktop\iskân %20 ve %20 iasenin %20 nasıl %20 yapılacağına %20 d.

Belge 4
Ermeni Mallarına 'El Koyma' Talimât-nâmesi

27 Recep 1333 ve 28 Mayıs 1331 (10 Haziran 1915) tarihli
Harb ve Olağanüstü Siyasi Durum Sebebiyle Başka Yerlere Gönderilen Ermenilere Ait Mülk ve Arâzînin İdâre Şekli Hakkında Talimât-nâme

Mâdde 1- Başka yerlere gönderilen **Ermenilere ait olup** terkedilmiş olan emlâk ve arâzî ile diğer konuların bu yönetmelik uyarınca idâre ve yürütülmesi bu işle ilgili görevliler ve yetkilerinin dereceleri aşağıda mâddelerde yazılı olan ve **özel olarak teşkil edilen komisyonlara** aittir.

Mâdde 2- Bir köy ve ilçenin boşaltılmasından sonra gönderilen ahâlîye ait ve içinde eşya bulunan tüm binâlar idâre komisyonu tarafından uygun görülecek memûr veyahut özel kurul tarafından derhâl mühürlenerek emniyet altına alınacaktır.

Mâdde 3- Koruma altına alınan eşyanın cinsi, miktarı değerleri sâhiblerinin isimleri uzun uzadıya belirtilerek deftere yazıldıktan sonra lise, okul, ev gibi depoya elverişli olabilecek yerlere gönderilecek, sâhibleri ayırt edilebilecek şekilde ayrı ayrı konularak korunmasına özen gösterilecek ve eşyanın özelliği, miktarı ile sâhibinin ismi, alındığı yer ve korunduğu yeri bildirir bir tutanak düzenlenerek asli yerel hükûmete ve onay bir sûreti **Emvâl-i metrûke komisyonuna** verilecektir.

Mâdde 4- Sâhibleri belli olmayan taşınabilir eşya, bulunduğu köy adına kaydedilerek saklanacaktır.

Mâdde 5- Mevcût taşınabilir mallar arasında durmakla bozulabilecek kalan eşya ile hayvanlar komisyonun uygun bulacağı bir kurul tarafından ileride açık olarak satılarak, karşılığı, sâhibi

biliniyorsa onun adına, sâhibi bilinmiyorsa eşyanın bulunduğu köy veya ilçe adına emânet alınması için mâl sandıklarına teslîm edilecektir. Satılan eşyanın cinsi miktarı, kıymeti ve kime ait olduğu alıcısı ve karşılığı (bedeli) etraflıca özel defterine işlenerek ati; artırma sûretiyle satan kurul tarafından onaylanacak ve açıklayıcı bir tutanak düzenlenerek asli yerel hükûmete ve onaylı sûreti bırakılmış mallar idâre komisyonuna verilecektir.

Mâdde 6- Kiliselerde bulunan eşya ve resimlerle kutsal kitaplar iyice belirtilerek deftere yazılacak ve tutanağa bağlanarak yerlerinde saklanmalarına özen gösterilecektir. Sonraları kilisenin bulunduğu köy ahâlîsinin yerleştirildikleri yerlere yerel hükûmetçe gönderilecektir.

Mâdde 7- Yer değiştiren ahâlîden her birine ait bırakılan mülk ve arâzînin cinsi, çeşitleri, adet ve kıymetleri isimleriyle belirtilerek deftere geçirilerek ve her köy ve ilçeye ait bırakılmış mülk ve arâzî cetvelleri düzenlenerek idâre komisyonuna verilecektir.

Mâdde 8- Bırakılmış mülk ve arâzîden alınacak ürün bulunduğu takdîrde komisyonu tarafından belirlenecek kişilerden kurulan bir kurumca açık artırma ile satılarak karşılığı paralar sâhibleri adına emâneten mâl sandığına teslîm edilecek ve bir tutanak düzenlenerek asli yerel hükûmete ve onaylı bir sûreti idâre komisyonuna verilecektir.

Mâdde 9- Mevcût ürünlere alıcı çıkmadığı takdîrde hemen ödenmek koşulu ve anlaşarak eksiltme yolu ile isteyenlere verilebilir. Bu sûretle elde edilen kirâlama ve satış parası dahi sâhibleri adına mâl sandığına teslîm edilecektir.

Mâdde 10- Yerleri değiştirilen ahâlîye ait mülk ve taşınmaz malların kullanımına ait hak sâhibleri tarafından ayrıldıktan sonra düzenlenen vekâletnameler üzerine hiçbir işlem yapılmayacaktır.

Mâdde 11- Boşaltılan köylere muhâcir/göçmen yerleştirilecek, mevcûd binâlar ve arâzînin her âilenin istek ve yapabileceği tarım işleri göz önüne alınarak geçici bölgelerle göçmenlere verilecektir.

Mâdde 12- Yerleştirilen göçmenlerin nüfûs kütüğü esâs olabilecek bir sûrette düzgün ve geniş kapsamlı ve ev itibâriyle isimleri geldiği yer, yerleştirildiği tarih, yerleştirildiği yer belirtilerek deftere geçirilecek kendilerine verilen evler ve arâzînin cinsi, türü, adet ve değeri ile bulunduğu yer ayrıca belirtilerek deftere işlenecek ve yetiştirilme sûretiyle kendilerine verilen mülk ve arâzî miktarını gösterir birer belge kendilerine verilecektir.

Mâdde 13- Köylerdeki binâlar ve bahçelerde dikili ağaçların iyi bakım ve korunmasından o köye yerleştirilen göçmenler sıra ile sorumlu olduklarından yıkılma ve bozulmalar olursa kimin tarafından yapıldığına bakılmayarak değeri köylünün tümünden ödetilecek, bunları yapanlar köyden çıkarılacak ve göçmenlik hakkından düşürülecektir.

Mâdde 14- Göçmenlerin yerleştirilmesinden sonra geri kalan köylere o çevredeki göçebeler yerleştirilecek, göçmenler gibi işlem yapılacaktır.

Mâdde 15- İl ve ilçelerde boşaltılan evlere şehirli ve ilçeli göçmenlerin yerleştirilmesine özen gösterilerek geçmişteki iktisâdi ve mali durumları ile yapıcı güçleri göz önüne alınmak koşulu ile kendilerine yeteri kadar arâzî verilecektir.

Mâdde 16- Dükkân, han, fabrika ve depo gibi gelir sağlayan binâlarla göçmenlerin yerleşmesine uygun olmayan binâların ve göçmenlere dağıtıldıktan sonra geri kalan veyahut 18'nci mâddede gösterildiği üzere göçmenlerin çalışma ve uzmanlıkları dışında kalan mülk ve arâzînin idari komisyonları veya onların gözetimi altında olarak oraları idâre ve mali memûrlarından oluşan kurullar aracılığı ile satışa çıkarılması uygundur.

Mâdde 17- İl ve ilçelere yerleştirilen göçmenlerin nüfûsa geçirilmesine esâs olabilecek düzgün bir şekilde isimlerinin yazılacağı ve kendilerine verilen arâzînin çeşitleri miktarı ve değerlerini bildirir bir defter tutulacaktır.

Mâdde 18- Şehir ve ilçelerde, yörede bulunan bağ, bahçe, portakallık ve zeytinlikler ve buna benzer yerlerin bakım ve korunmalarına gücü yeten ve uzmanlığı belirlenenlere bu yolda hemen ödenmesi gösterilmek koşulu ile belge verilmesi gereklilik

ve başarıları oranında göçmenlere dağıtılabilecek ve kimlere ne miktar mülk ve arâzî verildiği özel deftere geçirildikten sonra, kendilerine durumu bildiren birer belge verilecektir. Göçmenlere dağıtımı yapılamayan arâzî, 16'nci mâdde gereğince açık artırma yöntemi ile satılacaktır.

Mâdde 19- İl içinde var olan yerel hükûmetin izin ve uygun görmesiyle veyahut İçişleri Bakanlığı'nın emri üzerine diğer illerden özel bir yazı ile gönderilen göçmenleri ayrı olmak üzere boşaltılan köy ve ilçelere göçmen olarak gelen ve yerleştirilmesini dilekçe ile isteyen kişilerin göçmen olduklarını taşıyan ve başka bir yere gönderilmedikleri ve yerleştirilmediklerini yahut göçmenliğe uğramış olup da, oralarda yerleştirilmeleri yapılmak üzere özel olarak gönderildiklerini bildiren resmî belge göstermeleri gerekir.

Mâdde 20- Satın alınmasına istekli bulunmayan emlâk ve arâzînin bakım ve korunmasına bırakılan yerlerin kusurundan dolayı meydana gelebilecek yıkılıp bozmalar ve bozulmadan ötürü ziyanın ödenmesini üstlenmek ve bu şekilde kuvvetli bir gereksinme göstermek koşulu ile ve iki seneyi asmamak üzere isteyenlere kirâya verilebilir.

Mâdde 21- Gerek satılan ve gerek eksiltme sûretiyle kirâya verilen emlâk ve arâzînin, cins ve miktarı, yeri, satılması, kirâlanması, kirâcı ve satın alanı bildirir ayrıntılı cetveller düzenlenecektir.

Mâdde 22- Satış ve kirâdan elde edilen para, sâhibi adına emâneten, mâl sandıklarına verilerek sonradan verilecek bilgiler uyarınca sâhiblerine ödenecektir.

Mâdde 23- Boşaltılan köyler ve ilçelerdeki bütün terkedilen emlâkin bu yönetmelik hükümlerince idâre ve yürütülmesi, **Emvâl-i Metrûke İdâre Komisyonlarınca** yapılacaktır.

Mâdde 24- Emvâl-i metrûke idâre komisyonları, Emvâl-i metrûkenin idâresinde direkt İçişleri Bakanlığı'na bağlı olacak ve oradan alacakları emirler çerçevesinde görev yapmak zorunluluğunda olup, bu yönden kabûl ve uygulayacakları karârlar ve yapacakları işlerden yerel hükûmete de haber vereceklerdir.

Mâdde 25- Yönetmeliğin uygulama hükümleri, Emvâl-i metrûkenin korunması ve idâresi bakımından gereken komisyon ve heyetin teşkili, İçişleri Bakanlığı'ndan alınacak izine bağlıdır. Maaşlı memûrların görevlendirilmesi İçişleri Bakanlığı'ndan alınacak emirler ile bu yönetmelik istekleri çerçevesinde direktif ve açıklamalar düzenlenmesi, **Emvâl-i metrûke idâre komisyonlarına** aittir. Oluşturulan direktif ve açıklamaların bir benzeri makamı vilâyete (vilâyet makamına) verilecektir.

Mâdde 26- Boşaltılan yerlere yerleştirilmek üzere göçmen gönderilmesi ve ayrıntılı işlemlerin yapılması göçmen komisyon ve memûrlarını ilgilendirir ise de, bu gibi yerlerde yerleştirme işlerinin çabuklaştırılması ve düzenlenmesi, genel yerleştirme işlerinin kontrol ve denetimi bu yolda yerel hükûmet ile anlaşarak karâr alınması ve uygulanması Emvâl-i metrûke (terkedilmiş mallar) idâre komisyonlarının görev ve yetkilerindendir.

Mâdde 27- Komisyon, sonuç olarak görüşlerini, araştırmalarını ayrıntılarıyla birlikte ve yaptığı işleri özet olarak en geç 15 günde bir Bakanlığa ve vilâyet makamına bildirmekle yükümlüdür.

Mâdde 28- Emvâl-i metrûke idâre komisyonlarının malları yönetmesi bu yönetmeliğin istekleri çerçevesinde olacak, yazıların ulaştırılması yerel memûrlarca yapılacaktır.

Mâdde 29- Emvâl-i metrûke idâre komisyonları üyeleri atandıkları bölgedeki terkedilmiş mallar ve arâzînin idâre ve korunması ile hesap işlerinden ortaklaşa sorumludurlar.

Mâdde 30- Emvâl-i metrûke idâre komisyonları, özel olarak atanmış bir başkan ile biri mülki ve diğeri de mâliyeden olmak üzere iki üyeden meydana gelmiştir.

Mâdde 31- Haberleşme ve yazışmalar başkan tarafından yahut başkanın yerine seçtiği üye tarafından başkan nânına yapılır.

Mâdde 32- Emvâl-i metrûke idâre komisyonları başkanı, uygun gördüğü üyeyi bu yönetmelikte bulunan bir şeyin araştırına ve denetimine veyahut yapılmasına memûr edebilir.

Mâdde 33- Emvâl-i metrûke idâre komisyonları başkanına, göçmenlerin ödeneklerinden verilmek üzere günlük 1,5 üyelerine

de 1'er lira verildiği gibi görev nedeniyle çevresindeki yerlere gittiklerinde ayrıca yolluk dahi alırlar.

Mâdde 34- Komisyon atanmayan ve gönderilmeyen illerde bu yönetmelik hükümlerinin uygulanması mahalli hükümeti merkeziyesine (yerel bükûmete) aittir.[437]

437 Birçok kaynaktan aktaran Kemâl Çiçek, *Ermenilerin Zorunlu Göçü*, 1915-1917, Atatürk DTVK Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara-2005, s. 57-62; seçilmiş 11 mâddesi için, TTK Arşivi, NP.D:1, B:1'den aktaran Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu, *Sürgünden Soykırıma*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul-2006, s. 54-55; 27 Recep 1333/28 Mayıs 1331 tarih, arşiv no: 1-2, dolap no: 109, göz no: 4, klasör no: 361, dosya no: 1445, fihrist no: 1-3'den aktaran ve Türkçeleştiren http://milliulku.com/ermenilere_ait_menkul_ve_gayr-i me.htm.

II.

Belge 5

Kurtarılan bölgedeki mallar satılıyor

20 Nisan 1338 (1922) tarihli ve 224 no'lu
Memâlikî Müstahlasadan Firâr ve Gayubet Eden Ahâlînin Emvâl-i Menkule ve gayr-i menkullerinin İdâresi Hakkında Kanûn.

Mâdde. 1- Düşmân istilâsmdan kurtulan mahallerde eshabının (sâhiblerinin) **firâr** (kaçması) ve **gaybubetine** (kaybolması) mebni (den ötürü) sâhibsiz kalmış olan Emvâl-i menkule Hükûmetçe usûlü dâiresinde bilmüzâyede (açık artırmayla) **furuht** (satma) ve Emvâl-i gayr-i menkule ile mezrûât (ekilmiş arâzî) kezâ Hükûmetçe idâre edilerek, esmân ve bedeli icâr ve hasılatı sâiresi mesarifi vakıa badel tenzil (indirimden sonra) **emânet hesabına** kayd edilmek üzere mâl sandıklarına tevdi olunur (verilir).

Ancak bunlardan **avdet edenlerin** (geri gelenlerin) **Emvâl-i gayr-i menkulleriyle emâneten mâl sandığına teslîm edilmiş olan mebaliğ** kendilerine iâde olunur.

Mâdde 2- İşbu kanûnun tarihi mer'iyetinden (yürürlüğe girme tarihinden) mukaddem (önce) tanzim kılınan (düzenlenen) **vekâletnamelere** istinâden usûl ve taammülü dâiresinde vâkı olan ukud (akitler, şartlar) **muteber olup** kanûnun tarihi mer'iyetiden itibâren ukudu mezkûreden mütevellit hukuk ile bu ukuda istinâd eden vezaifi vekâlet Hükûmete intikal etmiştir.

Mâdde 3- Sâhibsiz Emvâl ve metrûkat (miraslar) ve mezrûâta (ekinler) fuzuli müdahale edenler işbu kanûnun tarihi neşrinden bir hafta sonraya kadar hükûmete teslîm etmeğe mecburdur. İmtina edenler idâreten men haklarından takibatı kanûniye îfâ olunur.

Mâdde 4- Emvâl-i metrûkeden mektüm olanlarını (gizli tutulanları) ihbâr edenler meydana çıkan malın bedelinin yüzde 10'u ihbâriye olarak verilir.

Mâdde 5- İş bu kanûn ahkâmı ahvâli harbiye veya siyasiye ilcasiyle sair mahallerde **firâr ve gaybubet ettikleri hükmen sabit olan** eşhâsm Emvâl-i menkule ve gayr-i menkule ve mezrûâtları hakkında caridir.

Mâdde 6- İşbu kanûn tarihi neşrinden muteberdir.

Mâdde 7- İşbu kanûnun icrâyi ahkâmına Mâliye ve Dâhilîye ve Adliye vekîlleri memûrdur.[438]

438 *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, 1. devre, C. 19, s. 303-321; *DÛSTÛR*, 3. tertip, C. 3, 8 Mart 1338-28 şubat 1339, 2. basılış,Ankara-1953, s. 34-35.

Belge 6

İttihâdçı Tasfiye Kanûnu yürürlükten kaldırılır

16 Rebi ul Ahır 1338 ve 8 Kânun-ı Sani 1336 (8 Ocak 1920) tarihli

Âher mahallere nakledilmiş olan eşhâsın 17 Zilkaade 1333 tarihli karâr-nâme mûcibince tasfiyeye tâbi tutulan Emvâl-i hakkında karâr-nâme.

Mâdde 1- Âher mahallere nakledilen eşhâsın Emvâl ve düyûn ve matlûbât-ı metrûkesi hakkındaki 17 Zilkade1333 ve 13 Eylül 1331 tarihli kanûn-u muvakkat bunun sûret-i icrâiyesi hakkındaki 30 Zilhicce 1333 ve 26 Teşrin-i Evvel 1331 tarihli Nizâm-nâme ahkâmma tevfikan (uygun olarak) Mâliye ve Evkaf hazîneleri nâmlarına kayıtları icrâ kılınıp da elyevm hazîneteyn uhdesinde bulunan Emvâl-i gayr-i menkule mâlik veya mutasarrıf-ı evvelleri ber (üzere) hayât bulundukları hâlde hazîneteyn tarafından malları kendilerine idâreten hemen teslîm ve ba'de (sonra) onların nâmlarına kayıtları tashîh olunur mezkûr hazîneler nâmlarına henüz kayıtları icrâ edilmemiş bulunanlar mâlik ve mutasarrıf-ı evvelleri ber hayât oldukları hâlde onların uhdesinde ibka (devâmlı olarak) ve hazîneteyn tarafından malları kendilerine teslîm olunur. Sâhib-i evvellerinden vefat etmiş olanların Emvâl-i gayr-i menkulelerinin hazîneteyn nâmlarına kayıtları icrâ edilmiş olsun olmasın verese veya eshab-ı intikallerine hazîneteyn tarafından hemen teslîm ve bâ'de onların nâmlarına muâmele-i intikalleri icrâ olunur.

Mâdde 2- Birinci mâddede beyân olunan Emvâl-i gayr-i menkuleden menâfi-i umûmiye için usûl ve kavaidine tevfikan istimlak edilmiş olanlar hakkındaki muamelat-ı istimlakiye muteber ve işbu muamelatın netayici mezkûr usûl ve kavâide tâbidir.

Mâdde 3- Birinci mâddede beyân olunan Emvâl-i gayr-i menkuleden seferberlikte vaz'ı yededilen amaken-ü mebânîye (binâlara) dâir 15 Cemaz-i ül Evvel 1334 ve 7 Mart 1332 tarihli kanûna tevfikan vaz'ı yed edilmiş olanlar hakkında kanûn-u mezkûr caridir.

Mâdde 4- Birinci mâddede beyân olunan Emvâl-i gayr-i menkuleden Hazîne-i Mâliye veya Hazîne-i Evkaf uhdesine geçenler hakkında işbu hazînelerce bey' (satışı) veya ferâğ (vazgeçme) sûretiyle vuku bulan tasarrufatı mezkûr Emvâl-i gayr-i menkulenin sâhib-i evvelleri kabûl etmedikleri hâlde mallarını istirdâd edebilirler (geri alabilirler) işbu karâr-nâmenin neşrinden mukaddem mâl sâhibleri tarafından alınmış bedel var ise ret ve iâde edilir eşhâs-ı mezkûre kabûl edip etmediklerini işbu karâr-nâmenin tarih-i mer'iyetinden itibâren iki sene zarfında alelusûl (usûlüyle) ispat-ı hüviyet ederek Kâtib-i Âdil maarifetiyle Defter-i Hakani İdârelerine ve Defter-i Hakani İdâreleri dahi son mâlik ve mütesarrıflarına tebliğ ederler. Müddet-i mezkûre zarfında Defter-i Hakanî İdârelerine beyân-nâme tebliğ ettirilmemesi tasarrufat-ı vak'ayı kabûl makamına kaimdir. Kabûlleri halinde ilk bey'-i ferâğ bedeli kendilerine i'ta ve evvelce almış oldukları akçe var ise mahsûbu icrâ olunur ve adem-i kabûlleri halinde Emvâl-i mezkûre idâreten kendilerine teslîm ve bâ'de kayıtları kendi nâmlarına tashîh edilmekle beraber mâl sâhibleri tarafından alınmış bedel var ise anında red ve iâdesine kadar o mâl teminat ad edilir.

Mâdde 5- Naklolunan eşhâsm deynleri (borcu) mukabilinde merhûn veya vefaen mefruğ (rehin veya geri almak amacıyla başkasma bırakılmış) veya teminat olarak irâe edilmiş (gösterilmiş) olan Emvâl-i gayr-i menkuleleri işbu karâr-nâmenin tarih-i meriyetinden evvel deynin adem-i tesviyesinden dolayı bilmüzâyede beyy-ü ferâğ edilerek müşterileri uhdesine Defter-i Hakanî İdârelerince kayıtları tashîh edilmiş olduğu hâlde muamelât-ı vaİma muteberdir. Bervech-i bâlâ kayıtları henüz tashîh edilmemiş olan Emvâl-i gayr-i menkulenin muamelât-ı müteakıbesi ancak işbu karâr-nâmenin tarih-i meriyetinden itibâren altı ay mürurundan sonra takip ve intaç (sona erdirme, bitirme) olunur.

Mâdde 6- Nakledilen eşhâsın yalnız bir cüzz-ü şayi'ına (herkesçe bilinen ortaklar arasında bölüşülmüş kısım) mâlik veya mütesarrıf olup Hazîneler uhdesine usûlen kayıtları icrâ edilmemiş olan Emvâl-i gayr-i menkulenin sair hissedarı ile Mâliye ve Vakıf Hazîneleri ve âlıra temlîk ve ferâğ edilmiş ise mahlük'ûn lehleri veya mefruğ-u lehleri beynlerinde sebk eden dava üzerine o malın 1 Kânun–u Evvel 1329 tarihli karâr-nâme mûcibince kazaen taksîmi veya müzâyede sûretiyle şuyunun izalesi hakkında icrâ ve ikmal edilmiş olan muamelat muteberdir. Gerek kısmet sûretiyle gerek bil müzâyede beyy-ü ferâğ sûretiyle olan izale-i şuyu' bil rıza vaki olmuş ise mâlik veya mutasarrıf-ı evvel işbu karâr-nâmenin tarih-i meriyetinden itibâren iki sene zarfında dördüncü mâdde mûcibince Defter-i Hakani İdâresine beyânnâme tebliğ ettiği hâlde kısmet tamamen ve müzâyede ile izale-i şuyu' (ortaklığı giderme, izale etme) muâmelesi yalnız nakledilen şahsın hissesi hakkında iptal ve Emvâl-i mezkûrenin mâlik veya hazırlarla mâlik veya mütesarrıf-ı sabıklar beyninde şayian mûşterek olmak üzere kayıtları tashîh olunur ve bu tashîhin müstelzim (gerekli, luzümlu) olacağı redinkod muâmelesi alelusûl îfâ olunur. Müzâyede ile izale-i şuyu' muâmelesi nakledilen eşhâsın hissesi hakkında iptal olunduğu hâlde diğer hissedar kendine beyân-nâme tebliğ olunduğu tarihten itibâren on beş gün zarfında ve dördüncü mâddede münderic (içinde bulunan) usûl dâiresinde Defteri Hakanî İdâresine (bugünkü Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü) beyân-nâme tebliğ eylediği takdîrde izale-i şuyu' muâmelesi bilumum hissedaran hakkında batıl olur.

Bu sûretle kaydı mezkûr idârelerce ol vechile tashîh olunur ve bu tashîhin müstelzim olacağı red-i nukut muâmelesi alelusûl îfâ edilir. Kısmet ve izale-i şuyu'a müteallik muamelât henüz neticelenmemiş ise işbu Karâr-nâmenin tarih-i meriyetinden itibâren altı ay nihâyetine kadar bulunduğu noktada tevkif edilir. Mehl-i mezkûrun inkızasında mâlik veya mutasarrıf-i sabıklarına yeniden tebligat-ı kanûniye îfâ kılındıktan sonra muamelât-ı mesbuka (arkada, geride) kaldıkları noktadan takip ve intac edilir.

Mâdde 7- Naklolunan eşhâstan nakil için hükûmetçe her yerde verilen emir tarihiyle İşbu Karâr-nâmenin tarih-i meriyeti

beynindeki müddet zarfında vefat edenlerin verese veya eshab-ı intikalden kimseleri bulunmadığı hâlde müteveffalara ait olması lâzım gelen Emvâl-i gayr-i menkule hakkında mahlûl (varisi ölen sâhibsiz mal) ahkâmı carî olur. Ancak bu gibi Emvâl-i gayr-i menkuleye mukabil devletçe naklolunan eşhâsın cemaat ve müessesât-ı hayriyelerine kanün-u mahsûs ile tâyin olunacak miktarda muavenet-i mâliyede bulunulacaktır.

Mâdde 8- Hazîneteyne ait Emvâl-i gayr-i menkulenin hazîneteyne aidiyeti müddetince bedel-i icâr ahzı (kabûl edilen), mahsulât-ı arziye evraki sûretiyle veya sair sûretlerle istihsâl edilen varidat-ı safiyesi Emvâl-i mezkûrenin ımâr ve muhafazası için ihtiyar edilen masarif ve Emvâl-i gayr-i menkulenin vergi ve mürettebat-ı resmîye-i sâiresi bad-el tenzil hazîneteyn tarafından mâlik veya mutasarrıf-ı evvellerine verilir.

Mâdde 9- Hazîneteyne ait Emvâl-i gayr-i menkuleye hazîneteyne aidiyeti müddetince ika edilen tahrîbat failleri tarafından tazmin olunur. Failleri malûm olmadığı yahut failleri malûm olup da tazmine adem-i kudretleri tahakkuk eylediği hâlde tazminat devletçe îfâ olunur. İşbu tazminat tamamen tahrîb edilenler için vergi idârelerince mukayyet kıymet-i muhammineleri ve kıymet-i muhammine-i mukayyedeleri olmayanlar için nakledilen eşhâsın yed-i izale edildiği gündeki usûlen tahakkuk edecek olan kıymeti tesviye edilmek sûretiyle itâ edilir. Mevcût arsa ve arâzî ve enkazın kıymet-i mukayyede veya mukaddereden hisse-i musibeleri bedel-i zamândan tenzil olunur, kısmen tahrîb edilenler için fıkra-i anifede mezkûr kıymetlere ârız olan noksan miktarı tazminat verilir

Mâdde 10- Hazîneteyne ait olup âhıra bey' veya ferâğ edilmemiş bulunan Emvâl-i gayr-i menkule üzerinde hükûmet tarafından ve âhıra bey' ve ferâğ edilen Emvâl-i gayr-i menkule üzerinde müşteri veya mefruğ-u lehleri tarafından ihdas edilmiş olan mebânî (binâlar, yapılar) ve eşcar (ağaçlar) ve sair zevaid-i (fazla olan) muttasile-i (bitişik) müstakarrenin (istikrâr bulmuş) kaimen kıymet-i hazırası üzerinde bulunduğu gayr-i menkulün kıymet-i hazırasından noksan veya ona müsâvî ise gayr-i menkulün mâlik veya mutasarrıf-ı evveli muhayyeridir (seçebilir). İsterse

zevaidi kaimen kıymetlerini üç sene zarfında takasit-i seneviye ve mütesâvîye ile tesviyeyi taahhüt ederek temellük eder ve gayr-i menkul zevaidi ile beraber mâlik veya mutasarrıf-ı evvele idâreten teslîm edilir. İsterse gayr-i menkulü kıymet-i hazırasıyla zevaid sâhibine bey'-ü ferâğ eyler ve gayr-i menkul zevaid sâhibi yed'inde ibka olunur (bırakılır).

Zevaid-i mezkûrenin kaimen kıymetleri gayr-i menkulün kıymetinden ezyed olduğu hâlde hakk-ı hıyar zevaid sâhibine aittir. İsterse gayr-i menkulü kıymet-i hazırasıyla satın alır, isterse zevaidi kaimen kıymet-i hazıralarını üç sene zarfında takasıt-ı seneviye ve mütesâvîye ile tesviyeyi taahhüt ederek temellük eder ve gayr-i menkul zevaidi ile beraber mâlik veya mutasarrıf-ı evvele idâreten teslîm edilir. İsterse gayr-i menkulü kıymet-i hazırasıyla zevaid sâhibine bey'ü ferâğ eyler ve gayr-i menkul zevaid sâhibi yed'inde ibka olunur. Zevaid-i mezkûrenin kaimen kıymetleri gayr-i menkulün kıymetinden ezyed (çok fazla) olduğu hâlde hakkı hıyar zevaid sâhibine aittir. İsterse gayr-i menkulü kıymet-i hazırasıyla satın alır isterse zevaidi kaimen kıymet-i hazıralarını üç sene zarfında takasit-i senesiye ve mütesâvîye (eşit olarak) ile tesviyeyi taahhüt edecek olan gayr-i menkulün sâhib veya mutasarrıf-ı evveline bey' eyler.

Gayr-i menkulü şık-ı sanî mûcibince zevaid sâhibi satın aldığı sûrette Hazîneye bedel-*i* bey'-ü ferâğ olarak evvelce vermiş olduğu meblâğ derhâl mâlik veya mutasarrıf-ı evvele verilir. Ancak, işbu bedel gayr-i menkulün kıymet-i hazırasından dûn ise üst tarafının zevaid sâhibi tarafından sâhib veya mutasarrıf–ı evvele üç sene zarfında takasit-i seneviye ve mütesâvîye ile tesviyesi taahhüt olunur. Mâlik veya mutasarrıfı evvelin veya zevaid-i muttasıla sâhibinin ber minval-i muharrer tahakkuk edecek borçları mukabilinde bunun menşei olan gayr-i menkul teminat irâe edilmiş addolunarak kaydına ol vechile işaret edilir.

Mâdde 11- Mâlik veya mutasarrıf-ı evvel mâdde-i sabıka mûcibince zevaidi almaktan müşteri veya mefruğ-u lehler veya hükûmet gayr-i menkulü istinkâf ettikleri hâlde tarafeynden birinin talebiyle Emvâl-i gayr-i menkulenin deyn mukabilinde teminat irâesi hakkındaki 1 Reb-ül Âhır 1331 ve 25 Şubat 1328 tarihli

Kanûnun onuncu mâddesi mûcibince Defter-i Hakanî İdâreleri tarafından gayr-i menkul ma' zevaid bil müzâyede bey' veya ferâğ olunur ve bedel-i müzâyede zevaid ile gayr-i menkulün kıymet-i hazıraları nisbetinde eshabı beyninde tevzî ve taksîm edilir.

Mâdde 12- Onuncu mâdde mûcibince kıymet itasıyla mükellef olanlar taahhüt ettikleri meblâğı bervech-i (aynen) peşin tesviye edebilirler. Ancak, mezkûr mâddelerdeki mehillerden istîfâ etmek istedikleri hâlde kıymetleri için hıyn-ü tesviyeye kadar faiz nizâmı yürütülür.

Mâdde 13- Hazîneteyne ait Emvâl-i gayr-i menkule üzerinde zevaid-i muttasıla-i mutakkare vücûda getirilmiş ise işbu zevaidin kal'i gayr-i menkule muzır olmadığı takdîrde zevaid sâhibi bunu kal' ve ahz edebilir. Kal'i gayr-i menkule muzır olduğu ve gayr-i menkulün mâlik veya mutasarrıf-ı evveli zevaid-i mezkûreyi kaimen kıymet-i hazıralarını bir sene zarfında tesviye ile temellük etmedikleri takdîrde zevaidin sâhibi kal'den mütevellit zararı tazmine mecbur olmaksızın zevaidi kal' ahz edebilir.

Mâdde 14- Hazîneteyne ait olup da mâlik veya mutasarrıf-ı sabıklarının meskeni veya mahall-i sanat ve ticâreti olan Emvâl-i gayr-i menkulenin icârı hakkındaki mukavelât mâlik veya mutasarrıfları tarafından kabûl olunmadığı takdîrde sâhibinin hükûmete mürâcaatı tarihinden itibâren müstecirlere (isticar edene, kirâcılara) on gün müddet-i mehil verilerek Emvâl-i mezküre idâreten tahliye ettirilir.

Emvâl-i gayr-i menkuleden öteden beri kirâya verilerek istimal olunanlara müteallik icâr ve isticar mukavelâtı hıyn-ü akitten itibâren üç seneyi tecavüz etmemek şartıyla muteber ad ve bunlara ait mukavelât eshabına devir olunur. Şu kadar ki, bunlardan hıyn-ü icârda ecr-i mislinden hams [5] derecesinde noksan ile icâr edilmiş oldukları tebeyyün edenlerin bedel-i icârları ecr-i misillerine iblâğ ve müstecirler işbu ecr-i misli vermek istemezlerse me'cur idâreten tahliye olunur.

Mâdde 15- Naklolunan eşhâsa ait olup Hükûmetçe vaz-ı yed edildiği (Hükûmet adına el konduğu) hâlde henüz satılmamış bulunan Emvâl-i menkule aynen sâhiblerine iâde olunur.

Mâdde 16- Bil müzâyede satılmış olan Emvâl-i menkulenin bedelât-ı (değiştirilmesi) müzâyedesinden badel tasviye kalacak mikdarı tamamen nakledilen eşhâsa verilir. Satılan Emvâl-i menkuleden eshabı malûm olmadığı cihetle köy veya mahalle nâmına kaydedilmiş olanların esmânı (tutarı) köy ve mahalle ahâlîsinden müstahaklarına tevzî edilmek üzere Heyet-i İhtiyariyelerine tevdi olunur. İşbu Karâr-nâmenin iktisab-ı meriyet ettiği tarihe kadar varisi olmadığı hâlde vefat etmiş olanlara ait Emvâl-i menkule bedelâtı cemaatinden bikes (kimsesiz) ve bivaye (yoksul) olanlara tevzî edilmek üzere rüesa-i ruhaniyeye verilir. Müzâyedenin müstacelen (acele olarak) vukuundan mütevellit noksan kıymet devletçe tazmin olunur. Müzâyede haricinde kalarak ötekinin berikinin yeddi gaspına geçmesinden dolayı naklolunan eşhâsın dûçâr oldukları hakiki zararların tazmini gasıplara aittir. Gasıp malûm olmadığı yahut malûm olup da tazmine adem-i kudreti tahakkuk eylediği ve Emvâl-i mağsubede zorla alındığından) müstehlik (tüketen) bulunduğu hâlde bu gibi Emvâl-i mağsube dahi devletçe tazmin olunur.

Mâdde 17- Mahâlli âhıra nakledilmiş olan eşhâs nâmına Tasfiye Komisyonlarınca tahsîl edilmiş olan mebaliğ kendilerine verilir. Mebaliğ-i mezkûreden esâsen faiz-i faiz mukavelesine tâbi bulunan paranın tahsîli tarihinden men leh-ül hakka tediyesi zamanına kadar faiz-i nizâmiyi tecavüz etmemek üzere mukavelede meşrût faiz ilâve edilir.

Mâdde 18- Mahâlli âhıra nakledilmiş olan eşhâsta matlûbâtı olup da henüz istîfâi matlûp etmemiş olanlar ahkâm-ı umûmîyeye tevfikan istîfâi matlûp etmekte muhtârdırlar.

Mâdde 19- Nakledilen eşhâsın Emvâl-i menkule ve gayr-i menkulesi hakkında ikame edilmiş olan istihkak davaları henüz ikmal edilmediği veya bu babda verilen ilâmat henüz kesb-i katiyet etmediği hâlde işbu Karâr-nâmenin tarih-i meriyetinden itibâren iki sene müddetle davaları ruyeti ve müddet-i kanûniyelerin cereyânı tevkif edilir. Mezkûr iki sene müddetin inkızasında müddeiler tarafından eşhâs-ı mezkûreye alelusül tebligat icrâ ettirildikten sonra evvelce ikame edilmiş olan davalar ikmal ettirilir ve tevkif edilen müddetler yeniden cereyâna başlar. Bu gibi

davalar hakkında sadır olan ilâmat kaziye-i mahkeme teşkil etmiş ise bunların kendi hukukunu muhil olduğunu iddia eden mâlik veya mutasarrıf-ı evvel işbu Karâr-nâmenin tarih-i meriyetinden itibâren altı ay zarfında itirâz-ül gayr (gıyabında verilen karâra karşı açılan dava) için kanûnen muayyen kavaid dâiresinde davayı ruyet ettirebilirler.

Mâdde 20- Tasfiye Komisyonlarınca muayyen bir şâhıs nâmına olarak satılmış olan Emvâl-i menkuleden bazısı kendilerine ait olduğundan bahisle eşhâs-ı sair taraflarından işbu Karârnâmenin tarih-i meriyetinden sonra ikame olunacak davalarda Husumet Komisyonu mazbatasında müddeaya (iddialar) Emvâl kimin nânuna muharrer (yazılmış) ise ona teveccüh eder. Deavi-i mezkûrenin sübutu üzerine satılan malın bedeli olarak mazbatada muharrer olup müdde-i aleyhe tesviyesi muktezâ bulunan meblâğın ve mazbatada Emvâl-in mecmunun bedeli muharrer ise işbu mecmuundan müddeiye ait malın hissesine isabet eden miktarın tahsîline hükm olunur.

Mâdde 21- Mahâlli âhıra nakledilmiş olan eşhâsın leh ve aleyhindeki kâfe-i (bütün) hukuktan dolayı nakil için hükûmetçe her yerde verilen emir gününden işbu Karâr-nâmenin tarih-i meriyetine kadar geçen müddet gerek mürur-u zamanın gerek bulumun kanûni müddetlerin hesabında nazar-ı itibâra alınmaz.

Mâdde 22- Dördüncü ve altıncı ve on dokuzuncu mâddelerde muayyen iki sene müddetin inkızasından mukaddem gayr-i menkulün bulunduğu mahalle avdet eden mâlik veya mutasarrıf-ı evveller diğer tarafça Kâtib-i Âdil (noter) marifetiyle bir ihtarname tebliğ ettirmek sûretiyle mevâdd-ı mezkûrenin bahşettiği hukuku istimale davet olunabilirler. İşbu ihtarnamenin tebliği tarihinden itibâren doksan gün zarfında mezkûr mâddelerde muayyen şekilde istimal-i (kullanma) hukuk edilmediği hâlde mehl-i muayyen hitam bulmuş addolunarak buna mürettetb ahkâm carî olur.

Mâdde 23- Nakledilmiş olan eşhâsın matlûbâtı için Tasfiye Komisyonlarının ikame ettikleri davalar esnasında eşhâs-ı sâire tarafından serd olunup ispatından izhâr-ı acz edilen def'ilerinden dolayı teklîf edilerek eşhâs-ı menkulenin adem-i buzuru sebebiyle

bilfiil icrâsı mümkün olmayan yeminler mezkûr eşhâs-ı sâire tarafından bu defa yeniden muhâkim-i umûmîyeye bil mürâcaa' nakledilen eşhâsa teklîf olunabilir. Bu takdîrde yemini eda veya yeminden nükul şıklarına göre o noktadan sonraki muamelât-ı vaka ibka veya ilga edilmek sûretiyle muktezîyat-ı kanûniye îfâ olunur.

Mâdde 24- İşbu Karâr-nâmede mevzu-u bahs olan mesailden mütevellit ol babda kavînîn-i husûsiyede tâbi olan ve o kavînîn-i husûsiyede bir merci-i hâl gösterilmeyen veya bu Karâr-nâmenin tarih-i meriyetinde henüz ikame edilmemiş olan deavi bidayeten ve and-el- istinaf hükm-ü ibtidainin feshi sûretinde istinafen ait olduğu muhâkim-i umûmîyede Sulh Hakimleri Kanûniyle muayyen usûl-ü muhakeme mûcibince fasl-ı hasm edilir.

Mâdde 25- İşbu Karâr-nâmede idâreten icrâsı beyân olunan muamelâta kanaat etmeyenlerin merac-i ve mahakim-i âidesine hakk-ı mürâcaatları mahfuzdur.

Mâdde 26- İşbu Karâr-nâmede münderiç olan "hazîneteyne ait Emvâl-i gayr-i menkule" tâbirinden maksat Hazîne-i Mâliye veya Hazîne-i Evkaf nâmına kaydı icrâ edilmiş olsun olmasın nakledilen eşhâsın terk ettikleri bilcümle gayr-i menkulattır.

Mâdde 27- İşbu Karâr-nâmede mevzu-u bahs olan muamelât ile onlara ait deaviden dolayı Defter-i Hakanî İdâreleri ve Kâtib-i Âdiller ve mahkemelerce harç ve resim ve Hicaz Demiryolu ianesi ve masarif-i muhakeme alınmaz.

Mâdde 28- İşbu Karâr-nâme mûcibince muavenet ve tazminat olmak üzere devletçe tediye edilecek mebaliğin sûret-i tesviyesi Mâliye Nazaretince tâyin ve tensip edilecektir.

Mâdde 29- İşbu Karâr-nâmede mâlik ve mutasarrıf-ı evvele mütallik olarak zikredilen ahkâm bu mâlik veya mutasarrıf-ı evvelin vekîl veya vasisi veya velisi ve şayet mâlik veya mutasarrıf-ı evvel vefat etmişse varis veya sâhib-i intikali ve yahut varis veya sâhib-i intikalin vekîl veya vasisi veya velisi hakkında dahi kavaid-i umûmîye dâiresinde caridir.

Mâdde 30- Âhır mahallere nakledilmiş olan eşhâsın Emvâl ve düyûn ve matlûbât-ı metrûkesi hakkında 17 Zilkade 1333 ve

13 Eylül 1331 tarihli Kanûn-u Muvakkat ile bu Kanûnun sûret-i icrâiyesi hakkındaki 30 Zilhicce 1333 ve 26 Teşrin-i Evvel 1331 tarihli Nizâm-nâme mülgadır.

Mâdde 31- İşbu Karâr-nâme ahkâmı birinci mâddede gösterildiği üzere Hazîne-i Mâliye ve Hazîne-i Evkaf nâmlarına kaydolunup da şimdiye kadar sâhib-i evvelleri nâmlarına kaydı tashîh edilmiş olan Emvâl-i gayr-i menkuleye de şamildir.

Mâdde 32- İşbu karâr-nâme yevm-i neşrinin ferdasından itibâren Merî-ül –icrâdır.

Mâdde 33- İşbu karâr-nâmenin icrâsına Dâhilîye ve Adliye ve Mâliye ve Zirâat ve Evkaf nazırları memûrdur.[439]

439 *Takvim-i Vekayi*'ile neşir ve ilânı: 19 Rebi ul Âhır 1338/ 12 Kânun-ı Sani 1336, no: 3747'den aktaran Osmanlı Türkçe ile, *DÜSTÛR*, Tertib-i Sanî (2. tertip), C. 11, 10 Teşrin-i evvel 1334-15 Mart 1336, İstanbul-1928, s. 553-561.

Belge 7
İttihâdçı Tasfiye Kanûnu yeniden yürürlüktedir

15 Nisan 1339/1923 tarihli ve 333 no'lu

14 Mayıs 1331 tarihli kanûn-ı muvakkat mûcibince âher mahallere nakledilen eşhâsın Emvâl, düyûn ve matlûbât-ı metrûkesi hakkındaki 13 Eylül 1331 tarihli kanûn-u muvakkatın[440] bazı mevâddını muaddel ve 20 Nisan 1338 tarihli Emvâlı metrûke kanûn-ı[441] nasih (iptal eden) kanûn.[442]

Mâdde 1- Âher mahallere nakledilen eşhâsın Emvâl ve düyûn ve matlûbât-ı metrûkesi hakkındaki 17 Zilka'de 1333 ve 13 Eylül 1331 tarihle kanûn-u muvakkatin[443] **2. mâddesi** bervech-i âti (aşağıdaki gibi) tadîl olunmuştur (değiştirilmiştir):

"Birinci Mâddede beyân olunan eşhâsın hin-i nakillerinde mutasarrıf bulundukları icareteynli musakkafat ve müstagallât-ı vakfiyenin Hazîne-i Evkaf ve Emvâl-i gayr-i menkule-i sâirenin Hazîne-i Mâliye nâmlarına kaydı icrâ edilerek her iki kısım Emvâl-i gayr-i menkulenin takdîr olunacak bedellerinden badel tasfiye kalacak miktar-ı mezkûr hazînelerce eshabı nânuna emâneten irat kaydolunur.

---

440 *DÛSTÛR*, Tertib-i Sani, C. 7, s. 737.

441 Memâlik-i Müstahlise'den firâr veya gaybubet eden ahâlînin Emvâl-i menkule ve gayr-i menkulelerinin idâresine mütedâir kanûn numarası : 224.

442 *Türkiye Büyük Millet Meclisi Kavînîn Mecmuası*, C.1, S-s. 407.

443 *DÛSTÛR*, Tertib-i Sani, C. 7, s. 737.

Emvâl-i mezkûreye dâir tahaddüs edecek bil'umûm deavide Hazîneler hasım olur ve bu mallarda tasarrufun ispatında muvazaadan âri olmak şartıyla tapu senedatı gayr-i vesâik muteber tutulur. Eşhâs-ı mebhusenin tarih-i infikâklerinden itibâren otuz gün evvelki müddet zarfında icrâ ettikleri ferâğ ve yahut tarih-i infikaklerinden bir sene evvelki tefriğ muâmelelerinde muvazaa ve gabin-i fâhişin vücûdu bil'muhakeme sabit olduğu takdîrde ukud-u vakıa fesh ve iptal olunur. Evrak ve vesâik-i mutebereye müstenit bir akid olmaksızın fuzulen işgal edilen gayr-i menkul Emvâl-i metrûke komisyon karârıyla on beş gün zarfında en büyük mülkiye memûru tarafından tahliye ettirilir."

Mâdde 2- Kanûn-u mezkûrun **4. mâddesi** ber'vech-i atı tadîl olunmuştur:

"Emvâl-i metrûkeye istihkâk ve infikâk eden eşhâs zimetinde matlûbât iddia edenlerden Türkiye'de mukîm olanlar birinci mâdde mûcibince müteşekkil komisyonların işbu kanûnun tarih-i mer'iyetinden ve henüz teşekkül etmemiş olanların her mıntıkada tarih-i teşekkülünden itibâren dört ve memâlik-i ecnebiyyede bulunanların altı ay zarfında asalaten veya vekâleten bil'müracaa alacaklarını kayıt ve kabûl ettirmeğe ve her nevî tebligata mahâl olmak üzere komisyonun inikat ettiği beldede bir ikametgâh irâe eylemeğe mecburdurlar.

Bu müddetin mürurundan sonra ikame edilecek davalar hakkında ahkâm-ı umûmîyye carî olacak ise de bu gibi deavide müdde-i aleyhin ind'el itirâz yemindem nükûlüne ta'likan hükûm itasından hükkam memnudur. İş bu kanûnun tarih-i mer'iyetine değin hasren ind'el itirâz yeminden nükûle ta'likan istihsâl edilip de henüz tamamen icrâ edilmemiş olan ilâmat-ı gıyabiye keenlemyekûn olup eshabı iş bu kanûna tevfikan takib-i davada muhtârdır. İş bu komisyonlar her mahâlde tarh-i teşekküllerinden itibâren âzami bir sene müddetle ifa-i vazîfe ederler. Bu müddetin hitâmında muâmelesi intaç olunamayan mevâdd, bera-i intaç nev'ine göre ait olduğu mahakim ve devâire devir olunur."

Mâdde 3- Kanûn'u mezkûrun **7. mâddesi** her'vechi âtî tadîl olunmuştur:

"İnfikâk eden eşhâsın Emvâl-i metrûkesine işbu kanûnun neşrinden mukaddem mahakim ve devâir-i resmîye tarafından vazedilmiş olan ihtiyati hacizler keenlemyekun olup haczi vazedenler veya mahakemede derdest-i rüyet davası olanlar işbu kanûnun ahkâmına tabî olacaklardır. İcrâî hacizler ahkâm-ı kanûniye dâiresinde ikmal ve intac olunur. Bu şâhısların lehine derdest-i ruyet olan davalar Hazîneler tarafından kezâlik abkâm-ı umûmîyeye tevfikan takip ve itmam edilirler."

Mâdde 4- Kanûn-u mezkûrun **8. mâddesi** ber'vechi âti tadîl olunmuştur:

"Komisyonların sûret-i teşekkülü ile bu kanûnun ahkâm-ı sâiresinin sûret-i tâtbîkıyye ve icrâiyyesi iş bu kanûnun tadîlâtı dâiresinde bir talimât-nâme ile tâyin edilecektir."

Mâdde 5- Kanûn-u mezkûrun **9. mâddesi** mûlgadır.

Mâdde 6- Her ne sûretle olursa olsun tagayyüb veya müfârekat ve yahut memâlik-i ecnebiye ve meşguleye veya İstanbul ve mülhakatına firâr edenlerin Emvâl-i menkule ve gayr-i menkule ve dûyun ve matlûbâtı hakkında dahî mezkûr 13 eylül 1331 tarihli kanûn-u muvakkat[444] ile işbu tadîlât ahkâmı tâtbîk olunur.

Mâdde 7- 22 Şaban 1340 ve 20 Nisan 1338 tarihli Emvâl-i metrûke kanûn-ı[445] mülgadır.

Mâdde 8-İşbu kanûn tarihi neşrinden muteberdir.

Mâdde 9- İşbu kanûnun icrâsma Şer'iye ve Evkaf, Adliye, Dâhilîye ve Mâliye vekîlleri me'murdur.

Tasfiye Kanûuun eski-yeni hali

13 Eylül 1331 tarihli Tasfiye Kanûnun, 15 Nisan 1923 tarihli 333 no'lu Kanûnla yapılan değişiklikle birlikte yeni hali

---

444 *DÜSTÛR*, Tertibi Sani, C. 7, s. 737.

445 Kanûn Numarası 224.

Mâdde 1- ***(13 Eylül 1331 tarihli kanûn-ı muvakkat)***14 Mayıs 1331 tarihli kanûn-ı muvakkat hükmünce âher mahallere nakledilen eşhâsı hakikîyye (gerçekten) ve hükmiyyenin (yasa gereği) terk etmiş oldukları Emvâl (malları) ve matlûbât (alacağı) ve düyûn (borcu) bu husûs için müteşekkil komisyonların her şâhıs için ayrı ayrı tanzim edecekleri mazbatalar (tutanağa göre) üzerine mahkemelerce tasfiye edilir.

Mâdde 2- ***(15 Nisan 1339 tarihli 333 no'lu Kanûn 1. mâdde)*** Birinci mâddede beyân olunan eşhâsm hin-i nakillerinde (nakil edildiği zaman) mutasarrıf bulundukları (tasarruf ettikleri ve kullandıkları) icâreteynli (hem peşin hem de ileride alınacak kirâ ile kirâlanabilen vakıf mülkü; iki kirâlı vakıf malı) müsakkafat (üstü tavanı örtülü yapılar, binâlar) ve müstagallât-ı vakfiyenin (gelir getiren vakıf malları) Hazîne-i Evkaf ve Emvâl-i gayr-i menkule-i sâirenin Hazîne-i Mâliye nâmlarına kaydı icrâ edilerek her iki kısım Emvâl-i gayr-i menkulenin takdîr olunacak bedellerinden badel tasfiye (tasfiye edildikten sonra) kalacak miktar-ı mezkûr hazînelerce eshabı (sâhibi) nâmına emâneten irat kaydolunur.

Emvâl-i mezkûreye (adı geçen mallara) dâir tahaddüs edecek (meydana çıkacak) bil'umûm deavide (bütün davada) Hazîneler hasım olur ve bu mallarda tasarrufun ispatında muvazaadan âri olmak şartıyla tapu senedatı gayr-i vesâik muteber tutulur. Eşhâs-ı mebhusenin (sözü geçen eşhâsm) tarih-i infikâklerinden (yerinden ayrılmadan) itibâren otuz gün evvelki müddet zarfında icrâ ettikleri ferâğ (vazgeçme) ve yahut tarih-i infikaklerinden (ayrılış tarihinden) bir sene evvelki tefriğ (boşaltma) muâmelelerinde muvazaa (danışıklı) ve gabin-i fâhişin (ahşverişte aldatmanın) vücûdu bil'muhakeme sabit olduğu takdîrde ukud-u (şartlar, akitler) vakıa fesh ve iptal olunur.

Evrak ve vesâik-i mutebereye müstenit bir akid olmaksızın fuzulen işgal edilen gayr-i menkul Emvâl-i metrûke komisyon karârıyla on beş gün zarfında en büyük mülkiye memûru tarafından tahliye ettirilir.

Eski mâdde 2- *(13 Eylül 1331 tarihli kanûn-ı muvakkat)* Birinci mâddede beyân olunan eşbâsın bîn-i nakillerinde (nakil

edildiği zaman) mutasarrıf bulundukları (tasarruf ettikleri ve kullandıkları) icâreteynli (kirâlanan vakıf mülkü) musakkafat (üzeri damla örtülü yapılar, binâlar) ve müstağalatt-ı vakfiyyenin (irat getiren vakıf malları) Hazîne-i Evkaf ve **emlav-i gayr-i menkule-i sâirenin** Hazîne-i Maliyye **nâmlarma kayıdları icrâ edilerek her iki kısım emvâl-i gayr-i menkulenin mezkûr Hazîneler tarafından verilecek bedellerinden badeltasfiye (tasfiye edildikten sonra) kalacak miktar eshabına (sâhiblne) îta olunur (verilir).**

(22 Eylûl 1332 tarihli kanûnla 2'inci mâdde birinci fıkraya ek ibare hakkında kanûn) Şu kadar ki başka mahallere **naklolunan bahsi geçen kişilerin** yerleştirildikleri mahallerde, gecelemeleri ve ikametleriyle geçimlerini temin edebilecek derecede emlâk ve Hazîneye intikal eden arâzî ve Hazîne arâzîsinden **bedelsiz mesken ve arâzî verilmek** sûretiyle yardım yapılabilir.

Emvâl-i mezkûreye (adı geçen mallara) dâir tahaddüs edecek (meydana çıkacak) istihkak (hak ediş) ve sâir deâvide **Defter-i Hâkanî** (bugünün Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü) memûrları hasım olur ve bu mallarda tasarrufun isbatında muvazaadan ârî olmak şartı ile senadât-ı Hâkaniyyenin gayr-i vesâik dahi muteber tutulur.

Eşhâs-ı mebhûsenin (sözü geçen eşhâsm) tarih-i nakillerinden onbeş gün evvelki müddet zarfmda icrâ ettikleri muamelât-ı ferâğiyye ve muvazaa (danışıklı) veya gabn-i fâhişin (alışverişte aldatmamn) vücûdu bilmuhakeme sabit olduğu taktirda ukud-u (şartlar, akitler) vâkıa fesh ve iptal olunur.

Mâdde 3- ***(13 Eylûl 1331 tarihli kanûn-ı muvakkat)*** Zikrolunan şâhısların nukut (nakitler, paralar) ve Emvâl-i menkuleyi metrûkesile mevdûat ve matlûbâtı birinci mâddede zikredilen **komisyon reisi veya vekîli tarafından cemi** (toplamı) ve istirdâd (geri alma) ve tahsîl ve dava ve Emvâl-i metrûkeden münâzaünnih (davalı) olmıyanlar bilmüzâyede **fürûht** (satış) ile hasıl olan mebaliğ sâhibleri nâmına emâneten **Mal Sandıklarına** tevdi olunur.

Mâdde 4- ***(15 Nisan 1339 tarihli 333 no'lu Kanûn 2. mâdde)*** Emvâl-i metrûkeye **istihkâk** (hak ediş) ve infıkâk eden (ayrılan) eşhâs zimetinde **matlûbât** (alacağı olduğunu) **iddia edenlerden**

Türkiye'de mukîm olanlar birinci mâdde mûcibince müteşekkil komisyonların işbu kanûnun tarih-i mer'iyetinden ve henüz teşekkül etmemiş olanların her mıntıkada tarih-i teşekkülünden itibâren **dört** ve memâlik-i ecnebiyyede bulunanların **altı ay** zarfında asaleten veya vekâleten bil'müracaa alacaklarını kayıt ve kabûl ettirmeğe ve her nevî tebligata mahâl olmak üzere komisyonun inikat ettiği beldede bir ikametgâh irâe eylemeğe (göstermeğe) mecburdurlar.

Bu müddetin mürurundan sonra ikame edilecek davalar hakkında ahkâm-ı umûmîyye carî olacak ise de bu gibi deavide (davada) müdde-i aleyhin ind'el itirâz (itirâz olunca) yemindem nükûlüne (vazgeçme) ta'likan (şarta bağlama) hüküm itasından hükkam (hakimler) memnudur. İş bu kanûnun tarih-i mer'iyetine değin hasren ind'el (doğru yoldan çıkma, sapma) itirâz yeminden nükûle ta'likan istihsâl edilip de henüz tamamen icrâ edilmemiş olan ilâmat-ı gıyabiye keenlemyekûn olup eshabı iş bu kanûna tevfikan takib-i davada muhtârdır. İş bu komisyonlar her mahâlde tarih-i teşekküllerinden itibâren âzami bir sene müddetle ifa-i vazîfe ederler. Bu müddetin hitâmında muâmelesi intaç olunamayan mevâdd (konular, mâddeler), bera-i intaç nev'ine göre ait olduğu mahakim ve devâire devir olunur.

Eski mâdde 4- ***(13 Eylül 1331 tarihli kanûn-ı muvakkat)*** Emvâl-i metrûkeye istihkak veya nakl olunan eşhâs zinunetinde matlûbât iddia edenlerden Memâlik-i Osmaniyyede mukîm olanlar işbu kanûnun tarih-i mer'iyetinden itibâren **iki** ve memâlik-i ecnebiyede bulunanlar **dört ay** zarfında komisyonlara asaleten veya vekâleten bulmüracaa alacaklarını kayıd ve kabûl ettirmeye ve her nevî tebligata mahâl olmak üzere Komisyonun in'ikad ettiği (toplandığı) beldede bir ikametgâh irâe evlemeye (gösterme) mecburdurlar.

Bu müddetin mürurundan (geçmesinden) sonra ikame olunacak davâlar hakkında ahkâm- umûmîye câri olacağı gibi deâvi-i mezkûrede haklı çıkanlar işbu kanûna tevfikan tasfiye edilmiş olan emvâl-i metrûkeye mürâcaat edemezler.

Mâdde 5- ***(13 Eylül 1331 tarihli kanûn-ı muvakkat)*** **Komisyonlar her nevî matlûbât ve düyûnun beyyinât-ı lazimesini**

(gerekçesini) taharri ederek (araştırarak) tahkik ve bunlardan sahih (gerçek) gördüklerini kabûl ile kaydettikten ve Emvâl-i metrûkeye müteallik (ilgili) istihkak davalarını badel işare (yazıyla bildirdikten sonra) ashâbını mahkemei iâdesine sevkeyledikten sonra her şahsın muvâzene-i Emvâl ve hesabatını natık (beyân eden) ayrı ayrı mazbatalar tanzim ederek bunların sûreti musaddakalarını (onayını) icâb eden mahallere talik (belli bir zaman asmak, göstermek) sûretile alâkadârana tebliğ ve nüsah-ı asliyelerini evraki müteferriası ile birlikte (toplu olarak) müddei-i umûmîye itâ ederler.

Müddeî- i umûmî bu mazbataları tescil talebi ile medyûnun (verecekli, borçlu) naklinden evvelki kanûni ikametgâhın mensup olduğu bidayet hukuk mahkemesine tevdi eyler. Eshâb-ı matlub mazbatalara karşı tarihi ilândan itibâren on beş gün zarfında mahkemi iâdesi huzurunda itirâz edebilir.

Müddeti mezkûrenin hitâmında mahkeme müddeî-i umûmî hazır olduğu hâlde tedkikat-ı lazimeyi îfâ ve itirâz vaki olmuş ise mu'terizi (itirâz eden) ve komisyon reisini veya vekîlini müstacelen (çabucak) davetle itirâz ve müdafaalarını isma ettikten (dinledikten) ve lüzûm göreceği tadîlâtı yaptıktan sonra her mazbatayı bittescil ilam halinde mâddei atiyyeye tevfikan icrâ olunmak üzere komisyonlara itâ eyler. Bu ilamların ihtiva ettiği hükümler kabîli itirâz ve iâde ve istinaf ve temyiz değildir.

Mâdde 6- ***(13 Eylül 1331 tarihli kanûn-ı muvakkat)*** İktisabı kat'iyet eden ilâmat ahkâmına göre medyûnların düyûnu mümtâze (seçkin, imtiyazlı tutulmuş) ve gayr-i mümtâzesinin mevcûdlarından tamamen ve kifâyet etmediği takdîrde düyûnu mümtâzesi tercih edilmek üzere garâmeten (borç, vergi, resmîn taksîm edilmesi) tesviyesi (düzenlenmesi, ödenmesi) **tasfiye komisyonlarına** ve bunların hitâm-ı in'ikadmda (son verilmesine) icrâ dâirelerine aittir.

Mâdde 7- ***(15 Nisan 1339 tarihli 333 no'lu Kanûn 3. mâdde)*** İnfikâk eden (yerinden ayrılan) eşhâsın Emvâl-i metrûkesine işbu kanûnun neşrinden mukaddem mahakim ve devâir-i resmîye tarafından vazedilmiş olan **ihtiyati hacizler keenlemyekun** (hükümsüz) olup haczi vazedenler veya mahakemede derdest-i

rüyet (devâm edilen, görülen) davası olanlar işbu kanûnun ahkâmına tabî olacaklardır. **İcrâî hacizler** ahkâm-ı kanûniye dâiresinde ikmal ve intac olunur (sonuçlandırılır). Bu şâhısların lehine derdest-i ruyet olan davalar Hazîneler tarafından kezâlik ahkâm-ı umûmîyeye tevfikan takip ve itmam edilirler (tamamlanır).

Eski mâdde 7- ***(13 Eylül 1331 tarihli kanûn-ı muvakkat)*** Naklolunan eşhâsın mevâl-i metrûkesine işbu kanûnun neşrinden mukaddem mahâkim ve devâir-i resmîyye tarafından vaz edilmiş **olan ihtiyatî ve icrâ hacizler keenlemyekûn** (yok sayılmış) olup haczi vaz edenler işbu kanûn ahkâmına tâbi olacaklardır. Eşhâs-ı mezkûre aleyhine mahâkimde elyevm derdest-i rûyet (devâm eden) davâsı olanlar **komisyonlara mürâcaatta** veya ahkâm-ı umûmîyyeye tevfikan takib-i davada muhtârdırlar.

Komisyonlara mürâcaat etmeyenler hakkında dördüncü mâddenin son fıkrası ahkâmı carî olacaktır. Bu şâhısların lehine derdest-i rüyet olan dâvâlar komisyon reisi veya vekîli tarafından kezâlik ahkâm-ı umûmîyye tevfikan takib ve itmam edilir (tamamlanır).

Mâdde 8- ***(15 Nisan 1339 tarihli 333 no'lu Kanûn 4. mâdde)*** **Komisyonların** sûret-i teşekkülü ile bu kanûnun ahkâm-ı sâiresinin sûret-i **tatbîkıyye** ve icrâiyyesi iş bu kanûnun tadîlâtı dâiresinde bir **talimât-nâme** ile tâyin edilecektir.

Eski mâdde 8- ***(13 Eylül 1331 tarihli kanûn-ı muvakkat)*** Komisyonların sûret-i teşekkülü ile bu kanûnun ahkâm-ı sâiresinin suver-i tâtbîkiyye (uygulama tarzı) ve icrâiyyesi bir **Nizâmnâme** ile tâyin edilecektir.

Mâdde 9- ***(15 Nisan 1339 tarihli 333 no'lu Kanûn 6. mâdde)*** Her ne sûretle olursa olsun **tagayyüb** (kaybolan) **veya müfârekat** (uzaklaşan) **ve yahut memâlik-i ecnebiye ve meşguleye veya İstanbul ve mülhakatına** (İstanbul ve çevresine) **firâr edenlerin** Emvâl-i menkule ve gayr-i menkule ve dûyun ve matlûbâtı hakkında dahî mezkûr 13 Eylül 1331 tarihli kanûn-u muvakkat[446] ile işbu tadîlât ahkâmı tâtbîk olunur.

---

446 *DÛSTÛR*, Tertibi Sani, C. 7, s. 737.

***15 Nisan 1339 tarihli 333 no'lu Kanûn 5. mâdde:* 9. mâdde mülgadır**

Eski mâdde 9- ***(13 Eylül 1331 tarihli kanûn-ı muvakkat)*** İşbu kanûna tevfikan Evkaf ve Mâliye Hazîneleri nâmlarına kayıtları icrâ kılınan icâreteynli musakkafat ve müstagalât-ı vakfiye ile emvâl-i gayr-i menkule-i sâire muhâcirîn Nizâm-nâmesine tevfikan muhacîrine meccânen (parasız) tefvîz (dağıtılır) ve tevzî (bölüştülür) olunabilir.

Mâdde 10- *(15 Nisan 1339 tarihli 333 no'lu Kanûn 7. mâdde)* **22 Şaban 1340 ve 20 Nisan 1338 tarihli Emvâl-i metrûke kanûn-ı[447] mülgadır.**

Mâdde 11- ***(15 Nisan 1339 tarihli 333 no'lu Kanûn 8. mâdde)*** İşbu kanûn tarihi neşrinden muteberdir.

Eski mâdde 11- ***(13 Eylül 1331 tarihli kanûn-ı muvakkat)*** İş bu kanûn tarihi neşrinden muteberdir.

Mâdde 12- ***(15 Nisan 1339 tarihli 333 no'lu Kanûn 9. mâdde)*** İşbu kanûnun icrâsma Şer'iye ve Evkaf, Adliye, Dâhilîye ve Mâliye vekîlleri me'murdur.

Eski mâdde 10- ***(13 Eylül 1331 tarihli kanûn-ı muvakkat)*** Bu kanûnun icrâsına Evkaf ve Dâhilîye ve Adliye ve Mâliye Nâzırları memûrdur.[448]

---

447 Kanûn Numarası 224.

448 333 no'lu Kanûn *DÛSTÛR*, 3. tertip, C. 4, 8 Mart 1339-29 Temmuz 1339, 2. basılış, Ankara-1953, s. 65-67; 333 no'lu Kanûn, *TBMM Zabıt Ceridesi*, devre: I, C. 29, s. 159-175; 333 no'lu Kanûn, Osmanlıca Türkçesi ile, Hazırlayan Karakoç Sarkis, *TC Sicill-i Kavînîni. Kısm-ı Evvel*, C. 1, 24 Nisan 1336-31 Teşrin-i evvel 1341, İstanbul-1926, s. 174-176; 13 Eylül 1331 tarihli kanûn ve ilgili mazbatalar, Meclis-i Meb'ûsan Encümen Mazbataları ve Tekâlif-i Kanûniyye ile Said Halîm ve Melunet Talat Paşalar Kabineleri Azalarının Divân-ı Aliye Sevkleri Hakkında 5. Şubece İcrâ Kılınan Tahkikat, 3. devre, içtima senesi: 5, sene:1334, C. I, s. 65-71; 13 Eylül 1331 tarihli kanûn, Hazırlayan Karakoç Sarkis, *Sicilli Kavînîni*, C. 16, 10 Temmuz 1324-15 Mart 1336, İstanbul-1936, s. 678-679; 13 Eylül 1331 tarihli kanûn, Osmanlıca Türkçesi ile, *DÛSTÛR*, Tertib-i Sanî (2. tertip), C. 7, 1 Teşrin-i Sani 1330-31 Teşrin-i Evvel 1331, Dersaâdet-1336, s. 737-740; 14 Eylül 1331 tarih ve 2303 no'lu *Takvim-i Vakayi*'den aktaran ve 2'inci mâddenin birinci fıkrasına ek ibare hakkında kanûn, Salâhaddin Kardeş'in 11 Haziran 2007'deki *Tehcir ve Uygulamaları Sunumu*, www.maliye.gov.tr/Mayem/new/sx/Etkinlikler/konferans/tehcir/Slaytlar,pps-

Belge 8
Tasfiye Talimât-nâmesi

29 Nisan 1339 tarih ve 2455 no'lu Karâr-nâmeyle kabûl edilen **13 Eylül 1331 tarihli Kanûn-ı Muvakkat ile İşbu Kanûnun Bazı Mevâddını Muaddil 15 Nisan 1339 tarihli Kanûnun Suver-i Tâtbîkiyesini Mübeyyin Talimât-nâme**

Mâdde 1- Naklolunan (sürgün edilen) veya her ne sûretle olursa olsun bulundukları mahâlden mahalli âhara gitmek sûretiyle **tagayyüb veya müfârekat eden** (kaybolan veya uzaklaşan) eşhâsa ait Emvâl-i gayr-i menkulenin bulunduğu (her kazada) işbu Talimât-nâmenin resmen tebliğ edildiğinin ertesi günü o mahallin en büyük mülkiye memûrı tarafından yine o mahallin en büyük mâl memûrunun tahtı riyâsetinde vergi ve tapu ve nüfûs idârelerinden ve mahalli zabıtasından ve mevcûd ise evkaf idârelerinden alınacak bir memûrdan **heyet** teşkil edilir.

Mâdde 2- Heyet naklolunan veya her ne sûretle olursa olsun müfârekat ettikleri mahalle veya kura heyet-i ihtiyariyesi veya zabıtası marfiyetiyle bittahkik anlaşılacak eşhâsı hakikiyye ve hükmiyeye ait icareteynli müsakkafat ve müstegallât vakfiye ile sair Emvâl-i gayr-i menkulenin ayrı ayrı olarak müstacelen **ikişer nüsha defterini tanzim** ve bir nüsha komisyona tevdi edilecektir.

İşbu Talimât-nâmenin tarihi tebliğinden itibâren **bir ay zarfında** defâtirin mezkûre tanzim ve itâ edilmediği sûrette vâkı teehhürün (gecikmenin) her günü için memûrini mûmâileyhimin (yukarda adı geçen memûrlarm) maaşlarından üçer yevmiye nisbetinde katiyat (kesinlikle) icrâ edilecektir.

Her defter Emvâl-i gayr-i menkulenin sokak veya mevkiini ve rakamı ebvap (kapı rakamı) veya tâhrir numarasını ve kıymei

tâhririyesini (kıymetini yazarak) ve hisseli ise miktarını ve heyet-i hazırası ve sâhibleri esamesini (kaydını) havi olacaktır (kapsayacaktır). Ahâlîsinin kâmilen (tamamen) müfârekatı (uzaklaşması) hasebiyle elyevm hali kalmış olan kuraya ait defterlerin tanziminde **vergi esâs defterlerindeki sıra** ve tertip nazarı itibâre alınır. Defterler bulunamadığı sûrette **komisyonlarca** tâhrir ve tesbit edilerek umûmen Hazînei Mâliye nânına kayıtları icrâ edilir.

Mâdde 3- 15 Nisan 1339 tarihli kanûnun altıncı mâddesinde zikrolunan eşhâstan metrûk Emvâl-i gayr-i menkule tarihi mezkûrdan itibâren Mâliye ve Evkaf hazînelerinin uhdei (üzerine) tasarruflarına geçmiştir.

Mâdde 4- Mâddei sabıka ahkâmına tevfıkan (uygun olarak) tanzim olunan defterlerin ziri (aşağısı) **heyet** tarafından imzâ olunarak **emlâk ve arâzî-i metrûkenin kıymetleri** Müsakkafat (binâlar) Kanûnu tâtbîk olunan yerlerde **tâhrir kayıtlarına** ve kanûn-ı mezkûr **ahkâmı** tâtbîk olunmayan yerlerde **1330 senesindeki** (1914 yılındaki) vergi kıyemi esâsî'yesine ve 1330 senesinden sonra inşa edilenlerin ise ahvâli âdiyeye göre tâyin ve takdîr edilir.

Mâdde 5- 13 Eylül 1331 tarihli kanûna tevfıkan Mâliye ve Evkaf hazîneleri nâmına doğrudan veya hükmen icrâ edilecek kayıtlardan harç ve resim alınmaz.

İkinci fasıl

Komisyonların sûreti teşekkülleri ile vazîfe ve salâhiyetlerine dâirdir

Mâdde 6- Lüzûm görülen mahallerde 13 Eylül 1331 ve 15 Nisan 1339 tarihli kanûnlarda muayyen (belli) vezaifi (görevleri) îfâ etmek (yerine getirmek) üzere **komisyonlar teşkil olunacaktır.**

Her **komisyon** Mâliye Vekâletinin tâyin edeceği bir reis ile bir âza ve Adliye Vekâleti tarafından müntehap (seçilmiş) diğer bir âzadan terekküb eder. İşleri mühim ve kesir olan yerlerde komisyona Mâliye Vekâletinden ilâveten âza tâyini caizdir.

Mâdde 7- Tasfiye mesailine katiyen müdahale etmemek üzere komisyonlarda istihdâmına lüzûm görülecek memûrin ve ketebe (katipler) kadrosu Mâliye Vekâletinden badel tasdîk memûrları komisyonlar tarafından tâyin olunur.

Mâdde 8- Muamelâtın kılletine (görevlerin azlığı) mebni (nedeniyle) **komisyon teşkiline lüzûm görülmeyen mahallerde** nakledilen eşhâsa müteallik (ait olan) tasfiye muamelâtının ihzarı (hazırlanması) ve olbaptaki mazbataların tanzimi o mahalle en yakın yerde teşekkül eden komisyona aittir.

Komisyon işbu muamelâtı tahkiki düyûn husûsatı müstesnâ olmak üzere reis tarafından tevkil edilecek (vekîl tâyin olacak) bir veya müteaddit (yardım eden) zata tevdi edebilir.

Tasfiye mazbataları 13 Eylül 1331 tarihli kanûnun 5'inci mâddesi mûcibince medyûnun (borçlunun) mufarakatten (uzaklaşmadan) evvelki kanûni ikametgâhının mensup olduğu hukuk mahkemesince tescil edilir.

Mâdde 9- Komisyon reislerine Emvâl-i metrûke hâsılatından 5'er ve âzaya da 4'er lirayı tecavüz etmemek üzere Mâliye Vekâletince takdîr olunacak **ücreti yevmiye** verilir.

Mâddei sabıka mûcibince komisyon reisine niyabeten (vekîllik) ifayı vazîfe edecek zevata da 4 lirayı ve başkatiplere 3 lirayı ve ketebeye 2 lirayı tecavüz etmemek ve Mâliye Vekâletince tasdîk olunur. İşbu ücüratı yevmiye maaşat misilli harb vergisine tâbidir.

Mâdde 10- Komisyonun vezaifi kanûniye ve müteferriasının (teferruatlı) muntazaman ve muttariden (düzgün) ifasını temin ve münferiden görülecek işleri ihtisaslarına göre âzaya tevzî etmek ve icâbeden husûsatı zabıt veya makbuz varakları gibi evrak ile tevsîk ettirmek (belgelemek) reisin cümlei vezaifindendir.

Mâdde 11- Eşhâsı mezkûrenin nukut ve Emvâl-i menkulei metrûkesiyle mevdûat ve matlûbâtının cem ve istirdâd (geri almak) ve tahsîli ve indel iktiza (gerekirse) dâva ikamesi ve Emvâl-i metrûkei menkulenin bilmüzâyede fürûhtu ve komisyonun dâirei vezaifine dâhil olan sair husûsatın takip ve tesviyesi hakkında icap eden mukarrerat (karârlar) **komisyonlarca** ittihâz ve

kanûnun üçüncü mâddesi mûcibince bizzât reis veyahut âza meyanında bu (ile) tezkere veya hariçten bir vekâletname reisin tevkil edeceği zat tarafından icrâ olunur.

Mâdde 12- Mübâdeleye tâbi eşhâstan metrûk Emvâl-i gayr-i menkule müstesnâ olmak üzere **diğer Emvâl-i gayr-i menkulei** metrûke badel tasfiye memûrini **mâllyeye devr olunarak** emlâki emiriye misilli mecâlis-i idâre marifetiyle idâre olunur.

Muntazam irat getirmeyen ve muhafazasında müşkülat görülüp müşrif harâb olacağı mahsûs bulunan Emvâl-i gayr-i menkule mâl memûrlarının gösterecekleri lüzûma istinâden meclisi idârelerce müzâyede edilerek ihalei katiyetleri **Hazîneden istizan** edilir (izin alınır).

Mâdde 13- İşbu Talimât-nâmenin mevki-î mer'iyete vazından mukaddem (önce) Hükûmetçe teşkil edilmiş **heyetler** tarafından tanzim ve îfâ kılınan bilûmum evrak ve muamelât **tasfiye komisyonlarına** devir ve tevdi edilecektir.

Evrak-ı müdevvere meyanında müfârekat eden eşhâs zimmetinde matlûbât veya Emvâl-i metrûkeye istihkak iddialarını havi (içeren) müstediyat (dilekçede) mevcûd olduğu hâlde mâdde-i âtiyeye tevfikan noksanları ikmal ve merasimi sâire icrâ edildikten sonra bilkabûl muamelât-ı lâzımeleri îfâ edilir.

Mâdde 14- Müfârekat eden **eşhâs zimmetinde matlûbât iddia edenler komisyon riyâsetine** bir istidaneme (dilekçe) vermekle ve senedat ve sair vesiakısmı ve bilvekâle mürâcaat halinde vekâletnameyi veya bunların sûreti musaddaklarını (tasdîk) rabtetmeğe ve komisyonun inikat ettiği (toplandığı) beldede tâyin ve irâe edilecek (gösterilecek) ikametgâhlariyle müddei aleyhlerin sıfat ve nakilden evvelki ikametgâhlarını ve deynin cihetini beyân ve tasrîb (açıktan) eylemeğe mecburdurlar.

Müstedilere (dilekçe verene) komisyon mühürüyle mahtum (mühürlenmiş) olarak dayin (alacaklı) ve medyûnun (borçlunun) isimlerini ve matlûbâtının mecmuu miktarını ve istidaya merbût evrakın nevî ve aded ve tarihlerini (... ayının ...nci günü mürâcaat edilmiştir) ibaresini havi makbuz varakası verilir. Menkul ve gayr-i menkul Emvâl-i metrûkeye istihkak iddia eden her şâhıs komisyona bilmürâcaa istihkak davasında bulunduğunu beyân

ettikten sonra bunu müsbit olarak alacağı vesika ile mahkemeye mürâcaat eder.

15 Nisan 1339 tarihli kanûnun ikinci mâddesinde muayyen olan müddetlerden istîfâde zımnında müddei (davacı) ve müddei aleyh ve dava hakkında izahatı lazımeyi havi telgrafnamelerle dahi medyûnun naklinden evvelki ikametgâhının mensup olduğu komisyona mürâcaat edebilir. Şu kadar ki mezkur kanûnun bahşetmiş olduğu hukuktan müstefit (faydalanan) olabilmek için hakkında mürâcaat vâki olan medyûna ait tasfiye muâmelesinin komisyonca ikmaliyle mazbatasının tanziminden evvel işbu madenin fıkratı sabıkası ahkâmına tevfikan evrak ve vesâiki lazımenin bilita (vererek) matlûbâtın kayıt ve kabûl ettirilmesi iktiza eyler.

Mâddei mezkûrede musarrah (açıkça belirtilmiş) müddetlerin mürurundan sonra ikame edilecek davalar hakkında ahkâmı umûmîye carî olacak ise de bu gibi deavide müddei aleyhin (aleyhte iddia) indel itirâz (itirâz edince) yeminden nüküle (vazgeçme) talikan (şartı) hüküm itasından hükkam (hakimler) memnu olduğu gibi esbâb-ı hükümden madut (sınırlı) olmayan istiktap (kontrol etmek) veya tâthîkat icrâsına talikan hüküm itasından hükkam memnu olduğu gibi esbâb-ı hükümden madut memnu olacağı cihetle şayet bu yolda ilâmat sadır olursa ilâmakı mezkûre ile Emvâl-i metrûkeye mürâcaat olunamaz.

Evvelce itâ edilmiş olup henüz tamamen veya kısmen icrâ edilmemiş olan bu gibi ilâmatın gıyabiye keen lemyekün olup ashâbı 15 Nisan 1335 (1339 olması lâzım N. O.) tarihli kanûn mûcibince takibi davada muhtârdır.

Mâdde 15- Husûsat-ı atiye **komisyonların** teşekkülleri mütaakıp ifâde edecekleri vezaif cümlesindendir.

A- Birinci mâdde mûcibince tevdi olunacak cetvelde münderiç muamelatı ferâğiye hakkında tahkikat icrâ ve ledel hace (gerek görüldüğü) evrakı müsbitesini celp ve tedkik ederek bunlardan muvazaa veya gabni fâhiş (alışverişte kazıklama) vuku mahsûs olanların fesih ve iptali için **mahkemeye mürâcaat** etmek.

B- Evrak ve vesaiti mutebereye müstenit bir akit olamaksızın **fuzulen işgal edilen gayr-i menkul Emvâl-i metrûkenin tahli-**

yesine ve eşhâsı merkumeye Hükûmetçe vaktiyle taviz edilmiş olan her türlü imtiyazat ve ruhsatlardan mütevellit hukuk dahi Hükûmet intikal ettiğinden bunlara vukubulan müdahalatın menine karâr itâ ile **15 Nisan 1339 tarihli kanûnun birinci mâddesi mûcibince** ifayı muktezası (lâzım geldiği) için mahallin en büyük memûruna müzekkere vermek.

C- Müfârekat eden eşhâsa ait olup Hükûmetçe tahtı muhafazaya alınmış olan nukut ve eşya ile eşhâsı mezkûreye ait asir bilcümle Emvâl ve muamelâta **vaz'-ı yed eylemek.**

D- Bankalara ve sair müessesâta ve efrâda mürâcaatla infikak eden eşhâs tarafından bırakılmış olan nukut ve Emvâl-in hesabatım talep ve bunların merhûn (rehin bırakılmış) olanların gayrısını istirdâd ve merhûnat hakkında ahkâmı umûmîyeye tevfikan teşebbüsat icrâ etmek.

E- Emvâl-i menkulei metrûkeye **fuzulen vaz'-ı yed edilmiş** olan eşhâsm kanûnun birinci mâddesi ahkâmı dâiresinde meni müdahaleleriyle haklarında tâtbîkatı kanûniye icrâsı mahalli en büyük mülkiye memûruna ait olduğundan bu kabîl husûsat için de B fıkrası mûcibince muâmele îfâ etmek.

F- Emvâl-i gayrımenkulenin **fuzuli işgal müddetine** ait olup sâhibi aslisi veya vekîli tarafından istîfâ olunamayan **ücreti** takip ve tahsîl eylemek.

G- Müfârekat eden eşhâsın Emvâl-i metrûkesine mevzu **haczi ihtiyatiler** 15 Nisan 1339 tarihle kanûnun üçüncü mâddesi mûcibince keen lemyekün (yok hükmünde) olduğundan haciz vazeden mehâkim ve devâir-i resmîyeye malûmat itasiyle Emvâl-i metrûkeye vaz'-ı yed etmek.

H- Vesaiti mümküne ve suver-i münasebe ile **tahrriyat** ve **tahkikat** icrâ ve ele geçmiş **evrak ve senedatı ve defatiri ticariyeyi tedkik ederek** neticei tahkikat ve tedkikatta müfârekat eden eşhâsın sair kimselerde matlubları olduğu anlaşılan hukuk ve mebaliği istîfâ ve tahsîle ve ledel hace (hacet, ihtiyaç görüldüğü zaman) ikamei davaya teşebbüs etmek ve eşhâsı merkume (adına geçen) lehine deıdesti rüyet olduğu haber alınan deaviyi 15 Nisan 1339 tarihli ve 333 numaralı kanûnun üçüncü mâddesi mûcibince takip ve intaç eylemek.

Mâdde 16- Naklolunan eşhâs ile 15 Nisan 1339 tarihli kanûnun altıncı mâddesinde zikr olunan eşhâsın tarihi müfârekatlarından nihâyet **30 günden evvelki** müddet zarfında gerek asaleten ve gerek tanzim etmiş oldukları vekâletnamelere istinâden usûl ve teamülü dâiresinde vâkı olun ukut (akitler, anlaşmalar) muteber olup ancak tarihi infikaktan sonra ukudu mezkûreden mütevallit hukuk ile ukude istinâd eden vezaifi vekâlet hükûmete intikal eder.

Mâdde 17- Devâir ve müessesât ve bankalar ve katibiadiller ve efrat mâddei sabıkanın üçüncü fıkrası hükmüne tevfikan **komisyon reisleri tarafından istenilen** hesabatı ve nukut veya senedatı ve indel icap (gerekince) bunları müspit evrak ve senedat ve mekatibi (mektuplar) derhâl itaya mecburdurlar.

Mâdde 18- Komisyonlar müfârekat eden eşhâs zimmetinde **matlûbât iddia edenlerin tedkiki mutalebatında** medyûnların ele geçmiş defatiri ticariyesi bulunduğu hâlde onlarla mukayese icrâ, mehâkim ve devâir-i resmîyede hat ve hatem veya imzâlarını havi evrak ve iddialarını müeyyit (doğrulayan) vesâik mevcûd ise bunları celp, eşhâsı mezkûre ile muamelatta bulunan mevsuk ulkelim (sözlerine güvenilir) zevatın malûmatına mürâcaat şahadetle ispatı müddea (iddia edilen) mücaz (uygun) olan ahvâlde edayı şahadet edeceklerin ifadatını dinledikten sonra huzuru mahkemede edayı **şahadetleri zımnında isimlerini mazbataya** derç ve teshilât bonoları gibi muvazaalı senedatı ticariyenin kesretle tedavil ettiği mahallerde bu kabîl senedat hakkında tahkikatı amika (derin) icrâ etmekle mükelleftirler.

Mâdde 19- Kiliselerde mevcûd eşya ve tesavir (tasvirler, resimler) ve kütübü (kitaplar) mukaddese septi defter olunarak muhafaza edilecektir. **Mekteplerde** maabidin (ibadet edilecek yerler) ve bilûmum mektep levazımının hakkı istimalleri **Maarif idârelerine devrolunur**. Bunlara ait akarat ve arâzî **Hazîneye aittir.**

Mâdde 20- Eşhâsı merkumeye ait olup fakat ashâbı malûm olmayan Emvâl esmânı (değeri, bedeli) eşyanın bulunduğu **köy ve mahalle nâmına** kaydedilecektir. Ancak eşhâsı merkumeye aidiyatı anlaşılmayan Emvâl-i metrûke esmânı doğrudan doğruya mâl **sandıklarına** irat kaydedilir.

Mâdde 21- Komisyonlar Emvâl-i menkulenin bilmüzâyede fürûhtunda münâsib olan zaman ve mekanı nazan dikkate almak sûretiyle Emvâl-i mezkûrenin mümkün olduğu mertebe kıymet-i hakikîyyeleriyle **satılmasına** gayret edeceklerdir.

Mâdde 22- Bedalât-ı müzâyedesi envai itibâriyle **5000 lirayı tecavüz eden** Emvâl-i menkulenin fürûhtında ihale için Hazîneden mezûniyet istihsâlı Emvâl-i gayr-i menkulenin tâhrir ve tesbitiyle takdîr olunan bedelinin ashâbı hesabı carisine kaydından sonra emri idâresinin memûrunu **Mâliyeye devir** ve tevdii muktazidir (gerekir).

Şukadar ki eşhâsı merkumenin (adı geçen) hîn-i infikâkiklerinden (ayrılışından) itibâren Emvâl-i gayr-i menkulleri emâlaki emriye meyanına ithâl olunduğuna nazaran hasılat ve bedelâtı icâriyeleri emanat hesabına alınmayıp **doğrudan doğruya varidat bütçesindeki** tertibi mahsûsusana irat kayıt edilecektir.

Mâdde 23- Komisyonlarca tutulacak defatiri hesabiye bir esâs defteriyle bir de Emvâl-i metrûke hesabı **carî** defatirinden ibâret olup bu **iki defterin** numuneleri ve sûreti istimallerini (kullanılmasını) mübeyyin (açıkca bildiren) tarifname işbu talimât-nâmeye rabt edilmiştir.

Komisyonlar lüzûm görecekleri defatiri muaveneyi (yardımcı) istimal ederler (kullanırlar).

Hesabatın muntazaman ve tarifnamede münderiç kavait (kâideler) dâiresinde tutulmasını teminen komisyon reisi kuyut ve defatiri mütemadiyen tahtı teftiş ve murakebede (denetlemede) bulunduracak ve hesabın adimi intizamından tevellüt edebilecek bilûmum nevakıs (eksikliklerin) ve suitimalâtın (kötü kullanmanın) mesuliyeti reise raci olacaktır.

Mâdde 24- İşbu talimât-nâme tarihi neşrinden muteberdir.

Mâdde 25- 15 Nisan 1339 tarihli ve 333 numaralı kanûnunu dördüncü mâddesi mücibince tanzim olunan işbu talimât-nâme icrâyı ahkâmına Adliye ve Mâliye vekîlleri memürdur.[449]

---

449 *DÜSTÛR*, 3. tertip, C. 4, 8 Mart 1339-29 Temmuz 1339, 2. baskı, Başvekâlet Devlet Matbaası, Ankara-1953, s. 77-82.

III.

Belge 9

Hükûmet, 1924'de dağıtıyor

13 Mart 1340 (1924) tarihli ve 441 no'lu (ve 15 Nisan 1341 ve 622 no'lu Kanûnla yapılan değişiklik)

Hükûmet Yed'inde Sâhibsiz Olarak Mevcût Bulunan Emlâkin Emvâl ve Emlâki Düşmân, Usâd ve Hasb-el-lüzûm Hükûmet Tarafından Tahrîb Edilmiş Olanlara Nisbet Dâbilinde Tevzîî Hakkında Kanûn

Mâdde 1- Mübadaleye gayr-ı tâbi eşhâsa aidolnp Hükûmet yed'inde (idâresinde) bulunan metrûk emlâk ve arsa, düşmân, usâd (asiler) ve basb-el-lüzûm (lüzûm olduğnndan) Hükûmet tarafmdan hedim (yıkma) ve tahrîb veya harb dolayısiyle ihrâk edilmiş (yanmış) olan emlâk sâbiblerine, muhtâc olanlar tercih edilmek şartiyle zâyiâtlarının derecesi nisbetinde tevzî ve temlîk olunur (dağıtıbr ve verilir).

Mâdde 1 (15 Nisan 1341 tarihli değişiklik)- Mübâdeleye gayr-ı tâbi eşhâsa ait olup bükûmet yed'inde bulunan metrûk emlâk ile arsalar hükûmetçe alelûsul (usûlüne göre) fürûht edilerek (satılarak) esmânı (bedeli) düşmen, usâd ve hasb-el-lüzûm hükûmet tarafından hedim ve tahrîb veya harb dolayısile ibrâk edilmiş (yanmış) olan emlâk sâhibierine -muhtâc olanlar tercih edilmek şartiyle- zâyiâtlarımn derecesi nisbetinde tevzî olunur (dağıtılır)

Mâdde 2- Bu sûretle tevzî (dağıtılacak) ve temlîk edilecek

(mülk olarak verilecek) Emvâl-i gayr-i menkulenin bedelâtı mâliye bütçesinden istihsâl olunacak tahsîsattan **mahsûb olunur.**

Mâdde 2 (15 Nisan 1341 tarihli değişiklik)- **Bu sûretle tevzî edilecek olan Emvâl-i gayr-i menkulenin** 1331 senesi bidayetindeki **(başlangıcındaki)** kıymet-i mukayyedleri **(kayıtlı değeri) bilâhare** mâliye bütçesinden istihsâl olunacak tahsîsattan **ashâbı (sâhib)** hesabı carisine **kayıt ve ithâl ve satılan emlâk ve arsaların bedeli, erbabı istihkaka (hak eden kişiye) tevzî edilinceye (dağıtılıncaya) kadar, faiz mukabilinde Ziraat Bankasına tevdi olunur (teslîm edilir).**

Mâdde 3- **Hasâr görenlerin ve mubtâc olanların tedkik ve tabkiki ahvâli ile zâyiâtları derecesinin tesbiti ve bu kanûnun süveri tatbîkiyesi hükûmetçe olunacak talimât-nâme ile tâyin olunur.**

Mâdde 4- İşbu kanûn tarihi neşrinden itibâren meriyü icrâdır.

Mâdde 5- **İşbu kanûn icrâsına Heyet-i Vekîle memûrdur.**[450]

450 Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, 2. devre, C. 7, s. 411-420; *DÜSTÛR*, 3. tertip, C. 5, 11 Ağustos 1339-30 Ekim 1340, 2. basılış, Ankara-1948, s. 336; değişiklik 15 Nisan 1341 tarih ve 622 no'lu Kanûn *DÜSTÛR*, 3. tertip, C. 6, Teşrinisani 1340-Teşrin-i evvel 1341, Ankara-1934, s. 327; *Resmî Gazete*, 23 Nisan 1341 ve no: 96.

Belge 10
Sâhibine 1915 fiyatından ödeme

13 Mart 1926 tarihli ve 781 no'lu
Mübâdeleye gayr-ı tâbi Eşhâstan Metrûk Olup Hakkı İskânı Hâiz Olanlara ve Verilecek Emvâl-i gayr-i menkule Hakkında Kanûn

Mâdde 1- Mübadaleye gayr-ı tâbi eşhâstan metrûk olup **13 Mart 1340 ve 15 Nisan 1341 tarihli kanûnlar ahkâmına tâbi** bulunan emlâk ve arsalar ile **15 Nisan 1339 tarihli kanûn** mûcibince Hazîneyi evkaf nâmına kaydı icrâ kılınan icareteynli musakkafat (kirâ geliri olan vakıf malları) ve müstağlattan (geliri olan vakıf malları) ve 1341 senesi Muvâzene-i Umûmîye Kanûnunun (18 Nisan 1341 tarih ve 627 no'lu) 23'inci mâddesi 5. fıkrası mûcibince idâre-i husûsiyelere terk edilmiş olan Emvâl-i gayr-i menkuleden mübâdeleye tâbi olanlardan **maâda** (başka), kanûnen hakkı iskânı hâiz olanlara âdiyen iskân veya tefvîz (bedeli karşılığında gayr-i menkul verilmesi, satılması) tarikiyle (yoluyla) verilmiş ve bundan böyle verilecek Emvâl-i gayr-i menkule ile muharebelerde meskenleri harâb olanların ikametlerine tahsîs edilen hâneler istirdâd olunmayıp (geri alınmayıp) 3. mâdde mûcibince takarrür edecek (karârlaştırılacak) bedel, **14 Kanûn-sani 1926 tarihli borçlanma** (716 no'lu) **kanûnun** mûcibince kendilerinden istîfâ olunur (ödenir).

Bu kabîl Emvâl-i gayr-i menkuleden 13 Mart 1340 ve 15 Nisan 1341 tarihli kanûnlar ahkâmına tâbi bulunanların **1331 senesindeki kıymet-i mukayyedeleri** (deftere geçmiş değeri) ashâbı (sâhibinin) hesabı carilerine geçirilmek üzere Mâliye Hazînesine bırakılarak üst tarafı Ziraât Bankası'na verileceği gibi cihet-i vakfa ve idârei husûsiyelere ait bulunanların istîfâ edilecek (ödenecek)

bedellerinden kezâlik 1331 kıymet-i mukayyedelerinden fazlası miktarı Hazînei vakfa ve idâre husûsiyelere itâ olunur (verilir).

Bu sûretle mesken alan harîkzedeler (yangından eve yanmış, zarar görmüş), kanûnun mahsûsuna tevfikan harîkzede ve hasârzedelere ait olarak **Ziraat Bankasına** mevdû mebaliğdeki hakkı iştirâkini iskât eder (sukut ettirir, kapatır).

Şu kadar ki, işbu kanûn mûcibince mesken verilecek harîkzedelerin tahtı tasarruflarında başkaca meskenleri bulunmamak ve işgal ettikleri meskenlerin kıymeti hazaraları 25 bin lirayı mütecaviz olmamakla meşrûttur (şarttır).

Mâdde 2- Mübâdil Rum Emvâl-i metrûkesi müsâid olmayan mahallerde 13 Mart 1340 tarihli kanûnun neşrinden sonra mübâdillere tahsîs olunmuş ve bundan sonra tahsîs olunacak birinci mâdde muharrer (yazılı) Emvâl-i gayr-i menkuleye mukabil aynı kıymette mübâdil Rum Emvâl-i metrûkesi Dâhilîye Vekâletince tefrik ve alınan malın cihet-i aidiyetine göre Mâliye Vekâleti ile Evkaf Müdüriyeti Umûmîyesi ve İdârei Husûsiyeler enuine itâ olunur (verilir).

Mâdde 3- Birinci ve ikinci mâddeler mûcibince verilen ve verilecek **olan Emvâl-i gayr-i menkulenin tesbit bedeli** ve muâmeleleri istibdâli hîn-i tahsîsteki kıymetle icrâ olunur. Bu kıymetin takdîri mahalleri **İdâre Heyetlerine** aittir.

Mâdde 4- İşbu kanûn neşri tarihinden muteberdir.

Mâdde 5- İşbu kanûnun ahkâmını icrâya Mâliye ve Dâhilîye vekîlleri memûrdur.

AÇIKLAMA: **13 Mart 1926 tarih ve 781 no'lu Kanûnun birinci mâddesinin muğlak hükmüne rağmen, gayr-i menkulün fiyatının tesbîd edilmesinde, kanûnun atıf yaptığı 15 Nisan 1341 tarih ve 622 no'lu Kanûnun 2'inci mâddesiyle ve 24 Mayıs 1928 tarih ve 1331 no'lu Kanûnun 7'inci mâddesi ve bu mâddeyle ilgili 2 Haziran 1929 tarih ve 146 no'lu tefsirde, gayr-i menkulün değerinin belirlenmesinde 1331 (1915) yılı kıymetinin dikkate alınacağı net ifâde edilir.**[451]

---

451 *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, 2. devre, C. 23, s. 72-88, 160-161; *Resmî Ceride*, 29 Mart 1926 ve no: 334; *DÛSTÛR*, 3. tertip, C. 7, 2. tabı, Ankara-1944, s. 655-657.

Belge 11
İttihâdçı âilelere Ermeni malı

31 Mayıs 1926 tarihli ve 882 no'lu

Ermeni suikast komiteleri tarafından şehîd edilen veya bu uğurda suver-i muhtelife ile dûçârı gadrolan rical'in âllelerine verilecek emlâk ve arâzî hakkında kanûn.

Mâdde 1- Ermeni suikast komiteleri tarafından şehîd edilen veya bu uğurda süveri muhtelifede ifnâyı (tüketme) hayât eden merbût cetvelde isimleri muharrer (yazılı) ricâlden her birinin nafakası üzerine vacip iken, terkettiği efrâdı âilesi mecmuuna, İcrâ Vekîlleri Heyeti karâriyle 20 bin liraya kadar kıymette **Ermeniler'den metrûk** (terk edilmiş) Emvâl-i (mallar) gayr-i menkule mütesâvîyen (eşit olarak) taksîm edilerek temlîk ve efrâdı âileden her birine hissesine isabet eden miktar için meccanen (parasız) tapu senedi itâ olunur (verilir). İşbu sûretle verilecek Emvâl-i gayr-i menkule 10 sene müddetle satılamaz.

Mâdde 2- Birinci mâdde mûcibince verilecek Emvâl-i gayr-i menkule bedelleri Emvâl-i metrûke hasılatından mahsûb olunur.

Mâdde 3- İşbu kanûn neşri tarihinden muteberdir.

Mâdde 4- İşbu kanûnun icrâsmda İcrâ Vekîlleri Heyeti memûrdur.

Ermeni suikast komiteleri tarafından şehîd edllen rlcâl

Talat Paşa
Cemâl Paşa
Cemâl Azmî Paşa
Bahattin Şâkir Bey
Cemâl Paşa'nın Yaveri Süreyyâ Bey

Cemâl Paşa'nın Yaveri Nusret Bey

Sâit Halîm Paşa

Muş Mutasarrıfı Servet Bey

Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey

Boğazlıyan Kaymakamı Kemâl Bey

Muhakemesinin hîn-i cereyânında firâr ve intihâr eden Dr. Reşit Bey

Erzincanlı Hafız Abdullah Bey[452]

452 *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, 2. devre, C. 25, 29-31 Mayıs 1926 tarihli görüşmeler, s. 601-605, 645-646, 680-682, 697, 728-729; *Resmî Ceride*, 27 Haziran 1926 ve sayı: 405; *DÜSTÛR*, 3. tertip, C. 7, Teşrinisani 1341-Teşrin-i evvel 1926, 2. tabı, Ankara-1944, s. 1439.

Belge 12

12 Eylül Bakanının 2001'de tekrar yayımlanan genelgesi

12 Eylül Bülend Ulnsu Hükûmeti Devlet Bakanı Şuayip Üşenmez'in **29 Haziran 2001 tarih 2001/7 no'lu olarak yeniden gönderilen genelgesi**

Genelge No: 2001/7

Genelge Tarihi: 29.06.2001

Konnsu: Mübâdil (değiştirilen), mütegayyip (kayboluuş), mufarakat (terkeden) ve firâri (kaçak) kişilerin taşınmaz malları.

MALİYE BAKANLIĞINA

İLGİ: 31.10.1983 tarih, 4-1-1-7/1456 sayılı genelge

İlgi genelge ile; mübâdil (değiştirilen), mütegayyip (kaybolmuş), mufarakat (terkeden) ve firâri (kaçak) kişilerin taşınmaz mallarının Devlete intikal ettiği, bu kayıtlar üzerinden herhangi bir tapu işleminin yapılmaması ve hiçbir bilgi, belge ve tapu kaydı verilmemesi gerektiği duyurulmuş olmasına karşın, Merkeze intikal eden olaylardan, bu konuda bazı aksaklıklar olduğu tesbîd edilmiştir.

Bilindiği üzere, 6 AĞUSTOS 1340 (1924) tarihinden önce ülkemizden firâr eden, kaybolan, ülkeyi terkeden, değişime tâbi tutulan ve o tarihte taşınmaz malının başında bulunmayan kişilerin gayr-i menkulleri (aynı tarihte vaz'-ı yed karârı olsun veya olmasın) Devletin uhdesine geçmiş bulunmaktadır.

Bu nedenle, bahsedilen nitelikte kişilere ait kayıtlar farklı tarihlerdeki kanün ve karâr-nâmeler gereği işleme tâbi kayıt niteliğini

kaybetmiştir. Tescil işlemleri tamamlanmamış olsa dahi tescilsiz iktisâb şeklinde Devletin uhdesine geçen bu gayr-i menkullerin eski mâlik ve mirasçıları Medenî Kanûnun 928 inci mâddesine göre "ilgili kişi" sayılamayacaklarından tapu kaydı verilmesi dâhil, hiçbir tapu işlem talebinin kabûl edilmemesi gerekir.

Bu itibârla; yabancı gerçek ve tüzel kişilerin 1924 yılı ve öncesine ait kayıtlar ile ilgili herhangi bir işlem talebinde bulunmaları halinde, öncelikle kayıt mâliklerinin mübâdil, mufarakat, firâri veya mütegayyip olup olmadığı mahalli mülki amirliklere başvurularak araştırılacaktır. Araştırma sonucunda kayıt mâlikinin bu kişilerden olmadığının anlaşılması halinde talep konusu Merkeze intikal ettirilecek (Yabancı İşler D. Bşk.) ve ta'lîmâta göre işleme yön verilecektir. Bahsedilen kişiler ile ilgili işlemlerde;

1) Gerçek veya tüzel kişilere, mübâdil, mütegayyip, firâri ve mufarakat edenlere ait tapu kayıtlarına ilişkin bilgi ve belge verilmesi de dâhil tapu işlem taleplerinin hiçbir şekilde karşılanmaması, taleplerinin Genel Müdürlüğe yönlendirmesi için bilgi vermekle yetinilmesi,

T.C.
BAŞBAKANLIK
TAPU VE KADASTRO GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
Yabancı İşler Dâiresi Başkanlığı

Sayı: B.02.0.0014/3.00-0694
Konu: .....

2) Kadastrosuna başlanılacak veya devâm eden çalışma alanlarında, sözü edilen kişilere ait tapu kayıtlarına dayalı olarak kayıt mâlikleri ve halefleri veya zilyedliğe istinâden bu kişiler adına herhangi bir tesbît yapılmaması, bunlara ilişkin yer gösterme veya benzeri talebe bağlı hiçbir işlemin karşılanmaması,

3) 6 Ağustos 1924 tarihi öncesi tesîs edilen kayıtlarla ilgili herhangi bir talep anında kaydın kadastroya tâbi tutulup tutulmadığı ile herhangi bir parsele uygulanıp uygulanmadığının araştırılarak, uygulanmış ise revizyonlarının yazılması, herhangi bir

parsele uygulanmamış ise kaydın kapatılması,

4) Mahkemelerin kayıt ömeği veya kaydın tesbîdine yönelik taleplerinde, kaydın kadastroya tâbi tutulup tutulmadığının, tâbi tutulmuşsa herhangi bir parsele revizyon görüp görmediğinin ve mâlik veya mirasçılarının mubadil, mufarakat, firârî veya müteğayyip kişilerden olup olmadığının sicil ve belgelere göre araştırılarak, bu husûslarda tesbîd edilen bilgilerin bir üst yazı ile ilgili mahkemeye bildirilmesi, gerekmektedir.

Ayrıca, kadastro çalışmaları sırasında **yabancı uyruklular** adına zilyedliğe dayalı gayr-i menkul tesbîdi yapılmadan önce konu merkeze intikal ettirilecek (Yabancı İşler D. Bşk.) ve verilecek ta'lîmâta göre işleme yön verilecektir.

İlgi genelge yürürlükten kaldırılmıştır. Bilgi edinilmesini, belirtilen esâslar dâiresinde işlem yapılmasını önemle arz ve rica ederim.

Prof. Dr. Şuayip ÜŞENMEZ
Devlet Bakanı

Dağıtım Gereği
Valilik ve Kaymakamlıklar
Tapu ve Kadastro Bölge Müdürlükleri
Tapu Sicil Müdürlükleri
Kadastro Müdürlükleri

Bilgi
Başbakanlık
Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği
Adalet Bakanlığı
Dışişleri Bakanlığı
İçişleri Bakanlığı
Mâliye Bakanlığı[453]

---

453 http://www.tkgm.gov.tr./ana.php?S.=genelgedetay&Id=249 ve http://haritapu.org/1/genelgeler/2001_7.htm.

Belge 13

Dağıtılan ve satılan mallara tapu

24 Mayıs 1928 tarih ve 1331 no'lu Kanûn
Mübâdil, gayr-i mübâdil, Muhâcir ve Sâireye Kanûnlarına Tevfikan Tefviz veya Âdiyen Tabsîs Olunan gayr-i menkul Emvâl-in Tapuya Rabtına Dâir Kanûn

Mâdde 1- Mübâdeleye tâbi abâlîye verilecek Emvâl-i gayr-i menkule hakkındaki 16 Nisan 1340 tarihli ve 488 numaralı kanûn ile 8 Teşrini-sani 1339 tarih ve 368 numaralı ve 13 Mart 1926 tarih ve 781 numaralı kanûnlarla kendilerine gayr-i menkul Emvâl tefviz (bedeli karşılığında gayr-i menkul verilmiş) ve icâr (kirâlanmış) muâmeleleri Dâhilîye ve mülga İskân Vekâletince alelûsul (usûlüne göre) tasdîk olunan mübâdillerin ellerindeki tefviz vesikalarına mukabil **tapu senedi verilir.**

Mübâdiller yed'indeki vesâiki tasarrufiyeden kıymetli tapulara mukabil kendilerine verilen veya verilecek olan Emvâl yüzde 50'den, kıymetsiz tapulara mukabil yüzde 40'dan ve tasfiye talepnamelerine müsteniden (delili olan) kefaletnamelere mukabil yüzde 20'den fazla olamaz.

Mâdde 2- Memleketinde mâl terketmiyen **mübâdillerle, gayr-i mübâdil, muhâcir, mültecî, aşîret efrâdı ve harîkzedelere** (evi ve eşyaları yanmış) iskân ve borçlanma kanûnları mûcibince âdiyen verilen gayr-i menkul Emvâl için itâ olunan **muvakkat tasarruf vesikaları tebdil edilerek** (değiştirilerek) ashâbı (sâhibi) nâmına ve Hazîne menfaatine birinci derece ipotekli **tapu senedi** verilir.

Mâdde 3- Bu kanûnun meriyeti tarihinden itibâren **altı ay zarfında** Emvâl tefevvüzü (gayr-i menkulun tasarruf hakkını

üzerine alan) için evrakı müsbiteye müsteniden (evrakla ispat eden) mürâcaatta bulunmayan (ama başvuru yapmayan) mübâdillerin mürâcaatları mesmu değildir (kabûl edilemez).

Ancak bu müddet zarfında Muhtelit Mübâdele Komisyonuna mürâcaat etmiş olanların mübâdillikleri mezkûr komisyonca bilâhara karârlaştırıldığı takdirde bu mâdde hükmü karâr tarihinden başlar.

Mâdde 4- Tapu ve vergi **kıymetleri 2.000 lira ve mukadder (yazılı) kıymetleri 10.000 liraya kadar olan gayr-i menkul Emvâl-i** valilerin tasdîkına iktiran etmek (valiye tasdîk ettirmek) şartiyle vilâyetin **tefviz komisyonları** sûreti katiyede tefvize mezûn olup bu sûretle tefviz olunan Emvâl tapuya rabt olunur. Daha ziyade kıymeti hâiz olan Emvâl-in sûreti katiyede tefvizi ve tapu senedinin itası Dâhilîye Vekâletinin tasdîkına mütevakkıftır (bağlıdır).

Mâdde 5- İşbu kanûnun meriyeti tarihinden itibâren **mübâdillere ait muamelâtın bir sene zarfında** ikmali mecburidir. Ancak üçüncü mâddenin son fıkrasında mezkûr eşhâsa ait muamelât muhtelit komisyon karârı tarihinden muteberdir.

Mâdde 6- Mübâdeleye tâbi eşhâstan metrûk olanlar hariç olmak üzere bilûmum (tüm) Emvâl-i metrûkenin bu kanûnun meriyeti tarihine kadar tefviz edilmiş (bedeli karşılığı verilmiş) veya edilmek (verilmek) üzere bulunmuş olanlardan maâdası (başkası) **Hazînei Mâliyeye intikal eder.**

Mübâdeleye tâbi eşhâsa ait olup da şimdiye kadar usûlü dâiresinde tefviz veya tahsîs olunmıyan Emvâlden harâbeye dûçâr olacağına (harâb durumuna geleceğine) Dâhilîye Vekâletince karâr verilen Emvâl, **gayr-i mübâdil eşhâsa ait iken** hasb-el-lüzûm iskân emrine verilmiş olan Emvâle mahsûben kezâlik **Hazînei Mâliyeye** devrolunur.

Mâdde 7- 13 Eylül 1331 ve 15 Nisan 1339 tarihli **kanûnlara tevfikan** (uygun olarak) **vaz'-ı yed edilmiş** (el konulmuş) **ve edilecek** Emvâl-i gayr-i menkule gerek mübâdillere tahsîs ve tefviz edilmiş (bedeli karşılığında verilmiş) olsun gerek Hazîne uhdesinde bulunsun **bükmen tahakkuk edecek** (belirlenecek) müstahiklerine (hak kazanmış kişilere) **îâde edilmeyip** ancak kıymet-i

mukaddereleri (belirlenmiş yazılı bedeli) **15 Nisan 1341 tarihli kanûna** tevfikan Hazînei Mâliyeden tesviye olunur (Mâliye Hazînesince ödenir).

Mâdde 8- Bu kanûna tevfikan verilecek tapu senetleri için **harç ve damga ve diğer rüsûm istîfâ olunur (ödenir).**

Ancak mübâdillerin bizzât ikametlerine mahsûs meskenlerine ait harç damga ve diğer resimler üç senede ve üç taksitle tahsîl edilir. Bu tecil tapu senetlerinin derhâl itasına mâni olamaz.

Mâdde 9- Müttefevvizlerin (taşınmaz malları alan kişilerin) uhdelerinde bulunduğu (üzerine aldığını) bataahhütname (taahhüt kağıdıyla, üstlendiğini belirten kağıtla) beyân eyledikleri Emvâl o miktarda olmadığı veyahut aslen uhdelerinde Emvâl-i gayr-i menkule bulunmadığı 5 sene zarfında tahakkuk edenlerin istihlaklarından fazla miktarı Emvâl-i sâiresinden ve vefatı halinde veresesinden ve varsa kefillerinden istirdâd ve Dâhilîye Vekâletinin işariyle (yazısıyla) tapuları iptal olunacağı gibi bunlar hakkında 16 Nisan 1340 tarih ve 488 numaralı kanûnun dördüncü mâddesi ahkâmı tâtbîk olunur.

Mâdde 10- 16 Nisan 1340 tarih ve 488 numaralı kanûnun yedinci mâddesi ile 14 Kanûn-sani 1926 tarih ve 716 numaralı Borçlanma Kanûnun beşinci mâddesinin son fıkrası mülgadır.

Mâdde 11- Bu kanûn-ı 1 Temmuz 1928 tarihinden muteberdir.

Mâdde 12- Bu kanûnun ahkâmını icrâya İcrâ Vekîlleri Heyeti memûrdur.[454]

* * *

18 Mart 1929 tarih ve 142 no'lu tefsir

24 Mayıs 1928 tarih ve 1331 numaralı kanûnun 6'mcı mâddesinin tefsiri

---

454 *DÜSTÛR*, 3. tertip, C. 9, Kasım 1927-Ekim 1928, 2. baskı, Ankara-1948, s. 732-734; *Resmî Gazete*, 30 Mayıs 1928 tarih ve no: 902; *TBMM ZC*, 3. devre, C. 4, 24 Mayıs 1928 oturumu, s. 354-355.

28 (24 olacak) Mayıs 1928 tarih ve 1331 numaralı kanûnun (6) ıncı mâddesinde mevcûd **(Bu kanûnun mer'iyet tarihine kadar tefvîz edilmiş veya edilmek üzere bulunmuş)** kaydı, mer'iyet tarihine kadar istihkaka müsteniden (dayanarak) vâkı mürâcaatların tevsîk (doğruluğunu belgeyle ispatlayan) ve tesbit safhalarını geçirmiş ve yalnız tefvîz komisyonunun karârına iktirânı kalmış olması (yaklaşması) lüzûmunu ifâde eder.[455]

* * *

23 Mart 1929 tarih ve 1407 no'lu

Mübâdil, gayr-i mübâdil, Muhâcir ve Sâireye Kanûnlarına Tevfikan Tefviz veya Âdiyen Tahsîs Olunan gayr-i menkul Emvâl-in Tapuya Rabtına Dâir 24 Mayıs 1928 tarih ve 1331 numaralı kanûna müzeyyel (ek) kanûn

Mâdde 1- 13 Mart 1926 tarihli kanûnun neşrinden evvel **harîkzede ve mültecî sıfatiyle kanûn-ı istihkaklarına binâen mübâdeleye tâbi eşhâstan metrûk evlere resmen iskân yapılmış** olanlardan hükûmetçe 30 Mayıs 1928 tarihine **kadar mütagayyip (kaybolan) eşhâsa ait evlere nakledilen** ve tefviz muâmelesi icrâ edilmiş veya edilmek üzere bulunmuş olanların işgal etmekte bulundukları binâlar Borçlar Kanûnun mûcibince kendilerine temlîk olunur (verilir).

Mâdde 2- Bu kanûn neşri tarihinden muteberdir.

Mâdde 3- Bu kanûnunu icrâsında Dâhilîye ve Mâliye vekîlleri memûrdur.[456]

* * *

455 *DÜSTÛR*, 3. tertip, C. 10, 2. baskı, Ankara-1953, Teşrinisani 1928-Teşrin-i evvel 1929, s. 291; *Resmî Gazete*, 26 Mart 1929 ve no: 1151.

456 *DÜSTÛR*, 3. tertip, C. 10, Teşrinisani 1928-Teşrin-i evvel 1929, 2. baskı, Ankara-1953, s. 292; *Resmî Gazete*, 30 Mart 1929 ve no: 1154.

2 Haziran 1929 tarih ve 146 no'lu tefsir

1331 numaralı kanûnun 7'inci mâddesi tefsiri

28 (24 olacak) Mayıs 1928 tarih ve 1331 numaralı temlîk Kanûnunun yedinci mâddesi ile **13 Eylül 1331 ve 15 Nisan 1339 tarihli kanûnlara tevfikan vaz-ı yed edilmiş olunan ve edilecek olan Emvâl-i gayr-i menkule** Hazîne nânuna kaydedilmiş hükmünde olduğu ve ashâbmm (sâhibinin) bunların ancak 1331 senesi ibtidâsındaki (başındaki) kıymet-i mukayyedleri üzerinden hakları mahfuz (saklı) tutulduğu cihetle bu Emvâl-in bilahâra ister muhtelif kanûnlar mûcibince tahsîs, tefvîz edilmiş, ister satılmış veya Hazîne uhdesinde muhafaza edilmiş olsun 13 Eylül 1331 ve 15 Nisan 1339 tarihli kanûnların tâtbîki aleyhine Şûrayı Devletçe (Danıştay) bir hüküm verilmedikçe **ashâbına aynen iâdesi imkânı kanûn-ı olmadığı gibi** 28 Mayıs 1928 tarihli kanûn-ı gerek neşrinden evvel, gerek neşrinden sonra hükmen tahakkuk etmiş veya edecek müstehaklarına (hak etmişlerine) da aynen iâdesine cevaz verilmeyerek ancak ashâbına veya hükmen tahakkuk eden veya edecek olan müstahaklarına bu Emvâl-in 15 Nisan 1341 tarihli kanûna tefvikan 1331 senesi ibtidâsmdaki (başlangıcındaki) kıymet-i mukayyedelerinin verilmesi ve bunda da 15 Nisan 1341 tarih ve 622 numaralı kanûn ahkâmına nazarı itibâra alınması maksuttur (istenmektedir).[457]

457 *DÜSTÛR*; 3. tertip, C. 10, Teşrinisani 1928-Teşrin-i evvel 1929, 2. baskı, Ankara-1953, s. 921; *Resmî Gazete*, 8 Haziran 1929 ve no: 1210.

Belge 14

İttihâdçı Tasfiye Kanûnu 1961 Anayasasına uygundur

ANAYASA MAHKEMESİ KARARI
Resmî Gazete tarih/sayı:31.7.1963/11468
Esâs No: 1963/41
Karâr No: 1963/94
Karâr Tarihi: 22/4/1963

İtirâzda bulunan : Danıştay Sekizinci Dâiresi

İtirâzın konusu : 13 Eylül 1331 tarihli (Âhar mahallere nakledilen eşhâsın Emvâl ve düyün ve matlûbâtı metrûkesi hakkındaki) geçici kanûnla bu kanûnun bazı mâddelerinin ve 20 Nisan 1338 tarihli Emvâl-i metrûke kanûnunu değiştiren 15 Nisan 1339 tarihli ve 333 sayılı kanûnun Anayasa'nın 10, 11 ve 36 ncı mâddelerine aykırı olduğu ileri sürülmüştür.

Olay: Boğos Urkapyan tarafından annesi ölü Andon kızı Maryam Urpakya'nın 1 Mart 1942 tarihine kadar İstanbul'da oturduğu ve bu tarihte Pangaltı'da Çimen Sokak 51 numaralı evde öldüğü hâlde yetersiz bir tahkikata dayanılarak firârî ve mütegayyip eşhâstan sayılıp sâhibi bulunduğu Üsküdar İcadiye Mahâllesindeki taşınmaz malının Vakıflar İdâresince vaz'-ı yed olunarak **1952 tarihinde Çevri Usta Vakfı nâmına tescil edildiği iddiasiyle** vaz'-ı yed işleminin ve tescil muâmelesinin iptaline karâr verilmesi için Danıştay'da açılan dâva üzerine, Danıştay Sekizinci Dâiresince hâlen yürürlükte bulunan ve Emvâl-imetrûke mevzûatı adı verilen **13 Eylül 1331 tarihli kanûnla 15 Nisan 1339 tarihli 333 sayılı kanûnun** Anayasa'nın 36 ncı mâddesinde yer alan mülkiyet ve miras haklarını kökünden kaldırdığı ve yine Anayasa'nın 10 ve 11 inci mâddelerine aykırı bulunduğu cihetle

bu husûstaAnayasa Mahkemesince bir karâr verilmesi için, Anayasa'nın 151 inci ve Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usûlleri hakkındaki 44 sayılı Kanûnun 27 nci mâddelerine dayanılarak dâvanın durdurulmasına ve dosyanın Anayasa Mahkemesine gönderilmesine karâr verilmiştir.

İnceleme: Anayasa Mahkemesi İçtüzüğünün 15 inci mâddesi uyarınca yapılan ilk incelemede, dâva ve cevap dilekçeleriyle Danıştay Kanûn Sözcüsünün düşüncesi ve dâva ile ilgili kâğıtların incelenmesine lüzûm görüldüğünden bunlarla birleştirilerek gönderilmesi için dosyanın Danıştay'a geri çevrilmesine 21/11/1962 tarihinde karâr verilmiş ve Danıştay Başkanlığınca, sözü geçen kâğıt örnekleri ile birlikte dosyanın 14/2/1963 tarihinde Anayasa Mahkemesine gönderilmesi üzerine yapılım incelemede, itirâzın, Anayasa'nın 151 ve 44 sayılı kanûnun 27 nci mâddelerine uygun olduğu görüldüğünden esâsın incelenmesine dâir verilen 20/2/1963 tarihli karâr üzerine düzenlenen rapor Danıştay 8 inci Dâiresinin karârı ve ekleri kâğıtlarla bahse konu Emvâl-i metrûke mevzûatı, Anayasa'nın ilgili hükümleriyle Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu raporu ve görüşme tutanakları okunduktan sonra gereği görüşülüp düşünüldü.

Gerekçe

1- Önce, itirâzın konusu olan 13 Eylül 1331 tarihli geçici kanûnla 15 Nisan 1339 tarihli ve 333 sayılı kanûnun bugün için ne gibi durumlarda uygulanmalarının mümkün bulunduğunun araştırılması gereklidir.

Gerçekten Ortodoks dinînden olan Türk tebaası Rumların malları hakkında sonradan Yunan Hükûmeti ile yapılan çeşitli andlaşmalarda özel hükümler kabûl edilerek bu kanûnların dışma çıkarılmış olmaları bakımından haklarında artık anılan kanûnların uygulanması söz konusu değildir.

Bunların dışmda kalan ve yukarıda adı geçen kanûnların kapsamına giren Türk Tebaası hakkında ise, **6 Ağustos 1340 gününde yürürlüğe konulan Lozan Andlaşmasında** özel hükümler bulunduğundan, o tarihten sonra ihtiyar edecekleri hareketleri ve fi'lî durumları ne olursa olsun bu kanûnların uygulanmasına imkân

yoktur. Ancak bunlardan Lozan Andlaşmasının yürürlüğünden önce firârı veya mütegayyipe girmiş olanlar hakkında söz konusu kanûnların uygulanması gerekeceğinden şüphe edilemez.

Zira gerek 13 Eylül 1331 tarihli geçici kanûnun, gerekse 15 Nisan 1339 tarihli ve 333 sayılı kanûn hükümlerinin koyduğu esâs bu kanûnlarda yazılı şekillerde firâri ve mütegayyip bulunan veya başka yerlere naklolunan şâhısların bu hallerinin vuku bulduğu anda, taşınmaz mallarının, ilgisine göre Mâliye veya Evkaf Hazînelerinin mülkiyetine otomatik bir sûrette geçmiş bulunacağı yolundadır.

Bu yön 13 Eylül 1331 günlü geçici kanûnun 1 inci ve değişik 2 nci mâddelerinin açık ifâdelerinden anlaşıldığı gibi, bilâhare yürürlükten kaldırılmış bulunan 1331 sayılı kanûnun 7 nci mâddesinin yorumlanmasına dâir olan 2/6/1929 tarih ve 146 sayılı kararda (13 Eylül 1331 ve 15 Nisan 1339 tarihli kanûnlara tevfikan vaz'-ı yed olunan ve edilecek olan Emvâl-i gayr-i menkule hazîne nâmına kaydedilmiş hükmünde olduğu ...) belirtilmek sûretiyle kanûn koyucu tarafından da açıkça ifâde edilmiş ve bu kanûnun uygulama şekillerini gösteren 29/5/1339 tarihli ve 2455 sayılı yönetmeliğin 3 üncü mâddesinde de "15 Nisan 1339 tarihli kanûnun 6 ncı mâddesinde zikr olunan eşhâstan metrûk Emvâl-i gayr-i menkule tarihi mezkûrdan itibâren Mâliye ve Evkaf hazînelerinin uhdei tasarruflarına geçmiştir" denilmek sûretiyle kanûn hükümlerinin o tarihlerdeki anlayış tarzı da kesin bir sûrette ortaya konulmuş ve o zamandanberi de tâtbîkat bu yolda cereyân edegelmiştir.

Bu esâsa göre, 6 Ağustos 1340 tarihinden önce fi'lî bir sûrette yukarıda yazılı durumlara girmiş bulunan şâhıslar hakkında yapılan ve bundan sonra, da yapılacak olan muâmele; bunların mallarının, bu durumlara düştükleri tarihte Hazîne veya Vakıflar İdâresi uhdesine geçmiş olup olmadığının tesbiti için o tarihlerde firâri veya mütegayyip veya âhar mahalle naklolunan kimselerden olup olmadıklarının tâyini maksadıyle girişilen araştırmalarla, tesîs olunan idarî işlemlerden ibârettir. Bu işlemlerin bir safhası olarak sık sık adı geçen (vaz'-ı yed muâmelesi) veya (vaz'-ı yed kan) bu gibi gayr-i menkullerin mülkiyetinin Mâliyeye veya

Vakıflar idâresine intikalini sağlayan hukukî ve kanûnî bir unsur olmayıp, idârece bahis konusu şahsın firârî, mütegayyip veya âhar mahalle nakledilen kimse olup olmadığının tesbiti için yapılan araştırmalar sonunda varılan neticeyi ve bu şahsa ait olup da kanûn gereğince Hazîne veya Vakıflar idâresine intikal etmiş bulunan gayr-i menkullerin cins ve yerlerini topluca ifâde ve vukuatı hülâsa için, tutulan bir usûl gereğince, yazılan bir yazıdan ibârettir. Yukarıda da belirtildiği üzere böyle bir usûl tutulması idârece ihtiyar edilmemiş olsa veya bu usûle rağmen dosyasında böyle bir yazı bulunmasa dahi kanûnda belirtilen duruma düşen şâhısların mallarının bu duruma düştükleri tarihte, Hazîne veya Vakıflar İdâresine kanûn gereğince geçmiş olduklarının kabûl edilmesi zarurîdir.

Binâenaleyh Lozan Andlaşmasının yürürlüğe girdiği 6 Ağustos 1340 tarihinden önce firârî ve mütegayyip duruma giren veya başka mahalle nakledilmiş bulunan bir kimsenin mallarının mülkiyeti, bu duruma girdiği tarihten itibâren, dosyasında o tarihte alınmış bir vaz'-ı yed karârı olsun, olmasın, ilgisine göre Mâliye veya Evkaf uhdesine kanûn uyarınca geçmiş bulunmaktadır.

Bu itibârla böyle bir şahsın, firârî veya mütegayyip olup olmadığının tesbiti işine 6 Ağustos 1340 tarihinden evvel başlanmamış ve bu tarihten Önce bir vaz'-ı yed karârı verilmemiş olması, esâsen bu tarihten önce kanûn gereğince ilgili hazîne uhdesine geçmiş olan mallarının hukukî durumu üzerinde hiçbir etki yapamaz.

Bu balamdan 6 Ağustos 1340 tarihinden evvel başka yere nakledilmiş veya firâr veya tegayyüb eylemiş bir kimsenin malı, bu tarihten evvel Hazîneye veya Vakıflar idâresine bir kanûnla geçmiş bulunduğundan, bu tarihten sonra bu durumun belirtilmesi maksadiyle yapılan işlemler, gayr-i menkul mülkiyetinin bu idârelere geçirilmesini değil, vaktiyle tahakkuk etmiş bulunan intikal muâmelesinin belirtilmesi amacını gütmektedir.

Aksi düşünce, yani 6 Ağustos 1340 tarihinden Önce firârî veya mütegayyip duruma girmiş olduğu hâlde malları üzerinde her nasılsa idarî işlemlere başlanmamış bulunan kimseler hakkında Lozan Andlaşmasının yürürlüğe girdiği tarihten sonra artık

Emvâl-i metrûke kanûnlarının uygulanamayacağı düşüncesi, yürürlüğe girdiği tarihten sonraki hâdiselere uygulanması gereken andlaşma hükümlerinin, yürürlükten evvelki olaylara da sari olduğunun kabûlü ve bunun sonucu olarak da Mâliye ve Vakıflar hazînesinin daha önce iktisâb etmiş olduğu mülkiyet hakkının iptal edilmesini icap ettirir ki, böyle bir hal, kanûnların yürürlüğü [girme] konusundaki hukukî esâslarla bağdaştırılamaz.

6 Ağustos 1340 gününden sonra firâr veya tegayyüb etmiş bulunanlara gelince

Lozan Andlaşmasının yürürlüğe girdiği 6/8/1340 gününden sonra vukua gelen ve Emvâl-i metrûke kanûnlarınca ön görülen fiil ve hareketlere bu kanûnların uygulanmasına imkân kalmamıştır. Nitekim 17/7/1927 günlü ve 5451 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı da bu esâsları böylece tesbit ve tâtbîk etmiş bulunmaktadır.

Bu itibârla Emvâl-i metrûke mevzûatının, 6 Ağustos 1340 tarihînden evvel tekevvün etmiş firâr veya tegayyüb olaylarının usûlü dâiresinde bugün tesbiti halinde, uygulanması tâbiî ve zarurî bulunmaktadır.

Bu cümleden olarak Medenî Kanûnun yürürlüğünden önceki ölüm ve evlenme olayları dolayısiyle zamanında yürürlükte olan hükümlerin bugün için uygulanmakta olması, kanûnun daha iyi canlandırılabilmesi bakımından örnek olarak gösterilebilir.

Bu sebeplerle söz konusu 13 Eylül 1331 günlü geçici kanûnla 15 Nisan 1339 günlü ve 333 sayılı kanûnun, 6 Ağustos 1340 gününden önceki firâr, tegayyüb veya başka yere nakil olayları dolayısiyle hâlen uygulanmalarının mümkün bulunduğu gerekçede oy çokluğu, esâsta oy birliği ile karârlaştırılmıştır.

2- Danıştay Sekizinci Dâiresi söz konusu iki kanûnun tümünün Anayasa'ya aykırılığını ileri sürmüştür.

Yukarıda yapılan açıklamadan da anlaşılacağı üzere davacı hakkında uygulanan hükümlerin iki kanûnun bütün mâddeleri olmayıp 15 Nisan 1339 günlü ve 333 sayılı kanûnun 6 ncı mâddesi ve bu mâdde delaletiyle 13 Eylül 1331 günlü geçici kanûnun 1 ve 333 sayılı kanûnla değiştirilen 2 nci mâddeleridir.

Anayasa'nın 151 nci mâddesi ile Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usûlleri hakkındaki 44 sayılı Kanûnun 27 nci mâddesinde mahkemelerce bakılmakta olan bir dâva sebebiyle uygulanacak kanûn mâddelerinin Anayasa'ya aykırı görülmesi halinde Anayasa Mahkemesine itirâzda bulunulabileceği kabûl edilmiş olduğuna, Danıştay'da açılmış bulunan bu dâvada ise söz konusu kanûnların bütün hükümlerinin değil, sadece yukarıda işaret edilen hükümleri uygulanacağına göre Danıştay 8 inci Dâiresince yapılan itirâzın, 13 Eylül 1331 günlü kanûnun 1 inci mâddesi ile değişik 2 nci mâddesine ve 15 Nisan 1339 günlü ve 333 sayılı kanûnun 6 ncı mâddesine hasren incelenmesi gerektiği oy birliği ile karârlaştırılmıştır.

3- Davacının 29 Eylül 1962 günlü dâva dilekçesinde dâvanın konusu Boğos Urpakyan'ın (Nerede olduğunun bilinmediği yolundaki kifâyetsiz bir tedkike istinâden firâri ve mütegayyip eşhâstan addedilerek) malları üzerinde Cevri Usta Vakfı adına yapılan (vaz'-ı yed işleminin ve tescil muâmelesinin), adı geçenin firâri mütegayyip eşhâstan olmadığı cihetle (iptaline) karâr verilmesi şeklinde belirtilmiş bulunmakta isede tapudaki tescil muâmelelerinin iptali işlemi, idarî dâvaya konu teşkil edemeyeceğinden Danıştay'da açılnuş bulunan dâvanın, davacının murisinin [varisinin] firâri ve mütagayip bir şâhıs olarak kabûl edilmesi yolundaki idarî işleme yöneltilmiş sayılması zaruri bulunmakta ve sonuç olarak firâr ve tegayyübü tesbit eden idarî işlemin iptali dâvası söz konusu olmaktadır.

Zira olayda söz konusu malın mülkiyeti, Vakıflar İdâresine bir idarî tasarruf sonucu geçmiş olmayıp, firâr ve tegayyübün sonucu olarak ve kanûn hükmü ile geçmiş bulunmaktadır.

Olayda, idarî dâva konusu tasarruflar ise, firâr ve tegayyübün tesbiti amacı ile yapılan işlemlerle bu işlemlere dayanan ve ilgilinin (Firâri) veya (Mütegayyip) kişi olduğunu belirten karârdır.

Sözü edilen 13 Eylül 1331 tarihli geçici kanûnun 1 ve değişik 2 nci mâddeleri ile 15 Nisan 1339 tarihli kanûnun 6 ncı mâddesinin, Türk vatandaşı şâhısların ne gibi hallerde firâri veya mütegayyip sayılacaklarına dâir olan hükümlerinde ise Anayasa mâddelerine aykırılık arzeden bir husûs mevcûd değildir. Zira

Anayasa'da, yurdu, Birinci Dünya Harbinin buhranlı zamanlarında terketmiş bulunan Türk tebaasının, firârî veya mütegayyip şâhıs sayılmalarına engel olabilecek herhangi bir hüküm yoktur.

Dâvacının miras bırakanına ait malın mülkiyetinin, Evkaf Hazînesine geçmesi, adı geçenin 6 Ağustos 1340 tarihinden önce firârî veya mütegayyip durumda bulunduğunun sabit olması sortiyle, firâriliğin veya tegayyübün vukuu ânında, yukarıda açıklanan kanûn hükümleri gereğince başka bir işleme lüzûm kalmaksızın tamamlanmış olacağından kanûn hükmü ile ve yıllarca Önce meydana gelmiş bir hukukî sonucun idarî yargıya konu teşkil etmesi mümkün değildir. Bu bakımdan sözü geçen hükümlerde Anayasa'ya aykırılık olup olmadığının araştırılmasına yer bulunmamaktadır.

Sonuç

13 Eylül 1331 günlü geçici kanûnun 1 ve değişik 2 nci mâddeleriyle 15 Nisan 1339 günlü ve 333 sayılı kanûnun 6 ncı mâddesi hükümlerinin Danıştay'da açılmış bulunan dâvanın konusu bakımından **Anayasa'ya aykırı olmadığına,** Başkan Sünuhi Arsan ve üyelerden Rifat Göksu, İsmail Hakkı Ülkmen, Şemsettin Akçoğlu, İbrahim Senil ve Lûtfi Ömerbaş'ın muhalefetleri ile ve oy çokluğu ile 22/4/1963 gününde karâr verildi.

Başkan: Sünuhi Arsan

Başkanvekili: Tevfik Gerçeker

Üyeler: Rifat Göksu, İ. Hakkı Ülkmen, Lütfi Akadlı, Şemsettin Akçaoğlu, İbrahim Senil, İhsan Keçecioğlu, Salim Başol, Celâlettin Kuralmen, Hakkı Ketenoğlu, Ahmet Akar, Muhittin Gürün, Lütfi Ömerbaş, Ekrem Tüzemen

Muhalefet şerhi

A- Usûl bakımından

1- Danıştay 8 inci Dâiresinin bakmakta olduğu dâvanın mevzuu, davacının - firârî olmadığını îddia ettiği - murisine ait gayr-i

menkula Emvâl-i metrûke kanûnları gereğince tâtbîk olunan (vaz'-ı yed muâmelesi) ile vakfı adına yapılan (Tescil) in iptalidir.

Dâvaya bakan Dâire, firâriilik vesâire sebepleriyle bir kimsenin malına elkonulmasını Anayasa'ya aykırı görmüş; Emvâl-i metrûke kanûnları diye anılan 13 Eylül 1331 ve 15 Nisan 1339 tarihli kanûnların iptali gerektiği kanaatiyle mahkememize başvurmuştur.

Yapılan inceleme sonunda

a) Bu kanûnların, taalîûk ettikleri hâdiselerde hâlen uygulanması gerektiğine;

b) İncelemenin, dâva ile ilgili 15 Nisan 1339 tarihli ve 333 sayılı kanûnun 6 ncı mâddesiyle bu mâddenin atıfta bulunduğu 13 Eylül 1331 tarihli geçici kanûnun 1 inci ve değişik 2 nci mâddelerine hasredilmesine oybirliğiyle karâr verilmiştir.

Dâva, Emvâl-i metrûke kanûnlarının tâtbîkatından doğmuştur.

Danıştay 8 inci Dâiresinin, bu hâdisede, Emvâl-i metrûke kanûnlarının yukarıda yazılı mâddelerine göre hüküm tesîs edeceği mahkememizce kabûl edildiğinden mürâcaat, 22/4/1962 tarihli ve 44 sayılı kanûnun 27 nci mâddesinin 1 numaralı bendine uygundur. O hâlde, Emvâl-i metrûke kanûnlarının uygulanması mümkün görülen ve iptali istenen bu hükümlerinin Anayasa'ya uygun olup olmadığı hakkında mahkememizin bir karâra varması zaruridir.

Halbuki böyle olmamış; dâva konusu, çoğunlukla, (firâriliğin veya tegayyübün tesbitine matuf idari işlemin iptali) şeklinde kabûl edilmiş; gene çoğunlukla (gayr-i menkul mülkiyetinin Evkaf Hazînesine geçmesi keyfiyetinin idarî dâva konusu olamıyacağı) kanaatine varılmış ve itirâzın reddine dâir hüküm bu sebeplere istinâd ettirilmiştir.

Evvelâ: Dâvanın konusunu tâyin etmek davacıya aittir. Dâva bu konu içinde tedkik edilip karâra bağlanır,

Dâva (vaz'-ı yed ve tescil muâmelelerinin iptali) talebiyle açılmıştır. Danıştay'da (vaz'-ı yed ve tescil muâmelelerine mesnet olan iki kanûn hükmünün Anayasa'ya aykırılığı) sebebiyle mahkememize başvurmuştur. Her iki kanûnun yürürlükte olduğu

kabûl ve Danıştay'ın bu kanunların hangi hükümlerini tâtbîkedebileceği tâyin edildikten sonra varılabilecek karâr, bu hükümlerin -iddia edildiği gibi Anayasa'nın 10, 11 ve 36 ncı mâddelerine aykırı olup olmadığım halleden bir karâr olabilir.

Saniyen: Dâvanın, Danıştay'ın görevine giren bir dâva olup olmadığını araştırmak da mahkememize düşmez. (gayr-i menkul mülkiyetinin Evkaf Hazînesine geçmesi keyfiyeti idarî dâva konusu olamaz) gerekçesiyle mahkememiz, işin esâsını tedkik etmekte olduğu anlaşılan Danıştay yerine geçerek görev konusunu halletmiş olmaktadır.

Mahkememizin, görev konusundaki düşüncesi ne olursa olsun Danıştay'daki (vaz'-ı yed ve tescil muâmelelerinin iptali) dâvası bu mevzuu içinde bir karâra bağlanmak lâzımdır. Halbuki, mahkememizce verilen karâr, Danıştay'ın (geciktirici mesele) saydığı (Anayasa'ya aykırılık) konusunu tedkiksiz bırakmıştır.

Kaldı ki, aşağıda izah edilecek sebeplerle, çoğunluk mütâlaasının kanûn hükümlerine de uygun düşmediği kanaatindeyim.

2- a) 15 Nisan 1339 tarihli ve 333 sayılı kanûnun 6 ncı mâddesinde de, 13 Eylül 1331 tarihli kanûn-ı muvakkatin 1 inci ve 2 nci mâddelerinde de (firâriliğin veya tegayyübün tesbiti) nin nasıl yapılacağı hakkında bükûm yoktur. Halbuki karârda (bu mâddelerin, Türk vatandaşı şâhısların ne gibi hallerde firâri veya mütegayyip sayılacaklarına dâir olan hükümlerinde Anayasa mâddelerine aykırılık arzeden bir husûs mevcûd değildir) gerekçesi yer almaktadır, incelenen mâddelerde bulunmayan (firâriliğin veya tegayyübün tesbiti işlemleri) ni dâva konusu diye kabûl edip Anayasa'ya aykırılığını veya uygunluğumu karâra bağlamakta isabet görmemekteyiz.

b) Çoğunluk: (firâri ve mütegayyip şâhısların gayr-i menkûllerinin, bu hallerinin vuku bulduğu anda, Emvâl-i metrûke kanûnları gereğince Mâliye ve Evkaf Hazînelerinin mülkiyetine geçtiği), (vaz'-ı yed muâmelesinin veya vaz'-ı yed karârının, mülkiyetin intikalini sağlıyan hukukî ve kanûnî bir unsur olmadığı) kanaatindedir.

Halbuki, her iki kanûn, kendiliğinden hukukî netice yaratacak nitelikte değildir. Âhar mahallere nakledilenler, bulundukları

yerlerden tegayyüb, müfârekat veya firâr edenler belli olmadıkça; bu durumları tahkikatla tesbit ve terkettikleri mallar tâyin edilmedikçe ve vaz'-ı yed karârı verilip tâtbîk edilmek ve aynı karâra tevfikan tapuda Hazîneler adına tescil muâmelesi yaptırılmak sûretiyle bu gibi şâhısların mallarıyle olan hukukî rabıtaları kesilmedikçe mülkiyetin intikali bahis konusu olamaz. Zira, mülkiyetin naklini temin edecek mevzûat uygulanmış değildir. Gerek 24/5/1928 tarihli ve 1331 sayılı kanûnun 7 nci mâddesinde gerekse bu mâddeye ait 146 sayılı tefsirde (vaz'-ı yed edilmiş ve edilecek mallar) tâbirlerinin kullanılmış olması da. Emvâl-i metrûke kanûnlarının tâtbîkatının ancak vaz'-ı yed karârı ve muâmelesiyle tezahür ettiğini açıkça göstermektedir. Ehemmiyetli olan cihet mülkiyetin intikal edip etmediğidir, intikalin hangi tarihte vuku bulmuş sayılacağı - Danıştay'daki dâva konusuna göre- tâli bir meseledir.

c) Vaz'-ı yed muâmelesinin, mülkiyetin intikalinin lüzûmlu bir şartı olduğu, Yunanistan ile yapılan mukavelenameler hükümlerinden daha açık bir sûrette anlaşılmaktadır.

1725 sayılı kanûnla tastik edilen mukavelenamenin 12, 25 ve 28 inci mâddeleri gereğince Rumlara ait bazı malların tam mülkiyetinin Türk Hükûmetine geçeceği kabûl edilmiştir. Ancak, mukavelenin yürürlüğe girdiği tarihte işgal edilmemişse vaz'-ı yed olunması Muhtelit Mübâdele Komisyonun tedkik ve tasvibinden sonra kaabil olacak; komisyonun faâliyeti bittikten sonra hiçbir vaz'-ı yed yapılamayacaktır.

2374 sayılı kanûnla tastik edilen mukavelenamenin 2 nci mâddesinde de, Hükûmetimizce fi'len işgal edilip iâdesi Muhtelit Mübâdele Komisyonu karârına iktiran mallar hariç olmak üzere komisyon dağıldıktan sonra - malların avdet hakkından mahrûm olanlara (yani firâri Rumlara) aidiyeti sabit olsa bile - hiçbir vaz'-ı yed, işgal veya takyidi tedbir muâmelesine tevessül edilemiyeceği yazılıdır.

Her iki mukavelenamede de intikale ait açık hükümler vardır. Fakat bu hükümlere uyularak bir işgal veya vaz'-ı yed yapılmadıkça, diğer tâbirle mukavelenameler hükümleri fi'len uygulanmadıkça mülkiyetin intikali bahis konusu değildir.

Bütün bu sebeplerle, vaz'-ı yed muâmelesinin ve bunun neticesi olarak Vakıflar idâresi nâmına yapılan tescilin iptali taleplerinin dâva konusu yapılmasının kanûnlara uygunluğunu kabûl etmek zaruridir.

3- Mülkiyetin akitle, kanûn-ı medeni 633 üncü mâddesinde yazılı sebeplerle veya kanûnla intikâl etmesi arasında bir fark yoktur. Eski mâlik, kanûn-ı mâddenin 933 üncü mâddesine dayanarak (tescilin terkini) ni istiyebilir.

Bir mala (sâhibi firâridir) diye vaz'-ı yed edilip Hazînelerden biri adına tescil yapılmışsa, hakikatta sâhibi firâri değilse bu tescil haksızdır. Terkini Kanûnu medeninin 638 inci mâddesinde yazılı müddet içinde dâimâ istenebilir. Hiçbir mahkeme, (mülkiyetin intikali kanûnla olmuştur) mülâhazasiyle, dâvanın esâsını tedkikten imtina edemez.

Bu hâdisede tescilin iptali, tescile mesnet olan vaz'-ı yed karârının iptaline bağlıdır. Bu idarî karârın iptali dâvasının görüleceği yer de Danıştay'dır.

Mülkiyetin Vakıflar İdâresine geçmesi keyfiyetinin idarî dâva konusu olamayacağı gerekçesine dayanılarak Anayasa'ya aykırılık iddiasının tedkik edememesi Danıştay'ı 13 Eylül 1331 ve 15 Nisan 1339 tarihli kanûnların davacı hakkında doğru tâtbîk edilip edilmediğinin tedkikına zorlamış olmaktadır. Halbuki - eğer bu kanûnların hükümleri Anayasaya aykırı ise esâsın incelenmesine lüzûm olmadan vaz'-ı yed karârının iptali lâzım gelecektir.

B- Esâs bakımından

1- 14/5/1331 tarihli (vakti seferde icrââtı Hükûmete karşı gelenler için cihet-i askerîyece ittihâz olunacak tedabir) hakkındaki geçici kanûnla bazı kimseler, askerî makamlarca başka yerlere nakledilince bunların terkettikleri menkul ve gayr-i menkul mallar için tedbir alınması gerekmiş, bu malların tasfiyesini derpiş eden 13 Eylül 1331 sayılı kanûnun yürürlüğe girmesiyle (Emvâl-i metrûke) rejimi doğmuştur.

Bu kanûn hükümlerince: Bu şâhısların terkettikleri menkul mallarla matlûbât ve düyûn mahkemelerce tasfiye edilecek;

gayr-i menkul mallarında cinsine göre - Evkaf ve Mâliye Hazîneleri nâmına kayıtları yapılacak, hazîneler tarafından verilecek bedellerden badel tasfiye kalacak miktarı sâhiblerine itâ olunacaktır.

2- Tegayyüb, müfârekat ve firâr edenlerin malları, evvelâ 20 Nisan 1338 tarihli ve 224 sayılı kanûna tâbi tutulmuştur. Bu kanûn hükümlerine göre; menkul mallar satılacak, gayr-i menkul mallar hükûmetçe idâre olunarak, satış bedelleri ve kirâ paralariyle hasılat, masrafları indirildikten sonra, sâhibleri nâmına emânet hesabına kaydedilecektir.

15 Nisan 1339 tarihli ve 333 sayılı kanûnun 6 ncı mâddesiyle bu kimselerin malları hakkında da 13 Eylül 1331 tarihli geçici kanûnun ve 15 Nisan 1339 sayılı kanûnla yapılan tadîlâtın câri olacağı kabûl edilmiştir.

1331 tarihli kanûnda yapılan değişikliklere göre gayr-i menkul mallar gene Mâliye ve Evkaf Hazîneleri nâmına kaydedilecek, takdîr olunacak bedellerinden badel tasfiye kalacak miktarı sâhibleri nâmına emâneten irat kaydolunacaktır.

Bugün de tatbîk edilmekte bulunan bu hükümlerin, sâhiblerinin başka yerlere nakli, tegayyüb, müfârekat veya firârları dolayısiyle sâhibsiz kalan malları zarardan korumak ve menkullerin satış bedellerini, gayr-i menkullerin ise takdîr olunacak bedellerini borçlar ve masraflar indirildikten sonra sâhibleri nâmına emânet hesabına yatırmak sûretiyle tasfiye edip onların, terkettikleri yerlerle hukukî rabıtalarını kesmek maksadiyle yürürlüğe konulduklarına şüphe yoktur. Bütün bu hükümlerde mülkiyetin özüne dokunan, hattâ bu hakkı zedeleyen hiçbir cihet ve binnetice Anayasa'nın 10, 11 ve 36 ncı mâddesine aykırılık yoktur.

Yukarıda yazılı sebeplerle:

a) Anayasa'ya aykırılık iddiasının tedkiki;

b) 13 Eylül 1331 tarihli geçici kanûnun 1 inci ve 333 sayılı kanünla değişik 2 nci mâddeleriyle 15 Nisan 1339 tarihli ve 333 sayılı kanûnun 6 ncı mâddelerinde Anayasa'ya aykırılık bulunmadığından itirâzın esâsından reddi gerektiği mütalâasındayım.

Üye

Şemsettin Akçoğlu

Muhalefet şerhi

Danıştay 8 inci Dâiresinin 8/10/1962 tarih ve 962/3287 sayılı karârına ekli dosyadaki evraktan anlaşıldığı üzere davacı Boğos Urpakyan, murisi olan anasının firâri ve mütegayyip kişilerden sayıldığını ve gayr-i menkul mallarına Emvâl-i metrûke kanûnları gereğince el konularak vakıf adına tescil edildiğini, halbuki murisinin firâri ve mütegayyip olmadığını iddia ile vaz'-ı yed ve tescil işlemlerinin iptalini istemiştir.

Danıştay 8 inci Dâiresinin, sözü geçen karârında, Emvâl-i metrûke adı verilen kanûnların çıkarılmaları sebebine ve uğradıkları değişiklikler ile bunların uygulanmasında görülen aksaklıklara temas edildikten sonra bu kanûnların, Anayasa'nın mülkiyet hakkına ilişkin 36 ncı mâddesine açıkça aykırı oldukları, mülkiyet ve miras haklarını kaldırdıkları ve böylece Anayasa'nın 10 ve 11 inci mâddelerine de aykırı düştükleri, bu sebeplere dayanılarak yürürlükte bulunan 13/9/1331 tarihli geçici kanûn ile bu kanûnun bazı mâddelerini değiştiren 15/4/1339 tarihli ve 333 sayılı kanûnun, Anayasa'nın yukarıda yazılı mâddelerine aykırı bulunduğu beyânla bu husûsta mahkememizce bir karâr verilmesi istenmiş bulunmaktadır.

Bu duruma göre, olayda, firâriliğin ve mütegayyipliğin tesbiti işleminin Anayasa'ya aykırı olup olmadığının incelenmesi söz konusu değildir. Gerek davacı ve gerek 8 inci Dâire tarafından bu konuda bir aykırılık ileri sürülmemiştir.

İncelenmesi gereken husûs, dâirenin karârında zikredilen iki kanûnun, mülkiyetin intikaline ait hükümlerinin Anayasa'ya aykırı olup olmadığıdır. Dâire karârında gösterilen gerekçe ve Anayasa mâddeleri, istemin bundan ibâret olduğunu açıkça anlatmaktadır. 8 inci Dâire, davacının iddiasına göre, Emvâl-i metrûke kanûnlarının hükümleri gereğince firârilik ve mütegayyiplik halinin tahakkuk edip etmediğini ve mülkiyetin intikalinin yerinde olup olmadığının incelenmesi gerektiği kanısına varmış ve bu iki konuda uygulanacağı hükümlerden mülkiyetin intikaline ilişkin olanların Anayasa'ya aykırı olup olmadıklarının mahkememizce bir karâra bağlanmasma lüzûm görmüştür.

Bu istem üzerine mahkememizce;

1) Söz konusu 13 Eylül 1331 günlü geçici kanûnla 15 Nisan 1339 günlü ve 333 sayılı kanûnun, 6 Ağustos 1340 tarihinden evvel tekevvün etmiş fırâr tegayyüb veya başka yere nakil hâdiseleri dolayısiyle hâlen uygulanmalarının mümkün olduğuna;

2) Türk vatandaşı şâhısların ne gibi hallerde firâri ve mütegayyip sayılacaklarına dâir olan hükümlerde Anayasa'ya aykırılık arzeden bir husûs bulunmadığına;

3) Mülkiyetin intikaline dâir olan hükümler hakkında ise bu intikalin firâriliğin ve mütegayyipliğin vukuu anında başka bir işleme lüzûm kalmaksızın tahakkuk ve tekemmül etmiş olacağından ve bu sûretle teşrii bir tasarruf sonucu olarak senelerce evvel tekevvün etmiş bir hukukî neticenin idarî yargıya konu teşkil etmesi mümkün bulunmadığından sözü geçen hükümlerde bu bakımdan Anayasa'ya aykırılık olup olmadığının araştırılmasına da mahâl bulunmadığına; karâr verilmiştir.

Muhalefet sebepleri

1) Emvâl-i metrûke kanûnlarının, bugün dahi, uygulanmasını gerektiren olaylar vardır. Danıştay 8 inci Dâiresinin, iptal istemînde bulunmasına sebep olan dâva, bunun açık bir delilidir. Bu itibârla sözü geçen kanünlar yürürlüktedir. Ancak bu kanûnların hâlen uygulanabilecek hükümleri, çoğunluk karârında kabûl edildiği üzere, sadece firâriliğin ve mütegayyipliğin tesbitine ilişkin olanlardan ibâret değildir. Mülkiyetin intikâline dâir olan hükümleri de uygulanabilir. Zira, aşağıda 3 No. lu bentde izah edileceği üzere, mülkiyetin intikali kendiliğinden vâki olmamakta ve bu intikalin kanûna uygun olup olmadığının bu konuda açılan dâvalar vesilesiyle Danıştay'ca incelenmesi gerekmektedir. Karârın bu kısmına bu gerekçe ile katılıyoruz.

2) Mülkiyetin intikaline ilişkin hükümlerin uygulanmasından doğan hukukî sonuçların, idari yargıya konu teşkil edip etmeyeceklerine karâr vermek Danıştay'a ait bir yetkidir. Mahkememizin bu cihet-i çözümliyemiyeceği kanısındayız. Zira bu yolda bir karâr, sonucu itibâriyle Danıştay'ın görevine müdahaleyi tazammun

eder ki bu da mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlerin vicdani kanaatlerine göre karâr verecekleri hakkındaki Anayasa'nın açık ve kesin hükümleri ile bağdaşamaz.

Gerçi Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usûlleri hakkında 44 sayılı kanûnun 27 nci mâddesine dayanılarak, mahkememize gelen Anayasa'ya aykırılık itirâzlarında belirli bir kanûn hükümlerinden hangilerinin bir dâvada uygulanacağı mahkememizce tâyin edilmektedir. Ancak bu yetki, dâva konusu yapılan ve olayda olduğu gibi, mahkemenin görevi içinde görülerek incelenmesine karâr verilen bir hukukî durumun o mahkemede dâva konusu teşkil etmiyeceğine karâr vermeğe kadar teşmil edilemez.

3) Çoğunluğun karârında bahsedilen 13 Eylül 1331 günlü kanûnla 15 Nisan 1339 günlü kanûnda firâriliğin ve mütegayyipliğin vuku bulduğu anda, ilgililere ait gayr-i menkullerin kendiliğinden Hazînenin veya Evkafin mülkiyetine geçtiği hakkında bir hüküm mevcüd değildir. 13 Eylül 1331 günlü kanûnun 1 inci mâddesinde âhar mahallere nakledilen şâhısların (15 Nisan 1339 günlü ve 333 sayılı kanûnun 6 ncı mâddesi ile firârî ve mütegayyipler de nakledilenler hakkındaki hükümlere tâbi tutulmuşlardır) terketmiş oldukları Emvâl-in komisyonlarca tasfiye edilecekleri ve aynı kanûn-ı, sözü geçen 333 sayılı kanûnla değişik 2 nci mâddesinde de bu şâhısların gayr-i menkullerinin (ilgisine göre) Hazîne veya evkaf nâmlarına kayıtlarının icrâ edileceği açıklanmıştır ve hükmen intikal söz konusu edilmemiştir. Yalnız 146 sayılı tefsir karârında "... vaz'-ı yed edilen ve edilecek Emvâl-i gayr-i menkullerin Hazîne nâmına kaydedilmiş hükmünde olduğu ..." ibaresi yer almıştır.

Bu tefsir karârının, ilişkin bulunduğu 1331 günlü kanûnun 7 nci mâddesinin sonradan kaldırılmış olması dolayısiyle bugün hükmü kalmamıştır. Bu itibârla bugünkü tâtbîkatta etkisi olmamak icap eder. Bununla beraber taşıdığı yukarıki ibare esâs olarak alınsa bile bundan Emvâl-i metrûke kanûnlarının, mülkiyetin intikaline dâir olan hükümlerinin, ortada bir idarî tasarruf bulunmaması dolayısiyle idarî dâvaya konu teşkil edemiyecekleri sonucuna varılamaz. Bu intikâlde idarî safhalar vardır. Zira, hükme intikal eden mallara idârece fi'len el konulması, tapuya kayıt muâmelelerinin yaptırılması ve kanûnun emri gereğince tasfiyelerinin

yapılması lâzımdır. İntikal ancak bu sûretle tekemmül etmiş sayılabilir. Bu amaçla yapılan işlemler, idarî tasarruflardır. Bundan başka mülkiyetin hükmen intikali kesin ve değişmez bir intikal değildir. Gerçekten mallarına el konan bir şahsın firârî ve mütegayyip olmadığı anlaşılınca mallarının kendisine iâde edilmesi gene Emvâl-i metrûke kanûnlarının hükümleri icâbıdır. Firârilik ve mütegayyiplik sabit olduğu takdîrde ise aynı kanûnlar gereğince malları iâde edilmeyip hakkı bedele inkılâp eder. Gerek firâriliğin ve mütegayyipliğin vâki olup olmadığına ve gerek malların geri verilmesine veya hakkın bedele inkılâp ettiğine, ihtilaf halinde, bir yargı mercii tarafından karâr verilmek icâbeder.

Niteleim 13 Eylül 1331 günlü kanûnun 15/4/1339 günlü kanûnla değiştirilen 2 nci mâddesinde "Emvâl-i mezkûreye dâir tahaddüs edecek bilumum deavide Hazîneler hasım olur." hükmü yer almış olup mutlak olan bu hükûm, mülkiyetin intikali de dâhil olmak üzere her çeşit işlemlerden doğan dâvaları kapsamaktadır. Bu dâvalardan firâriliğin ve mütegayyipliğin tesbitinden ve mülkiyetin, intikalinden doğacak olanlarda görevli yargı mercii Danıştay'dır. Birinci kısım dâvalar için Danıştay'ın görevli olduğu çoğunluğun karârında da kabûl edilmiştir. Mülkiyetin intikaline ait dâvalara gelince; gene 146 sayılı tefsir karârında "..... 13 Eylûl 1331 ve 15 Nisan 1339 günlü kanûnların tâtbîkatı aleyhine Şurayı Devletçe bir hüküm verilmedikçe (Emvâl-in) ashâbına aynen iâdesine kanûni imkân olmadığı ... " açıkça belirtilmiştir. Bu ibare Danıştay'ın Emvâl-i metrûke kanûnlarının mülkiyetin intikaline dâir olan hükümlerini de uygulayacağını ve bu konuda karâr vermeğe görevli olduğunu ifâde eylemektedir ki bu da idâre hukuku esâslarına tamamen uygundur. Çünki mülkiyetin intikali, âmme kanûnları oldukları aşikâr olan Emvâl-i metrûke kanûnlarından doğar bir durumdur. Bu izahattan anlaşıldığı üzere sözü geçen tefsir karârı gereğince mülkiyetin kendiliğinden intikal ettiği kabûl edilse dahi bu intikalin idarî dâva konusu yapılmasına, bu tefsir engel teşkil etmez.

Kaldıki, yukarıda belirtildiği üzere 146 sayılı tefsir karârı yürürlükte değildir ve Emvâl-i metrûke kanûnlarında bu tefsirde yer alan hükmen intikali teyîd eden açık veya kapalı bir hüküm

veya delâlet yoktur. Böyle olunca, bu intikalin, sözü geçen kanûnların idârece uygulanması sûretiyle vâki olduğunu kabûl etmek zorunludur. Gerçekten, mülkiyetin intikal edebilmesi bir şahsın firârî veya mütegayyip olduğunun tesbiti şartına bağlıdır. Bu şart tahakkuk etmedikçe belli bir şahsa ait gayr-i menkullerin Hazîneye veya evkafa kendiliğinden intikal edeceği savunulamaz.

Firârilik ve mütegayyiplik tesbit edilince idâre gayr-i menkule el koyar, mülkiyetin usûlü dâiresinde intikalini sağlıyacak diğer işlemleri yapar ve malları tasfiye eder. İdârenin yaptığı bütün bu işlemler idarî tasarruflardır. Ve Danıştayın denetimine tâbidir. Şu hâlde Danıştay'ın, ilgililerin idarî dâva süresi içinde açtıkları dâvalarda firâriliğin ve mütegayyipliğin tahakkuk edip etmediğini araştırması ve varacağı sonuca göre mülkiyetin intikal ettirilmesinin kanûnlara uygun olup olmadığını karâra bağlaması gerekir, İdâre de bu karâr dâiresinde hukukî durumu ıslâh veya aynen ipka eder. Emvâl-i metrûke kanûnlarının tümünden çıkan manâ budur, inceleme konusu olan dosyadan, idârenin olayda da bu şekilde hareket etmiş olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, Danıştay'ın içtihatları ile beliren tâtbîkatı da bu merkezdedir.

Olayda davacı, murisinin firârî ve mütegayyip olmadığını iddia ederek mallarına el koyma işleminin iptalini istemiştir. Danıştay, mülkiyetin intikaline ilişkin hukukî durumun incelenmesini görevi içinde görerek bu konuda karâr vermeden önce, uygulayacağı hükümlerin Anayasa'ya aykırı olup olmadığının mahkememizce karâra bağlanmasına lüzûm görmüştür. Bu incelemenin yapılması zaruridir.

Bu cihetin incelenmesine mahâl bulunmadığı yolundaki çoğunluk karârına bu sebepler dolayısiyle muhalifiz.

Başkan: Sunuhi Arsan
Üyeler: Rifat Göksu, İbrahim Senil, Lütgi Ömerbaş
Muhalefet sebeplerinin 1 ve 3 üncü bentlerine katılıyorum. Bu sebeple çoğunluk karârının o kısmına muhalifim.
Üye: İ. Hakkı Ülkmen[458]

---

458 http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K1963/K1963-094.htm

IV.

Belge 15
Takrîr ve Teklîfler

Emvâl-i metrûke konusu Meclis'in birinci döneminde gündeme gelir ve bu yönde köklü düzenleme nisan 1923'de yapılır. Özellikle ikinci devrede de benzer düzenlemeye devâm edilir.

Meclis'te kanûnlaşamayan daha pek çok teklîfin yanı sıra önerge de gündeme gelmiştir.

I- 1920 nisan-1923 nisan 1. dönemi

1- Malların listesi Meclis'e verilsin: Tokad Mebûsu Rifat'ın 19 Mart 1337 tarihinde verdiği takrîrde, lüzûm kalmayan yerlerin satılmasıyla ilgili olarak mâl memûrlarına emir verildiği haberini aldığını belirterek, Mâliye Vekâletinden bu satılacak malların listesinin Meclis'e verilmesini ister. Takrîr Mâliye Vekâletine tevdii edilir.[459]

Tokad Mebüsu Rifat'm daha önce verdiği metrûk Emvâlle ilgili kanûn teklîfi daha vardır (2/191); Lâyiha Encümeni'ne havâle edilir.[460]

---

459 *TBMM ZC*, I/9-21.3.1337, s.170.

460 *TBMM ZC*, I/7-27.12.1336, s.55-56.

2- Ermeniler'den metrûk: Tokad Mebûsu Mustafa ve arkadaşları, Ermeniler'den metrûk arâzî ve emlâk hakkındaki teklîfi (2/301), Lâyiha Encümenine gönderilir.[461] Teklîf hakkında Lâyiha Encümeni mazbatası (2/301):

"Ashâbı vefat eden veyahut gaybubat eyliyen Ermenilerin metrûk emlâk arâzîleri ispatı veraset mümkün olmadığı hâlde erbabı vukufdan teşekkül edecek komisyon marifetiyle hakkı intikal ashâbına (sâhiblerine) itası (verilmesi) lüzûmuna dâir Tokad Mebûsu Mustafa beyin teklîfi kanûnisi encümeninizce şayanı müzakere görülmeyerek ekserîyetle reddedilmiş olmakla makam-ı Celil-i Riyâsete takdim kılındı."

Oylama sonunda teklîf reddedilmiştir.[462]

3- Encümenlerde dolaşan teklîf: Sarıhan mebûsu Reşad'la rüfekasının Emvâl-i metrûkeye dâir kanûn teklîfi (2/574) Lâyiha Encümenine havâle edilir (teklîf detayı yok). Lâyiha Encümeni mazbatası (yok) Kavînîni Mâliye Encümenine havâle edilir.[463]

4- Muhâcirlere verilecek arâzî: Erzurum mebûsu Salih, muhâcirlere verilecek arâzî hakkında kanûn teklîfi (2/606), önce Lâyiha Encümeni'ne ve ardından Kavînîni ve Mâliye ve Muvâzene-i Mâliye encümenlerine havâle edilir.[464]

5- Metrûkenin idâresi: Sarıhan Mebûsu Refik Sevket, Emvâl-i metrûkenin idâresine dâir teklîfi (2/613) Lâyiha Encümeninen havâle ve ardından da Sıhhiye ve Muvâzeneti İçtimaiye encümenlerine havâle edilir.[465]

6- Emvâl-i gayr-i menkulesi bulunanlar: Kozan Mebûsu Dr. Mustafa, memâlikî metrûkede Emvâl-i gayr-i menkulleri bulunanların haklarının sirayete (geçme, bulaşma, dağılma) edilmesine dâir takrîri, Heyet-i Vekîleye gönderilir.[466]

---

461 *TBMM ZC*, I/10-2.5.1337, s.194.

462 *TBMM ZC*, I/10-18.6.1337, s. 391.

463 *TBMM ZC*, I/23-11.10.1338, s. 336 ve I/24-25.10.1338, s. 143.

464 *TBMM ZC*, I/25-30.11.1338, s. 130 ve I/26-6.1.1339, s. 205.

465 *TBMM ZC*, I/25-11.12.1338, s. 316 ve I/25-16.12.138, s. 409.

466 *TBMM ZC*, I/25-20.12.1338, s. 466-467.

7- Hıristiyanların Emvâl-i metrûkesi: Kayseri Mebûsu Sabit, memâlik-i ecnebiyeye kendi ihtiyarları ile giden Hıristiyanların Emvâl-i metrûkesi hakkında kanûn teklîfi (2/631), Lâyiha Encümeni'ne havâle edilir. Lâyiha Encümeni mazbatası, teklîfini reddini önerir ve oylamaya yapmayan reis, oturumu kapatır.[467]

8- Metrûkeden yardım yapılmalı: Bursa Mebûsu Operatör Emin'in düşmân tarafından zarar gören halka Emvâl-i metrûkeden yardım yapılmasına dâir takrîri Heyet-i Vekîle'ye gönderilir.[468]

II- 1923 ağustos-1927 haziran 2. dönemi

1- Nakledilen eşhâsın düyûn ve matlûbâtı: Karesi Mebûsu Ahmed Süreyyâ, âhar mahallere nakledilen eşhâsın Emvâl ve düyûn ve matlûbât-ı metrûkesi hakkında 13 Eylül 1331 tarihli kanûn-ı muvakkatin bâzı mevâddı (fıkraları) ile 20 Nisan 1338 tarihli Emvâl-i Metrûke Kanûnu muaddil 15 Nisan 1339 tarihli kanûna zeylolmak (ek olmak) üzereteklîfi kanûnisi (2/215) Lâyiha Encümenine[469] ve Lâyiha Encümeni Mazbatası da Kavânîn-i Mâliye Encümenine gönderilir[470] ve Kavânîn-i Mâliye Mazbatası ruznameye alınırsa da[471] ve Adliye Encümeni mazbatasıyla teklîf reddedilir.[472]

2- Üç yıl tecil: Antalya Mebûsu Ahmet Saki ve rüfekasının bey'i bilvefa veyahut teminat irâesi sûretiyle Emvâl-i metrûke üzerinde vukubulan ikraz ve istikraz muâmelelerinin üç sene müddetle tecili hakkında 2/279 no'lu teklîfi Lâyiha Encümeni mazbatasıyla İktisâd ve Adliye Encümenine havâle edilir[473] ve mazbatalar ruznameye alınır.[474]

---

467 *TBMM ZC*, I/26-3.1.1339, s. 140 ve I/26-13.1.1339, s. 319.

468 *TBMM ZC*, I/28- 21.3.1339, s. 87.

469 *TBMM ZC*, II/3-8.11.1339, s. 290.

470 *TBMM ZC*, II/3-21.11.1339, s. 492.

471 *TBMM ZC*, II/7-3.3.1340, s.18.

472 *TBMM ZC*, II/22-27.2.1926, s.330.

473 *TBMM ZC*, II/5-7.2.1340, s. 634.

474 *TBMM ZC*, II/10-3.12.1340, s. 436.

3- Türk Ocağı'na satılması takrîri: Bursa Mebûsu Osman Nuri ve 57 refikinin Emvâl-i metrûkeden olup elyevm Bursa Türk Ocağının isticarı (kirâlama) altında bulunan binânın kıymet-i mukayyidesi mukabilinde ocağın şahsiyeti mâneviyesine bey ve ferâğı hakkında takrîri (4/5), Başvekâlete gönderilir.[475]

4- Beyazıd'da vergi alınmaması önergesi: Beyazıd Mebüsu Şefik, Şarkî Anadolu'da bükûmete intikal ederek Hazîne'nin idâre etmekte olduğu arâzîi metrûke müstecirlerinden (kirâlayandan) vergi alınmasıyla ilgili soru önergesi, Mâliyeye havâle edilir ve Mâliye Vekîli Mustafa Abdülhalık, Beyazıt'tan telgrafına cevap alınmadığını belirtir.[476]

Mâliye Vekîli Mustafa Abdülhalik (Kângırı), şark vilâyetinden bir kaçından cevap alındığını, Erzurum'da böyle muâmelelerin olmadığını, Beyazıd'da 1339'da böyle bir muâmelenin olduğunu ve 1339 haziranında bu muâmelenin doğru olmadığına ve "verginin icrâ mahsûbu lâzım geldiğine dâir tebligat" yapıldığını belirterek, Kars'ta, Beyazıd'ın Kulp ve Iğdır kazalarında bedeli öşür bir misli alınırken, öşüre mukabil olan vergi ile beraber yekûn olarak istediklerini belirterek, vak'a, Hakkari'ye, Bitlis'e bütün vilayatı şarkîyeye yeniden tasbîhen tebligat yapıldığını hatırlatıyor.

Mebûs Şefik de, 1339 haziranmda tebligat yapıldığını söylüyorsunuz, ama 1340'da da bu mihval üzerinden alındığını belirtiyor. Vekîl, açıklamasının ardından vergi alınmasının doğru olmadığını anlatması üzerine Şefik, hükûmetin tedbir düşünmesi gerektiğine dikkat çekerek, "Bunu ya satsın yahut buralara muhâcir iskân etsin ki aliyeyi memleket heder olmasın" teklîfinde bulunuyor.[477]

---

475 *TBMM ZC*, II/7-12.3.1340, s.330.

476 *TBMM ZC*, II/10-20.11.1340, s.321 ve *TBMM ZC*, II/10-26.11.1340, s. 387.

477 *TBMM ZC*, II/10-3.12.1340, s. 441-442.

5- Emvâl-i gayr-i menkulenin dağıtılması: Emvâl-i gayr-i menkulenin şerâiti münakide (taraflarca imzâ olmuş, resmen kabûl edilmiş) ile hibe ve ferâğına dâir kanûn lâyihası (1/605), Adliye ve Tapu encümenlerine havâle edilir.[478]

6- Trakya'da Emvâl-i metrûke: Edirne Mebûsu Faik ve rüfekasının, Edirne, Kırklareli, Tekirdağı, Çatalca vilâyetleri dâhilindeki bazı köylerin arâzîsi ihtiyaçlarına kâfi ohnadığından Emvâl-i metrûke ve Emvâl-i milliye çiftlikleri ile hali arâzîsinin bedeli misliyle civâr kazalara ve köylülere satılması takrîri (4/164) Başvekâlete havâle edilir.[479]

7- Senedi adi ile tasarrufu iddiası: Bozok Mebûsu Ahmet Hamdi, Emvâl-i gayr-i menkule hakkında senedi adi ile tasarruf iddiasının mesmu (duyulmuş, işitilmiş) ohnayacağına dâir olan iradesinin tefsiri hakkındaki takrîr (3/270), Adliye'ye havâle edilir.[480]

8- Rumlar'dan kalan arâzî: Karesi Mebûsu Mehmet Vehbi ve Âlî Şuuri, Sındırgı kazasının Çenit köyünden Rumlar'dan kalan arâzînin köylüye tefvîzi (tefvîz: malın tasarrufunu bedelle bırakma) hakkındaki takrîri, Başvekâlete gönderilir.[481]

9- Emvâl-i gayr-i menkulenin hibe ferâğı: Emvâl-i gayr-i menkulenin şerâiti mûnakide (bağlanmış kabûl edilmiş) ile hibe ferâğı hakkında (1/605) no'lu Kanûnun lâyihası ve tâyini muâmeleye mahâl olmadığına dâir Adliye Encümeni mazbatası. Mazbata kabûl edilir. Mazbatada, "Mevzubahis olan hibe ferâğ ahiren neşredilmiş olan Kanûnu Medenî ile teşkil ve halledilmiş olmakla" lâyihanın müzakeresine gerek olmadığına dikkat çekilir. Mazbata kabûl edilir, tezkere geri çekilir.[482]

10- Fırâr edenlerin Emvâl-i: Fırâr ve tegayyüb edenlerin Emvâl-i metrûkelerine dâir 15.4.1339 tarihli kanûnun 6. mâddesinin

---

478 *TBMM ZC*, II/13-1 ve tarih 5.2.1341, s. 147.

479 *TBMM ZC*, II/15-1.3.1341, s. 63.

480 *TBMM ZC*, II/16-25.3.1341, s. 193.

481 *TBMM ZC*, II/23-29.3.1926, s. 388.

482 *TBMM ZC*, II/28-20.12.1926, s.95-96.

tefsiri hakkında Başvekâlet tezkeresi (3/695) Kavînîni Mâliye Encümeni'ne havâle edilir.[483]

Başvekîl İsmet'in gönderdiği, Mâliye Vekâletinin 23.3.1927 tarihli tezkeresinde 6. mâddenin tefsiri hakkındaki talebiyle ilgili evrakın iâdesi talebinde bulunduğuna dâir yazısı okunur ve geri çekilir.[484]

11- Manisa'da Emvâl-i metrûke: Kütahya Mebûsu Nuri ve rüfekasının, Manisa, Kasaba ve Alaşehir kazalarındaki Emvâl-i metrûke bağlarından dolu sebebiyle hasâra uğrayanlara ait bedeli icrâr bakiyesinin affına mütedâir (dâir, ilgili) kanûna bir mâdde tezyili hakkında (2/618) no'lu teklîfi kanûnisinin şayanı müzakere olduğuna dâir Lâyiha Encümeni Mazbatası Muvâzene-i Mâliye Encümenine havâle edilir.[485]

483 *TBMM ZC*, II/25-17.5.1926, s. 192.

484 *TBMM ZC*, II/31-9.4.1927, s. 4.

485 *TBMM ZC*, II/28-6.1.1927, s. 265.

Belge 16
Emvâl-i Metrûke Mevzûatı

Emvâl-i metrûkeyle ilgili mevzûatı şöyle sıralamak mümkündür:

- 14/27 Mayıs 1331/1915 tarihli Vakti Seferde İcrâât-i Hükûmete Karşı Gelenler İçin Cihet-i Askerîyece İttihâz Olunacak Tedabir Hakkında Kanûn-ı Muvakkat

- 17 Mayıs 1331 (30 Mayıs 1915) tarihli Harb ve Olağanüstü Siyasi Zorluklar Dolayısıyla Nakilleri İcrâ Edilen Ermenilerin Yerleşmesi, Beslenmesi ve Sair İhtiyaçlarıyla İlgili Yönetmelik

- 28 Mayıs 1331 (10 Haziran 1915) tarihli Harb ve Olağanüstü Siyasi Durum Sebebiyle Başka Yerlere Gönderilen Ermenilere Ait Mülk ve Arâzînin İdâre Şekli Hakkında Talimât-nâme

- 13/26 Eylül 1331/1915 tarihli Âhar Mahâllere Nakiledilen Eşhâsın Emvâl ve Düyûn ve Matlûbâtı Metrûkesi Hakkındaki Kanûn-ı Muvakkat

- 26 Teşrini-evvel 1331 (8 Kasım 1915) tarihli 14 Mayıs 1331 Tarihli Kanûn-ı Muvakkatın Suver-i İcrâiyesi Hakkında Nizâmnâme

- 8 Ocak 1920 tarihli Âher Mahâllere Nakledilmiş Olan Eşhâsın 13 Eylül 1331 Tarihli Karâr-nâme Mûcibince Tasfiyeye Tâbi Tutulan Emvâl-i Hakkında Karâr-nâme

- 20 Nisan 1922 tarih ve 224 no'lu Memâlikî Müstahlasadan Firâr ve Gaybubet Eden Ahâlînin Emvâl-i Menkule ve gayr-i menkulelerinin İdâresi Hakkında Kanûn

- 15 Nisan 1339 tarihli 333 no'lu 14 Mayıs 1331 tarihli kanûn-ı muvakkat mûcibince Âher Mahâllere Nakledilen Eşhâsın Emvâl, Düyûn ve Matlûbât-ı Metrûkesi Hakkındaki 13 Eylül 1331 Tarihli Kanûn-u Muvakkatın Bazı Mevâddını Muaddel ve 20 Nisan 1338 Tarihli Emvâlı Metrûke Kanûnu Nasih Kanûn

- 16 Nisan 1923 tarih ve 337 no'lu Vefaen bey ve Ferağ veya Teminat Sûretiyle Merhûn Olup Tediye-i Deyn Edemeyen Medyûnların Emlâk ve Düyûnu Hakkında Kanûn

- 29 Nisan 1339 tarihli ve 2455 no'lu 13 Eylül 1331 tarihli Kanûn-ı Muvakkat ile İşbu Kanûnun Bazı Mevâddını Muaddil 15 Nisan 1339 tarihli Kanûnun Suver-i Tâtbîkiyesini Mübeyyin Talimât-nâme

- 13.3.1340 tarih ve 441 no'lu Hükümet Yed'inde Sâhibsiz Olarak Mevcût Bulunan Emlâkin Emvâl ve Emlâki Düşmân, Usâd ve Hasb-el-lüzûm Hükûmet Tarafından Tahrîb Edilmiş Olanlara Nisbet Dâhilinde Tevziî Hakkında Kanûn,

- 3.4.1340 tarih ve 459 no'lu Temmuzdan 1339 Senesi Gayesine Kadar bilcûmle Matlûbât ve Düyûnu Hazînenin Sûreti Mahsûbuna Dâir Kanûn (726 no'lu 3 Nisan 1340 tarih ve 459 no'lu mahsûb Kanününa Müzeyyel Kanûn)

- 488 no'lu Mübadaleye Tâbi Ahâlîye Verilecek Emvâl-i gayr-i menkule Hakkında Kanûn

- 6 Ocak 1926 tarih ve 711 no'lu Tapu Dâireleri Hududu Haricindeki Emvâl-i gayr-i menkuleye Ait Muamelatı Tasarrufenin Sûreti İcrâsında Dâir Kanûn

- 30 Ocak 1926 tarih ve 727 no'lu Emvâl-i gayr-i menkullerin Muamelatı Tasarrufiyesinde Tapu Senedatile Kayitlerine Alâkadârının Fotoğrafları İlsâk Olunmasına dâir Kanûn

- 22 Şubat 1926 tarih ve 748 no'lu Emvâl-i Milliye ve Metrûkeden veya Mazbût Vakıflardan Bazı Müessesât ile Belediyelere Satılabilecek Arâzî ve Arsalar Hakkında Kanûn

- 13 Mart 1926 tarih ve 781 no'lu, Mübâdeleye gayr-ı tâbi Eşhâstan Metrûk Olup Hakkı İskâm Hâiz Olanlara ve Verilecek Emvâl-i gayr-i menkule Hakkında Kanûn

- 15 Mart 1926 tarih ve 791 no'lu Mübâdeleye Tâbi Eşhâs Zimmetindeki Matlûhâtm İstîfâsı Hakkında Kanûn

- 7 Nisan 1926 tarih ve 802 no'lu Mübâdeleye Tâbi Abâlîye Verilecek Emvâl-i gayr-i menkule Hakkındaki 16 Nisan 1340 Tarihli Kanûna Müzeyyel Kanûn

- 12 Mayıs 1926 tarih ve 836 no'lu Vefaen Beyi ve Ferağ veya

Teminat İrae Olunan Emvâl-i gayr-i menkulenin İcrâ Kanûnu Mûcibince Müzâyede ve Fürûhtu Hakkında Kanûn

- 12 Mayıs 1926 tarih ve 862 no'lu Memleketin İmârı Maksadıyla 1330 Senesinden İtibâren Yeni Yol ve Meydan Açılması veya Genişletilmesi Alelumûm Memleket İmârı Maksadıyla Hükûmetçe ve Belediyelerce Hedmettirilen Mebânî Hakkında Kanûn

- 29 Mayıs 1926 tarih ve 882 no'lu Ermeni Suikast Komiteleri Tarafından Şehit Edilen veya Bu Uğurda Suver-i Muhtelife ile Dûçârı Gadrolan Ricâlin Âilelerine Verilecek Emlâk ve Arâzî veya Tazminat Hakkında Kanûn

- 1 Haziran 1926 tarih ve 887 no'lu Emvâl-i gayr-i menkule Tadîlât Komisyonlarının Sûreti Teşkil Hakkında Kanûn

- 13 Haziran 1926 tarih ve 3753 no'lu Âhar Mahâllere Nakledilen Eşhâsın Emvâl, Düyûn ve Matlûbâtlarının Tasfiyesi Hakkındaki Kanûnun Sûreti Tâtbîkına Dâir Olan Talimât-nâmenin Meriyete Vazı Hakkında Karâr-nâme ile Kabûl Edilen Talimât-nâme (17.07.1927 tarih ve 5451 sayılı karâr-nâmeyle değiştirildi)

- 24 Mayıs 1928 tarih ve 1331 no'lu Mübâdil, gayr-i mübâdil, Muhâcir ve Sâireye Kanûnlarına Tevfikan Tefviz veya Âdiyen Tahsîs Olunan gayr-i menkul Emvâl-in Tapuya Rabtma Dâir Kanûn (Kanûnda 23 Mart 1929 tarih ve 1407 no'lu Kanûnla değişiklik yapılır ve 2 Haziran 1929 tarih ve 146 no'lu tefsirle de 7'inci mâddesine açıklık getirilir)

- 24 Mayıs 1928 ve 1349 no'lu Emvâl-i Metrûke Hesabı Carilerinin Bütçeye İrat Kaydine Dâir Kanûn

- 2 Haziran 1929 tarih ve 1515 no'lu Tapu Kayıtlarından Hukukî Kıymetlerini Kaybetmiş Olanların Tasfiyesine Dâir Kanûn

- 19 Mart 1931 ve 1771 no'lu Mübâdele ve Tefviz İşlerinin Kat'i Tasfiyesi ve İntacı Hakkında Kanûn

- Mâliye ve gümrük Bakanlığı Millî Emlâk Genel Müdürlüğü, 11 Şubat 1989'da 3402 sayılı Kadastro Kanûnu ile ilgili tebliği

ALTINCI BÖLÜM

EKLER(*)

Ek 1

Osmanlı Meclis-i Meb'ûsan'da harici ve dâhili harbin tartışılması

4 Teşrini-sani 1334
11'inci İnikad, 3'üncü celse (s. 103-106)

Reis: Reisvekîli Hüseyin Cahit Beyefendi

Kâtipler: Âlî Haydar Bey (Saruhan), Halet bey (Erzincan), Mebmudh Bey (Bursa), Vehbi Bey (Siverek)

III EVRAKI VARİDE

3- Divâniye Mebûsu Fuat Beyin, Sâit Halîm ve Talat Paşa kabinelerinin Divân-ı Aliye sevklerini mutazammın takrîri.

REİS- Fuat Beyin takrîrini okutuyorum.

Meclis-i Meb'ûsan Riyâseti Celilesine

Said Halîm ve Talat Paşa kabinelerinin zirde muharrer esbâbtan dolayı Divân-ı Âliye sevkini teklîf eylerim:

1- Sebebsiz ve vakitsiz harbe girmeleri.

2- İlân-ı harbin esbâb ve avamili hakikiyyesi ile sûreti cereyân ve vukuu hakkında Meclis-i Umûmîyye hilafı vaki beyânatta bulunmaları.

---

* Osmanlı Meclis-i Mebusanı ve TBMM'nin konuya ilişkin zabıtlarından ilgili sayfaların tıpkı basımıdır.

3- Seferberlikten sonra ve ilân-ı harbten evvel İtilaf Hükûmetleri tarafından vukubulan şerefli ve faydalı teklifleri red eylemesi ve Almanya'dan birgûna taahhüd ve zımman almaksızın ve bir fâide-i gaiye temin etmeksizin harbe sürüklenmesi.

4- Harbi dirayetsiz ve istikametsiz ellere tevdi ederek her cephede fünunu harbiyyenin kabûl edemeyeceği mecnunane hareketlerin cereyânına ve sırf menâfi-i hasise-i şahsiyye uğrunda kuvve-i hayâtiyye-i milletin gasb ve israfına müzaheret eylemesi.

5- Kavaid-i hukukiyye ve insaniyyeye ve hassaten Kanûn-ı Esâsîmizin ruh ve sarahatına külliyen münafi muvakkat kanûnlar ve emir ve nizâmlar ısdar ederek memleketi bir sahne-i fecayie kalb eylemesi.

6- Vakayi-i harbiyyeden sevkülceyşe malluk etmeyen ve binâenaleyh ketmi lâzım gelmeyenleri, mücerred muhafaza-i mevki daiyesi ile ketım eylemesi ve her gün birer menfi sebeble düşmâna çiğnettiği Vatanı Muazzez aksamının avakibi elimesinden milleti vakti ve zamanı ile haberdar etmemesi.

7- Harb seneleri zarfında İtilâf Hükûmetleri tarafından mükerreren vuku bulan ve bilhassa Rusya'nın inhilalinden sonra edilen sulh tekliflerini red eylemesi ve binnetice bugünkü akabeti meş'ûmeyi davet eylemesi.

8- Harbin ihdas eylediği müşkilat karşısında halkın ihtiyacını tehvîn edecek tedabire tevessül edecek yerde, bir takım eşhâs-ı maddiyye ve hükmiyyenin ihrazı servet eylemesini teminen ihtikâr ve suiistimal yollarına saparak memleketin iktisâdiyatını batırması.

9- Hiçbir lüzûm ve kanûna müstenit olmayan siyasi ve askerî sansürler ihdası ile hürriyet-i matbuat ve muhaberatı ihlal eylemesi. Ve Avrupa evrak-ı havadisini memlekete ithâl etmemesi.

10- Dâhili memlekette bir hercümerc-i idarî vücûda-getirerek ve hürriyeti can ve mâl ve ırza musallat bir takım çetelere müzaheret ederek ika eyledikleri fecayie iştirâk eylemesi.

28 Teşrini-evvel 1334

Divâniye Mebûsu Fuat

REİS- Efendim, gerek Kanûn-ı Esâsî ve gerek Nizâm-nâme-i Dâhili mûcibince böyle bir takrîr verildiği zaman Makamı Riyâset Heyet-i Celileyi keyfiyetten haberdar eder ve takrîri ait olduğu şubeye gönderir. Kanûn-ı Esâsî ve Nizâm-nâme-i Dâhilimiz mücibince böyle bir takrîrin nazarı itibâre alınmaması gayr-i kaabildir. Binâenaleyh bu babta beyân-ı mütâlaaya salâhiyettar olan, ancak takrîrin gideceği şubedir. Şube, meseleye vaz'-ı yed ettikten sonra buraya karâr-nâmesini verecek ve ondan sonra burada ariz ve amik müzakerat icrâ edilecek ve hatta icâb ederse alâkadâr olan kimseler davet olunacaktır. Binâenaleyh bu takrîr üzerine şimdi yapılacak muâmele, takrîrin, kur'a keşide etmek sûreti ile, şubeye göndermekten ibârettir.

EMANUEL EMANUELİDİS EFENDİ (Aydın)- Efendim, bu husûsta hükûmetin mütâlası yok mudur?

REİS- Hayır Efendim.

EMANUEL EMANUELİDİS EFENDİ (Aydın)- Hükûmetin mütâlaası soruluyor, zannediyorum.

REİS- Belki iktiza eder ve Heyet-i Âliyyenin de beyânı mütâlaa etmesi .. ("Kanûni Esâsî Sarihtir" sadâları)

EMANUEL EMANUELİDİS EFENDİ (Aydın)- Fakat bu meselede Hükûmetin nokta-i nazarı nedir, bunu anlamak lâzımdır ve dünyanın hiçbir köşesinde şimdiye kadar Divân-ı Âliye sevkedilenler hakkında, Hükûmetin beyânı rey etmemiş olmasının emsâli yoktur; bunun için bu babta Hükûmetin nokta-i nazarı ne olduğunu soruyorum?

MEHMET FUAT HULUSİ BEY (Antalya)- Hükûmet nâmına Dâhilîye Nazın Fethi Bey söylediler. Divân-ı Âliye ait bir takrîr vardır ve ağlebi ihtimal bu, gidecektir, diyor.

REİS- Verilen takrîrin nazarı itibâre alınmamasının imkânı yoktur. Binâenaleyh Hükûmet de burada hazırdır. Ve Hükûmetin burada nokta-i nazarını söylemekten men'eden yoktur. Fakat bizim burada yapacak vazîfemiz, Nizâm-nâme mûcibince, takrîri şubeye havâle etmektir; bunun için de kur'a çekeceğiz.

(Divâniye Mebûsu Fuat Bey Kürsü-i Hitabete gelerek kur'a çeker)

FUAT BEY (Divâniye)- Takrîr, Beşinci Şubeye, Muhtar Paşa Kabinesinin gittiği şubeye gidiyor; diğer yuvarlakları kontrol için okuyorum : Birinci şube, dördüncü şube, ikinci şube, üçüncü şube... Demek ki takrîr Beşinci Şubeye gönderilecek.

ALİ HAYDAR BEY (Saruhan)- Efendiler, **Sâit Halîm ve Talât Paşa kabinelerinin Divânı Âliye sevkine dâir olan takrîri yalnız şubeye havâle etmek kâfi değildir.** Çünkü bunlar Divânı Aliye sevkedilseler bile itham edilen vükelânın usûlü muhakemelerine dâir maatteessüf henüz bir kanûn mevcûd değildir. Bendeniz birçok defalar vükelânın usûlü muhakemesine dâir bir kanûn tanzim ve Meclis-i Meb'ûsana irsal edilmesini hükûmeti sabıkadan rica ettiğim hâlde bu teklîflerim nazarı dikkate alınmamıştır. Binâenaleyh vükelânın usûlü muhakemesine dâir olup beşinci şubeden Meclise takdim edilmiş olan lâyihanın müstacelen müzakeresinin, Hükûmet tarafından teklîf edilmesini talep ederim. ("Pek doğru" sadâları)

MEHMET EMİN BEY (Trabzon)- Usülü Muhakematı Cezaiyye..

FETHİ BEY (Dâhiliye Nâzırı/İstanbul)- Vükelânın Divânı Aliye sevkleri sırasında usûlü muhakemelerine dâir filvaki bir kanûn yoktur. Fakat bunun gibi vükelânın ne gibi mâddelerden dolayı mesul tutulacağına dâir bir kanûn-ı ceza da yoktur. Binâenaleyh, bazı yerlerde Divânı Âli, âdeta bir jüri heyeti halini alır ve bu süretle karâr vermeleri usûl ittihâz olunmuştur. Bazı memleketlerde de vükelânın ne gibi mevâdd hakkında ve ne gibi cezalarla tecziye olunmasına dâir kanûnlar tertip edilmiştir. Şimdi Haydar Bey biraderimizin dediği gibi Hükümet, yeni bir kanûn ile Meclise gelir ve bu kanûnu Meclis kabûl edecek olursa, her kanûn makabiline şamil olamayacağından, binâenaleyh bu kanûn, buyurdukları maksadı hâsıl edemez. Binâenaleyh, Hükümetin nokta-i nazarı, Divânı Âlinin ifayı vazîfe etmesine şimdiden razı olmak ve onların verecekleri karâra ittiba etmekten başka bir şey yoktur. Çünkü yeni kanûn makabline şamil olamaz.

FUAT BEY (Divâniye)- Efendiler, zannediyorum ki, gerek Haydar Beyefendi Hazretleri ve gerek Dâhiliye Nâzırı Beyefendi Hazretleri bu meselc hakkında yanlış bir zehabta bulundular.

O meselenin usûlü muhakemei umûmîyye kanûn-ı ile muhakeme edilmemesini istilzâm etmez.

İkincisi, Usûlü Muhakeme Kanûnları, kâide-i hukukîyye mûcibince dâimâ makabiline şamil olur. Şimdi evvela bugün bile bir kanûn yapılmadığından dolayı eski kabinenin muhakemesine imkân yoktur demek doğru değildir.

...

FETHİ BEY (Dâhilîye Nâzırı/İstanbul)- Efendim, sözlerim Fuat Beyefendi biraderimiz tarafından suitefehhüme uğramıştır. Hükûmetin maksadı eski kabinenin Divân-ı Âliye sevkini avk ve tehire dûçâr etmek gibi bir şey değildir.

FUAT BEY (Divâniye)- Hayır efendim, bendeniz öyle bir zehabta bulunmadım.

FETHİ BEY (devâmla)- Hamit Beyefendi biraderimizin buyurduğu gibi, eğer eskiden böyle bir teklîf varsa, bunu bendeniz bilmiyorum; bittâbi bu cihet daha ziyade Adliye Nezaretine taalluk edeceğinden -Meclisin hissiyatını bittâbi Adliye Nâzırı Beyefendi Hazretlerine de söylerim. Zaten zaptı da okuyacaklarona göre bu cihet nazarı dikkate alınır.

YUSUF ZİYA MOLLA BEY (Lazistan)- Bendeniz, usûlü muhakemeye mütedâir olan kavînînin makabiline şamil olacağına dâir mazbatada bulunacaktım. Arkadaşlar söylediler, hacet kalmadı.

MEHMET FUAT HULUSİ BEY (Antalya)- Efendim, bu mesele gayet basittir. Divânı Âli itham dâiresinin, dîvân hükmünün şekli, zaten kanûn-ı esâsîde tâyin edilmiş. Yalnız Usûlü Muhakeme tâtbîk edilecek kanûn-ı ceza mâddesi mevzubahs olabilir. Fethi Beyefendi Hazretleri kanûnun makabiline şümulü olmaz demekle, mesuliyeti vükelâya dâir oraya başka cezalar konulursa, yani mesuliyeti vükelâya dâir başka bir kanûn vaz edilerek yeni cezalar vaz olunursa bunun makabiline şümulü olamaz; mütalaasını dermeyan etmiş oldular. Meğer ki muhaffef ceza olsun... Kanûn-ı Esâsînin beyân ettiği veçhile bu hükümler kabili istinaf ve temyiz değildir. Mesele, gayet basit ve hal lolunmuştur. Şimdi yapılacak iş, hemen şubenin meseleye vaz

yed etmesiyle tahkikatını yapmasıdır ve ondan sonra da Meclisi haberdar etmesidir. Binâenaleyh mesele halledilmiştir ve yapılacak başka bir şekil kalmamıştır.

ARTİN BOŞGEZENYAN EFENDİ (Halep)- Mesele, iki nokta üzerindedir. Birisi usûlü muhakeme, diğeri vükelânın ef'alinden dolayı haklarında ne gibi bir ceza tertip edileceğidir. Usûlü muhakemenin makabiline şamil olduğuna dâir rüfeka, lâzım gelen sözleri söylediler. Zaten usûlü muhakeme, şimdi yapılmış olsa bile bundan sonra tâtbîk edilecektir ki, o makabiline şamil demektir. Yapıldıktan sonra muhakeme, o sûretle cereyân edecektir. Şimdi o, mevzubahs değildir.

Vükelânın ne gibi ahvâlden dolayı mesul olacağı mevzubahstir. **Vükelâ üç sûretle mesul olur.** Birisi mesuliyet-i cezaiyye, yani yapmış oldukları fiil kanûn-ı ceza mûcibince cürüm addolunur, bu, mesuliyeti cezaiyyeyi mûcibtir.

İkincisi, mesuliyeti maliyye. Bu, kanûn-ı cezaya taalluk etmez. Onların fi'lînden dolayı bir kimse mutazarrır olursa onun zararının tazmin edilmesi lâzım gelir; yahut devletin zararı tazmin edilmek lâzımdır. Buna da mesuliyeti maliyye, denilir.

Üçüncü bir mesuliyet daha vardır ki o da mesuliyet-i siyasiyyedir. İşte, asıl düşünülecek mesele, bu mesuliyeti siyasiyyedir. Ne gibi mesuliyet-i siyasiyyeden dolayı vükelâyı mesul tutmak icap eder?

Buna dâir bizim kanûnumuzda bir şey yoktur ve Avrupa devletlerinin çoğunun kanûnlarında da böyle bir şey yoktur, işte, asıl tedkik edilecek ve düşünülecek şey budur. Yoksa mesuliyet-i cezaiyyeyi mûcib ahvâl için kanûn-ı cezamızda ahkâm vardır. Mesuliyet-i mâliyeyyi mûcib bir şey için de Kanûnu Medenî vardır. Ancak bu mesuliyet-i siyasiyye dediğim şey, gayet elastiki bir şeydir. Bunu tâyin etmek bizim kanûn ile kabîl değildir.

Buna dâir ahkâm yoktur, işte, Fethi Beyefendinin buyurdukları gibi onu, Divânı Âli, jüri halinde kendi aklı ile tâyin eder. Bu da, Fuat Beyefendinin buyurduğu gibi, sonra düşünülecek bir şeydir. Evvela yapacağımız iş, bu evrakı Beşinci Şubeye gönderip tahkikatını icrâ etmektir. Bundan sonra iş, cereyânı tâbiîsini alır, yürür gider.

HAMİT BEY (Halep)- Vükelânın tâbi olacakları derecatı mesuliyeti Artin Efendi biraderimiz izah ettiklerinden dolayı tekrar etmek istemem. Şu kadar ki, bu mesuliyetlerden, mesuliyet-i cezaiyyenin, kanûn-ı cezada mevcûd olan cürümlerin haricinde bir cürüm olmak üzere Divânı Âlice görüldüğü takdîrde o cürüm hakkında Divân-ı Âlinin ayrıca bir ceza tertip ve hükmedebileceğine dâir, zannederim, hiçbir Kanûn-ı Esâsî, hiçbir Kanûnu Ceza, hiçbir Hukuku Esâsîyye de bahis bulunabilsin. Çünkü, hiçbir şâhıs esâsen memnu olmayan bir fi'lî ika ettiği takdîrde o fiil hakkında atiyen vazedilecek bir kanûn ile muhatap ve mesul tutulmaz.

Bunu hiçbir kanûn kabûl etmez. Binâenaleyh Kanûn-ı Esâsînin mâdde-i mahsûsasında da gösterildiği veçhile Divân-ı Ali, ancak mesuliyeti cezaiyye husûsuna o fiillerin irtikabı zamanında mevcûd olan kavînîni cezaiyyeye tevfikan karâr verir. Aksi takdîrde bir mesuliyeti kanûniyye yoktur. Ancak, bir mesuliyet bir mesuliyet-i siyasiyye ve mesuliyet-i maiiyye vardır. Bendeniz o kanaattayım. ("Müzakere kâfî" sadâları)

ARTİN BOŞGEZENYAN EFENDİ (Halep)- Onları o zaman düşünürüz.

MEHMET SADIK EFENDİ (Denizli)- Efendim, kanûn-ı esâsîdeki şu mâddeyi arz ediyorum: 32 nci mâdde "Vükelâdan itham olunanların usûlü muhakemeleri kanûn-ı mahsûs ile tâyin edilecektir" deniyor. Artık mevridi nasta içtihata mesağ var mı? Burada, usûlü muhakemesi kâfıdır, demiyor. Bu bir.

Sonra, hükmü cezai verebilmek için onu, meskutunnah bırakıyor. Demek oluyor ki, tertibi ceza husûsunda mevcûd olan kavaid-i cezaiyye ile hükmedilebilir, müsaadesi anlaşılıyor. Çünkü tasrih etmiyor. Amma, usûlü muhakemesi Kanûnu Mahsûs ile tâyin edilecektir, diyor. Binâenaleyh, usûlü muhakeme hakkında bir kanûn-ı husûsinin tanzimi icap ettiğini bu Kanûn-ı Esâsî tasrih ediyor. Artık başka bir mütâlaaya lüzûm yoktur.

FUAT BEY (Divâniye)- Efendim, bendeniz yalnız bir noktayı tasrih etmek istiyorum. Zannediyorum ki; ceraimin mahiyeti siyasiyyesi mevzuu münakaşa oldu ve mahiyet-i siyasiyye noktai nazarından ceraime terettüp edecek cezanın mefkudiyetinden bahsedildi. Terettüp edecek cezanın mefkudiyeti zikredildi. Bendeniz

zannediyorum ki efali memnuanın mahiyet-i siyasiyyesi bunların memnuiyet veya cürmiyeni tahfif etmez. Mahiyet-i siyasiyye; esbâb-ı muhaffefe veya müşeddede ve mazeret gibi harekâtta icrâyı tesîr eder. Yoksa kanûnen memnu bir fiil ika edildi mi o fiil cürümdür. Vükelânın vazîfeleri haricindeki cürümleri tadat etmek imkânı yoktur. Çünkü takriben Kanûnu Ceza, kâffi efali memnuayı ihtiva etmiştir. Binâenaleyh aynca Kanûnu Ceza vaz'ına hacet yoktur.

REİS- Zaten Hükûmet bu babta icap eden muâmeleyi nazarı itibâre alacağını beyân etti. Takrîr, Encümenine gitmiştir. Encümenin müzakeresi neticesinde mesele taayyün eder. Diğer takrîrler de var efendim.

4 Teşrini-sani 1334

11'inci inikad, 3'üncü celse (s. 109-116)

3- Aydın Mebüsu Emanuel Emanuelidis Efendinin Hükümeti Sâbıkanın icrâât hakkında Hükûmeti Cediden sual takrîri.

REİS- Bir sual takrîri daha var efendim, o da Hükümete tebliğ edilmiştir. Okutuyorum efendim:

Meclis-i Meb'ûsan Riyâset-i Celilesine

Malûmu Âlileri olduğu üzere, memlekette beş seneden beri icrâât-ı Hükûmet nâmı altında tarihte emsâline tesadüf edilemeyen birçok ahvâl-i elime görülmüştür:

*1- **Ermeni milletine mensup** olmaktan başka hiçbir cürümleri bulunmayan **bir milyon nüfûs**, kadınlar ve çocuklar ile istisna edilmeyerek katil ve itlaf edilmiştir.*

*2- La akalkark asırdan beri memlekette medeniyetin âmili hakikisi olan **Rum unsurlarından iki yüz elli bin nüfûs**, hudûd-ı Osmaniden tart edilerek mallan müsadere edilmiştir.*

*3- Badel harb **beş yüz elli bin Rum nüfûs** daha, Karadeniz, Çanakkale, Marmara ve Adalar denizleri sevâhil ve havalisinde ve sair mahallerde kati ve imha edilmiş ve mallan da zabt ve gasb edilmiştir.*

4- Memlekette anâsırı gayr-i Müslime icrâyı ticâretten men edilmiş ve ticâret yalnız erbabı nüfuzun yeddi inhisarına terkedil-

miş olmakla bu yüzden bütün efrâdı millet âdeta soyulmuştur.

*5- Meb'ûsandan **Zohrap ve Vartkes efendiler ifnâ edilmiştir.***

6-Arap kavmi necibine karşı reva görülen sui muamelat şimdiki felaketlerin başlıca sebeblerini teşkil etmiştir.

*7- Seferberlik vesilesi ile teşkil edilen, **amele taburu efrâdından iki yüz elli bin kişinin** açlık ve mahrümiyetten müteessiren **telef olmalarına** sebebiyet verilmiştir.*

8- Harb-i Umûmîyye bila sebeb girmiş ve bu şerefi meşuma nailiyet için Bulgarlara memleketin bir cüzü de terk edilmiştir.

Failler hakkında Hükûmeti Cedidenin malûmâtı neden ibârettir, işin mahiyeti hakkında ne tasavvur etmektedir ve ittihâz edebileceği tedabire ne vakit mübaşeret eyleyecektir?

Bu noktaları Hükûmet-i Cedideden sual ederiz.

2 Teşrini-sani 1334
Aydın Mebûsu Emanuelidis,
İzmir Mebûsu Vangel,
Çatalca Mebûsu Tokinidis

REİS- Efendim bu takrîr de Hükûmete gönderilmiştir. Ne gün cevap vereceklerine dâir tezkire alınırsa ruznameye ithâl edilecektir. Yoksa Hükûmet derhâl cevap vermek ister mi efendim? Hükûmet şimdi cevap vermek isterse o başka.

FETHİ BEY (Dâhiliye Nâzırı/İstanbul)- Hay hay, cevap verebilirim efendim. Şimdi kemâli teessürle tadat olunan mevâddın neticesinde sâhibi takrîr diyor ki: Failler hakkında Hükûmet-i Cedidenin malûmâtı neden ibârettir? Buna cevap mı istiyorsunuz efendim? İşin mahiyeti hakkında ne tasavvur etmektedir? İttihâz edeceği tedabire ne zaman ibtidar edilecektir?

EMANUEL EMANUELİDİS EFENDİ (Aydın)- Müsaade buyurursanız izah edeyim. Tâbiîdir ki bu sual takrîri Hükûmet-i Cedideye ne bir hüküm ve ne bir tenkit manasını tazammun etmez. Tâbiîdir ki bu takrîr bir hissi intikam sevki ile tanzim olunmuş bir takrîr değildir. Hatta failler hakkında - icrâyı adalet edilmesi Hükûmetin vazîfesi olmakla beraber, şu takrîrden maksadı asli - icrâyı adalet talebi bile değildir. **Biz memleketin ne gibi**

bir felakette ve ne gibi bir hâlde bulunduğunu biliyoruz. Bundan dolayı da müteessiriz. Bu ahvâli bugün huzuru Mecliste tekrar etmekten maksadımız yaraları yeniden deşmek değildir. Maksadımız birtakım anâsır aleyhine irtikab edilmiş ve irtikab edilmiş olduğunu yalnız bizim değil bütün âlemin ve hatta düne kadar belki müşevvikimiz olan müttefiklerimizin de malûmu olan bir takım sui istimalatta tekerrür etmemesi ve bunların izalesi için Hükûmet-i Cedidenin ciddi sûrette tasavvuratı neden ibâret olduğunu anlamaktır, işte asıl sualimiz budur. Yine izah edeyim. Yüz seneden beri anâsırı muhtelifenin ıslahı hali ve bütün efrâdı Osmaniyyenin refahı için teşebbüs edilen ıslahatın **Talat Paşa ve Said Halîm Paşa kabinelerinin** siyasetine müncer olması bu güne kadar olan teşkilât ve bu güne kadar vaz edilen kavînînin memlekette medeniyeti temin edemediğini isbat etmiştir.

Bendeniz falanı idâm ediniz, falanı haps ediniz, filâna şunu yapınız diye bir iddiada bulunmuyorum. Bendeniz bize şunu veriniz, şunu veriniz, bunu yapınız, şunu yapınız diye bir talepte bulunmuyorum. Bendeniz diyorum ki; bu işleri yapan, Divân-ı Âli takrîrinin gösterdiği üç, dört kişiden ibâret olamaz.

Bu işler üç kişinin, dört kişinin, on kişinin yapacağı iş değildir. Bu işi yapan şiddetli bir cer-yandır. Böyle beş-on kişinin ceza görmesi, takib edilmesi, firâr etmesi veyahut başka bir fenalık görmesi ile bu iş izale edilemez. İzale edilse bile âtide bunların tekerrür etmeyeceğine dâir hiçbir teminat bahş edemez.

Bendenizin **maksadım Hükûmet-i Cedidenin şu nokta hakkındaki programının neden ibâret olduğunu bilmektir.** Şimdiye kadar mevzu olan kavînîn, teşkilât şu felakete mani olamamıştır. Bu babda şimdiye kadar takip edilen siyaset izhâr iflas etmiştir. Hükûmetin acaba bu nokta hakkında bir siyaseti dâhiliyyesi var mıdır? Hükûmetin acaba bu babta Meclise teklîf etmeyi tasavvur ettiği tedabiri var mıdır? Hükûmetin böyle bir teşebbüste bulunduğu takdîrde gerek milletten gerek alemi medeniyyetten kuvvet alabileceği şüphesizdir. Hatta Hükûmetin bugün daha büyük bir kuvveti vardır. Cümlenin malûmudur ki bugün Makamı Saltanatın hukukuna vakıf ve istimaline muktedir bir Hakana mâlikiz. Binâenaleyh o Hakanın amaline tevfikan Hükûmeti mesule

ne gibi tedabir ittihâz edecektir ve ne gibi teşkilâtı cedide teklîf edecektir, programı nedir? Bunları sual ediyorum.

FETHİ BEY (Dâhilîye Nâzırı/İstanbul)- Efendim, Aydın Mebûsu Emanuelidis Efendi Hazretlerinin izahatını kemâl-i dikkatle dinledim, izahattan doğrusu memnûn oldum. Çünkü bu takrîrden ilk okunuşta başka bir fikir alınabilir. Filvaki bilirsiniz efendiler, yaşadığımız **dört sene zarfında bu memleketin havasından gayet fena gayet muzır bir takım cereyânlar geçmiş ve memleketin altını üstüne getirmiştir.** Bundan dolayı Rum unsuru, Ermeni unsuru, Arap unsuru ne kadar mutazarrır olmuş ise, sizi temin ederim ki Türk unsuru da aynı veçhile ve belki de daha fazla derecede mutazarrır olmuştur. Arzû ederdim ki Emanuelidis Efendi Hazretleri bu anâsır meyanında, belki hepsinden ziyade, mutazarrır ve mağdur olan Türk unsurunu da ithâl etmiş olsunlar. Onların istikbali ve saâdeti hakkında Hükûmetten istizahatta buhmmuş olsunlar. (Alkışlar)

Filvaki gayet yanlış bir cereyân, fevkalade hata âlud haleti fikriye neticesi ile dört sene içerisinde memlekette gayet sakim bir politika takip edilmiş ve bundan anâsırı muhtelife, muhtelif sûretlerde hasârzede ve mutazarrır olmuştur. Bunların tamiri ve bütün yapılan fenalıkların izalesi için Hükûmetin ne gibi bir tedbir ittihâz edeceğini soruyorlar. Buyurduktan gibi bugün alemi medeniyyete çıkmak, bilcümle mütemeddin memleketler arasında arz mevki etmek için Hükûmetin ittihâz edeceği tarik birdir: O da bilcümle anâsıra bila tefriki cins ve mezheb, hürriyet ve müsavatı kamile bahş etmek ve bu memleketi hiçbir unsurun, hiçbir fırkanın, hiçbir heyetin memleketi gibi telakki etmeyerek, bilcümle anâsıra dâr-ı saâdet, dâr-ül-feyz, hepsine cennet olarak tefrik edebilmek gayesini takip eylemektir. (Alkışlar)

Binâenaleyh, Hükûmetin siyaset-i dâhiliyyesi hiçbir unsurun hiçbir unsura faik veya mahdun olarak telakkisi noktasında değildir. Hükûmetin siyaset-i dâhiliyyesi, her unsura aynı hukuku, aynı imtiyazatı bahş etmektir. Hükûmetin siyaset-i dâhiliyyesi her unsurun adedi nisbetinde bu memleketin idâresine, bu memleketin siyasetine müdahale ve iştirâk hakkını bahş etmektir. **Hükûmetin beyân-nâmesinde bildirildiği gibi akalliyetlerin**

hukukunu muhafaza etmek cümlei vazaifimizdendir. Bunun için yakında inşallah Meclisinize, gerek belediye, gerek mecâlis-i teşriiyye intihâbatında temsili nisbi usûlüne riayet edilmek için bir kanûn teklîf edecektir. Bu kanûn her akalliyetin hakkını kendi hudûd-ı dâhilinde muhafaza edeceğinden dolayı en ziyade âdilâne bir 'kanûndur; zannında bulunuyoruz. Bundan maâda şimdiye kadar yapılmış olan haksızlıkların Hükümetin vasaiti mevcûdesi nisbetinde tamiri, tağrib edilmiş olanların yerlerine iâdesi, bunların haşaratı maddiyyesinin mümkün olduğu kadar tazmini, Hükümetin cümlei makasıdmdandır. Ve bunun için icrâata başlamıştır. Fakat bademe bu gibi ahvâlin tekerrür etmemesi, bu gibi ahvâle hiçbir kimsenin cesâret edememesi, bu gibi hareketlere cüret eden memürin ve sair efrâdı ahâlîden olanların takibi de cümlei vazaifimizden bulunmuştur.

Yalniz gerek sâhibi takrîre ve gerek bilumum heyete rica ederim: Her kimin kimden şikâyeti varsa babı mürâcaat neresi ise oraya mürâcaatla şikâyetini bildirmekte tereddüt etmesin. Yalnız gazetelerde yazı yazmakla, yalnız burada nutuk söylemekle bir netice hâsıl olmaz. Doğrudan doğruya her kimin her kimden şikâyeti var ise onu bildirsin; hakkında her türlü takibat icrâ etmeye hazırız. ('Bravo' sadâları). Binâenaleyh başka yapacak bir nokta var ise onu da Emanuelidis Efendi ve rüfekasmdan dinlemek isterim. Şimdilik Hükûmetin bu zaman için tâtbîk edeceği siyaset-i dâhiliyye ve yapılacak şey bundan ibârettir.

REİS- Bir takrîr var efendim, bu müzakerata tesîri olmak itibârı ile okutuyorum. Ondan sonra söz veririm:

Meclis-i Meb'üsan Riyâseti Celilesine

İzmir (Aydın olması lâzım, N.O.) Mebûsu Emanuelidis Efendi ile rüfekası tarafından verilmiş olan takrîrde Arap Milletine dâir bir fikra mevcûdtur. Biz Arap Mebûsları tahaddüs eden ahvâl ve vakayı-i müessifenin hâl ve faslını vakti münasibine tehire karâr verdiğimizden kavmi necibi Arap hakkında mezkûr fikranın tayyını talep ederiz.

4 Teşrini-sani 1334

Asir Mebûsu Âlî Haydar

EMANUEL EMANUELİDİS EFENDİ (Aydın)- Bu takrîr cevaptan müstağnidir. Arap mebûsları ister kabûl etsin, ister etmesin. Anâsır-ı Osmaniyye'den biri hakkında söz söylemek benim hakkımdır ve bir teklîfte bulunmak yine benim hakkımdır. Binâenaleyh benim imzâm tahtında bulunan bir ibare hakkında tay edilsin, edilmesin gibi teklîfat fazladır.

Dâhilîye Nâzırı Muhteremi Fethi Beyefendi Hazretlerinin beyânatına gelince: Buyurdular ki Türk unsuru da pek çok mağdur olmuştur ve bundan dolayı bendenizin beyânatta bulunmamı arzû ettiklerini söylediler. Bendeniz Rum unsurunun mağduriyetinden ne kadar müteessir olur isem Türk unsurunun mağduriyetinden de aynı sûrette müteessir olurum. Türk unsurunu zikr etmemekliğimin sebebi: Çünkü **elyevm hâkimiyet, Türk unsuru nâmına icrâ edilmektedir,** ('inşallah dâimâ' sadâları).

Binâenaleyh Türk unsuru mağdur olursa maatteessüf bunu izale etmek benim teklîfim üzerine olamaz. Bunun izalesi benim yeddi ibtidarımda değildir. Yoksa Türk unsurunun ileri gelenlerinden bendeniz de istirham ederim umuru idâre edenlerden bendeniz de rica ederim, düşünsünler, taşınsınlar, hasb-el-hamiye Türk unsurunun mağduriyetini izale etsinler. Çünkü kendileri Türktürler. Binâenaleyh bunun için de onları müdafaa edemedim. Yoksa bir Türk'ün mazarrat görmesinden kendim mazarrat görmüş gibi müteessir olurum.

Hâkimiyetten hariç tutulmuş olan ve binâenaleyh haklarında edilen tecavüzatı müdafaadan aciz kalmış olan anâsır-ı sâireye gelince: Bendenizin maksadım, Hükûmetin programını anlamak idi. Bu program hakkında söz söylemek, o anâsıra aittir. Şimdi biz her ne söylesek kendi hesabımıza söylemiş oluruz. Bendenizin maksadını âlemi tenvir idi. Bu maksadım bâsıl oldu. Bundan dolayı Dâhilîye Nâzırına teşekkür ederim. Fakat nazarı dikkatlerini celb ederim, bu güne kadar olan ıslahat siyaseti iflas etmiştir. Islahattan yeniden bahs etmek caiz değildir. Anâsır-ı muhtelife, şerâit-i hazıra altında yaşayamazlar. Binâenaleyh şerâit-i cedide hakkında iyi ve derin düşünsünler. Bu meseleler halledilsin, çünkü zaman bunların halledilmemesine müsâid değildir...

FETHİ BEY (Dâhiliye Nâzırı/İstanbul)- Emanuelidis Efendi Hazretleri takrîrleri okunduktan sonra izahatta bulundular ve maksadlarının hiçbir unsur hakkında ithamatta bulunmak olmadığını, ancak bu eski ceryanların idârei memlekete kâfi gelmediğini ve bundan sonra takip edilecek siyaset hakkında talebi izahattan ibâret bulunduğunu söylediler ki ben de bu izahat üzerine beyânı memnûniyet ettim ve bunun üzerine takrîrlerimdeki mevâdda ayrıca cevap vermeye lüzûm görmedim...

REİS- Kavmi Araba mensup mebûslar, hissiyatlarını gösterdiler. Zabta geçti, kendi hesaplarına bu takrîre iştirâk etmedikleri anlaşıldı. Ve bu da zabta geçmiştir, başka meseleye geçilmesini arzû edenler lütfen el kaldırsın.

Başka meseleye geçilmesi kabûl olundu.

Başka takrîrler var efendim, bugün verilmiştir. Hükûmete tebliğler olmalı, şimdi mi okunsun, yoksa sonra mı okunsun?

HASAN RIZA PAŞA (Hudeyde)- Tebliğ olunsun.

ARTİN BOŞGEZENYAN EFENDİ (Halep)- Hükûmet geleceği günü tâyin etsin. ('Hayır, okunsun' sadâları)

4- Kazan Mebûsu Matyos Nalbantyan Efendi ve rüfekasının, vakti seferde icrâât-ı Hükûmete karşı gelenler için cihet-i askerîyyece ittihâz olunacak tedabir hakkındaki karâr-nâme ile işbu karâr-nâme mûcibince âhar mahallere nakledilen eşhâsın Emvâl ve emlâk ve matlûbât-ı matrukeleri hakkındaki karâr-nâmeye tevfikan yapılan mezalimin mürettip ve failleri ile dûçârı gadır olanlar hakkında Hükûmetçe ne düşünüldüğüne dâir sual takrîri.

REİS- Sual takrîrini okutuyorum.

Makamı Riyâsetpenahiye

Vakti seferde icrâât-ı Hükûmete karşı gelenler için cihet-i askerîyyece ittihâz olunacak tedabir hakkındaki 14 Mayıs 1331 Tarihli Muvakkat Karâr-nâme ile işbu Karâr-nâme mûcibince aher mahallere nakl edilen eşhâsın Emvâl, emlâk ve matlûbâtı metrûkeleri hakkındaki 13 Eylül 1331 Tarihli Muvakkat Karârnâmenin, müstacelen müzakeresi ile reddi, canibi hükûmetten talep olunmaktadır.

*Evet **şu sevgili vatanımızın** böyle en dağdağalı bir hengamında mahza sevki hamiyyetle mehammı umuru Devleti düş'u kiyaset ve mesuliyetlerine alan Heyet-i Hükûmeti hazıramız şu talep ve isticalleri ile **bu iki muvakkat karâr-nâmeleri** çektikçe uzamaya fevkalade elverişli olan ahkâmı acibesinden bilistîfâde ceharı aktan cihanı beht ve hayretlere, hakiki Osmanlıları hicâb ve teessürlere gark edecek bir sûrette irtikab olunan ceraim ve fecayiin artık velev bir gün bile olsa, devâmı tecviz olunamayacağı ifham buyurulmuş oluyor ki şu sûretle gösterilen hubbu adalet ve meyli siyaset elhak şayanı şükrân ve tebcildir.*

*Fakat Heyeti Muhteremi Meb'ûsanın dahi nazarı âli-i münsifanelerinden bir süretle kaçamayacağı veçhile, halkın doğrudan Kanûn-ı Esâsî ile müemmen hukuku hayâtiyei tâbiîyye ve tasarrufiyyesini muhil olarak, biri Meclisin kapatılmasından az sonra, diğeri ise içtimai muayyeninden iki üç gün evvel neşr ve ilân olunmak itibâriyle ve müstaceliyet ve ne de muhteviyat noktai nazarından Kanûn-ı Esâsînin muvakkat karâr-nâmeler ittihâzı hakkındaki mâddesi hükmüne katiyyen tevafuk edemeyen işbu karâr-nâmeleri iptinaen başlanılan ve icrâât elime nâmı tahtında **memlekette söndürülen ocakların, tepelenen nâmus** ve muazzezatın velhâsıl Heyet-i Âli-i Muhteremeyi arz ve izahından müstağni bulduğum enavı mezalimin mürettip ve failleriyle mahdum bunca tebaa-i Osmaniyyenin eytâm ve erâmili hedr ve **gasbolunan servet ve mukaddesatları** hakkında **teceliiyi adalet için** acaba Hükûmetimiz ne düşünmektedir? Bu babta ittihâz edilmiş ve edilecek tedabirin izahını talep ediyorum. Bu izahat ve onu takip edecek müzakerat ve mukarreratımız ki, âlemi medeniyyette bittahsîs efkârı Osmaniyyede begayet müntazırdır. İstikbal ve vatan için dahi o nisbette mühim müessir ve kıymetli olacaktır.*

2 Teşrini-sani 1334

Kozan Mebûsu Matyos Nalbantyan,
Halep Mebûsu Artin, Maraş Mebûsu Agop,
Sivas Mebûsu Dikran Barsamyan,
İzmir Mebûsu Onnik İhsan, Erzurum Mebûsu Medetyan

ARTİN BOŞGEZENYAN EFENDİ (Halep)- Efendim, bunu bendeniz imzâlamışım. Zaten Dâhilîye Nâzın Beyefendi de icrââtını Meclise haber verdiler. Yapılacak şey de bundan ibârettir. Hükûmete teşekkür ederiz. Deniliyor ki teşebbüs olunmuştur. Cali şey değildir, ciddidir. Bunun için vakit ister, inşallah az zamanda bu yaralar büsbütün sarılamasa da bir dereceye kadar Hükûmet sarfı mesai eylemektedir. Ben de hükûmet olsam bu kadar yapardım. (Alkış)

MATYOS NALBANTYAN EFENDİ (Kozan)- Artin Efendinin hissiyat hamiyetkâranesine bendeniz de iştirâk ederim. Fakat, müstaceliyet vardır, öyle pek basit, buyurdukları gibi oluverir bir şey değildir. Bendeniz bu takrîri umûm milleti Osmaniyye nâmına verdim. Osmanlılık hissiyle mütehassıs olarak o hisle söylüyorum. Bu kanûn-ı muvakkatlar hiçbir veçhile Kanûn-ı Esâsî ahkâmıyle kaabili telif değildir. Sonra haddi zatında bu bir cürüm teşkil ettikten sonra -**bendeniz yalnız Ermeniler, Rumlar demiyorum, Türkler de vardır**- karâr-nâmeler buradadır, evvel emirde Heyet-i Teşriiyyenin, bu karâr-nâmelerin isabetsizliği ve Kanûn-ı Esâsî'ye olan ademi tevafuku hakkında nazarı dikkatini celb ediyorum.

Sonra geliyor; bu sûretle işlenen adaletsizlikler fenalıklar geliyor. Benim bu gün Heyet-i Meb'ûsanın vicdanından, onların kalbindeki saffetten hiçbir vakit sui telkin yoktur. Bu kanûnlara iptinaen yapılan muamelat, tehcir edilen halkın ne gibi ahvâle marûz kaldıklarından burada bahsetmeyi fazla görürüm. Ben pek çok arkadaşlarından bu teessürlerini gözyaşlarıyla anlatanları gördüm. Gözleri dolarak bahsedenleri biliyorum. Bunun için asabiyet 'fanatik'lik gibi şeylere atfedilmesin, insaniyet nâmına vicdanımıza mürâcaat ediyorum ki, geçen meseleler cünlemizi ağlatmıştır. Bendenizce bu meselede bila tefrik cins ve mezhep ocaklar sönmüş, fakat dumanı hâlâ çıkmaktadır. Bugün birçok kadınlar şurada burada sürünüyorlar.

Hükûmeti Cedidemiz bu babta çok sıkılıyor, çok düşünüyor. Fakat mesele arz ettiğim gibi pek basit kucaklanıverecek bir şekilde değildir. Gerçi Hükûmetimiz bu husûsta var kuvvetiyle çalışmak istiyor. Yalnız bendeniz rica ediyorum. Bu mesele gayet

mühim olduğu için ehemmiyetli bir proje ile gelsinler. Ve nâmı Osmaniyi lekeleyecek olan bu fena vakayiden tarihen, hâlen ve âtiyen bu memlekette kusuru olmayanların az olmadığını biliyorum. Onları da bu lekeden kurtarsınlar. Temiz nasiyeleri meydana çıkarsınlar. Gerek siyaset, gerek adalet, gerek kanûn-ı ilahi ve medeni nokta-i nazarından her sûretle ben temenni ederim ki bütün arkadaşlarımız kendi avuçlarını açsınlar, bu mağdurları kurtarsınlar ve hükûmetimize, bu biçarelerin serian ve âtiyen sıcak bir yemek ve bir me'va bulabilmelerini temin eylemeyi teklîf etsinler. Ve benim bu hissiyatıma iştirâk eylesinler. Sonra söyleyeceğim ki, mütecasirlerden bu gün hâlâ mevki-î iktidârda bulunup da o mülevves elleriyle kanûn-ı adaleti tutuyor; diye bağıran memûrlara ruhsat vermesinler.

Biz Hükûmete saffetle sarılmak isteriz. Ancak icrââtını mâddeten ve amelen görmek isteriz. Adaletin ne sûretle olacağını izah etmeyi Hükûmet ve Heyete karşı tecavüz addediyor ve benim temennime saffetle iştirâkinizi rica ediyorum. Hükûmet kati bir proje ile hakiki bir program ile işe başlasın ve bunu acilen göstersinler. Alemi medeniyyet, insaniyet hatta cümlemizin hakimi mutlakı olan Cenabı Hak bunu bizden bekler.

REİS- Bu kadar izahattan sonra mevâddı âtiyyeye geçilmesini kabûl edenler el kaldırsın...

Kabûl edildi. Bir takrîr daha var efendim.

MATYOS NALBANTYAN EFENDİ (Devâmla)- Bu hususta Nâzır Beyefendi izahatını başka bir güne mi talik ediyorlar?

FETHİ BEY (Dâhiliyye Nâzırı/İstanbul)- Müsaade ederseniz iki kelime ile cevap vereyim. Artin Efendinin beyânatına teşekkür ederim. Nalbantyan Efendinin hissiyatına da teşekkür etmek borcumdur. Katî bir proje ile gelmekliğimizi istiyorlar. Katî bir proje şimdiki hâlde tehcir edilmiş olanların mahallerine iâdesinden başka bir şey değildir. Bunun cihet-i icrâiyyesi vardır ve cihet-i icrâiyyesi de zannettiğimiz kadar kolay bir şey değildir. Bu gün tehcir edilmiş olan yerler ahâlîsi avdet edecekleri mahâlde kendilerine bir mesken, bir sıcak çorba bulabilecekler mi?

Bunların bir kısmı tehcir olunan yerlerde dükkân açmışlar, iş bulmuşlar, hatta bazıları adığımız malûmâta nazaran şimdiki hâlde yerinden kımıldamamak niyetinde ve bu kışı oralarda geçirmek taraftarıdırlar. **Binâenaleyh Hükûmet bu işi tedricen yapmak taraftarıdır ve tedricen yapmak lâzımdır.** Her hâlde Hükûmet evvela bunların gelecekleri yerde mesken bulmalarını ve hiç olmazsa bir çatı altında ikamet etmelerini temin eylemek için lâzım gelen ta'lîmâtı vilâyete vermiştir. Bu sûretle mahallerine geliyorlar. Sonra bekâr olanlar, burada veya sair yerlerde hâne tedârik edenler iş tutanların ayrıca hâne tutmaya mecbur olmayanların istedikleri sûrette harekete muhtâr bırakılmaları hakkında evamiri lazime verilmiştir.

Tahrîb bulunan köylerin tamiri ve bunların yeniden kabîli iskân bir hale ifrağı ise ahvâli hazıra sebebiyle ne hükûmetin ve ne de hiçbir kimsenin yedi iktidârında olmayan bir şeydir. Binâenaleyh bunların tamiratını zamana terketmek muvafık olur. Yalnız yapılmış olan haksızlıklar, zulüm ve gadirlerden bahsetmek istiyorsanız; her hangi bir adam, her hangi bir memûr, bir kimseye zulüm ve gadir yapmış ise bunun hakkında bizim yeddimizde tahkikat evrakı var ise, sizi temin ederim ki bunları muhakemeye bila tehir sevkedeceğiz ve sevketmekteyiz. Fakat **Hükûmetin nazarı ıttılâından hariç kalmış vukuat var ise evvelce de söylediğim gibi herkes için babı şikâyet açıktır; hakkını müdafaa etsin ve bu lâzımdır.** Bunlar müracaat etsin, biz de tahkik ederiz. Mesuliyetleri tahakkuk ederse bu gibilerini bila tereddüt mahkemeye sevkederiz. Bendeniz yapacak başka bir iş görmüyorum.

MATYOS NALBANTYAN EFENDİ (Kozan)- Bendeniz Hükûmetten bu babta tahkikat yapmayı vazîfe edinmelerini teklîf ediyorum.

FETHİ BEY (Devâmla)- Vazîfe edinilmiştir ve tahkikat ve tedkikata da girişilmiştir. Fakat buyurduğunuz birden bire olamaz. Çünkü her şeyi birden yıkmak kolay ise de yerine getirmek kolay değildir. Bu gün memlekette otoriteyi birden bire mahdun bir hale koyamayız. Fakat tedricen yapacağız. Sizi temin etmek isterim ki hiçbir kimsenin hakkının zeıre kadar zayi olmasına

Hükûmet taraftar değildir. Herkesin hakkının yerine gelmesini arzû ederiz. Ve zulüm ve gadir yapmış olan, haksızlık etmiş olan memûrların hiçbir sûretle kanûnun pençesinden kurtulmasını arzû etmiyoruz.

MATYOS NALBANTYAN EFENDİ (Kozan)- Asarı fi'lîyyesine teşekkürle intizar ederiz.

MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

7- Vakti seferde icrââtı hükûmete karşı gelenler için cihet-i askerîyyect ittihâz olunacak tedabir hakkında karâr-nâme. (Evveliyatı 6'ıncı inikad zaptındadır; s. 46'da sadece karâr-nâmenin tezkeresi okunuyor ve tartışılmıyor N.O.)

FETHİ BEY (Dâhilîye Nâzırı/İstanbul)- Efendim, bugün ruznamemizde, vakti seferde icrââtı Hükûmete karşı gelenler için cihet-i askerîyyece ittihâz olunacak tedabir hakkında Kanûn-ı Muvakkat vardır. Fazla söz söylemeye lüzûm yoktur zannederim. Bu kanûn, bu zamanın kanûnu olmadığından, bunun müstaceliyet karârıyle biran evvel ref edilmesini Meclis-i Âlînizden rica ederim.

FUAT BEY (Divâniye)- Efendim, Hükûmetin bu kanûn-ı geri almasından dolayı kendilerine bilhassa arz teşekkür ederim. Aynı zamanda **bunun gibi ve daha fena, asrın abkâmına uygunsuz birçok kanûnlar daha vardır.** Onları da rica ederim, birer birer geri alsınlar.

FETHİ BEY (Devâmla)- Geri almıyoruz. **Meclis reddine karâr versin,** diyorum.

FUAT BEY (Divâniye)- Müsaade buyurunuz. Aym zamanda geçen sene bendeniz kırk refikim ile beraber asakirin usûlü muhakemesi hakkındaki kanûnun müstacelen Meclise tevdii için bir takrîr takdim etmiş idim. Encümen, o takrîri Makam-ı Riyâsete verdi. Makamı Riyâset, geçen sene olduğu gibi bu sene dahi o takrîri tutuyor. Bu kanûnu bir an evvel çıkaralım. Zira bu günkü asırla ve ne de kurunu ulanın ahkâmı hukukîyyesiyle kaabili telif olmayan bir hükmün tahtı tesîrinde inleniyor. Makamı riyâsetten rica ederim ki bu kanûn-ı, bir an evvel çıkarsın ve bir saat evvel reddedilsin.

REİS- Müsaadenizle Heyet-i Âliyyeye arz edeyim. Bu lâyihai kanûniyye **Hükûmetten geri alınmıyor.** Zira bu bir karârı muvakkattır. Tâtbîk ve icrâ edilmiştir. Binâenaleyh bunun burada red ve kabûl edilmesi kaabili tasavvurdur. Binâenaleyh meseleyi bu noktai nazardan müzakere etmek icap edecektir zannederim.

TAHSİN RIZA BEY (Tokad)- Efendim, Dâhilîye Nâzırı muhtereminin buyurdukları gibi bu karâr-nâmenin yalnız zamanın kanûn-ı olmamak itibâri ile değil, 22 Eylül 1331 tarihinde mevki-î meriyyete vazedilmiş olan bu karâr-nâme Kanûn-ı Esâsînin 36 ncı mâddesindeki ahkâm ve şeraite de muvafık olmadığından ve çünkü Meclisin bir ay sonra içtimaa daveti mümkün olan bir zamanda neşr edildiğinden, esbâb-ı red meyanında Kanûn-ı Esâsînin bu 36 ncı mâddesine muvafık olmadığından da bahisle reddini teklîf ediyorum.

ARTIN BOŞGEZENYAN EFENDİ (Halep)- Efendim bendeniz bu kanûnun müzakere edileceğini bilmiyordum. Rüfekayı kirâmın ellerinde gördüm. Yalnız reddi ile iktifa edilecek bir kanûn değildir. Tahsin Beyin buyurdukları gibi, müdellel olarak red etmelidir. Bendenizin hatırıma öyle geliyor ki, Meşrûtiyetin ibtidayı ilânında, bu ikinci defa olan ilânında, bütün matbuat, fikir ve zikri olan ve az çok mürekkep yalayan, kanûnla meşgul olan kimseler kanûn-ı esâsînin noksanlarını aradılar.

Bunların arayıp tarayıp bulabildikleri yalnız bir mâddenin başına çöktü, o mâddede deniliyordu ki, **Padişah mülk ve memlekete mazarratları olan kimseleri memleket haricine çıkarabilir ve gûyâ Sultana kuvvet vermiş.** Bir takım adamları o mâddeye binâen çıkarmış. Şimdi mukayese edelim. O mâdde bir Sultanı Âli-i Sâna bir kuvvet ve kudret veriyor. O Sultanın bir tarihi var. Memlekete merbûtiyeti var. Şimdi sultanlardan bahs etmeyelim, her nerede olursa olsunlar Devlet ve Saltanatı muhafaza etmek endişesi ile mükelleftirler. O endişeden kurtulamazlar.

Bu mâdde, değil bir ferdi memleketten çıkarmaya, hatta icâbında köyleri, kasabaları, şehirleri kökünden sökmeye, bir taraftan aldırıp öte tarafa nakle salâhiyet veriyor. Kime? Bir kumandana, ki bu, bazen bir yüzbaşı veya bir binbaşı oluyor; bunlar kim olursa olsun, bunları zikr etmek istemiyorum. Ancak

şu kadar var ki, onların içerisinde birçok türedileri de bulunuyor.

Şimdi düşününüz, Kanûn-ı Esâsînin yüz on üçüncü mâddesine tecavüz eden kimseler nasıl oluyor da bir mâdde ile bir zabite koca bir salâhiyet veriyorlar. Geçenlerde zannederim ki bu mâdde, bu kanûn geldi de tekrar Meclise mi gitti; yoksa başka bir kanûn mu idi? Emvâl-i metrûke kanûn-ı idi zannederim. Sason Efendi şekle ait bir kanûn dedi. Yanında oturan refiki muhterem dedi ki: (O kendi vazîfesini îfâ etti. Hâlâ söz kulağımda çınlıyor) Onun reddi ile iş bitmez ki... Bu, bir bıçaktır, baltadır birçok zulümler icrâ eylemiştir. Biz bu bıçağı baltayı kör etmekle o zulümleri falanları tedavi etmiş olmayız.

Bu, dehşetli bir bıçaktır. Hâlâ bunun üzerine mazlum kanları buluyor. Bu dehşetli bir baltadır. Yıktığı, yaktığı hânelerin haddi hesabı yoktur. Şu üç satırlık bir mâdde müthiş bir şeydir. Şimdi onu gerek şeklen ve gerek esâs itibâri ile, mugayir olması hasebi ile müdellel olarak red etmeliyiz. Ve bunu red etmekle beraber bu kanûna istinâden memleketi harâb edenlerin cezası için de bir temennide bulunmalıyız; onu cinayet kastı ile imal etmiş ve istimal eylemiş olan kimseleri de cezalandırmak lâzımdır. Yalnız silâhların meydandan kalkması ile iş bitmez. Temennim budur. ('İştirâk ederiz' sadâları).

MEHMET EMİN BEY (Trabzon)- Efendim, hakikaten bu kanûnun mevki-î icrâya vazı ile memlekette bazı ceraim vukua gelmiş, bundan evvel takrîr veren Emanuelidis Efendinin takrîri dahi bu mâddenin neticesinden ileri gelmiştir. Bu vesile ile demin cevap vermeye yeltendiğim hâlde bir sual takrîri olmak hasebi ile cevaptan men edildiğim, Emanuelidis Efendi ve rüfekasına buradan bir kaç söz söylemek mecburiyetindeyim. **Amma Emanuelidis Efendi takrîrinde sırf Ermeni oldukları için bir milyon çocuk ve kadının öldürüldüğünden ve beş yüz elli bin Rumun itlaf edildiğinden ve iki yüz elli bin bu kadar Rumun tehcir edildiğinden bahsetti.**

Bendeniz bundan evvel, kabineye beyânı itimad esnasında memlekette vukua gelen bilcümle ceraimin tahkiki ile faillerinin tecziye edilmelerini Hükûmet vaad etmedikçe beyânı itimad etmeyeceğimi söylemiştim. Evet, hakikaten memlekette vukua gelen

ceraimin tahkiki ile faillerinin tecziye edilmesi Kanûnu Adalet iktizasındadır ve bunu Meclis ve Millet kamilen arzû eder. Fakat meseleyi tedkik ederken yalnız şunu rica ederim ki, haksızlığı derecesinden fazla göstermeyelim. Çünkü haksızlık fazla gösterildikçe yine haksızlık olur. Haksızlık ne kadar ise o kadar tahakkuk etmeli ve orada kalmalıdır. Bir haksızlığı diğer bir haksızlık ile izale etmek caiz değildir.

Ben Emanuelidis Efendiyi burada pek mubalağakâr gördüm ve meselenin esâsından da biraz inhiraf etmiş bulunduğunu anladım. Evet efendim bizim memûrlarımızın birçok Ermeni çoluk ve çocuklarını kestiklerini ben de söylüyorum. Ve malları da yağma edildi. Fakat bunun bir ibtidası var. Şurada bulunan **bütün Ermeni rüfeka ile barebar vakti ile bendeniz Muş'ta bulunduğum esnada da müddei umûmîlğim esnasında vakıf olduğum birçok hakayık dolayısı ile sizi biraz taciz etmek istiyorum.** Fakat mesele mühimdir. Bugün bir itihamname karşısında bulunuyoruz. Bendeniz biraz müdafaa etmek istiyorum. Emanuelidis Efendi diyorlar ki: Bir milyon çoluk çocuk kesildi; demek ki yalnız bir milyon kadın ile çoluk çocuğa aittir. Şu hâlde ondan çıkan ki erkekler hariç. La-akal beş yüz bin de bunlarda var. Şu hâlde kati edilenlerin miktarı ceman bir milyon beş yüz bin kişiye kadar çıkar. Çünkü o bir milyonu yalnız erkekler ile kadınlara hasır ediyor.

Bendeniz 1323'te Muş müddei umûmîsi iken 'Zaven' isminde bir Ermeni Komitecisi vuruldu. Bunun üzerinde bazı evrak çıktı. 'Zaven'de ya İsviçre'den yahut Amerika'dan bir mektup vardı. Diyorlardı ki: Van İngiliz Konsolosu Mister bilmem kimin bir raporu var. Bu raporda bütün burada bulunan **Ermenilerin adedini 1.200.000 kişi göstermişti.** Rica ederim konsolosun nezdinde teşebbüsatı lazimede bulun ilah... diyordu.

Van İngiliz Konsolosunun yazdığı raporun, Ermenilerin miktarının katlini değil, mümkün olduğu kadar kesretini göstermek sûreti ile yazılmış olduğu daha ziyade muhtemeldir. Şimdi, geçende işittiğime göre, burada bulunan **Ermeni murahhasları da iki yüz bin üç yüz bin Ermeninin Kafkasya'ya hicret ettiklerini söylüyorlardı.** Memleketimizde de zannederim elyevm dört

yüz bin, beş yüz bin Ermeni vardır. Şimdi şu aradaki tefazul ne miktar ise bu miktar telef edilmiş, katıl edilmiş ve malları da yağma edilmiş olduğunda şüphe yoktur. Ben de istiyorum ve talep ediyorum ki bunu yapanlar tecziye edilsinler. Fakat bu, böyle iken sırf Ermeni olduklarından dolayı kesilmişlerdir yolunda Emanuelidis Efendi tarafından vuku bulan beyânatı ben kabûl edemediğim gibi, zannederim, Ermeni arkadaşlarım da bunun böyle olduğunu kabûl etmezler.

ARTİN BOŞGEZENYAN EFENDİ (Halep)- Ne için kesilmişler?

MEHMET EMİN BEY (Devâmla)- İzah edeceğim Artin Efendi. Mesele, Ermeni oldukları için kesilmişlerdir, yolunda değildir.

REİS- Mehmet Beyefendi rica ederim sözlerinizi daha ziyade metni kanûna inhisar ettirelim. Meseleyi yeniden yeniden deşmeyelim.

HASAN FEHMİ EFENDİ (Sinop)- Evet efendim, meseleyi yeniden deşmeyelim.

ARTİN BOŞGEZENYAN EFENDİ (Halep)- Yaraları tazelemeyelim.

REİS- Bu yaraları muttasıl kurcalamaktan bir şey çıkmaz. Metni kanûna tevfikan söz söylensin.

MEHMET EMİN BEY (Devâmla)- Bendenizin asıl maksadım, Emanuelidis Efendinin meselede mubalağakâr olduğunu söylemektir. Ve bunu yapanları tecziye etmeyi talep etmektir. Emanuelidis Efendi bugün yalnız Rumların tehcirinden bahsetti. Doğrudur, bu da vakidir. Fakat biz Samsun'da gördük ki, efendiler Rus gemileri, Rus torpidoları geldi, limanın önünde durdu. Oradaki eşkiyaya esliha ve mühimmat getirdi.

RIZA BEY (Bursa)- Hangi eşkiyaya, söyle!..

MEHMET EMİN BEY (Devâmla)- Rum eşkiyasına! Bunlar kasabadan Hükûmetten görülüyordu. Eşkiya da o civâr köylere iltică ediyor. Peki, hangi bir hükûmet tasavvur olunur ki düşmân Giresun'a kadar gelsin de o hükûmet de eşkiyaya böyle eli boş dursun. Fakat şekilde kötülük var. Gerek Ermeni meselesinde ve

gerek Rum meselesinde gayet fenalıklar, kötülükler vardır. Sonra **Samsun'da vakayiden dolayı Osman Bey ve Kofidi Efendi ile beraber Hükûmete mürâcaatla şikâyet ettik. Hem kumandanı, hem mutasarrıfı azil ettirdik.** Yani bunları kimse tecviz etmedi. Fakat bunlara bütün esâssız dememeli. Sonra ötede beride ihtilaller de var. Onlar da olmuş. Acaba bu mezalimden Türkler hariç mi kaldı ki Emanuelidis Efendi bunlardan hiç bahs etmediler.

Bendeniz şu kanûn dolayısı ile bunları söylüyorum ve bundan dolayı kendisine cevap vermeye mecburiyet hissediyorum. Kumandanlar, bu gibi kanûnlar dolayısı ile kur'a. ile birçok kişileri vurdular, öldürdüler. Bunlar, Türklere karşı olan mezalimdir. Binâenaleyh, söylemeye mecburum ki Emanuelidis Efendi bunları söylerken herhâlde haktan ayrılmamalı idi. Araplara karşı da yalnız sui muâmeleden bahs ediyor.

Halbuki öyle yalnız sui muâmele değildir. Araplar da bila sebeb idâm edildi. Divânı Harblere emirler verilerek cebren idâm karârları alındı, bunlar da tehcir edildi. Emanuelidis Efendi bunları da tahkik edip o sûretle takrîr verse idi ve Türklere karşı yapılan muâmeleleri de takrîrine yazsa idi daha iyi olurdu. Çünkü kendisi bilcümle Osmanlıların mebûsudur. Binâenaleyh takrîrinde umûmî olarak bahs etmeli idi. Bu yapılan muâmele vardır, yoktur demiyorum. Fakat işte biraz mübalağa ve esâsta inhiraf vardır.

18 Teşrini-sani 1334
14'üncü inikad, 1'inci celse (s. 136, 141-145)

REİS: Reisvekîli Hüseyin Cahid Beyefendi

Kâtipler: Âlî Haydar Bey (Saruhan), Halet Bey (Erzincan), Memduh Bey (Bursa), Vehbi Bey (Siverek)

II.- HÜKÛMET PROGRAMI

1- Tevfik Paşa Kabinesinin programının kıraat ve müzakeresi.

TEVFİK PAŞA (Sadrazam)- Kabine programı okunacaktır efendim; iştima olunmasını temenni ederim.

REİS- Buyurunuz Paşa Hazretleri.

MUSTAFA REŞİT PAŞA (Hariciye Nâzırı)- İzzet Paşa Hazretlerinin tahtı riyâsetindeki Heyet-i Vükelâ istîfâ etmesi ile Kanûn-ı Esâsî Hükmüne tevfıkan şerefi müteallik buyurulan İrade-i Seniyyei Hazreti Padişahı mûcibince heyetimiz teşekkül etti. Vazîfe-i Hükûmeti ne derece takatgüzar müşkilat ve suubat içinde deruhde ettiğimizi tafsirden müstağni görürüz. Cenabı hakkın tevkifatı semedaniyyesine istinâden kabûl ettiğimiz şu hizmette ihrazı muvaffakiyyet, Millet-i Osmaniyyenin emniyet ve müzaheretine vabestedir. Memleketin elyevm muhat bulunduğu gavaili Dâhiliyye ve Hariciyyeye nazaran mufassal bir programı ile Meclis-i Millî huzuruna çıkmak muvafıkı hâl ve zaman olmadığından, bu babta tatvili makal zaid ve bi fâide olmasına mebni yalnız. Heyetimizin mesleki esâsîsini beyân ile iktifa ediyoruz.

Düvelli itilâfiyye ile akdi mütâreke olunarak hali harb hitam bulduğu cihetle, evvel be evvel Devlet ve Millet-i Osmaniyyenin şeref ve haysiyeti ile kaabili telif bir sulh akdi esbâbını istihsâle sarfı mezidi gayret edeceğiz. Bir kaç seneden beri devâm eden gayr-i kanûni ve gayr-ı tâbiî muamelat ve icrââtın serian ref ve izalesi ile ahkâmı şeriyye ve kanûniyyenin fi'len ve tamamen icrâsına ve bila tefriki cins ve mezhep bilumum sunufu ahâlî arasında samimi bir vifak ve muhadenetin her türlü vasait ile tesîsi ve kâffei anâsırı Osmaniyyenin hukuku siyasiyyei memleketten temini istîfâdesi ile dâhilen ciddi bir huzur ve sükun takrîrine ve iza-lei maznuniyetle telâfii mağduriyete çalışacağız. Asayiş ve emniyetin iâdeten takrîri ve ihlali sükun ve inzibata tasaddi edenlerin derhâl meni için tedabiri lazime ve ciddiyeye tevessül ettiğimiz gibi her an dahi bu noktayı pişi dikkatle bulunduracağız.

Dâire-i Meşrûiyyet ve Meşrûtiyyet haricindeki muamelat ve icrâât ne gibi netayici eline ve vahimeyi tevlîd eylediği elyevm asarı ile aşikar bulunduğundan, gerek idâre-i memlekette, gerek tanzim ve teklîfi kavînînde bu dâireden zerre kadar inhiraf etmeyeceğiz.

İstikarın meni ile iaşe umurunun tanzimi ve muamelatı ticariyyenin hali tâbiîye iâdesi için teşebbüsatı ciddiyyede bulunuyoruz. Velhasıl kanûn-ı adi ve hakkın bilhakkın tâtbîki ile muamelatı umûmîyyenin dâhilen ve haricen emn ve itimâdı kâfi hali intizama ircaı nuhbei makasıdımız olduğu cihetle cenabı hakkın lütuf ve inayeti ve Meclis-i Millinin itimad ve müzahereti ile müşkilatı haziranın izalesine vakfı vücûd edeceğiz. ('Allah muvaffak etsin' sadâları)...

ARTİN BOŞGEZENYAN EFENDİ (Halep)- Efendim, bundan üç dört hafta mukaddem burada yine bir program okundu. Bendeniz de o program münasebeti ile bazı marûzatta bulunmuştum. Ezcümle 'programların en alası, Kanûn-ı Esâsînin üçüncü faslıdır' demiştim. Bu kabine bize iki şey vaad ediyor; birisi memlekette kanûnun icrâsı, yani kanûn devrinin avdeti; diğeri, memleketi bir gün evvel sulha nail eylemek. Daha bundan âlâ program olamaz. Zaten Kanûnu Esâsînin o mahut üçüncü faslında efrâdı osmaniyyenin hürriyeti şahsiyyesi, mülkün masuniyeti, serbestî-i matbuat, hakkı içtima gibi her türlü hürriyet orada münderiçtir. O vakit bunları tafsil eylemiştim. Şimdi bunlar üzerine izahat vermek zaid olur. Kabine hiç demesin ki benim programım muhtasardır. Program varsın muhtasar olsun da hulasalı ve kaabili icrâ olsun. Zannederim ki; bu program da hulasalı ve kaabili icrâdır. **Program hakkında bendenizin zerre kadar itirâzım yoktur ve eski sözlerimi de tekrar etmek istemem.** Yalnız, temenniyatı sabıkama gayet mühim bir mesele ilave edeceğim.

Efendiler, biliyorsunuz ki mütâreke akd olundu. Sulh güneşi de altın başını ufuktan göstermeye başladı. Yakında galip, mağlup her millet sulh masasının etrafında çevrilecek. Bendeniz diyorum ki: O masanın başına bizim elimiz boş gitmeyelim. Kendimizi müdafaa edecek, hukukumuzu muhafaza eyleyecek bazı istihzarat ile gidelim. Açık söyleyelim: Efendiler, biliyorsunuz ki Türk Milleti alemi medeniyyet ve alemi siyaset nazarında bugün bir müttehim mevkiinde bulunuyor. ('Haşa' sadâları)

Müsaade buyurunuz da izah edeyim, sözümü dinleyiniz, sonra itirâz ediniz, **isterseniz beni dövün** ('asla' sadâları) fakat

sözümü dinleyin. Bugün ortada **Osmanlı Tarihinin en matemli ve en kızıl sahnesini teşkil eden bir cinayet-i azime vardır.** Yerleri, gökleri titreten bu cinayeti azime, malûmdur ki Ermeni kıtalidir, Ermeni faciasıdır. Türk Milletini bundan dolayı müttehim tutuyorlar. Fakat asıl müttehim **Türk Milleti değil, Türk Hükûmeti veyahut idâre-i sabıkasıdır.** ('Bravo' sadâları)

Amma denilecek ki, **Millet ne, Hükûmet ne,** bunun ikisi de bir değil mi? Milletle Hükûmet birdir sözü, bu Mecliste kaç defa tekrar edilmiştir. Değil bu Mecliste, hatta Avrupa'da en meşhur adamların ağzından çıkmıştır. Fakat bu yanlış ve hatalı bir sözdür. Zira: Millet başka, Hükûmet başkadır. Eğer bir bankanın direktörü, müdürü, memûrini, ketebesi, hademesi ile o bankanın sermayesine sâhib ve mâlik olan hissedarlar bir şey iseler, Hükûmetle Millet de bir şeydir. Eğer çoban ile o çobanın idâresine tevdi edilen bir koyun sürüsü bir şey ise, Hükûmetle Millet de bir şeydir. Hayır Hükûmet başka şeydir, Millet başka şeydir.

Ben diyorum ki: **Türk Milletini itham ettikleri o cinayet-i azime, idârei sabıka daha doğrusu, idâre-i çeteviye tarafından icrâ edilmiştir.** Türklerin boynuna atılmış olan bu töhmet zincirinin en dehşetli halkası - ki Ermeni fecayi'idir - merkezde bulunan bir şirzimei kelime ile, o şirzimei kalilenin vilâyette bulunan memûrları; yani valiler, mutasarrıflar, kayınakamlardan, jandarma kumandanlarından, polis müdürlerinden tut da jandarma neferine kadar Teşkilât-ı Mahsûsa'sı felan, felanı tarafından yapılmıştır. Ben çok halim, selim, hamiyyetkar, insaniyetşiar, dindar Türkler bilirim ki o fecayi zamanında benimle beraber kan ağlamışlardır. Ve bunu yapanlara lanetvari olmuşlardır. ('Bravo' sadâları).

Bunu yapan yalnız efrâd mı? Öyle şehirler vardır ki onlar halis, **muhlis Türk şehirleridir; bu şehirlerin Müslüman ahâlîsi, biçare Ermeni vatandaşlarını bu tehcir zulmünden kurtarmak için Hükûmetin vermiş olduğu emre, memleketçe muhalefet eylemiştir.** Fakat o verilen zalim emri bu veçhile ortadan kaldıramamışlar ve her kim Hükûmetin emrine, icrââtına muhalefet ederse onları kapısının önünde asmak gibi harekat karşısında bilahire bu zalimane emre serfuru etmişlerdir.

İşte **Erzurum** ahâlîsi, öyle şehirler vardır ki, kendi **bemşehrileri olan Ermenileri himaye ettikten sonra**, her taraftan oraya sevk edilen mazlumların bakiyetül suyufunu da himaye eylemişlerdir, işte **Konya**, işte Konya'nın halis, muhlis Türk, öz yavuz Türk olan dindar mütehassıb Müslümanları!

ALİ HAYRAD BEY (Konya)- Teşekkür ederim Artin Efendi.

ARTİN BOŞGEZENYAN EFENDİ (Devâmla)- Birader teşekkür edecek bir şey değil. Hakkı, hakikati söylemek her insanın vazîfesidir. 'Vela tezirrü va ziretün va zirre uhra'.[486] Bütün bir milleti bir takım canilerin, mecnunların cürmü ile itham etmek, bilmem amma, çetekaridir. **Bir millete böyle bir siyaset takip eden bir cani, beş cani bulunur; diye bütün bir milleti itham etmek, doğru değildir.** Bu, usûlü çeteviyedendir -başka tâbir bulamıyorum. Bu söylediğim şeyler hakikattir, şayanı teşekkür değildir, belki bir vazîfedir. Fakat denilecek ki bu mezalime ahâlîden hiç kimse iştirâk etmemiş mi? Evet, bazı yerlerde bir takım esafil ve edâni Hükûmetin sevk eylediği çetelerin mezalimine iştirâk eylemiştir. Her yerde avamda, husûsa cumburda muhakeme yoktur. "El-avamı kel hevam" derler. Onlar, amellerinin neticelerini temyiz edemeyen bir takım esafil ve edanidir. Koyunlar bataklığa gider düşerse bu suç, koyunların mı, yoksa kösemenini mi ve onları sevk eden çobanın mıdır? Ben derim ki onlar bazı yerde ceraime iştirâk etmişler ise bile asıl suçlu olanlar o memûrlardır.

Efendiler her taraftan hatta en medeni memleketlerde bile, avamın kalbinin derinliklerinde uyuyan bir taassubu cinni vardır. O taassubu cinni uyur. Bereket versin ki onun hali tabiîsi nevındır, nadiren uyanır. Eğer bir müessir gelip de o taassubu cinniyi tahrik etmezse, o uyur kalır. Amma bazı namussuz, alçak kimseler gelirler. O cini tahrik ederler, işte o cin uyandı mı? O vakit fitne fesat, kıyamet kopar, insanlar birbirinin gırtlağına saldırır, harb ve darbı dâhili, ihtilal ve şakavet başlar. Onlar niçin, o cini uyandırırlar?

---

486 Arapça bir değim. Onun karşılığı şöyle: Hiç kimseye zarar verme ki sonunda sende zarara uğramıyasın. [ed.]

Çünkü o cini uyandıran adamlar, hali asudesinde kesbi menfaat edemezler. Ticâret edemezler, kazanamazlar, çünkü zamanı asayişte kazanmak, namuslu adamların kârıdır. Namussuz adamlar karışık zaman ararlar. Suyu bulandırırlar ki balık avlasınlar. Kurt dumanlı havayı sever, işte o avamı sevk edenler de o kurtlardır.

Mademki dünyada ihtilafı mezheb var, ihtilafı din var, ihtilafı lisân var. Bilmem daha ne ihtilaflar var. İşte bunların insanların kardeşliğine mani olmadığını taassuba mahkum olan avam anlayıncaya kadar, insanlar tenevvür edip birbirlerinin kardeş olduğunu idrak edinceye kadar "Beni adem azayı yekdiğerinde", "Vatanım rüyu zemin, milletim beni-beşerdir" deyinceye kadar insaniyet o taassubu cinninin pencei kahrında lerzan olup gidecektir. Fakat bereket versin ki arz ettiğim gibi o taassubu cinninin husule getirdiği buğz ve adavet menfidir. Onu müşevvikler tahrik etmedikçe, teaddi ve tecavüze münkalip olmaz. Yine tekrar ediyorum, o cinni Teşkilât-ı Mahsûsa, idâre-i çeteviye tahrik eylemiş ve Ermeni mezalimi ondan husule gelmiştir. Amma denilecek ki bu memûrların içinde hiç namuslu kimseler yok mudur, hepsi bu mezalime iştirâk eylemişler mi? Hayır! Bunların içinde de namuslu kimseler bulunmuştur. Bu kürsüden isim zikr etmek münâsib olmaz. Fakat ben öyle bir **vali bilirim ki bu cinayeti irtikab etmekten ise, terki memûriyet eylemiştir.** Reşit ve kâmil bir Vali...

HARUN HİLMİ EFENDİ (Tekfurdağı)- Bu da içimizde; **Reşit Paşa..**

ARTİN BOŞGEZENAN EFENDİ (Devâmla)- Ben öyle bir vali bilirim ki, kendi bulunduğu vilâyetin ahâlîsini himaye ettikten sonra oraya irtica eylemiş olan biçare Ermenileri de himaye eylemiştir. Sâhibi kemâl ve celâl bir Vali!

MEHMET ALİ FAZIL EFENDİ (Musul)- Haydar Bey, Haydar Bey!..

ARTIN BOŞGEZENYAN EFENDİ (Devâmla)- Efendim, öyle bir Vali vardır ki 'kendi bulunduğum vilâyeti arâzîi hicaziyyeye döndürdüm' diye iddia ve iftihar eylemiş ve bunun Meclisi cünbüş ve işü nuşunda bulunan Türkler yüzüne tükürmüşlerdir. Ben o zatı bilmem ve o sözü de ben kulaklarımla o adamın lisânından işitmedim.

Ben yalnız şurasını bilirim ki aslen Ermeni yurdu ve vatanı, yuvası olduğu hâlde şimdi değil Ermeni, Hıristiyan nâmma bir Asuri, bir Geldani [Kildani] bulunmayan bir kaç vilâyet var. Yetmiş, seksen bin nüfûs Ermeni'yi havi olduğu hâlde, yetmiş seksen zükûr nüfûsu bakî kalmayan zavallı vilâyet var. Benim **nazlı ve tatlı vatanım Halep** te biçare Ermenilerin himayesi ve onlara misafirperverlik göstermek husûsunda..

MEHMET EMİN BEY (Trabzon)- Tevfik olunan bir kişidir.

ARTİN BOŞGEZENYAN EFENDİ (Devâmla)- Tevfik olunan bir mi iki mi bilmiyorum. Fakat çoklarının gezdiklerini biliyorum. Şimdi Hükûmet; Bunların müddei-i şahsileri mahkemeye müraacat etsinler dememelidir.. Efendiler, cürümden, cinayetten bahs eyledik. Hatırıma gayet dilsuz bir şey geldi: Geçende bizim rüfekayı kirâmdan üç zatın vermiş olduğu takrîrde bizim eski refiklerden **Zohrap Efendi ile Vartkes'in meselesi** zikr edilmiştir. Onlar, "bunların katilleri kim" diyorlardı. Biz onların katillerinin **Çerkez Ahmet** ile refiki olup onları da asmış bulunduklarını o vakit işitmiştik, bunu biliyoruz. Fakat o Çerkez Ahmet işittiğime göre burada başka bir cinayete vesile olmuş. Demek mahut çetenin adamlarından olduğuna şüphe yoktur. Bu çerkez Ahmet ile sair rüfekası buradan 'Urfa' ile 'Diyarbekir' arasına kadar elbette bir yerden sevk edilmiştir. Yoksa İstanbul'da ihtiyarı ikamet etmiş olan Çerkez Ahmet 'Diyarbekir' le 'Urfa'nın arasında ne gezer?

Bendeniz o verilen takrîre şunu ilave ediyorum ki bunları sevk edenleri Hükûmet arasın, tarasın ve asıl cürmün mürettiblerini meydana çıkarsın. (Elbadi azlem) Bizim arkadaşlarımızdan telef olan, mahv edilen yalnız Zohrap ile Vartkes değildir. Nâmını unuttuğumuz - gayet mahviyetli bir refiğiniz vardır. O biçare burada, kitabet mevkiinde otururdu. Çok mahviyetli, çok halim bir zattır. Onu da 'Diyarbekir'den çıkan Ermeni kafilesi ile sevk etmişler. Ben 'Diyarbekir'den gelen mebûs arkadaşlarından bu zatı sormuştum. 'Musul'a sevk olundu, dediler. Cürmü ne idi? Cürmü, mürmü yok.

Ermeni mebûslarına sordum: Bize böyle bir takım ihtiyar

adamlar gelmişler. Allah razı olsun Musullular onları himaye etmişler, işte bu mazlumların içinde Cereyân Istepan'da var idi. Daha bundan başka iki Ermeni mebûsu daha vardı ki onların hayât ve mematı bendenizce meçhuldür. Ve menkibelerine de vakıf değilim. Fakat asıl büyük meseleyi bırakıp da bu teferruata girmekte ne mana var? diyeceksiniz, buna beni sevk eden arkadaşlık hissidir. Onlar cümlemizin de arkadaşı idi. Zohrap ile Vartkes'in bu müellim akıbetinden dolayı burada iki yüz elli küsur arkadaşım hepsi ben görüyorum ki gayet müteellim idiler.

Fakat ne çare ki hiçbirimiz şakkı şefe edemedik. Sebeb? **Çünkü o belalı kendir hepimizin dilini bağlıyordu.** O zalim darağacı, "Demokles"in kılıcı gibi gözümüzün karşısına dikilmiş duruyordu, işte bu esbâbtan dolayı ben kendim sustuğum için muaf değilsem de mazurum zannederim ve bütün arkadaşları da muaf görürüm.

Başınızı çok ağrıttım, sözümü hulasa edeyim. Nefesim kuruyor. Teessürüm fazla söylemeye de mani oluyor. Şimdi efendiler, bu cinayete iştirâk eden bu memûrları Aleacele cezalandırmak lâzımdır. Çünkü sulh cemiyeti kurulmak üzeredir..

Yalnız bu canileri cezalandırmakla iş bitmez. Bunlara muavenet eden avamdan bir takım edani ve esafil de ceza görmelidir. Ve mağdurlara tazminat verilmelidir. Kezâlik mâl gibi taksîm edilmiş pak ve pakizenice bakireler vardır ki her yerde, hatta burada İstanbul'da bazı adamların yanlarında bulunuyorlar. (Gürültüler) O düşizeler, hâlâ şunun bunun yanında saklanmaktadır. (Gürültüler)

İLYAS SAMİ EFENDİ (Muş)- Bu hakikatları da söyle. Hakikati meydana koy, hakikati güneş gibi parlat. Silâh altında Rusya'ya muavenet eden Mebûslar...

EMANUEL EMANUELİDİS EFENDİ (Aydın)- Efendiler, refiki muhteremim Artin Efendi bu Heyet-i Celile huzurunda bendenizin arzını şimdilik arzû etmediği bir takım mesail hakkında bir çoğu doğru ve bir kısmı doğru olmayan şekilde beyânı efkâr eylediler. Fakat bugün bunlarla meşgul olmak istemem. Çünkü bugün bizi işgal eden mesele, kabinenin programı meselesidir.

Efendiler, sui tefsirata mahâl kalmamak üzere en evvel arz edeceğim nokta, bendenizin burada söyleyeceğim sözler kendileri nâmlarına söz söylemek şerefini bana bahş eden Rum arkadaşlarım nâmına olduğudur. Eğer Heyet-i Celiledeki diğer rüfekayı muhteremenin efkarına muhalif olarak bir söz benden sadır olursa, şimdiden mazur görülmemi talep ederim. Fakat bundan dolayı muazzep olmamalarını rica ederim. Çünkü kendilerinden de bendenizin fikrine muhalif efkar sadır olacak olursa temin ederim ki bundan bendeniz de muazzeb olmam. Belki kendilerini ledel hace ikna etmek çaresine bakar ve cevap vermekle iktifa eylerim.

Efendiler, Tevfik Paşa Hazretlerinin bugün Heyet-i Celileye arz eyledikleri beyânnemenin bir kısmı harbe, bir kısmı da idârei dâhiliyyeye aittir. Vakıa biz bugün pek acı ve mamafih tarihi bir zamanda bulunuyoruz. Maatteessüf biz bir harbin içinde bulunduk. Harbe nasıl girdiğimizi biz de bilmedik. Aleyhlerine harb etmek arzûsunda bulunmadığımız büyük ve mütemeddin milletler ile bizi harb etmeye mecbur etmek istediler.

Memâlikî Osmaniyyeyi, bilhassa bütün anâsır asırlardan beri himaye etmiş olan milel-i mütemeddineye karşı bizi ilânı harbe teşrik etmek istediler. Efendiler, biz harb etmek istemedik ve harb etmek istemeyenlerde harb etmediler. **Harb etmeyenler ceza gördüler, harb etmeyenler mahv edildiler.** Harb arzûsunda bulunmayanlar aleyhine bu memleket içinde harbi dâhili ilân olundu. Bununla beraber her ne oldu ise oldu. Bendeniz bugün evvelki kabineleri tenkit etmek istemiyorum. Evvelki Kabineleri tenkit etmek arzûsunda bulunmuyorum. Çünkü bunun sırası değildir. Hesap istemiyorum. Onun da sırası değildir. Yalnız malûmunuzdur ki, **evvelki kabine de bir Hükûmeti Osmaniyye idi, ilân etmiş olduğu harbten dolayı hasıl olan neticelerin cezasını bu memleket çekecektir.**

Tevfik Paşa Hazretlerinin Kabinesi, kendisinden evvel imzâ edilmiş olan ağır şartlı mütâreke şerâitini icrâ ve herhâlde ağır olacak olan sulhu imzâ eylemek gibi bir vezifeyi deruhde eylemesi ile büyük hamiyet ibraz etmiştir. Bu metanet ve hamiyet şayanı tebriktir. Tevfik Paşa Hazretleri Kabinesinin programındaki sulh hakkındaki fıkrayı bendeniz alkışlarım.

Halbuki Efendiler, bizim halimiz düveli sâirenin haline müşabih değildir. Bu Harbi Umûmîde mağlup olmuş milletler için ve hatta galip gelmiş milletler için dahi harbin neticesi büyük bir gâiledir. Harbin bu neticelerini o milletler müddeti medide mütehammil olacaklardır.

Fakat bizde mesele yalnız bu değildir. Asıl mesele umuru dâhiliyyedir. Efendiler, bundan dört sene evvel bendeniz bu kürsüden huzuru alinize arz etmiş ve demiştim ki: Meşrütiyeti ilân etmiş olan erkân - ki o vakit kabineyi teşkil etmişlerdi - 10 Temmuz'da İttihâdı Anâsır Programını ilân etmiş oldukları hâlde bunun hilafında hareket ediyorlar. Bunun hilâfında hareket edecekleri anlaşılıyor. Halbuki eğer bu programa tamamı ile riayet edilmezse bu devlet ve millet için hiçbir zaman necat yoktur.

18 Teşrini-sani 1334
14'üncü inikad, 1'inci celse (s. 156-161)

MEHMET EMİN BEY (Musul)- Sarfı nazar ettim.

İLYAS SAMİ EFENDİ (Muş)- Efendiler, her mütefekkir Osmanlının beş altı seneden beri bir seyli buruşan gibi harb ve kitalin sürüklediği beşeriyeti, beşeriyeti mecnuhe diyeceğim; evet harb müddeti devâm ettikçe o beşeriyet, muhteriz beşeriyet arkasında sürüklenen dehalar, hikmetler, dimağlar, mantıklar, bu gün bütün felaketler, emri vaki olduktan sonra keenne bütün hissi dimağileri yeni avdet ediyor, yeni görüyorlar. Evvel emirde bütün o kütleler yedi yüz milyona bâliğ olan beşeriyet, bütün hissiyat üzerine hareket etmiş. Aklı, mantıki şeylerin hepsinden tecerrüt etmiş. **Bu gün bir netice görüyor ve o neticeyi mubakeme ediyor, işte o netice önünde biz de bu gün bulunduğumuz hâl içinde soğukkanlılıkla şu yeis aver hali görüyoruz. Efendiler, vatanın istiklâl ve selâmetine matuf olan bükûmeti haziranın atiye ait olmak itibâriyle, beyân-nâmesini Meclisi Âlî selamlıyor.** Mademki memleketin selameti atisini temine hâdimdir, asarına intizar ederek arkadaşlarımı itimat fikrinde olanlarından bir kısmına iştirâkle ve asan intizaren Meclis de ruznameyi müzakereta geçer.

Lâkin arkadaşlar burada hükûmeti hazıranında, beşeriyyeti hazıranında, bütün akıl ve mantığın hilafında yegane hakikatin tahassülü kürsüsü olan bu kürsüde efendiler eğer maziden ibret almak lâzım ise, açık söyleyelim. Bi hakikatleri sebk ederek, ketm ederek hiçbir çareye, hiçbir şifayı acile vasıl olamıyacağız. Binâenaleyh bütün mesailde vicdanın sadasıyla hakikati görmeyi her ferdi mütefekkir düşünür, o yolda sülük eder. Bendeniz de işte o hak kati gerek kabine meselesinde ve gerek kabine meselesi de layıkiyle maatteessüf iki kabine de şu hale marûz kalıcı her iki kabine de bunu sükutla geçiştiriyor.

Bendeniz bu münasebetle hem evvelki kabineyi ve hem de şimdiki kabineyi şiddetle muaheze ediyorum. Çünkü duşu mesuliyetlerine mahmul mesailden birine bu şekilde tariz edilir de sükut ederlerse noktai nazarları da o yolda tecelli eder ve o yolda yürürler ve hakikaten uzak kalırlar ve her vesileden bil istîfâde arkadaşlarımız, asırlardan beri kadim vatandaşlarımız, hâdisatı marûzanın en elimli bir meselesi olan tehcir meselesini ileri sürüyorlar. Bendeniz de kemâli itidal ile evvelâ hükûmeti hazıraya, sonra Heyet-i Aliyyenize, sonra heyet-i beşeriyyeye bu meselenin hakikatini söylemekle ve hiçbir hisse marûz kalmayarak hakikati bütün aleme söylemekle vicdanımı tenzih etmeyi en büyük bir vazîfe biliyorum.

Efendiler, arzettiğim gibi biz sürüklendik ve beşeriyetin bir seyli hurûşanı içinde bu gün buraya geldik. Selamet ve itidal ile bakıyoruz: Burada ne yaptık? Artin Efendi ve onunla hem fikir olan arkadaşlarıma bir iki meselede, her mütefekkir Osmanlı gibi iştirâk ediyorum. O da tehcir meselesi zâilesi ile tafsilat ve müfredatındaki feccaatı ve aynı zamanda mütecasirlerinin şiddetle tecziyesini her mütefekkir teslîm eder. Ve ben de iştirâk ediyorum ve hükûmeti hazıranın icrâât atiyyesine en bahir delil olmak üzere bu mütecasirleri yakaladığı yerde saikalar, yıldırımlar gibi gitsin assın, ne yaparsa yapsın. Fakat bundan sonra ancak doğruluk ile insan yaşar.

Efendiler; **bu mesele bir katil mi idi, yoksa bir mukatele mi** idi? Bunu huzurunuzda tesbit edeceğim. Türkleri tenzih ettiler. **Bütün efrâdı milleti tenzih ettikleri o cinayatı azimeyi,**

resmî bir ağızla ben de tekrar ile tesbitini rica ediyorum. Bu cinayet mi idi, yoksa mukatele mi idi? Bendeniz bütün vicdanımın sadasıyla bütün beşeriyyeti hitab ederek diyorum ki, tali mesaili, fuhuatı, taftilatı acı, elim, feci olmakla beraber, bunun mebadisini, zannederim ki kimse parmak basarak kayıt etmedi. Bu ahvâl mebdeinde bir mukatele idi. Efendiler, bunları bilmek Meclis ve Hükûmeti hazıraya ve bütün beşeriyete lâzım ise müsaadenizle bendeniz de bu hakikatleri bütün açıklığı ile şurada arzedeyim. Yani sinirlenmeyin.

Efendiler, seferberliğin bidayetinde Osmanlı nâmı mübecceli altında toplanan dindaş ve gayr-i dindaş, vatanlarını seferberlik dolayısıyle askere davet etmiş ve askere davet ettiği zaman en iyi, en sağlam silâhları Ermenilere, Rumlara vermiş ve hudutlarına göndermiştir. Ben gözümle gördüm. **En fena, pejmürde silâhları da vatandaşlarım olan, mümessili bulunduğum memâlik-i Şarkîyedeki Kürt vatandaşlarımıza vermiştir.** Hükûmet, Ermeninin hissiyatından, kadim vatanı hemcivâr kardeşliğinden emin olmuş ve en iyi silâhları onlara vermiş ve onları hudut mahallerinde bulundurmuş idi. Bu hakikat inkâr olunamaz. Efendiler, bu mesele-i meşume nasıl başlamıştır? Mebûs olarak içimizde bulunan Artin Efendi arkadaşımız bazı mebûsların isimlerini yad ederken, kendileri itidal sâhibi olduğundan, ne için ötekilerini yad etmediler? Hepimizin hakikat olarak bildiği bir şeyi söyleyeceğim. Karakin Efendi, elan müsellah olarak Rusya içindedir. Seferberliğin bidayetinde Hükûmet-i Osmaniyyeye karşı çeteleri ile beraber Van'a hücum etmiştir. O zaman ortada daha başka bir şey yok idi. Demin ismi hürmetle yad edilen Papazyan Efendi ve bendeniz içinde idik. Dinleyin, daha ortada hiçbir şey yok iken Hükûmet-i Osmaniyyeye ültimaton şeklinde ki hâlâ dosyalarda mevcûdtur. Amal-i milliyyleri hakkında...

DİKRAN BARSAMYAN EFENDİ (Sivas)- Amal-i milliyeleri ne imiş? Onu söyleyin! (Gürültü)

İLYAS SAMİ EFENDİ (Devâmla)- Sözümü kesmeyin, söylüyorum ve söyleyeceğim. Şu telgraf, şu mürâcaat, resmî dosya evrakı arasında mevcûdtur, mahfuzdur. Yedi sekize bâliğ olabilecek olan mevâddın hülasatan hatırımda kalmış olanları şudur:

Bugün artık mevaid ile geçirilecek devrede olmadığımızdan, Ermenilerin elli seneden beri kendi aralarında amal-i milliyye nâmına takrîr ettiği maksadı siyasiyyeyi Hükûmeti Osmaniyyenin katiyyen kabûl etmesini istiyoruz. Etmediği takdîrde "telgrafın tâbirini iftira etmeksizin aynen söylemeyen alçaktır doğru söyleyeceğim" müsellah kuvvetlerimizle Rusya'ya müsellehan muavenet edecek aynı müsellah kuvvetlerimizle de mesaili dâhiliyyeyi, vazaif-i hükûmeti dâimâ işgal ve işkal edeceğiz; diyordu. (Gürültü)

DİKRAN BARSAMYAN EFENDİ (Sivas)- Yani hakkı tâbiîsini istiyordu, Vilson'un prensiplerini istiyordu. (Şiddetli gürültüler)

İLYAS SAMİ EFENDİ (Devâmla)- Efendiler, yalnız yazmakla değil, başına topladığı müsellah yirmi bin kişilik kuvvetle hiçbir şey olmadan maatteessüf söylüyorum Van'ı işgal etti. **Orduyu Osmani, Rus Ordusu ile Van'ı işgal eden Ermeni kuvveti arasında onbeş gün muhaberesiz kaldı.** Kumandanı Halil Paşa'dır. Müracaât edilsin, sorulsun. Vali Cevdet Bey'dir; mürâcaat edilsin, sorulsun. Cevdet bey orduda kalmış. Bir tarafı Rus ordusu tehdit ediyor, bir tarafı da Van'ı işgal eden Ermeniler. Ahâlî İslâmiyyenin Osmanlılık nâmına yemin ederek temin ederim ki mevcûd nüfûsu umûmîyyesinin yüzde yetmişi mahvolup gitmişlerdir. Kadınlar, çocuklar mahvolup gitmiştir. Mukatelenin mebdei böyle başlamıştır efendiler.

Evet diyorlar ki: Makasıdı milliye hakkımızdı, bu gün 'Vilson' veriyor, haklarımız var, bu kürsü[de] hakikat varken, hürriyeti efkâr ve Kanûn-ı Esâsı varken, her hak temin edilmiş iken, silâh ile bu hak istenilmezdi. Bilhassa her tarafımız düşmân çemberiyle muhat iken, dâhili bir unsur ve husûsiyle sekiz yüz senelik sadakatından emin olduğumuz bir unsur - Artin Efendinin sözü şimdi geliyor - asayişsizlikte temini menfaat etmek ancak namussuzlara aittir. Namuskâr olanlar asayişten istîfâde ederler. Namussuzlar ise asayişsizlikten istîfâde ederler. Demek o çete hakkını ancak Artin Efendinin söylediği düstûr ile istemiş. Hükûmet-i Osmaniyyenin kalbi ve canına sapladığı şu silâb, kendisi içinde nefret ve istikrah ettiğim feci şekilde neticelenmiş. ('Bravo' sadâları).

SADIK EFENDİ (Kütahya)- Hakikati bütün kâinat bilsin.

İLYAS SAMİ EFENDİ (Devâmla)- Efendiler, mesele bununla da kalmamıştır. Arzettiğim fecaat karşısında, zannederim sözü fazla uzatıyorum, sizi fazla dilhun etmek istemem. Demin yüreğimden fevran eden, kopan sadayı hakikat şudur ki, vatanının sefâlet-i elimeye uğraması da, yine Ermeni meselesini işhat ile söylüyorum. Muş Mebûsu Keygan Efendi hakikati söylesinler. Üçümüz beraber idik. Van Mebûsu Papasyan Efendiye Muş'ta, arkadaş gel gidelim, Meclisin içtima vaktidir, dediğim zaman, başına topladığı müsellah adamlarla gözüm ile gördüm asayişi memleketi ben idâre ediyorum.

Bizim vazîfemiz buradadır. Asayişi memleketi ben tutuyorum dediğinin ikinci günü dağa gitmiş, bizim Muş'un arkasındaki cebelde toplanan ve şimdi maatteessüf söylüyorum, Rusya'ya firâr edenlerden maâdasının tenkili, on tabur askerle ancak kabîl olabilmiştir. Efendiler, ben de itiraf ediyorum, **sekiz yüz sene bir milletle beraber yaşayan,** hiçbir zaman bir milletin hukukuna tecavüz etmez, insaf edelim; hakikati söyleyelim, bu gün insaf günüdür. Emanulidi Efendi dediler ki yüreğimde bir yaradır, onu söyleyeyim **Hükûmet-i Osmaniyye harice ilân-ı harb ederken dâhilde de ilân-ı harb etti.**

Efendiler, dünyayı titreten, koca itilâfın bütün muazzam efvahı nariyyesine karşı koyan **Osmanlı Ordusu dâhilde ilân-ı harb etse** bugün emin olduğu Rum vatandaşlarına böyle mi muâmele ederdi? Bu gün söz söylemek hakkını bırakır mı idi? Bırakmazdı. Ben diyorum ki bunlar iftiradır. Bunlar mazlum Osmanlıların, İslamların bugünde sui künetinden istîfâde edilerek onları mezellete düşürmek için kullanılan yanlış silâhlardır. Buna beşeriyyet ve hiç kimse aldanmaz. (Şiddetli alkışlar)

Efendiler, hükûmeti hazıraya hülasa olarak arzediyorum ki programına Artin Efendi'nin metalibini benimle müşterek olarak kaydetsin, çünkü biz müşterek vatanın evlâdıyız. Şahsım itibâriyle söylüyorum, ben fikrende onlarla müşterek olduğumuzu iddia ediyorum. Artin Efendinin beyânat ve amalini kaydederken Muş Mebûsu Ilyas Sami'nin de beraber kaydetsin.

Ben de onunla beraber söylüyorum ki, evet meselei sabıka-i

menhusa fena bir meselodir. Lâkin o mukateledir. Ona mütecasir olan Müslüman, Ermeni kim olursa olsun, ejder gibi başı kesilecek, ezilecek adamdır, böyle kaydedilsin diyorum, öyle ihkakı hak etsin diyorum, başka bir şey demiyorum. Hükûmet bu sûretle telakki etsin ve cihanı medeniyet ve beşeriyet de bilsin ki bu gün cihanın bütün mukadderatını tâyin eden İngiltere dâhili havzasında nâm ve nimetiyle büyüyen, perverde olan birçok hukuka mâlik olan bir unsur kendisine ihanet etse yapacağı şey taş demir gülleler yağdırarak onu tedip ve imha etmek olurdu. ('İrlanda'da olduğu gibi' sadâları)

Lâkin Osmanlıların hamaset-i milliyyesi, toprağında hakkı olan böyle milletlere, böyle muâmele katiyyen yapmamış ve yapmıyacaktır.

DİKRAN BARSAMYAN EFENDİ (Sivas)- Aman doksanbeş [1895] mukatelesini söylemeyiniz.

İLYAS SAMİ EFENDİ (Devâmla)- Onu demiyorum.

DİKRAN BARSAMYAN EFENDİ (Sivas)- Yalnız Van ile biter mi zannediyor sunuz? Türkiye yalnız Van değildir. (Gürültüler) **Adana kıtalini.** (gürültüler).

İLYAS SAMİ EFENDİ (Devâmla)- Efendiler, hülasa olarak bu cihet-i de... (Gürültüler)

DİKRAN BARSAMYAN EFENDİ (Sivas)- Öyle kayıt... (Gürültüler)

RIZA BEY (Bursa)- Aman defterine kayıt et!.. (Gürültüler)

DİKRAN BARSAMYAN EFENDİ (Sivas)- İşte ruhu görünüz. **Katllamı yapan böyle ruhtur.** (Gürültüler, çekmece takırtıları)

İLYAS SAMİ EFENDİ (Devâmla)- Efendiler, bizim için bu gün bu vatanı azizi müşterekin müşterek eller, müşterek fikirler ile yarasını tedavi edecek gündür. Onun için ben metalibimizin ayrı ayrı gayeler takip etmesini, Heyet-i Umûmîyemizin selameti nâmına, muzır buluyorum. Onun için uzlaşmak ve meselenin feci olan kısmını ianede yad etmek ve hakikat olanlardan ayrılmayarak ve açık olarak mütecasirlerinin mücazatını talep etmeyi bütün gayr-i müslüm vatandaşlarıma teklîf ediyorum. Bu gayeye,

bu teklîfe bunları davet eyliyorum. Onlarda zaten bundan ayrılmazlar. Çünkü pek münsif bildiğim ve öyle bulduğum Artin Efendi ile beraberim. Mütecasirlerin tecziyesini istiyoruz. Ve bu meseleyi böyle geçip kapatıyoruz. Sair maddi meseleler ve vesikalar ibrazıyle meclisi işgal etmek istemiyorum. Bunu başka bir vakte bırakıyorum. Hükûmeti hazıranın beyân-nâmesine gelince atiye ait selamlanacak...

ARTİN BOŞGEZENYAN EFENDİ (Halep)- İki söz söyleyeceğim efendim.

REİS- Müsaade ediniz. Sözünü kesmeyiniz efendim.

İLYAS SAMİ EFENDİ (Devâmla)- Efendim, hükûmeti hazıranın beyânnamesine gelince: Arzettiğim gibi **hükûmet, atiye ait ve selâmlanacak bir beyân-nâme getirmiştir.** Meclis, muvaffakiyet duasını yüreğinden tekrar ederek atiye havâle ediyor. Yalnız iki şeyi söylemeden, tesbit etmeden bu kürsüden aşağıya inemiyeceğim. Çünkü vicdanım bana emrediyor efendiler. Aaah, aah diyeceğim; biz hükûmet değiştirmek ve kumandan değiştirmek belalarını çok çekeceğiz. Efendiler, bakınız, hükûmeti esbakaya harbin ilânım atfettik; hükûmeti sabıkaya da mütârekenin akdini atfediyoruz; artık mesele yok diyoruz. Vallahi bu, bir hakikattir. Fakat bu şekilde yarın benim de bir hatam olur ise, onu takip eden hükûmet de "bunu ben yapmadım" derse o vakit biz böyle ileriye gidemiyeceğiz. Mütâreke Hükûmeti hazıranın elindedir. Mâddeleri de sarihtir. Ona riayetkar olmalı. Diğer hükûmetleri ile yüzleşmeli, o devletler ile en şerefli, en haysiyetli bir şekilde uzlaşmalıdır.

Ne eksik kalıyor? Ruhu tecellüt kalıyor. Evet, ruhu tecellüt eksik kalıyor. Biz, buraya yazı imzâ etmişiz hakkı sarihimiz budur ve hakkı sarih kanûnumuz budur. Biz mağlubuz. Fakat, şanlı, şerefli bir mağlubuz. Biz haysiyet şiken muamelata katiyyen tahammül edemeyiz. Binâenaleyh siz buna, bu mütârekeyi riayet ediniz, demeli. Yoksa mütârekeyi o yaptı, bu yaptı, demeyi ben doğru bulmadım. Ve doğru bulmuyorum, ikincisi; hükûmeti hazıranın mevki-î nâmına kendilerine söylüyorum. Bilhassa nezaheti ruhuna, samimiyetine hiç şüphe etmediğim Reisi Vükelâ Paşa Hazretlerine diyorum ki: Bir heyette ki mücanesei ruhiyye

yoktur, o, ancak Allah'tan dua ile idâreyi umur eder. Binâenaleyh heyette tecanüsü temin etsinler. Yoksa ben itimat taraftarıyım.

HALET BEY (Erzincan)- Müsaade ediniz efendim, söz söyleyeceğiz. ('Kâfi' sadâları)

EMANUEL EMANUELİDİS EFENDİ (Aydın)- İlyas Sami Efendiye cevap vereceğiz. Söz söyleyeceğiz. (Gürültüler 'kâfi' sadâları)

REİS- Müsaade buyurun efendim.

MATYOS NALBATYAN EFENDİ (Kozan)- Müsaade buyurun efendim, söz istiyorum, söyleyeceğim. (Gürültüler)

HALET BEY (Erzincan)- İlyas Sami Efendi hakkıyle söylediler. Artık söyleyecek sözümüz kalmadı, sözümüz yoktur.

MATYOS NALBANTYAN EFENDİ (Kozan)- Bendeniz az söylüyeceğim. (Gürültüler)

REİS- Biraz da bana bırakın efendim. (Gürültüler)

MATYOS NALBANTYAN EFENDİ (Kozan)- Rica ederim efendim, dört sene de ikinci defa söyliyeceğim.('Kâfi' sadâları, gürültüler) Efendim, rica ediyorum. **Dört beş senedir ikinci defa söz istiyorum.** (Gürültü)

REİS- Müsaade buyurun efendim. Söz vermek benim hakkım değildir, Heyet-i Umûmîyenin hakkıdır. (Gürültüler)

MATYOS NALBANTYAN EFENDİ (Kozan)- Hayır efendim, öyle değil. Meclis, esâsen söz isteyenlerin hakkı kelamını tasdîk buyuruyor. Zaten az söyliyeceğim. Meclisimiz hakkı kelamı tasdîk buyurdu, ("Öyle, evet" sadâları) Rica ederim, bırakın söyleyeceğim. (Gürültü) Kısa söyliyeceğim, müsaade buyurun. Meclis de kabûl etti.

EMANUEL EMANUELİDİS EFENDİ (Aydın)- Ben de söz isterim efendim.

REİS- Nalbantyan Efendi kürsüye buyurun. (Gürültüler)

EMANUEL EMANUELİDİS EFENDİ (Aydın)- Neden efendim? Bizi hakkı müdafaadan mahrûm mu edeceksiniz, (Gürültüler) edebilecek misiniz (Gürültü)

HALET BEY (Erzincan)- Afedersiniz, size pekâlâ söylettik ve dinledik. Herkes söyledi.

MEHMET EMİN BEY (Trabzon)- Müzakere açıldı. Söylesin hakkıdır. Buna karâr verdik ve kabûl ettik. (Gürültüler)

MATYOS NALBANTYAN EFENDİ (Kozan)- Evet, zaten kısa söyleyeceğim. (Gürültüler)

REİS- Rica ederim efendim, biraz sükûnet. Efendiler, meclisin ve müzakerenin devâmına karâr verdiniz. Şimdi kifâyesi tekrar mevzu bahs olmuyor. Müzakere bir defa tâbiî bir müddet devâm eder. Müzakerenin devâmına dâir bir talep vaki olunur, bunun üzerine ademi kifâyesine dâir mütâlaa dermeyan olunur ve tasvip edilir ise müzakere bir saat, ve iki saat daha devâm eder... (Gürültü) Müsaade buyurunuz.

MATYOS NALBANTYAN EFENDİ (Kozan)- Müsaade buyurun, Halet Bey sözlerinden sarfı nazar ettiler.

HALET BEY (Erzincan)- Bendeniz hakkı kelamımı muhafaza ediyorum efendim.

MATYOS NALBANTYAN EFENDİ (Kozan)- Söz isteyenlerin esamisi mecliste okundu ve meclisçe de kabûl olundu. Şimdi söz benimdir.

HALET BEY (Erzincan)- Hayır. Bendenizin sözüm de var. Hakkı kelâmun vardır. Daha evvel söz benimdir.

REİS- Rica ederim efendim, hepiniz sükûnetinizi muhafaza eder iseniz vakit ziyaına mahâl kalmaz. Şimdi müzakerenin devâmı lehinde söz söylemek istiyorlar. Onun için ve o noktadan söz veriyorum. Binâenaleyh bunu tasvip ederseniz esâsa geçeriz. Etmez iseniz müzakere kâfidir...

MATYOS NALBANTYAN EFENDİ (Kozan)- Efendim, bendeniz vaktimizin kıymetini, ehemmiyetini takdîr ediyorum. Onun için ne hissi ne şahsî söz söylemek istemiyorum ve ne de sözümü uzatmak arzusundayım. Kabinemizin projesinin idari, mantıki olduğunu takdîr ederek kendilerine itimad reyi verilmesi taraftarı olduğumu arz ettikten sonra diğer şeylerden bahs edeceğim.

Burada İlyas Sami Efendi biraderimiz gayet mühim bir mesele hakkında beyânı mütâlaa buyurdular. Her zaman muzmerlerini izah etmek için muazzab olduklarını gördüm ve bugün de şu

kürsüde fikirlerini izah buyurdular. Bunun için teşekkür ederim. Memleketimizde püyan olduğumuz büyük dertlerimizden birisini ve hatta birincisini teşkil eden ve dâhili mesailimiz arasında bulunan, anâsır-ı Hıristiyaniye meselesi ve bu meyanda da Ermeni meselesidir. Bu mesele, Avrupa'nın pek çok nazarı dikkatini celb etmiş ve bugün hakiki vatandaş olan bütün Osmanlıları meşgul eylemiştir..

...

Diyen oldu. İlyas Efendi buyurdular ki: Meselenin asıl tahaddüsü, **şarkî Anadolu'da** vaki olmuştur. Yani hudutta olmuştur ve bu da şu sûretle tevellüd etmiştir. Şöyle olmuştur; dediler. **Bendenlz bunu tarihe bırakıyorum.** Muhakemat-ı adilane bunu meydana çıkaracaktır. Bu mesail hakkında şöyle oldu idi, böyle olmadı idi, diye şimdi itirâz etmeye mahâl yoktur. Bunu sonra anlayacağız. Bu iddia bendenizce muteber ve mütehakkak addedilmemekle beraber şimdi, farzı muhâl olarak, İlyas Efendinin müddeasını aynen kabûl etsek - ki bunu aynen kabûl etmek hak ve selahiyetinde değilim ve zannederim meclis de değildir. Çünkü birimizin şahadeti veyahut bendenizin itirâzatım buna kâfi değildir - o zaman İlyas Sami Efendiye sorarım; orada bir çete çıksa ve vukuat yapsa o civâr sekenesi de bu vukuata iştirâk etse ve teferruata müteallik gayr-i meşrû bir takım hareketlerde bulunsa, acaba böyle bir halin vukuu ta memleketin her noktasında ve en ücra köşesinde bulunanların, **meselâ Edirne'de, İzmit'te ve sahilde bulunan üç Ermeniye varıncaya kadar umûm Ermenilerin kaldırılıp imzâ edilmesini, namusunun büsbütün heder edilmesini, emlâkinin müsa-ı dere ve yağma edilmesini icâb ettirir mi?** Bu hal, kavaid-i umûmîyeden hangisine temas eder? Bugün buradan bağırılıyor, deniliyor ki, **bu fecayii umûm Osmanlılar yapmadi, bir zümre-i kalile yaptı ve bu memleketi ve bütün Osmanlıları bu uçurumlara o zümrei kalile sürükledi denilliyor.** İlyas Sami Efendide bu sözü demin bu mecliste tekrar etti. Biz bunda methaldar değiliz; diyoruz. Fakat böyle şeylerde mantıki bir kanûn ve makul bir hizmet olmak lâzım gelir. Böyle **bir zümrenin hırsı lle bir milletin imhası lâzım gelmez.** Acaba bu memlekete karşı efkarı umûmîyenin veya

galip olan milletlerin ne yapması lâzım gelir? Gösteriler; kâide ve iddialar mantık ve hikmete muvafık ve makul olmalı, kanûnlar adil ve itidaldan doğmalı. İlyas Sami Efendi'den beklerim ki, hikâye ettiği vakayii bitirdikten sonra hiç olmazsa bu sûretle mahv edilen bir milletin mavhvını intaç eden bir meseleden dolayı tayip etmeli idi.

Hükûmet demek, hakki hakimiyeti, hakkı adaleti, evsafı hakimiyete hâiz olan bir kuvvet demektir... Milletin, memleketin idâresini duşu mesuliyetine alan bir hükûmet efrâdı meyanında iyi, kötü, hain, sadık her nevî efrâdı millet olduğunu bilerek meydana çıkar. Bunlar meyanında eğer bir mücrim varsa cezasını ve hizmet eden varsa mükâfâtını verir. Bu, kâide-i umûmîyyedir. Şimdi ben söylemiyorum, acaba böyle bir halin vukuunu hükûmetin görmesi ile umûm Ermenileri mücrim ad ederek bunlar hakkmda böyle bir karâr ittihâz edilmesi ne dereccye kadar doğru idi? Acaba heyecana mı gelmişler? Eşhâs ve aşâir hiddet ve heyecana gelir, fakat hükûmetlerin dûstûru hareketleri dâimâ advl ve itidalle idârei umurdur.

İLYAS SAMİ EFENDİ (Muş)- Bendeniz **doğrudur demedim.** ('Evet' doğru olamaz" sadâları)

MATYOS NALBANTYAN EFENDİ (Devâmla)- Evet, doğru olamaz. Bu bir cürümdür ve bu cürmün sebebi yeganesi Ermeniler olduğunu söylediniz. Fakat yine soruyorum, **ben ne yaptım?** Benim gibi: bihad ve hesab bigünahlar ne yapılardı? Cürmü kim yapmış ise cezayı onlara tertip etmek lâzım gelir. **Biz Ermeniler, ecdadımızın bu millete yapmış olduğu hizmetleri İlyas Sami Efendiye asarı ile gösterebiliriz ve bu memlekete olan sadakatimizi kavlen değil, fi'len de isbat edebiliriz.** Hali hazırımız için değil, ahfadımıza mazimiz ve hazırımız teminat verebilirdi. Fakat şimdi böyle bir zümre çıkıp muhayyel bir sebeble ve demin arz ettiğim gibi böyle bir şeyi yapması acaba bunların vücûdunun bu hali tekrar intaç ettirmesi muhtemel değil midir? sonra hükûmet çıkıyor izhâr aciz ediyor.

Biz çalıştık, fakat yapmadı; diyor. Rica ederim bir Hükûmetin alem-i medeniyete karşı, bunu yapamadık; demesi kabûl olunabilir mi? Zannederim, millet bunu kabûl etmez. O hâlde cihanın

o milletin evsafı hakimiyeye hâiz olup olmadığını mevzu bahs etmesi lâzım gelir. Bu milletin, bu meclisin şanı ve menâfi-i memleket iktizası olarak, umûmumuzun birazdan bu geçen fecayii itiraf ve tedkik etmek ve iddia olunduğu gibi bir sebebi hakiki göstermeden memlekette lütfa müstahak iken bi gayn haklan imha edilen kimselerin haklarını aramak için sadayı umûmîyi çıkarmak, kaabil olduğu kadar yükseltmek lâzım gelir. Bugünkü vaz'-ı yedi siyasiyye de bunu icâb ettiriyor. (Hay hay sedaları) Dini bir takım hissiyat ile söz söylemek hiçbir zaman bir milletin atisini temin edemez. Betahsîs şimdi biz, burada dâimâ siyasi düşüneceğiz, siyasi söyleyeceğiz.

Fuat Bey biraderimiz gayet hisli, gayet hararetli sözler söylediler. Bendeniz de alkışladım. Fakat millet karşısında dâimâ iltizamı lâzım gelen şey, siyasettir. Milletin atisi bununla temin edilir. Onun için bendeniz diyeceğim ki: Şu kürsüden söz söyleyenler, memlekette geçen fenalıkların cümlesinin bila sebebi mantıki, geçtiğini kabûl etsinler. Her koyun kendi bacağından asılır. Benim evlâdımın cinayetinden dolayı, beni hiçbir vakit hükûmet asamaz, kesemez, mahv edemez. Bu kabûl olunamaz. **Ermeniler buna sebebiyet verdi; demek katiyen makulattan sayılamaz ve kabûl olunamaz.** Bu fikir, kataan bir mevki tutamaz. Bunların müsebbiblerini cezadide edeceğiz, heder olan mallarını iâde edeceğiz. Bugünde halâ vahşilerin elinde duran menkuhalarını, kızlarını, mini mini yavrucuklarını alacağız; diye bir tezahür göstermeliyiz. Alemi medeniyete karşı hissiyatımızı, insaniyet hislerimizi ve mukaddesata karşı hürmetimizi göstermeyiz. Bu vücup, tahtı elzemiyettedir. Ben bunu menâfi-i memleket nâmına söylüyorum. **Ben Osmanlıyım ve Ermeniyim, Osmanlılığı ve Ermeniliği severim.** Sonra bir milletin kendi menâfiini sevmesi, zannederim ki asar ile isbat olunur. Menâfiimizi sevdiğimizi göstermek için de siyasi davranmalıyız...

MUSTAFA ARİF BEY (Dâhiliye Nâzırı)- Müsaade buyurulur mu Beyefendi? Zannederim ki bu meselenin tehiri, menfaati memleket ile de kaabili telif değildir.

Heyet-i muhteremece müzakerenin devâm veya ademi devâmı kendilerine ait olduğu için tâbiî bu babta bir şey arz edemeyiz.

Yalnız, menfaatı memleket nâmına, bu meseleye şimdi bir netice verilmesini talep ediyoruz.

9 Kânun-ı evvel 1334
23'üncü inikad, 1'inci celse (s. 256-258)

REİS: Reisvekîli Hüseyin Cahid Beyefendi

Kâtipler: Âlî Haydar Bey (Saruhan), Halet Bey (Erzincan), Memduh Bey (Bursa), Vehbi Bey (Siverek)

II.- EVRAKI VARİDE

1- Müteaddit evrakı mevrudenin ait oldukları makamlara havâlesi.

REİS- ... Bir de efendim, müteveffa Keygam Efendi tarafından yazılıp Sivas Mebûsu Barsamyan Efendi tarafından kabûl edilen bir takrîr var.

DİKRAN BARSAMYAN EFENDİ (Sivas)- Okunmasını talep ederim efedim.

REİS- Hulaseten arz ediyorum efendim.

DİKRAN BARSAMYAN EFENDİ (Sivas)- Hayır efendim, âdetimiz öyledir, okunsun.

REİS- Efendim, şimdi arz ettiğim gibi, takarrür etmiş bir âdetimiz yoktur. Heyet-i Umûmîyeye hulasasını arz ediyorum. Ermenilerin Emvâl-i zabt etdilmiş ve yerlerine başkaları konulmuş, bu husûs, protesto edilmiş. Hükûmetçe bu babta ne düşünüldüğünü sual ediyor. Bunu da ait olduğu Nezarete gönderiyoruz.

DİKRAN BARSAMYAN EFENDİ (Sivas)- Bu fevkalede bir şey. Herhâlde okunmalıdır.

REİS- Pekala, okuyunuz efendim.

Meclis-i Meb'ûsan Riyâseti Celilesine,

Şu cihan harbinde umûm memleketimizde ika edilen tahrîbat ve bilhassa mazlum Ermeni Milletine karşı icrâ olunan mezalim hakkında bundan evvel Türk ve Osmanlı eshabı kalem ve eşhâsı münevvere tarafından defaatlı beyânı teessüf edilmiş ve edilmektedir.

Ondan sonraki meclisin içtimalarında rüfekayı muhteremeden bazıları tarafından dûçâr olduğumuz şu felaketi azimeden bahis takrîrlerde, katıl edilmiş ***Ermenilerin de miktarı bir milyon gösterilmiş*** *ve bu babta cereyân eden müzakerat esnasında diğer muhterem İslam rüfekamız tarafından maktullerin mecmuu ancak yüz bine karip olduğu iddia edilmiştir. Bu babta bendenizin marûzatı takdim teşebbüsünde iken maatteessüf devâm eden hastalığımdan dolayı dûçârı teehhür olmuştu. Zannedirim ki herkesin tasdîk ettiği gibi iddia olunan asıl mesele maktullerin aleyhinden ziyade masumların hayâtına karşı ika edilen cinayettir ve şüphesizdir ki cümle şikayetler dahi bu haksızlığa karşıdır. Yoksa yalnız Canik, Karahisarı Şarkî, Trabzon, Giresun ve havalisinde* ***itlaf edilen Ermenilerin*** *adedi yüz bine karip olduğuna emin olabilirler. Evet tekrar ederim. Maksad katalin adedi değil ve olmamalı, bilakis kanûn ve vicdana sığmayan adaletsizliktir.*

Mesela neden masum gayr-i mesul kesanlar katledildi? Asker âileleri kanûnen sevk olunmayacakken bütün Ermeni eyaletinde Ermeni âilesi kalmadı. Nasıl ki ***vilayat-ı Şarkîyyede yani Erzurum, Sivas, Bitlis, Harbut, Van, Diyarbekir vilâyetlerinde ve Urfa sancağında mevcûd olan bilumum Ermenilerin sevk ve imhası esnasında ilân edilen cihad neticesinde bir buçuk milyonu mütecaviz nüfûslar katıl, darmadağın ve itlaf edilmişlerdir.*** *Hatta bir seneden sonra [Deyr]Zor sancağı ile Resülayn kazasına tehcir edilen bakîyyeti süyuf Ermeniler dahi kezâlik* ***telef ve katıl edilmişlerdir.*** *Ezcümle dâirei intihâbiyyem olan Muş, Bitlis ve merbût sancaklarında tarihin şimdiye kadar emsâlini kayıt etmediği sûreti vahşiyanede zulümler ika edilmiş. Muş kasabasında gerek kendi ahâlîsi ve dışarıdan ve havaliden getirilen mazlum Ermeniler ile beraber topa tutulmuş, ihrâk ve imha edilmişlerdir ve mütebakisi dahi o civârlarda telef edilmişlerdir. Kasabadan maâda ova karyelerininin de çokları kezâlik topa tutularak ve hücumlara marûz kalarak alt üst edilmiştir.*

Bu katliam neticesinde o civârdaki ***umûm Ermenilerin Emvâl-i menkule ve gayr-i menkuleleri ile mukaddesatı*** *milliye*

ve diniyelerinden madut çanlı manastır ve misillu manastır ve kiliselerde mevcûd giranbaha asarı atika mahv ve tahrîb, cümle-i kıymet eşyalar gasb ve meskun bulunan ruhban katıl ve imha edilmiştir. Nitekim bu azim mezalimden sonra kalan küsur çoluk çocuk cebren tebdili din ettirilmiş ve öteye beriye dağıtılmış olan mazlumların ne derece sefâlette bulunduğu malûmdur.

Şark mültecîleri nâmına tahsîs olunan milyonlardan Ermenilerin hissemend olmadığı gibi bilakis şu iane ile ***dışarıdan başka muhâcirleri Ermenilerin arasında yerleştirmek için sevk eyledikleri işitiliyor.*** *Asırlardan beri Ermeni milletine ait olan ve Osmanlı hükümdarlarının berat imtiyazları ile tasdîk olunan vatani mukaddesleri olan vilayatı Şarkiyyede emlâk ve arâzîleri üzerine mesumatı ahire üzerine memûrini hükûmet tarafından diğer eşhâs iskân ettirilmekte bulunuyor.*

Vatanı aslilerinin umûmî katalden her nasılsa tahlisi nüfûs ederek elyevm envai sefâlet içinde sürüklenen bakâyyetü süyuf Ermeni milletine ve efrâdına ait emlâk ve arâzînin eshabı kadime ve asliyelerinden gasb ve zabta matuf her nevî teşebbüsata karşı bütün kuvvetimle protesto ederim ve hükûmetin bu babta ne düşündüğünü sual ederim.

5 Teşrini-sani 1334
Sivas Mebûsu Dikran Barsamyan
Muş Mebûsu Keygam

YORGİ YUVAİDİS EFENDİ (Trabzon)- Efendim, birkaç defa Meclis-i Âlînizi tasdîk ediyorum. Bendenizin bir takrîrim vardır. Onun okunmasını birkaç defadır istirham ediyorum ve yine tekrar etmeye utanıyorum. Hükûmet memûru geldi. Müsaade buyurulursa takrîrimiz okunsun.

REİS- Efendim, Nizâm-nâmemizin sual ve istizah hakkındaki mevâddı..

YORGİ YUVANİDİS EFENDİ (Trabzon)- Efendim.. affîmza mağruren arz ediyorum.

MUSTAFA ARİF BEY (Dâhilîye Nâzırı)- Rica ederim efendim, zaten hükûmet bunlara cevap vereceğini söylemiş ve Yorgi

Yuvanidis Efendinin takrîri de elimizdedir. Zannederim ki dinledikten sonra söz söylemek lâzım gelir.

YORGİ YUVANİDİS EFENDİ (Trabzon)- Müsaade buyurunuz Nâzır Beyefendi Hazretleri, bendeniz bunu Makamı şikayette söylemiyorum. Şimdi evrakı varide okundu, bendenizin takrîrime cevap verileceğine dâir bir şey söylenmedi. Onun için arz ediyorum.

Eğer Reis Beyefendi Hazretleri, nezdi alinizdeki evrak meyanında, hükûmet cevap vermek için geldiğini söylüyorsa zatı aliniz onu tebliğ etmediniz..

11 Kânun-ı evvel 1334

24'üncü inikad, 1'inci celse (s. 285-301)

REİS: Halil Beyefendi

Kâtipler: Âlî Haydar Bey (Saruhan), Halet Bey (Erzincan), Memduh Bey (Bursa), Vehbi Bey (Siverek)

IV.- SUALLER VE İSTİZAHLAR

3- Tekfurdağı Mebûsu Dimistoklis ve Çatalca Mebûsu Tokinidis Efendilerin, Edirne Vilayeti ile Çatalca Sancağındaki Rumların tehcri hakkındaki sual takrîri ve Dâhilîye Nazın Mustafa Arif Beyin cevabı.

DİMİSTOKLİ EFKALİDİS EFENDİ (Tekfurdağı)- Bendenizin takdim etmiş olduğum bir sual takrîri var. Mümkün ise Nâzır Bey burada iken cevap versinler.

REİS- Nâzır Beyefendi; cevap vereceğiniz başka bir sual takrîri var mı?

MUSTAFA ARİF BEY (Dâhilîye Nâzırı)- Efendim, Dimistokli Efendinin bir takrîri var. Görüyorum ki okunmasında ısrar ediyorlar. Onun üzerine sonra söylerim.

DİMİSTOKLİ EFKALİDİS EFENDİ (Tekfurdağı)- Takrîr okunsun efendim.

REİS- Peki efendim, okuyunuz.

Meclis-i Meb'ûsan-ı Osmani Riyâset-i Celilesine

Evvela: Çatalca livası ile Edirne vilâyetinin simayı aslisini tağyir maksadı ile müretteb çeteler tarafından, ***Rumlar'dan üç yüz bin kişinin*** *Emvâl-i menkuleleri yağma ettirilikten sonra çetelerin tazyikatı ile Yunanistan'a muhacerete icbar edildiği.*

Saniyen: Bulgaristan ile münakit ittifak uğrunda ***Dimetoka ve havalisinin Bulgarlara teslîmi akıbinde,*** *şu gayr-ı tâbiî müttefikin mezalimine mütehammil olmayan havali mezkûre Islamlarının Rumlarla meskun mamur yerlere temini iskânı için Samakocık, Yenice, Üsküp ve malûm ül-esami kurayı sâire Rum ahâlîsinin kezâlik müretteb çeteler tarafından Emvâl-i menkuleleri yağma ettirildikten sonra nefi ve tağrip edildi ve akiben Emvâl-i gayr-i menkuleleri dahi İslam muhâcirlerine teslîm kılındı.*

Salisen: İdârei örfiyye dolayısı ile ***vilayatı Şarkîyyede zuhur eden karışıklıklardan Tekfurdağı ve Silivri Ermenilerinin, velev ki semaan olsun, malûmâtdar olmaları mümkün değil ise,*** *bunların dahi müctemian vacibül idâm mücrim addi ile Emvâl-i menkuleleri zabt edildikten sonra, tağrip ve tehcir edilerek bu meşum usûller ile nakil ve nefyedilen Rum Ermeniler'den ekserisinin açlıktan ve soğuktan ölmeleri ile (Masakar belan) nâmı verilen nev icat kansız katalin vukua getirildiği kemâli teessürle cümlenin malûmudur.*

Şu ameliyei ***imhaiyye başında bulunmuş olan Edirne Valisi Hacı Adil Bey akiben Meclis-i Meb'ûsan Riyâsetine getirildiği gibi,*** *mıntıkai memûriyetinde bu mebhasta mahareti fevkalade göstermiş olan Tekfurdağı mutasarrıfı Zekeriya Bey dahi mükâfâten Edirne Valiliğine terfî edilmiştir.*

Vatandaşlarımızdan her birinin bu sûreti gaddaranede mahv ettirilmesi keyfiyeti ayrı ayrı bir cürüm teşkiline kâfi olmasına nazaran, yüz binlerce ceraimi müştemianın mürettebi resmîsi demek olan müşârünileyh Zekeriya Beyin icâbatı zamanının tebeddülü katisine rağmen elan reisi idârei vilâyette bulundurulmasını beyânatı hükûmet ile kaabili telif görmek mümkün olmadığından, erbabı cinayatın, böyle ceraimi müctemia müretteb mesulü bulunan esbak hükûmet adamlarının valiliklerde devâmı istihdâm sûreti ile kaabili takip ve tecziye olup olamayacakları

hakkındaki noktai nazarını Dâhilîye Nâzırı Beyefendi Hazretlerinden sual ederiz.

23 Teşrini-sani 1334
Tekfurdağı Mebûsu Dimistokli Efkalidis,
Çatalca Mebûsu Tokinidis

MUSTAFA ARİF BEY (Dâhiliye Nâzırı)- Efendim, söylemeden evvel bu takrîr sâhiblerine teşekkür edeceğim. Çünkü Hükûmeti, Kanûn-ı Esâsî tedenüsüne muhtâc görmüşler ve Meclisi Vükelâya bir hoca göndermeğe mecbur olmuşlar. Evet, bir insan her zaman tedenüse muhtâctır. Teşekkür ederim. Yalnız teessüf ederim ki buna delil olarak da Meclis-i Âlînizde bir tezkire okumuşlar. Ben de kendilerinden rica edeceğim ki tezkireleri dikkatli okusunlar. Adliye Nezareti, kendisine ait ve Dâhilîye Nezaretinin teşkil ettiği heyette, memûruna ait mesailin tedkiki için memûrlarına evamiri lazime vermiştir ve tahkikatın tesrii sizin kadar Hükûmetçe de matlub ve mültezem olduğu için ayrıca vilayatı Şarkiyyenin her birine ve diğer bu mesil ile alâkadâr olan vilâyetlere de mahalli heyet-i adliyeleri tahkikat ve tedkikat salahiyyetlerini îfâ etmekle beraber tesviye-i mesail için birer müdde-i umûmî, birer müstantık, birer adliye ve mülkiye müfettişinden mürekkep heyetler göndermeğe hükûmet karâr vermiştir.

Bu mesele kısmen, **malûmu devletiniz, asayiş ve bayâtı memlekette alâkadâr olduğu için, icâbı halinde bu eşhâsın Divân-ı Harb'lere de teslîmi mukarrerdir.** Binâenaleyh bu kadar tahkikatın heyet-i Hükûmetin mevki-î iktidâra geldiği yirmi beş gün zarfında icrâ ve itmamı zannederim ki kudreti beşerin fevkindedir. Binâenaleyh tahkikatı turuku kanûniyyesinde îfâ etmek lüzûmuna binâen, tekmil teşebbüsatı tesri için lâzım gelen tedabir ittihâz edilmiştir. Sonra bazı memûrlardan bahsediyorlar; lüzûm görüldükçe bu mesail ile alâkadâr olduktan tahakkuk eden memûrlara işten el çektirmekte ve evrakı lâzım gelen tahkikat heyetlerine tevdi edilmekte ve bazıları hakkında da tevkif emirleri verilmektedir. Edirne valisinin de kendilerinin ihbârından evvel azli takarrür etmiştir.

TOKİNİDİS EFENDİ (Çatalca)- Yalnız o değil efendim.

MUSTAFA ARİF BEY (Devâmla)- Malûmu aliniz, her ferdi Osmani ve milletin mümessili olan meb'üsan kendi malûmu olan vukuatı mürâcaat edip ihbâr etmekle mükelleftir. Binâenaleyh kendilerinin bazı malümâtı olduğu öğrenilmiş. Bu babtaki malümâtlarına mürâcaat edip izahat vermeleri için kendilerinin mevki-î resmî ve içtimâilerine hürmeten bir tezkire ile **Heyet-i Tahkikiyye** tarafından davet edilmişlerdir. Verilen salahiyyete binâen Heyet-i Tahkikiyye Riyâseti tarafından bu sûretle kendilerine mürâcaat vaki olmuştur. Halbuki bu tarz mürâcaat; "Nezaret suallere cevap vermiyor, bazı merciler tarafından tezkireler gönderiliyor" sûretinde sui tefsir olunmuş ve bunun için heyet-i Kanûn-ı Esâsî muallimine muhtâc görmüşler. Bundan dolayı, kendilerine rica ederim, bir daha gelen kâğıtları iyice okusunlar da ondan sonra söylesinler.

...

Takrîre gelince efendim, bu mesailin kâffesi hakkında, Heyet-i Muhteremenize zaten arzetmiştim ki, tahkikata başlanılmıştır. Bu tahkikat için İstanbul'da bir Heyet-i Tahkikiye teşkil edilmiştir.

Binâenaleyh esâsen bu, sûreti müphemede çeteler şöyle yapmış, böyle yapmış gibi takrîrler, zannederim, Heyet-i Muhteremenizde takdîr eder ki bir fâide temin etmez. Eğer bu zevat bu gibi eşhâsın esamisini bilirlerse ve malûmâtları varsa, kendileri muayyen olan meracie mürâcaatla isimlerini ve delailini göstererek vazîfei Hükûmeti teshil etmelidir ki, bu meseleler daha ziyade tesri edilmiş olsun.

Binâenaleyh hükûmet malümât aldıkça, tahkikatıyle taayyün ettikçe, her kim olursa olsun, hangi mevkide bulunursa bulunsun, bunlar hakkında tahkikat yaptırmaktadır. Ve bu tahkikatın tesrii için arzettiğim lüzûmu gördüğünden her şeyi yapmış ve yapacaktır. Bu bapta gerek Heyet-i Muhteremenizin - işte şu kürsüi muallada alenen arzediyorum - ve gerek her kimin malümâtı varsa merciine bildirirse kemâli şükrânla kabûl edilir.

EMANUEL EMANUELİDİS EFENDİ (Aydın)- Meb'ûsanın mercii burasıdır. Burasını Meclis-i Millî biliyoruz. Eğer burası Meclis-i Milli... (Gürültü)

REİS- Efendim, Meclisin sükununu ihlal etmeyin. Arkadaşınız Efkalidis Efendiye müsaade ediniz de söylesin...

DİMİSTOKLİ EFKALİDİS EFENDİ (Tekfurdağı)- Filân saatte gelmeniz lâzımdır, deniliyor. Şu mesele kavaid-i meşrûtiyet ve "Parlamenterizm" kavaidi dâiresinde halledildikten sonra biz hükûmete muavenetle mükelleîiz. O tezkire hakkında tarafımdan söylenen sözler, teşekkür olunur ki, aynen Meclis-i Âlînizin zaptında münderiçtir. Makamı müdafaada yalnız onları işhad etsem, zannederim ki Nâzır Beyefendi Hazretlerinin aleyhinde olan sözlerinden teberri ederim. Bu hâdise üzerinde fazla tevakkuf etmek istemem.

Esâs meseleye gelince; bu münasebetle Meclis-i Âlînizi tenvir ve hepimizin el birliğiyle çalışıp tamiriyle mükellef olduğumuz hatayiatı ıslah maksadıyle bu mesele hakkında bazı tarihi izahat arzetmek isterim.

Edirne meselesi yeni bir mesele değildir. **Balkan Muharebesi zâilesinin indifaı üzerine-sözümüz eski hükûmetedir, fakat derece derece bu hükûmete geliyor- o büyük diplomatlarımızın el birliğiyle** ve her türlü kavaid-i tâbiîyye ile muhikkane bir usûl dâiresinde kuvayı memleketi tedrici bir sûrette her milletin hukukunu tezahür ve inkişaf ettirecek yerde, mevki-î tâtbîke kaymak istediği siyaset-i dâhiliyye, İslamları zenginleştirmek maksadıyle Hıristiyanların Emvâl-ini yağma ettirmek olmuştur. Aynı zamanda iki mütâlaa-i siyasiyye bir araya gelmiştir. Yalnız Emvâl-inin gasp ve yağma edilmesi değil, Rumların en münkat ve en mutii oldukları hâlde yani mûcibi ıshad zahiri bir isyan gölgesi bulunmadığı hâlde, onların kesafetini izale siyaseti -ve hatta bu tâbir tearüf etmiştir- izale-i kesafet siyaseti imiş. Yani hiçbir usûlü idârede görülmemiş bir sistem idi.

İzalei kesafet siyasetinin tâtbîki uğrunda orada edep ve namusuyle terakki etmekte ve memlekete en ziyade müsmir bir vazîfe îfâ eylemekte olan Rumları hudûd-ı vatan haricine atmak için hükûmetin tertibat-ı mahsûsatı vasıtasıyle vücûda getirilmiş fedai çeteler ile evvel emirde kasabalarda, sokaklarda alam el-innas ne kadar emlâk ve eşyaları varsa yağma ettirdikten sonra polis efendilerin ve jandarmaların işmazı aynı ve bazan de iştirâki tahtında

Yunanistan'a gönderildi. Ahiren dahi bakî kalan Emvâl-i gayr-i menkulelerini ve mameleklerini de yağma etmişlerdir. Şimdi bu hareket-i imhaiyye, her ne esbâba mebni ise, Edirne'den başlamış ve yalnız Edirne'ye münhasır kalmayıp daha vasi bir mahiyyette tâtbîke başlanılmıştı. Malûm olduğu üzere otuz, kırk sene evvelki Edirne vilâyeti numune-i ıslahat olmuşken, o ıslahat programının iflas etmesi üzerine, nunıune-i fecaat ıtlak edilecek bir hâl almıştır. Şimdi tecviz edilen gayr-i muhik sistem neticesi olarak bunlar, memleketimizin vücûdunda maddi ve manevi olmak üzere üç yara açmış.

Birincisi, müsmir bir amir olan mesaisiyle memlekete elinden geldiği derecede hizmeti mesbuk olduğu hâlde Rumların yağmagerlik edildikten sonra memâlik-î ecnebiyyeye ihraç edilmesi süretiyle memleket **beş yüz bin kişinin** hidemat-ı müsmiresinden, hidemat-ı medeniyyesinden mahrûm bırakılmış.

İkincisi efendim, hükûmetçe mürettep çeteler neticesi olarak yağmagerlik, katlı nüfûs, hedki ırz, velhasıl Kanûnu Ceza'da bildiğimiz ne kadar fezayih ve fecayi varsa kâffesi tecviz edilmiş olduğundan dolayı Medeniyyeti Garbiyye ve daha doğrusu alemi beşeriyyet nazarında memleketimiz, mûşkilatla müdafaa edilecek bir hale getirilmiştir. Bu hareketi imhaiyyede kimler zimmet haldir, kimler değildir? Hüsniniyetle beraber yapılacak bir tasfiye-i umûmîyye neticesinde mücrim ile gayr-i mücrimi tefrikten aciz bir hâl tehaddüs etmiştir...

Üçüncüsü efendim; yine bu ameliyye-i imhaiyyenin neticesi olarak bu maksada vusul için, hükûmet tâbiî bu cinai ahvâl elverişli olan anâsırın başına toplamış ve onların delaleti ile bu cerâimi icrâ ettirmiş olduğu için memleketin ahâlîsini mesavii ahlaka, sûkutu maneviyye sevketmiş. Malûmu alileri olduğu veçhile hükûmetler her yerde çetelerin tenkiline ve erbabı ceraimin takibiyle, derdestiyle mücazat edilmeleriyle uğraştıkları hâlde hükûmetin çeteler tertibiyle...

MEHMET EMİN BEY (Trabzon)- Bulgaristan, Yunanistan'da böyle yapılıyordu. (Gürültü)

EMANUEL EMANUELİDİS EFENDİ (Aydın)- Yunanistan'da çete görülmemiştir. (Gürültü)

HASAN RIZA PAŞA (Hudeyde)- Her hâlde Yunanistan'da bir İslam Mebûsu bu sözleri söyleyemez; Meclisten çıkarır, kovarsınız. (Gürültü)

EMANUEL EMANUELİDİS EFENDİ (Aydın)- Söyler. (Gürültü)

REİS- Efendim, gürültü ile mesele tenevvür edemez. Müsaade buyurunuz. Eğer asabiyetle müzakereyi devâm ettirmek isterseniz ben celseyi tatil eder giderim. (Gürültü)

TODORAKİ EFENDİ (Canik)- Cevap veriyoruz efendim, söz söyledikten sonra bırakıp gidiyorlar. Tehcir esnasında siz orada idiniz Rıza Paşa. (Gürültü)

DİMİSTOKLİ EFKALİDİS EFENDİ (Devâmla)- Şimdi arzettiğim gibi... (Gürültü)

ŞEMSETTİN BEY (Ertuğrul)- Osmanlı Meclis-i Meb'ûsanın da Yunan Hükûmeti müdafilerinin bulunduğuna hiç akıl ermiyor. Osmanlı Meb'ûsanında Yunan menâfi-i müdafaa edilemez. (Gürültü)

REİS- Rica ederim, müsaade buyurunuz. (Gürültü)

SÜLEYMAN SUDİ BEY (Lazistan)- Bu Mecliste Yunan amaline hizmet eden Osmanlı Mebûsları bulunmasına teessüf ederim. Namuslu iseniz... (Gürültü)

ŞEMSETTİN BEY (Ertuğrul)- Reis Efendi, böyle söz söyleyenleri men etmelisiniz. Meclis-i Meb'ûsanda Yunan müdafilerinin bulunduğuna teessüf ederim. (Gürültü)

TOKİNİDİS EFENDİ (Çatalca)- Öyle ise ilânı harb edelim, namuslu isek... (Gürültü)

REİS- Rica ederim.. (Gürültü)

SÜLEYMAN SUDİ BEY (Lazistan)- Yunan amaline hizmet eden Osmanlı Mebûsları, dedim. Rum Mebûsları namussuz demedim.

REİS- Rica ederim, sözümü kesmeyiniz.

DİMİSTOKLİ EFKALİDİS EFENDİ (Devâmla)- Arzettiğim gibi, başka yerlerde hükûmetler çetelerin dağılmasıyle değil - çünkü o menfi bir vaz'-ı yedtir- kavaid-i sıhhıyyenin ıslahıyle, teksiri nüfûs ile iştigal ettikleri hâlde, bir nüfûsu mevcûdeyi tenkil et-

mekle, dağıtmakla ve hükûmeti sabıkanın o erkânı mabudesi bunu yapmakla düvel-i müterheddine sırasında aba mevki edecek, mubterem bir mevki ihraz eyleyecek zannında bulundular ve bunu yapmakla enzar-ı beşeriyyette ne sûretle görünmek istediler? İki cahilane ve bi vukufane "Komple" düşündüler. Evvela bu muhaceret tehcir nâmı verilen bu tahrîb ve imha siyasetine, güyâ o zaman da "Venizelos"un siyasi acentaları tarafından burada şubeler teşekkül ederek onlar tesvilata kapılmış ve sui idâreden gayri memnûn olarak Yunanistan'a gitmek arzûyu ihtiyarisinde bulunmuş gibi gösterilmiş ve bunu müsbit olmak üzere bu arzettiğim safhadan geçirildikten sonra -o zamana göre polis ve jandarmadan daha mühim simalar -o giden, aç, sefil ve biilaç bir hâlde canını kurtarmak daiyyesinde bulunan adamlardan, bilmediği yerlere kendi rızası ile ve kemâl-i tehalük ile gittiklerine dâir bilmediği yerler diyorum, çünkü bizim köylü ahâlî Yunanistan'ın nerede olduğunu da bilmez idi. (Handeler, gürültüler) Evet haritada Yunanistan'ın nerede olduğunu bilmezler- (Gürültü) onlardan evrakı ibraiyye de aldılar. **Bu facia böyle bir komedi ile neticeleniyor.**

Malûmu aliniz her facia, sahnede nihâyet tadîli teessür için böyle bir komedi ile neticelenir, işte bu facia da komedyaya çevrilmiş ve bununla da kalmamış. Tâbiî bunun bizce de aranılacak bir cihet-i olduğu için **Meclise dahi Emvâl-i metrûke ve Eşhâsı Menkule Kanûnu lâyihası nâmı riyakaranesi altında bir kanûn da gelmiştir. O kanûnun dahi Meclis-i Âlî'den geçerek tasdîki talep olunmuş. Malûmu alliniz Meclis-i Âlî'nin, vicdanının isyan ettiğini biz de gördük ve bu kanûn, isyan edilmeyecek bir kanûn mahiyyetinde de değil idi.** Malûmu devletleri olduğu veçhile her kanûnun -Çin maçinde de olsa bile- en evvel ilham edeceği esâsatı azime, fikri adalettir. Halbuki adaletsiz, haksızlık, kanûnsuzluk fikrini' taknin için, seri şerife megayir olan bu kanûnu buraya getirdiler. Hukuku ibadı mahvetmek gibi bir şeyi, hukuku ibad-ı istihfafen ve istihkaren böyle bir kanûn yapmak sûretiyle bu hukuku payimal etmek, zannederim ki rızayi aliyye değil, rızai bariye bile muhaliftir. Böyle olduğu hâlde, bu fecayiin önünü almak için, o zaman tâbiî hiçbir kimse bu sözleri ağzına alıp söyleyemez idi.

Siyasi acenta olmadığı hâlde, siyasi acenta açtılar ve onu ihdas ettiler ve biz ağzımızı açarak umûm nâmına hukuku maşsubemizi arayacağımız zaman, milleti lekelemek için vesileler buluyorlar idi. Halbuki bunlar en mazlum idi. Ağzımızı açıp en masum hukukumuzu arayacak olsak, bizleri, düveli ecnebiyye ile münasebet sûretiyle lekeleyip böyle bir vesile altında bu ameliyyei imhaiyye muharebesi yapmak mukarrer idi ve bu zihniyeti gördüğümüz için husûsi mürâcaatlara mecburiyet hasıl olmuş idi.

İşte bu mütâlaata binâen o büyük **Talat Paşa Hazretlerinin yanına gidip mürâcaat ettiğimiz de bize sûreti caliyyede Tekfurdağı'ndan kendi vasaiti icrâiyyesi vasıtasıyle getirttiği telgrafnameleri gösterdi.** Bu telgrafnamelerde: "Efendim, biz Türkiye'den kat'iyyen memnûn değiliz, biz Venizelos'un fırkasına mensubuz. Yunanistan'a gideceğiz, hürriyet ve Meşrûtiyyet var. Niçin bize müsaade etmiyorsunuz?" gibi şeyler muharrer. Paşa'nın maksadı bu telgraf nameleri bize göstermekle bizi ıskat etmek idi. Efendim, daha garibi var. Tâbiî bahsimiz gayet mühimdir. Teferruatı umur hakkında sükût etmek, tevakkuf eylemek katiyyen mümkûn değildir.

Bendeniz Tekfurdağı Mebûsu bulunduğum hâlde **Tekfurdağı'nda serveti mülkiyyem de yağma edilmiş. Bunun için mürâcaat ettiğimde ne deseler iyi efendim? Oradan muhaceret eden aşhas meyanında bir takım kimseler Yunanistan'a gitmiştir.** Bunlar için muhtelif bir komisyon tesîs edilmiştir. O muhtelif komisyona mürâcaatla hukukunuzu arayınız; dediler. Fakat biz hiçbir sûretle müdafaai hukuka muvaffak olamadık. Burada temsil ettiğimiz Rum Milletinin başına getirilmiş olan felaketleri ve kendi hukukumuzun muhafazasını ağzımıza alınağa imkân mefkut olduğu için. Bu; güzel bir misaldir. Arzettiğim meseleye dâir olan evrakı müsbiteyi, ihvani kirâm arzû ettikleri hâlde arzederim.

Şimdi efendim, şu arzettiğim şeyler maatteessüf muharebeden evvel vaki olmuştur. Bu günkü erkân-ı hükûmetten, yegan yegan hepimiz menmûnuz ve her biri hakkında hümeti fevkalade beslenmek ile mükellefiz. Fakat, mevkiimiz şahsî değildir. Biz o hukukumuza razı olsak ve ceffel kalem bahşetsek bile, yapılan

şeylerde Nikolakin'in, Parlakin'in vesâirenin reyi alınmaktan sonra bunun biçbir ehemmiyyeti yoktur.

Muhakemat ve müzakerat neticesinde ve o itibârla adi ve hak neticesinde sadra şifa verecek bir karâr istihsâl olunacak. Bu sûret bence sade Rumlar için değil, umûm Osmanlılar için sadra şifa verecek mahiyyette bir ilaç olabilir. Şimdi arzettiğim esbâbtan ve tafsilattan anlaşıldığına göre, esbak hükûmetin tâtbîki gerdesi olan usûl Rumların izalei kesafeti usülü idi. Baktılar ki izalei kesafet oldu, Allahtan da korkmak tâbiî kârları değildi. Bunların kesafeti ile izale edildikten sonra vücutlarını kaldırınağa lüzûm görüldü. Bu politikanın neticesi olarak Bulgaristan müttefikimizle akdedilen sûreti itilâfa göre yine Meclis-i Âlî'nin istihsâli reyine hiç lüzûm göstermeksizin arâzînizden bir kısmı bervechi peşin olarak onlara verildi. Ve verilen kısım ekserîyyetle İslamlarla meskûn olduğu için ve İslamlar Bulgar mezaliminin ne kadar dehşetli şeyler olduğunu bit tecrübe bildikleri için katiyyen Bulgaristan'a tâbi olamıyacaklarını söylediler. Hükûmet ne yaptı? İki maksat bir ara geldi. Edirne vilâyetinin bizde kalan kısmı mütebakisinde mamur olarak Rumlarla meskun olan "Samakovcık, Üsküp, Yenice" gibi yerler ahâlîsi, hiçbir töhmeti olmadığı hâlde, caniler gibi merasimi mutadei yağmagerine ile alam el-innas çoluk çocuklarıyle beraber Anadolu'nun yalnız hayâtlarının imhasına salih olan yerlerine gönderilmiş ve bunların yüzde doksanının vefaü bu sûretle temin edilmiş ve yerlerine de İslamlar yerleştirilmiştir.

Şimdi bu tehcir edilen Rumları bakî kalan yüzde onu da aç ve bi ilaç, meyyiti müteharrik halinde teseül derecesine gelmiş adamlardır. Gayet acı bir hakikat söyleniyor. Enver Paşa Hazretleri zaten makamı temedduhta diyordu ki: 'Rumlar'dan zengin olanlara köprü başında limon sattıracağım ve fakir olanları da böyle geberteceğim. Bu acı fecayiin cereyânı esnasında Üsküp, Samakovcık ve sair yerlerden nakledilen ahâlînin eli silâlı taşıyan erkeklerine bir taraftan vazîfei askerîyyeleri îfâ ettiriliyordu. Bunların muhtâcı himaye olan, Hükûmetin ziri himayesinde mahfuz kalması lâzım gelen âilelerine karşı hükûmet taahhüdatını tutmayarak, bu âileler yerlerinden kaldırıldı, ölmelerine sebebiyyet

verildi. Şimdi bu fecaie ikinci bir facia ilave ediyoruz. Haddizatında acı olan bu fecayi devâm ettiği esnada Ermeni vatandaşlarınız da unutulmamış. Tekfurdağı'nda, namuslu ve sahai siyasiyyattan uzak adamlar kaldırılarak şu arz eylediğim hâl meydana getirilmiştir. Bunlar hep Meşrûtiyet nâmına yapılmıştır. **Enver Paşa, üç milyon evlâdı vatanı seferber etmek sûreti ile düşmânı mağlub edemedi ise, beş on çete ile vatandaşlarından bir buçuk milyon ahâliyi öldürdüğünden dolayı şu dakikada intifâ eylediği yerden iftihar edebilir.**

Şimdi bu fecayi olmuş. Çünkü bunlara olmamış desek ve vukuat ile alâkadâr olanlara birer varakai tahsiniyye versek, zannederim ki bu vadide takip edilecek siyasetin neticesi iflastır. Onun için hükûmet yeni bir program ile, esâsatı sabıkanın iflas ettiğini ilân ve yeni "hümaniter", insani esâsata müstenid tedabir ile bu meseleyi hâl eylemelidir. Bu yeni programı bilahakkın tâtbîk ederek hükûmet, o vakayi esnasında resi kârda bulunan kaymakam, mutasarrıf, vali gibi büyük memûrların, gözlerini kapatarak mücrimiyetine karâr vermelidir. Yoksa, felan memûr; bunu yaptı mı, yapmadı mı istilâm edelim; demek doğru değildir. Vakıa bazı vakayii siyasiyyede vakit kazanmak bir amili muvaffakiyet olabilir. Fakat bu sûretle vakit kazanmış ohnayız. Vukuat süratle gittiği için belki kıymetdar bir vakit zayi 'etmiş oluruz. Bunun için tedabiri acile ittihâz buyurmalarını rica ederim. Tereddüt gösterirlerse, azınısizlikle hareket ederlerse kemâli hulus niyetlerine rağmen netice sıfır olacaktır. Binâenaleyh Dâhilîye Nâzırı Beyefendiden naçizane olan ricam: Biran evvel tedabir-i hakimane ve şaibe ile vücûdumuzda açılmış olan yaranın vüsati ile ve umku ile mütenâsib acil tedaviyi ittihâz buyurmalarıdır. Bunu hasseten rica ederim.

REİS- Musul Mebûsu Mehmet Emin Beyefendi ile y ne aynı mahiyette Edirne Mebûsu Faik Bey ve Tekfurdağı Mebûsu Harun Efendi tarafından birer takrîr ver liyor...

MEHMET EMİN BEY (Musul)- Efendiler, ben tehciri iki kısma ayırıyorum. Bunların birincisi, esbâb-ı askerîyyeden dolayı uzaklaştırılanlar, ikincisi de bazı ihtirasat saikası ile dûçârı teaddi olanlardır. Bunlardan birincisinin tedkiki mahiyet ve keşfi

hakikati Divânı Aliye ait olduğundan bunu mevzuu bahs etmeyeceğim, ikincisine ait bazı maruzatta bulunacağım:

Efendiler; itiraf ederim ki, şu son devrin bize meşum bir miras olmak üzere bıraktığı fecayiden birisi de dâhili memlekette vuku bulan itisafattır. En ziyade Türkler bu sahada zalimlere lanet ve mazlumlara şefkat izhârından geri kalmamış olduğumuz hâlde, teessüf ederim ki bu fecayii yine Türklüğe izafe etmek isteyenler var. Binâenelayh evvel emirde bunu, gerek asil milletimden ve gerek saf milliyetimden tecrit ederek aslına girişeceğim...

Arılar, dağlara, yaylalara dağılarak kovanlarına nasıl saf bal çiçeklerini getirirlerse o da öylece dişini, etini dökerek, gurbet ellere çıkarak çocuğuna çoluğuna helâl lokmalar getirir. **Bir öztürk, hiçbir vakit alnının teri ile yoğurmuş olduğu ekmeğine kan bulaştırmaz.** Ben onun mezarlığına, hiçbir defa bir garibin kanlı cenazesinin gömüldüğünü işitmedim. O hâlde binnetice diyorum ki: Türkün seciyesi zulüm ve teaddilere manidir. Yapılan fenalıklar, bu milletin ruhunun ve bu milletin kalbinin, bu milletin vicdanının, bu milletin fikrinin değildir. ('Tek doğru' sadâları)

Türk milliyet perverliğine gelince: Efendiler; birçok senelerin karanlık ve meşum gecelerinden beri Rum vatandaşlarımız, eski manastırların vaizlerinden, mekteplerin muallimlerinden millî ilhamları almışlar. 'İlyadalar' şairi 'Homer'lerin beyitlerini çocuklarına, kızlarına, Marmara Denizi sahillerinde, Akdeniz kıyılarında terennüm ettiriyorlar. Ermeni vatandaşlarımız; Kırimyanlar ile, Nersisleri ile, Kamergatiba'ları ile millî ateşi yakmışlar, Haykin evlâdlarını Ararat dağına hulya nazarlarla baktırıyorlardı.

Arap kardeşlerimiz cahiliyet devirlerinde Kabe duvarlarına asılan şiirlerdeki millî hissiyatı kuvvetlendirmişler. Bedeviler; bunları çölden çöle nakil ediyorlardı. Arnavut kardeşlerimiz, Şemsettin Samileri ile, Mahmut Hayretleri ile, Abdüleri ile, Naim Fira şairleri ile millî cemiyetlerini kurmuşlar, Tomur Dağlılarına İskendername 'Epope'lerini teganni ettiriyorlardı.

Buna karşı **elbette Türk de bigane kalamazdı** ve nitekim kalmadı. O da kalbinde bir ateş duydu. Onun da fikrinden bir şimşek geçti. O da mazinin karanlıkları içerisinden, harâbelerinden alimlerinin çıkardığı definelerde tarihini aradı, hayâtını öğrendi.

Orada ırkının aşk ve rüyalarını terennüm eden şairlerinin neşidelerinde ruhunu buldu...

Lakin efendiler, zulümzedeler, yalnız Arap kardeşlerimiz, yalnız Rum ve Ermeni vatandaşlarımız değildir. Bunların yanlarında Türk mazlumları da vardır...

Efendiler; gerçektir ki bütün **Türk milleti sâhibsizdir.** Onun hukukunu koruyacak ne cemaat meclisleri, ne Patrikhaneleri var. Ona elini uzatacak ne dindaş hükûmetler ve ne de Hıristiyan medeniyetler var. Onun mazlumiyeti eskidir, dertleri büyüktür. Hayâtı bir tarihi mesaibtir. Ser geçti bir kanlı şühedanamedir. Asırlardan beridir ki sulh ve sükûn zamanlarında memleketin ağır yüklerini sırtına alarak ehramlara taş götüren Firavun esirleri gibi cefa gören, sanat ve ticâreti servet ve samanı vatandaşlarına, mihnet ve meşakkati, fakrı sefâleti kendisine ayıran Türktür. ('öyle, hakikat' sadâları)

Cenk ve ihtilal senelerinde ölüm ve matemin istediği kan ve göz yaşlarını zayıf damarlarından, ağlaya ağlaya pınarları kurumuş gözlerinden veren ve başkalarını yaşatmak için kendisini feda eden Türk'tür. Zulüm ve istibdat günlerinde, kara kuvvetlerin ateşten kırbaçları ile zindandan zindana, menfaadan menfaaya sürülen, fakat yine zalimlerin cürüm ve günahlarının lekesini kızıl damgalı mahkûmlar gibi yine alnında, taşıyan Türk'tür. Hak ve adalet rehberlerinin göründüğü necat dakikalarında, karanlık kulübelerinin önünde hiçbir şule parıldamayan ve kulübelerin içerisinde ağlayanlara karşı bir teselli sesi gönderilmeyen yine Türk'tür. Belki başka bir din ve dilde bulunduğu için medeniyyet ve insaniyyetün şefkat ve himayesinden mahrûm bırakılan Türk'tür. ('Pek doğru' sadâları)

Şu son kanlı ve faciayı devrede ise yine Türk, en büyük elimleri, ıstırapları çektü, en büyük yaraları kalbinden aldi. En çok o ağladı ve en çok o matem gördü...

Efendiler; eğer **Türk kam da gülsuyu değil ise,** Cenabı Hakkın verdiği hayâta hiç kimsenin ilişmeğe hakkı yok ise, eğer Türkün kadınları kızları da dişi hayvanlar değil ise, eğer dökülen bütün gözyaşlarını, bütün kanlarını hesap edecek bir insaniyyet, bir medeniyyet, bir hakkaniyyet mutlaka varsa, adalet terazisinin

gözüne Türkün de konulacak mazlumiyyetleri, Türkün de sorulacak hesapları, Türkün de alınacak hakları vardır. (Alkışlar)...

YORGİ YUVANİDİS EFENDİ (Trabzon)- Efendiler; bendeniz edib-i meşhur Emin Beyefendinin o süzilişi ve acıklı beyânlarına bir cihetten iştirâk edeceğim. Hakikaten kendilerine hürmeti mahsûsam olmakla beraber hakayıkı o kadar güzel tavsif ve tasvir ettiler ki ben kuvve-i nutkiyyemle onu yapamam. Efendiler; hakikatan bu Osmanlı milleti ne kadar azim ve ne kadar kuvvetli, kudretli, saffetli bir millet idi. Evet; bu Osmanlı içinde bulunan unsurların hepsinden daha fazlası Türk idi. Bunu herkes gibi ben de iddia ederim. Acaba efendiler; bu hale, yani Osmanlı milletinin bu kadar hali perişaniye düşmesine sebep nedir? Yalnız, Emin Beyefendi Hazretleri bunu tedkik buyurmadılar. Efendiler; buna sebep sui idâre ve adaletsizliktir...

Evet efendim; herkes milletini bilmeli. Milletini bilmeyen insanlar, emin olunuz ki insaniyete hizmet edemezler. **Milletini bilmeyen insanlar, insan olamazlar.** Bu gün sizin yanınızda bir Rum, milletini tahkir ederse sen de onu tahkir et, terzil et; çünkü bu, insan değildir. Bu gün benim yanıma bir Türk gelir ve Türklüğü zem ederse ben onunla görüşmek tenezzülünde bulunmam. Türk, Türklüğünü ve Rum Rumluğunu bilmeli. ('Bravo' sadâları)

Yalnız süreti tâtbîki öyle bildiğiniz gibi değil efendiler; ben herkesin hakkını ve herkesin hukukunu takdîr etmek sûretiyle terekkiyat arzû ederim...

O intizamsızlığı size iâde ederim efendi hazretleri. (Gürültü) Efendiler; diğer taraftan da anâsırı Hıristiyaniyyeyi imha etmeyiniz, diyorum. Çünkü altı, yedi seneden beri, emin olunuz **vicdanen söylüyorum ve ağlıyarak söylüyorum ki, hükûmet nâmına icrâyı muâmele edenler, tâbir mazur görülsün- çetevi ve cinai bir siyaset takip ettiler.** Efendiler; şu noktaya emin olunuz ki, yüz elli bin Rum nüfûs - tehcir deyiniz, tebit deyiniz - memâlikî Osmaniyye'den tart olundu. **Bunları kim yaptı. Rumlar mı yaptılar efendim?** Rumların malları yağma edildi. Kendileri katl edildi. Hatta o kadar vardı ki beş kuruşa bir inek, on kuruşa bir camus satıldı. Acaba kâinatta duyulmuş bir vukuat mıdır ki on beş kuruşa bir camus satılsın?

ANANYADİS EFENDİ (Niğde)- Resmî komisyonlarla, Emvâl-i metrûke komisyonlarıyle... (Gürültü, 'devâm' sesleri)

REİS- Müzakere-i umûmîyye küşad ettik. Hepiniz için söz söylemek imkânı vardır efendim.

YORGİ YUVANİDİS EFENDİ (Devâmla)- Efendiler, çıkarılan adamların nereye gittiğini kimse bilmez. Komisyonlar teşkil olundu, bu komisyonlar tarafından ilânlar yapıldı, üç veya beş gün zarfında mürâcaat etmeksizin, ısbatı vücûd etmeksizin, mallarınız satılacaktır; denildi. Eshabı nereye gönderildi, nereden gelecek, nasıl isbatı vücûd edilecek? İzmir sahilinden, Edirne vilâyetinden, Marmara'dan, o kadar kişiler mahvedildi. Ezan cümle son defa efendiler; Samsun, Canik Sancağından ve etrafı havzasından yüz elli binden ziyade ahâlî nefy ve tebid edildi.

Muhterem bir arkadaşım olan Hafız Mehmet Beyefendi, aflarına mağruren bunu bir tarzı münâsibte gûyâ orada bulunan Hıristiyanların, Rus donanmasmdan silâh alarak, dağlara çıktığından bahsederek tehcirlerine, yani tebidlerine sebebiyyet verildiğini söyledi. O muhterem arkadaşım benden ziyade Canik havalisini bilir. Esamisi yanındadır, okuyayım: Nefy **Samsun kasabasında Mevlüt İsa Günü'nün Hıristiyanlar için ne kadar mukaddes bir gün** olduğunu tasdîk edersiniz. 25 Kânun evvel akşamında, jandarmalar marifetiyle memleketin mütehayyizan ve eşrafından - kendilerini bu husûsta işhad ederim - 'Sünnîoğlu, Yorgioğlu, Papazoğlu, Andavallıoğlu, Bünyadoğlu, Yelkencioğlu, Çavdaroğlu, Kaplanoğlu, Pavlidis İhtiyaroğlu ve rüfekası' hükûmete getirildiler. Oranın kumandanı bunlardan iki bin lira para istedi. Ve o gece aldı, ('Kumandan kimdir?' sadâları)

MEHMET EMİN BEY (Trabzon)- Parayı alan kumandan kimdir?

YORGİ YUVANİDİS EFENDİ (Devâmla)- Yallah bilirsin Hafız Bey Billah bilirsin, Kumandanın kim olduğnnu bilirsin.

MEHMET EMİN BEY (Trabzon)- Kumandanı bilirim...

YORGİ YUVANİDİS EFENDİ (Devâmla)- Bendeniz söylemem. Bu kürsüden kendini müdafaa edemiyecek bir adam hakkında söz söylemeye teeddüp ederim. Sonra sabaha karşı bu

adamları yine arabalarına bindirdi. Çorlu'ya sevketti. Bu sevk olunan adamlar dahi, acaba Rus donanmasından silâlı alıp da ilânı isyan mı edecekler ve dağlara mı çıkacaklardı? Yok...

Bunlardan beş yüz kişi, sekiz yüz kişiyi hamamlara koydular. **Beş yüz kişi, sekiz yüz, bin kişi kânun evvelin 5 inde derece-i bürudet sıfırdan yirmi beş derece aşağı - bir kere insaf edip de düşününüz - barid olduğu bir zamanda başları traş oluyor.** Hamamlara konuluyor ve bir vali meşhurun tedbiri sıhhisi olmak üzere bunlara tanzifat ve tathirat icrâ ediliyor. Hamamdan çıkarılıyor. Bunlar tekrar arabalara bindirilip üç dört konaklık yerlere kadar gönderiliyor...

Evet, kısmen dahi yaya idi. Bu hakikati Hafiz Mehmet Bey de tasdik ederler. Bütün faciayı yapanlar kimlerdi? Mademki bu adamlar Rus askerlerinden silâh alıp dağlara çıkabilecek adamlar değilmiş, neden tebid olunmuşlar? Bu adamların içerisinde üç bin, on bin, elli bin hatta seksen bin liralık erbab-ı serveten tüccar adamlar vardı. Bunların içerisinde, yerinden kalkamaz yetmiş, seksen yaşında ihtiyarlar vardı. Bunları ne için çıkarmışlar, bunlar hakkında hükûmete hiçbiriniz bir şey söylemediniz mi efendiler? Biz Müslüman arkadaşlarımızdan bizim söylemediğimiz şeylerin söylenmesini temenni ederdik ve beklerdik. Bizim söylemediğimiz, endişe-i nefsimizden dolayı değildir. Daha faci vukuata meydan verilmemesi düşüncesi idi. Demin bir arkadaşım şu kürsüden, Edirne valisi hakkından bahsetti. Bendeniz yine isim zikretmiyeceğim. Orada bir valinin çocuğunu kendisini çobanların vurmuş olmasından dolayı; on sekiz yirmi Rum'u mahallenin mütehayyizanından vücüdundan olmaktan başka bir kabahati olmadığı hâlde, bunları aldılar, evlerinden çıkardılar, bir tarafa götürdüler. Bir kaymakam, iki polis komiseri, dört jandarma neferi **bıçaklarla boğazladılar**...

Demek ki şunlar; Rumlar tarafından yapılmış bir isyan derecesinde, Rumlar tarafından gösterilmiş bir müzaharat derecesinde takdîr edilemez. Eğer Rumlar içerisinde bir fena varsa, ali bir hükûmet, şeref ve haysiyyetini bilir bir hükûmetin ne yapması lâzım gelir? Mütecasir, gaddar olanını, maznun olanını alır, getirir pençei kanûna teslîm eder. Hakkında ahkâmı kanûniyye

tâtbîk ve icrâ edilir. Şimdi farzedelim; bir Nikoli kötülük ederse, beş yüz, altı yüz tane Yorgi ve bir Apostol için bin beş yüz tane de Apostol'u dağlara sevketmek, mallarını yağma eylemek ve öldürmek, boğazlamak, cezayı hak mıdır?

Efendiler; demincik de arzettiğim; bendeniz Müslüman arkadaşlarımdan, hatta daha doğrusu ulemayı kirâmdan, şu Meclis-i Âlî içerisinde bulunan ulemayı kirâmdan büyük bir şey beklerdim. Bendenizi tedris eden bir hoca bana: Doğruyu bilipte söylemeyenin dillerini ahirette kulaklarının arkasından çıkaracaklar der idi. Şu hâlde burada bulunan ulemayı benan bu ahvâle ya muttali olmadılar, muttali olmadılarsa vazîfei mebüsiyyeti îfâ etmediler demektir. Muttali oldularsa muhakkak sükut ettiler.

Diğer taraftan, **Rumca gazetelerinin ellerini, kollarını, ağızlarını bağladılar.** Bu gazeteler efkar-ı umûmîyyeyi tenvir için bir söz söylese, vay sen Yunan fikrindensin. Bir tanesi biraz kımıldasa, vay sen asker kaçağısın. Bir tanesi biraz başka taraftan gitse, vay sende başka türlü bir fikir var, diye onları tamamiyle idârei örfiyyelere teslîm etmek, matbaalarını kapatmak gibi muâmeleler yaptılar.

Diğer taraftan Türkçe gazeteler boykotajın münadisi oldular. Yapılan muamelatın kâffesini ufak ve mubah gösterdiler. Hatta Osmanlı tarihine şeyn olarak bu gün dünya yüzündeki alemi Hıristiyaniyyenin biat ettiği, İstanbul'da bulunan büyük Rum Patrikine - onun ellerini imparatorlar öpüyor - asmak için ip gösterdiler. İsterseniz bu gazeteyi göstereyim. Bunları yapanlar kimlerdir efendiler? Rumlar mı, Ermeniler mi, Araplar mı? Affınıza mağruren söylüyorum ('Türkler mi' sesleri, 'bunu Türkler kabûl etmez,' sadâları)...

MEHMET FAİK BEY (Edirne)- Efendiler, bu tehcir meselesi hakkında bir müddetten beri gerek matbuatta, gerek bu kürside, gerek mahafili siyasiyyede, gerek mualla kürsülerde deveran eden birçok sözlerin etrafındaki riyakârane perdeyi yırtmak zamanı artık gelmiştir, zannediyorum ve bu husûsta Hacı Emin Bey biraderimizin söylediği sözlere fazla bir şey ilave etmek lüzûmunu da hissetmiyordum. Ancak müzakerenin esâsı, kendi dâirei intiha-biyyeme ve kendi vilâyetime ait olduğu için, bu

babta bir kaç söz söylemeğe kendimde bir mecburiyyet ve vicdanen bir hak gördüm.

Efendiler; adalet ve müsavatın bir müddet tâtbîk olunmadığından bahsolunuyor. İptida, bu babta nazarı dikkatinizi celbederim. Komşularımızdan iki devletin meclis-i meb'ûsanında İslam mebûsları var ve bunlar beş seneden beri bu meclislere devâm etmektedirler. Bu komşularımızın kendi tâbiîyyetlerinde bulunan ahâlî **İslamiyyeye karşı reva gördükleri mezalimi** - ki bundan hiç kimse bahsetmiyor - müdafaa etmek için bunlar, o meclis-i meb'ûsanlarda söz almak haklarından mahrûm edilmişlerdir.

Hâl böyle iken, **bizim Rum mebûslar, Rum vatandaşlarımız,** bu kürsü mualladan ekserîyyetin hukukuna, ekserîyyetin namusuna, ekserîyyetin haysiyyetine bariz sûretiyle ve bu namusu, bu mukaddesatı ayaklar altına alarak çiğnemek sûretiyle aldıkları evzaa karşı, artık şurada meclisin aldığı vaz'-ı yed müsaade mi diyeyim, ne diyeyim, artık bu memlekette adalet, müsavat var mı, yok mu, hakkı kelam var mı, yok mu? Bunun mevzu bahs olup olmıyacağının takdîrini nazarı nikkatinize arzederim...

Hiç şüphe yok efendiler, yalandır, iptida şunu söyleyeyim ki Efkaladis Efendi'nin dâire-i intihâbiyyesindeki Rumlar hakkında tehcir vuku bulmamıştır. Bu hakikati kendileri de itiraf ederler. Efkalidis Efendinin dâire-i intihâbiyyesinden tehcir edilen Rumlar değil, kendileri Balkan ve Harbi Umûmî seferberliklerinde Yunan Ordusuna giderek orada hizmet etmek ve bu memlekete karşı silâh kullanmak üzere kendi arzûlarıyle firâr eden adamlardır. Bunlar da **Efkalidis Efendinin dâire-i intihâbiyyesinde, yirmi sekiz bin sekiz yüz kişiden ibârettir.** Bunları alel esami isbat etmek mümkündür..

Sonra efendiler, Edirne vilâyetinden tehcir olunmuş bir kısım daha Rum ahâlî vardır. Bu, gayr-i kabîli inkârdır. Fakat şurası muhakkaktır ki bunlardan hiçbirinin ne malına, ne şahsına ve ne de emlâkine ve ırzına hiçbir tasallut ve taarruz vaki olmamıştır. Kezâlik Gelibolu Sancağı dâhilindeki Işıklar kariyesi ahâlîsinin Emvâl-i gayr-i menkullerini satarak ve Emvâl-i menkullerini de beraber alarak **kendi ihtiyarlarıyle ve kendi arzûlarıyla gittikleri de muhakkaktır.** Sattıkları Emvâl-i gayr-i menkuleleri esmânı

[parası] zannederim, Osmanlı Bankasındadır. Bu Emvâl-i menkulelerinin bedeli, zannederim, yüz elli bin liradır. Böyle sair bir takım kura da vardır. Tâbiî bunların müfredatını bilmiyorum. Biraz tahkik edilirse meydana çıkarılır..

EMANUEL EMANUELİDİS EFENDİ (Aydın)- Efendim, Şairi Muhterem Mehmet Emin Beyefendi Hazretlerinin sözlerindeki dübullerin bazı cihetleri hakkında cevap vermek isterim. Faik Beyefendinin söyledikleri sözlere esâsen cevap vermeğe lüzûm yoktur. Emin olmalısınız ki içlerinde yaşadığımız Türk kavmine karşı bizim de hürmetimiz vardır. Hürmet etmez isek beraber yaşamak kabîl olmaz. Her kavmin, beraber yaşadığı diğer kavime hürmetle mütehassıs olması lâzımdır.

Şairi muhteremin Türklükle iftihar ederek Türklüğün fazail ve mezayasından bahsettiklerini lezzetle dinledim ve memnûn oldum. Ve hiçbir vakit bundan dilgir olmam ve böyle değildir demekde hiçbir vakit terbiyem iktizası değildir, hatta mukabele edeyim. **Türkler öyle ise, Rumlar da böyledir veyahut Ermeniler de şöyledir; demeyi fazla bulurum.** O vakit Berlin'den başlamalı, Viyana'ya gitmeli, Paris, Londra, Newyork, Roma'yı dolaşmalı. Ne kadar büyük kütübhâneler var ise hepsini buraya getirmeli ve hepsinde mevcûd kitapları okumalı ki o vakit yeryüzündeki milletlerin, Türklerin, Rum ve Ermenilerin mezayasının neden ibâret olduğu anlaşılsın. Binâenaleyh bu sûret pek uzun kaçar.

Evet efendiler, bendeniz birçok arkadaşlarım, Hıristiyanlar ile Türkler arasında bir uhuvvet tesîs edebilmesi için bu güne kadar elimizden ne geldiyse yaptık ve çalıştık. Eğer bu siyaset neticesinde bazen şiddetli lisân istimal etmek, lâzım gelse bile, Türklere karşı bu sûretle istimali lisânı etmedim. Bilakis yalvarmak icap ettikçe yalvardım ve mülayim sözler söyledim.

Efendiler, **Osmanlılık siyaseti iflas etti diye ilân yapanlar zubur ettiyse, emin olunuz ki bunlar; Rumların içinden çıkmamıştır.** Daha bundan beş sene evvel gazeteler, risaleler, kitaplar, hatipler, Osmanlı siyaseti iflas etti diye ilânı ettiler. Bunu tâbiî unutmadınız ve bize; siz ne diyor sunuz? Diye sual bile etmediniz. Hatta yine bundan beş sene evvel; üç yüz bin Osmanlı Rum, gerek Trakya kıtasından - ki o vakit harb yok idi - gerek İzmir'den

çeteler ve sair teşkilât vasıtasıyle hudut haricine çıkarıldı. Hatırlardadır ki Heyet-i Muhteremeden burada sordum: Bunlar Teba-a-i Osmaniyye'den değil midirler, avdet etmiyeceklerini ve malları iâde edilmeyecek mi? Dedim, Bu suale karşı, o vakit Dâhilîye Nazın olan Talat Beyefendi: Bunlar gelmeyecektir ve malları da iâde edilmeyecektir; buyurdular. Bu müzakerenin zabıt ceridesine mürâcaat ettiğimde Nâzırın bu beyânatına karşı: (Sürekli alkışlar); diye bir işaret gördüm. Bu alkışlar, benim yahut da Rum arkadaşlarımın alkışları değil idi.

Eğer Rumlar; şu sûrette Osmanlılıktan ıskat edilmiş, ise, bunların hallerinin ne olmak lâzım geleceğini bir ibare-i fenniyye, bir ibare-i ilmiyye ile söylemek kabîl değildir. Bunun cevabı; bütün Anadolu'daki yığılmış olan kemikler tarafından verilmiştir. Gerek Rumlar için olsun, gerek Ermeniler için olsun; efendiler; bunu yapan biz değiliz...

Evet, bendeniz de biliyorum ki **bu Emvâl-i metrûke kanûnu, hem Ermeni ve hem Rum meselesini havi idi.** Fakat; söylediğim sözler gayet mestur ve muamma kabîlinden olduğu hâlde hükûmetin cevabı şundan ibâret oldu: Bu sözleri nefret ile red ederim; hükûmet ne yapıyorsa milletin itimadına istinâden yapıyor ve bunu yapmak millete karşı olan vazîfesidir. İşte efendiler; verilen cevap bu idi. Sonra *Takvim-i Vakayie* mürâcaatınız da bu sözden sonra yine 'sürekli alkışlar', işaretini göreceksiniz. Bu alkışlar **Rum ve Ermeni mebûslarının alkışları değil idi** ve hükûmete bu itimadı veren de Rum ve Ermeni mebûsları değil idi. Niçin fazla söyleyeyim; maksadın acı söz söylemek, acı söz işitmek, birbirimize mukabelede bulunmak değildir. Böyle hissi olan bir zat var ise malûmu olsun ki bunda bir maksad yoktur. Zaten bu davalar ellerimizden kaçtı. Bugün milletler istedikleri gibi umuru dâhiliyyelerini tanzim edemiyorlar. Milletler; umuru dâhiliyyelerini medeniyet dâiresinde tanzim edeceklerdir, isteyen de ve istemeyen de buna itaat eyleyecektir. Bu işler, bundan sonra alemi medeniyet tarafından addolunacaktır.

MEHMET EMİN BEY (Trabzon)- Efendim; bu mesele bu sûretle umûmî olarak bugün meclise mâl edilmekle; epey zamandan beri matbuatı, Meb'ûsanı, Ayanı ve herkesi ve her yeri

işgal eden ve hergün mecliste ikide birde takrîrler ile mevzuu bahs olan bu meseleyi açıkça ortaya koyarak herkes derdini, olanı, biteni hakikati ile ortaya dökmek ve artık bunu kapamak zannederim ki iyidir. Fakat; kimse kimsenin sözünü kesmesin. Herkes bildiğini ve hakkını söylesin.

Efkalidis Efendi biraderimizin tehcir hakkındaki takrîri ile mesele açıldı. Faik Beyefendi; Edirne tarafına, dâire-i inühabiyyesine ait olan mesailden dolayı bildiği gibi, lâzım gelen cevabı verdi. Bendenizin tâbiî oraya ait bir malûmâtım yok idi. Yalnız Harbi Umûmî'ye girdikten sonra hükûmet, millet, hayât ve mematı ile uğraşmaya başladı. Tâbiî böyle bir zamanda hükûmetin Osmanlılığı teşkil eden bütün anâsırdan herhâlde sadakat beklemeye hakkı var idi ve sadakat göstermeyeni de ona göre yine adilane cezasını vermek icâb eder idi...

Ordu kazasında bir kaymakam vardı. Ermenileri kayığa doldurarak Samsun'a göndermek bahanesi ile denize döktürdü. Vali Cemâl Azmî aynı muâmeleyi yaptığını işittim. Oraya kadar gidemedim. Ordu kazasından dönmeye mecbur oldum. Buraya gelir gelmez meşhudatımı **Dâhiliye Nâzırına söyledim.** O vakit müfettiş gönderdiler ve kaymakamı azıl ettiler. Tümünü muhakemeye aldılar. Fakat vali hakkında bir şey yaptıramadım. Belki üç sene de uğraştım, fakat olmadı. Manatık-ı harbiyye dediler, şöyle dediler, hulasa olmadı. Fakat orada, bu meselede alâkadâr olanlar, vali ve dediğim kaymakam ve belki üç, beş kişiden ibârettir. Şimdi bundan dolayı bütün alem-i insaniyet nazarında bütün Trabzon halkını mesul edecek derecede söz söylemek ve maatteessüf Müslüman ve Türk kisvesi altında dahi bazı mahafilde işgali makam eden zevatın da bu vadide, yani Rum vatandaşların, Ermeni vatandaşların mubalağakarane beyânlarını teyîden beyânı fıkır ve mütâlaa eyliyor ki, bunların harekâtlarının mahiyetini ifham edebilecek tâbir bulamıyorum.

Bunu her yerde ikide birde mevzuu bahs etmeleri doğru değildir, iyi anlaşalım ve bugün bu mesele hakkında olan biten hakikat ne ise söyleyelim. **Benim Ermeni vakasında gördüğüm şey Ordu kazası hakkındaki ifadatımdır.** Hacı Yorgi Efendi de Samsun'dan bahs ettiler. Dedikleri gibi Samsun'da isimleri tedat

olunan zevat arasında Komitecilikle ve Komitecilerle alâkadâr olacak adamlar yoktur...

Bunlar Rum eşkiyası tarafından vuruluyor Ondan sonra bir gün bir Rum vapuru geliyor. Samsun'un şark tarafına bir yere yanaşıyor. Yukarıdan, köylerden ahâlî bayraklarla inmeye başlıyor. Yüzbaşı Halil Efendi üç neferle akşam üzeri oraya gidiyor. Yolda hem Yüzbaşı Halil Efendi hem de iki arkadaşı vuruluyor. Aradan epey zaman geçiyor. Abdurrahman Efendi isminde bir mülazım, yirmi sekiz neferle köylere gidiyor. On kişi eşkiyayı köyde tutuyor. Gece köyde iken her taraftan ateş başlıyor. Jandarma mülazımı dâhil olduğu hâlde, on sekiz kişi vuruluyor, işte o sırada idi ki takip kumandanları Samsun'a gönderildi. Bunların zamanında yine Samsun'un garb tarafında Kızılırmak Boğazına bir Rus torpido geliyor. Oraya esleha çıkarıyor. Hükûmet, bir müfreze asker gönderiyor. Oraya çıkarılan bir takım eslehayı zabt ediyor. Zabt ettikten sonra gece oluyor. Yakın bir köydeki o da bir Rum köyüdür - istirahat etmek istiyorlar. O esnada her taraftan silâh patlıyor ve beş on nefer vuruluyor ve alınan esleha ile, bir kaç katır, bir miktar mühimmat bırakarak asker kaçıyor, işte bundan sonra tehcir başlıyor. **Fakat diyorum ki, bu tehcir için hükûmet köylülerin bir kısmını kasabaya getirip yerleştirebilir ve bir kısmını da dâhil ve köylere çıkarabilirdi. Kasabada tüccar halk bununla alekadar değildi. Bunun üzerine hükûmet yolsuz harekâta başladı.**

Emvâle taarruz da vaki oldu ve bunun üzerine Osman Bey, Nihat Bey, bendeniz beraber Talat Paşaya gittik, şikayet ettik, uğraştık. Hem Kumandan Rafet Paşa'yı tart ettiler, hem de mutasarrıfı azıl ettiler. Mutasarrıf Emanuelidis Efendi pek iyi tanır ve belki gücenir. Mutasarrıf buraya geldiği zaman ben görüşmeye tenezzül etmedim ve diğer Canik mebûsları da aynı hâlde tenezzül etmedi. Biz bunu kabûl etmiyoruz, lanetle yad ediyoruz.

Fakat mesele olduğu kadar kalmalı, bunun haricine çıkmamalıdır. Biz gerçi şimdiye kadar bu vakayii, münferid bir teşebbüs zannediyorduk, fakat bundan evvel, zannederim kabineye itimad ve ademi itimad meselesi mevzu olduğu zaman, Emanuelidis Efendi biraderimiz dedi ki: Biz Harbi Umûmîye iştirâk etmedik,

iştirâk etmediğimizden dolayı hükûmet bize ilânı harb etti. Şimdi bundan anlıyorum ki **Rumların bu harekatı münferid bir hareket değildir.** Fakat ben eğer bu, söz vermiş bir rüşveti kelamiyye makamında değil ise o hâlde...

12 Kânun-evvel 1334
25'inci inikad, 1'inci celse (s. 313-323)

REİS: Halil Beyefendi

Kâtipler: Âlî Haydar Bey (Saruhan), Halet Bey (Erzincan), Memduh Bey (Bursa), Vehbi Bey (Siverek)

IV.- SUALLER VE İSTİZAHLAR

İstizahlar

1- Tekfur Dağı Mebûsu Dimistoklis Efkalidis ve Çatalca Mebûsu Tokinidis Efendilerin, Edirne Vilayeti ve Çatalca Sancağındaki Rumların tehciri hakkında istizah Takrîri

REİS- İstizah takrîrinin müzakeresine devâm ediyoruz.

DİMİSTOKLİ EFKALİSİD EFENDİ (Tekfurdağı)- Efendiler; dünkü celsede vaki olan beyânatı acizanemi tekziben Edirne Mebüsu Muhteremim Faik Beyefendi biraderimiz tarafından dermeyan edilen beyânata göre, bizim dâire-i intihâbiyyemizde vukuundan şikâyet ettiğimiz tehcir, fecayi, yağma gibi hiçbir hâdise olmamış. Orada memûrları birbirinden güzel, birbirinden iyi, birbirinden şayanı tebcil, mûcibi memduhiyyet ahvâlde bulunmuş zevattan olduğu bize temin olundu ve dâirei intihâbiyyemizden, adam kaldırılmamış; denildi. Keşke böyle olsaydı. Bendenizin arzettiğim delaili tarihiyye ve vakayi, keşke yanlış olmuş olsa idi. Halbuki, dâire-i intihâbiyyemiz dâhilinde olmak üzere "Sinekli kariyesi, Yeniköy, Selciköy, İnce Köy, Çanakçı, Şeydi Köy, Köse İlyas, Hacı Köy, Kürtler Köy, Kalyona, Simit Köy, Doğancı, Elmalı, Karaca Halil, Ereğli, Kumbayır, Işıklar" köylerinin ahâlîsi kamilen kaldırılarak orada Rum nânuna pek bir adam bırakılmamış olduğu meydandadır.

Refiki Muhteremim Faik Beyefendi ile beraber şayet Nâzır Beyefendi Hazretleri de bendenize, böyle bir şey olmanuş; derlerse

bendeniz de istîfâyı kusur ederim. Halbuki bu ahâlî köylerinden kaldırılmış ve envai fecayie uğratılmıştır. Bunun aksini teyîd için bura ahâlîsinden bir kısmının burada bankalarda '250.000' liraya bâliğ servetleri olduğunu söylüyorlar... Vakıa böyle bir servet olabilir. Bu servet, kaldırılmamış olduklarına delil olamaz. Bu tazyik tahtında yaptırılan muhacereti istişmam eden mütebassır bir kısım ahâlîden İstanbul'a giden yirmi, otuz kişi tevdiatı nakdiyye olarak bu meblağı bankaya vermişlerdir. Şimdi bu yirmi otuz kişinin sikkei halisa olarak '250.000' liralık mevdûatı nakdiyyesi olursa, oradan kaldırılmış olan **'300.000' kişinin serveti mevcûdesinin neden ibâret olduğu ve bu servetin neye uğradığını tâyin için heyet-i celilelerini tahkim ederim.**

Bendeniz '500.000' kişinin envai fecayi ile memleketlerinden kaldırılmış olduğunu arz etmiştim. Bunlar tarihen müsbet olduktan sonra, vakayii münferide üzerine şunu bunu da tadat etmek, zannederim hiç muvafık olmaz. Fakat, tahkikat icrâ edilirse, cinayatın derecatı adidesi geçmiş emsâl gösterilebilir, Emvâli yağma edildikten sonra angaryada istihdâm edilmiş, angaryada istihdâm edildikten sonra urzına geçilmiş ve urzına geçildikten sonra imha edilmiş karılar da var. Fakat bunlar, vakayı münferidedir. Şu takip edilen zemini müdafaa nokta-i nazarından bunları tadat etmeyi muhik görmem.

Faik Beyefendi buyurdular ki: Gidenler zaten kendiliğinden gitmiş, mahza Yunan Ordusuna iltihak için gitmişlerdir. Efendim, dünyada beşeriyet için kötülük de vardır, iyilik de vardır. Esâs itibârî ile Rumların evliya olduğunu iddia etmek istemem. Fakat mantıkan bu iddiayı biraz muhakeme etmek isterim. Eğer an ceddin beslediği evlâd ve iyalini bırakıp Yunan Hükûmetine gitmek isteyen kasım, tâbiîdir ki silâh taşıyabilen adamlar olacak. Halbuki, ademi mevcûdiyyetini gördüğümüz bu köyler ahâlîsinin yalnız eli silâh taşıyan adamları değil, çoluk çocukları da meydanda yok. Bunlar nasıl kaçabilirdi? Hükümetin müsaadei mahsûsası olmaksızın böyle '300.000' kişi nasıl olur da Yunanistan'a gidebilirdi? Bunu sual ederim...

O itibârla Türklük davasının bu zeminden müdafaa edilmesini bendeniz muhik görmüyorum ve meclisten bu vadide bir sadayı

müdafaa yükselmesini kendi hesapları için arzû etmezdim. Bu tekziblerle bizim davamıza katiyyen halel gelmez ve zerre kadar ehemmiyeti yoktur. Solda sıfır hükmündedir. Bendeniz de diyorum ki: Buradaki Rumlar ittifak etsek dahi aleme karşı gülünç olmaktan kurtulamayız. Hakayik-i ahvâli tasdîk ile beraber kim muhtidir, kim değildir, muhti olan ne dereceye kadar mücrimdir? Bunların derecatını taharri etmek, onların bi hakkın tahlisi ile bir çarei acile aramak, zannederim, en muhik olabilir...

REİS- Müsaade buyurunuz, takrîrin alt tarafında da yine Ermeni Meselesinden bahis var. Fakat, Tekfurdağı'nda bulunan Ermeniler'den bahs ediliyor. Hepiniz evvelce tehcirin diğer aksamına ait olan kısmı için epeyce söz söylediniz. Şimdi, evvelce söylenmiş olan sözleri tekrar ederek bahsi uzatmayı doğru bulmuyorum. Yalnız, Emin Beyefendi, meseleden umûmî bir sûrette bahs etti ve ben sadece irca etmek istedim. Fakat Heyet-i Umûmîyye, gayet suzişli ve beliğ bir sûrette yazılmış olan bu nutku dinlemek istedi. Binâenaleyh müzakereyi, istizaha kalb edilmiş olan takrîr dâiresine hasır etsek daha doğru olur...

MATYOS NALBANTYAN EFENDİ (Devâmla)- Efendim, bendeniz de maatteessüf ilcaatı maslahatla bu silsile-i cinayatin bazı safahatından bahs edeceğim. Fakat mümkün olduğu kadar muhtasar bahs edeceğim. Vakta ki bu yapılan kanûn ile - tehcir kanûn-ı mu, katal kanûn-ı mu?-o icrââtı elimeye ibtidar olundu. Buradan **Ermeni Milletinin bilumum mütefekkiri toplanarak Anadolu'nun içerlerine götürüldü ve oralarda imha edildi.** Öyle, şâhısları rencide edecek sûrette söylemek istemem. Muhtasar söylüyorum. Anadolu vilayatında bulunan Ermeniler, cenuba sevk olunmak bahanesi ile bütün Anadolu güzergâhlarmda o nesiini havayı arz eden vadilerde **pırasa gibi doğranıldı. Oraları Mezaristan'a döndü.** Evet efendim; anaları, kardeşleri imha edilmiş, kız kardeşleri valideleri aşırılmış, süt yavruları anne diye ağladığı hâlde Karadeniz açıklarına Fırat, Dicle akmtılarına dökülerek Neronların efal ve haşiyanesini gölgede bırakacak vahşetler irtikâb edildi...

Hulasa efendim, **memleketin her köşesinde, bir milleti imha edecek sûrette bu cinayet irtikap edildi.** Bunu yapanlar ne

kadardır? Az mıdır, çok mudur? Bunu meclis ve vakayi-i uzaktan gören efkâr-ı umûmîyye nasıl takdîr eder? Bendeniz bunlar için bir adet ve tahdid koymayacağım. Yalnız meselenin en mühim noktası hakkında mütâlaamı söyleyeceğim. Fakat rencide olmayınız. Neticede hakikati tamamiyle inkişaf ettirmiş olacağım, insanlarda bir usûlü içtimaiyye vardır. Milletler kendi kudret-i hakimiyyelerini tecelli ettirmek için bir Heyet-i Müdîran intihâb ederler ve hâkimiyetleri onlara verirler ve onlar bu hâkimiyeti temsil ederler. Doğru, yanlış icrâyı ahkâm ederler. Bunlar milletlerin nâmına hareket ederler, işte bu cümleden olarak bu memlekette öteden beri şaşaapaş olan hâkimiyet, Türk hâkimiyetidir. **Gerçi Türkler mükerreren yapılan mezalimin, icrââtın aleyhinde olabilirler. Fakat yapılan mezalim Türklüğün nâmına yapılmıştır.**

MEHMET EMİN BEY (MUSUL)- Haşa, haşa zulüm nâmına yapılmıştır. Zalimleri telin ediyoruz.

MATYOS NALBANTYAN EFENDİ (Devâmla)- Emin Beyefendi, müsaade buyurun. Bunu yapan üç beş kişi deniliyor; buna aklım ermez ve bunu üç, beş kişi de yapamaz...

MEHMET EMİN BEY (Musul)- Bunu, Hükûmeti Adileden bekliyoruz.

MATYOS NALBANTYAN EFENDİ (Devâmla)- Arz edeyim efendim. Biz mağduruz, Türkler de mağdur; diyorlar. Fakat Türklerin mağduriyeti, millet-i hâkime şeklinde bir mağduriyettir...

MEHMET FAİK BEY (Edirne)- Acaba?

MATYOS NALBANTYAN EFENDİ (Devâmla)- Bir takım insanlar, Ermeniler hayvan sürüleri gibi öldürüldü. Elbette Türklerin de mağduriyetini kabûl ederim. Yalnız şekil itibâri ile bir ulviyet, bir de mezellet var. Bunu herhâlde kabûl edelim. Türkler serhatlerde kahramanca öldüler, Ermeniler de mezelletle öldürüldüler...

...

İLYAS SAMİ EFENDİ (Muş)- Efendiler.. Arkadaşlarıma söylüyorum, evet sizin kanlı cenazeleriniz, itlaf edilen nüfûslarınız arasında, sizinle sekiz asır beraber yaşamış, sadık, hicbir fena

muâmele göstermemiş, göstermediği bütün aşari ile sabit olmuş bulunan Osmanlıların da milyonlarca şebîdleri var. Onlardan sarfı nazar, onu telâbül ettirebilsek bile bugün mecruh, inleyen, elim bir hâlde bulunan bir vatan var. Bunu tedavi etmek kaziyesi zannederim ilk vazîfemizdir..

...

Ermeni vatandaşlarının katil ve itlafı hakkında vürud eden evamir-i siyasiyye ve bu husûs için yapılması lâzım gelen tedbir-i idariyye ait evamir üzerine mutasarrıf, elde harbaç - şimdi ölmüştür Allah Rahmet eylesin - evet, elde harbaç ahâlîyi men ederken gözümle şahit oldum. Bir taraftan yapınız diye işaretler ediyordu. Buna mani olan zevat ise memleketimin beka bir ulema ve hurefası ve cidden diyânet fikirleriyle meşbu büyük insanlarıdır. Mutasarrıfın o sahte işaretine mukabil, bütün o kütle-i İslamiyyenin, yalnız saffeti diniyyelerine mürâcaatla söylüyorum ve tarih gösteriyor ki 'Muş'ta binlerce Ermeni olduğu hâlde tek bir Ermeninin bile burnu kanamamış, rahat ve huzurları ihlal edilmemiştir ki bu zevatı kirâm bunun haram olduğunu, bir takım nususu Kuraniyye ile isbat ederek vatandaşlarıyla eskiden yaşadıkları gibi yaşamaya devâm etmişler. Efendiler, bu, İttihâd-ı İslâm için yapıldı diyorlar; İslam böyle emretmiş ve asırlar bunu isbat etmiş. Bunun tarihini, müdellel olarak isbatı meselesini bırakıyorum. Bununla iktifa ediyorum. Yalnız ikinci misali de söyleyeceğim.

Meşrûtiyyetin ferdasmda, **İttihâd ve Terakki Hükûmeti her ne esbâba mebni ise ben de bilmiyorum** ve bu gün sahne-i fecayii görünce hem ırklarının, memlekettaşlarının mezarlarından çıkmış kanlı kefenleriyle, *ah ve intikam*'larıyle İttihâd ve Terakkiye sarıldıklarını görüyorum. İttihâd ve Terakkinin boynuna sarılmış görüyorum. ('Anlamadık' sadâları)

Evet tekrar ediyorum. Ferdayı Meşrûtiyyette İttihâd ve Terakki, her ne esbâba mebni ise, oraya kadar müsamahakâr, o kadar tesamub gösteren idâre memûrları ve valiler göndermişler ki, ırkının, hemcinsimin, yani Kürt teşkilâtının kanlı kefenleriyle gözümün önüne çıkıp İttihâd ve Terakki'nin boynuna sarılarak benim *ah ve intikamım*'dır; diye feryat ettiklerini görüyorum...

O hâlde **anâsırın tehciri ne için olmuştur?** Efendiler, ben

şöyle uyuşalım; diyorum? Yani bir aklı selimin, bir selameti muhakeme sâhibinin kabûl edebileceği bir cihet-i tesviye buluyorum. Bilmem ne dereceye kadar mantığımza tevafuk eder? Efendiler, **biz harbe sürüklendik.** Milyonlarla mahvettiğimiz nüfûsları bırak, vatanın mevcûdiyyeti, her şeyi gözümün önündeki hale geldi, evet biz harbe sürüklenmişiz. Bu neticeyi aklımızla, elimizle bilerek yapmışız, biz, bu neticeye sürüklendiğimiz gibi bu uğurda maddi manevi, pek büyük zararlara uğradık. Ben bütün kanaatımla, elimi göğsüme koyarak diyorum ki: ifnâ edilen, tehcir ve tahliye edilen bütün vatandaşların arasında işte **böyle bilmiyerek verilen bir karârın neticesi olarak sürüklenen ve böyle bir karârın kurbanı masumu olarak içlerinde yüzde seksen bigûnah insan vardır.** Ben öyle telakki ediyorum, ben bunu böyle keşfediyorum. Bunu söylerken vicdanımın sadasını söylüyorum, zannediyorum...

Muhterem vatandaşlar, evet, Ermeni masumunun gömüldüğü mezara, **vilayati şarkîyyenin altı milyon, hatta asgarî beş milyon nüfûsunun iki milyonu da aynı mezara gömülmüş;** bunu mâddeten isbat edeceğim. Birini yad ederken diğerinin de matemine hürmet etmek, zannederim, her mütefekkir, münsif insanın vazîfesidir. Bu iki milyon insan nasıl gitmiş? İki milyonun bir kısmı - onda benim de mesuliyyet ve kabahatim var, zannediyorum - çünkü harbin ferdasmda toplanan ahâlîye: İşte önünüzde bir sahnei harb arkanızda da bir sahnei mezellet ve meskenet var. Nasıl isterseniz öyle hareket ediniz...

27 Şubatta Ermeniler Erzurum'da katliam yapmışlar ve öldürülmüş Türk nüfûsunun üç binden fazla olduğunu bizzât kendileri söylemişlerdir. Bu halin muvafık olmadığını, Ermenilerin tuttuğu yolun çıkmaz olduğunu itiraf eden Ermeni mütefekkirlerine rast geldim, hatta yalnız kavlen değil, fi'len dahi kıtale muhalefette bulunan bazı Ermeni mütefekkirleri de görülmüştür. Ancak bunlar ekserîyet arasında pek ekalliyyette kalıyorlar...

MATYOS NALBANTYAN EFENDİ (Kozan)- İlyas Sami Efendi, tâbiî bir insan ölüme sevkedilirken çırpınır.

İLYAS SAMİ EFENDİ (Devâmla)- Hayır, öyle değil, hakikat budur. Bu, inkâr olunamaz. Ben daha fazla söylemek istemezdim.

Çünkü iki günden beri söyledik, Nâzır Beyefendi de bizi dinledi. Fakat kendilerinin vakitleri pek kıymettar olduğunu bilmekle beraber beyânatıma bir iki söz daha ilave eylemek isterim.

Evvela, geçen günkü Emanuelidis Efendinin sözlerine cevap vereceğim. Bilmem kendileri burada mıdır? Emanuelidis Efendi diyor ki: Siz bize hasımsınız, niçin? Çünkü bizi müşrik telakki ediyorsunuz. ('Ne?' sadâları)

Müşrik, müşrik! Dün aynen zabta geçmiş, bir ifâdesidir. Efendiler; bu benim kanaatını, söylüyorum. Dinler; şöyle ufak, az çok ifâdelerle hepsi bir tarif altına ithâl edilmek istenilirse benim nazarımda hepsi bir şeydir. Dinler nedir? Mabedi var, mebudu var, hayır ile emreder, fenalıktan men eyler. İşte din budur. Ben dinî böyle bilirim. Din sözü aslında bütün edyan dâhildir. Bütün dinler bu kâideti esâsîyyeye dâhil olduğuna göre, Emanuelidis Efendi zaımeder mi ki, bu asırda bir beşeriyeti cahile var, din ile kavga edecek, din nâmına kavga, cidal eyleyecek?..

Çünkü din nâmına yapdmış hiçbir şey yok iken dine iftira etmiştir. Bunu arkadaşlarıma bırakıyorum. Tarif ve izah etsinler. Yalnız gayei din ile hareket edebilecek bir İslam Hükümeti ben tarihte görmedim. Ondan sonra İslam gayesinde hareket edecek bir millet, Balkanlar'da beş Hıristiyan hükûmetinin teşekkülüne meydan vermiştir. O devir şaşaasında, o edvarı zafer ve galebesinde, o dünyayı titrettiği zamanlarda, nasıl beş devletin zuhur ve hudusundan rekabet ve ihtiraslarına meydan verir? Efendiler demek ki din, dinler ki, bu alçaklıklardan dâimâ beri, yüksek, kudsi mevkidedirler. Bunu dine isnad eden Emanuelidis Efendi, zannederim, tarihten bir misal bulmuştur...

EMANUEL EMANUELİDİS EFENDİ (Aydın)- Ben İslamiyetten bahs etmedim, İslamiyete hürmet ederim.

İLYAS SAMİ EFENDİ (Devâmla)- Müşrik dediniz, husumet ondandır.

EMANUEL EMANUELİDİS EFENDİ (Aydın)- İslamiyetten bahs etmeye füzûm yoktur dedim. Ben İslamiyete hürmet ederim. Binâenaleyh sizin bu sözleri söylemeniz fazladır.

İLYAS SAMİ EFENDİ (Devâmla)- Sözümü kesmeyiniz,

sonra söylersiniz. Emanuelidis Efendi, tekrar Fatih'in bahsine gelince arkadaşım şair Emin Beyefendinin söylediği güzel bir hitabenin bir fikrasına atfı nazar ettiği zaman, bu, tarihe karışmış, bundan bahis etmeyelim; dedi. Çünkü o da, onun maksadını kamilen reddedecek bir şekilde idi...

MUSTAFA ARİF BEY (Dâhiliye Nâzırı)- Heyet-i Muhteremenizin müzakeresine müdahale maksadı ile değil, fakat zannederim ki hakikat olarak bir iki kelime söylemeye mecbur oluyorum. Zannediyorum ki Beyefendiler; bu cereyân eden müzakere, sırf mazide şu olmuş, bu olmuştan ibâret kalıyor. Ve gayet umûmî hatlar üzerinde gidiyoruz. Burada hiçbir menfaat göremiyorum. Eğer şu meselede falan veya filân şöyle yapmış, tecziye edilmemiş, hakkında tahkikat icrâ edilmemiş gibi bir vadide cereyân edecek olsa idi, ihtimal ki yapılması lâzım gelen tahkikatı teshil edecek bir hâl olurdu. Gerek Heyet-i Muhteremeniz, gerek hükûmet, bu husûsta müttefik olarak bazı ahvâlin cereyân ettiğini tasdîk ediyor. Kimse demiyor ki, böyle hâl olmamıştır. Zannederim ki milyonlarla tadat edilen Türkler arasında adedini, hatta yüz binlerce kabûl etsek mahdut eşhâsın yaptığı bir fiilden dolayı bütün o ırkı mesul etmek ve o ırkı teşni edecek sûrette söz söylemek, muvafık hâl ve maslahat olmadığını cümleniz tasdîk edersiniz. ('Şüphe yok' sadâları)

Eğer Heyet-i Muhteremenizin maksadı, bu efal faillerinin tecziyesi ve binâenaleyh, memlekette hâdis olan bu ahvâlin, bir daha tekerrür etmeyecek sûrette ibreti müessire hâsıl etmesi ise, bu sûrette yapılacak çare, iki günden beri umûmu sûrette söylenen sözler olmadığını maattee ssüf görüyorum efendim. Burada tâyin olunan efal hakkında herkes malûmâtını, şâhıs tâyin ederek, delil göstererek tahriren veya şifahen merciine bildirir de, o merci tahkikatını yapmazsa ondan sonra, evet efendiler, biz mürâcaat ettik; fakat mercii nazarı itibâre almadı; yolunda bir istizahı anlarım. Ancak beş sene evvel sekiz sene evvel, hatta bu hükûmet hiç mevkide olmadığı bir zamandaki vukuat hakkında cereyân eden bu müzakere, zannederim efendiler, anâsıra iyilik değildir. Belki anâsır arasında uçurumlar açmaktır, zannediyorum. Yine hâkim sizsiniz. ('Müzakere kafi' sadâları)

HARALAMBİDİS EFENDİ (İstanbul)- Kafi değil efendim. Herhâlde bendenizin dünden beri istediğim sözü vermenizi rica ederim.

REİS- Efendim, size gelinceye kadar sizden evvel söz almış birçok arkadaşlarımız var...

EMANUEL EMANUELİDİS EFENDİ (Aydın)- Bu nokta hakkında söz isterim efendim.

REİS- Buyurun efendim, buyurun. (Handeler)

EMANUEL EMANUELİDİS EFENDİ (Aydın)- Efendim, yalnız bendeniz değil, o takrîri imzâ etmiş olan arkadaşlarımın hepsi, intizar ediyorlardı ki; bu müzakerat üzerine Hükûmet, evet bizim de tedkikatımız bundan ibârettir. Neticesi de budur ve atide bunun tekerrürü ihtimali kalmaması için **programımız şudur: Bu programımız "Wilson" Prensiplerine şu veçhile muvafıktır ve "Wilson" Prensipleri mûcibince her millete hakkı verilecektir; desin.** Böyle bir cevapta bulunmadığından dolayı biz bu cevabı kafi görmüyoruz ve Rum Mebûsları adem-i itimad verilmesini teklîf ediyorlar. Bunu verip vermemek size aittir. Bu teklîfi biz yapıyoruz. Herkes reyinde hürdür.

REİS- Müzakerenin kifâyeti ile ruznameye geçilmesine dâir olan takrîri kabûl edenler lütfen el kaldırsın. (Eller kalkar) Ruznameye geçildi efendim.[487]

---

487 *Osmanlı Meclis-i Meb'ûsan Zabıt Ceridesi*, 3. devre, içtimai sene: 5, C. 1, 1 Teşrin-i evvel-21 Kânun-ı evvel 1334 (1918).

Ek 2

TBMM Gizli Celsede 8 Ocak 1920 tarihli karârnâmenin yürürlükten kaldırılması karârının alınması

14 Eylül 1338

102'inci inikat, 2'inci celse (s. 768-781)

Reis: Reisisâni Dr. Adnan Beyefendi

Kâtipler: Âtıf Bey (Kayseri)

MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

7- 8 Kânun-ı Sâni 1336 tarihli karâr-nâmenin refi hakkında lâyihai kanûniye.

REİS- Buyurun Hasan Fehmi Beyefendi.

HASAN FEHMİ BEY (Mâliye Vekîli-Gümüşhane)- Akalliyetler meselesi mevzu bahis olduğu zaman; bu mesele hakkında kabûl ettiğiniz ve bugüne kadar tâtbîk ettiğiniz ahkâmı yine tâtbîk edin, başka bir şey istemiyoruz derlerse, buna karşı zannederim ki vereceğimiz hiçbir cevap kalmaz. Çünkü bu, bütün kavânîn ve ahkâmı esâsî'yemizi çiğneyerek, tehcir edilen eşhâsa yeni bir takım hukuk bahşediyor. Meselâ her hangi bir sûretle Müslümanların uhdesine geçmiş olan Emvâl ve emlâki derhal, bilâmuhakeme sâhib olana veriyor ve bu kanûn mûcibince bundan tevellüt edecek maddi ve manevi bütün mesuliyeti mâliyeyi de hazîne ödemek mecburiyetinde kalıyor. Bunun ahkâmı kısmen tâtbîk edildi, kısmen de tâtbîk edilmedi. Fakat kanûnun hükmü bakîdir. Yine bu kanûn mûcibince mahlûlat esâsı dahi kabûl olunmayarak tehcir edilenlerden nesli münkati olanların Emvâl ve emlâki, cemaata veriliyor.

Gerçi bu karâr-nâme meclisin tasdîkine iktiran etmiş bir kanûn değildir. Fakat mevcûd karâr-nâmelerin ahkâmı fesih ve

reddedilinceye kadar, bu da kanûn hüküm ve kuvvetini hâizdir ve kanûnlarımız meyanında mevki-î meriyette bulunuyor ve bu bapta mürâcaat edenlere de kanûnun bazı mevâddı üzerinden muâmele yapıyoruz. Bunun için 23 Nisan 1336 tarihinden itibâren bu kanûnun ahkâmı mevki-î meriyetten ref olunmuştur demek pek doğru değildir. Bunun hükmünün ilgasını üç sene evveline tevcih etmek belki bazı teşevvüşatı mûcib olur. Onun için şimdiye kadar ne olmuşsa olmuştur.

Fakat hiç olmazsa hakkımızda sulh ciddiyetiyle mevzu bahis olmazdan evvel bu kanûn-ı özümüzden atalım ve müdafaatı kanûniyemiz meyanından çıkaralım. Ondan sonra tasfiye kanûn-ı üzerinde ne yapacağımızı düşünürüz. Bu kanûn ahkâmının ref'i hakkındaki hüküm de şu olabilir:

"1- Âhar mahalle nakledilen eşhâsın tasfiyeye tâbi tutulan Emvâl-i hakkında 11 Rebiyül ahir 1338 ve 8 Kânun-sani 1336 tarihli karâr-nâme mevki-î meriyetten ref edilmiştir.

2- İşbu kanûn tarihi neşrinden itibâren mer'iyül-icrâdır.

3- İşbu kanûnun icrâsına Heyet-i Vekîle memûrdur."

Yani ufak bir lâyiha-i kanûniye ile bu uzun karâr-nâmeyi mevki-î meriyetten refetmek lâzımdır. Bunu bendeniz çok mübhem ve müstacel bir husûs olarak görüyorum. Hattâ bu karâr-nâmenin şimdiye kadar mevki-î meriyette kalmasına da kendi hesabıma müteessir ve müteessifim. Bu, zaten bir karâr-nâme olmakla, mevki-î meriyetten kaldırılması için bir mâddei kanûniye kabûl etmekle mesele bitiyor.

Düvell mütelife mümessillerinin tazyiki ile İstanbul'da yapılan bu karâr-nâmenin münderecat ve muhteviyatı hakkında zannederim bendenizden fazla izahat istemezsiniz. Eğer arzû buyurursanız izahat vereyim. Şunu da arz edeyim ki bu karâr-nâmenin tâtbîkatı, kanûnda mevcûd olan ahkâmın onda biridir. Yani birçok mevâddı tâtbîk olunmamıştır. Fakat bu karâr-nâme kanûn olarak mevcûd oldukça, halle tâbiî de bulundukça, tâbiî ahkâmını' bize tâtbîk ettirirler. Onun için ahkâmının bir an evvel reddi icâbeder.

REİS- Hasan Fehmi Beyefendi; teklîf ettiğiniz bu lâyiha-i

kanûniye, Adliye Encûmenindeki lâyiha-i kanûniyenin aynı mıdır?

HASAN FEHMİ BEY (Devâmla)- Kelime itibâriyle belki bir kelime aşağı, bir kelime yukarı olabilir işin ehemmiyetine binâen eğer Meclis-i Âlî arzû ederse Adliye Encümenindeki lâyihai kanûniyeyi de getirtebilir ve ondan sonra müzakereye devâm ederiz.

...

HASİP BEY (Maraş)- O karâr-nâmenin kalkması için böyle bir kanûn teklîf edilemez. O karâr-nâme esâs itibâriyle Meclis-i Âlî'nin ruznamesine alınır, ondan sonra müzakeresine geçilir...

ALİ SÜRURİ BEY (Karahisarışarkî)- Mâliye Vekîli Beyin teklîfi yolundadır. Meclisin karârı yardır ki 16 Mart'tan evvel devletçe mert olan gerek kavînîn ve gerek kavînîn hükmünde olan karârı muvakkatler.... (yoktur sesleri).

Binâenaleyh bunu iskât etmek için böyle mâdde-i kanûniyeye ihtiyaç yardır. Şimdi Heyet-i Vekîle Âlî Cenani Beyin teklîfi veçhile işini gücünü bıraksm ne kadar karâr-nâme varsa hepsini toplasın teklîf etsin. Yani bunun imkânı tâtbîki var mıdır?

HASAN FEHMİ BEY (MALİYE VEKİLİ-Gümüşhane)- Efendim, gerek İstanbul'da 24 senesinden ve Ankara'da Büyük Millet. Meclisi teşekkül edinceye kâdar yâni 23 Nisan 1336 tarihine kadar neşredilen karâr-nâmelerin adedi kadar çoktur ki Heyet-i Celilenize mevcûd kanûnlarınızın yirmiden on dokuzu karâr-nâmedir desem yanlış söylemiş olmam...

YAHYA GALİPBEY (Kırşehir)- Efendim; bu gibi mesailin müzakeresine hadi olan Meclis-i Âlînizin hüsnü niyetidir. Meclis-i Âlîniz teşekkül ettiği zaman bilmecburiye mevcûd kavînînin meriyül icrâ olması meselesi geçti. Bilâhare Mâliye Vekîli harb kazançları karâr-nâmesini kabûl ettireceğim diye fena bir çığır açtı. Meclisin bu babtaki efkâr ve amali, mâliyeye taalluk eden bir takım karâr-nâmelerin tâbiî meriyül icrâ olması idi. Fakat hangileri idi? İsimleri ne idi? Tesbîd edemedi...

ALİ CENANİ BEY (Gaziayıntap)- Efendim, gerek Âlî Süruri Efendi, gerek Hasan Fehmi Bey arz ettiğim şekilde müzakerenin meseleyi tehir edeceğinden bahsediyorlar. Halbuki katiyen

varit değildir. Bendeniz diyorum ki gerek bu lâyiha ve gerek bundan maâda olan muvakkat kanün lâyihaları Meclise tevdi olunur, fakat bunların hepsinin birden çıkmasına hacet yoktur. Bu müstaceldir madem, evvelâ bunu müzakere ederiz, hatta bugün getirirler. Bendenizin arz ettiğim karâr-nâmeler hiçbir zaman kanün mahiyetini hâiz değildir, Heyet-i Celilenizden tasdîk olunmadıkça kanün mahiyetini kesbedemez, zaten muvakkattir, karâr-nâmedir...

İLYAS SAMİ BEY (Muş)- Efendim ortada bir esâs vardır ki Âlî Cenanı Bey ve Meclis-i Âlî kamilen onun taraftarıdırlar. O da behemehâl şu tasfiye kanûnuna müteallik mâddenin bu günlerde her hâlde kalkması meselesidir. Buna Meclis her hâlde karâr vermelidir...

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum)- Efendim; bendenizce bunun için kanûn yapar ve diğer karâr-nâmeleri de Kanün-ı Esâsînin 36'ıncı mâddesinin tefsirine bırakırsanız daha esâslı olur. Şimdi bu kanûnu lağveder bir kanûn yapmış olduğunuz gibi bu kanûn bugüne kadar meriyetini kabûl etmiş ve muzır kanûnları da kabûl etmiş olursunuz.

Halbuki bizim için zararlı olan kanünları, tefsir mahiyetinde Kanün-ı Esâsînin 36'mcı mâddesi mefadına göre bu kanûnlar yapılabilir mi yapılamaz mı? işimize gelen kanûnları, yapılabilir deriz, işimize gelmeyen -kanûnlar için ise şu ve şu ahvâl dolayısiyle tatbîk edilemez derseniz daha salim bir yolda gitmiş olursunuz. Bu sûretle kanûnun tesîrini zail etmiş oluruz. Başka bir ahkâm da tevellüt etmez. Bendenizce bilhassa bu noktada, Adliye Encümeni, Kanün-ı Esâsînin 36. mâddesinin dâirei şümulünde midir, değil midir, bunu tedkik etsin. Dâire-i şümulü dâhilde değildir dedi mi o karâr-nâme yine merfudur.

Çünkü öyle müşevveş bir vaz'-ı yede gireceğiz ki bugünden itibâren bu karâr-nâmelerin lağvını kabûl ederseniz bugüne kadar o karâr-nâmelerle ihkakı hak etmiş insanlar vardır. Şimdiye kadar olmuş, bundan sonra olmasın demek esbâb-ı mûcibenin içerisine giremez. (Doğru sesleri)

Halbuki tefsir olduğu zaman ledel hace yapılmış olan bir meseleyi 'bozmak mümkündür. Ben sizi temin ederim ki: Kanûn-ı

Esâsînin 36'ıncı mâddesinin ruhu da budur...

REİS- Evet efendim, aslı Adliye Encümenindedir. Şimdi efendim, ortada bir lâyiha-i kanûniye vardır. Bir de bu lâyihanın bu gün müstacelen müzakeresi teklîf olunuyor. Âlî Cenani Beyefendinin sözleri üzerine mesele bir usûlü müzakere bahsi açtırdı ve iş bir meselei müstebire şekline girdi.

Burada bu meselei müstehire şeklinde söz alan birçok arkadaşımız var. İsterseniz bu meselei müstehire karâr-nâme mi olsun veyahut olmasın diye müzakereye devâm edelim. Veyahut arzû ederseniz Hasan Beyefendinin iki teklîfi vardır. Bunları reyi âlinize koyayım. Sonra asıl meselenin müzakeresine başlıyalım.

O zaman karâr-nâme gibi mi nedir anlaşılır. Efendim, bendenize kalırsa bu meselei müstehirenin müzakeresinin kifâyetini reye koyalım. Eğer tasvibi âlinize iktiran ederse diğerlerini reyinize koyayım.

Efendim; mesele-i müstehirenin müzakeresinin kifâyetini kabûl edenler lütfen ellerini kaldırsın... Müzakere kâfi görülmüştür.

Şimdi Mâliye Vekîli Beyin iki teklîfi vardır. Birisi müstacelen bu meselenin müzakeresidir. Bu gün müstacelen müzakeresini reyi âlinize arz edeceğim. Bu gün şimdi müstacelen müzakeresini kabûl edenler lütfen ellerini kaldırsın... Kabûl edilmiştir.

Bu meselenin ilk defa hasb-el-lüzûm hafiyen müzakeresini teklîf ediyorlar. Bunu kabûl edenler lütfen ellerini kaldırsın... Kabûl edilmiştir.

O hâlde müzakereye başlıyoruz. Teklîf buyurduğunuz mâddei kanûniyeyi lütfen veriniz. Efendim, bir defa kanûnun heyeti umûmîyesini okur,

Kanûn Sûreti

*Mâdde 1 - **Âhar mahallere nakledilmiş eşhâsın tasfiyeye tâbi tutulan Emvâl-i hakkındaki 6 Rebiyül ahır 1338 ve 8 Kânun-sani 1336 tarihli karâr-nâme mevki-i meryetten ref olunmuştur.***

Mâdde 2 - İşbu kanûn tarihi neşrinden itibâren meriyül icrâdır.

Mâdde 3 - İşbu kanûnun icrâsına Heyet-i Vekîle memûrdur.

...

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum)- Bendeniz 36'ıncı mâddei kanûniyeyi keyfimize göre tefsir edelim demiyorum. Ancak devlet ve millet için mahzı zarar olan kanûnların bugünden tefsiri lüzûmunu dermeyan etmiş ve bunların 36'ıncı mâdde dâhilinde olmadığını arzetmiştim. Halbuki buyurdular ki istediğimiz gibi karâr-nâmeyi kullanalım, yanlış anlamamışlar, bunu tashîh etsinler. Sonra bu Emvâl-i metrûke kanûnun hangi hisle yapıldığını biliyoruz...

ZEKÂİ BEY (Adana)- Efendim; bendeniz de Âlî Cenani Beyi teyîden beyânı mütâlaa edeceğim. Müfit Efendi meclisçe kabûl edilmiş bir Emvâl-i metrûke kanûnu bulunmasından dolayı ayrıca mevzu bahis olan bir karâr-nâmenin bir karâr-nâme ile veya bir maddi kanûniye ile refine hacet olmadığını ve 'bunun zaten kendi kendine mefsuh olduğunu söylediler. Halbuki mevzubahis olan Emvâl-i Metrûke Kanûnu, yani geçenlerde Meclis-i Âlî'nin kabûl ettiği Emvâl-i Metrûke Kanûnu, evvelce mevcûd olan tasfiye kanûnunun yerine kaimdir. Bu şimdi refi istenilen karâr-nâme ise bütün başka şeydir. Yani Meclisi Âlî bu Emvâl-i metrûke kanûnunu kabûl etmiş olmakla mevzu bahis olan karâr-nâmeyi ref etmiş değildir. Bunlar ayrı ayrı şeylerdir...

REİS- Efendim; müzakerenin kifâyetini reyi âlinize arz ediyorum. Kabûl edenler lütfen ellerini kaldırsınlar... Kabûl edilmiştir. Efendim, bu mâddeye taalluk etmek üzere iki takrîr vardır. İkisi de aynı meâldedir. Gaziayıntap Mebûsu Âlî Cenani Beyin takririni okuyoruz :

Riyâseti Celileye

Âhar mahallece nakledilmiş eşhâsın tasfiyeye tâbi tutulan Emvâl-i hakkındaki 16 Rebiyül ahir 1338 ve 8 Kânun-sani 1336 tarihli karâr-nâme Kanûn-ı Esâsînin 36'ncı mâddesinin dâirei şümulü haricinde olduğundan reddedilmiştir. Balâda muharrer karâr-nâmenin kabûlünü teklîf ederim.

Gaziayıntap Mebûsu Âlî Cenani

REİS- Efendim, Mardin Mebûsu Necip Beyin takrîrini okutuyorum.

Riyâseti Celileye, *14 Eylül 1338*

Cereyân eden müzakerata nazaran zirdeki mâddenin kabûlünü teklîf eylerim.

Mardin Mebûsu Necip

Âhar mahallere nakledilen eşhâsın Emvâl-ine dâir 8 Kânun-sani 1336 tarihli karâr-nâme Kanûn-ı Esâsînin 36'ıncı mâddesinin dâirei şümulünde olmadığından reddedilmiştir.

REİS- Görüyorsunuz ki ikisi de ayni meâldedir, efendim...

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum)- Bu davaya bundan başka esbâb-ı mûcibenin imkânı yoktur. (Vardır adaları).

Hüseyin Beyin buyurduğu diğer karâr-nâmelere gelince:

Acaba diğer karâr-nâmelerin Heyet-i Celilece reddedilmiyeceği ne malûm? Bugün ruznamemizde muallaktadır onlar.

Bizim işimize bugün geliyor, onu da reddederiz. Esbâb-ı mûcibesiz bu kanûnun çıkmasına imkân yoktur. Bahusûs bu kanûn demin Hoca Müfit Efendinin buyurdukları gibi Heyet-i Umûmîyemizde böyle bir kanûnun yapılması merduttur...

REİS- Efendim; Âlî Cenani Bey takrîrlerini tashîh ettiler. Yani bu mâddenin tadîline dâir. öteki de aynı meâldedir. Yalnız birisini reye vazedeceğim. Tekrar okuyorum

Riyâseti Celileye

Âhar mahallere nakledilmiş eşhâsın tasfiyeye tâbi tutulan Emvâl-i hakkındaki 16 Rebül-ahir 1338 ve 8 Kânun-sani 1336 tarihli karâr-nâme reddedilmiştir.

Balâda muharrer karâr-nâmenin kabûlünü teklîf ederim.

Gaziayıntap Mebûsu Âlî Cenani

REİS- Efendim; kabûl edenler, lütfen el kaldırsın. Takrîr ekserîyeti azime ile kabûl edilmiştir. Bu takrîr kabûl edilmekle

karâr-nâme reddedilmiştir. Şimdi meselenin şekli kalıyor.

Henüz celsei hafiyede olduğu için tamamen kesbi katiyet etmiş değildir. Demin Mâliye Vekîli Beyin gösterdiği lüzûm üzerine müzakereyi celsei hafiyede kabûl etmiştiniz.

Tâbîî celse âleniyeye intikal edince karâr-nâmeyi bir arkadaş teklîf etmiş alacak, kâtip bey tarafından okunacaktır. Bendeniz de reye vazedeceğim, kabûl edeceksiniz; mesele bitecektir. (Doğru sesleri) Bu sûretle mi olacak?

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Karabisarışarkî)- Karâr şeklinde mi çıkacak?

REİS- Karâr şeklinde.

HASAN FEHMİ BEY (Mâliye Vekîli-Gümüşhane)- Efendim; alenî celsede bir arkadaş bir teklîf verir, o arkadaş falan tarihli kanûnun müzakeresini teklîf ederim der, okunur, reye konur, arkasından da bu takrîr okunur, kabûl edilir veya reddedilir gider. (Teklîfi kim edecek sesleri)

REİS- Efendim; teklîfi kim edecek deniyor.

HASAN FEHMİ BEY (Mâliye Vekîli-Gümüşhane)- Efendim; bendeniz teklîf ederim.

REİS- Şimdi celsei hafiye için olan mesele bitmiştir. Celse-i hafiye bitip, alenîye geçilmesini kabûl edenler lütfen el kaldırsın... Kabûl edilmiştir. Efendim; celsei alenîyedir.[488]

---

488 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, 6 Mart 1338(1922)-27 Şubat 1338 (1923), C. 3, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın no: 267, Tarih dizisi: 18, Ankara-1985, s. 768-781.

Ek 3

TBMM'de Osmanlı 13 Eylül 1331 tarihli Tasfiye Kanûnunun değiştirilerek yeniden kabûl edilmesinin görüşülmesi

14 Nisan 1339
24'üncü İçtima, 2'inci Celse (s. 138-144)

Reis: Reis-i sani Âlî Fuad Paşa
Kâtipler: Refik Bey (Konya), Hakkı Bey (Van)

MÜZAKERE EDİLEN MÂDDELER

3- Tasfiye Karâr-nâmesinin ilgasına dâir kanûn lâyihası, memâlikî müstahlasadan firâr ve gaybubet eden ahâlînin Emvâl-i menkule ve gayr-i menkulelerinin idâresi hakkındaki 20 Nisan 1338 tarihli Kanûnun "birinci mâddesine bir fıkra ilâvesine dâir kanûn lâyihası ve Kavînîni MALİYE Encümeni mazbatası, 20 Nisan 1338 tarihli Emvâl-i Metrûke Kanûnuna tezyili istenilen kanûn lâyihası, Emvâl-i Metrûke Kanûnunun beşinci mâddesinin tadîline dâir kanûn lâyihası, 20 Nisan 1338 tarihli Emvâl-i Metrûke Kanûnunun ilgasına dâir kanûn lâyihası, gayr-i menkul Emvâl-i metrûkenin satılıp satılmaması hakkında Heyet-i Vekîle arasında çıkan ihtilâfın halledilmesine dâir icrâ Vekîlleri Heyet-i Riyâseti tezkeresi ve Adliye Encümeni mazbatası.

REİS- Şimdi efendim, Mâliye Vekîli Beyefendinin. Teklîf ettiği kanûn geldi. Lâyihayı okuyoruz.

I. Lâyiha (Lâyiha sıra numaraları tarafından kondu, N.O.)

T. B. Millet Meclisi Riyâset-i Celilesine
25.7.1338

17 Zilkade 1334 tarihli Tasfiye Karâr-nâmesinin ilgası hakkındaki 8 Kânun-sani 1336 tarihli Karâr-nâmenin lağvına dâir tanzim kılınıp İcrâ Vekîlleri Heyetinin 25 Temmuz 1338 tarihindeki içtimaında kabûl edilen lâyiha-i kanûniye ile esbâb-ı mûcibe lâyihası ve mezkûr karâr-nâme rabten takdim kılınmıştır. İfâyı muktazasiyle neticesinin işarına mûsaade-i devletlerini arz ve istirham eylerim efendim.

T. Büyük Millet Meclisi İcrâ Vekîlleri Heyeti Reisi Hüseyin Raûf

Esbâb-ı mûcibe lâyihası

İ7 Zilkad 1334 tarihli Tasfiye Karâr-nâmesinin ilgası hakkında 8 Kânun-sani 1336 tarihli Karâr-nâme mütârekeyi mütaakıp İstanbul Hükûmetince ahvâl ve şerâiti mâlûme tahtında ve hukuku milliyeyi muhtel bir sûrette tanzim edilmiş mesailden olmakla mezkur karâr-nâmenin bir an evvel mevki-î icrâdan refi husûsunu arz ve teklîf eylerim.

Kanûn lâyihası

MÂDDE 1- Âhar mahallere nakledilmiş olan eşhâsın 17 Zilkade 1334 tarihli Karâr-nâme mûcibince tasfiyeye tâbi tutulan Emvâle hakkındaki (16 Rebiül-âhir 1338 ve 8 Kânun-sani 1336 tarihli Karâr-nâme lağvedilmiştir.

MÂDDE 2- İşbu kanûn tarihi neşrinden muteberdir.

MÂDDE 3- İşbu kanûnun icrâsına Dâhilîye ve Adliye ve Mâliye ve Evkaf vekîlleri memûrdur

T. Büyük Millet Meclisi İcrâ Vekîlleri Heyeti Reisi Hüseyin Raûf
Şeriye Vekîli Abdullah Azmî,
Müdafaa-i Milliye V. Kâzım
Adliye V. V. Behçet,
Dâhilîye V. V. Ata,
Mâliye V. Hasan Fehmi
Maarif V. Mehmed Vehbi,
İktisâd V. Sıh. Mahmud Esad Fuad

Sıh. ve Mua. İç. V. V. Fuad,
Erkân-ı Harbiye-i Umûmîye V. V. Kâzım
Hariciye V. (Kanûn gibi teklîfine muhalifim) Yusuf Kemâl,
Nafıa V. V.

II. Lâyiha

T. B. M. Meclisi Riyâseti Celilesine

26 . 8 . 1338

3 Nisan 1338 tarihli Emvâl-i metrûke Kanûnunun birinci mâddesine fıkra-i ahîre olmak üzere tarafımdan kılınıp İcrâ Vekîlleri Heyetinin, 24.8.1338 tarihindeki içtimaında kabûl edilen lâyiha-i kanûniye ile esbâb-ı mûcibe lâyihası rabtan takdim kılınmıştır. İfâyı muktazasiyle neticesinin işarına müsaade-i devletlerini rica ederim efendim.

T. B. Millet Meclisi İcrâ Vekîlleri Heyeti Reisi Hüseyin Raûf

Esbâb-ı mûcibe lâyihası

Meclis-i Millîce tasdîka iktiran edip mevki-î tâtbîka vaz olunan 20 Nisan 1338 tarihli Emvâl-i Metrûke Kanûnu mûcibince hükûmetçe idâre ve bilmüzâyede icâreye rabtı lâzımgelen Emvâl-i gayr-i menkule pek mahlûliyeti tahakkuk etmedikçe ferâğına imkân-ı kanûni olmadığı gibi bunların bedelâtı icâresi, masarif-i tamiriyesini temin edemiyecek sûrette müsrif-i harâb olması ve hattâ bâzılarının kabîl-i iskân olmaması hasebiyle icâreye rabtı da mümkün olamadığı ve bu sûretle bir iki sene müruurunda bu kabîl emlâk ve akaarın tamamen yıkılarak enkaz halini iktisab edeceğinden, esâsen idâre ve siyaneti mümkün olamıyan emlâk-i mebhusenin avdet edecek ashâb veya veresesinin de hiçbir sûretle istîfâde ve iskânlarını temin edemiyeceği cihetle bunların bu sûretle mahvı ve izaasından ise bilmüzâyede taliplerine fürûhtla esmânı [parası] hâsılasının ashâbma li eclil iâde emâneten kaydedilmek üzere mâl sandıklarına tevdii daha fâideli olacağı mülhakat memûrin-i mülkiye ve mâliyesiyle cereyân eden

muhabereden anlaşılmış ve bu maksadı teminen kanûn-ı mezkûre bir maelde ilâvesi zaruri görülmüştür.

Lâyihai kanûniye

20 Nisan 1338 tarihli Emvâl-i Metrûke Kanûnunun birinci mâddesine fıkra-i âtiye ilâve edilmiştir.

MÂDDE 1- Hükûmetçe idâre ve bilmüzâyede icâreye rabtı lâzım gelen Emvâl-i gayr-i menkuleden bedelâtı icâresi masarifi tamiriyesini ve ihalen ve âtiyen âshabının istifâdesini teminini edemiyecek sûrette müsrifi harâb olup mürur zamanla hükûmetçe idâre ve siyaneti ve icâreye rabtı mümkün olamıyan emlâki metrûkenin bilmüzâyede fürûhtiyle esmânı hâsılası kezâlik ashâbı nâmına kaydolunur.

MÂDDE 2- İşbu kanûn tarihi neşrinden muteberdir.

MÂDDE 3- İşbu kanûnun icrâyı ahkâmına Mâliye Vekîli memûrdur.

24 Ağustos 1338

T. Büyük Millet Meclisi İcrâ Vekîlleri Heyeti Reisi Hüseyin Raûf
Şeriye Vekîli Abdullah Azmî,
Müdafaa-i Milliye V. Kâzım
Adliye V. Rifat, Dâhiliye V. V. Mehmed Ata,
Nafıa V. V. Reşad
Hariciye V. V. Hüseyin Raûf,
Mâliye V. Hasan Fehmi
Maarif V. Mehmed Vehbi,
Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye V. Kâzım
İktisâd Vekîli Mahmud Esad,
Sıhhat ve İçtimai Muavenet V. V. Fuad

Kavânîn-i Mâliye Encümeni mazbatası

26 Teşrini-evvel 1338

Emvâl-i Metrûke Kanûnunun birinci mâddesine fıkra-i ahire olmak üzere Heyet-i Vekîle tarafından tanzim olunan üç mâddelik kanûn encümenimizce bittedkik aynen kabûl edilmiş olmakla

Heyet-i Umûmîyeye arz ve takdim kılındı.

Kavînîni Mâliye Encümeni Reisi Hüseyin Avni (Erzurum)
Mazbata Muharriri Erzurum Mebûsu Şükrü (Bolu)
Kâtip Necip (Mardin),
Azâ Rifat (Tokad),

III. Lâyiha

T. B. M. Meclisi Riyâset-i Celilesine

24.12.1338

20 Nisan 1338 tarihli Emvâl-i Metrûke Kanûnuna zeylen tanzim ve İcrâ Vekîlleri Heyetinin 24.12.1338 tarihindeki içtimaında; kabûl edilen lâyiha-i kanûniye ile MALİYE Vekâletinin esbâb-ı mûcibeyi havi 22 Teşrini-sani 1338 tarih ve Hukuk Müşavirliği 40861578 numaralı tezkeresi sûreti musaddakası leffen takdim kılınmıştır, ifayı muktazasiyle neticesinin işarına müsaade buyurulmasını istirham eylerim efendim.

T. B. Millet Meclisi icrâ Vekîlleri Heyeti Reisi Hüseyin Raûf

Esbâb-ı mûcibe

Türkiye Büyük Millet Meclisi İcrâ Vekîlleri Heyeti Rlyâset-i Celilesine

Mütârekeden sonra neşredilen ve 13 Eylül 1331 tarihli Tasfiye Kanûniyle Nizâm-nâmesinin ilgasına mütedâir olan 8 Kânunisani 1336 tarihli Karâr-nâme mevki-î meriyette bulunduğu sırada Emvâl-i Metrûke Kanûnunun neşrinden mukaddem mahalli âhara nakil veya düşmân tarafına iltihak veyahut ilcaatı harbiye dolayısiyle firâr veya gaybubet edenlerin terk eylədikleri Emvâl-i menfule ve gayr-i menkulelerinden gayr-i meşrû bir sûrette istîfâde emelinde bulunan birtakım kesanın eşkâl-i kanûniyeden bilistîfâde ikâmetgâhları meçhul olan merkumun haklarında ikamei dâva ile külliyetli meblâğ iddia ve ilânat vasıtasiyle müddelerini bittâbi ispat edememekle beraber Usûlü Mubakeme-i Hukukîye Kanûnu zeylinin on sekizinci mâddesi mûcibince ve ledel itirâz

inkârı takdîrinde kaybolan müdde aleyhimin yeminden nükullerine talikan müddebihin tahsîli hakkında karâr verilmesini taleb etmelerine binâen mahkemelerce kanûnun sarahatine bilittiba olveç hile müddebihin tahsîli tahtı hükme alınmış ve bu baptaki ilâmat da aynı usûl dâiresinde tebliğ ettirilmiş ve ilâmatı mezkûre mevki-î icrâya vaz olunmuş ve olunmakta bulunmuş ve halbuki bu gibilerin metrûk Emvâline meriyeti iâde edilen Tasfiye Kanûnu ve Nizâm-nâmesi ve Emvâl-i Metrûke Kanûnu mûcibince Hazînei Celilece peydayı alâka edilmiş ve binlerce ve belki yüz binlerce liranın bu sûretle Hazînenin zararına olarak - eyadi-i gayr-i muhikkaya geçmesine meydan verilmesi gayr-i caiz ve bunun hak ve adle ircaı zaruri görülmüş ve mamafih fonlar içinde muhik olanlarının bulunması muhtemel ve husûsu mezkûr hakkında itirâz ülgayır tarikine tevessül edilmesi gayr-i mümkün bulunmuş olmakla ilâmat-ı meakûreye müddeti kanûniyesi zarfında Hazîne tarafından bilitirâz yeniden muhakeme icrâsı keyfiyeti temin olunduğu takdîrde hem hukuku Hazîne ve hem de hukuku ahâlî muhafaza edilmiş ve bir takım garip ve gayr-i muhik muamelâtın önü alınmış olacağı teemmül edilmiş ve Emvâl-i Metrûke Kanûnuna zeyledilmek üzere bir mâddelik bir lâyiha-i kanûniye tanzim ve merbûtan takdim kılınmış olduğundan icâbının icrâsı mâruzdur.

22 Teşrini-sani 1338
Mâliye Vekîli Hasan Fehmi

20 Nisan 138 tarihli Emvâl-i Metrûke Kanûnuna müzeyyel lâyihai kanûniye

MÂDDE 1- Mütârekeden sonra mahalli âhara sevk olunmak veyahut fırâr ve gaybubet etmek sûretiyle mahalli ikameti meçhul olanların aleyhinde ikame edilen deavi hakkında Usûlü Muhakemei Hukukîye Kanûnu zeylinin on sekizinci mâddesi mücibince verilen hükmü havi ilâmat mamunlehler tarafından Hazîneye tekrar tebliğ edilecek ve deavii mezkürede husumet Hazînei müşârün-i eyîtaya müteveccih olup tebliğ tarihinden itibâren Hazînece ilâmatı mezkûreye itirâzı alel hüküm ve kanûnen kabîl ise istinaf veya temyiz edilebilecektir.

MÂDDE 2- İşbu kanûn tarihi neşrinden itibâren meridir.

T. B. M. Meclisi İcrâ Vekîlleri Heyeti Reisi Hüseyin Raûf
Şeriye V.Fehmi,
Müdafaa-i Milliye V. Kâzım
Adliye V. (Muhalifim) Rifat,
Dâhiliye V. Âlî Fethi
Hariciye V. V. Hüseyin Raûf,
Mâliye V. Hasan Fehmi
Erkân-ı Harbiye-i Umûmîye V. V. Kâzım,
Nafia V. Feyzi
Maarif V. (Muhalifim) İsmail Safa,
İktisâd V. Mahmud Esad,
Sıh. ve Mua. İç. V. V. (Muhalifim) İsmail Safa

IV. Lâyiha

T. B. M. Meclisi Riyâset-i Celilesine

1.1.1339

20 Nisan 1338 tarihli Emvâl-i Metrûke Kanûnunun beşinci mâddesini tadîlen tanzim ve İcrâ Vekîlleri Heyetinin 31.12.1338 tarihli içtimaında kabûl edilen lâyiha-i kanûniye ile Mâliye Vekâletinin erbabı mûcibeyi havi 26 Teşrini-sani 1338 tarih ve Hukuk Müşavirliği 1276/62028 numaralı tezkeresi sûreti musaddakası leffen takdim kılınmıştır. İfâyı muktazasiyle neticesinin işarına müsaade buyurulmasını istirham eylerim efendim.

T. B. M. Meclisi İcrâ Vekîlleri Heyeti Reisi Hüseyin Raûf

İcrâ Vekîlleri Heyet-i Riyâset-i Celilesine

Esbâb-ı Mûcibe

8 Teşrini-sani 1338 tarih ve 61910 numaralı tezkere-i celile-i Riyâsetpenalhilerine cevaptır:

Emvâl-i Metrûke Kanûnunun beşinci mâddesinin tadîli sûretiyle Hukuk Müşavirliğince husûsu mezkûr hakkında icâbeden lâyiha-i kanûniye mukaddema tanzim ve Teşrini-sani 1838 tarih

ve 1276 numaralı tezkere ile takdim edilmiş ve fırâr ve kaybubetin hükmen sübutu hakkındaki kaydı kanûnînin tâtbîkatında bitaîmamiha menfi neticeler hâsıl olmasına ve binâenaleyh gayr-i kabîli tâtbîk bulunduğunun tahakkuk eylemesine mebni mâddei kanûniyei mezkûredeki fırâr ve gaybubet husûsunun mahallî en büyük mülkiye memûrunun tasdîkine iktiran edecek tahkikatı mahalliyeye istinâd edilmesi derpiş edilerek mâddei mezkûre bu noktai nazardan da ıslah edilmiş ve memâlik-î meşguledeki Emvâl-i gayr-i menkulenin memûru huzurunda ve kavînîn-i devlet mûcibince ferâğı hakkında vukubulan muamelâtın muteber olması esâsı mukaddema kabûl edildiğinden ve Adliye Vekâleti Celilesince serd edilen nokta-i nazar esâsı mezkûru tağyir edeceğinden ve hariçte vukubulan alım ve satım muamelâtı hakkında vekâleti müşârünileyhece beyân olunan mütalâa abkâm-ı mevzuu kanûniyeye muvafik olmakla beraber hariçte bu husûsta teati edilen senedatta tâhrir olunan ve fakat muvazaa olduğu şüphesiz bulunan bedeli ferâğ veya semeni mübyi mali gayr-i menkulun kıymeti derecesinde ve belki daha fazla olduğu ve mefruğunleh veya müşterilerin bedeli mezkûru abkâm-ı mevzuu kanûniye mûcibince talebe ve metrûk Emvâl esmânından [parasından] alize salâhiyeti bulunduğu cihetle meselenin hallini temin edemiyeceğinden lâyihai mütekaddimede teklîf olunduğu veçhile bu gibi muamelâtın keen lemyekun addi zaruri bulunmuş olmakla mezkûr lâyihanın müstacelen Büyük Millet Meclisine takdimi esbâbının istinkali ehemmiyetle mâruzdur. Ol baptaki emri ferman hazreti menlehül emrindir.

26 Teşrini-sani 1338
Mâliye Vekîli Hasan Fehmi

Lâyihai kanûniye

31.12.1338

20 Nisan 1338 tarihli Emvâl-i metrûke Kanûnunun beşinci mâddesi berveçhi âti tadîl edilmiştir:

MÂDDE 1- *İşbu kanûn ahkâm-ı ahvâl-i harbiye veya siyasiye ilcasiyle sair mahallerde fırâr veya gaybubet ettikleri icrâ kılınacak tahkikat üzerine mahallî en büyük mülkiye memûrunun*

tasdîki ile sabit olan eşhâsın Emvâl-i menkule ve gayr-i menkule ve mezrûâtları hakkında dahi caridir. Bu gibi eşhâsın fîrâr ve gaybubetlerinden yirmi gün mukaddem ve onu velyeden evhamda Emvâl-i menkule ve gayr-i menkulelerini uhdelerinden ihrac etmek veya Emvâl-i mezrûe üzerindeki hakkı temlîklerini takyid eylemek üzere icrâ eyledikleri bilûmum muamelât keen lemyekundür.

MÂDDE 2- İşbu kanûn tarihi neşrinden itibâren meridir.

T. B. M. Meclisi İcrâ Vekîlleri Heyeti Reisi Hüseyin Raûf
İktisâd V. Mahmud Esad,
Müdafaa-i Milliye V. Kâzım.
Dâhiliye V. Âlî Fethi,
Harciye V. V. Hüseyin Raûf
Mâliye V. Hasan Fehmi,
Maarif V. İsmail Safa
Nafıa V. Feyzi,
Sıh. ve Mua. İç. V. V. Dr. Tevfik Rüşdü
Şeriye V. Fehmi,
Erkân-ı Harbiye-i Umûmîye V. V. Kâzım

V. Lâyiha

T. B. M. Meclisi Riyâset-i Celilesine

13.1.1339

Esbâb-ı siyasiye ve ilcacatı harbiye dolayısiyle fîrâr ve gaybubet edenlerin Emvâl ve düyûnu metrûkelerinin 13 -Eylül 1331 tarihli Kanûn mûcibince tasfiyesi ve Emvâl-i Metrûke Kanûnunun lağvı hakkında tanzim ve icrâ Vekîlleri Heyetinin 11.1.1339 tarihli içtimaanda kabûl edilen lâyihai kanuniye ile esbâb-ı mûcibe lâyihası sûreti musaddakası ieffen takdim kılınmıştır; îfayı muktazasiyle neticesinin işarına müsaade buyurulmasını istirham eylerim, efendim.

T. B. M. Meclisi İcrâ Vekîlleri Heyeti Reisi Hüseyin Raûf

Esbâb-ı mûcibe

Emvâl-i Metrûke Kanûnunun neşrinden ve Tasfiye Kanûnunun iâdei meriyetinden mukaddem ve sonra mahalli âhara nakil veya ilcacatı harbiye dolayısiyle firâr veyahut kaybubet edenlerin terk eyledikleri Emvâl-i menkule ve gayr-i menkulelerinden gayr-i meşrû bir sûrette istîfâde emelinde bulunan bir takım kesanın eşkâli zâhirei kanûniyeden bilistîfâde ikametgâhları meçhul olan merkumun hakkında ikame-i dâva ile mebaliği külliye alacakları olduğunu iddia ve binnetice yeminden nükûle talikan istihsâl eyledikleri ve etınekte bulundukları ilâmatı mevki-î icrâya vazederek idâre ve tasfiyesi kavînîni mezküreye tâbi Emvâl-i metrûkeye mürâcaat etmekle bulundukları ve bu sûretle ikame edilen dâvaların yüzde 95 hilâfı hakikat olduğu ve hattâ buna mâni olacak tedabiri katiye-i kanûniye ittihâz edilmediği takdîrde pek az bir müddet zarfında Emvâl-i metrûkenin eyadii gayr-i muhikkaya geçeceği vukubulan mütervali işaratı resmîmeden anlaşılmış ve istihsâl edilen ilâmatın kısmen eşhâsı menkuleye ve bir kısmı firâr veya tagayyübedenlere ait bulunmasına mebni eşhâsı menkuleye ait ilâmat için Tasfiye Kanûnuna tevfıkı muâmele edilmesi tâbiî ise de Emvâl-i Metrûke Kanûnunun sûreti tâhririne nazaran bilvekâle vâki ukud müstesnâ olmak üzere firâr veya tagayyübeden eşhâs aleyhine ikame edihniş ve edilecek deavi hakkında Hazîneye husumeti kanûniyenin müteveccih olacağına dâir sarahati kâfiye bulunmamasından mahkemece Hazîne vekîllerine tevcihi husumet edilmemekte ve canibin ve havalisi ile sair mahallerdeki ahâlîi gayr-i Müsliminin firâr ve tagayyübleri ilcaatı harbiye veya siyasiyeye müpteni olduğu pek zahir ve bunların kesretine mebni alel infirad firâr veya gaybubetlerinin ilcaatı mezkûreye müstenid olduğu hakkında hüküm istihsâli muhâl derecesinde müteessir iken Emvâl-i Metrûke Kanûnunun beşinci mâddesi mûcibince esbâb-ı anifeye mebni firâr veya gaybubetin hükmen sübutu yolundaki kaydı kanûniyeye tebaiyet mecburiyetine binâen metrûk Emvâle vaz-ı yed ve onların idâresi imkânsız bulunmuş olmakla bereber mahalli âhara sevk edilenler ile ilcaatı harbiye ve esbâb-ı siyasiyeye mebni firâr veya tagayyübedenlerin Emvâl-i hakkında ayn ahkâmın tâtbîkinden hem bir fâide

melhuz olmamakla bereber bu bapta birçok müşkülât tevlîd etmekte bulunmuş olduğundan berveçhi mâruz ilcacatı harbiye veya esbâb-ı siyasiyeye mebni firâr edenlerle mahalli âhara tebid olunanların metrûk Emvâl ve düyûnunun meriyeti iâde buyurulan 13 Eylül 1331 tarihli Kanûn ile Nizâm-nâme ve Talimât-nâmesi mûcibince ve tevhiden tasfiye edildiği takdîrde Emvâl-i metrûkenin bu sûretle eyadii gayr-i muhikkaya geçmemesi keyfiyeti temin edilmekle beraber mezkûr Emvâl-i metrûke muamelâtı bir müddet-i kalîle ve muayyene zarfında itmam edileceğinden gayr-ı tâbiî halata nihâyet verilmesi itibâriyle de pek büyük bir menfaati dâi olacağı cihetle merbût lâyiha-i kanûniye tanzim edilmiştir.

Lâyihai kanûniye

11.1.1339

MÂDDE 1- 20 Nisan 1338 tarihli Kanûn mûcibince firâr veya tagayyüb edenlerin Emvâli ile bu kabîl eşhâs aleyhinde ikame olunmuş ve olunacak deaviye istihsâl edilmiş ve edilecek ilâmat hakkında 17 Zilkade 1333 ve 13 Eylül 1331 tarihli Tasfiye Karâr-nâmesi caridir.

MÂDDE 2- Karâr-nâme-i mezkûrun dördüncü mâddesindeki nebdei mürâcaat, teşkil olunacak Tasvibe komisyonlarının her mahâlde tarihi teşkilinden muteberdir.

MÂDDE 3- 20 Nisan 1338 tarihli Emvâl-i Metrûke Kanûnu mülgadır.

MÂDDE 4-İşbu kanûn tarihi neşrinden itibâren meridir.

T. B. M. Meclisi İcrâ Vekilleri Heyeti Reisi Fehmi Hüseyin Raûf
Şeriye V. Fehmi,
Müdafaa-i Milliye V. Kâzım,
Adliye V. (Muhalifim) Rifat
Dâhiliye V. Âli Fethi,
Hariciye V. V. Hüseyin Raûf,
Nafia V. Feyzi, Mâliye V. Hasan Fethini,
Sıh. ve İç. Mua. V. V. (Muhalifim) Dr. Tevfik Rüşdü
Maarif V. İsmail Safa,
Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye V. V. Kâzım

VI'ıncısı tezkere

T. B. M. Meclisi Riyâseti Celîlesine

11.12.1338

Memlekette kalmak veya memleketi terk etmek istiyen anâsır gayr-i Müslimeden Rum ve Ermenilerin uhdelerinde bulunan Emvâl-i gayr-i -menkûlelerini dûn bir fiyatla devir ve ferâğ ederek ellerinden tamamen çıkarmaları mübâdele ve zarar ve ziyan mesailinin tâtbîki husûsunu müteessir bir selde ifrağ edecei kaviyyen melhuz bulunduğuna dâir Mâliye Vekâletinin 10 Kânun-evvel 1338 tarihli tezkeresi İcrâ Vekîlleri Heyetinin 10.12.1338 tarihli içtimamda ledettezekkür İstanbul'daki Rumların emval-i gayr-i menkulelerini satmaları Mâliye Vekîli ve sair mahallerdeki Rumların Emvâl-i gayr-i menkulelerini satmamaları husûsuna da Sıhhiye Vekîli muhalif kaldığından halledilmek üzere bu iki cihetin Meclis-i Âlîye arzı takarrür etmekle ifayı muktazasiyle neticesinin işarına müsaade buyurulmasını istirham eylerim efendim.

T. B. M. Meclisi İcrâ Vekîlleri Heyeti Reisi Hüseyin Raûf

Heyet-i Umûmîyeye

Emvâl-i metrûkenin usûlü idâresine aid olmak üzere muhtelif tarihlerde Heyet-i Vekîlece bittanzim Adliye Encümenine havâle buyurulmuş olan dört kıta lâyiha-i kanüniye yek diğerinin lâzım ve mütemmimi olduğu cihetle encümenimizin tevarihi muhtelifede makut celselerinde Hükûmetten izam kılman memûru mahsûs huzuriyle bittevhit mütalâa ve tedkik olundu.

Mezkûr lâyihalardan birincisi:

Âhar mahallere nakledilmiş olan eşhâsının tasfiyeye tâbi tutulan Emvâl-i hakkındaki 17 Zilkade 1333 tarihli Kanûn-ı muvakkati müfid olan İstanbul Hükûmetince münteşir 8 Kânun-sani 1336 tarihli karâr-nâmenin mevki-î meriyetten ilgasına,

İkincisi

Mütârekeden sonra mahallî âhara sevk olarak veyahut firâr ve gayibubet etmek sûretiyle mahallî ikameti meçhul olanların aleyhinde ikame edilen deaviden dolayı Usûlü Muhakematı Hukukîye

Kanûnu zeylinin on sekizinci mâddesi mûcibince verilen hükmü havi ilânatın mahkûmûn lehler tarafından Hazîneye tebliğ ettirilerek hazînelerce ilânatı mezkûre aleyhine türkü kanûniyeye tevessül olunabilmesinin teminine.

Üçüncüsü

Emvâl-i Metrûke Kanûnunun beşinci mâddesinin tadîline;

Dördüncüsü

Esbâb-ı siyasiye ve ilcacat-ı harbiye dolayısiyle firâr ve gaybubet edenlerin veyahut âhar mahâllere naklolunanların Emvâl ve düyûn ve matlûbâtı metrûkelerinin 13 Eylül 1331 tarihli "Mahâllî âhara nakkledilen eşhâs" hakkında kanûn mûcibince tasfiyesinin icrâsiyle Emvâl-i Metrûke Kanûnunun tadîline mütedâir olduğu ve levayhini mezkûrenin sebebi teklîfi de firâr ve tagayyübeden veya ilcacat-ı harbiye ve siyasiyeden nâşi mahâlli âhara nakledilmiş olan eşhâs aleyhine bissuhule ikamei dâva olunarak müsaadat-ı kanûniyeden bilistîfâde bâzı fuzuli müddeiiler mahkumunaleyh olan eşhâs-ı gaibenin indel itirâz yeminden nükûlûne veya istiktap icrâsına talikan mahakimde istihsâli hükmederek birçok Emvâl ve emlâkin eyadii gayrimuhikkaya geçmekte olmasından ve avdet etmeleri melhuz ve muhtemel bile olmıyan işbu fırari veya gaip veyahut menkul has aleyhinde istihsâl edilen hükümlerden dolayı Hazînei Beytülmale hakla husumet teveccüh etmediğinden turuk ve derecat-ı kanûniyeye mürâcaatle vukuu melhuz müddeiyat-ı bâtılanın zımınında sâdır olan ahkâm ve ilânatın ıslâh ve tadîline imkân bulunmaması servet-i metrûkenin müstahak olmayanların yedi intifâma geçmekte olduğu ve bundan dolayı Usûlü Muhakemat-ı hukukîye zeyil kanûnunun 18'inci mâddesi mûcibince gaibi ani muhakeme olan firâri ve gaip ve menkul eşhâs aleyhinde istihsâl edilmiş olan ahkâm ve mukarreratın hazînelerce turuku kanûniyeye tevessül olunabilmesi için husumet itası ve Emvâl-i Metrûke Kanûnunun nakıs ve tâtbîkatının temini maksada nâkâfi olmasından ilgasının vücubu ve mani-i meriyeti olan karâr-nâme Büyük Millet Meclisince ret ve refedilmiş olmakla hasb-en-netice meriyeti kabûl olunmuş olan 17 Zilkade 1333 ve 13 Eylül 1331 tarihli kanûnun şâmil olduğu firâr ve tagayyüb veya ahvâl-i harbîye ve ilcacat-ı siyasiyeden

nâşi âhar mahâllere nakledilen veyahut her ne sûretle olursa olsun infikak eden ve memâlik-î meşguleye giden levhasın Emvâl-i metrûke ve düyûn ve matlûbâtı hakkında icâbı hale göre ahkâmı cedide vazından ibâret olduğu anlaşıldı.

Levayih-i mezkûrenin hututu esâsî'ye ve esbâb-ı teklîfiyesine ıttılâ hâsıl olduktan ve davet olunan Mâliye Hukuk Müşaviri-ne Emvâl-i Emîriye Müdürünün bu baptaki mütalâat ve müdafaat-ı şifahiyeleri, iştima olunduktan sonra zatı mesele bittelhis esâs tadîlâtın meriyeti iâde edilmiş olan 13 Eylül 1331 tarihli kanûn üzerinde bugünkü lüzûm ve ihtiyaç derecesiyle mütenasîlben icrâsiyle metrûkanın zayi ve israfına ve bir takım eyadi-i gayr-i mulhikkaya geçmesine mâni olacak ve bir de memâlik-î meşguleye giden eşhâsın havza-i hükûmeti dâhilinde kalan hukuku metrûkesinin Hükûmete intikalini icâbedecek veçhile teyîdat-ı kanûniye vazından ve Emvâl-i Metrûke Kanûnunun meriyetten refine maksud olduğu nümayan ve 8 Kânun-sani 1336 tarihli Tasfiye Karâr-nâmesi de Meclis-i Âlîce mukaddema reddedilmiş olduğu müstehan olarak 13 Eylül 1331 tarihli kanûnun nâkis görülen ve bugünkü ihtiyacı tatmin etmiyen mevat ve fıkaratı üzerinde tadîlât icrâsiyle halli mesele lüzûmu encümenimizde karârgir olarak kanûn-ı mezkûrun ikinci, dördüncü, yedinci, sekizinci ve dokuzuncu mâddeleri berveçhi âti kanûnun birinci, beşinci mâddeleriyle tadîl ve altıncı mâddesi ile yemiden bâzı ahkâm vazolunmuş ve yedinci mâddesi ile Emvâl-i Metrûke Kanûnu ilga edilmiş ve sekizinci ve dokuzuncu mâddeleriyle de kanûnun mebde-i meriyet ve merci-i tatbîki tâyin olunarak dokuz mâddeden ibâret lâyihad kanûniyenin Heyet-i Umûmîyeye arzına müttefikan karâr verilmiştir.

15 Nisan 1339
25'inci içtima, 1'inci celse (s.159-175)

Reis: Reisisani Âlî Fuad Paşa
Kâtipler: Âtıf Bey (Kayseri), Hakkı Bey (Van)

MÜZAKERE EDİLEN MÂDDELER

1- *Tasfiye, karâr-nâmesinin ilgasına dâir kanûn lâyihası ve Kavînîn-i MALİYE Encümeni mazbatası, memâlik-î müstahlasadan firâr veya gaybubet eden ahâlînin Emvâl-i menkule ve gayr-i menkulelerinin idâresi hakkındaki 20 Nisan 1338 tarihli Kanûnun birinci mâddesine bir fıkra ilâvesine dâir kanûn lâyihası, 20 Nisan 1338 tarihli Emvâl-i metrûke Kanûnuna tezyili istenilen kanûn lâyihası, Emvâl-i metrûke Kanûnunun beşinci mâddesinin tadîline dâir kanûn lâyihası, 20 Nisan 1338 tarihli Emvâl-i metrûke Kanûnunun ilgasına dâir kanûn lâyihası, gayr-i menkul Emvâl-i metrûkenin satılıp satılmamalı hakkında Heyet-i Vekîle arasında çıkan ihtilâfın halledilmesine dâir İcrâ Vekîlleri Heyeti Riyâseti tezkeresi ve Adliye Encümeni mazbatası.*

REİS- Evet efendim, netice anlaşılıncaya kadar ruznameye geçelim. Tasfiye hakkındaki Kanûnu müzakere edelim. Efendim kanûnun heyet-i umûmîyesi hakkında söz istiyen var mı?

NAFİZ BEY (Canik)- Ara meselesi ne oldu efendim? Hitam buldu mu efendim?

REİS- Efendim reylerini istimal buyurmayanlar lütfen istimal buyursunlar, istihsâli ara hitam bulmuştur.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgad)- Âhar mahâlle naklolunan veyahut tagayyübeden eşhâsın Emvâl-i menkule ve gayr-i metrûkesinin tasarrufu hakkında evvelce mevcûd olan kanûnu şu kanûn ile tadîl etmiş oluyoruz. Bendenizce bu Emvâl metrûk olsun, olmasın komisyonlara tevdi ediliyor. Komisyonlar bunu bilmüzâyede icâra veriyor, icâra, verilen mülkün bedeli, sâhibi nâmına emâneten idâre ediliyor. Şu sûretle sâhibinin vürudunda tâbiî o bedelin sâhibine iâdesi lâzımgeliyor. Halbuki bu sene icâra verilen mülk gelecek sene bütün bütün harâb oluyor, tâbiîdir ki, sâhibi avdetinde evvel emirde hükûmete mürâcaat edecek, siz benim Emvâl-ime tasarruf etmişsiniz. Bundan bedeli icâr almışsınız diyecek. Bedeli icârını aynen kendisine iâdesini istiyecek. Mamur bir mülk gibi bedelini taleb edecek. Hükûmet de böyle bir tazmine mecbur olacak. Sonra bu tarzdaki muâmele ile emlâkin, Emvâlin gayr-i menkulenin bedeli Tasfiye komisyonlarının

masrafına gayr-i kâfî gelecektir. Böyle kanün yapıp Hükûmet vaz-ı yed edip muhafaza edemiyerek harâb etmektense bunu toptan satarak Hazîneye menfaat temin etmesi daha iyi olur.

REİS- Heyet-i umûmîyesi hakkında daha başka söz istiyen var mı?

NAFİZ BEY (Canik)- Efendim Emvâl-i metrûke meselesi memleketin umram noktasından büyük bir derttir. Malûmuâlinizdir ki beş altı senelik hâdisat-ı harbiye dolayısiyle memleketimizde birçok eşhâs evini barkını terk ederek gitmiştir. Bunların Emvâl-i alâ el ehelihi kalınıştır ve bu temmi Hükûmet tarafından hüsnü idâre edilemediğinden tahrîb edilmiştir ve bir taraftan da tahrif edilmektedir. Buna misal olmak üzere zatıâlilerine gözünüzün önünde bulunan Ankara şehrindeki Emvâl-i metrûkeyi arz edebilirim, Ankara'da Emvâl-i metrûke olarak mevzu olan bağlar tamamen harâbe olmuştur. Gerek eşcarı müsmire, gerek binâlar tahrîb edîlmiştir. Şehir içindeki evler harâb olmuştur. Taşrada da aynı hâl olmaktadır. Camları sökülmüştür. Tavanı sökülmüştür. Binâenaleyh arsasından başka bir şey kalmamıştır.

RESUL BEY (Bitlis)- Pek doğrudur.

NAFİZ BEY (Devâmla)- Bu Emvâl-in **onda biri kalmamıştır. Memleketin ümranı için büyük bir darbedir.** Gerçi gidenler bırakıp gitmiştir. Fakat bu harâbî, memleketin ümranı için noksan teşkil ediyor. Zaten Tasfiye Kanûnunda bir mâdde vardır. Harâbe yüz tutmuş olan mâl satılır. Harâbe yüz tutmuş değil, bunların kısm-ı âzam-i harâb olduğu hâlde. Mâliye Vekîlinden soruyorum. Şimdiye kadar niçin satmamışlardır? Bunlar hiç olmazsa memlekette mütemekkin bir adamın eline geçer de memleketin ümranı temin edilmiş olur. Memleketin servet-i umûmîyesi tenakus etmekte ve memleket baştanbaşa harâbezare dönmektedir.

Bugün İzmir gibi, Bursa gibi bâzı vilâyetlerde tahrîb edilmemiş Emvâl-i metrûkenin derhâl satılmasını teklîf ediyorum. Hiç olmazsa memlekette yersiz, yurtsuz olan kimseler Emvâl-i metrûkeye tasarruf etmiş olurlar ve ümranı memleket muhafaza edilmiş olur. Tahrîbatın önüne geçmek imkânı yoktur. Gördüğüm yerlerde camlar sökülmüş çarşılarda satılmış, kapılar sökülmüş yakılmış, tavanlar sökülmüştür. Buna bakılamıyor efendim, o

kadar vasi teşkilât yoktur. Bu teşkilâtsızlık yüzünden tahrîbat oluyor ve bu bizim memlekete mahsûs noksanlık değildir. Her yerde vâkıdır. Yani hükûmete noksan atfetmek demek değildir. Fakat imkânı yoktur. Bu bir emri zaruridir. Yalnız hükûmete atfettiğim noksan, bunların şimdiye kadar elden çıkarılıp satılmaması meselemdir.

MALİYE VEKİLİ HASAN FEHMÎ BEY (Gümüşhane)- Efendim bendeniz Nafîz Bey arkadaşımıza kısa cevap vereceğim. Noksan kanûndadır. Emvâl-i Metrûke Kanûnunun dördüncü, beşinci mâddelerinde (tagayyübü hükmen sabit olan) cümlesi vardır. Bu, elimizi bağlıyor.

Efendiler eldeki ahkâm bu kanûnun yalnız idâresini Hazîneye bırakıyor. Evkafla ilişiği olanını Evkafa, Hazîne ile ilişiği olanım doğrudan doğruya Hazîne-i Mâliyeye bırakmış olsaydı, Mâliye şimdiye kadar bunları bir taraftan satar, bir taraftan da muhâcirine tahsîs ederdi. Bir taraftan da tahrîbatın önüne geçmiş olurdu. Arkadaşların buyurdukları harâbiyet vâkıdır, mevcûdtur. Eldeki kanûn noksandır ve o kanûnun noksanı ki arz ettiyim gibi tagayyübü hükmen sabit olanlardır fıkrasıdır. İşte bu fıkra, Emvâl-i metrûke meselesini bu hali elîine düşürmüştür.

ŞÜKRÛ BEY (Bolu)- Emvâl-i Metrûke Kanûnunda (hükmen sabit olanlar) dan maksud başka idi.

MALİYE VEKİLİ HASAN FEHMİ BEY (Devâmla)- 1338 senesinde kabûl edilen Avans Kanûnunda bir mâdde teklîf etmiştim ve onu Meclisi Âlî de kabûl etmişti. O da Harâba yüz tutup da iradı masrafına tekabûl etmediği meclisi idâre mazbatasiyle anlaşılan emlâk satılır Efendiler mülhakattan, merkezden bütün memleketin her neresinden böyle bir teklîf vâki oldu ise Mâliye Vekâleti derhâl nafde tahvil ediniz demiştir. Fakat o mâdde dahi, meclisi idâre mazbatasiyle bizi mukayyet kılmıştır.

MEHMED BEY (Biga)- Arsalar da böyle midir?

MALİYE VEKİLİ HASAN FEHMİ BEY- Arsalar esâsen Emvâl-i Metrûke Kanûnu mûcibince hiç satılmıyan kısımdandır. Çünkü hakkı tasarruf ve mülkiyetini Emvâl-i Metrûke Kanûnu Hazîneye bırakmıyor. Tasfiye Kanûnunun iâdei meriyeti olan 11 Eylülden itibâren hangi kısım Tasfiye Kanûnuna, hangi kısım

Emvâl-i metrûke Kanûnuna tâbidir diye azîm bir teşevvüş ve iltibas husule gelmiştir.

İşte Adliye Encümeni Hükûmetin iki mâddeden ibâret olan kısa teklîfini bu şekle getirmiştir. Bunda görülüyor ki, birinci mâddede Emvâl-i gayr-i menkuleyi doğrudan doğruya Mâliyeye devrediyor. Evkafla ilişiği olanı evkafa malediyor ve emsâli gayr-i menkulenin sûreti idâresi hakkında gayet basit bir takım esâslar tesbit ediyor. Sonra bu Emvâl-i Metrûke Kanûnunun noksanlığı neticesi yemine talikan alınan hükümler zaten Emvâl-i gayr-i menkulede bir şey bırakmamıştır. Bu da Emvâl-i Metrûke Kanûnunun nakıs ve ihtiyaca kâfi olmadığından ve yine tekrar ediyorum, hukuk nazariyatı içerisinde kılı kırk yararak tagayyübeden eşhâsın hukukunu temin yolunda, mütalâatı hukukîye neticesi çıkan bu kanûn, Emvâl-i metrûkeyi bugün bu hale getirmiştir. Efendiler! Yunanistan bir Emvâl-i Metrûke Kanûnu yapmıştır. Belki gazetelerde manzur oldu.

Pasaport alıp da çıkanlar, tekrar avdet edip de Yunan tâbiîyetine girseler dahi Emvâl-i menikule ve gayr-i menkulelerinden istîfâde hakkını Yunanistan vermiyor. Bu kadar şiddetli muâmeleler yaptığı hâlde biz burada iki, üç senedir Emvâl-i Metrûke Kanûnunu esâsatı hukukîyemizin en ince ve rakik noktalarını dahi nazarı dikkate almak üzere çıkardık. Şimdi o kanûn mûcibince bütün memleketteki Emvâl-i metrûke elbette idâre edilemez. Bu kanûn kabûl edilirse bütün teşevvüşat kalkacak, bunlar Mâliyeye geçecek ve bunları Hazîne pek tâbiî olarak satacak, mübâdele edecek ve bu sûretle vâki olan tahrîbata nihâyet verecektir. Aynı zamanda meskeni, yurdu, yuvası olmıyanlar da bunlardan istîfâde edecek, memleketin servet ve umranı da bu münasebetle mahfuz kalacaktır. Meseleyi Emvâl-i Metrûke Kanûnunun nâkıs olmasında ve en ince düşünülerek tagayyübedenlerin hukukunu temin edeceği yolundaki hassasiyette arayınız. Başka yerde aramayınız.

NAFİZ BEY (Canik)- Efendim bendenizin, bu kanûnun aleyhinde idârei kelam ettiğimi anlamayınız. Lâyihanın tamamiyle lehindeyim. Bunu bütün manâsiyle kabûl ediyorum. Hakikaten Kanûnu Medenîmizde mevcûd olan yeminden nükûlüne

tâlikan karâr, bu fevkaladelikle mazarrat tevlîd etmiş ve Adliye Encümeni onu tashîh etmiştir. Bu, şayanı kabûldür. Ben de kabûl ediyorum. Yalnız mahâllerinden mazbata gelmesine intizaren, memleketin tahrîbatına bükûmetin müsaade etmesindedir.

Gerçi böyle bir şey olduğunu ve meclis-i idâreden mazbata geleceği lüzûmunu dermeyan buyuruyorlar, şimdiye kadar bu kusuru Meclis-i Âlîye arz ederek kanûnlar yapabilirlerdi. Biz, bunlarla meşgul olmadığımız için bilmiyoruz. Yani meclisi idâreden bir mazbata gelmek lüzûmunu... Kendileri meşgul olduğundan dolayı Meclise daha evvel bu meseleyi arz edebilirlerdi. Niçin olmadı?

MALİYE VEKİLİ HASAN FEHMİ BEY- Efendim, Emvâl-i metrûke Kanûnunun ıslahı için birinci teklîf, bundan altı ay evvel, ikinci teklîf dört ay evvel olmuştur. Meclis-i Âlî'nin ruznamesinde mevcûd olan ve encümenlerde tedahül eden işlerin kaç bin aded olduğunu Nafız Bey arkadaşımız da bendeniz kadar bilir.

NAFİZ BEY (Canik)- Maksadım tenkid değildir efendim, îyi bir neticeye rabt edilmesidir.

REŞİD AĞA (Malatya)- Bu kanûn kabûl edildiği takdîrde mazbata olmaksızın satâbilecek misiniz?

MALİYE VEKİLİ HASAN FEHMİ BEY- Satacağız, Hazîneye intikal edecek.

REŞİD AĞA- Bu mazbata.

MALİYE VEKİLİ HASAN FEHMİ BEY- Evvelce onların hesabına muhafaza mecburiyetinde olduğumuzdan harâbiyetinin sabit olması lâzımdı. Bu ise bir mazbata ile ispat ediliyordu. Şimdi ise doğrudan doğruya mülkiyeti Hazîneye geçiyor, binâenaleyh, Hazîne mülkünde keyfi maişa serbestir.

ŞÜKRÛ BEY (Bolu)- Arsalar da satılabilecek mi?

MALİYE VEKİLİ HASAN FEHMİ BEY- Tâbiî efendim.

NUSRET EFENDİ (Erzurum)- Zatıâlinize bir de tâhrirî bir sual sorulmuş, cevabı safî alınamamıştır. Erzurum'da...

MALİYE VEKİLİ HASAN FEHMİ BEY- Müsaade buyurun cevabını vereyim: Efendim; Erzurum'da Harb-i Umûmî içerisinde kumandan paşanın, vali beyin arzûları üzerine memlekette

cadde açmak üzere birçok îslâm evleri, mağazaları yıkılmış ve bunlar îstimlâk kanûn-ı nazarı dikkate alınmaksızın ve hiçbir kimseye on para verilmeksizin bir emri keyfî ile yapılmıştır. Böyle bir emri keyfî ile yıkılmış ve cadde açılmış. Fakat bundan mutazarrır olan eşhâsa da denmiş ki: Emvâl-i metrûkeden olan binâlardan sizin zararlarınızı ödeyeceğiz. O zamanki Mâliye Nezareti böyle şey olmaz demiş, itirâz etmiş. Efendi Hazretlerinin sordukları mesele budur. Bunu burada birkaç defa izah ettim. Belki hatırı âlinize gelmiyor veyahut burada yoktunuz. Zatı âlinize bu kanûn münasebetiyle tekrar burada izah ettim. Bu meyanda Evkafın da bir hamamını, yolu tevsî için yıkmışlar ve Pastırmacı Hanını Evkafa vermişler. Aynı muâmele Sivasta da oldu. Kayseride de oldu ve belki Anadolu'nun çok yerlerinde olmuştur.

ALİ RIZA EFENDİ (Amasya)- Amasya'da bütün bütün.

MALİYE VEKİLİ HASAN FEHMİ BEY- Evet, Hazînenin itirâzı doğru idi. Belki haklı idi. Çünkü belediye, yolları tanzim etmek için ebniyeleri istimlâk etmesi lâzımdı ve parası kîfayet etmediği takdîrde idâre-i merkeziyeye mürâcaat ederek onun için de usûl ve kavaidin temini lâzımdı. Böyle İstimlâk Kanûnuna tâtbîk edilmeksizin vali beyin veyahut kumandan paşanın arzûsu dâhilinde bu memlekette dört cadde açacağız diye bunu yapmaları bir cürümdü, bir mesele idi. Ve onu yaptıktan sonra ikinci bir şey, Hazîneye intikal etmesi icâbeden bir mülkü de böyle emri keyfîleriyle açtıkları zararlara mukabil vermek...

Bu mesele bugüne kadar böyle kalmıştır. Müslümanlar, o binâlara vaz-ı yed ediyorlar. Sâhibtirler, istîfâde ediyorlar. Bâzı yerlerde akaar kısmına Mâliye müdahale etmiştir. Müdahale, kanûnidir, haklıdır. Bu meselenin halli için yine bir lâyiha-i kanûniyeyi Meclis-i Âlînize arz ettim. Zannederim Dâhilîye Encümenindedir. Bunda dedik; bu sûretle velev bir emri idari ile alınıp yıkılmış İslam hânelerinin zararlarını telâfi için Emvâl-i metrûkeden verilen binâlara takdîr edilecek bedel ile belediye borçlanır. Yirmi senede otuz senede belediye bu parayı mukassaten Mâliyeye verir. Ebniyeleri yıkılan mutazarrır olan gerek eşbâs, gerek evkaf, bunlar da bu süretle haklarından müstefid olurlar. O kanûn eğer kabûl buyurulursa... Dâhilîye Encümenindedir. Bu

mesail esâsından halledilmiş olacaktır. O kanûn müzakere edilmeksizin kaldıkça bu ihtilâfat böylece kalacaktır.

NUSRET EFENDİ (Erzurum)- Bu, müstesnâ bir muâmeleye tâbidir. Evvelce verilmiş, sonra adel istirdâd Erzurumda teşekkül eden Hükûmet, cihet-i vakfîyeden, evkaftan bunu almış, evvelce Hükûmet vakfa terketmiş iken bilâhare onu istirdâd etmiştir. Vakıf bundan son derece mutazarrır olmuştur. Hattâ Şeriye Vekâle Efendi Hazretlerinden de sormuştum. O vakit bana kâfi bir cevap vermemişti.

Eğer o vakit var idi ise, eğer Hükûmet kanûnlarını bihakkın icrâ ediyordu ise, diğer devâir gibi bunun da muteber olması lâzım gelir. O vakit ya Hükûmet vardı veya yok demek lâzım gelir. Evet! O zaman Hükûmet vardı, Meclis-i Millîmiz vardı kumandanlarımız ve valilerimiz vardı. Onlar niçin bunların önüne durmadılar? Rica ederim, halk mutazarrır oluyor. Bu benim şahsıma taallûk eden bir şey değildir. Rica ederim, Heyet-i Umûmîyenize taallûk eder bir meseledir. Bu hamamı terk etsinler çünkü cami açılamıyor.

MALİYE VEKİLİ HASAN FEHMİ BEY- Bendeniz vaz'-ı yedi izah ettim, istimlâk yapılmaksızın vali ve kumandan idari bir emri keyfî ile bunu yapmışlar. Kanûna muvafık olmıyan bir icrâât yapmışlar. Halkın evlerini yıkmışlar, ona mukabil de Hazîneye aid olan binâları bu sizindir diye vermişler. Keyfî olarak bir valinin veya kumandanın yaptığı bu muâmeleyi Hükûmet, devlet hesabına addeder de Hazîne uhdesine alır mı? Rica ederim.

NUSRET EFENDİ (Erzurum)- O zamanki vali burada mebûs bulunuyor, İzmir Mebûsu Tahsin Beydi...

REİS- İzmir Mebûsu Tahsin Beyden sual edersiniz.

RASİM BEY (Elâziz)- 13 Eylül 1331 tarihinde -ki evvelce kanûndu- bugüne kadar İstanbul Hükûmetinin emriyle mahakimi şeriyeden sudur eden ilâmat ve hüccetlerle veresesine, veresesinin adamlarına ve şuna, buna iâde edilen ve bunlar tarafından da bedeli alınarak îslâm eline geçen ve bugüne kadar İslam uhdesinde bulunan arâzî, yani Emvâl-i gayr-i menkule hakkında ne muâmele yapılıyor?

MALİYE VEKİLİ HASAN FEHMİ BEY- Efendim Tasfiye Kanûnu Mondros Mütârekesini mütaakıp mevki-î meriyetten kaldırıldı. Onun yerine kaim olmak üzere lisâna alınmıyacak bir hezeyannamıe yapıldı. Meclis-i Âlîniz onu reddettiniz. Tasfiye Kanûnunun meriyetini kabûl ettiniz. Tasfiye Kanûnunun meriyeti 11 Eylül 1338 senesinde iâde edildi. İâde tarihine kadar yapılan muamelât Tasfiye Kanûnu mevki-î meriyette olmadığından pek tâbiî muteberdir ve makbuldür, hiçbir şey yapılamaz. Tasfiye Kanûnunun iâdei meriyetinden sonra zaten bu muâmeleyi yapmaya mâddeten imkân yoktu. Yapılmış muâmele varsa sehvidir. Tashîh edilmek lâzımdır.

RASİM BEY (Elâziz)- Ondan evvelki muâmele ne olacak?

MALİYE VEKİLİ HASAN FEHMİ BEY- Ondan evvelki muâmele Tasfiye Kanûnunun iâde-i meriyetinden evvel ne muâmele yapılmışsa o muâmele bir emri vâkiidir. Çünkü Tasfiye Kanûnu o vakit yoktu. O zamandaki ahkâm muteberdi. Hiçbir şeye dokunulamaz.

RASİM BEY (Elâziz)- Bu defa vâki olan, hani bir ayda çıksın diye -vâki olan müsaade üzerine Mamuretülaziz'den çıkmış olan Hıristiyanların ele geçirmiş oldukları ilâmat veya komisyondan alınış oldukları Emvâl-i gayr-i menkulenin bu tarihte, yani Kânun-sani 1339 sıralarında yine îslâmlara resmen muâmele-i ferâgıyesi yapılmıştır. Bunlar ne olacaktır?

MALİYE VEKİLİ HASAN FEHMİ BEY- Elde iki hüküm vardır. **Biri** Tasfiye Kanûnu, tehcir edilen eşhâsa aittir. **Biri de** Emvâl-i Metrûke Kanûnu ki, fırâr ve tagayyübden eşhâsa aittir. Bunların her ikisi de yek diğeriyle tearuz teşkil ettiği gibi bunlar memlekette eşhâsa göre, eşhâsın vaz'-ı yedine göre hüküm veriyor, işte bu kanûn onların ikisini tevhid ederek Tasfiye Kanûnunun meriyetini temadi ettiriyor, Emvâl-i Metrûke Kanûnunu kaldırıyor.

11 Eylülden sonra. Tasfiye Kanûnunun iâde-i meriyetinden sonra eğer tehcir edilmiş ve vaktiyle Hazîne nâmına kayıtları ve tashîh muâmelesi icrâ edilmiş Emvâle sâhib olarak muâmele yapmışlarsa yaptıkları muâmele fâsiddir. Fakat zannetmiyorum

ki, böyle bir muâmele olsun. Tasfiye Kanûnu Mondros Mütârekesinden sonra mevki-î meriyetten kaldırılmış, tekrar Meclis-i Âlînizce iâde-i meriyetine karâr verildikten sonra iâde-i meriyeti tarihine kadar geçen müddet zarfında mallarına sâhib oldularsa Tasfiye Kanûnunun temini meriyetine kadar Emvâlleri üzerinde alım satım muâmelesi tâbiî yapılabilir.

KADRİ BEY (Siird)- Beyi ve ferâğ şeklinde merhûn bulunan Emvâl ve emlâk ne olacaktır?

MALİYE VEKİLİ HASAN FEHMİ BEY- Şahsı salisin hakkı mahfuzdur, ona icrâyı tesîr edemez.

KADRİ BEY (Siird)- O mevcüd değilse?

MALİYE VEKİLİ HASAN FEHMİ BEY- Tâbiî Hazîne kaim olur, ötekinin yerine.

OSMAN BEY (Kayseri)- Hasan Beyefendi! Bir adam âhar mahâlle nakledilmiş, veresesine ait bir hâne veyahut bir bağı, veresesi bir vekâletle âhar bir İslama satmış. Bunun muâmele-i ferâgıyesi icrâ edileceği esnada Heyet-i Vekîlenin idari bir kararıyle muâmele-i ferâgıyesi icrâ ettirilmemiş.

HAFIZ MEHMED BEY (Trabzon)- Paşam! Bu, mâddelere ait, heyet-i umûmîyeye değil.

REİS- Efendim; kanûnun heyet-i umûmîyesine ait söylemiyorsunuz,.

OSMAN BEY (Kayseri)- Mâddelere ait söylüyorum.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu)- Mâddelerde sıra gelmez.

REİS- Efendim! Sizden evvel söz alan vardır.

OSMAN BEY (Kayseri)- Bu gibiler hakkında ne gibi muâmele yapılacak? diyorum bendeniz.

MALİYE VEKİLİ HASAN FEHMİ BEY- Efendim; Anadolu'daki gayr-i Müslimlere ait Emvâl-i gayr-i menkulenin ferâğ muâmelesinin tehiri hakkındaki Heyet-i Vekîle karârı Meclis-i Âlînize takdim edilmiştir. O husûsta Meclis-i Âlîniz karârınızı izhâr buyurursunuz. Ya o karârı çıkarırsınız veyahut o karârı Meclis-i Âlî tasvib eder. O karâr Meclis-i Âlîdedir.

OSMAN BEY (Kayseri)- Ruznamede yoktur. Hâlâ gelmemiştir.

MALİYE VEKİLİ HASAN FEHMİ BEY- O karârdan evvel kâtibi adilden musaddak bir vekâletname ile "Sattım. Parasını aldım. Takrîre tevkil ettim" yolunda mutlak bir vekâletname varsa tapu idâreleri muâmele yapıyorlar.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu)- Elyevm böyle midir?

MALİYE VEKİLİ HASAN FEHMİ BEY- Elyevm böyledir.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgad)- Hakkı tasarrufu ihlâl eder mi Heyet-i Vekîlenin karârı? Hakkı tasarruf ne oldu?

MALİYE VEKİLİ HASAN FEHMİ BEY- Beyefendi! Heyet-i Vekîlenin karârı hakkı tasarrufu ihlâl etmez. Tasfiye Kanûnu bir kanûndur ve bugün kalkmamıştır. Ve birinci mâddede buna dâir ahkâmı sariha vardır. Heyet-i Vekîle fevkalâde lüzûm görerek bir karâr ittihâz ettiği gün o karârı Heyet-i Celilenize sevk etmiş. Beş aydır duruyor, rica ederim, beş aydır niçin çıkarmadınız?

OSMAN BEY (Kayseri)- İstanbul'da niçin yapmadınız?

MALİYE VEKİLİ HASAN FEHMİ BEY- Reis Bey sözlerini söylesinler. Ondan sonra bendeniz de söz alır söylerim.

ALİ SÜRURİ Ef. (Karahisarı Şarkî)- Paşam usûl hakkında söyliyeceğim, Mâliye Vekîli Beyin bu mesele hakkındaki cevabı -bu meseleye temas etmiyor. Müzakere olunan kanûna temas etmiyor. Heyet-i Vekîlece ittihâz olunan karârdan bahsetmesi bu kanûna temas etmez. O ayrı bir meseledir ve Mâliye Vekîlinin sözü her hâlde mamulünbih olması lâzım gelmez. Çünkü bu kanûn başkadır, Mâliye Vekîlinden sual edilen şey başkadır.

Dr. MAZHAR BEY (Aydın)- Efendim öteden beri maatteessüf Hükûmet denilen müessese yalnız kendi menfaatini istihsâl ile mükellef gibi bir his tevlîd eden muâmeletla doludur. Türkiye devletinin tarihi böyle olduğunu gösterdiği gibi bugün ve yine bu eşkâl muhafaza edilmektedir ve bugün bu kürsüde söylenilen sözler aynı mahiyette görühnüş, bu kanûn, bir noktai nazardan mütalâa edilerek meydana getirilmiştir. Bilhassa bendeniz bir kısmına düşeceğim iki yerinden nükûlüne talikan verilen hükümler aleyhinde Hükûmeti kanûn çıkarmaya sevk eden hâdise; bu mâddeden istîfâde ederek bâzı eşhâsın gayr-i ahlâki harekâtının önüne geçmek ve hukuku umûmîyeyi, hukuku hazîneyi

siyanet etmek kaydından ileri geliyor.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu)- Hukuku hazîne nedir canım?

Dr. MAZHAR BEY (Aydın)- Birinci mâdde ile itibâri malî kabûl edileceğine göre arz ediyorum. Bugün memlekette 3-5-10-20 kişi bu gibi mevâddı kanûniyeden istîfâde etmek vaz'-ı yedi elîmesine düşmüş olabilir. Fakat bu usûlü ilga ettiğiniz takdîrde emin olunuz ki beyler! Bunun temin ettiği menfaati temin eder diğer bir mâddei kanûniye daha ilâve etmedikçe bundan çok olarak on kişi yerine yüz Türk ve Müslimam zarardide edeceksiniz. Son zamanlarda İzmir'de bulunduğum hasebiyle alıvâl ve hâdisatın en karışık aksamını ihtiva eden noktada bulunduğum için bâzı alıvâl ve vakayia müsteniden bu iddiamı dermeyan ediyorum. İzmir birkaç yüz bin müteğayyip veyahut ihtiyar hicret etmiş insanı ihtiva eden bir mıntakadır ki bunların ekserîyeti azîmesi tüccarlıkla, komüsyonculukla veya sâire ile iştigal etmekte idi. Birkaç yüz bin gayr-i Müslimle, o kadar birkaç yüz bin Müsliman arasında hiç şüphesiz muamelâtı ticariye ve iktisâdiyesi vardır. Bugün ellerinde birçoklarının böyle sözle, itimatla ve itibârla cereyân etmiş muamelâtı ticariye sebebiyle alacak verecekleri vardır. Âdi senetlerle cereyân etmiş alacakları var, alelade mektuptan başka bir şeye istinâd etmiyen mühim alacakları vardır. Bunlar mevcûd mahakemat usûlüne tebaen ihticaca salih vesâik addedilemediği için bu erbabı istihkak matlublarını tahsîl edememektedirler. Yed'indeki senedin hattını veyahut hâtemini tâtbîk etmek imkân haricindedir. Memleketler yanmış, defatir mevcûd değil, bunların birçokları hiç şüphesiz büyük tüccarların bulunmaması ve büyük devâir gibi, banka veyahut kâtibi adilde imzâları mesbuk olmadığı için ve diğer devâirde dahi bulunması ihtimali mevcûd değildir.

Velhâsıl bu gibi esbâb dolayısiyle bunlar mahakimde haklarını ihkak edemezler. Nitekim bugün İzmir'de yedilerinde bu gibi senadat olduğu hâlde torunlar dâva etmekten korkmuşlar ve doğrudan doğruya kanûna istinâd ederek yeminden nikûlüne talikan hükümlerini istihsâl etmişlerdir. Eğer bugün devâir-i âidesi bize göstermesi mümkün olsaydı yeminden nikûlüne talikan dâva edenlerin yekûnu kaçtır ve bu gibi noksan - vesâika istinâden

mürâcaat edenlerin adedi kaçtır ve bu sûretle dâva edenlerin içerisinde yine bunun gibi noksan vesâika mâlik olanların yekûnu kaçtır gibi bir istatistik tutâbilseydi, görecektiniz efendiler, ahlâksızlığa meyletmiş olduğuna hükmedebileceğiniz yüzde on bile bulamıyacaksınız.

HAFIZ MEHMED BEY (Trabzon)- Nokta-i nazarınız doğrudur. Fakat bunları mâddeye bırakalım.

Dr. MAZHAR BEY (Aydın)- Bu nokta doğrudan doğruya dâimâ hükûmetin menfaatini gözetmek noktasından yapılmış bir kanûndur, tamamen halkın aleyhindedir. Nitekim şurada Nusret Efendi bir sual irat buyurdular ve ona Mâliye Vekîli Bey cevap verdiler; belki de kanûnidir. Fakat efendiler, mahiyeti ve şümulü itibâriyle doğru değildir. Dedikleri gibi hükümetin her hangi bir âmiri gayr-i kanûni olarak haksız bir muâmele yapmış, yıkmış, devirmiş velhasıl bir hâl olmuş diyerek hakkında takibatı kanûniye icrâ edilmesi lâzımgelir deyip geçmek doğru değildir. Halkın menfaatini, hukukunu muhafaza, himaye kasdiyle teessüs etmiş olan ve adalet tevzî etmekle mükellef olan hükûmete bu bir kindir.

Bunun için Hükûmet her hâlde Meclisten derhâl müstacelen bir karâr almak mecburiyetindedir. Nasıl ki, kendi hukukunu muhafaza etmek için ve hakkı mülkiyet ve tasarrufu ihlâl için karâr almakta ve kanûna istinâd ettirmeden hukuku mülkiyet ve tasarrufu ihlâl eder mahiyette karâr veren ve hiç düşünmeyen Hükûmetin böyle tahtı itiraf ve tasdîkinde olarak, fuzuli ve keyfî bir emirle olan muamelât, zannederim, bütün yaptığımız kanûnların da muhalifidir. Bu nokta-i nazardan bu kanûn tamamen fenadır ve halkın aleyhinedir. Tadîl kabûl edilmedikçe bunun tarafları değiliim.

REİS- Efendim, bu husûsta heyet-i umûmîyesinin müzakeresinin kifâyetine dâir bir takrîr var. (Kâfi sesleri)

ADLİYE ENCÜMENİ MAZBATA MUHARRİRİ HAMİD BEY (Biga)- Efendim, burada Heyet-i Celilerine arz ve takdim edilen lâyiha-i kanûniye, hükûmet tarafından muhtelif tarihlerde Heyet-i Umûmîyenize takdim edilen ve Heyet-i Umûmîyenizden Adliye Encümenine havâle edilmiş olan levayihi kanûni-

yenin, encümenin muhtelif içtimalarında duridiraz müzakeresinden sonra tesbit edilmiş ve bir şekil verilmiş olan ahkâmdan ibârettir. Bunlardan birisi, Usûlü Muhakemat-ı Cezaiye Kanûnunun on sekizinci mâddesinin zeyline dâirdir ki, eşhâsı gaibe aleyhine yeminden nikûle talikan istihsâl edilecek ahkâma âtiyen dahi mâni olunacak tedabiri kanûniye vazı talebinden ibârettir. Çünkü eşhâsı gaibe, yani memlekete avdet etmemek niyetinde bulunan bir takım eşhâs aleyhine istitaat-ı malisi noksan olan, meselâ bir eskici veya cüzi sermayeli bir esnâf, 20, 30, 50 bin liralık dâva ikame etmek sûretiyle, yeminden nükûlüne talikan lüzüm istihsâl etmekte ve bu sûretle Emvâl-i metrûkenin eşhâsı diğere geçmesine sebebiyet vermekte bulunduğundan bunun için işbu müsaade-i kanûniyenin bir mâdde-i kanûniye ile tadîli teklîf edilmekte idi.

İkinci teklîf; doğrudan doğruya firâr veya ahvâl-i harbiye dolayısiyle vatanı terk eden veyahut Hükûmetin müsaadesi ile mahâlli âhara nakleden eşhâsın Emvâl-i metrûkelerinin tasarrufu hakkında mahkemelerce firâr veya gaybubet keyfiyetlerinin mahkeme-i şeriyelere sübutundan sonra ve bu kabîl eşhâsın Emvâl-i gayr-i menkulesine hükûmetçe vaz-ı yed olunabilmek ve betahsîs Emvâl-i menkuleleri satıldığı hâlde Emvâl-i gayr-i menkule -üzerinde hükûmetin hiçbir güna hakkı tasarrufu olmadığından, bir taraftan Emvâl-i gayr-i menkule telef ve zıyaa mâruz kalmakta olduğu ve bu nokta-i nazardan serveti umûmîyenin mahiv ve heba olduğu anlaşılmaktadır! İşte encümeniniz bu nıkatı nazardan icrâ ettiği tedkikat neticesinde gerek Emvâl-i gayr-i menkulenin hükûmete intikalinde ve gerek bu Emvâl-in hüsnü istimalinde ve bilhassa bu Emvâl-i gayr-i menkuleye mukabil birtakım eşhâsın ikame edebilecekleri dâvanın ispatından dolayı hükûmetin hukuku tasarrufa, hiçbir esbâb-ı meşrûaya ve mukaveleye müstenid olmaksızın bu gibi vukubulacak fuzuli tasarruf ve mûdahalerinin meni noktasından birinci mâdde tesbit edilmiştir.

Binâenaleyh encümenin hukuk nokta-i nazarından Heyet-i Celilenize takdim ettiği lâyihai kanûniyede, yüzbinlerce servet ihtiva etmekte olan Emvâl-i metrûkenin hukuku tasarrufiyesi tamamen temin edilmiş olacaktır. Asıl câri mazhar görülen cihet,

yeminden mâkûle talûkan şimdiye kadar icrâ edilmiş olan ahkâmın bademe ademi tenfizi hakkındaki mâddenin arz ettiğim veçhile birtakım eşhâsın kendi mâliyeleri haricinde ve fuzuli olarak müsaadatı kanûniyeden bilistîfâde istihsâl etmiş oldukları hükümlerin ademi infazına işbu kanûn ahkâmına tevfikan Tasfiye Komisyonuna bilmüracaa ihkakı hakkedebilmesidir.

SALİH EFENDİ (Erzurum)- Arkadaşla, memleketin iktisâdi ve ümranı noktai nazarından böyle sağlam bir kanûn yapmak, bir karâr ittihâz etmek elbette bizim için bir vazîfedir, borçtur. Fakat Emvâl-i metrûkeden memleket ve millet istîfâde etmek için teklîf edilen bu kannunda Emvâl-i metrûkenin süratle satılıp alınmasına dâir memleketin ümranına dâir hiçbir şey yoktur. Bu kanûn komisyonlara ve sâireye, mahkemelere iş hazırlamak için bir teklîftir. Yani bu sûretle komisyonlarda, mahkemelerde olanlara maaş bulmak için bir kanûndur. Halbuki bu işim gayet kestirme yolları var. Her hangi bir meseleyi bizim hukukçu arkadaşlarımıza, Refik Sevket Beyin tahtı riyâsetinde bir encümene verseniz yüzelli defa evirir, çevirir, çıkaramayız Rica ederim sözlerimi benim gibi okumamış bir adamın pratik sözleri şeklinde kabûl ediniz.

REFİK SEVKET BEY (Saruhan)- Bunu da mı anlamadınız?

SALİH EFENDİ (Devâmla)- *Bendeniz değil; zatıâliniz de zannederim anlamadınız.*

REFİK SEVKET BEY (Saruhan)- O hâlde dirayetiniz noksandır.

SALİH EFENDİ (Devâmla)- Bütün hükûmetlerin meselâ Bulgarın, Sırpın ve Yunan'ın Emvâl-i metrûke mesaili üzerinde kabûl etmiş oldukları usûller vardır. Onlar ne şekiller kabûl etmişlerdir? Meselâ Petro gidip de Ahmed'in sâhib olduğu bir hânenin falan köşesi benim babamın mülkü idi. Benim babamın köşesi üzerine binâ yapmış diye iddia eder-etmez Ahmedi kolundan tutup çıkarır. Halbuki hükûmetimiz ilk evvel Hazînesini düşünmek itibâriyle böyle bir teklîf sadeee bir mâdde ile temin edilebilir: Tagayyübetmiş ve hıyanetleri dolayısiyle firâr etmiş olan eşhâsın Emvâl-i gayr-i menkulesi defaten satılır şeklinde bir

mâdde yapıldı. Bu mâdde bu meselenin Heyet-i umûmîyesini temin eder. Fakat bu iş komisyonlara bırakılırsa ve meclisi idârelerden bir takım mazbatalar alınmak sûretiyle bir usûl takib olunursa bu meselenin ne önü alınır ve ne de bu Emvâl-i gayr-i menkuleden olan binâlar, hiçbir kimseye satılabilir! Kimse de istîfâde edemez. Bu işe bu tarzda hareket edersek bilâ lüzûm teşevvüş ve keşmekeşe bırakmış oluruz.

Sonra Mazhar Beyefendinin buyurdukları mesele: Herifin biri gûyâ ahlâksızlığı dolayısiyle: Benim falanda şu kadar alacağım var der ve yeminden nükûle talikan bir hüküm istihsâl edersе....

Efendiler, böyle ahlâksızlık yapan hiçbir insan yoktur. Her hangi bir Türk ve Müslüman bir insandan böyle ahlâksızlık sâdır olmaz. Bir Müslüman sûreti katiyede bir adamda alacağı olmadıkça, hukuku beşerden, hukuku ibaddan korkarak bir şey yapmaz. Yalnız Hamid Beyefendi dedi ki: Bir fukara yüz bin liralık bir şey iddia ediyor...

Demekki bir zengin, on bin liralık, yüz bin liralık mütaadüt Emvâl alırsa doğru olur da bir fukaraya böyle bir hâl suizan mı teşikil eder? Bu gibi Emvâl-i, emlâk ve arâzî sâhiblerine mi satalım?

HAMÎD BEY (Biga)- Encümen şu mütalâaya kaani olmuştur: Bir adamın iddia ettiği meblâğ, zahir haliyle münasib olmalıdır.

SALİH EFENDİ (Devâmla)- Efendim, Türkçe bir darbı meselemiz vardır. "Para ile imanın kimde olduğunu Allah bilir." Bir de kendisi bilir.

Bir adam fakir görünür, fakat birçok parası vardır. Farz ediniz ki, bir adam, yemine istinâden bir hüküm istihsâl etmiş, bir arâzîye vaz-ı yed eylemiş, orayı imâr etmiş ve binâ yapmış... Birçok masraflar ihtiyar ederek çahşmış şimdi o adamın bu tarzda imâr eylediği ve tasarruf ettiği bir mah başkasma mı satacağız? Bu doğru ve sağlaım bir iş olamaz beyefendiler! Memleketçilik ve milliyetçilik noktai nazardan böyle, bir şey doğru değildir. Satılanlar satılmıştır. Hükme merbût olan arâzî, zaten hükme rabt edilmiştir. Hiçbir kimseyi bu tarzda tecziye ettiremezsiniz

mevcüd olan Emvâl-i satmaya karâr verirsiniz. Memleket ve millet için daha nâfi olan şekil budur. Bir mâdde ile bu işi kabûl buyurunuz.

REİS- Efendim, heyet-i umûmîye hakkındaki müzakerenin kifâyetine dâir bir takrîr .var. Müzakereyi kâfi görenler ellerini kaldırsın. Kâfi görülmüştür.

Mâddelere geçilmesini kabûl edenler ellerini kaldırsın. Kabûl edilmiştir.

Âhar mahâllere nakledilen eşhâsın Emvâl ve duyan matlûbâtı metrûkesi hakkındaki 17 Zilkade 1333 ve 13 Eylül 1331 tarihli Kanûn-ı Muvakkatin bâzı mevâddı ile 20 Nisan 1338 tarihli Emvâl-i Metrûke Kanûnunu Muaddil Kanûn

MÂDDE 1- Âhar mahâllere nakledilen eşhâsın Emvâl ve düyûn ve matlûbâtı metrûkesi hakkındaki 17 Zilkade 1333 tarihli ve 13 Eylül 1331 tarihli Kanûn-ı muvakkatin ikinci mâddesi berveçhi âti tadil olunmuştur.

...

REİS- Emvâl-i metrûke hakkındaki müzakereye devâm ediyoruz. Söz efendim Hâşim Beyin... Buyurun Hâşim Bey.

HAŞİM BEY (Çorum)- Emvâl-i Metrûke Kanûnunun tadîline dâir olan bu mâddeyi Mâliye Vekîli Bey biraderimiz müdafaa ederken en mühim noktasına temas etmesini gözlüyordum. Maalesef temas buyurmadılar ve hayretimi celbetti. Müsaadeleriyle arz edeyim.

MALİYE VEKİLİ HASAN FEHMİ BEY- Zatıâlileri temas buyurunuz.

HAŞİM BEY (Çorum)- Şimdi bu mâddenin ilk fıkrasında müsakkafatı vakfiye diye bir kayıt var. Halbuki malûmu âliniz, müsakkafatı vakfiye iki nevîdir. Birisi icâre-i vâhideli evkaftır. Bunlar ne pederden ne valideden ve ne de hiç kimse tarafından intikal etmediği gibi alınıp satılmaz da, bu gibi vakıflar doğrudan doğruya Evkaf idâresi ve mütevelliler tarafından idâre olunur, îkinci nevî müsakkafatı vakfiye icareteynli olanlardır ki, bunun hem ebniyesi ve hem de zemini vakıftır. Bunların muayyen

bir rüsûmu vardır. Bu rüsûm sene bisene doğrudan doğruya evkaf idâresine veriliyor.

Musakkafatı vakfiyenin bir de mukaatalı olan nevî vardır. Bunun yalnız zemini vakıftır. Âdeta emlâk-i mevruse gibi vereseye alâma faraz allah intikal eder. Fakat (Mâddeye, sedaları) fakat bil istiğlâl icareteynli olarak burada gösterilen mesele de Arâzî Kanûnuna tâbidir. Ondan dolayı bil istiğlâl icareteynli olan vakıflar her hâlde Hazîneye taallûk eder. Mukataalı vakıflar her hâlde Hazîneye taallûk eder. Bugün Bursa'dan, İzmir'den, Trabzon'dan velhasıl birçok müterakki değerli memleketlerimizden tagayyübetmiş olan eşhâsın - Umûmîyet itibâriyle demiyelim terk ettikleri vakıflar; icareteynli vakıflardandır.

Bugün Hazîne, tevcih cihat gibi; yani bu mâddede, bir camiin batibine hitabetini tevcih ediyor gibi yahut bir mütevelliye hakkı tevliyeti bahşediyor gibi tevcihi cihat misillû Hazîne kendi menfaatini alıyor da bugün, mübalâğa değil, icaretenyli olan bu müsakkafatı vakfiye 300 milyon lira tutar beyefendiler. O kadar apartmanlar vardır. O kadar tüccar mağazaları vardır. Heyet-i umûmîyesinin kıymet-i hakikîyyesi 250 - 300 milyon hattâ utanıyorum **500 milyon** diyceğim. Rica ederim, bunu Hazîne doğrudan doğruya Evkaf idâresine temlîk ediyor. Halbuki temlîk edemez.

ALİ RIZA EFENDİ (Amasya)- Eder...

HAŞİM BEY- Ben bildiğimi söyliyeceğim, mâdde göstereceğim, gel sen de göster, bakalım. Bu şer'i olan muâmeledir. Başka bir şey değildir. Bu meseleyi cami, medrese zihniyetiyle görmeyiniz. Şerin, kanûnun ahkâmı muayyen.. Bunu bırakarak Hazînenin hukukunu, beytülmalin hukukunu tutup da mahdud olan Evkaf idâresine vermek ne demektir efendiler? Bu olamaz. Şu yolda tadîlini teklîf ediyorum. Encümene gitsin, burada eşhâsı **hükmiye meselesi vardır, ibadedhaneler, mektepler vardır -artık kiliseler demiyorum, kiliseler de vardır- bunlar ne olacaktır?** Her hâlde mahkeme-i şeriyece lâzım gelen hükmü şerî lahik olduktan sonra doğrudan doğruya o salâhiyeti Evkaf idâresine vermeli. Bu Memalik-i Diyniye-i Evkaf İdâresine vermeli. Fakat hükmü şerî lâhik olmalıdır. Fakat buraya doğrudan doğruya bir kayıt yapmakla, evet! Icareteynli müsakkafat Evkaf

idâresine devredilmeli; Bunlar milyonları teşkil eder. Bu ya geldiği encümene veyahut Şeriye Encümenine, nasıl tasvip -buyurursanız gönderilsin, ona göre tadîl edilsin.

NUSRET EFENDİ (Erzurum)- Efendim birinci mâddenin ruhu, müddeaaleyhin yeminden nükûlüne talikan hükmün Keen lemyekün addedilmesinden ibârettir. (O ikinci mâdde sesleri) ikinci mâddede mi? (Evet sesleri) O hâlde mütalâmı ikinci mâddede arz ederim. Birinci mâdde hakkında da arkadaşımın şimdiki fikrine iştirâk ediyorum. Şeriye Encümenine gönderilsin. Çünkü icareteynli evkaf hakkında ahkâmı şeriye tâtbîk -edilmelidir. İcareteynli evkaf var mıdır, yok mudur bu tedkik edilsin. Ondan sonra nûadde buraya gelsin. ikinci mâdde hakkındaki sözüm de mahfuzdur.

REİS- Efendim! Müzakerenin kifâyeti hakkında takrîrler var. Birinci mâdde hakkındaki müzakerenin kifâyetini kabûl edenler lütfen el kaldırsın. Kabûl edilmiştir.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgad)- Efendim mâddedeki (senedatı hakkaniye) yerine (tapu senedatı) denilmelidir. Vakit kalmadı ki tadîl takrîri vereyim.

REİS- Efendim mâddenin müzakeresinin kifâyetini henüz reye koydum. Mâdde kabûl edilmiş değildir. Süleyman Sırrı Bey (senedatı hakaniye) tâbirinin (tapu senedatı) sûretinde tadîl edilmesini teklîf ediyor.

MALİYE VEKİLİ HASAN FEHMİ BEY- Senetlerimizde matbu olan ibare de (tapu senedi) ibaresidir. Binâenaleyh tapu senedi deriz.

REİS- O hâlde efendim Süleyman Sırrı Beyin bu teklîfini kabûl edenler lütfen el kaldırsın. Kabûl edilmiştir efendim! Binâenaleyh ikinci mâddeye geçiyoruz.

Efendim. Mâddeyi şu sûretle tadîl ettik.

VEHBİ BEY (Karesi)- Paşam! Mâddeyi müstacelen müzakere etmiyor muyuz?

MALİYE VEKİLİHASAN FEHMİ BEY- Evet efendim.

VEHBİ BEY (Karesi)- O hâlde mâddeyi tadîlât yaptıktan sonra aynen kabûl ediyoruz.

REİS- Efendim mâddenin beşinci satırındaki sened-i hakaniyi tapu senedi diye tashîh ediyoruz.

VEHBİ BEY (Karesi)- Tadîlât yaptıktan sonra mâddeyi kabûl ediyoruz.

REİS- Efendim işbu tadîlâtı yaptıktan sonra birinci mâddeyi aynen kabûl edenler lütfen el kaldırsın. Birinci mâdde bu tadîlâttan sonra aynen kabûl edilmiştir.

HAŞIM BEY (Çorum)- Paşa Hazretleri hakaniye teklîfimi reye koymadınız?

MÂDDE 2- Kanûn-ı mezkûrun dördüncü mâddesi berveçhi âti tadîl olunmuştur.

Emvâl-i metrûkeye istihkak veya infikâk eden eşhâs zimmetinde matlûbât iddia edenlerden Türkiye de mukîm olanlar birinci mâdde mûcibince müteşekkil komisyonların işbu kanûnun tarihi meriyetinden ve henüz teşekkül etmemiş olanların her nuntakada tarihi teşekkülünden itibâren dört ve memâlikî ecnebiyede bulunanların altı ay zarfında asaleten veya vekâleten bilmüracaa alacaklarını kayıt ve kabûl ettirmeye ve her nevî tebligata mahâl olmak üzere komisyonun inikadettiği beldede bir ikametgâh irâe eylemeye mecburdurlar.

Bu müddetin mürurundan sonra ikame edilecek dâvalar hakkında ahkâmı umûmîye carî olacak ise de bu gibi deavide müddeaaleyhin indel itirâz yeminden nükûlüne talikan hüküm itasmdan hükkâm melunudur, işbu kanûn tarihi meriyetine değin hasran indel itirâz yeminden nükûle talikan istihsâl edilip de henüz tamamen icrâ edilmemiş olan ilâmat-ı gıyabiye keen lemyekün olup ashâbı, işbu kanûna tevfikan takib-i dâvada muhtârdır, işbu komisyonlar her mahâlde tarihi teşekküllerinden itibâren âzami bir sene müddetle ifayı vazîfe ederler. Bu müddetin hitâmında muâmelesi intac olunamıyan mevâdd herayı intaç nevîne göre aid olduğu mahakim ve devâire devrolnur.

REİS- İkinci mâdde hakkında söz istiyen var mı?

NUSRET EFENDİ (Erzurum)- Paşa Hazretleri bendeniz söz istiyorum.

REİS- Buyurun!

NUSRET EFENDİ (Erzurum)- Efendim, demin arz ettiğim veçhile müddeaaleyhin yeminden nükülüne talikan hükmün hükkam tarafından keen lemyekün addedilmesi meselesidir iki, mâddenin ruhunu bu teşkil ediyor ve bu hâdisei fetvadır. Halbuki bu mesele nassan musaddaktır. Nas meselesinde içtihada mesağ yoktur. Çünkü nastan alınmıştır ve Usûlü Muhakemat Şer'iyemize geçmiştir. Hayır, hükkam bu usûlü tebdil etsinler. Usûlü Muhakematı Şeriyeye riayet etmesinler diye bu yolda bir içtihad olamaz. Çünkü nas mukabilinde içtihada mahâl yoktur. Ancak naslarda bâzı zarûretlere istinâd edilir veyahut hükkam bu hâdisenin muvazaa olduğunu anlar, bu sûretle dâvayı reddeder veyahut hükkam beyyineden veya müddeaaleyhin yeminden nükûlünden bir şüphe hissederse karain-i katiyede bunların diğer usûlleri de vardır. Bu usûl ile halledilir ve illâ nas mukabilinde içtihada mesağ yoktur. Siz ne yolda ictihad ettiniz? Cevap istiyorum.

HAMİD BEY (Biga)- Malûmuâliniz hak her müddeinin hakkıdır. Fakat bu hakkı ancak mahkeme huzurunda ispat etmeye ve müddeinin dâvasını inkâr eden müddeaaleyhlere veyahut mahkemede ispatı vücûd etmiyen kimselere hak verilemez. Halbuki Emvâl-i metrûkenin heyet-i umûmîyesi hakkında arz ettiğim veçhile memleketten çıkmış ve memlekete tekrar avdet etmek imkânı olmıyan eşhâsın yeminden nükûlüne talikan alınan ahkâma dâir Hoca Efendi Hazretlerinin istinâd ettikleri husûs bu şekil ile gayr-i kabîli teklîftir. Binâenaleyh encümenin yaptığı şeyde ahkâmı şeriyemize münafi bir şey yoktur. Maslahatı âmme mülâhazasına binâen bu sûretle tesbit edilmiştir...

NUSRET EFENDİ (Erzurum)- Zarûret vardır. Bu bir hâdisei fetvadır. Zarûreti kim takdîr eder? Bunu müftü takdîr eder. Fetvadır. Şeriyeye aittir. Encümen takdîr edemez. Şeriye Encümeninde bu mesele mütalâa edilmelidir.

HAMDİ BEY (Biga)- Efendim encümen katî karârını vermiş değildir. Encümen istihzaratını Heyet-i Aliyenize arz ediyor. Heyet-i Celilenizin velayeti âmmesi hasebiyle tasvibe iktiran ederse bu da bir fetva demektir.

REFİK ŞEVKET BEY (Saruhan)- Efendim bendenizin kanaatimce bu kanûnun en esâslı noktası ve esâslı noktasının en

mühim yeri bu kısımdır. Bâzı eşhâsm yani ahlâktan, mahrûm bâzı eşhâsm, mütegayyip eşhâstan bigayr-i hakkin istîfâde etmemesi için mevzu bir kayıttır...

Şimdi bile mahkeme-i şeriyede indel itirâz verilebilir. Evvelce mahakimi şeriyeden yemine talikan hüküm verilmeydi. Bu husüsta zannederim ve öyle tahmin ediyorum, İmamı Şafiînin kavlidir. Musa Kâzım Efendiyi işhad ederim. Mahakim-i şeriyede indel itirâz yeminden nükûle talikan hüküm verilmezdi. (Gürültüler)

Gazeteler meselâ Ankara'da çıkan bir gazete ile kendisine hakkındaki hükmün tebliği imkânı yoktur ki bunu tebligat addederek her hangi bir müddeiye hak verelim...

REİS- Buyurun Musa Kâzım Efendi!

MUSA KÂZIM EFENDİ (Konya)- Efendim, bu mâddenin "Elbeyyine lilmüddei" kâide-i fıkhiyesi ile tearuzu yoktur. Çünkü inkârın tahakkukundan sonra yemin lâzım gelir. İnkârdan sonra yemin lâzımdır. Binâenaleyh bu kâide-i esâsî'ye tarafeyni mevcûd müdde-i ve muddeaaleyh hakkında tamamen bakî ve caridir. Ve mâddeci kanûniye ise ihzarı mümkün olamıyan ve belki nerede olduğu belli olmıyan aklın kabûl edemiyeceği veçhile yapılan fesadı görülen ahvâl-i teskin sûretiyle yapılmıştır. Binâenaleyh bendeniz Konya Mebûsu sıfatiyle söylüyorum. Esâsen indel itirâz yeminden nükûle talikan verilen hükümler usûlü hukukıyenin zeylinde musarrah ahkâmı kanüniyedendir. Binâenaleyh hatırımda kaldığına göre 1328 -1329 tarihinde neşredilen kanûnun bir mâddesinde hasb-el-lüzûm ve belki pek ehemmiyetli ve belki devletlin adlî ve hayâti nokta-i nazarından takyidi icâbeden bir takyittir ve malî nokta-i nazardan, Hazîne noktai nazarından takyide ihtiyaç vardır... Bugün için bu alıkâın-ı kanûniyeyi takyit pek lâzımdır. Fazla tafsile lüzûm görmüyorum. (Anlaşıldı sesleri)...

REİS- Efendim! Mâdde hakkında kifâyet-i müzakere teklîf olunuyor. Mâddenin müzakeresini kâfi görenler lütfen el kaldırsın. Kabûl edilmiştir. Mâddeyi, tadîl için elimizde bir takrîr yoktur.

Riyâseti Celileye

Müzakere kâfidir. Mâddenin aynen kabûlünü teklîf eylerim.

Batum Mehmed Akif

REİS- İkinci mâddeyi aynen rey-i âlinize yazediyorum. Kabûl edenler lütfen el kaldırsm. Kabûl edilmiştir.

Üçüncü mâddeyi okuyoruz:

MÂDDE 3- Kanûn-ı mezkûrun yedinci mâddesi berveçhi âti tadîl olunmuştur:

İnfikâk eden eşhâsm Emvâl-i metrûkesine işbu kanûnun neşrinden mukaddem mahakim ve devâir-i resmîye tarafından vazedilmiş olan ihtiyati hacizler keen leyekün olup haczi raz edenler veya mahakimde derdesti rüyet dâvası olanlar işbu kanûnun ahkâmına tâbi olacaklardır, îcrai hacizler ahkâmı kanûniye dâiresinde ikmal ve intac olunur. Bu şâhısların lehine derdesti rüyet olan dâvalar hazîneler tarafından kezâlik ahkâm-ı umûmîyeye tevfikan takip ve itmam edilir.

REİS- Efendim üçüncü mâdde hakkında söz isteyen var mı? (Yok sesleri) Efendim, üçüncü mâddeyi aynen rey-i âlinize vazediyorum. Üçüncü mâddeyi aynen kabûl edenler lûtfen el kaldırsın. Aynen kabûl edilmiştir. Dördüncü mâddeyi okuyoruz.

MÂDDE 4- Kanûn-ı mezkûrun sekizinci mâddesi berveçhi âti tadîl olunmuştur:

Komisyonların sûreti teşekküliyle bu kanûnun ahkâmı sâiresinin suver-i tâtbîkiye ve icrâiyesi işbu kanûnun tadîlâtı dâiresinde bir talimât-nâme ile tâyin edilecektir.

REİS- Efendim dördüncü mâdde hakkında söz istiyen var mı? (Hayır sadâları) Dördüncü mâddeyi aynen reyi âlinize vazediyorum. Dördüncü mâddeyi aynen kabûl edenler lütfen el kaldırsın.

Dördüncü mâdde aynen kabûl edilmiş ve beşinci mâddeye geçilmiştir.

MÂDDE 5- Kanûn-ı mezkûrun dokuzuncu mâddesi mülgadır.

REİS- Beşinci mâdde hakkında söz istiyen var mı?

ADLİYE ENCÜMENİ MAZBATA MUHARRİRİ HAMİD BEY (Biga)- *Efendim, bu ilga edilen dokuzuncu mâdde kanûnun aslında Emvâl-i metrûkenin muhâcirine tevziî hakkındadır. Kabûl edilen ahkâm ile bu mâddenin devâmına artık imkân kalmamıştır. Binâenaleyh ilga edilen mâdde bundan ibârettir.*

REİS- Efendim beşinci mâdde hakkında başka söz istiyen var mı? (Hayır sadâları)

Beşinci mâddeyi aynen reyi âlinize vazediyorum. Kabûl edenler lütfen el kaldırsın. Aynen kabûl edilmiş ve altıncı mâddeye geçilmiştir.

MÂDDE 6- *Her ne sûretle olursa olsun tagayyüh ve müfârekat veyahut memâlik-î ecnebiye ve meşguleye veya İstanbul ve mülhakatına firâr edenlerin Emvâl-i menkule ve gayr-i menkule ve düyûn ve matlûbâtı hakkında dahi mezkûr 13 Eylül 1331 tarihli Kanûn-ı Muvakkat ve işbu tadîlât ahkâmı tâtbîk olunur.*

REİS- Efendim, altıncı mâdde hakkında söz istiyen var mı?

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgad)- Söz istiyorum.

REİS- Buyurun!

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgad)- Efendim, altıncı mâddede "Her ne sûretle olursa olsun tagayyüb veya müfârekat veya memâlik ecnebiye ve meşguleye veya İstanbul ve mülhakatına firâr edenler ilâh.." deniyor. Halbuki malûmu âliniz, bizde seyâhat serbesttir. Bir adam İstanbul'a gitti. Şimdi acaba biz bunu firâr mı addedeceğiz? Sûreti resmîyede gitmiş ise ne olacak? Sonra İstanbul bugün resmen hâkimiyetimiz altındadır. Bu kaydın buraya sokulmasiyle işgalimizi âdeta sûreti resmîyede inkâr etmiş olmuyor muyuz? Bu cihetten Mâliye Vekîli Bey bizi tenvir buyursunlar.

ADLİYE ENCÜMENİ MAZBATA MUHARRİRİ HAMİD BEY (Biga)- Efendim! Emvâl-i metrûkeyi bir kâide-i umûmîye altına koymak için bu mâdde konulmuştur. Bugün Hükûmetin müsaadesiyle memleket haricine gidiyor, İstanbul'a gidiyor. Fakat bunların maksadı azimetleri siyasidir. Avdet niyetiyle değildir. Binâenaleyh mahakim ve devâir-i âidesi tarafından bunların Emvâl ve emlâkinin işbu kanûna tevfikan haczedilmesine

mahâl kalmamak için bu mâddeyi tertibettik ve binâenaleyh en mühim ve lüzûmlu mâdde budur.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgad)- Bundan evvel berayi ticâret İstanbul'a gitmiş, yani İstanbul'un bizim dâire-i işgalimize intikalinden sonra İstanbul'a gitmiş ve elyevm orada ticâretle meşgul bulunanlar vardır. Bu mâdde ile siz bunları tagayyübetmiş addediyorsunuz. Buradaki mülkünü nasıl olur da siz alıyorsunuz? Ona bir teklîfat yapıp da müddet-i muayyenede gelmezse ondan sonra.

ALİ CENANI BEY (Gazianteb)- Memlekete onları bir daha mı getireceğiz?

MAZBATA MUHARRİRİ HAMİD BEY (Biga)- *Hükmen gitmiş addolunur.*

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgad)- Seyâhati serbest bıraktıktan sonra ticâret için İstan bul'a gitmiş olanların Emvâl-ine nasıl vaz-ı yed ediyorsunuz?

REFİK BEY (Konya)- *Onlar gelmiyeeektir. Hiçbir vakit de gelmiyeceklerdir. Seksen tane kanûn yapılsa gelemiyeceklerdir. Ne yüzle geleceklerdir? Bu adamlar buraya gelemezler...*

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Devâmla)- Efendim daba bir hafta evvel bir sulh projesi okuduk. Rumlar haydi mübâdeleye tâbidir. Ona söz yoktur. Fakat anâsırı sâire, malûmuâliniz, akalliyetlerin hukuku diye bir mâdde okuduk ki... (Şiddetli patırdılar, gürültüler)

ALİ CENANİ BEY (Gazisinteb)- Onları bir daha mı getireceğiz? Bırakın bunu...

MAZBATA MUHARRİRİ HAMID BEY (Biga)- Efendim mâddeyi izah edeyim. Yalnız müsaade buyurursanız bir mâdde arz edeyim. Anadolu'dan hicret edip Yunanistan a gitmiş olan Rumlar kolayını bulmuşlar ve İstanbul'a gelmişlerdir. Kendilerinin İstanbul'da bulunması itibâriyle emlâklerini tasarrufa kıyaın etmişlerdir. Binâenaleyh mâdde buna mâni olmak içindir. (Kâfi, kâfi sesleri)

REİS- Efendim! Altıncı mâdde hakkında başka söz istiyen var mı? (Reyc sadâları)

Altıncı mâddenin müzakeresini kâfi görenler lütfen el kaldırsın! Müzakerenin kifâyeti kabûl edilmiştir. Yalnız altıncı mâdde hakkında Bolu Mebûsu Şükrü Beyin bir takrîri var, okuyoruz.

Riyâset-i Celileye

İstanbul elyevm Hükûmeti Milliye havzai hükûmetinde dâhildir ve burada bulunanlar hakkında ahkâmı umûmîye cereyân etmek lâzım gelir. Binâenaleyh, altıncı mâddedeki İstanbul ve mülhakatı.. Fıkrasının tayyını teklîf eylerim.

15 Nisan 1339

Bolu Şükrü

REİS- Efendim Bolu Mebûsu Şükrü Beyin altıncı mâddedeki İstanbul ve mülhakatı fık-rasını tayyı hakkında bir teklîfi var. Kabûl edenler lütfen el kaldırsın. Kabûl edilmemiştir.

Şimdi altıncı mâddeyi aynen reyi âlinize vazediyorum. Altıncı mâddeyi aynen kabûl edenler lütfen el kaldırsın. Altıncı mâdde aynen kabûl edilmiştir.

Şimdi yedinci mâddeye geçmezden evvel yedinci mâdde olarak Süleyman Sırrı Beyin bir teklîfi vardır. Takrîrini okuyoruz.

Riyâset-i Celileye

Kariben akdi memul Sulh Muâhedenamesinde Rumlar mecburi mübâdeleye tâbidir. Onların Emvâl-i menkule ve gayr-i menkulelerinin satılmasına hükûmetçe mümanaat, belki doğru olabilir. Yalnız mezkûr muâhedenamenin akalliyetlerin hukukundan bahseden ahkâmı veçhile anâsır-ı hıristiyaniye-i sâire mübâdeleye tâbi olmamakla beraber gerek tasarrufu Emvâl ve gerek husûsatı sâirede hakları teminat ve ukudu düveliye ile teyîd ve temin edilmiştir. Şu hâlde hükûmet böyle Emvâl-i metrûke kanûnu yapmak ve burada elyevm mevcûd oldukları hâlde mülklerini satmak ve bu sûretle dâhili vatandan temizlenmek istenilen anâsırı mülkünü tasarruftan men ettikçe bu anâsırın badel sulh gidenleri geri gelecek ve gideceklerle beraber bu milletin başına püsküllü belâ olacaktır:

Ve şimdiye kadar geçen muamelâttan dolayı hükûmetle inceden inceye hesabını görerek hem mülkünü tazmin ettirecek ve hem de bütün zarar ve ziyanlarını taleb edecektir. Halbuki eğer ***hükûmet sulhun akdinden evvel Emvâl-i metrûkeden addettiği Hıristiyan emlâkini sulhun akdinden evvel satar ve burada şahsan da mevcûd olanların emlâkini âhara satmasına müsaade ederse az zaman zarfında bütün Hıristiyan emlâki Müslümanlar eline geçer.*** *Şu hâlde geriye mülkü kaldığını haber alan ve burada kendi arzûsiyle satmış bulunanlar dâhili vatana avdet edemiyecekleri gibi burada bulunanlar da çekilip giderler ve hükûmet de hiçbir veçhile ne tazminat ve ne de matlûbât itasına mecbur olmaz. Binâenaleyh berveçhi âti mâddenin yedinci mâdde olarak kanûna ilâvesini teklîf eylerim.*

Yozgad Süleyman Sırrı

MÂDDE 7- Hâne, akaar, bağ ve bahçe gibi Emvâl-i metrûke-i gayr-i menkulenin harâba yüz tutmuş olanlariyle iradı masrafını temine kâfi olmıyanları bilmüzâyede satılır. (Ret, ret sadalan)

MALİYE VEKİLİHASAN FEHMİ BEY- Bunun için zaten kanûn var.

MAZBATA MUHARRİRİ HAMİD BEY (Biga)- Efendim birinci mâdde mûcibince zaten Emvâl-i metrûkeye doğrudan doğruya tasfiye komisyonları vaz-ı yed eder. Hükûmet sabıkan hâiz olduğu salâhiyete binâen hareket eder. Komisyonlar zaten Süleyman Sırrı Beyin teklîfleri veçhile hareket ederler. Bunlar için ahkâm vardır. Bu takrîre de lüzûm yoktur.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgad)- Vazgeçiyorum.

REİS- O hâlde yedinci mâddeye geçiyoruz,

MÂDDE 7- 22 Şaban 1339 ve 20 Nisan 1338 tarihli Emvâl-i metrûke Kanûnu mülgadır.

REİS- Efendim yedinci mâdde hakkında söz istiyen var mı?

HAMİD BEY (Biga)- 22 Şaban 1341 olacak. Tashîh olunsun (22 Şaban 1340 sadâlan) Evet! 22 Şaban 1340 olacak.

REFİK SEVKET BEY (Saruhan)- Kanûna bakılır, tashîh edilir efendim.

REİS- Efendim! Yedinci mâddeyi aynen reyi âlinize vazediyorum. Aynen kabûl edenler lütfen el kaldırsın. Kabûl edilmiştir.

MÂDDE 8- İşbu kanûn tarihi neşrinden muteberdir.

REİS- Sekizinci mâddeyi aynen kabûl edenler lütfen el kaldırsın. Sekizinci mâdde aynen kabûl edilmiştir.

MÂDDE 9- İşbu kanûnun icrâsına Şeriye ve Evkaf, Adliye, Dâhilîye ve Mâliye vekîlleri memûrdur.

REİS- Dokuzuncu mâddeyi aynen rey-i âlilerine vazediyorum. Aynen kabûl edenler lütfen el kaldırsm. Aynen kabûl edilmiştir.

Kanûnun heyet-i umûmîyesini reyi işari ile rey-i âlinize vazediyorum. Kanûnun heyet-i umûmîyesini kabûl edenler lütfen el kaldırsın. Kanûnun heyet-i umûmîyesi ekserîyetle kabûl edilmiştir.[489]

489 *TBMM Zabıt Ceridesi*, 1. devre, içtimai sene: 4, C. 29, Ankara-1961, s. 138-145, 159-175.

Ek 4

TBMM'de Hükûmetin emlâki tahrîb olana gayr-i menkul dağıtmasıyla ilgili kanûn tasarısının görüşülmesi

13 Mart 1340
11'inci içtima, 2'inci ceise (s. 411-419)

Reis: Fethi Bey
Kâtipler: Kâzım Vehbi Bey (Ergani), Ragıb Bey (Zonguldak)
MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

4- Erzurum Mebûsu Rüştü Paşa ve rüfekasının Mübâdele, İmâr ve İskân Kanûnunun sekizinci Mâddesine zeylen (3/217) numaralı teklîf-i kanûnisi ve mübâdele, imâr ve iskân ve Muvâzene-i Mâliye Encümenleri mazbataları

Riyâset-i Celîleye

Memleketimizde gerek düşmân ve usâd ve gerek harekât-ı askerîye ve ihtiyacat-ı sâire sebebiyle Hükûmet tarafından hedim ve tahrîb edilmiş birçok emlâk vardır ki bugün bunların sâhibleri meskensiz mevasız kalmış ve hükûmet tarafından kendilerine hiç bir tazminat verilmemiş olduğundan bu felaketzede mağdurların tehvînî ihtiyaçlarına, medar olmak üzere derdesti müzakere olan İmâr ve İskân Kanûnunun 8'inci mâddesine zeyl olarak âtideki fıkranın ilâvesi veyahut ayrıca bir mâdde olarak kabûlünü arz ve teklîf eyleriz.

Mâdde "Mübâdeleye tâbi olan muhâcirine verilecek Emvâl-i metrûkeden düşmân usâd, ve hasb-el-lüzûm Hükûmet tarafından tahrik edilmiş olan emlâk sâhiblerine zâyiâtlarının miktarına göre tevzî ve itâ olunur."

Rüştü (Erzurum), Ziyaeddin (Erzurum), Şefik (Beyazit)
Sabit (Erzincan), Hakkı (Van), Süleyman Suudi (Beyazit)
Zeki (Gümüşhane), Nazmi (Hakkari), İlyas Sami (Muş)

...

REİS- Heyet-i Umûmîyesi hakkında söz istiyen var mı? (Hayır sesleri) Mâddelere geçilmesini kabûl edenler lütfen el kaldırsın. Mâddelere geçilmesi kabûl edilmiştir.

*MÂDDE 1- **Mübâdeleye tâbi eşhâsa aid olup Hükûmet yed'inde bulunan emlâk-i metrûke düşmân, usâd ve hasb-el-lüzûm hükûmet tarafından hedim ve tahrîb edilmiş olan emlâk sâhiblerine muhtâc olanlar tercih edilmek şartiyle zâyiâtlarının derecesi nisbetinde tevzî ve temlîk olunur.***

...

REŞİD AĞA (Malatya)- Efendiler, Emvâl-i metrûkeden istilâya uğramış, hâneleri harb olmuş şâhıslara birer ev vermek münasib olur. Fakat beyefendiler evvelâ, gelecek muhâcirleri yerleştirmeli, geri kalırsa bunlara da verilebilir.

İBRAHİM BEY (Van)- Muhâcirler şarka gitmiyorlar...

EMİN BEY (Eskişehir)- Efendim, harâb olacak olan evlerin böyle muhtâcine verilmesinde beis yoksa da bunda bir adaletsizlik vardır.. Emvâl-i metrûke hükûmetin malıdır. Satmıya mezûndur. Halbuki bilâ sebep Mâliye ile imâr vekâletleri arasında bir münazaa vardır. Bu münazaa elan devâm etmekte olduğu için satılamıyor...

VEHBİ BEY (Karesi)- Efendim, bu kanûn lâzım değil elzemdir. (Bravo sesleri) ve hattâ Hükûmet nâmını tanıyan her hükûmet, tebasına bu adaleti göstermek mecburiyetindedir. Memleketin imârı maksadiyle vali, belediye heyet-i hükûmet karâr vererek evleri yıkmışlar ve evlerin sâhiblerine demezler ki: Size filân yerden şu evi vereceğiz. Bu Kayseri'de olmuş, Sivas'da olmuş, şurada burada olmuş veyahut düşmân, usâd gelmiş yakmış. Her nerede olursa olsun - mevki şayan-ı ehemmiyet değildir. Yalnız buradan giden adamlara mukabil mallariyle mübâdele edilecek olanlar vardır ki bu onların malıdır. Emvâl-i metrûke

yalnız bir kısım değildir. Diğer kısım Emvâl-i metrûkede vardır ki bu kabîl adamlara verilmek mecburiyeti vardır. Ayvalık civârında bir kaç köy vardır ki Reşit Ağa bahsediyorlar muhâcirler gelmiş açıkta kalmış diyorlar. Orada yerli ahâlîdendir açıkta bulunan vardır ve Yunanlılar üç, dört mamur köy yakmıştır.

Bu halk da Ayvalığın içerisinde açıktadır. Şimdi bunları da çıkarıp sokağa mı atacağız? O adamlar memleketi müdafaa ederken bu uğurda kanlarını dökerken evleri de harâb olan bu adamları çıkarıp atacak mıyız? Bu kanûnun noksanı varsa ikmal edelim. Fevkalâde elzem bir kanûndur ve hükûmet tebasına kendi külfetini çeken müşkülâta dûçâr olan mevcûd kuyud ve kavînîne dokunmaksızın refahını temin etmek imkânı varken şimdiye kadar hükûmetin dinduğuna ve arkadaşların teklîf ettiğine teessüf ederim...

AHMED HİLMİ BEY (Kayseri)- Efendim, mesele lâzım olduğu kadar tenevvür etti. Arkadaşlar izah buyurdular. Ya hükûmetçe görülen lüzûm üzerine veyahut iskân dolayısiyle meselâ Karahisari Şarkî'de ve bazı yerlerde evler yıkılmıştır. Buna mukabil o vakit emlâk-i metrûkeden yer tahsîs edilmiştir. Fakat mütârekede bir kısımları geri alınmış halk açıkta bırakılmıştır. Sonra bu Emvâl-i metrûke kısmı muhafaza edilecek olsa muhâcirlere tahsîs edilir veya hükûmet istîfâde eder. Bunları para mukabilinde satar deriz. Fi'lîyatta birçok Emvâl-i metrûke hükûmetin muhafaza edememesi yüzünden harâb olup gitmiştir. Hattâ diyeceğim ki mecanen bu Türklere temlîk edilmiş olsaydı birçok emlâk muhafaza edilmiş olurdu.

Temlîk edilmediği için bu zararlar hasıl olmuştur. Sonra bunda ondan başka bîr fark vardır. Hükûmet yıkmıştır, İstimlâk Kanûnuna tevfikan parasını vermek lâzımdır. Bu verilmek lâzımdır. Meselâ Kayseri'de hapishane-i umûmî yapılmak için bir mahâlle tamamiyle yıkılmıştır. O günden bugüne kadar Mâliye Vekâletine birçok mürâcaatlar vâki olmuştur. Tahsîsatı olmadığı için mukabili tahsîsatı verilmemiştir. Halk evsiz açıkta kalmışlardır. Şimdi bu kânun ile hem Emvâl-i metrûke muhafaza edilmiş olacak ve hem hükûmetin birçok tahsîsat sarfederek parasını vermek mecburiyetinde kaldığı bir mesele hâl edilmiş olacak ve

hem de muhâcirler gibi muhtâc bir hale gelmiş olan insanlar evsizlikten kurtarılacak. Binâenaleyh mâddenin aynen kabûlünü rica ederim.

İMAR VEKÂLETİ VEKİLİ MUSTAFA NECATİ BEY- Efendim Emvâl-i metrûkenîn vaz'-ı yedi umûmîyesini tarif ettikten sonra mâddenin daha sarih sûrette şekli anlaşılır. Malûmuâlileri olduğu üzere kanûnda Emvâl-i metrûkenin idâresi doğrudan doğruya İmâr Vekâletine ait değildir, Mâliye Vekâletine aittir, İmâr ve İskân Vekâletinin Emvâl-i metrûke dâiresiyle alâkası yoktur. Yalnız ihtiyaç lüzûmunda İmâr ve Mübâdele Vekâletinin talebi üzerine Mâliye Vekâleti İmâr Vekâletine bu Emvâl-i teslîm eder. Şimdilik vaz'-ı yedi hukukîyesi bundan ibârettir.

Bunu koymaktaki maksadımız bütün Emvâl-i metrûkeyi İmâr ve İskân Vekâletine verecek olursak muhâcirin .gelmezden evvel harâb olur, tahrîb edilir ve nitekim bir kısmı tahrîb olunmuştur. Bu itibârla bırakılmıştır ve tabîdirki muhâcirin gelmedikçe bilumum Emvâl-i metrûke Mübâdele Vekâletinin emrinde olduğu için gerek mübâdeleye tâbi olan ahâlînin Emvâl-i metrûkesi olsun gerek diğer Emvâl-i metrûke olsun hepsine biz muhâcir koymuşuzdur. Bunun da icâbatı kışın hululüdür. Malûmuâliniz kışın nakliyat yaptık. Havanın şiddetine rağmen bunları yerleştirmek lüzûmu hasıl oldu ve bunları sahillerimize yerleştirdik. Şimdi nakliyatımız dâhillere doğru olacaktır.

Binâenaleyh Emvâl-i metrûkenin mübâdeleye tâbi olan kısmını muâhedenin kabûl ettiği şekilde gelen ahâlîye kanûnen vermeye mecburuz. Diğer kısmı için mübâdele, İmâr ve İskân Vekâletleri bir hakkı talebi yoktur. Bunun için bu husûsta istediğimiz şekilde kabûl edebilirsiniz. Gelecek olan halkın Emvâl-i metrûkesine mukabil kâfî miktarda emlâk vardır. Yâni burada bırakılan emlâk gelecek olan halkın Emvâl-i metrûkesine kâfî derecede mevcûdtur. Tâbiîdir ki esâsen kanûnda sarahat olmadığı için, temlîk hakkına da mâlik olmadığı için diğer bir kanûn ile gelecek halka bunun sûreti tevziîni temin ettik ve malın ne nisbette verileceğini tâyin ettik ve Heyet-i Âliye bize de teklîf ettik. Binâenaleyh Mübâdele, İmâr ve İskân Vekâletinin bu husûsta bir hakkı talebi yoktur.

Heyet-i Âliyenîz istediği şekilde tekrar verebilirsiniz. Yalnız bir nokta vardır, arzetmek isterim. Encümenden geçerken bendeniz bulunmadım. Burada yalnız düşmânın tahrîb ve sâire kaydı konmuştur. Halbuki düşmân birçok yerlerde meselâ İzmit mıntıkasında Karamürsel mıntıkasında daha böyle bir takım mıntıkalar vardır. Düşmân yakmıştır. Bunlardan kâfi miktarda vermek lâzım gelebilir. Bir nisbeti muayyene tahtında gerek yanan gerek tahrîb gören halka da verilmesi lâzımdır. Onun için böyle bir kanûn çıkarmaya lüzûm hasıl olacak olursa memleketin vaz'-ı yedi umûmîyesini düşünerek bir nisbeti âdilanede bütün yangından tahrîb ve düşmânın yakmasından, usâdın taarruzundan mutazarrır olanlara da vermek münasib olur. Bu kaydın konması icâbeder.

EMİN BEY (Eskişehir)- İskân mıntıkalarında mübâdeleye tâbi olmayan eşhâsın arâzîsi oradaki mühtacine tazminat mukabilinde verilecek arâzî bu kanûnda dâhil midir? Bunu da anlamak istiyorum.

ADLİYE VEKİLİ MUSTAFA NECATİ BEY- Efendim. Bugün kanûnun bahşeylediği salâhiyete binâen bilûmum Emvâli metrûkeyi muvakkaten işgal eder ve oraya muhâcir korum. Vaz'-ı yedim bundan ibârettir. Fakat bir kanûn çıkarırda doğrudan doğruya mübâdeleye tâbi olmıyan eşhâsın emlâk-i muhtacine verilecektir veyahut Mâliye Vekâletine verilecektir. Dediğiniz gün bu Emvâl ile imâr Vekâleti kat'ı alâka eder. Muhtâcîne verirseniz ve zaten bugün bunu yapmaktayız.

Malûmâliniz, Mübâdele, İmâr ve İskân Kanûnunda yalnız gelecek muhâcire ait kaydı vardır. Vilâyat-ı Şarkîye muhâcirlerinden muhtâcı muavenet olan muhâcirin; tarafınızdan iskân edilmektedir ve bugün iskân mıtakalarında tahminen beş, altı bin, o mültecîler tarafından doğrudan doğruya meşguldür. Bu, onun içindir, İmâr ve İskân Vekâletinin selâhiyetini gösteren kanûnun birinci mâddesindeki sarahat mücibince gerek muhtâc-ı muavenet olan muhâcirini, gerek Vilâyat-ı Şarkîye mültecîlerini ve gerekse memleketimizde dehalet ederek gelen muhâcirini ve yangından mutazarrır olanları da iskân etmekteyiz. Zaten bu sûretle muvakkaten vermiş olduğumuz yerleri biz bir kanûnla ebedi sûrette vermiş olacaksınız. Vaz'-ı yed bundan ibarettir. Onun için

mübâdele, imâr ve iskân vekâletinin bununla alâkası yoktur...

HASAN FEHMİ EFENDİ (Kastamonu)- Gerek Harbi Umûmî ve gerekse istiklâl mücadelesi esnasında ufak, büyük merakibi bahriyenin ordumuzu mücahidatımızı ne dereceye kadar takviye etmiş olduğunu takdîr buyurmuyan Heyet-i Âliyeniz içerisinde kimse tasavvur etmiyorum. Böyle hem canını hem malını tehlikeye koymak sûretiyle mühimmat ve sâireyi naklet-mek husûsunda merakibi bahriyesini ve hayâtlarını kaybedenlerin de nazarı itibâra alınması için Heyet-i Celilenize bir fıkra teklîf ediyorum. (Emlâk ve merakibi bahriye sâhiblerine) fıkrasının ilâvesini ve bu sûretle icrâyı adalet buyurulmasını rica ve istirham eyliyorum.

SABİT BEY (Erzincan)- Efendim. Bendeniz takrîrimde emlâki metrûke meyanına arâzî-i metrûkenin de ilâvesini rica ettim. Çünkü birçok yerlerde meselâ Muş, Van, Bitlis ve sâire gibi yerlerde Emvâl-i metrûkeden bir şey kalmamıştır. Hiç olmazsa bu gibi kimselere arâzî-i metrûkeden bir şey verecek olursak hem zâyiâtları telâfi edilmiş, olur ve hem de imârına sebebiyet verilmiş olur. Bunun kabûlünü istirham ediyorum.

ŞEFİK BEY (BEYAZİT)- Bizim takrîrimiz de o yoldadır ben de iştirâk ediyorum.

MALİYE VEKİLİ ABDÜLHALİK BEY (Kângırı)- Efendim. Arâzî; mâlûmuâliniz temdid edilmez. Arâzî doğrudan doğruya eşhâsa temlîk edilemez. Arâzî; hükûmete aittir. Millete aittir. Hiç kimseye temlîk edemeyiz ve bizdeki arâzînin tarzı hakkındaki usûl; hiçbir hükûmette yoktur. Arâzîyi tutup da filân kimseye temlîk etmenin imkânı yoktur.

Oradaki tevzîden maksat; imkân-ı tevzii olan arâzîyi ufak bir bedel nisbetinde, onlara tevzî edebilmektir. Fakat böyle arâzîyi tamamen meccanen onlara veremeyiz. Arâzîyi koymayın.

SABİT BEY (Erzincan)- Emlâki olmıyan yerlerde efendim.

MALİYE VEKİLİ MUSTAFA ABDÜLHALİK BEY (Devâmla)- Arâzî bu şekilde olamaz efendim. Arâzî tamamiyle hükûmetindir. Üç sene işlemiyen arâzî bile hükûmete geçer. Onun ayrı usûlleri vardır. Böyle terk edilmiş olan, üç sene tatil edilmiş

olan arâzî; doğrudan doğruya hükûmetindir. Başkasının tasarrufunda değildir...

REİS- Tokad Mebûsu Emin Bey; böyle bir fıkranın ilâvesini teklîf ediyorlar. Bu teklîfi kabûl edenler lütfen el kaldırsın. Aksini reye koyuyorum. Kabûl etmiyenler lütfen el kaldırsın. Kabûl olunmadı efendim. Mâdde şu şekli alınıştır

*MÂDDE 1- **Mübâdeleye gayr-ı tâbi eşhâsa aid olup Hükûmet yed'inde bulunan metrûk emlâk ve arsa, düşmân, usâd ve hasb-el-lüzûm Hükûmet tarafından hedim ve tahrîb veya harb dolayısiyle ihrac edilmiş olan emlâk sâhiblerine, muhtâc olanlar tercih edilmek şartiyle zâyiâtlarının derecesi nisbetinde tevzî ve temlîk olunur.***

REİS- Mâddeyi bu şekilde reyinize koyuyorum. Kabûl edenler lütfen el kaldırsın. Aksini reye koyuyorum. Kabûl etmiyenler el kaldırsın. Kabûl edildi efendim.[490]

490 *TBMM Zabıt Ceridesi*, 2. devre, içtimai sene: 2, C. 7, s. 411-419.

Ek 5

TBMM'de Emvâl-i metrûke değerinin 1915'deki fiyatından belirlenmesiyle ilgili kanûn tasarısının görüşülmesi

6 Mart 1926
67'inci içtima, 1'inci celse (s. 72-88)

Reis: Âlî Sûruri Bey
Kâtipler: Hakkı Bey (Van), Talat Bey (Çankırı)
MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1- Mübâdeleye gayr-ı tâbi eşhâstan metrûk olup muhâcir ve mültecîlere âdiyen iskân veya tefvîz sûretiyle verilen Emvâl-in istirdâd edilmemesi hakkında (1/285) numaralı kanûn lâyihası ve İskân ve Muvâzene-i Mâliye Encûmenleri mazbataları. (Zabtın sonunda merbûttur)

HİLMİ BEY (Artvin)- Efendim, Mâliye Vekîli Bey burada yok.

REİS- Efendim, kanûnun heyet-i umûmîyesi hakkında söz isteyen var mı?..

İSMAİL KEMÂL BEY (Çorum)- Efendim, Dâhilîye ve Mâliye Vekîlleri bulunmak lâzım gelir.

REİS- Efendim, Dâhilîye Vekîli Bey hazır bulunuyorlar. Ruznameyi bütün vekâletlere tebliğ ediyoruz. Kendilerinin bulunması lâzım gelir. Meclis-i Âlî sûreti husûsiyede davetname göndermez.

YUSUF BEY (Denizli)- Efendim, kanûn-ı müdafaa vazîfesini muvâzene Mâliye Encümeni yapar.

ALİ ŞUURİ BEY (Karesi)- Efendim, bu kanûnun tanzimine amil olan arzûnun ne olduğunu hayli araştırdım. Hükûmetin esbâb-ı mûcibesinde gördüm ki kanûna tercih edilen bir ta'lîmâtı

tevsîk için buraya gelmiştir. Memleketimizde iki türlü mâl vardır. Biri Rumlar'dan kalan mal, diğeri de gayr-i mübâdillere mahsüs olan emlâk ve arsalar. Bunun arâzî kısmını Mâliye Vekâleti bizzât furuht ediyor ve idâre ediyordu. 13 Mart 1340 tarihli bir kanûn yaptık. Bunun meâli gayr-i mübâdil eşhâstan metrûk olan Emvâl-in binbir felâket ve musibet gören harîkzedelere - muhtâc olanlar tercih edilmek şartıyle - tahsîsi kaziyesi idi.

Gün geçti muğlak bir mesele Heyet-i Vekîleyi ve hükûmeti müzic bir vaz'-ı yede ilka ettiği için "Bunların aynen tevziînden kâide hasıl olmayacaktır. Buna imkânı maddi yoktur, bilmüzâyede faruht edilsin ve esmânı ziraât bankalarına yatırılsın, bunun fevaidinden harîkzedeler, zararları nisbetinde hissemend olsun" dendi. Bu kanûnun müeddâsı bundan ibârettir. Şimdiki bulunan şekil, harîkzedelerin hukukunu ref etmek için icat edilmiş bir tarik oluyor. Vakıa mevâddı kanûniye başından aşağıya okunacak olursa bunun bir istibdâl meselesi, bir tasfiye meselesi olduğunu inkâr etmek güç olar. Meselâ Edremit mıntıkasında mübâdillere verilmesi lâzım gelen hâneler dolduktan sonra gayr-i mübâdillerin terk ettikleri emlâk de varmış, orası iskân mıntıkası olduğu için mübâdeleye tâbi olmiyan eşhâstan hâneler dahi oraya tahsîs edilmiştir.

Fakat Balıkesir iskân mıntıkası olmadığı için orada mevcûd olan Emvâl-i metrûke orada boş durmaktadır. Edremit'ten Dâhilîye Vekâleti mâl alacak, Balıkesir bunu ödiyecektir. Şu hâlde harîkzedelerin hukukuna nereden tecavüz vaki olmuştur. Fakat birincisi mâdde okunacak olursaki hükûmetin mâddesinde var mı yok mu bilmiyorum - bilhassa Muvâzene-i Mâliye Encümenine hitap ediyorum- "Emvâl-i gayr-i menkuleden 13 Mart 1340 ve 15 Nisan 1341 tarihli kanûnlar ahkâmına tâbi bulunanların 1331 senesindeki kiymeti mukayyedelerinin Ziraât Bankasına itasma dâir olan, diye, harîkzedeleri, zaten musibetzede olan harîkzedeleri iğnelemiş ve incitmiş öyle bir fakıra görülürki bunu her hâlde Muvâzene-i Mâliye Encümeninin izah etmesi lâzımdır.

Eski kanûnda harîkzedelere bahş edilecek fevaid bilmüzâyede hasıl olacak esmân idi. Şimdi (1331 senesi kiymet-i mukayyedeleri Ziraât Bankalarına tevdi edilecektir) diyor. Binâenaleyh bir elden yine geriye alınmış oluyor. Harîkzedelerin bundan hiç istîfâdesi yoktur. Bendenizin hatırıma varit olan bir mesele var.

Ben kendi şahsıma, bilmem hakkım var mı? Harîkzedelerin hukukundan ferâğat ediyorum. Çünkü bunları böyle ümitler arkasında dolaştırmak, sâyilerini münkesir etmek, hükûmet filânı verecek diye bekletmek lüzûmsuzdur. Hükûmete bir de suhulet irâe etmek istiyorum. Harîkzedelerin hukukundan ferâğat edelim.

Mübâdil eşhâstan metrûk olsun, gayr-i mübâdil eşhâstan metrûk olsun. Ne varsa hepsini hükûmete verelim. Hükûmet iskân mıntıkası olan yerlerde hakkı iskânı hâiz olan mübâdil mi var, muhâcir mi var, ne varsa bunları iskân etsin, bunları müstahsil bir hale getirsin, iskân mıntıkası olmayan yerlerde de Hazîne-i millete para getirecek emlâk var. Bunları satsın, bunların bedellerini ister Ziraât Bankasına versin, isterse Emlâk Bankasına versin veyahut Mâliye Vekîli Bey müzayade-i mâliyesini tehvîn etsin (handeler) velhasıl ne yaparsa yapsın. Yoksa bu teklîf edilen kanûn bir şekli hâl değildir.

Çok rica ederim. Bu kanûn Heyet-i Vekîleye iâde edilsin. Esâslı bir sûreti hâl bulunsun. Harîkzedelerin avucuna on para gireceğine ben kani değilim. Bunları hiç olmazsa böyle kuru ümit arkasında koşmaktan varaste kılalım. Kendi yaralarına kendileri merhem arasınlar ve bulsunlar, teklîfim budur. Kanûnun iâdesini rica ediyorum.

REŞİT BEY (Malatya)- Bendenizin marûzatım Emvâl-i metrûkenin bir kısmı mübâdeleye gayr-ı tâbi olan mültecîlere ve muhâcirlere verilecektir. Yani onlar da harîkzedegânlardır, başka kimse değildir. 1331 kıymet-i mukayyedesiyle verilsin, her ne sûretle verilirse verilsin, yalnız bendenizin marûzatım şundan ibârettir ki 1339 senesinden beri bu Emvâl-i gayr-i metrûke hakkında zannedersem, 8,10 kanûn yapıldı ve ayrı ayrı mâddeler yaptık ve dâimâ bu husûs bu kürsüyü muallâda müzakere edilmektedir.

Yani yarım milyon, bir milyon lira kıymetinde olduğu hâlde dâimâ böyle bu Emvâl-i metrûke meselesinin bu kürsüyü muallâdan geçmesi hariçten gûyâ öyle zan tevlit ediyor ki bir milyar, iki milyar bir Emvâl-i metrûke terk edilmiştir, bendenize kalırsa bu, dâhili ve harici suitesîr yapacaktır. Bunu hükûmetten rica ederim, kül halinde alsın, götürsün. Bademe bu kürsüye Emvâl-i metrûke hakkında bir şey getirmesin (bravo sesleri), (Alkışlar)

DAHİLİYE VEKİLİ CEMİL BEY (Tekirdağ)- Emvâl-i metrûke mesailinin kül halinde Hallini Reşit Bey ve Âlî Süruri Bey teklîf ediyorlar. Diyorlar ki Emvâl-i metrûke mesaili bir daha Meclis-i Âlîyi işgal etmeyecek sûrette, esâslı sûrette halledilmeli. Emvâl-i metrûke mesailini hâl ve tesbîd eden iki kanûn vardır ki birisi 13 Mart 1340 tarihli kanûn, diğeri de 15 Nisan 1340 (yıl 1341 olması gerekiyor, 622 no'lu Kanûndan bahsediyor N.O.) tarihli kanûndur. Bir de imâr, iskân ve mübâdele kanûn-ı vardır. O da mübâdillere ait olan emlâk hakkındaki ahkâmı ihtiva etmektedir. Mübâdillere ait olan emlâk ne sûretle tefvîz olunur, ne sûretle verilir, bu tesbîd edilmiştir.

Ve Hükûmet Meclis-i Âlî'nin tesbîd ettiği o esâs üzerinde yürümektedir. Fakat eşhâsı mütegayyibeden metrûk olan Emvâl-in mültecîlere ve muhâcirlere, gayr-i mübâdillere verilen kısmının ne sûretle hâl ve tasfiye edileceğini tesbîd eden umûmî ahkâm yoktur. Gayr-i mübâdillere ve mübâdillerden kendi hakkından fazla mâl almış olanlara bu borçlarını ne sûretle ödettireceğini tesbîd eden borçlarına kanûnunun Meclisi Âlî kabûl buyurdu. Bu; iskân, tefvîz muamelâtının esâsından üçte birini hallediyor. Diğer sülüsünü de bu kanûn halledecektir. Yani eşhâsı mütegayyibe Emvâl-i kimlere ve ne sûretle verilir. Verilen bu Emvâlin parası ne sûretle istiyfa olunur? Bunu tesbîd etmektedir.

Gayr-i mübâdillere verilen eşhâs-ı mütegayyibe Emvâli birinci mâdde hükmiyle verilir. Verilmiş olanların muâmele-i mahsûbiyesi yapılır. Gayr-i mübâdillere verilirse ki Âlî Süruri Bey o noktaya temas buyurdular. Meselâ Bursa'da Rum Emvâl-i metrûkesi kifâyet etmediğinden eşhâs-ı mütegayyibe Emvâli verilmektedir. Fakat bu verilen emlâkin kıymetinde ohnak üzere iskân mıntıkası olmıyan diğer menatıktaki Rum emlâkinden aynen mâliyeye veriliyor ve satılıyor ve bunların parası Zirâat Bankasına yatırılıyor. Bu kanûn muâmeleyi tanzim ediyor ve şimdiye kadar bütün matbuatın ve halkın dedikodusunu ve tazallümünü icap ettiren yanlışlıklara ve yolsuzluklara mani oluyor. Eşhâs-ı mütegayyibe Emvâlinden bir gayr-i mübâdile ve kanûnen hakkı iskânı hâiz bir mübâdile verilen malın parası borçlanma kanûn-ı mûcibince istîfâ olunur ve onun muhtesilehi neresi ise oraya verilecektir. Bu kanûnla harîkzedelerin hukuku zail olmuyor. Bir mâl ki

bunun müzâyede ile satışından hasıl olacak para harîkzedegâna verilecektir. Bu da üçüncü mâddede tesbîd olunduğu veçhile kıymet-i hazıra üzerinden takdîr edilerek verilecektir; denildiği gibi harîkzedelerin hukukuna hiçbir sûretle taarruz vaki olmuyor. Yalnız bu muâmelenin ne sûretle yapılacağını tasrih ve tesbîd ediyor. Bu kanûnda harîkzedelere taalluk eden hiçbir cihet yoktur.

Bir arkadaşımız birinci mâddenin bazı fıkrasmda harîkzedelere de bir kısım menfaat temini için tekâlif dermeyan edeceklerini söylemişlerdir. Kendileri o cihet-i bu kürsüden dermayan buyuruyorlar. Heyet-i Celileniz de tasvib buyurursa hükûmet bunu kabûl edecektir. Yani bu mâddelere o Tekâlif-in ilâvesini harîkzedeler lehine kabül etmekteyiz. Harîkzedeler; 15 Nisan 1340 (1341, N.O.) tarihli kanûn mûcibince emlâkin 1331 senesi kıymeti nisbetinde bir paraya tesahup edeceklerdir ve kanûn o yolda tasrih edilmiştir.

Muvâzene-i Mâliye Encümeni de o fıkracı bu sebepten nâşî ilâve etmiştir. Yani Heyet-i Celileden çıkan bir kanûnun esâsını ihtiva ettiği için harîkzedelerden-muhtâc olduklarından dolayı eşhâsı mütegayyibe Emvâl-inde oturanların, yine borçlanma kanûnu ile o eve tesahup etmeleri ve yirmi senede borçlarını ödemelerini ve fakat Zirâat Bankasında toplanan paralardan hisse almamaları hükmü de teklîf edilecektir. Hükûmet bu noktaya da muarız değildir...

REŞİT BEY (Malatya)- Müsaade buyurursanız kısaca bir şey arz edeceğim. Emvâl-i metrûkenin 1331 senesindeki kıymeti mukayyedesiyle itasına dâir bir kanûn mevcûdtur. 'Bu gibi emlâkin kıymet-i mukayyedesiyle muhâcirlere ve mültecîlere verilmesine muvafâkat ediyorum. Yalnız şu ciheti arz edeyim ki: Hükûmet bu kanûnu geri alsm demekten maksadım şudur: Hatta bunu geri almalı 1331 senesindeki kıymet-i mukayyedesiyle verilen bu kanûnu tadîl etmelidir..

Çünkü yurtluk ve ocaklıktan alacaklara birer hâne ve arsa verilir. Vaktiyle 31 senesinde otuz bin kuruş yazılmış, bugün orası 30 bin lira kıymet tutuyor, efendiler, 1.500 lira yerine 50 bin liralık mâl veriliyor da yine o adam razi olmuyor. Esbâb-ı nedir? Hatta geçen gün tesadüf ettim ki bir adamın 1.500-1.800 lira alacağı varmış bunun bu alacağına mukabil 42 bin liralık emlâk verildiği

hâlde razi olmuyor. Çünkü onun kıymet-i mukayyedesi 1331 de 80 bin kuruştur. Ne demek diyor, ettim 180 bin kuruş, alacağına var[dı], böyle 42 bin kuruşluk bir şey almam, diyor. Bundan dolayı o mâddenin herhâlde tayyi lâzımdır.

Yurtluk ocaklıktan alacaklı olanlara kıymet-i mukayyedesiyle verilmeyip kıymet-i muhammenesiyle verilmelidir. Bunun için bugün 1.800 liralık yurtluk alacağı olanlara 50 bin liralık mâl neden verilsin esbâb-ı nedir? Onlara verilecek olan mâl mültecîlere verilsin, mübâdeleye tâbi olan muhâcirlere verilsin, önemi için hükûmetin bu lâyihayı geri almasını ve güzelce tadîl ederek getirmesini rica ederim.

DAHİLİYE VEKİLİ CEMİL BEY (Tekirdağ)- 1331 kıymetini hükûmet tekilfetmiş değildir. Muvâzenesi Mâliye encümeni de ilave edilmiştir. Şimdi de onu kıymet-i hazirasiyle diye tebdil etmek istiyorlar...

HALİT BEY (Kastamonu) - Efendim, hatırımda kaldığına göre, ya geçen sene veya evvelki sene bu mübâdele meselesi hakkında münakaşa cereyân ederken zatıiederim imâr Vekîli Bey demişti ki: "Bilhassa İzmir'de İmâr İskân Kanûnu tâtbîk edilemiyor." Sebebi de: Birçok zinüfuz zevat oradaki mübâdillere ait emlâki işgal etmişlerdir. Bunları çıkarmakta çok müşkülât vardır) Böyle bir şey zabıtlarda vardır, tedkik edilirse görülebilir. Ayni zamanda işitiyoruz. Hakikaten orada, birçok yerler zinüfuz zevat tarafından işgal edilmiştir. Şimdi bu kanûn tâtbîk edilirse bir defa müzâyede yok. Yirmi sene de müsaade var. Mademki böyledir müzâyede yapılsın herkes iştirâk etsin. Hem, kıymet-i mukayyede ile vereceğiz. Hem de yirmi sene müsaade vereceğiz deniyor. Onun için rica ederim encümen ve Mâliye Vekîli Bey bununla alâkadar olsun. Bu kayit kalksm.

DAHİLİYE VEKİLİ CEMİL BEY (Tekirdağ)- İzmir'de böyle bir hâl yoktur. Mübâdillere tahsîs edilen mübâdil emlâki ancak mübâdillere verilebilmektedir. Orada mübâdillerin ihtiyacmdan fazla ve satılırsa çok kıymeti hâiz olan emlâk, geçen seneki Muvâzene-i Umûmîye Kanûnunun 23'ncü mâddesi hükmünce Mâliye Vekâletine terk edilmiştir. Mâliye Vekâleti bunları müzâyede ile satmaktadır. Bunlar, bu kanûn hükmüne dahi değildir. Halit Beye onu izah etmek istiyorum, Bir kanûnda mübâdillere ait

emlâk yoktur. İşaret buyurduğunuz mübâdillere ait Emvâl için bir şikayettir. Çünkü Mâliye bu mübâdillere ait olan emlâki dahi satmaktadır. Eşhâsı mütegayyibe emlâkinden harîkzedelerin işgal ettiği varsa pek cüzidir. O şikâyet mübâdillere ait olanlar için idi...

REİS- Efendim mâddelere geçilmesi zaten asıldır..

MÂDDE 1- Mübâdeleye gayr-ı tâbi eşhâstan metrûk olup 13 Mart 1340 ve 15 Nisan 1341 tarihli kanûnlar ahkâmına tâbi bulunan emlâk ve arsalarla 15 Nisan 1339 tarihli kanûn mûcibince hazînei evkaf nâmına kaydı icrâ kılınan icareteyni musakkafat ve müstağilattan ve 1341 senesi Muvâzene-i Umûmîye Kanûnunun yirmi üçüncü mâddesinin (V) fıkrası mûcibinceidârei husûsiyelere terk edilmiş olan Emvâl-i gayr-i menkuleden mübâdeleye tâbi olanlardan maâda kanûnen hakkı iskânı hâiz olanlara âdiyen iskân veya tefvîz tarikiyle verilmiş ve bundan böyle verilecek olan Emvâl-i gayr-i menkule istirdâd olunmayıp üçüncü mâdde mûcibince takarrûr edecek bedeli 14 Kânun-sani 1926 tarihli Borçlanma Kanûnu mûcibince kendilerinden istîyfa ve bu kabîl Emvâl-i gayr-i menkuleden 13 Mart 1340 ve 15 Nisan 1341 tarihli kanûnlar ahkâmına tâbi bulunanların 1331 senesindeki kıymet-i mukayyedelerinin Ziraat Bankasına itasına dâir olan ahkâm bakî olduğu gibi icareteyli bulunanların istiyfa edilecek bedelleri hazînei vakfa ve idârei husûsiyelere art bulunanların hedefleri de idârei husûsiyelerine itâ olunur.

DOKTOR MAZHAR BEY (Aydın)- Muhterem arkadaşlar, bilmiyorum, ya nokta-i nazarımızı izah veyahut hissiyatımız uzun uzadiye bu kanûnu ve bu tadîli iyice tedkik ve tahlile müsaade bahş olmamaktadır..

Hasan Bey şüphesiz ki öyle yapacaktır ve ben de öyle yapacağımı zannediyorum. Efendiler, 1.000 lira kıymet-i mukayyedesi olan bir evi 20 senede ve takside olduğuna binâen 50 bin lira bedel ve bir harîkzedeye verdiğinden dolayı buruk bir nisbetsizlik yapmış olacaktır. Diğer taraftan da bir şey vermemiş gibi âdeta zinüfuz adamlar şöyle alacak, böyle alacak diye buyurdular. Bilmiyorum, adaletsizlik bunun neresindedir. Bilmüzâyede satılırsa; şu efendi bu efendi alırsa şu evlerin içinde bulunan 1.000-2.000 kişi iki gün içinde bu ahâlî sokaklara atılırsa hikmeti hükûmetle, adaletle daha ziyade kabîli tevfîk muâmele mi yapılmış olacaktır?..

MALİYE VEKİLİ HASAN BEY- Efendim, bendeniz bu mevzu üzerine söz söylemek lüzûmunu hissetmiyorum. Bazı arkadaşlar mali noktai nazardan azıcık temas ettikleri için kısacık mâruzâtta bulunmak istiyorum. Mübâdeleye gayr-ı tâbi eşhâstan metrûk Emvâl-i gayr-i metrûkenin hangi cihetle tahsîs edilmiş olduğunu izaha lüzûm yok. Bunun hakkında yek diğerini velyeden iki kanûn mevcûdtur. O kanûnların artık esbâb-ı mûcibesinden de bahsetmeye lüzûm görmüyorum. Netice harîkzedelerin şayanı teellüm olan ahvâlini bir dereceye kadar tehvîn maksadiyle Meclis-i Âlîye takdim edilmiş ve neticede yalnız bu kısım halkın zararına karşı bir kısım da menfaat temin edilmiştir.

Ancak zannedilmesin ki, bilhassa sükena kısmından bu husûsta satış bedellerinden bir yük, bir para ele geçiyor. Böyle, değildir. Vaz-ı yed bir kere Şarkta, Garpta harîkzedegânın iskânına tahsîs edilmiş olan ve bizzarur harîkzedegûn tarafından işgal edilen süknanın hükûmetçe satılmasına ve onların tahliye ettirilmesine imkân bırakmamış, Heyet-i Vekîle karârıyla bu nevî süknanın satılmasından sarfınazar edilmiştir. Malûm olan ahvâli mâliyesi dolayısıyla yaşam merhamet bir vaz'-ı yedte bulunan memûrin sınıfı hakkında da gerek Ankara'da gerek diğer mıntıkalarda aynı muâmele yapılmıştır.

Binâenaleyh harîkzedegânın ve memûrin devletin tahtı işgalinde bulunan Emvâl-i metrûkeden gayr-i mübâdillere ait olan süknalar satılmamaktadır. Herhangi bir sebep veya zarûretle dâirei resmîye olmuş, mektep ittihâz edilmiş hulâsa menâfi-i umûmîyeye tahsîs edilmiş aynı sınıftan Emvâl-i gayr-i menküle de satılmamaktadır. Bu dört beş nevîni orta yerden çıkarttıktan sonra kanûn mûcibince bilmüzâyede satılıp satış bedelleri harîkzedegân menfaatine Ziraât Bankasına yatırılan şeylerin ne kadar cüzi olduğunu anlamakta Heyet-i Celileniz tereddüt etmez zannederim. Vaki olan tadîlât teklîfi hakkında arkadaşlarım bendenizle istişare ettiler. Mali nokta-i nazardan bendeniz hiçbir mahzur görmedim. Çünkü bugünkü vaz'-ı yedte esâsen süknanın satılıp umûm harîkzedegân hesabına Ziraât Bankasına yatırılmasına mani-i idari mevcûdtur. (Nedir sesleri).

KÂZIM VEHBİ BEY (Ergani)- Nedir, o mani-i idari?

MALİYE VEKİLİ HASAN BEY (Devâmla)- Bu harîkzе-

degânın işgal ettikleri yerleri bilmüzâyede satıp da sokağa atmak hükûmetçe şayan ve kabîli icrâ görülmemiştir...

MALİYE VEKİLİ HASAN BEY (Trabzon)- Efendim; Hasan Fehmi Beyin son fıkra olarak böyle takdîri kıymetle ve yirmi senede bedeli istiyfa edilmek üzere mâddenin nihâyetine bir fıkra ilâvesi hakkındaki mütalâasma bendeniz de iştirâk ediyorum. Hükûmet de iştirâk eder; meseleyi biraz daha açacak olursam görülür ki böyle bir mâddeye lüzûm vardır ve hükûmet de hiçbir vakit böyle bir şey düşünmemiştir.

Yani herhangi emri vaki ile işgal dolayısıyla birisi 150 bin liralık bir apartman işgal eder ve bu apartman kendisine (20) senede (20) taksitle verilir diye böyle bir şey düşünülmemiştir, bittâbi sükna meselesi mevzu bahistir. Onun için takdîri kıymetle ve yirmi sene bedel ile hangi yerde sakinse onan kendisine temlîki mevzu bahistir. Yoksa böyle büyük bir apartmanı dediği gibi değil, bir âilenin, kırk elli âilenin iskânına mahsûs bir apartmanı herhangi harîkzedegâni şagil farz ederek ona temlîk etmeyi düşünmemiştik...

REİS- Efendim, reye kanacak başka teklîf yoktur. Mâddeyi nazarı mütâlaaya alınan teklîflerle beraber encümene veriyoruz.

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane)- Reis Bey, söz istiyorum, 2'nci mâdde teklîf edeceğim.

REİS- Müsaade buyurun, ikinci mâddeye geçelim de öyle.

İSMAİL KEMÂL BEY (Çorum)- Efendim, ikinci mâdde birinci mâdde ile alâkadardır. O tesbîd olunsun, ondan sonra..

MÂDDE 2 - Mübâdil Rum Emvâl-i metrûkesi müsâid olmayan mahâllerde 13 Mart 1340 tarihli kanûnun neşrinden sonra mübâdillere tahsîs olunmuş ve bundan sonra tahsîs olunacak birinci mâddede muharrer Emvâl-i gayr-i menkuleye mukabil aynı kıymette mübâdil Rum Emvâl-i metrûkesi Dâhilîye Vekâletince tefrik ve alınan malın cihet-i aidiyetine göre Mâliye Vekâleti ile Evkaf Müdüriyeti Ummuiyesi ve İdâre-i husûsiyeler emrine itâ olunur.

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane)- Efendim, bendeniz üçüncü mâdde olarak arz edeceğim. Bu mâdde geçsin.

REİS- Efendim, ikinci mâdde hakkında söz isteyen var mı? *(Hayır* sesleri)

ALİ ŞUURİ BEY (Karesi)- Birinci mâddenin ne şekil alacağı meçhuldür. Bu mâddenin diğerlerine tesîr edeceği aşikârdır. Mâddelerin tamamının Encümene gitmesi lâzımdır.

AHMET HAMDİ BEY (Bozok) Birinci mâdde ile hiç alâkası yoktur.

DAHİLİYE VEKİLİ CEMİL BEY (Tekirdağı)- Müsaade buyurursanız arz edeyim. İkinci mâddenin birinci mâdde ile hiç alâkası yoktur. Bursa gibi bazı Akdeniz sahilindeki mahâllerde olduğu gibi Rum Emvâl-i kifâyet etmiyor. Bunlara o mahâlden eşhâsı mütegayyibeye ait Emvâlden verilmiştir.

Kendileri bu yerlerde iskân edilmiştir. Buna mübâdil - gönderilmeyen iskân mıntıkalarındaki Rum Emvâl-i mâliye emrine verilip satılacaktır. 13 Mart tarihli kanûn mûcibince verilenler ve bundan sonra verilecek olanlar mukabili olarak aynı kıymetteki emlâk Mâliye Vekâleti emrine verilip satılacaktır. Binâenaleyh bu mâddenin birinci mâdde ile hiç alâkası yoktur.

ALİ ŞUURİ BEY (Karesi)- Mâddenin yukarıki fıkrasında birinci mâddede muharrer ve altındaki satırlarda birinci ikinci mâdde diye bahis vardır. Bunun için diğer mâddelerle olan irtibatı inkâr edilemez. Üçüncü mâddede dahi -birinci ve ikinci mâddelerde geçen- diyor, binâenaleyh mâddelerin encümene gitmesi lâzımdır. Teklîf ediyorum, reye vaz ediniz.

REİS- Efendim, ikinci mâddenin ve mütebaki mâddelerin tehiri hakkında bir talep vardır. Reye arz ediyorum. Tehirini kabûl edenler.. Etmeyenler.. Tehiri kabûl edildi.

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane)- Efendim, bendeniz dördüncü mâdde olarak bir mâdde teklîf edeceğim (encümene gitsin sesleri).

MAARİF VEKİLİ NECATİ BEY (İzmir)- Efendim, bizim öksüz yurtların ve Dar-ül-fünuna ait üç aylık bütçeler çıkmamıştır, Muvâzene-i Mâliyeden gelmiştir. Müsaade buyurursanız çıkaralım.

REİS - Efendim, zaten tercih karârı vardır. Onları da okuyacağız.[491]

---

491 *TBMM Zabıt Ceridesi*, 2. devre, içtimai sene: 3, C. 23, s. 72-88.

Ek 6

*24-25 Nisan 2010 tarihinde Ankara'da gerçekleştirilen 'Öncesi ve Sonrasıyla 1915: İnkâr ve Yüzleşme' Sempozyumu**

OHANNESLER'İN TARLASI 'KİMİN?'

Nevzat ONARAN

Toprağım Hrant'a saygıyla

Anadolu'nun taşı, toprağı şahittir..

Şahit olmayan dağ-taş, köy-kasaba var mı?.

Yaşanmadığını zanneden kişi, eğer 'vicdanı ve ahlakı' varsa araştırdığında o da öğrenecektir..

O da, Anadolu'daki İttihatçı kırım politikasının insani, sosyal ve ekonomik boyutunu anlayabilecektir..

Acıyı çeken beden, gören göz, duyan kulak unutur mu?.

Anlatacağın hikaye, Anadolu'da yaşanmıştır..

Hikaye dediysem, 'bir varmış, bir yokmuş' tekerlemesiyle başlamayacağım...

Köyümde yıllarca 'Ağanın Tarlası' diye bildim..

---

* Sempozyum'a iletilen Tebliğ. Aynı zamanda elinizdeki kitabın özeti mahiyetindeki tebliğ, yazarın kendi yöresinin deneyimini de içermekte. (yn.).

Sanıyorum 25-30 dönüm kadardı..

İsimlendirmede bölge 'Ağanın Tarlası' diye biline geldi..

Aslında ağanın pek çok mülkü varmış..

Mülkler bir bir satılınca ağalık da tasfiye olmuş..

Satılan mülklerden biri de, işte bu 'Ağanın Tarlası'..

Satın alan kayısı dikti..

Peki ağadan önce bu mülkün sahibi kimdi?..

Daha sonraki yıllarda öğrendim..

Tarla Ohannesler'inmiş..

Duyduğum ve ifade edilen biçimiyle yazıyorum, Ohannesler..

Ohannesler, Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde 1640'ların sonunda kışın geldiğinde gördüğünü yazdığı gibi 'Türkmen ve Şahseven' (yani Türkmen ve Alevi) olan köyüm (aynen bugünkü adıyla) Hasançelebi'de, kuyumculuk, demircilik gibi sanat işleriyle geçimini sağlayan tek Ermeni ailesiymiş..

Kara bulutun Anadolu'nun semasına gelip çakıldığında, Sivas-Kangal tarafından gelen, büyüklerimizin ifadesiyle 'Ermeni sevkuyatıyla' Hasançelebi'nin huzuru kalmıyor, Ohannesler'in de..

Hani mülkiyet, o kadar kutsaldı ki, adaletin bile temeli değil miydi?.

Burjuva adaletinin desturu olarak, mahkeme heyetin arkasında yazmıyor mu:

'Mülkiyet adaletin temelidir'

Peki bu 'kutsala' ne oldu..

Ohannesler'in tarlası özelinde 1910'lardan bugüne yaşanılanı özetlemeye gayret edeceğim.

Birinci bölüm, Osmanlı'nın son dönemi İttihatçı iktidar yılları...

İkinci bölüm, Anadolu'da kurtuluş arayışı ve devamında Cumhuriyet ilanıyla birlikte geçen yıllar..

Sonunda da soracağım, hani bunun ilk sahibi?.

I- İTTIHATÇI KIRIM

Bugünden baktığımızda net olarak görüyoruz ki, Osmanlı'nın son yılları..

İttihat ve Terakki, askeri darbeyle gelir iktidar koltuğuna oturur..

Ardından muhalefetin tümden tasfiye edildiği ortamda yapılan seçimde artık Osmanlı Meclisi'nin tek partisidir, İttihat ve Terakki..

Almanya'nın peşinde ve hatta komutanlığında Osmanlı'yı savaşa sokan İttihat ve Terakki'nin iktidar yıllarında, içerde kırım ve dışarıda savaş politikasıyla milyonlarca **Türk, Kürt, Arap, Ermeni, Rum, Laz, Çerkez, Süryani, Yahudi, Keldani** ve diğer milliyetten insanın katliamıyla Anadolu kan gölüne döner..

İttihat ve Terakki'nin yönettiği Osmanlı yenildiğinde ve parçalandığında Enver, Talat ve Cemal Paşalar gibi İttihatçı şefler de hemen soluğu Alman denizatlısında alır; bu kadar milliyetçiler..

Bu şeflerin zulmünü görmezden gelen resmi tarihçilerin düzenlediği arşiv belgelerine göre, 1915 yılı mayıs ayı ve öncesinde Van'da Ermeni ayaklanması ile katliam belgesini koyamadıkları ciltlerde, Ermeniler'in öldürdüğü **518.105 kişinin tamamı da Türk**'tür; yani, öldürülen hiç Kürt ya da başka Müslüman veya Hıristiyan milletlerden kimse yoktur (4 ciltlik, Arşiv Belgelerine Göre Kafkaslar'da ve Anadolu'da Ermeni Mezalimi ve diğer kaynak, Ermeniler Tarafından Yapılan Katliam Belgeleri, 1914-1921, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara-2001, 1. cilt: sf. 375-377; 2. cilt: sf. 1053-1054).

Laf cambazlığına gerek yok..

'İnsanlığın beşiği Anadolu'yu kan gölüne çeviren İttihat ve Terakki iktidarıdır, bundan 'tüm Türkler' sorumlu değildir..

İkinci Dünya Savaşı'ndaki vahşeti yapan Nazi iktidarıdır, bundan 'tüm Almanlar'ın sorumlu olmadığı gibi..

Maalesef, o dönemde İttihatçı iktidarın kırım ve savaş politikasına karşı, Anadolu, Mezopotamya ve Ortadoğu halklarının kardeşliği ekseninde '**mücadele birliği**' oluşturulamadı..

Oysa **Şubat ve Ekim devrimiyle** Rusya'da Çar'ın köhne düzeni ve savaş politikasına dur denebildiği gibi, emperyal cephede büyük bir gedik açılabilmişti..

'Nazırı öldürene ceza yok' iktidarı!

Osmanlı'da İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin nasıl iktidar eylediği ve neler yaptığı üzerinde duracağım.

Çünkü 'kendi işinde güçünde' olan Ohannesler'in ve Anadolu halklarının varlığını doğrudan etkileyen İttihatçı iktidarın politikalarıdır.

23 Ocak 1913'de Babıâli'yi basan ve Harbiye Nazırını ve daha başka görevlileri öldüren İttihatçılar, Birinci Dünya Savaşı'na giden bu süreçte ve harbin bitimine 1918'in ekim ortasına kadar iktidarın ve siyasi hayatın da tek partisidir.

İttihat ve Terakki'nin 1913 öncesinde de sistemin güçlü partisi olduğunu hatırlatayım; birden bire askeri darbeyle iktidar olmadı.

Bu başlıktan da anlıyoruz ki, o yıllarda nazır öldürmenin cezası yoktur.

Öldüren bilindiği halde, yargılama faslı es geçilir ve üstüne üstlük bir de kahraman olur.

Nazırın kafasına sıkan Yakup Cemil, üç yıl sonra ikinci kez benzer bir eylem daha yapmak ister.

Enver Paşa'ya karşı durduğunda Yakup Cemil, hayatının hatasını kellesiyle öder.

İşte Harbiye Nazırı Nazım Paşayı öldüren Teşkilatçı Mahsusa'nın çete liderlerinden Yakup Cemil, İttihatçı iktidarın önemli şahsiyetlerinden.

Böylesi bir 'hukukla' iktidar koltuğuna oturan, 1913-1918 döneminin tek parti rejimini oluşturan İttihatçılar, Osmanlı'yı

Almanya'nın peşinde harbe sokar ve bu dönemde içerde de 'iç düşman' tespiti yapar.

İttihatçılara göre içerdeki 'öteki', hep dışardan kandırılan ve kendisinin kuyusunu kazan olması anlamında düşmanıdır.

Zaten bugünkü her muhalefeti 'bu ihanettir' yaftasıyla bastırmanın temeli de o yıllarda atılır..

Aslında Osmanlı Meclisi Mebusan var ama yok; çünkü çalıştırılmaz. Oysa 1908-1910 döneminde yaklaşık 1,5 yılda 265 içtima yapan Mebusan, İttihatçıların iktidar olduğu ve Enver Paşa'nın meşhur **'Yok kanun, yap kanun'** desturunun hakim olduğu 1914-1918 döneminde 4,5 yılı aşan bir sürede ancak 253 içtima yapabilir. (Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler, cilt: 3, İletişim Yayınları, İstanbul-2000, sf. 216).

Bunun içindir ki, bir günde yüzlerce geçici kanun İttihatçı iktidar tarafından yürürlüğe konabilmiş ve bu geçici kanunlar da esas Mebusan'da ele alınmamıştır (age, sf. 466-467)..

Meclisi devre dışı bırakarak, geçici kanunlar iktidarı oluşturan İttihatçılar'ın, 1912 Balkan Harbinden sonra ideolojik ve politik anlayışı, önceki Osmanlıcılığın yerine Anadolu'da Türk dışındaki 'öteki'ye gayri Müslim ve gayri Türk'e karşı yoğunlaşır..

Bu denli düşmanlık politikasının aslında Türk'e de hayrının olmadığını bugünden daha net görüyoruz.

İttihatçı iktidar dönemi, İttihatçı Türk Milliyetçiliği'nin kanlı pratiğinin yaşandığı yıllardır..

'Hadi 24 saatte nakl..'

İşte bu politik iklimde Ermeniler'in öncesinde fiilen başlatılan sürgüne, 27 Mayıs 1915 tarihli geçici kanunla kanuni kılıf giydirilir..

Bu kanun öyle bir içeriktedir ki, 'gözünün üstünde kaşın var' bile sürgünün gerekçesi olabilir. Kanun gereği **'Hiyanetini hissettim'** ifadesiyle bir kişiyi, bir aileyi ve bir köy ile bir kasabayı tümden sürmeye aranan gerekçe yaratılabilmiştir..

Resmi söylemdeki, Ruslar'la savaşta 'güvenlik gereği' sürgün yapıldığı iddiasının bir palavradan öte anlamı yoktur. Çünkü Erzurum, Elazığ, Van gibi Şark illerinin yanında, Edirne, Kocaeli, Kastamonu, Kayseri, Kütahya, Konya gibi daha pek çok yerden Ermeni sürgününün yapılması resmi iddianın komikliğinin net ifadesidir (Osmanlı Belgeleri'nde Ermeniler, 1915-1920, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara-1995, 2. Baskı, sf. 9 vs).

Resmi tarihçilerin diğer temelsiz palavrası da, 'Ermeniler 1915 öncesinde ayaklandılar' iddiasıdır..

Birazcık toplumsal mücadele tarihinden nasiplenen ayaklanmanın ne demek olduğunu gayet iyi bilir. Her eylemi 'ayaklanma' yaftasıyla iktidarın zulüm politikasına gerekçe bulanlar, bol bol arşiv ve belge sakızı çiğneyip duruyorlar..

27 Mayıs 1915 tarihli Tehcir Kanunu, aslında bir Sürgün Kanunu'dur; kanunda her ne kadar sürgün edileceğin öznesi belirtilmemişse de, bu belirleme 30 Mayıs 1915 tarihli yönetmenliğin adında ve içerdiği maddelerde yapılır.

İttihatçı Meclisi Vükela'nın (kabinenin) 'Tehcir kararının' tarihi 30 Mayıs 1915 olup, **Dahiliye Nazırı Talat**'ın tezkeresinde belirtildiği üzere Bitlis'te ve Van'da, daha gerek kanun gerekse hükümet kararı olmadan Ermeniler'in sürgünü başlatılmıştır. (Osmanlı Belgeleri'nde Ermeniler, sf. 28-32).

Resmi dilde 'tehcir' (göç ettirme), 'nakledilen' (bir yerden bir yere taşınan) ve halkın dilinde 'sevkuyat' deniliyorsa da, 'sürgün' tanımının hem bir cezai hem de döndürülmemek üzere yerinden koparılmayı içeriği olmasından dolayı, daha doğru bir ifade olduğunu düşünüyorum.

İttihatçı iktidar resmen Ermeniler'in sürülmesi kararını almış ve bunun talimatını vermiştir.

"Hadi 24 saatte nakl ediliyorsunuz.." mealinde bir idari amirin kararıyla Ermeniler ve köyümüzde komşumuz Ohannesler de sürgün edilir..

Aslında devletin 'sürgün etme' tasarrufu kanuni olabilir, meşru ve hukuki değildir; toptancı ifadeyle 'şucular' ya da 'bucular' yoktur..

Kanun emri 'Ohannesler'in değil'

Anadolu'ya sonradan gelen bir halk olmayıp, Anadolu'nun binlerce yıllık tarihinin öznesi olan ve zanaatkârlığı neredeyse 'milli' bir nitelik haline getiren Ermeniler, evinden, yurdundan, toprağından sürülmesiyle 'can güvenliği' ve evi, bağı, bahçesi, tarlası, hanı, hamamıyla da 'mal güvenliği' sorunu yaşar.

Ve bu dönemde, hatta öncesinde Trakya ve Ege'den Rumlar da sürgün edilirler; daha sonra da Karadeniz'de Pontoslular..

İttihatçı kabinenin, 30 Mayıs 1915 tarihli kararında, sürülen Ermeniler'in malının ve mülkünün hem **Müslüman muhacirlere verilmesi ve satılması** hem de belirlenecek komisyonlar tarafından idare edilmesi öngörülür.

Ve 11 gün sonrası 10 Haziran 1915 tarihli **'Başka yerlere nakledilen Ermeniler'e ait mülk ve arazinin idare şekli hakkında yönetmenlik'** tam 34 madde olup, sürgün edildikten sonra geride kalan mallarla ilgili düzenlemeyi içeriyor (pek çok kaynaktan birisi, Kemal Çiçek, Ermenilerin Zorunlu Göçü, 1915-1917, Atatürk DTYK Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara-2005, sf. 57-62). Bunları şöyle sıralamak mümkün:

1- Kurulacak Emvâl-i Metrûke İdare Komisyonları (madde 23), direkt Dahiliye Vekaletine bağlı olup, Ermeni mallarını, yönetmenlik hükümleri ve alınacak diğer kararlar doğrultusunda idare edecek.
2- Mal ve mülklerin her birinin kaydedileceği cetveller hazırlanacak ve komisyona verilecek.
3- Satışla, kiradan sağlanan gelir emaneten Mal Sandığına yatırılacak ve sahiplerine ödenecek (madde 22).
4- Kiliseler malı ve eşyaları korunacak.
5- Boşaltılan köylere muhacir yerleştirilecek (madde 11), bunlara verilecek bağ, bahçe, tarla vs. göçmenlere dağıtılacak, bunlar da deftere yazılacak.

Yönetmenlikte, sürgün edilen Ermeni malı ve mülkü, 'emvâl-i

metrûke' yani **'terkedilen veya terkedilmiş mallar ya da sahibi bilinmeyen mallar'** olarak tanımlanıyor. Aslında 'emvâl-i metrûke' tanımı, bir anlamda resmen gasbedilen mal ve mülkler için yapılıyor.

Bu, o anlamda 'öteki'nin malının ve mülkünün tasfiyesinin ilk adımıdır..

Kime ait olduğunun kaydı tutulan ve deftere yazılan mallar, **'sahipsiz'**miş gibi kabul etmeyle resmi işleme tabi tutuluyor. Yani sahibinin 'onayı' olmadan onun gıyabında resmi olarak, malının ve mülkünün 'ne fiyata satılacağına veya kiraya verileceğine ya da muhacirlerin yerleştirilmesine, kullanmasına' karar verilebiliyor.

Mülkiyetin kutsal kabul edildiği burjuva sisteminde 'mal ve mülkle, sahiplik' doğal 'ilişkisi', bir başkasının yani mülkiyeti çıkarına göre 'öteki' aleyhine koparılıyor; zorla rızası olmadan 'sahibi adına' işlem yapılıyor.

Nitekim bu durum, sürgün edilenin malının ve mülkünün tasfiyesini öngören **26 Eylül 1915 tarihli 'Tasfiye Kanunu'**yla ilgili aralık 1915'te Âyan'da yapılan tartışmada da İttihat ve Terakki'nin ilk kurucu önderlerinden **Ahmet Rıza** tarafından gündeme getirilir ve 1876 tarihli Kanuni Esasi'nin (Anayasa'nın) 'herkesin malının ve mülkün korunacağı ve değeri peşin ödenmedikçe kimsenin malının alınamayacağı' hükmünü içeren 21. maddesine de aykırı olduğuna dikkat çeker (Yusuf Hikmet Bayur, Türk İnkılâbı Tarihi, 1914-1918 Genel Savaşı, cilt: III, kısım: III, AKDTYK Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara-1991, sf. 45-49):

"Kanunun bahsettiği emvali de emvâl-i metrûke diye tavsif etmek (nitelemek) **de kanunî bir şey değildir.**

Çünkü **bu emvalin sahibi olan Ermeniler mallarını isteyerek terketmemişler,** onlar yerlerinden teb'id edilmiş (uzaklaştırılınış) **zorla, cebirle** çıkarılmış, hükümet onların mallarını memurları vasıtasiyle sattırıyor..

Ben malımı satmaya razı olmaz isem kimse cebren sattıramaz. Kanun-u Esasinin 21'inci maddesi buna mânidir. Eğer

bu memlekette Kanun-u Esasi ve meşrutiyet varsa bu olamaz. Bu bir zulümdür..."

Yeni kanun ve yönetmenlikler gereğince, 'emvâl-i metrûke' olduğu beyan edilen malı ve mülkü Ohannesler'in elinden alınır..

'Ermeni malları yağmalandı'

Ermeni mal ve mülküyle ilgili emvâl-i metrûke tanımlamasıyla, fiilen tasfiyenin ilk adımı atılmış olur.

Bunun ikinci adımını, satış kararı oluşturur.

10 Haziran 1915 tarihli yönetmenlik öncesinde 9 Haziran 1915'de Dahiliye Nazırı'ndan Erzurum Vilayeti'ne gönderilen emirde, Ermeni mallarının satılması istenir (Osmanlı Belgeleri, sf. 40). Emir, sadece Erzurum'la sınırlı kalmaz ve Tasfiye Kanunu'yla tüm Anadolu'yu kapsar.

Eylül ayına gelindiğinde, satılması, dağıtılması, mülk sahibine ait borçların ödemesi ve Müslüman muhacirlere iskanı gibi işleri yerine getirmekle görevlendirilen komisyonlar, artık yetersiz bulunacak ki, yeniden yapılanmaya gidilir. Artık gündemde, bu malların tasfiye edilmesine uygun olarak **Tasfiye Komisyonları**'nın faaliyet göstermesi vardır.

27 Mayıs 1915 tarihli 'Tehcir Kanunu' can güvenliği sorunu ve 26 Eylül 1915 tarihli 'Tasfiye Kanunu' da **mal güvenliği** sorunu yaratmıştır..

Konuyla ilgili pek çok değerlendirmede bulunan çalışmada, Tasfiye Kanunu es geçilir. Çünkü, bu kanunla, Osmanlı ülkesi içinde sürülen Ermeniler'in, yine 'sonradan dönüp mallarını aldılar' gibi iddianın ne kadar temelsiz olduğunu anlamak mümkündür.

İttihatçı iktidarın çıkardığı Tasfiye Kanunun tam adı: **13 Eylül 1331 tarihli Ahar Mahallere Naklolunan Eşhasın Emval, Düyun ve Matlubat-ı Metrûkesi Hakkında Kanun-u Muvakkat**'tır. 26 Eylül 1915 tarihli kanun adında bile Ermeniler

'nakledilen' ve malı ve mülkü de 'emvâl-i metrûke' olarak tanımlanıyor. Yürürlük tarihi 27 Eylül 1915 olan bu 11 maddelik kanunu (pek çok kaynaktan ikisi, kanun ve ilgili mazbatalar, Meclisi Mebusan Encümen Mazbataları ve Tekalif-i Kanuniyye ile Said Halim ve Mehmet Talat Paşalar Kabineleri Azalarının Divan-ı Aliye Sevkleri Hakkında 5. Şubece İcra Kılınan Tahkikat, 3. devre, sene:1334, cilt: 1, sf. 65-71; Hazırlayan Karakoç Sarkis, Sicilli Kavanini, cilt: 16, 10 Temmuz 1324-15 Mart 1336, İstanbul-1936, sf. 678-679) özetleyecek olursam:

1- Öncelikli amaç, tasfiyedir. **Tasfiye Komisyonu**'nun gerçek ve vakıf gibi tüzel kişilerin her birinin malı, alacağı, borcu için düzenleyeceği mazbatalara göre mahkemeler tarafından tasfiye edilir (madde 1).
2- Vakıf malları Hazine-i Evkaf (bugünkü Vakıflar Genel Müdürlüğüne) ve diğer mallar da Hazine-i Maliye, namına kaydedilir (madde 2).
3- Sürgün edilen kişilerin parası, mevduatı, taşınır malı toplanır ve tahsilat yapılır ve gerekiyorsa dava da edilir ve elde edilen para, sahipleri adına emaneten Mal Sandığı'na yatırılır (madde 3).
4- Sürgün edilen kişiden alacağı olduğunu iddia eden ülkedeyse, 2 ay ve yabancı memleketteyse 4 ayda komisyonlara baş vurması öngörülür.
5- Tasfiye işlemini yapacak olan Tasfiye Komisyonları'dır (madde 6).
6- Hazine ve evkaf adına kayedilen mallar, muhacirlere parasız olarak dağıtılır (madde 9).

Eylül 1915'de çıkan bu kanun ikinci maddesine tam bir yıl sonra eylül 1916'da, sürgün edilenlere bedelsiz arazi verilmesiyle ilgili hüküm eklenir. Bu hüküm 15 Nisan 1923'deki düzenlemede ilga edilir.

Tasfiye Kanunu, 1'inci maddesinde yazdığı gibi sürgün edilenin malının ve mülkünün tasfiyesinin kanunudur. Bununla görevli Tasfiye Komisyonları oluşturulur. Bu kadar net ifadenin

üzerine kelama gerek yoktur..

Ermeni malı, mülkü elden çıkarılacak, savaş ortamında..

Bununla ilgili nizamnameden de anlıyoruz ki, **Emvâl-i Metrûke İdare Komisyonu** daha yerel düzeyde olup, bir ya da birkaç il veya mutasarrıfı kapsayan Tasfiye Komisyonu kurulur.

Tasfiye Kanunu esas olarak Âyan'da gündeme gelir, **Ahmet Rıza**'nın önergesiyle, 13 Aralık 1915'de yapılan görüşmede düşüncelerini şöyle özetler (Hikmet Bayur, age, sf. 45-49):

"Bendenizin verdiğim takrirde maksadım bu kanununun mevki-i icraya konmamasını temin idi. Bu kanun mevki-i icraya vaz olunursa bu adamlara bir kat daha gadredilmiş olacak. Çünkü mallarına talip bulunmayacak veyahut mal değer fiyatına satılmayacaktır.. Devletimiz hiçbir vakit gadr ve zulmü kabul etmez. Onun için ba'del musalaha (barıştan sonra) bu kanun mevki-i meriyete (yürürlüğe) konulmasını temin için bir tadil teklif etmiş idim. Halbuki şimdi ne oluyor? Kanun ayniyle kaldı ve icra ediliyor.. **Ermenilerin malı kısmen yağma edildi.** Kuvve-i teşriiye kanunu reddedinceye kadar elde bir şey kalmıyacak. Yapılacak şeylerin hepsi yapılmış olacak."

Ahmet Rıza'nın tespitiyle Ermeni mallarında aralık 1915'te 'kısmen' olan yağmalama, sonrasında tümünü kapsar..

ABD'nin 1913-1916 yılları arasında Osmanlı'daki büyükelçisi Henry Morgenthau'nun, 1918'de kaleme aldığı anılarındaki gözlemi, Ahmet Rıza'nın bu tespitini doğrular yöndedir. Elçi, Ermenilerin özel ve ev eşyalarının birkaç saat (istisnai hallerde de birkaç gün) içinde elden çıkartılması zorunluluğu ve yalnızca **Müslümanlara satılması zorunluluğu** nedeniyle gerçek fiyatının çok altında satıldığını ifade eder (Henry Morgenthau, Büyükelçi Morgenthau'nun Öyküsü, Belge Yayınları, 1. baskı, İstanbul-2005, sf. 229-230). Elçi, bir görüşmesinde Nazır Talat'ın Emeniler'in sigortalı mallarıyla ilgili olarak kendisine şu öneride bulunduğunu aktarır (age, sf. 249):

"Amerikan sigorta kampanyalarının bize **Ermeni poliçe sahiplerinin** tam bir listesini vermesine yardımcı olsan. Hepsi

şimdi ölü sayılır ve arkalarında parayı alacak varisleri yok. Tabii ki hepsinin devlete mahlul ohnası (kalması) lazım, **zira hak sahibi şimdi Hükümettir.** Öyle değil mi?"

Nazır Talat, işin başı olarak ne yaptığını biliyor?

Ermeni mallarının tasfiye konusu, alacaklarıyla ilgili olarak harici ilişkilerde de gündeme gelir. **Alman Büyükelçiliği** de bu kanunla ilgili hazırladığı raporda, İstanbul'daki işadamlarının kanunun öngördüğü sistemi ve uygulamasını, **'yağmanın meşrulaştırılması'** olarak tanımlar ve alacaklıların el koymasının engellendiğini ve Ermeni mülklerinin Türk Muhacirlere ve diğer Türklere dağıtılmış olacağını yazar (Konstantin F. Vn Neurath'dan B. Hollweg'e, Pera 5 Ekim 1915, j. No: 8102 AA-PA Kostantinopel 99'dan aktaran Hilmar Kaiser ve makalesi Türkiye'de Etnik Çatışma derlemesinde, İletişim Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul-2005, sf. 141).

Ermeni mülklerinin yağmasını öngören bu geçici kanun, ocak 1920'deki kararnameyle yürürlükten kaldırıldıysa da nisan 1923'de yeniden yürürlüğe konur ve kasım 1988'e kadar yürürlükte kalır. Ve Anayasa Mahkemesi de, 1963'deki bir kararında, bu değişiklikle kanunun 1961 Anayasası'na aykırı olmadığı, emvâl-i metrûkenin Hazine'ye geçtiği yönünde karar verir.

66 'Tasfiye Defter'inde Ne Var?

Tasfiye Kanunun tek amacı, sürgün edilenin yani Ermeniler'in (ve Rumlar'ın da) malının ve mülkünün tasfiye edilmesidir. Bununla ilgili İttihatçı iktidarın kurdurduğu teşkilatın da adı üzerinde, Tasfiye Komisyonu'dur.

Tasfiye işlemini hızlandırmak gayesiyle, kanun uygulanmasında sorun yaşanmaması için 8. maddesinde öngörülen nizamname 26 Teşrinievvel 1331'de (8 Kasım 1915'de) **'14 Mayıs 1331 Tarihli Kanunu Muvakkatın Suveri İcraiyesi Hakkında Nizamname'** yayımlanır (Takvimi Vakayi, 28 Teşrinievvel 1331 ve sayı: 2343 ve tashih sayı: 2345'den aktaran, hazırlayan Karakoç

Sarkis, Sicilli Kavanini, cilt: 16, Cihan Kitaphanesi-1936, sayfa 687-691; 31 Ekim 1922'de yapılan değişiklik için, DÜSTUR, 3. tertip, cilt: 3, Ankara-1953, sf. 100-101; 28.10.1331 tarih ve 2343 no'lu Takvim-i Vakayi'den aktaran Salâhaddin Kardeş'in 11 Haziran 2007'deki Tehcir ve Uygulamaları Sunumu, www.maliye.gov.tr/Mayem/new/sx/Etkinlikler/konferans/tehcir/Slaytlar,pps-). 10 Kasım 1915'de yürürlüğe girer nizamname 25 maddedir:

1- Ermeni mallarının Hazine ve Vakıflar adına kayıt işlemi vergiye tabi değildir (madde 4).
2- Her kazadaki mal müdürü başkanlığında maliye, tapu, nüfus ve vakıf idarelerinden birinin katılımıyla oluşturulacak Heyet, sürgün edilen kişilerin mal ve mülküyle ilgili hazırladığı cetveli Tasfiye Komisyonuna verecek (madde 1).
3- Komisyon yaptığı işleri esas ve cari hesap defterine kaydeder (madde 19).
4- Tasfiye Komisyonu, Dahiliye Nazırı'nın tayin edeceği bir başkan ile Adliye ve Maliye nazırları tarafından seçilmiş birer üyeden oluşur (madde 5).
5- Tasfiye Komisyonun görevi (madde 13):
   a- Heyet'in hazırladığı cetvellerde danışıklı ve hileli işlemleri tespit etmesi halinde feshi ve iptali için mahkemeye başvurur.
   b- Hükümetin korumaya aldığı nakit paraya ve tüm eşyasıyla mallarına el koyar.
   c- Bankalardaki nakit parasıyla, alacağıyla, hacizli mallarla, rehinli mallarıyla ilgili kanun öngördüğü hükümleri icra eder.
6- Tasfiye Komisyonları taşınır malları açık artırmayla satar.
7- Tasfiye Komisyonları tahsil ettiği parayı faiziyle birlikte sürgün edilen kişiye verir.

Gerek Tasfiye Kanunu gerekse bununla ilgili yürürlüğe konulan nizamname gereği 33 (bu rakam, bazı çalışmalarda 32) tane Tasfiye Komisyonu kurulur. İttihatçı iktidarın yerinden yurdundan

sürülenin mallarının tasfiyesi amacıyla oluşturduğu komisyonların görev alanı **tüm Anadolu illerini kapsıyor.**

Ve nizamnameye göre 33 Tasfiye Komisyonunun 33'er tane 'cari ve esas' defteri tutacağı dikkate alınırsa, en azından 66 defterin olması gerekiyor.

Tasfiye Komisyonları, **esas defterde 14 hesabın** (mallar, para, mevduat, alacak, satılan malın bedeli, Hazine'ye verilen mallar gibi kalemler) her birinin tek tek bilgisini kaydetmekle görevli. Nizamnamede, hesapların kapsamı tek tek belirlenir.

Bu kayıt sistemiyle, sürgün edilenlerin malının ve mülkünün ve parasının tümünün neler olduğu bilgisinin bir araya getirilmesinin hedeflendiği anlaşılıyor.

33 Tasfiye Komisyonu'nun 14 hesap türüne göre yazdığı defterlerin kaydı şu kadar ve defterlerde şunlar var şeklinde bilgilenmek, bugün itibariyle mümkün olmamıştır.

Bu halde yüzlerce defter olması gerekiyor.

Hadi yüzlerce değilse bile, en azından 33 komisyon bölgesinde nizamname gereği bir esas ve bir de **cari** olmak üzere kaydedilen 66 defterin bulunması lazımdır.

Peki, bu defterler nerede?

Osmanlı kayıtları düzenli olduğunu göre bu defterlerle ilgili arşiv açılmalıdır!

Osmanlı mevzuatına göre, Malatyalı-Hasançelebili Ohannesler'in mülkünün kaydı, Ma'mûretülazîz Tasfiye Komisyonu 'cari ve esas' defterinde olması gerekiyor.

Kayıtlar nerede ve emanetteki paralar ne oldu?

İttihatçı Sadrazam 'Günah Çıkarıyor'

Toplumsal hayatın gereği her savaşın ya da buna benzer felaketler sonunda yapılan hesaplaşmanın benzeri Osmanlı'da da 'kısmen' yaşandı. Hatta kısmen değil, sadece adım atıldı.. Hesaplaşmanın ilk adımı Meclis'te atılır. Fakat sonu getirilemez; çünkü biz, 'öteki' ayrımıyla hesaplaşma tamamlanamaz.

İttihat ve Terakki'nin Sait Halim ile Talat Paşaların kabine üyeleri, Almanya ile birlikte savaşa girmekten Ermeni sürgününe kadar tüm icraatıyla ilgili olarak kasım-aralık 1918'de Yüce Divan'da yargılanması istemiyle Meclis'te soruşturmaya tabi tutulur. Divanı Harpte yargılama 28 Nisan 1919'da başlar.

Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Divaniye Mebusu Fuad'ın 28 Ekim 1918'de verdiği önergesi 4 Kasım 1918'de Meclis'de ele alınır (Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, senesi: 5, cilt 1, sf. 103-106). Önergede, **Sait Halim** (11 Haziran 1913-3 Şubat 1917) ile **Talat Paşa** (4 Şubat 1917-8 Ekim 1918) kabinelerinin Divan-ı Aliye'ye (yani Yüce Divan'a) sevki istenmektedir.

Meclis Başkanlığına verilen önerge 10 madde olup, bunun 5'inci ve 10'uncu maddesinde İttihatçıların Kanuni Esasi'ye tamamen aykırı geçici kanunlarla memlekette facia yaşatmasıyla, 'hürriyet, can ve mal'a musallat olan çetelere yardım etmesi hakkındadır.

Önerge Meclis'in 5'inci Şubesine havale edilir ve Talat Paşa, Enver ve Cemal paşalarla birlikte Almanya'ya kaçtığı için sadrazam olarak tek soruşturulan kişi kaçmayan Sait Halim Paşa'dır (age, sf. 75-80, 87). Meclis'teki sorgusunda sabık **Sadrazam Sait Halim** (11 Haziran 1913-4 Şubat 1917), Ermeniler'in sürgün edilmesiyle ilgili şu bilgiyi verir:

> "**Başkumandan vekili,** ordu kumandanları, Ermenilerin bulunduğu mıntıkada ordu için tehlike mevcut olacağını söylediler ve bunları başka yere nakl edelim dediler.
>
> Fakat 'nakl ediniz' demekle **'öldürünüz'** manası çıkmaz ki.. Bunun **tatbikatı fena olmuş.** Şimdi siz bir kanun tanzim etseniz ve bunu memur fena tatbik etse, kanunu yaptığınızdan dolayı mesul olur musunuz?.. Her şeyde olduğu gibi fecayi'i olup bittikten sonra işittim.."

O dönemki Sadrazam Sait Halim devamında Rumların nakilleri hakkında da bilgi vererek, Ermenilerin tehcirde yaşadığını **'Ermeni katli'** olarak tanımlıyor, bununla ilgili Tahkikat Komisyonu kurulduğunu, ama Talat Paşa'nın Dahiliye Nazırı olduğu bir

dönemde ilerleme sağlanamadığım ve **Teşkilât-ı Mahsusa'nın 'pek fena bir şey'** olduğunu, bu örgütle ilgili Enver Paşa'dan geçiştirilen cevaplar aldığını belirterek, **Marmara ve Karadeniz'de gerek görülmesi üzerine Rumlarm tehcir edildiğini** ve çetelerin can ve mala yönelik uygulamalardan haberi olmadığını açıklar (age, 92-98).

Adiiye Nazırı İbrahim, tehcir kanunun icrasında yapılan istisnai muamelcleri hükümetin sonradan işittiğini belirtirken, **Maliye Nazırı Cavid de, "Ermenilerin emval ve emlakine aid kanunların, talimatların tatbikinde daima geniş bir fikirle hareket"** edildiğini anlatır (age, sf. 116-120 ve 197-211).

Demek ki, İttihatçı Sadrazam Sait Halim, kabinesinin ne yaptığını ya bilmiyor ya da günah çıkarıyor; Ohannesler'in ne yaşadığından bihaber..

İttihatçılar, Bulgaristan'a Toprak Verdi

Mütarekeden sonra İttihatçı şeflerin kaçtığı ve harbin korkunç insani ve ekonomik maliyetinin tartışıldığı bu dönemde Meclis gündeminde, geçmiş İttihatçı hükümetlerin uygulamasının soruşturulmasını, cezalandırılmasını ve Ermeni ile Rumların sürgününü ve mülklerinin yağmalanmasını içeren önergelere öncelik verilir.

Divaniye Mebusu Fuad'ın Sait Halim ve Talat paşaların kabinelerin Yüce Divan'da yargılanması isteyen önergesinin görüşüldüğü 4 Kasım 1918'de, **Emanuelidi (Aydın), Tokinidis (Çatalca) ve Vangel'in (İzmir) 2 Kasım tarihli verdiği 8 maddelik soru önergesi** de gündeme alınır (age, sf. 109-112).

4 Kasım 1918'de sadece emvâl-i metrûkeyle ilgili 26 Eylül 1915 tarihli geçici kanun gündeme alınır ve Dahiliye Nazırı Fethi, bunun zamanın kanunu olmadığını belirterek, kaldırılmasını ister. Hükümetin bu girişimi, sadece önermekle sınırlı kalır. 27 Mayıs 1915 tarihli Sürgün Kanunu, **4 Kasım 1918**'deki oturumda görüşülür ve ilga edelir (Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, senesi: 5, cilt 1, sf. 114-116). Tasfiye Kanunu ise, 15 Nisan

1923'deki değişiklikle birlikte kasım 1988'e kadar yürürlükte kalır.

Osmanlı Meclisi'ndeki Rum mebuslar, önergelerinde Rumların neler yaşadığının yanı sıra, Batı Trakya'nın vatan toprağının Bulgarlar'a verilmesini de gündeme getirir. Batı Trakya'nın bir kısmının Bulgarlar'a teslimi konusu, 11 Aralık'taki oturumda da, **Dimisstokli Efkalidis (Tekfurdağı) ve Tokididis'in (Çatalca)** soru önergesiyle tekrar gündeme gelir (age, sf. 285-286).

Öğreniyoruz ki, İttihatçı iktidar **'vatan toprağım' Bulgar'a hibe etmiştir.** Bu bile, İttihatçılar'ın nasıl iktidar eylediğinin en net göstergesidir. Bu durumu Rum mebuslar Meclis'te gündeme getirir, ama Türk mebuslarsa es geçer.

Batı Trakya'nın Gümülcine'ye kadar olan kısmı, geçmişte Osmanlı'nın harpteki müttefiki Almanya'nın isteği ve geçici olduğu ifade edilen teminata uyarak İttihatçı iktidarın rızasıyla, 29 Eylül 1913 tarihli İstanbul Antlaşmasıyla Bulgaristan'dan alındığı halde, **1914'de Almanya safında savaşa girmesi karşılığında tekrar Bulgaristan'a geri verilmiştir** (Şevket Süreyya Aydemir, Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa, Remzi Kitabevi, İstanbul-1976, cilt 2, 2. baskı, sf. 402 ve İstanbul-1978, cilt 3, 1. baskı, sf. 368; Şevket Sürcyya Aydemir, Tek Adam Mustafa Kemal, 1881-1919, Remzi Kitabevi, İstanbul-1969, cilt 1, 4. baskı, sf. 179, 279; İttihat ve Terakki'nin Son Yılları, 1916 Kongre Zabıtları, Sadeleştiren EşrefYağcıoğlu, Nehir Yayınları, İstanbul-1992, sf. 17).

Nitekim Brest Litovsk ve sonrası Bükreş Konferans'ında (mart-nisan 1918) İttihatçı iktidarın delegesi vasıtasıyla İstanbul-Berlin-Bürkeş yazışmaları olursa da sonuç alınamaz. Hatta Enver Paşa'nın 31 Mart 1918 tarihli **'Bulgaristan Kralı Haşmetli Ferdinand Hazretlerine'** başlayan mektubunda da konu gündeme getirildiğiyle kalır (Aydemir, age, sf. 384-396), bu durum taki 1920'ye kadar sürer; bundan sonra bölgeye, harbin galibi İtilaf Devletlerinin kararıyla Yunanistan egemen olacaktır. Lozan'daki görüşmelerde de sonuç değişmeyecektir.

Anlıyoruz ki bugün özellikle faşizan çevrelerin dış Türkler

kapsamında Batı Trakya'nın geçmişini tartışırken, Bulgaristan egemenliği dönemini hiç gündeme getirmemesinin arka planında, demek ki İttihatçı zihniyete olan bağlılıkları yatıyor. Sadece bu bile, 'çakıl taşı veremeyiz' muhabbeti yapmayı seven faşizan çevrelerin gerçek zihniyetini ortaya koymaktadır.

'Servetim Yağma Edildi'

Meclis'te önergelerle savaşta yaşanılanları gündeme getirmeye devam edilir. 9 Aralık'ta **Keygam (Muş) ve Dikran Barsamyan'ın (Sivas) ile 11 Aralık'ta Dimisstokli Efkalidis (Tekfurdağı) ve Tokididis'in (Çatalca) soru önergeleri** okunur (age, sf. 257-258, 285-286).

Tekfurdağı Mebusu Dimistokli Efkalidis, Trakya'da Rumlar'ın sürüldüğünü belirterek, **Emvâl-i Metrûke Kanunu** hakkında şu değerlendirmeyi yapar (age, sf. 287-289):

> "... Meclis'e dahi Emvâl-i Metrûke ve Eşhası Menkule Kanunu layihası namı riyakaranesi (ikiyüzlülük) altında bir kanun da gelmiştir. O kanununun dahi Meclisi Aliden geçerek tasdiki talep oluunuş. Malumu alıniz Meclisi Alinin, vicdanının isyan ettiğini biz de gördük ve bu kanun, isyan edilmeyecek bir kanun mahiyyetinde de değil idi... Bendeniz Tekfurdağı Mebusu bulunduğum halde **Tekfurdağı'nda serveti mülkiyyem de yağma edilmiş.** Bunun için müracaat ettiğimde ne deseler iyi efendim? Oradan muhaceret eden eşhas meyanında bir takım kimseler Yunanistan'a gitmiş. Bunlar için muhtelif bir komisyon tesis edilmiştir. O muhtelif komisyona müracaatla hukukunuzu arayınız dediler. Fakat biz hiçbir suretle müdafaai hukuka muvaffak olamadık..."

İlgili komisyonların malı, mülkü nasıl sattığı konusunu **Trabzon Mebusu Yorgi Yuvanidis,** kürsüde dile getirir. Çıkarılan adamların nereye gittiğini kimse bilmediğini, bu **komisyonların 3-5 günlük ilanları sonunda malların satıldığını,** İzmir, Edirne,

Marmara'da kişilerin mahfedildiğini, en son Canik'te 150 bin ahalinin (yani 150 Rum'un sürülmesi konusu Büyük Millet Meclisi'nde haziran 1922'de gizli oturumda da gündeme gelir) kovulduğunu belirten Yuvanidis, "O belayı felaketi izale, yapılan fenalıkların tamir ve gaspolunan emvali iade ile olur. Başka bir şeyle olmaz" talebiyle bitirir. (age, sf.293-296).

Edirne Mebusu Mehmet Faik İle Musul Mesubu Mehmet Emin (Yurdakul) ve diğer söz alan Türk mebuslar konuşmalarında, ne yazık ki Anadolu'da neler yaşadığından ve sorunlarından çok İttihatçı iktidarı savunmayı tercih ederler..

21 Aralık 1918 tarihi itibariyle meclis, padişah tarafından fesh edilir (age, sf. 363-364) ve böylece bu konudaki önergelerle ilgili görüşmeler tartışmalarla sınırlı kalır.

İstanbul, 'İttihatçı Sistemi' Tasfiye Eder

İttihatçı iktidarın sürgün edilenlerin malını ve mülkünü tasfiye etmek amacıyla çıkardığı geçici kanun, 1918 kasımında Osmanlı Meclisi Mebusan'ında gündeme gelmesine rağmen, 26 Eylül 1915'ten 8 Ocak 1920'ye kadar yürürlükte kalır.

1919-20'ler, savaş ve tehcir suçlusu İttihatçılarla, bazı devlet görevlilerinin yargılandığı ve fiili işgal durumu nedeniyle 1910'larda şekillenen Türk Milliyetçiliğinin daha da güçlendiği yıllar..

Anadolu'daki Mustafa Kemal önderliğinde başlayan kurtuluş hareketi, yenik ve işgal edilmiş Osmanlı'nın İstanbul hükümetiyle 1919'un son aylarında seçim yapmaya birlikte karar verir. Oluşturulacak Meclis'te birlikte kurtuluş arayışı varsa da, Anadolu bir sonraki planını da hazırlanmış ve Ankara'da toparlanmaya başlanmıştır.

Bu ikili yapıda, İstanbul'un işgali ve Osmanlı Meclisi Mebusan'ın İngilizler tarafından basılmasıyla Anadolu öne geçer. Artık yeni meclisin toparlanma adresi Ankara'dır.

1919 sonundaki seçim sonrasında oluşturulan Osmanlı Meclisi Mebusan, 12 Ocak 1920'de toparlanmadan dört gün önce

8 Ocak 1920'de İstanbul Hükümeti bir kararnameyle (Takvim-i Vekayi'ile neşir ve ilanı: 12 Kânun-u Sani 1336, no: 3747'den aktaran Osmanlı Türkçesi ile, DÜSTUR, Tertib-i Sanî (2. tertip), cilt 11, 10 Teşrinievvel 1334-15 Mart 1336, İstanbul-1928, sf. 553-561), İttihatçı iktidarın yürürlükte olan Tasfiye Kanunu'nu ilga eder.

33 madde olan karamameyle, İttihatçılar'ın Ermeni ve Rum mallarının tasfiyesini öngören sisteme son verilir:

1- 26 Eylül 1915 tarihli Tasfiye Kanunu ve bunun uygulanmasına açıklık getiren tüm yasal düzenlemeler yürürlükten kaldırılır (madde 30).
2- Vakıf ve gerçek kişiye ait taşınır ve taşınmaz mallara Hazine adına el konduğu tespiti yapılır.
3- Maldaki tahribattan doğan zarar Hazine tazmin edecektir.
4- Malın sahibi olan kişiler, doğrudan 'aber mahallere nakledilen' yani sürgün edilen kişiler olarak tanımlanır. Bu kişilerin malı ve mülküyle ilgili işlem de 'tasfiye' etmek olarak değerlendirilir.
5- İptal edilen tasfiye sistemi yerine, malların gerçek sahiplerine verilmesi için neler yapılacağı tek tek sıralanır.
6- Kaldırılan kanunla bugüne kadar yapılan işlemler (mülkiyet değişimi, dağıtma, satma vs) dikkate alınarak, buna karşı nelerin yapılacağı belirlenir.
7- Malın sahibine yapılacak olan ödemeler faizli olacaktır.

Karamamenin gereğinin yapılması süreci, aynı zamanda İstanbul'un da tasfiyesinin yoğunlaştığı bir dönemidir. Bu anlamda, yürürlüğe giren karamame işlevsiz kalır.

Büyük Millet Meclisi'nde (BMM) karamamenin kaldırılması yönünde irade, eylül 1922'de belirir. 14 Eylül 1922'de önce gizli celsede, sonra aleni celsede yapılan oturumun ardından Meclis'in kararıyla 8 Ocak 1920 tarihli karamame kaldırılır (TBMM Gizli CZ, cilt:3, sf. 768-781; TBMM ZC, cilt: 23, sf. 49).

Böylece 'İttihatçı tasfiye sistemini' kaldıran karamamenin

ilgasıyla, Ankara'da yeniden İttihatçı sisteme dönüş yolunda bir adım atılır.

II- CUMHURIYET İLANI ÖNCESİ VE SONRASI

Cumhuriyet 29 Ekim 1923'te ilan edilir. Büyük Millet Meclisi'nde bu tarih öncesi ve sonrasında emvâl-i metrûkeyle ilgili yasal düzenlemeler yapılır.

1921 Anayasası'nın **'iller düzeyinde öngördüğü federal sistem'** ilga edilerek, Cumhuriyet'in hukuksal temeli atılır. Federal sistemde sağlıktan, ekonomiye, tarıma, eğitime ve bayındırlığa kadar pek çok alanda iç işlerinde kendi kararını vermesini içeren hükümler, Cumhuriyet ilanı kanunu değişikliğiyle 1921 Anayasası'ndan çıkarılır. Böylece 1921 Anayasası'nın demokratik hükümleri (madde 11 ve 12), Cumhuriyet ilanını sağlayan değişiklikle ilga edilir.

Cumhuriyet'in Ermeni ve Rum mallarıyla ilgili getirdiği sistem, İttihatçı tasfiye uygulamasının devam etmesi ve malların da kullanıcılar veya satın almış olanlar adına tapu kaydının yapılması yönünde olmuştur.

İttihatçı Türk milliyetçiliğinin, 1920'lerin siyasal kültürünü beslediği ortamda, Türk ve gayri Türk ayrımı da yapılır.

Her ne kadar bugün de çok tekrar edilen **'TC'de vatandaşlık bağıyla herkes Türk'**tür kültürel tanımının 1924 Anayasası'nda (madde 88) aynen yer almasına karşın, bunun böyle olmadığının birinci örneği, TC vatandaşı Ermeni ve Rumlar'ın harp vergisinden doğan mazbatasının geçersiz kılınması ve diğer örneği de çalışma hayatında 'gayri Türkler'in tasfiyesi (TBMM ZC, devre: II, cilt: 5, sf. 612-614) olarak yaşanır.

BMM'de İlk Öneri: Satılsın

Ankara'da toparlanan Büyük Millet Meclis'i (BMM), kendi varlığını güçlendirdiği oranda İstanbul'un tasfiye sürecini de

hızlandırır.. Aslında yeni dönemin siyasi aktörleri de geçmişin İttihatçıları'dır..

Ermeniler'in sürgünü de gündemde olup bununla ilgili İstanbul'da İttihatçılar Divanı Harp'te yargılanırken, İstanbul'daki Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin **Bahriye Nazırı Salih Paşa** ile Anadolu'da arayışı sürdürenlerin Sivas Kongresi sonrası oluşturulan **Heyeti Temsiliyesi'nden Mustafa Kemal** başkanlığındaki heyetler, 20-22 Ekim 1919'da Amasya'da görüşür ve hazırlanan 5 protokolden 3'ü imzalanır.

Bugünün Kürt ve Ermeni sorunu da, protokollerin maddesinde ele alınır. 1. protokolün 4'üncü maddesi **'Tehcir dolayısıyla suç işleyenlerin cezalandırılması adlen (hukuken) ve siyaseten elzemdir'** olup (Nutuk, 1934 baskısı, cilt: 3, sf. 193) ve 2. protokolün 1. maddesi de (özet olarak) **'Geleneksel ve toplumsal hukukumuz kapsamında Kürtlerin serbestçe gelişmesinin temin edileceği'**yle başlayan ifadedir (Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk, 1916-1922, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara-2003, sf. 99; bu madde Nutuk'ta ise sansürlü yer alır, 1934 baskısı, cilt: 1, sf. 174 ve diğer yıllardaki baskılarda devam).

İttihatçılar'ın yargılanmasına yönelik irade birliği, 1920 yılında da devam eder. 1920'nin ocak ayında açılan Meclisi Mebusan'ın 28 Ocak 1920'de kabul ettiği 6 maddelik Misakı Milli'ye, 29 Ocak 1920'deki oturumda eklenen ve 11 Mart 1920'de açıklanan (resmen görmezden gelinen ve yok sayılan) 7'inci madde, Birinci Dünya Harb'indeki kabinenin uygulamalarından dolayı cezalandırılmasını öngörür. (Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, cilt: 1, 12 Ocak-18 Mart 1920, sf. 145-146, 435).

Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin ayrıca yeni yılda önemli iki icraatı hem Osmanlı Meclisi'nin yeniden toparlanması hem de İttihatçı tasfiyesi sistemini ilga eden 8 Ocak 1920 tarihli karamameyi yürürlüğe koymasıdır.

16 Mart 1920'de Meclis'in basılmasının ardından Ankara'da toparlanan BMM, önce İstanbul Hükümeti'nin 16 Mart 1920 sonrasını ve daha sonrasında da tümden tasfiyesini öngören düzenlemeler yapar. Bu süreç, aynı zamanda Anadolu'da Ankara

özelindeki kurtuluşun gerçekleşmesiyle birlikte yaşanır.

BMM'nin ilk kararı tehcir yargılamalarıyla ilgili olup, daha sonra geçmişi 1920 eylüle kadar giden **'düşman işgalinden kurtarılan bölgeler'**deki mallar ve mülkler konusuna yönelik kararlarla bu alanı da yeniden düzenler.

Tasarıdaki öneri: Kurtarılan bölgelerdeki emvâl-i metrûke satılsındır..

BMM'de tartışmalar, bu malların Hazine'ye mal edileceği veya edilemeyeceği yahut bugüne kadar kullananların elinden alınmaması, ama belli bir miktar para alınması ya da bu malların hemen satılınası gibi noktalarda yoğunlaşır.

Tasarı, 20 Nisan 1922'de uzun görüşmelerinden ardından 224 no'lu kanun olarak yasalaşır (TBMM ZC, I/19-20.4.1922, sf. 303-321; DÜSTUR, 3. tertip, cilt: 3, Ankara-1953, sf. 34-35). Özet olarak:

1- İttihatçı iktidar dönemindeki 'nakledilenler' şeklindeki resmi dil, **'firar ve gaybubet'** (kaçan ve kaybolan) olarak değiştirilir.
2- Düşman işgalinden kurtarılan bölgelerde, firar ve gaybubet eden kişilerin menkul malları satılacak ve gayrimenkullerini de hükümet idare edecek.
3- Kişi adına gelirler emaneten mal sandıklarına verilecek.
4- Geri dönenler, gayrimenkullerini ve emanetteki parasını alacak.
5- Bu hükümler, kişinin **'firar ve gaybubet'** halinin mahkemeler kanalıyla hükmen sabit olması halinde uygulanacak.

Maliye Vekili, bir yıl sonrasında nisan 1923'deki yeni yasal düzenlemenin görüşüldüğü sırada, 5. maddesindeki 'firar ve gaybubet' halinin hükmen sabit olmasının tespiti hükmünün sıkıntı yarattığına dikkat çekerek bunun değiştirilmesini sağlar.

31 Ekim 1922'de Tasfiye Komisyonları'nın oluşumunda Bakanlık düzeyinde atamalarla oluşturulması yönündeki düzenleme, yerelden eşraf kişilerden oluşması yönünde değiştirilir bir

kararnameyle (DÜSTUR, 3. tertip, cilt: 3, Ankara-1953, sf. 100-101). Böylece emvâl-i metrûkeyle ilgili eşrafın aktif olmasına imkan yaratılır.

Ankara'da 'İttihatçı Sisteme' Dönüş

İzmir'in kurtuluşu sonrasında cephede kazanılan zaferin Lozan'da görüşmelerle teyit edilmesi süreci başlar.

Emvâl-i metrûke konusu yine Meclis gündemindedir. 1922 ve 1923 içinde değişik zamanlarda verilen 5 tasarı ve bir tezkere birlikte ele alınır ve BMM'de görüşülür.

Tasarı, İstanbul Hükümeti'nin 8 Ocak 1920 tarihli kararnamesi 14 Eylül 1922'de kaldırıldığı için, tekrar yürürlükte olan İttihatçı iktidarın 26 Eylül 1915 tarihli Tasfiye Kanunu'nun uygulamada yaşanılan sorunlarını gidermeyi amaçlar.

Tasarı, BMM'de 15 Nisan 1923'de görüşülür ve 333 no'lu kanun olarak kabul edilir (TBMM, devre: I, cilt: 29, sf. 159-175). Görüşmelerde pek çok mebus söz alır. Canik Mebusu Nazif, emvalin 10'da 1'nin kalmadığını, Çorum Mebusu Haşim, sırf vakıflara ait olup Evkaf'ın elinde malın değerinin 500 milyon lira civarında olabileceğini beyan eder.

Maliye Vekili Hasan Fehmi de, 20 Nisan 1922 tarihli 224 no'lu kanundaki **'firar ve tegayyübün hükmen sabit olması'** hükmünün yarattığı sıkıntılara değinerek, böylece hükümetin elinin kolunun bağlandığını, onun için bu kanunun ilga edilmesi ve Tasfiye Kanunu'nun mevcut şartlara göre eksiklerinin giderilmesi gerektiğini ifade eder.

333 no'lu kanunla 224 no'lu kanun kaldırılırken, 26 Eylül 1915 tarihli geçici kanun 2'inci, 4'üncü, 7'inci, 8'inci ve 9'uncu maddeleri değiştirilir (333 no'lu kanun, TBMM Zabıt Ceridesi, devre: I, cilt: 29, sf. 159-175 ve DÜSTUR, 3. tertip, cilt: 4, Ankara-1953, sf. 65-67).

26 Eylül 1915 tarihli Tasfiye Kanunu'na eklenen hükümlerle getirilen yeni sistem:

1- Genel olarak eski kanundaki sürgün edilen kişilerin mallarının Hazine adına kaydedilmesi ve tasfiye işleminin **Tasfiye Komisyonları** tarafından yapılması hükmü geçerlidir.

2- Malın fiyatlandırmasında 1915'deki Hazine'nin vereceği bedel, 1923'de takdir olunacak bedel olarak değiştirilir (iki yıl sonrasında gayrimenkul fiyatı, **'1915'deki kayıtlı değer olacak'** şeklinde netleşecektir).

3- Davalarda Defteri Hakani (bugünkü Tapu ve Kadastro Genel müdürlüğü) yerine Hazine hasım olur.

4- Alacağı olduğunu iddia edenlerin süresi ülkedeyse 4 ay ve yabancı memleketteyse 6 ayda komisyona başvurması gerekir (eskiden bu süreler 2 ay ve 4 aydı).

5- Hazine ve evkaf adına kayedilen malların, muhacirlere parasız olarak dağıtılması ve bölüştürülmesi ile ayrıca, (1916'de eklenen) sürgün edilenlere gittiği yerde bedelsiz arazi ve emlak verilmesi hükmü de ilga edilir.

6- Tasfiye Komisyonu görev süresi 1 yıldır, 1915'de bu yoktur.

7- Eşhasla ilgili 'nakledilen' yerine 'infikak eden' yani 'yerinden ayrılan' olarak yapılan ifade bir sonraki maddede (333 no'lu kanunun 6'ıncı maddesi), **'her ne suretle olursa olsun'** başlayan tanımlamada, kaybolan, uzaklaşan, yabancı memlekete ve İstanbul ile çevresine kaçan ifadesi eklenir. Böylece el konulacak malın ve mülkün tanımında eşhasın konumu en geniş anlamda yorumlanır.

8- Kanunun icrasıyla ilgili 1915'te nizamnameyle yapılması istenilen düzenleme, 1923'de talimatname olarak değiştirilir.

333 no'lu kanunla ilgili olarak 29 Nisan 1923'de çıkarılan 25 maddelik talimatnameyle de (DÜSTUR, 3. tertip, cilt: 4, Ankara-1953, sf. 77-82) kanun uygulanmasının nasıl olacağı sorusuna açıklık getirilir.

Buna göre, Tasfiye Komisyonları tasfiyeye devam edecek ve evrakları inceleyecek, mallar Hazine ve Evkaf adına kayd edilecek, komisyon işlemleriyle ilgili 'esas ve cari' olmak üzere iki defter tutacak, bazı gelir kalemi de doğrudan bütçeye gelir kaydedilecek (bu hüküm yasada yok, ama yönetmenlikte yer alır) gibi hükümler sıralanır.

Özet olarak, BMM'de İttihatçı tasfiye sistemi kabul edilir. Ve elbette uygulamalar da bu yönde olur: Osmanlı'da olduğu gibi Tasfiye Komisyonları yeniden oluşturulur ve 1915'deki gibi ikişer adet defter tutması öngörülür. Bunun ekonomi politiği de, İttihatçı bakış temelinde şekillenir.

Demek ki Osmanlı döneminde olduğu gibi 1923 sonrasında görev yapan Tasfiye Komisyonları vardır ve icrasını 'esas ve cari' olarak iki deftere kaydetmiştir.

Peki Cumhuriyet dönemi kaç tane Tasfiye Komisyonu görev yaptı ve bunların faaliyetinin kaydedildiği defterler nerededir?

Vatandaş Ermeni ve Rum'a 'Ödeme Yok'

BMM'de, Yunanlılar'a karşı Kütahya-Eskişehir savaşının kaybedildiği, Sakarya ırmağı gerisine çekildiği ve Yunan askeri güçünün Ankara'yı tehdit ettiği dönemde ordunun lojistik ihtiyacını gidermek amacıyla BMM Reisi ve Başkomutan Mustafa Kemal'in emriyle yararlanılması hedeflenen iktisadi kaynaklardan biri de emvâl-i metrûkedir.

5 Ağustos 1921'de **'Başkomutan, Meclis yetkilerini Meclis adına kullanabilecektir'** hükmünün de yer aldığı yasayla Başkumandan olan Mustafa Kemal'in 7-8 Ağustos 1921'de Tekâlifi Milliye Emri (Milli Vergi Buyruğu) adı altında yayımladığı 10 emiriyle, ordunun insan ihtiyacının ve araç-gereciyle yiyecek-giyeceğinin karşılanması hedeflenir.

10 emirden 6 sayılı olanında, ordunun beslenmesine, giymesine yarayan tüm emvâl-i metrûkeye ordu adına el konduğu açıklanır (Açıksöz, 10 Ağustos 1921'den aktaran Prof. Dr. Mehmet Akif Tural, Tekalif-i Milliye, Halka Borcu Kalmayan Devlet,

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, sayı: 32, cilt: XI, Temmuz 1995).

BMM'deki harp vergisiyle ilgili tartışmada gündeme gelir ve 1921'deki bu vergiden tahsilat 6.4 milyon liradır (TBMM ZC, I dönem, cilt: 28-22.3.1339, sf. 124-127).

Kurtuluş savaşının finansmanında katkıda bulunanlara ellerindeki mazbataya göre ödeme, 12 Nisan 1339 tarihli 328 no'lu Düyunatı Sabıkanın Sureti Tediyesine Dair Kanun ile 3 Nisan 1924 tarihli 459 no'lu Mahsubi Umumi Kanunla sağlanır.

Ödemede Rum ve Ermeniler istisna tutulur. Rum ve Ermeniler'e ellerindeki harp vergisinden doğan alacaklarının mazbatalarının ödenmemesinin formülü gizli celsede tartışılır ve benimsenir (TBMM Gizli ZC, cilt: 4, Ankara-1985, sf. 428-431).

> **Madde 2-** *Türkiye'den ayrılan mahaller ahalisinden Türk tebaası olmıyanlarla eczayı vatanın (vatan parçasından) bir kasmını tefrike (ayırmaya) sai olmuş (çalışmış) olan siyasi zümre ve teşkilatlara mensup eşhasın Hazinedeki matlupları (alacağı) işbu kanundan müstefit olamaz (faydalanamaz).*

Görüşme esas olarak 2'inci maddede yoğunlaşır. Maddenin muğlak ifadeler içerdiği ve bundan dolayı Müslümanların mağdur olacağı endişesiyle teklif veren **Konya Mebusu Musa Kazım,** Türkiye'den ayrılan mahallerde Türk tebaasından olmayanların ve vatanın parçalanmasına çalışanların alacaklarının ödenmemesi gerektiği yönündeki değerlendirmesinin ardından, **Encümen Reisi Hasan Fehmi** (eski Maliye Vekili, Gümüşane mebusu), böyle bir madde hazırlanmanın gerekçesini, şöyle açıklar:

> "Maddeden **maksat** tehcir ve tegayyüp (sürgün edilen ve kaybolan) **Rumların ve Ermenilerin Tekalifi Milliye ve harbiye mazbatalarını mahsup etmemektir.** Çünkü gerek harbi umumiye, gerek istiklâl harbine yine Şarki Anadolu'nun harbisine nasıl Ermeniler sebebiyet verdi ise Garbi Anadolu'nun harabisine ve istiklâl harbinin bu kadar çetin ve bu kadar memleketi yıkıcı bir hal almasına

da Rumlar sebebiyet verdi. Binaenaleyh bu kanunla biz o muhaberelerin bıraktığı tesiri maliyi kastediyoruz. Binaenaleyh Rumları, Ermenileri bu Tekalifi Milliye mazbatalarının bedellerinden müstefit etmemek (faydalanmaması) için bir çare düşünüldü. **Fakat bunu açık olarak Rum ve Ermeni diyemezdik.** Muhtelif şekiller ve formüller yazıldı. Muhtelif şekiller üzerinde tetkikat yapıldı. **Nihayet en az mahzurlu veyabut mahzursuz bu şekli bulduk.** Derhatır buyurursunuz vaktiyle bir Emvâl-i Metrûke Kanunu (20 Nisan 1338 tarih ve 224 no'lu kanun kastediliyor N.O.) yapıldı. Firar edenlerin emvalini hükümet tasfiye eder deniliyordu. Size sorarım arkadaşlar; bahusus Musa Kazım Efendiye sorarım. **Tek bir Müslüman emvalini hangi hükümet, hangi memur tasfiye etti.** Maksat, siyasi zümre altında bu iki unsuru saklamaktır. Bittabi yine firar ve tagayyüp eden eşhasdan maksat ne ise onların emvâl-i metrûkeleri denildi. Onların emlâki tasfiyeye tabi idi."

İfade bu kadar net.

Devamında ekonomik ve ticari hayatla ilgili bazı tespitlerde bulunan eski **Maliye Vekili Hasan Febmi,** Birinci Dünya Savaşı öncesinde sınırlı sayıda İslam mağazasının varlığım hatırlatarak, esas olarak İslamlar'ın ticarete atılmış olmadığını belirterek, **'tekalifi barbiyenin'** yani gerek duyulan **kaynağın büyük kısmının Rum ve Ermeniler'den ahndığını** ve ellerinde mazbatalarının bulunduğuna dikkat çeker ve şöyle devam eder:

"Yalnız Ankara'nın içerisinde, bugün bendenizin tahminine göre, gayrimüslimlerin elinde herhalde **400-500 bin liradan aşağı değildir.** Bunların bugüne kadar ne bir tanesi verilmiştir ve ne de mahsup edilmiştir."

Bugüne kadar Rum ve Ermeniler'e ellerindeki belgeye göre ödeme yapılmadığını ve bundan sonra yapılmaması için maddenin

de bu şekilde düzenlendiğini ifade eden Hasan Fehmi, Maliye Vekili'nin defterdarlara göndereceği **mahrem tebligatla** yapacaklarını anlatması üzerine, ikna olduklarını ve bunun üzerine tasarının encümende kabul edildiğini hatırlatır.

Buna göre Maliye Vekili, defterdarlara 'yalnız Rum ve Ermeniler'e ait' olmak üzere sürekli olarak **'tetkikat yapıyoruz, tahkikat yapıyoruz'** diyerek oyalayacak ve böylece öngörülen sürenin de geçirilmesini sağlanacak talimatı verecektir.

Ayrıca Yahudiler'in durumu da BMM'de gündeme gelir. **Hasan Febmi,** Araplar'ın arazisinin ayrıldığını belirterek, kanunun esas amacının Rum ve Ermeniler olduğunu bir kez daha tekrar eder ve **"Harbi umumide Anadolu'nun sebebi felaketi nasıl Ermeniler oldu ise, istiklâl muharebesinde de sebebi nikbeti Rumlar olmuştur"** diyerek, bunlara Maliye'den ödeme yapılmamasının bir hak olarak görüldüğünü ve **Yahudiler'in durumunu da hükümetin değerlendirebileceğini** açıklar.

Tartışmaların ardından söz alan, **Maliye Vekili Mustafa Abdülhalik** (Kângırı Mebusu sonraki adı Çankırı; soyadı Renda olup, tehcirde Bitlis Valisi), emvâl-i metrûke kanunun kimlere uygulamyorsa onlara uygulandığını belirterek, ısrarlı sorular üzerine gayet net yanıt verir, **"Bize mensup olmayanlara mümkün olduğu kadar müşkilat göstereceğiz"** der.

Bu kadar net ifade edilir; 'biz'den olmayan 'öteki' hedeftedir.

Önce 2'nci ve ardından da 4'üncü madde kabul edilir ve aleni celseye geçilir. Gizli oturumda görüşülen bu iki maddeyle birlikte 18 maddelik tasarı, 3 Nisan 1340 tarih ve 459 no'lu **1324 Temmuzundan 1339 Senesi Gayesine Kadar Bilcümle Matlubat ve Düyunu Hazinenin Sureti Mahsubuna Dair Kanun** olarak kabul edilir (DÜSTUR, 3. tertip, cilt: 5, Ankara-1948, sf. 382-384).

Vatandaş bireyin Hazine'ye yani devlete olan borcu ve alacağının mahsup ve takas edilmesi işleminde 1'inci maddede belirtilen istisna dışında, **Türkiye Cumhuriyet vatandaşı Ermeni ve Rumlar'ın da nasıl ayrıma tabi tutulacağı** 2'nci ve 4'üncü maddenin gizli celsede tartışıldığı biçimde formüle edilir.

Kurtuluş savaşın finansmanına katkıda bulunanlara ellerindeki mazbataya göre, Müslüman ve öyle anlaşılıyor ki Yahudi ise ödeme yapılacakken, Rum ve Ermeniler'e yani Hıristiyanlara ödeme yapılmayacağının formülü gizli celsede açıklanır.

Cumhuriyetin ilanından sonra ve 24 Anayasası'nın kabulünden hemen önce BMM hükümeti idaresi altında yaşayanlardan Müslüman ve Yahudi isen vatandaş yani **'bizden'** ve Hıristiyan (Rum ve Ermeni) isen gayri vatandaş yani **'öteki'** tanımı, bir kanunda bu şekilde resmileştirilir.

1 Temmuz 1908-1 Mart 1924 döneminde Hazine'nin tüm gerçek ve tüzel kişilerden kanunda belirtilen borcu ve alacağında mahsup işleminin yapılmasıyla ilgili müracaat süresi bir çok kanunla 1 Haziran 1931'e kadar uzatılmış olsa da, gizli celsede tartışıldığı ve beyan edildiği gibi 3 Nisan 1924 tarihli kanunla **TC vatandaşı Rum ve Ermenilerin mahsup işlemlerinin yapılmaması yönündeki sınırlama** daha sonra çıkarılan kanunlarda da değiştirilmez.

Mahsup işlemini düzenleyen kanunlar (3 Nisan 1340 tarih ve 459 no'lu, 27 Ocak 1926 tarih ve 726 no'lu, 3 Şubat 1926 tarih ve 731 no'lu, 23 Haziran 1927 tarih ve 1138 no'lu, 17 Mayıs 1928 tarih ve 1274 no'lu, 31 Mayıs 1930 tarih ve 1661 no'lu) **kasım 1988** yılına kadar yürürlükte kalır (Resmi Gazete, 8 Kasım 1988 ve no: 19983).

Ayrıca 459 no'lu kanunun 1'inci maddesindeki **'emvali milliye ve emvâl-i metrûke satış işleminin istisna'** hükmü, 27 Ocak 1926'daki 726 no'lu kanunla kaldırılır. Buna göre Hazine, emvâl-i metrûke satışından alacağının mahsubunu, tahsilini yapabilecektir.

Bu işlem, emvâl-i metrûke olarak nitelendirilen emvalden dolayı 'mübadeleye gayri tabi' eşhas ve tüzel kişinin de, Hazine gibi alacağı doğabileceğinin ifadesi olup, buna göre tazmini gerekebilir. Ama bu yöndeki 'harp vergisi'ndeki mazbatayı ödememe halinin, emvâl-i metrûkede devam ettiğini yani ödemenin yapılmadığını düşünmek mümkündür.

Kanunla, fiili durumun resmi ifadesi bu şekilde düzenlenir ve

uygulanır. Bu da 'herkesin' nasıl vatandaş olduğunun net ifadesidir.

Bizzat kişilerle, Hazine adına kaydedilen ve yararlanılan emvâl-i metrûkeyle ilgili mazbataların tazmini gerekmez mi?

Dağıtmaya ve Satmaya Devam

Bazı tasarıda veya tasarının esbabı mucibesinde ya da yasada resmi olarak ifade edildiği gibi 'emvâl-i metrûkenin' dağıtılmasını öngören bir tasarı da, Halifeliğin kaldırılmasından sonra ve 24 Anayasası'nın kabulünden önce görüşülür ve yasalaşır.

Meclis'te gündeme gelen tasarıyla sürgün edilenlerin geride kalan malının ne yapılması gerektiği tartışması mart 1924'de yeniden yoğunlaşır. 441 no'lu kanunla ilgili tasarının geçmişi kasım 1923'e kadar geriye gidiyor (TBMM ZC, devre: II, cilt: 3, 12.11.1339, sf. 345; TBMM ZC, devre: II, cilt: 7, 13.3.1340, sf. 411-420; 441 no'lu kanun, DÜSTUR, 3. tertip, cilt: 6, Ankara-1934, sf. 327). Uzun tartışmanın sonucunda birinci madde oylanır ve kabul edilir.

> **Madde 1-** *Mübadeleye gayritabi eşhasa aidolup Hükümet yedinde (idaresinde) bulunan metruk emlak ve arsa, düşman, usat (asiler) ve hasbellüzum (gerektiği için) Hükümet tarafından hedim (yıkma) ve tahrip veya harb dolayısiyle ihrakedilmiş (yanmış) olan emlak sahiplerine, muhtacolanlar tercih edilmek şartiyle zayiatlarının derecesi nisbetinde tevzi ve temlik olunur (dağıtılır ve verilir).*

Maddede yazıldığı gibi emvâl-i metrûke literatürüne bir tanımlama daha eklenir. Mübadillerden sonra bir de **mübadeleye gayritabi eşbas** yani mübadele edilmeyen yani sürgün edilen kişi için kullanılır ve 15 Nisan 1339 tarih ve 333 no'lu kanunun 6'ıncı maddesindeki, sebebi ne olursa olsun **'kaybolan veya uzaklaşan hatta izinsiz İstanbul'a giden'** kişilerin mallarının tasfiye edileceği hükmü dikkate alındığında, mübadeleye gayritabi eşhastan en geniş anlamda kanunen **'sürgün edilen**

ve kaçan ve kaybolan ve uzaklaşan' olarak tanımlanan kişiler ifade edilir.

Mübadele kanunuyla Yunanistan'la Türkiye arasındaki anlaşma gereği Yunanistan'a gönderilen Hıristiyanlar'a yani Rumlar'a **mübadil** denilince, bunlardan önce 14 Mayıs 1331 tarihli geçici kanunla sürgün edilenlerle birlikte, değişik gerekçeyle taşınmaz malını bırakıp gitmek zorunda kalan kişilere de mübadeleye gayritabi eşhas ya da gayri mübadil eşhas denir.

441 no'lu kanun gereği hazırlanan 30 Eylül 1924 tarihli yönetmenlikte (DÜSTUR, 3. tertip, cilt: 5, Ankara-1948, sf. 657-658) dağıtılan gayrimenkulün o kişi adına kaydedilmesi ve tapu senedi verilmesi öngörülür.

Kanun bir yıl yürürlükte kalmasının ardından 13 Mart 1924 tarih ve 441 no'lu kanunun 1'inci ve 2'nci maddeleri, 15 Nisan 1341 tarih ve 622 no'lu kanunla değiştirilir (DÜSTUR, 3. tertip, cilt: 6, Ankara-1934, sf. 327). 1'inci maddede dağıtıma ek olarak, metruk emlak ve arsaların satılması hükmü getirilir.

Hükümetin **'mübadeleye gayri tabi eşhasa ait'** gayrimenkullerin zarar oranında dağıtılması hükmüne, bir yıl sonra satılması da ilave edilir.

2'nci maddedeki, dağıtılacak gayrimenkulün değerinin Maliye bütçesinden karşılanması hükmüne de, bedelin 1331'deki (1915'deki) kayıtlı değere göre belirlenmesi ifadesi eklenir.

Peki, niye gayrimenkulun kıymetinin belirlenmesinde 1920 veya 1923 değil de 1915 yılı? BMM'deki görüşmelerde de bu durum gündeme getirilir.

Kasım 1988'e kadar yürürlükte kalan bu 441 no'lu kanunun kabulünden 10 gün önce yani 3 Mart 1924'de Zonguldak Mebusu Halil'in 28 Ocak 1924 tarihli soru önergesine **Başvekil İsmet** verdiği cevapta, gerek Ermeniler'in gerekse Rumlar'ın mallarının 8/21 Eylül 1332/1916 tarihli Mütemevvilan Kanunu gereği Balkan Harbinden sonra gelenlere verildiği, ama harbin bitimiyle **dönen Ermeniler ve Rumlar ve yeni durumla ilgili olarak** Maliye ve Mübadele vekaletleri tarafından yeni düzeleme nedeniyle tasarruflarında sınırlandırmaya gidildiğini ifade eder

(TBMM ZC, II/7-3.3.1924, sf. 69-70). Ve ardından emvâl-i metrûkeyle ilgili bir başka yasa kabul edilir.

Hükümetin elindeki arazi ve arsanın satılmasından Türk sermayedarların da yararlanması bir kanunla düzenlenir (22 Şubat 1926 tarih ve 748 no'lu kanun, DÜSTUR, 3. tertip, cilt: 7, Ankara-1944, sf. 420-421). Ticaret ve sanayi odaları ile borsa ve belediyelerin iyi hizmet verinesi ve fabrika yatırımı yapmasıyla diğer ortaklıklara, gerekli arazi ve arsa satışı hedeflenir.

Satışlar 1915 Fiyatından

Mart 1926 itibariyle, Rum ve Ermeni taşınmaz mallarının satışıyla ilgili 26 Eylül 1915 tarihli geçici kanun ve 15 Nisan 1923 tarihli kanun ve diğerlerinde bir çok maddede düzenleme yapıldığı halde, 'satılan malın fiyatı ne olacak?' sorusuna yeniden yanıt aranmaya başlanır. Bugüne kadar nasıl satıldı ve fiyatı belirlendiyse, öyle satılsın yöntemi terk ediliyor ya da mal elden çıkarıldı, görünüşte 'satış' yapıldı ama aslında 'satış' işlemi yapılmadı ki, yeniden fiyatı ne olacak sorusuna yanıt aranıyor.

Tasarı Meclis'te uzun tartışmanın ardından 13 Mart 1926'da 781 no'lu **Mübadeleye Gayritabi Eşhastan Metruk Olup Hakkı İskanı Haiz Olanlara ve Verilecek Emvali Gayrimenkule Hakkında Kanun** olarak yasalaşır (TBMM ZC, devre: II, cilt: 23, sf. 72-88, 160-161 ve DÜSTUR, 3. tertip, cilt: 7, Ankara-1944, sf. 655-657).

Uzun ve anlaşılması zor bu 1'inci maddede, satılacak gayrimenkullerle ilgili önce bir belirleme yapılıyor:

1- 'Mübadeleye gayri tabi' yani mübadil olmayan kişilerden metruk 441 no'lu ve 662 no'lu kanunlara tabi gayrimenkuller,

2- 15.4.1339 tarihli kanuna göre kiralanan ve geliri olan Hazine-i Evkaf'a yani Vakıflar İdaresi'ne kaydedilenlerden mübadeleye tabi olmayanların gayrimenkulleri,

3- Mübadeleye gayri tabi kişilerden metruk 1341 yılı bütçesinin 23 maddesinin V fıkrası gereği vilayetlerin 'idarei hususiyeleri'ne yani Özel İdareye verilenlerden mübadeleye tabi olmayanların gayrimenkulleri,
4- Vaktiyle bedel karşılığı verilmiş ve verilecek olan gayrimenkuller,
5- Muharebede meskenleri harap olanların ikametlerine tahsis edilen ve geri alınmayan haneler olarak sıralanıyor.

2'nci madde de, Rumlar'dan kalan mallar kapsama alınır.

Fiyatlandırmayla ilgili iki gruplandırma yapılır.

'Mübadeleye gayri tabi' kişilerden metruk 441 no'lu ve 662 no'lu kanunlara tabi gayrimenkullerin satışı fiyatından 1915'deki kıymeti, sahibi adına Maliyeyi Hazine'deki emanet hesabına yatırılacak ve artan kısmı da Ziraat Bankası'na verilecek, ayrıca vakıf ile vilayetlerin Özel İdaresinin metruk gayrimenkullerinin satışında da kanun maddesinde (bu malların sahibi ve ödemesiyle ilgili) böylesi net ifade bulunmuyorsa da, 1915 değeri sahibi adına emanet hesabına ödenecek ve fazlası da Vakıflara ve 'İdarei Hususiyeler'e yani Özel İdarelere aktarılacaktır.

Fiyatlandırmada **1915 değeri dikkate alınır:**

1- Kanunen, gayrimenkulün 'terk edilmezden' önceki sahibi adına Maliye'deki Emanet Hesabına 1915'deki yazılı kıymeti kadar ödeme yapılacaktır.
2- Kanunda atıf yapılan 15 Nisan 1341 tarih ve 622 no'lu kanunun 2'inci maddesinde, fiyatlandırmanın 1915 başındaki kıymetine göre yapılacağı net olarak ifade edilmektedir.
3- Nitekim daha sonra yürürlüğe konulan 24 Mayıs 1928 tarih ve 1331 no'lu kanunun 7'inci maddesi ve bu maddenin 2 Haziran 1929 tarih ve 146 no'lu tefsiri de nettir; fiyatın 1915 kıymetine göre belirleneceği hükmündedir.

Savaş koşullarında fiyatların hızla arttığı vakıa.

İstanbul özelinde **tüketici fiyatlar,** 1914-1918'de 15,30 misli ve 1915-1918'de 12,75 misli, savaş sonrasındaki fiyatların gerilemenin de etkisiyle 1914-1926'da 14,85 misli **1915-1926'da 12,37 misli artmıştır** (Tüketici fiyatları 1914'de=1,0 analizi, Şevket Pamuk, İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar ve Ücretler, 1469-1998, DİE, Ankara-2000, sf 22 ve 74).

Özetle 1920'lerin ortasında İstanbul tüketici fiyatlarının 12,37 misli artmasına karşın, gayrimenkul fiyatlandırmasında 1915 kıymetinin dikkate alınmasıyla yani genel olarak fiyatlardaki 12,37 misli artışın yok sayılmasıyla, ucuz fiyata satılınasına ortam yaratılır.

O günkü fiyatlara göre gayrimenkul 'gerçek sahibi'nin 12,37 misli daha düşük gelir alması yani '12,3 yerine 1 alması' hedeflenmiştir. Bu bile, sahibine hemen ödenmeyip Maliye'nin emanet hesabına yatırılıyor.

781 no'lu kanun **kasım 1988**'e kadar yürürlükte kalır. 62 yılda kaç tane ve ne kadar değerde gayrimenkul satılmıştır? Ve bu hesaplarda ne kadar para toplanmıştır? Ve bu paradan gerçek mal sahibi olan kaç kişiye ne kadar ödeme yapılmıştır? Soruları daha artırmak mümkündür.

'Kan Bedeli' Dağıtılan Ermeni Malı

Kanunda belirtilen ifadeyle **Ermeni malları,** Ermeni soykırımının faili olarak bilinen İttibatçı liderlere de verilir. Osmanlı'nın İstanbul Hükümeti kararıyla yargılamalar sonucunda idam edilenlere ve yurtdışında öldürülen İttihatçı liderlerin ailelerine, Ermeni malları bir nevi **kan bedeli** olarak dağıtılır (makalem AGOS, 27 Mayıs 2005'te yayımlandı).

İzmir Suikastı Davası (26 Haziran 1926) öncesinde TBMM'de 31 Mayıs 1926'da kabul edilen 882 no'lu **Ermeni Suikast Komiteleri Tarafından Şehit Edilen veya Bu Uğurda Suveri Muhtelife ile Düçarı Gadrolan Ricalin Ailelerine Verilecek Emlâk ve Arazi veya Tazminat Hakkında Kanun**'da (TBMM ZC, devre: II, cilt: 25, sf. 270, 601-605, 645-646, 680-682, 697, 728-

729; DÜSTUR, 3. tertip, cilt: 7, Ankara-1944, sf. 1439) 12 kişinin ismi sıralanır:

Talât Paşa, Cemal Paşa, Cemal Azmi Paşa, Bahattin Şakir, Cemal Paşanın Yaveri Süreyya Bey, Cemal Paşanın Yaveri Nusrat Bey ve Sait Halim Paşa ile Kürt Mustafa'nın riyaset ettiği Divanı Harp kararıyla idam edilen Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey ile Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey, firar ve intihar eden Doktor Reşit Bey ile Erzincanlı Hafız Abdullah Efendi ile Muş Mutasarrıfı Servet Bey'dir.

Kanunla kuruş almadan ailelere 20 bin lira değerinde Ermeni malı hibe edilir ve bu mallara 10 yıllık satılmama yasağı getirilir.

Ermeni malı verilecek İttihatçı aile listesinde İttihat ve Terakki'nin Talat ve Cemal paşalar dışında, bilinen üç liderinden biri olan Enver Paşanın ismi yer almıyor.

62 mebus tarafından imzalanıp Meclis'e gönderilen önerge için, Osmanlı'yı harbe sokan ve bildik sonucu yaşatan bu İttihatçılar yönetimindeki İttihat ve Terakki hükümeti değilmiş gibi büyük övgüler diziliyor, kanun gerekçesinde.

O dönem Türkiye'de yaşayan İttihatçılar, önce İzmir ardından Ankara'da idamla yargılanır ve sonunda idam edilirken, dışarıda öldürülmüş İttihatçılar'a övgülerle Ermeni malı verilir.

Kasım 1988'e kadar yürürlükte kalan kanunda 20 bin lira, hükümet teklifinde ve Kavanini Maliye Encümen mazbatasında 50 bin lira olarak düzenlenmiştir.

Ayrıca Ermeni mallarının bu ailelere kanunla dağıtılması öncesinde, bu kişilerin ve tehcir nedeniyle idam edilenlerin aile fertlerinin her birine vatanı hizmet tertibinden maaş da bağlanır. (14 Ekim 1922 tarih ve 271 no'lu kanun DÜSTUR, 3. tertip, cilt: 3, Ankara-1953, sf. 90 ile 13 Nisan 1924 tarih ve 478 no'lu kanun DÜSTUR, 3. tertip, cilt: 5, Ankara-1948, sf. 415-416). Maaş bağlanan bu İttihatçı aile listesinde de, Enver Paşa'nın ailesinden hiçbir kimsenin adı yer almıyor.

'Mülkün Yüzde 70-80'ni Kayıtsız'

Emvâl-i metrûke transferinin yoğunlukla yaşandığı 1920'lerde, mevcut gayrimenkullerin yüzde 70-80'nin tapu senedi yoktur; yani kayıtsızdır. Toprak mülkiyetindeki bu durum, bizzat Başvekil İsmet tarafından 1926 haziranında açıklanır.

Tapu Daireleri Haricinde Elden Ele Geçen Emvali Gayrimenkulenin Tapu Senedine Raptı Hakkında Kanun Layihası (1/963) gündeme alınır (TBMM ZC, II/25-17 ve 24.5.1926, sf. 191, 455) ve 1 Haziran 1926 tarihli zaptın sonunda tasarıyla ilgili encümenlerin ve Başvekil'in mazbataları vardır.

Başvekil İsmet imzalı ve 15.5.1926 tarihli tasarının gerekçesinde, aynen şu değerlendirme yapılır (TBMM ZC, II/26-1.6.1926, sf. 13, ek zabıt sf. 50-52):

> "Senetsiz tasarruf yüzünden ahali arasmda pek çok ihtilafat ve münazaat (ağız atışması, çekişme) hâdis olmakta olduğu halde bazı ahvalde bilâsenet (senetsiz) tasarruf olunan yerlerin tapu senedine raptına kavanin ve nizamatı mevzuanın müsait olmamasından naşi (sebebiyle) ihtilafat ve münazaatı vakıa izale edilememektedir...
>
> Türkiye'de **senetsiz tasarrufatın yüzde 70-80 raddesine baliğ olmakta bulunduğu** anlaşılmaktadır...
>
> Senetsiz tasarrufun men'i...
>
> 10 sene ve daha ziyade temellük ve tasarruf olunduğu veyahut müddeti temellük ve tasarruf 10 seneye baliğ olmamakla beraber tasarrufun nizadan arî bulunduğu tahakkuk eyleyen yerlerin dahi zilyetleri nanuna senede raptını teminen ikinci madde tanzim edilmiştir."

Gerekçesi bu şekilde açıklanan tasarının 1. maddesiyle gayrimenkulleri 10 yıldır kullanan adına tapu kaydının yapılması öngörülürken, 2. madde de, kullanım süresinin 10 yıl olmaması halinde de hangi koşullarda tapu senedi verileceği hükmü yer alır.

Toplam 6 madde olan tasarı kanunlaşamaz. Tasarı, 10 ay sonrasında Başvekil İsmet'in 13.4.1297 tarihli tezkeresiyle hükümete geri iade edilir (TBMM ZC, II/31-14.4.1927, sf. 144-145).

1930'lu yıllarda sürgün ve mübadil kişilerden kalan gayrimenkullerin tespiti ve kaydı sorunu yaşanıyor olacak ki, **Maliye Vekaleti Milli Emlak Müdürlüğü,** Hazine'de olmayıp özel kişilerde olan emvali gayreminkullerle ilgili yaptığı açıklamada, ihbarda bulunacakları ödüllendireceğini açıklar.

Lozan'dan Sonra Sözde 'El Konmayacak'

Emvâl-i metrûke Hazine tarafından 'el konulması' işlemi, Lozan Antlaşmasının yürürlük tarihinden öncesi ve sonrası ayrımına tabi tutulur. Bu amaçla bir yönetmenlik hazırlanır. Lozan, her ne kadar ağustos 1923'de Meclis'te görüşülür kabul edilirse de, uluslararası niteliğinden dolayı yürürlüğe girme tarihi 6 Ağustos 1924'tür.

Antlaşmada mülkiyet düzenlemeleri nedeniyle, ilk öncesinde nasıl bir uygulama yapıldığı bilinmese de, Lozan'ın yürürlüğe girmesinden yaklaşık iki yıl sonrasında **13 Haziran 1926 tarih ve 3753 no**'lu yönetmenlikle ilgili düzenleme yapılır (DÜSTUR, 3. tertip, cilt: 7, Ankara-1944, sf. 1549-1550).

Kişinin durumuyla ilgili kanunda yapılan belirlemeye göre 13 Eylül 1331 tarihli geçici kanun ve 15 Nisan 1339 tarihli kanun hükümlerinin, 'eşhasın durumuyla' ilgili olarak Lozan Antlaşması'nın yürürlüğe girdiği 6 Ağustos 1924 öncesinde uygulanacağı ve sonrasında uygulanamayacağı yönünde açıklık getirilir. Yönetmenlik, **17 Temmuz 1927 tarih ve 5451** no'lu yönetmenlikle kimi maddeleri değiştirilir (DÜSTUR, 3. tertip, cilt: 8, Ankara-1946, sf. 1068-1069).

1926'da yürürlüğe giren yönetmenlikteki net hüküm, bir yıl sonrasında yapılan değişiklikle maskelenir. Bu değişiklikle, Lozan Antlaşmasının yürürlüğe konulmasından önce **'emvâl-i metrûke'** sayılan mallarla ilgili olarak 13 Eylül 1331 ve 15 Nisan 1339 tarihli Tasfiye Kanunun öngördüğü işlemlerin yapılmasına

devam edileceği hükmü muğlak ifade edilir. Ayrıca gayrimenkulün 'sahibi ve vekiline iade ve teslim edileceği' hükmü de sadece 'sahibine iade edilir' olarak değiştirilir.

Yani taşınmaz mal, bir biçimde 'emvâl-i metrûke' olarak değerlendirilmişse, Lozan'ın yürürlük tarihi 6 Ağustos 1924'ten sonra dahi Hazine'nin vazıyed edeceğinin resmi ifadesi muğlak olarak düzenlenir.

Yönetmenlik 5 Ekim 2006 tarihine (5 Ekim 2006 tarih ve 26310 no'lu Resmi Gazete) kadar yürürlükte kaldıysa da, iki yıl sonra 24 Mayıs 1928'de çıkarılan 1331 no'lu kanunla esas olarak 6 Ağustos 1924 sonra da vaziyet edileceği hükmü net ifade edilir.

1331 no'lu kanunun 6'mcı maddesi 2'inci fıkrasında, sürgün edilenlerin taşınmaz malların, kanunun yürürlüğe girdiği 30 Mayıs 1928 tarihine kadar **bedeli karşılığı satılmamış veya satılması için ayrılmamış olanların Hazine adına kaydedileceği** hükmüyle, el koymaya devam edileceği ifadesi net olarak yazılmaktadır. 1331 no'lu kanunun 7'inci maddesi de, malların iade edilmeyeceğiyle ilgili düzenlemeyi içerir.

1926 sonrasında hatta 1963'deki Anayasa Mahkemesi kararında da, Lozan Antlaşmasının yürürlüğe girdiği 6 Ağustos 1924 tarihi üzerinde durulur ve mala el konulması yönünde karar verir, mal sahibinin hep İstanbul'da yaşaması, kaçmamış ve kaybolmamış ve İstanbul'da ölmüş haliyse dikkate alınmaz.

Nitekim devletin uygulamalarının devamlılığı bakımından, bir bakanlık genelgesinde de ifade edilir. **12 Eylül askeri darbe hükümeti,** seçimin galibi Anavatan Partisi Lideri Turgut Özal'a (13.12.1983-9.11.1989) hükümetin devredilmediği günlerde 31 Ekim 1983'de Bülend Ulusu hükümetinin **Devlet Bakanı Şuayip Üşenmez**'in Maliye Bakanlığı ile tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Yabancı İşler Dairesi Başkanlığı'na gönderdiği genelgede, mübadil, kaybolmuş, kaçmış ve uzaklaşmış kişilerin **mallarının devlete geçtiği hükmü** hatırlatılarak, herhangi bir tapu işleminin yapılmaması, bilgi, belge ve tapu kaydının verilmemesi istenir. Cunta genelgesi, 29 Haziran 2001 tarih 2001/7 no'lu olarak yeniden ilgili birimlere tekrar gönderilir.

Bildik **'yabancı uyruklular'** gibi tanımın yer aldığı ve 'sürgün edilen veya kaçan ya da kaybolan veyahut uzaklaşan' kişilerin mallarıyla ilgili uygulama birliğinin ifadesi olan genelgede, halen Hazine ya da kullanan kişi adına tescil edilmemiş taşınmaz mallarının varlığından bahsedilerek, bunların sahipleri üzerine işlem yapılmaması istenir.

Ermeni ve Rum Malına 'Tapu Kaydı'

Sürgün edilen Ermeniler'den veya mübadil Rumlar'dan ya da kaçan veyahut kaybolan kişilerden (ki bu dini anlamda gayri Müslimlerdir) kalan malların 1915'deki fiyatıyla ilgili satışından, dağıtılmasına kadar bir dizi uygulamaya yönelik yasal düzenlemenin ardından bu malların vesikalarının yani yeni sahipleri üzerine kayıt edilerek tapu senedi verilmesi hükümet gündemindedir.

1928 yılın mayıs ayında Büyük Millet Meclisi'nde, yeni yıla ait bütçe görüşmelerinin de etkisiyle **tam 132 tane tasarı bir ayda kanunlaşır.** Bunlardan bir tanesi de tapulandırmaya ve diğeri de emvâl-i metrûke gelirlerinin bütçeye kaydedilmesiyle ilgilidir.

21 Mayıs 1928'de Meclis gündemine gelen tasarı 24 Mayıs'da görüşülür ve 1331 no'lu **Mübadil, Gayrimübadil, Muhacir ve Saireye Kanunlarına Tevfikan Tefiz veya Âdiyen Tahsis Olunan Gayrimenkul Emvalin Tapuya Raptına Dair Kanun** olarak kabul edilir (TBMM ZC, devre: III, cilt: 4, sf. 221, 354-355; DÜSTUR, 3. Tertip, cilt: 9, Ankara-1948, sf. 732-734;). Kanunla, önemli dört husus getirilir:

1- Böylece taşınmaz malların eski sahiplerine iadesi engellenecek (madde 7).
2- Bu mallar, kullanan ya da satın alanlar adına kayıt edilecek (madde 1 ve 2).
3- Bu işlemden doğan bedel de Hazine tarafından karşılanacak.
4- Hazine adına vazıyed edilmeye devam edilecek (madde 6).

Ne kadar ödeme yapıldığı sorusuna yanıt vermeden, bu tür mallarla ilgili hesabın tasfiye (24 Mayıs 1928 tarih 1349 no'lu kanun) edilip, bütçeye gelir kaydedilmesi de Maliye'nin sahibine yapacağı belirtilen ödemenin aslında yapılmayacağının da ifadesidir.

Tasarının 1'inci maddesi okunur ve kabul edilir. 1'inci maddeye göre, hem mübadeleye tabi ahaliye hem de 13 Mart 1926 tarih ve 781 no'lu kanuna göre mübadeleye tabi olmayan eşhasa ait gayrimenkulleri satın alanlara verilen teffiz (veya tefviz) vesikası karşılığında tapu senedi verilecektir. Yani böylece kayıtsız olan taşınmaz mallar, kayıtlı hale getirilecektir.

Hem Ermeni hem Rum taşınmaz malları verilebilecek, satılabilecek ve tapu senedi kaydı da yapılacaktır. Artık emvâl-i metrûkenin tasfiyesinin yazılı hale getirilmesi, tümden tasfiyesi ya da diğer bir deyişle transferi gündemdedir.

2'nci maddeye göre de, mübadillerle emvâl-i metrûkeyi bir bedel karşılığında satın alanlar dışındakilere, 1- Memleketinde mal terketmiyen mübadillere, 2- Gayrimübadillere, 3- Muhacire, 4- Mülteciye, 5- Aşiret efradına, 6- Harikzedelere 13 Mart 1340 tarih ve 441 no'lu kanun gereği dağıtılan gayrimenkul karşılığında verilen muvakkat tasarruf vesikaları karşılığında tapu senedi verilecektir; yani kaydı yapılacaktır.

Tapu senedi verilen vesika, 1'inci maddede mübadillerle bedel karşılığı satılan mal için verilen tefviz ya da kanunda yazıldığı haliyle **'teffiz vesikası'** iken, 2'nci maddede **'muvakkat tasarruf vesikası'dır**. 2'nci maddede, öncesinde gayrimenkul dağıtıldığı için tasarruf vesikası verilenlerden birisi de aşiret mensubudur.

Kanunla eldeki **tüm vesikaların tapu senedi olarak değiştirilmesi** amaçlanır.

Bu, mülkiyetteki dağıtma veya satışla oluşan fiili durumun **kanunen Türkleştirilmesidir.**

Aynı zamanda bu, mülkiyetin tapuda Türkleştirilmesidir.

Artık yeni bir dönem. Böylece mülkiyette **fiilen ve resmen** tapu değişikliği dönemi kanunen ve resmen başlatılır.

7'nci maddeye göre, 13 Eylül 1331 ve 15 Nisan 1339 tarihli kanunlarla **el konulmuş ve konulacak** olan taşınmaz mallardan, mübadillere ayrılsın ya da belli bir bedel karşılığı satılmış olsun ya da Hazine adına kayıtlı bulunan mallar hak sahiplerine iade edilmeyecek ve bunlara, malın bedeli 15 Nisan 1341 tarihli (622 no'lu) kanuna uygun olarak 1915'deki kıymetine göre **Maliye tarafından ödenecektir.**

Kanuna göre mallar satılıyor, ama ödemeyi yapmayı taahhüt edense **Maliye** yani devlet.

Malların eski sahibiyle ilgili düzenleme yetersiz bulunmuş olacak ki, uygulamaya yönelik sorunlara açıklık getirmek amacıyla hükümet 24 Mayıs 1928 tarih ve 1331 no'lu kanunun 7'inci maddesinin kapsamının ne olduğuyla ilgili olarak 2 Haziran 1929 tarih ve 146 no'lu 1331 numaralı kanunun **7'inci maddesi tefsirî** (DÜSTUR, 3. tertip, cilt: 10, Ankara-1953, sf. 921), geleceğe yönelik uygulamadan bedelinin ödenmesine, sahibine iade edilmeyeceğine kadar kesin hükümler içerir:

Hazine vazîyet edecek: 13 Eylül 1331 ve 15 Nisan 1339 tarihli kanunlarına göre Hazine, mayıs 1928'e kadar taşınmaz mallara el koymadıysa bile el koymaya devam edecektir.

İade edilmeyecek: Mallar, kanunlar gereği tahsis edilmiş veya bedel karşılığı satılmış veya Hazine adına el konulmuş olsun, hiçbir şekilde sahibine aynen iade edilmeyecek, ancak Şurayı Devlet yani Danıştay kararıyla iade edilebilecektir. Bununla Lozan'ın yürürlük tarihi sonrasında da Hazine'nin el koymasına imkan yaratılır.

Hak etmişlere de verilmeyecek: 24 Mayıs 1928 tarih ve 1331 no'lu kanun yürürlüğe girdiği 28 Mayıs 1928 tarihi öncesinde ve sonrasında, malını almasıyla ilgili yapılan işlemler geçersiz kılınacak ve hak edecek konumda olsalar dahi verilmeyecektir.

1915'deki değerinden ödeme yapılacak: Mal sahibine ya da malı hak edecek kişiye 1331 yani 1915 yılı başındaki değerine göre ödeme yapılacaktır. Ödemenin 1915'deki değerinden ve Maliye tarafından yapılacak olması, satış işleminin niteliğini net

ortaya koyuyor. Bu halde mallar şahsa satılırken, ödemeyi yapansa devlettir.

24 Mayıs 1928 tarih ve 1331 no'lu kanun, 10 Temmuz 1945 tarih ve 4796 no'lu kanunla yürürlükten kaldırılırken, bu kanunla ilgili 23.3.1929 tarih ve 1407 no'lu ek kanun da 8 Kasım 1988'e kadar yürürlükte kalır (Resmi Gazete, 8 Kasım 1988 ve sayı: 19983).

Genel olarak kanun bu haliyle, sahibi 'sürgün edilen veya kaçan ya da kaybolan veyahut uzaklaşan' olarak tanımlanan kişilere ait taşınmaz mallar tapu kaydıyla yeni bir kimliğe kavuşturacak hükümler içeriyor.

Zilyetlere de Tapu Senedi

Emvâl-i metrûkenin gerçek ve tüzel kişilerle kamuya transferi sürecinde kayıtlı hale getirme yani tapu senedi düzenleme işleminde, **'bir malı veya gayrimenkulu elinde bulundurma ve fiili olarak kullanma'** olarak tanımlanan zilyetlik de dikkate alınır. Elinde tefviz vesikası olmayan, ama taşınmazları öngörülen süredir kullananlara tapu senedi verilmesi amacıyla, 1929 haziranında kabul edilen kanunla, yeni bir düzenlemeye gidilir.

2 Haziran 1929'da ve 1515 no'lu **Tapu Kayıtlarından Hukuki Kıymetlerini Kaybetmiş Olanların Tasfiyesine Dair Kanun**'la (DÜSTUR, 3. tertip, cilt: 10, Ankara-1953, sf. 896), belli süre kullanmış olanlara tapu senedi verileceği belirtilir. 1'inci madde, arsaları 15 yıl ve diğer araziyi 10 yıl kullananlara kaydının yapılması ve tapu senedi verilmesi hükmünü içerir.

Kanunun 1'inci maddesiyle tapu defterinde kayıtlı olduğu halde gayriresmi olarak binalar, bağ, bahçe ve arsaları 15 yıl yani **1914'den beri,** diğer araziyi 10 yıldır yani **1919'dan beri** tasarruf edenlere tapu senedinin verileceği, ilgili karşı tarafın da üç yılda dava açabileceği hakkının bulunduğu hükmüne yer verilir.

Defterdeki kayıtlı durumun yaratacağı sorunun iki ayda çözümlenmesiyle ilgili düzenleme de 2'nci maddede yer alır.

Tapulandırmaya yönelik faaliyet daha sonraki yıllarda da devam etmiş olacak ki, 1950 ocağında tapuya kaydın yargıç kararıyla olacağı ve ilgili birimler tarafından harita ile krokilerin de eklenmesi yönünde kanunda değişiklik yapılır.

Bu kanunla ilgili olarak yaşanan sorunların çözümlemesi amacıyla Bakanlar Kurulu'nun 14.5.1930 tarihli 9331 no'lu kararnamesiyle kabul edilen tüzükte (1515 no'lu kanun, konusu gereği bu cilde konmuş notuyla DÜSTUR, 3. tertip, cilt: 10, Ankara-1953, sf. 897-901), bir başkası adına kayıtlı gayrimenkulün, fiili bir uygulamayla (satın alma, bağışlama, takas vs. işlemlerle) mülkiyetine sahib olan kişinin, yasada belirlenen süredir kullanması halinde, o mülkiyeti kendi adına nasıl kaydedeceğinin ve tapu senedini nasıl alacağının koşulları 17 maddede bir bir sıralanır.

Kanunen Türkleştirme

Tapulandırma konusu üç yıl sonrasında yeniden Meclis ve hükümet gündemindedir. Mülkiyetin sahipliğiyle ilgili değişikliğin yani fiili durumun hukuki sürecinin tamamlanması, kayıt edilmesiyle ve tapu senedi verilmesiyle sağlanacağı için yeniden düzenlemeye gidilir.

24 Mayıs 1928 tarih ve 1331 no'lu ile 2 Haziran 1929'da ve 1515 no'lu kanunlar gereği yapılan kayıt etme faaliyeti yeterli bulunmamış ya da eksikler tespit edilmiş olacak ki, yeni bir kanun daha çıkarılır.

5 Şubat 1931'de meclis gündemine gelen tasarı, 19 Mart 1931'de yapılan görüşme sonunda kabul edilir; 1771 no'lu **Mübadele ve Teffiz İşlerinin Kat'i Tasfiyesi ve İntacı Hakkında Kanun** toplam 22 madde olup, 28 Mart'ta yürürlüğe girer. (DÜSTUR, 3. Tertip, cilt: 12, Ankara-1931, sf. 222-227). Kanunun 1'inci maddesinde kesin olarak tapulandırmaya dikkat çekilir.

> **Madde 1-** *16 Nisan 1340 tarih ve 488 numaralı Mübadeleye tabi ahaliye verilecek emvali gayri menkule hakkındaki kanunun ikinci maddesinin son fıkrasında yazılı had dahilinde* ***1331 numara ve 28 Mayıs 1928 tarihli***

(24 Mayıs olacak, N.O.) mübadil, gayrimübadil ve muhacirlere tahsis olunan gayri menkullerin tapuya raptına dair kanunun birinci maddesinde gösterilen nisbetler kat'i tasfiyeye esastır.

Bu nispetler dahilinde mevcut hükümlere tevfikan (uygun olarak) ittihaz edilmiş (belirlenmiş) olan teffiz (bedel karşılığı verme) kararları kat'i ve muteberdir. Bu kanunun neşrinden sonra teffiz kararı ittihaz olunamaz.

Kanunla belirlenen **'İskani adi derecesini gösterir 4'üncü maddeye merbut cetvel'de** araziler, zeytinlik, tütün ekim alanları, bağlar verimliliğine göre derecelendirilip asgari-azami dönümleri belirlenir ve aile nüfusunun beşten fazla ve az olmasına göre dağılımı öngörülür. Demek ki kanun öncesinde bedel karşılığı araziler satılmış, ama ödemede sorun yaşandığı için olacak ki, bu sorunun 6'ncı maddede giderilmesi hedeflenir. Bunun gereği cetvele göre bedelsiz verilecek araziyle ilgili kanunun yürürlüğe girmesine kadar yapılan ödemelerin geri verilmeyeceği ve ödenmeyen taksitlerin de tahsil edilmeyeceği ifade edilir.

Ve bu gibi gayrimenkullerin gerek dağıtılmasında gerekse bedel karşılığı satılanların tapulandırılması işleminden tapu harcı alınmayacağı 7'nci madde hükmüdür.

Daha önceki 13 Eylül 1331 ve 15 Nisan 1339 tarihli kanunlarda emvâl-i metrûkenin tasfiye işlemini gerçekleştirmek üzere kurulan Tasfiye Komisyonu ile benzerlik taşıyan Tasfiye Heyeti'nin kurulması öngörülür (madde 8).

Kanunun yürürlüğe girmesinden itibaren 6 ayda, Teffiz Komisyonundan alınan istihkak mazbatalarının Tasfiye Heyeti tarafından incelenmesinin ardından mazbataların sahipleri namına tasfiye vesikası düzenleneceği ve bunun da Maliye Bakanlığı tarafından imzalanması öngörülür ve bu vesikaların bir makbuz karşılığında sahiplerine verilmesi zorunluluğu getirilir.

Ödemelerdeki sıkıntıyı gidermek üzere yeniden bir faizli taksitlendirme programıyla ilgili yapılandırma, üç maddelik **21 Mart 1931 tarih** ve **1773 no'lu** kanunla (DÜSTUR, 3. Tertip,

cilt: 12, Ankara-1931, sf. 228-229) düzenlenir. Bu kanundaki hükümler yeterli olmamış ki, yeniden bir kanun daha yürürlüğe konur. **21 Temmuz 1931 tarih ve 1866 no'lu 1771 no'lu** kanuna ek kanunla (DÜSTUR, 3. tertip, cilt:12, sf. 985), meskenle ilgili borçlar affedilir.

Kanunla ödemede yaşanılan sıkıntıya, eldeki bilgilere göre birileri adına kayıtlı malları satan devlet, yine kendi aldığı kararla bu alacağı affeder.

Emvâl-i metrûkenin 1920'lerin ikinci yarısında fiilen dağıtılması ve satılmasına yönelik faaliyet, 1930'lar başında kesin tapulandırmada yani kanunen Türkleştirmede yoğunlaşır.

Bununla mülkiyet transferi sürecinin mevzuat gereği kesin tamamlanmasının amaçlandığı anlaşılıyor. Elbette bu oluşturulan mevzuatın içeriği, aslında ekonominin Türkleştirilmesi'nin net ifadesidir.

Bütçeye 'Emanet'ten 300 Bin Lira

Emvâl-i metrûkenin sahibine iade edilmeyeceği ve kullanan namına tapu senedi verileceği yönündeki yasal mevzuatın yapıldığı dönemde, gündemdeki bir diğer konu da sürgün edilenler adına emanet hesabında tutulan **'Emvâl-i metrûke hesabı'**nın tasfiyesidir.

Emvâl-i metrûke hesabı carilerinin bütçeye irad kaydına dair (1/217) numaralı kanun tasarısı ve Bütçe Encümeni mazbatası gündeme alınır (TBMM ZC, devre: III, cilt: 4, 23 ve 24.5.1928, sf. 287, 353, 386). Ve tasarı 5 madde olup, tartışılmadan kabul edilir.

1'inci maddeye göre, 31 Mayıs 1928 tarihi itibariyle emvâl-i metrûkeyle ilgili emanet hesabında bulunan **'alınmamış paralar'** bütçeye gelir kaydedilecek ve bundan sonra ortaya çıkacak hasılat hakkında da aynı işlem yapılacaktır.

> **Madde 2-** *Birinci madde mucibince hasılatı müteferrika faslına alınacak mebaliğden 300 bin liraya kadar mikta-*

rın 1928 senei maliyesi Maliye vekaleti bütçesinde açılacak bir faslı mahsusa tahsisat olarak kayd ile sene zarfında emvâl-i metrûke masarifi iadere ve teşkilatı için sarfa (harcama yapmağa) Maliye Vekili mezundur.

2'nci maddeye göre, 222 milyon 30 bin 788 lira olduğu 1928 gelir bütçesinin 300 bin lirası yani kanundaki genel tanımıyla 'sürgün edilen veya kaybolan ya da kaçan veyahut uzaklaşan' kişiye ait malın bedeli olarak emanet hesabında kalan bütçeden karşılanır. Gerekçesi de, emvâl-i metrûkenin idare ve teşkilatı için harcanması şeklinde ifade edilir.

1928-2008 döneminde gelir bütçesi, 921,5 misli artarak 222,03 milyon liradan 204,6 milyar YTL'ye (katrilyon TL'ye) yükseldiği dikkate alınacak olursa, bu basit hesapla 300 bin liranın 2008 itibariyle değeri 276,4 milyon YTL'dir. TL'de 6 sıfır atıldığı dikkate alınırsa artış 921,5 milyon misli olup, miktar da 276,4 trilyon liradır.

Acaba, 1928 bütçesine 300 bin lira eklenmesini sağlayan emanet hesabında toplanan para ne kadardı?

Ayrıca toplanan para ile paranın kaynağını oluşturan malın gerçek değeri arasındaki oran kaça kaçtı?

Ne kadar mal satıldı ve ne kadar para toplandı?

Bu konuyla ilgili olarak Maliye Vekili'nin kasım 1922'de yaptığı değerlendirme, fikir edinmeye imkan sağlıyor.

Meclis'te İzmir'deki yangın ve vurgunun tartışılması sırasında **Maliye Vekili Hasan Fehmi,** Ermeni sürgününü hatırlatarak, şöyle devam eder (TBMM GCZ, III-29.11.1338, sf. 1140):

> **"Tehcir neticesinde mal sandıklarına irat kaydedilen miktar ile kaybedilen paranın miktarı nedir?**
>
> **100 misli, 10 bin mislidir.**
>
> Bu gayri tabiilik.. Santimi santimine bunu idare etmek ihtimali yoktur."

Yani vekil, yaklaşık altı yıl öncesinde mal sandıklarına irat

kaydedilenle, kaybedilen mal arasında 100, hatta 10 bin misli fark bulunduğu ifadesiyle, talanın boyutunu çiziyor.

Ve öncelikle 300 bin lira alındığına göre, daha sonraki yıllarda da emanet hesabından bu şekilde aktarım sürdü mü? Devam ettiyse yıllık ne aktarılan miktar ne kadardı?

Ve 5 maddelik tasarı 1349 no'lu **Emvâl-i Metrûke Hesabı Carilerinin Bütçeye İrat Kaydine Dair Kanun** olarak 24 Mayıs 1928'deki oturumda kabul edilir (DÜSTUR, 3. tertip, cilt: 9, ciltte kanun kayıt no'su 228'dir).

1928-1931 dönemi bütçe kayıtları, emvâl-i metrûke satışından önemli bir kaynağın aktarıldığını ortaya koymaktadır.

207,2 milyonluk **1928** yılı başlangıç bütçesinde ise 6,9 milyonluk 'Beşinci kısım' gelirlerin **2,9 milyonu 'Emlak hasılatı'** ve 700 bin lirası da 'Satılacak emval bedeli'dir.

220,5 milyon liralık **1929** yılı bütçesinin yaklaşık 7,8 milyon lirası **'Beşinci Kısım: Müesseseler hasılatı ve menafii'** olup, bunun yani 7,8 milyon liranın **3,1 milyonu 'Emlak hasılatı'** ve 700 bin lirası da 'Satılacak emval bedeli' kalemlerine aittir.

222,6 milyonluk **1930** bütçesinde ise **emlak hasılatı 2,9 milyon lira** ve satılacak emval bedeli de 600 bin liradır.

186,7 milyon liralık **1931** yılı başlangıç bütçesinin 4,1 milyonu 5'inci kısma ait olup bunun **1,9 milyon lirası 'Satılan emval ve emlak hasılatı'**dır.

Tüm bunlar, en azından 1930'ların başında emvâl-i metrûke hesabının bütçenin önemli gelir kaynakları arasında yer aldığının göstergesidir.

1926'daki emvali gayrimenkulenin vergilendirilmesi ve 1928'deki merkezi ve tek bütçe oluşturmak açısından emvâl-i metrûkenin hesabı carilerinin bütçeye gelir kaydedilmesi, merkezi iktidarın hem vergi gelirini artırma gayretinde olduğunu hem de gayrimenkulün tasarrufiyesi açısından belli bir düzeye gelindiğini göstermektedir.

İttihatçı Kanun 73 Yıl Yürürlükte Kaldı

Sürgün edilen veya kaybolan kişilerin gayrimenkullerinin tasfiyesini öngören ve 23 Aralık 1876 tarihli Kanuni Esasi'ye yani Anayasa'ya göre, İttihatçı iktidar döneminde kabul edilen ve yürürlüğe konan 13 Eylül 1331 taribli geçici kanun, 1921 ve 1924 anayasaları döneminde de yürürlükte kalır ve Anayasa Mahkemesi kararına göre 1961 Anayasası'na da aykırı değildir.

Ve 1982 Anayasası döneminde de yürürlükte olduğu dikkate alınacak olursa, aynı yasa hükmünün, beş anayasa döneminde uygulama imkanı buhnası yönündeki uygulama birliği, anayasalardaki değişikliğin niteliği bakımından da önemlidir.

Öyle bir kanun ki, anayasalar değişse de aynı hükümler geçerli olabildi!

Ermeni, Rum ve genel olarak 'öteki'nin mülkiyetinin tasfiyesine yani mülkiyetinin Türkleştirilmesine imkan veren yasalar 1988 yılına kadar yürürlükte kalır. Demek ki, artık ya tasfiye ya da transfer edilecek mülkiyet kalmadığı veyahut da, 100 yıllık mülkiyet mevzuatının gerekli yolu bulacağına olan güvenin ifadesi olarak pek çok yasa kasım 1988'de yürürlükten kaldırılır. Bu kanunlardan biri de, 26 Eylül 1915 taribli geçici Tasfiye Kanunu'nu da yeni değişikliklerle yürürlüğe koyan 15 Nisan 1923 tarihli 333 no'lu kanundur.

İttihatçı iktidarın Tasfiye Kanunu, gerçi ocak 1920'de kararnameyle yürürlükten kaldırılmış olsa da, dönemin özelliği dikkate alınırsa, nisan 1923'deki yeni düzenlemeyle birlikte 73 yıl yürürlükte kalan bir yasadır.

Uygulanma İmkanı Kalmamış olan Kanunlarm Yürürlükten Kaldırılması hakkında Kanun'la (kabul tarihi: 27.10.1988, kanun no: 3488/ Resmi Gazete, 8.11.1988, sayı: 19983), 73 yıldır yürürlükte bulunan 13/26 Eylül 1331/1915 tarihli Tasfiye Kanunu icrasına son verilir. 14 Mayıs 1331 tarihli Sürgün Kanunu ise yaklaşık 3,5 yıl yürürlükte kalır.

Sürgün edilenin veya savaş ortamında gitmek zorunda kalanların mallarıyla ilgili cumhuriyet döneminde pek çok kanun

çıkarılır ve bunlar uygulanır. İhtiyaç duyulmaması halinde de bir bir yürürlükten kaldırılır.

Hatta yürürlükten kaldırılsa da, bu kanunların mevcut gerekçesine göre genelgeler (12 Eylül'ün Bülend Ulusu Hükümeti'nin 31 Ekim 1983 tarihli genelgesi, tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü'nün 29 Haziran 2001 tarih ve 2001/7 no'lu genelgesinde tekrar yayımlanır), yayımlanmaya ve bunun gereğinin yapılmasına devam edilir.

Hatta ilgili kanunlar yürürlükten kaldırılsa dahi, Osmanlı tapu arşivlerinin 'kapalı' kalması istenir. **MGK Seferberlik ve Savaş Hazırlıkları Planlama Daire Başkanı Tuğgeneral Tayyar Elmas,** 26 Ağustos 2005 tarihinde Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü'ne gönderdiği yazıda, Müdürlüğü, "Buralardaki bilgiler asılsız soykırım ve Osmanlı Vakıfları mülkiyet iddiaları gibi konularda istismara yol açabilir" şeklinde uyarır (Hürriyet, 19 Eylül 2006). 90 yıl sonra bile tapu kayıtları açılmaz..

Konuya bakış ve değerlendirmede İttihatçı mevzuatın egemenliği halen devam etmekte olup, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı Ermeni ve Rumların faaliyet gösterdiği vakıflar, **'Yabancı Tüzel Kişiler'** olarak değerlendirilir (TC Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu, sayı: 2006/1, tarih: 6.2.2006; AKP Hükümeti'nin o dönem vakıflardan sorumlu Bakanı M. Ali Şahin, Hürriyet, 15 Mayıs 2006).

Daha öncesinde Yargıtay kararında, TC vatandaşı Rum ve Ermeniler, 'Türk olmayan' ve de 'yabancı' olarak tammlanır. Bu, 1910'lardan 1970'lere ve 2000'lere İttibatçı zihniyetin bala egemen olduğunun ifadesidir.

Vatandaşlar arasındaki bu denli 'köklü' ayrımın sonucu olarak, gayri Müslimler'in vakıf mallarına 'vazıyed etme operasyonları' yapılır..

Yanan Tapu ve Nüfus Kayıtları

Zamanın Başvekili ve Malatya Mebusu İsmet'in 1926'da bir tasarının gerekçesinde belirttiği gibi taşınmaz malların genelinde

yüzde 70-80'inin tapu senedinin yani resmi hiçbir kaydının olmaması sorunu sonraki yıllarda da devam eder.

Yukarıda değindiğim gibi dedem, memleketim Malatya-Hekimhan-Hasançelebi'de yıllardır ekip-biçtiği toprağının tapusuna ancak 1980'de kavuşabildi. İlçedeki nüfus kayıtlarının yanmasının ardından 15-20 yıl sonra Malatya-Hekimhan'a tapu-kadastronun gelmesi, belki de bir tesadüftür!

Bu tapulama işlemi öncesinde, 1960'lı ve 1970'li yıllarda Anadolu'nun pek çok ilçe ve kasabasında ya tapu ya da nüfus idaresinin veyahut ikisinin birden evrakları yandı; Hekimhan'da da nüfus idaresi ve daha başkaca evrakların bulunduğu bina da benzer akibeti yaşadı. Bugün dahi resmen bir çok insanın doğum tarihi gibi gerçek nüfusu hakkında bilgiye ulaşılamamaktadır.

12 Eylül'le askeri bürokratik elitin egemenliğinin sürdüğü bir dönemde, hem 1915'den beri yürürlükte olan yasa kaldırılırken hem de terkedilmiş taşınmaz mallarla ilgili yeniden tapulandırma ve Hazine'nin malı haline getirmeye yönelik düzenleme artık bir kanunla değil yönetmenlikle yapılır oldu.

Emvâl-i metrûkenin, tamamen devlete kalan taşınmazlardan yani artık Hazine'nin malı olduğu yönetmenlikle valilik ve kaymakamlığa bizzat bildirilir. Ayrıca kullanan kişiye yani zilyet namına tapulandırma işlemine devam edilmesi de istenir.

Maliye ve Gümrük Bakanlığı Milli Emlâk Genel Müdürlüğü, 11 Şubat 1989'da 3402 sayılı Kadastro Kanunuyla ilgili yayımladığı tebliğde yeni hükümlerin neler olduğu sıralanır (sayı: Mile 2. Şb. 3245-2716/4659 ve kaynak: http://milliemlak.gov.tr/_mevzuat/_genel_tebligler/GenelTeblig_151.htm).

Tebliğden anlıyoruz ki, o tarihte hala tapu sorunu çözümlenememiş olup, şu düzenlemeye gidilir:

> **"3402 sayılı kanunun 14. maddesinin 1. fıkrası hükmüne göre,**
>
> 'Tapuda kayıtlı olmayan ve aynı çalışma alanı içinde bulunan ve toplam yüzölçümü sulu topraklarda 40, kuru toprakta 100 dönüme kadar olan (40 ve 100 dönüm dahil) bir veya birden fazla taşınmaz mal çekişmesiz ve

aralıksız en az 20 yıldan beri malik sıfatiyle zilyedliğini belgelerle veya bilirkişi veyahut tanık beyanlarıyla isbat eden zilyedi adına tesbit edilir.'

Anılan kanunun 18. maddesinin II. fıkrasında ise:

'Orta malları, hizmet malları, orman ve devletin hüküm ve tasarrufu altında olup da bir kamu hizmetine tahsis edilen yerler ile kanunları uyarınca Devlete (D'si büyük N.O.) kalan taşınmaz mallar tapuda kayıtlı olsun olmasın kazandırıcı zaman aşımı yolu ile iktisap edilemez' hükmü yer almaktadır."

O taşınmazı, en azından 20 yıldır kullandığını yani onun kendisine ait olduğunu vesikalarla veya tanıkların şahitliğiyle belgeleyen kişi adına tapuda kaydının yapılacağına yönelik düzenlemeye 1990'larda yapılmaya devam edilir.

III- ÖZÜR VE TAZMİN

İttihatçılar **'hem gayri Türk, hem de gayri Müslim'** kimliğine göre politikasını öyle netleştirdi ki, Anadolu'nun her köşesinde **'önce can, sonra mal güvenliği'** sorunu yaşandı..

'Gayri Müslim politikası' kapsamına Hıristiyanlar'ın yanı sıra zamanla Aleviler de alındı ve bunun sonucu olarak 'gayri Müslim' politikası özünde Sünni İslam olarak netleşti ve buna göre uygulana geldi..

Bugünlerdeki Ankara'nın sözde kalan 'Alevi Açılımı' işte bu politikanın sonucu olarak resmen ifade edilir oldu..

İttihatçı Türk Milliyetçiliği öylesine düşmanlık temeline dayalı milliyetçiliktir ki, esasında bunun Türk'e de hayrı olmadı..

Bugün dahi o politikanın sorunlarını yaşamıyor muyuz?.

İktidar dönemindeki uygulamalarından dolayı İttihatçı liderler, İstanbul'da Divan-ı Harp'te (27 Nisan-17 Mayıs 1919, 7 duruşma yapıldı) yargılanır ve Osmanlı hukukuna göre **'katliam, işkence, ırza saldırı, mal ve para yağmalamak'** gibi fiillerden

dolayı suçlu bulunur. Ve Talat, Enver ve Cemal paşalarla Dr. Nazım birinci dereceden suçlu bulunarak idam cezasına çarptırılır. Ayrıca Teşkilatı Mahsusa Reisi Bahattin Şakir'e de Hatıput Davası'nda idam cezası verilir. ('Tehcir ve Taktil' İttihad ve Terakki'nin Yargılanması, 1919-1922, Derleyenler: Vahakn N. Dadrian, Taner Akçam, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları). Buna göre İttihatçılar'ın katliamı tertiplediği ve malı ve mülkü yağmaladığı Osmanlı mahkemesi kararıyla sabittir..

Dönemsel olarak 1920'lerde tek parti iktidarını kuran ve sonrasını şekillendiren CHP de, 1910'ların hem politikasından beslendi hem de kadrosuyla teşkilatlandı..

Resmi ideolojinin bu temelde oluşturulmasından dolayı, çok partili hayata geçmekle de, şekilselliğin ötesinde özünde bir değişiklik yaşanmadı..

1920'lerin birinci yarısında Erzurum Kongresiyle başlayan, ekim 1919'da Amasya Protokolü ve 27 Haziran 1921'de BMM Reisi Mustafa Kemal imzalı 5 maddelik **'Kürdistan hakkında BMM Vekiller Heyeti'nin Elcezire Cephesi Kumandanlığı'na tallmat'**ıyla (TBMM Gizli ZC, cilt: 3, sf. 550-551) süren ve Lozan'da gündeme gelen Kürt sorununu çözmeye yönelik tavır, ikinci yarısında kırılınayla Kürtler'in sürgünü ve operasyonlarla yaşanan sürece dönüştü ve devam etti:

1930'larda Yahudilere yönelik operasyonlar ve Dersim'de 'Dağ Türkü' Kırımı ve Sürgünü (devletin resmi raporundaki tanımlama Kürt değil 'Dağ Türk'ü), **1940'larda** ve **1950'lerde** gayri Müslimlere karşı Varlık Vergisi ve 6-7 Eylül imhası, 1960 cuntası ve Rum sürgünü, **12 Mart** devamında gayri Müslim vakıf mallarının gaspı ve binlerce gencin sivil faşistler tarafından öldürülmesi ve Maraş Alevi Kırımı, **12 Eylül** toplumsal ve sosyal kırımı, **1990'larda** 3 milyon Kürt'ün sürgünü, Sivas Yangını, çeyrek asırdır süren 'düşük yoğunluklu savaş' ve faili meçhullerle yaşana gelindi 2010'a..

Bu topraklar demokrasiye hep hasret kaldı..

1927'deki nüfus sayınına göre **31 anadil** konuşulmaktadır..

1927'deki 13,6 milyon olan nüfusun yüzde 86,4'ünün anadili

Türkçe ve yüzde 8,7'sinin de Kürtçe (1.2 milyon kişi) olup, geriye kalan yüzde 4,9'u da Arapça (yüzde 0,98 yani 134 bin kişi), Rumca (yüzde 0,87 yani yaklaşık 120 bin kişi), Ermenice (yüzde 0,47 yani yaklaşık 65 bin kişi), Yabudice (yüzde 0,5 yani yaklaşık 69 bin kişi) ve diğer diller toplamıdır. 13.6 milyonun dinsel dağılımında yüzde 97,3'ü Müslüman ve yüzde 2,7'si de gayri Müslim'dir. (TC Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, 28 Teşrinievel 1927, Umumi Nüfus Tahriri, Fasikül: I, Ankara-1929).

Nüfusun 1927'deki dağılımına göre, 2010'da 72 milyonluk Türkiye'de gayri Müslimler 1,9 milyon ve anadil Türkçe ve Kürtçe olmayanların dışındaki diğer dillerin toplamı da 3,5 milyon kişi (bunun **626 bini Rumca, 338 bini de Ermenice**) olması gerekiyordu..

Oysa bugün 72 milyonun sadece 2 bini Rum ve 60 bini Ermeni..

Peki ne oldu da 1927'deki dağılım bile korunamadı?.

Demek ki, resmi dilden hiç düşmeyen 'hoşgörü ve huzur ortamıyla' anlatılmak istenen budur..

Demek ki, 'hoş görüldükleri' halde yine de azaldılar..

Ya resmen hoş görülmeselerdi!.

Sadece nüfusun bu 80 yıllık haritası bile, 1910'larda yaşanılanla, sonrası arasındaki irade birliğini ortaya koymaktadır..

Bunun ekonomik hayata yansıması, yine bu kesimlerin tasfiyesi olarak yaşanır..

Böylesi uygulamaların sonucunda, halen toplumsal barış sağlanabilmiş değildir.

Bundan dolayı toplumsal, sosyal ve ekonomik maliyeti artan sorunlar katlanarak bugüne gelindi..

Son çeyrek asırda, Kürt sorununun toplumsal barış temelinde çözülmemesinden dolayı 'dökülen kanın' neler yaşattığının birer şahidiyiz..

* * *

Ve bu politikalarının sonucu olarak, 1910'larda başlayan 'öteki'nin mülkiyetini tasfiye etme süreci sonraki yıllarda da devam eder..

Bu, malın ve mülkün zorla transferi özelinde ekonominin Türkleştirilmesidir..

Bazı gayrimenkuller de yargı kararıyla Hazine adına kaydedilir:

ERZURUM KONGRESİ'NİN YAPILDIĞI BİNA

Erzurum Kongresi, 23 Temmuz 1919'da emvâl-i metrûkelerden **Ermeni Sanasaryan Mektebi**'nde toplanır (Mahmut Goloğlu, Erzurum Kongresi, sayfa 77; Dr. Haluk Selvi, Millî Mücadelede Erzurum, 1918-1923, Atatürk KDTYK Yayınları, Ankara-2000, sf. 109). Bu okul vakfının İstanbul'daki gelir sağlamak için kurduğu (söylendiği biçimiyle) 'Sansaryan Han' da, geçmişte 'birçok insanın canının alındığı, işkence gördüğü' İstanbul Emniyet Genel Müdürlüğü binası idi (dipnot: Ben de, zorunlu ikamete tabi tutulanlardanım) ve bugün de İstanbul Adliyesi'ne aittir.

Sanasaryan Han'ın Hazine adına kaydı, 1928'lerde başlayan ve dört-beş yıl süren mahkeme sürecinin sonunda yapılır (Cumhuriyet, 10.12.1928, 3.11.1929, 18.3.1930, 2.4.1932). Mahkemenin nisan 1932'de Ermeni Cemaati lehine verdiği karar temyizle bozulur. Hanla beraber mektep arazisi de Hazine'nin olmuş olacak ki, yıkıbr ve yerine Atatürk Endüstri Meslek Lisesi yaptırılır. Sivas Kongresi'nin toplandığı binaysa Müze olarak ayaktadır.

ÇANKAYA KÖŞKÜ

29 Ekim 1923'den bugüne Cumhuriyet Reisinin resmi ikametgahı olan Çankaya Köşkü'nün arazisi de, 1915'de el konulan gayrimenkullerdendir. Köşkün yeri Ermeni ailesi **Kasapyanlar'ın Bağı**'dır. Ankara'nın tepesindeki bu arazide Kasapyan ailesinin üç katlı binası da 1932 yılına kadar ilk Cumburbaşkanlığı Köşkü olup, sonradan müze olarak restore edilir. Ve ailenin

Keçiören'deki bağ evine de Vehbi Koç ailesi el koyar. (Bağın sahibi Roz-Ohannes Kasapyan'm torunu Edward J. Çuhacı'nın açıklaması, AGOS, 20 Nisan 2007, sayı: 577).

ŞİŞLİ'DEKİ MUSTAFA KEMAL MÜZESİ

Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonraki süreçte Mustafa Kemal'in 1919'da Samsun'a çıkmadan önce kaldığı Rauf (Orbay), İsmet (İnönü), Kazım Karabekir, Ali Fuat (Cebesoy) beylerle ve daha pek çok kişiyle görüşmeyi sürdürdüğü için 'Mustafa Kemal'in kurtuluş planlarını hazırladığı ev' olarak bilinen ve bugün Atatürk Müzesi olan Şişli'deki bina da **Kasapyan ailesinin** (Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam Mustafa Kemal, 1881-1919, cilt I, Remzi Kitabevi, 4. baskı, İstanbul-1969, sf. 349). Eğer isim benzerliği değilse, Ankara'daki Cumhurbaşkanlığı Köşkü ve Şişli'deki ev de Kasapyan Ailesi'ne aittir.

HEYBELİ ADA ÇARKÇI MEKTEBİ

Birinci Dünya Savaşı'nda 1917-1918 yıllarında **Heybeli Ada Rum Ticaret Mektebi**'ne Hazine tarafından el konur ve ilave 100 bin liralık harcamayla tamir edilerek Heybeli Ada Bahriye Çarkçı Mektebi'ne dönüştürülür. Mütareke yıllarında Rumlar tekrar kullanmaya başlar. Binanın geri alınmasıyla ilgili 1924'lerden itibaren resmen başlayan girişimle yeniden el konması üzerine açılan dava 1930'lardan sonra tamamlanır, davayı Hazine kazanır. (Cumhuriyet, 7.11 ve 11.11.1929, 18.3.1930, 26.11.1932).

SÜRPAGOP ERMENİ MEZARLIĞI

Sürpagop Ermeni Mezarlığı, Ermeni Patrikhanesi ile İstanbul Belediyesi arasında, dava konusudur. Belediye, metruk mezarlık olduğu; Şurayı Devletçe tasdik edilen yeni nizamnameye göre bütün mezarlıkların belediyeye ait olduğu iddiasındadır. Mezarlık 56 bin metrekare ve 2,4 milyon lira değerindedir. **Ermeni Patriği**, mezarlık arazisinin Fatih zamanında cemaate verildiğinin ilamını gösterir ve Belediye ise Fatih'in oğlu II. Beyazıt'a

verdiğini sadece 'beyan' eder. 1930'ların ortasında davayı, Ermeni Patrikhanesi'nin Ermeni milletini temsil salahiyetinin olmadığı, mezarlığın da Ermeni malı olmadığı gerekçesiyle belediye kazanır. Ve itiraz sonuçsuz kalır. Davayı kazanan **İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı CHP'li Muhiddin Üstündağ**'ın görevi bıraktıktan sonra 1939'da 'otobüs yolsuzluğu ve Sürpagop Mezarlığı işi' nedeniyle yargılanır. Suçu da, Patrikhane ile yapılan sulh (davayla ilgili belediyenin 180 bin lira zarar ve ziyan davası açtığı, sulhla bu davadan da vazgeçildiği vs.) için Dahiliye Vekaletin'den onay almamasıdır. Sonunda Üstündağ beraat eder, ama görev sırasındaki hesaplar nedeniyle 7 bin lira borçlu çıkarılır (Cumhuriyet, 12.3.1931, 20.7.1932, 30.5.1934, 5.7.1935, 3.2.1936, 24.6 ve 20.7. 1939).

HASANÇELEBİLİ OHANNESLER

Ve 1910'lardan bugüne, dönemsel olarak İttihatçı iktidarın uygulamasıyla başlayan süreci, o tarihte Hasançelebi'de yaşayan ve hayli malı ve mülkü olan komşumuz Ohannesler Ailesi özelinde değerlendirmeye çalışacağım:

1915-1919 dönemi: İttihatçılar iktidarda olup, dış ve iç düşmana karşı harbin birleştirildiği ve bu yönde imha politikasının izlediği yıllar..

27 Mayıs 1915 tarihli Sürgün Kanunu gereği "Hadi 24 saatte, nakl ediliyorsunuz.." mealinde bir idari amirin kararıyla sürgün talimatı komşumuz Ohannesler'e de verilmiş olacak ki, 'dün varken, bugün yok'lar..

Çocukluğu 1915'e ve hemen sonrasına denk gelen büyüklerimizin anlattığına göre, **350 haneli Hasançelebi'de 1 Ermeni Ohannesler Ailesi yaşamaktadır..**

Malatya'yı Ruslar işgal etmediği ve o anlamda sınır bölgesi 'güvenlik sorunu yaşanmadığı' ve 'Ermeni ayaklanması' olmadığı halde, Ohannesler ailesi de, **Sivas-Kangal'dan gelen 'Ermeni sevkuyatıyla'** Malatya'ya doğru 'bilinmeze' savrulur..

Teşkilat Mahsusa çetelerinin işbaşında olduğu 'kanlı günler' yaşanır..

Komşumuz Ohannesler'e ne oldu, nereye götürüldü?.

Obannesler'in götürüldüğü 'sevkuyat'tan **köyümüzde üç tane Ermeni kız çocuğu** kalır; bir Hasançelebili olarak yaşadılar ve öldüler..

26 Eylül 1915 tarihli Tasfiye Kanunu gereği, Ohannesler gerçek kişi olduğu için malına ve mülküne Hazine adına el konmuş olmalı.. İttihatçı mevzuat gereği 'emvâl-i metrûke' olduğu beyan edilen tarla da Ohannesler'in elinden alınmış ki, olmuş Ağa'nın Tarlası..

İttihatçı mevzuata göre, Hasançelebili Ohannesler'in mülkünün kaydı, **Ma'mûretülaziz Tasfiye Komisyonu** (33 komisyondan biri) 'cari ve esas' defterlerinde olması gerekiyor.

Bu defterlere göre Ohannesler'in malı mülkü ve adına emanete konan paralar ne kadardı ve ne oldu?.

Ohannesler'e ödeme yapıldı mı, ne kadar?.

Mevzuat gereği Tasfiye Komisyonu altında faaliyet göstermesi gereken Emvâl-i Metrûke İdare Komisyonu kayıtları nerede?.

Meclisi Mebusan'da soruları yanıtlayan dönemin İttihatçı Sadrazamı Sait Halim, kabinesinin muvakkat kanunlarıyla **'nakl edilmesine'** onay verdiği Ohannesler'in ne yaşadığından bihaber; her halde böyle günah çıkarıyor..

Çünkü Sadrazam, 'nakl ediniz' dediğini, ama **'öldürünüz'** demediğini itiraf eder, üç yıl sonra..

1920 dönemi: İstanbul Hükûmeti, Anadolu'daki kurtuluş hareketiyle birlikte Amasya protokolüyle bir yol haritası çizer..

İmzalanan ve görüşülen protokollerde 'tehcirde suç işleyenlerin cezalandırılması' ve 'geleneksel ve toplumsal hukukumuz kapsamında Kürtler'in serbestçe gelişmesinin temin edilmesi' yönünde irade birliğine varılır..

Seçim yapılır ve Osmanlı Meclisi Mebusan'ın İstanbul'da toplanmasından dört gün önce 8 Ocak 1920'de İstanbul Hükümeti yayımladığı kararnameyle, 26 Eylül 1915 tarihli Tasfiye Kanunu'nu ve ilgili yönetmenliği yürürlükten kaldırır ve malın,

mülkün geri sahiplerine iade edilmesiyle ilgili neler yapılacağını bir bir sıralar.

Eğer 8 Ocak 1920 tarihli kararname o günkü iklimde Malatya'ya ulaştıysa, Ohannesler'in malının ve mülkünün iadesi vs gibi işlemlerin yapılması gerekiyor.

Neler yapılmış olabilir?.

1921-1923 dönemi: Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin toplanması ve İstanbul'u siyasi gücünü tasfiye sürecine bağlı olarak, İttihatçı mevzuatın yaptığı tanımlamaya göre 'emvâl-i metrûke' ile de ilgilenir.

Malatya, kurtarılan bölgelerle ilgili yürürlüğe konan 20 Nisan 1922 tarihli ve 224 no'lu kanun kapsamında olmaması gerekiyor; çünkü işgal edilmedi.

14 Eylül 1922'de, İttihatçı Tasfiye Kanunu'nu ilga eden İstanbul Hükümeti'nin 8 Ocak 1920 tarihli kararnamesi BMM'de önce gizli ve ardından aleni celsede yapılan oturum sonucunda yürürlükten kaldırılır.

Ve bundan yedi ay sonra da BMM'de yapılan görüşme sonucunda 15 Nisan 1923 tarih ve 333 kanunla, **İttihatçı Tasfiye Kanunu** yeni ekleriyle birlikte tekrar yürürlüğe konur.

Böylece Ohannesler'in malı ve mülkü 1915'lerde olduğu gibi tekrar Tasfiye Komisyonu ile tasfiye edilmesi yeniden gündemdedir. Komisyon faaliyetini 'esas ve cari' deftere kaydeder.

Buna göre, Ohannesler'in malı ve mülküne tekrar Hazine'nin el koyup, tasfiye işlemine başlanmış olmalı.

Bu yıllarda oluşturulan Tasfiye Komisyon'u, Ohannesler'in malı ve mülküyle ilgili ne gibi işlemler yaptı ve 'esas ve cari' deftere neler kaydetti?.

1924 ve sonrası: İttihatçı Tasfiye Kanunu'nun yürürlüğe konması sonrasında, 1930'lu yıllara kadar, sürgün edilen Ermeni ve mübadil Rum emvali dağıtımından, satılmasına kadar işleme tabi tutulur..

Daha öncesinde açık artırmayla satılır şeklindeki mevzuatta, satış fiyatının ne olacağıyla ilgili, 15 Nisan 1926 (622 no'lu

kanun), 13 Mart 1926 (781 no'lu kanun) ve 24 Mayıs 1928 (1331 no'lu kanun) tarihlerindeki kanunlarla belirginliğe gidilir:

> **'Fiyatın belirlenmesinde Malın ve mülkün 1915'deki kayıtlı değeri dikkate alınır.'**

Başvekil İsmet'in 1926'da beyan ettiği gibi gayrimenkulün **yüzde 70-80'nin kayıtsız** olduğu o günkü ortamda, çıkarılan yasa ve yönetmenliklerle satış işlemiyle verilen tefviz vesikaları, tapu senedine dönüştürülür ve o kişi adına tapuya kayıt edilir. Ve ayrıca öngörülen sürede zilyedinde olduğunu belgeleyen adına da kaydı yapılarak, tapu senedi verilir.

Satış işleminde malı ve mülkü alan adına ödemenin Maliye'nin yaptığı hükmü yasalarda yer alır ve bu ödenen bedelin malı ve mülkü alandan tahsiliyle ilgili yaşanan sorunlar dikkate alınarak, Maliye'ye borçlu olanlar af edilir.

1876 Anayasası'na göre yürürlüğe konan ve ardından 1921, 1924, 1961 ve 1982 anayasaları döneminde icra edilen **İttihatçı Tasfiye Kanunu,** kasım 1988'de yürürlükten kaldırılır. Beş anayasanın bir konuda irade birliği yapıyor olması da, sanıyorum bir rekordur.

Bu halde bile, mevzuatta Hazine adına el koymaya imkan veren düzenlemeler tamamen tasfiye edilmiş değildir..

Nitekim 1970'lerden itibaren TC vatandaşı gayri Müslimler'in 1936'daki yasaya göre mal ve mülk edinen vakıf mallarına 1915'lerdeki gibi yeniden Hazine adına el konmaya başlanır..

Heybeli Ada Ruhban Okulu eğitimi de bu yıllarda kesilir..

Son yıllardaki 'reformlardan ya da açılımdan' gınâya geldik, her 'vakıflar yasası reformunda', malların iade edileceği veya bu sorunun çözüleceği resmen açıklanıyor, ama sonuç değişmiyor; çünkü mallar iade edilmiş gibi yapılıyor; resmen oyun oynanıyor...

Önce 1915'li ve ardından 1920'li ve daha sonra 1930'lu yıllarda emvâl-i metrûkenin tasfiyesi ya da transferiyle ilgili hazırlanan mevzuata göre yapılan uygulamanın sonucundadır ki, kö-

yümüzden sürülen Ohannesler'in tarlası, İttihatçı mevzuatla oldu 'Ağa'nın Tarlası'..

Bu, 'öteki'nin malının zorla tasfiyesi anlamında Türkleştirilmesi'dir..

Soruyorum:

Ohannesler'in yaşadığı, hangi vicdana ve hangi ahlaka sığar?

Ohannesler'in alınterini döktüğü malı ve mülkünün tazmini haklıdır..

İlgili kimi kanunlar yürürlükten kaldırılmış olsa dahi, bu hak geçerlidir..

Şöyle ki:

Ohannesler'in mah ve mülkü, hiç onayı olmadan, 'rızasıyla bırakmışlar ve sahipsizmiş' gibi 'emvâl-i metrûke' olarak nitelendirilmekle resmen gasbedilmiştir..

26 Eylül 1915 ve 15 Nisan 1923 tarihli (333 no'lu) kanun gereği, **Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde kurulan Tasfiye Komisyonu**'nun (Osmanlı'da Ma'mûretül-azîz, Cumhuriyet'te de büyük olasılıkla yine Elazığ), Ohannesler'in malı ve mülkünü, alacağını ve borcunu tamamen 'tasfiye' ederken tüm işlemlerini kaydettiği **'esas ve cari'** defterler açılmalıdır!.

Bu defterlerde, mevzuatta ifade edildiğine göre, Ohannesler'le ilgili tüm satış ve parasal işlemlerini görmek mümkün olacaktır.

Sadece Elazığ'ın değil, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemindeki tüm Tasfiye Komisyonları'nın 'esas ve cari' defterleri niye kamuoyuna açılmıyor?.

Yine İttihatçı mevzuat gereği Ohannesler adına Mal Sandığı'na veya Maliye'ye (26 Eylül 1915 ile 13 Mart 1926 tarih ve 781 no'lu kanun gereği) yatırılan 'emanetteki parası'nın tamamı ödendi mi, ödenmedi mi?

Bunun kaydı var mı?

Eğer ödeme tam yapılmadıysa veya ödenmeyen kısım 24 Mayıs 1928 tarih ve 1349 no'lu kanun gereği bütçeye aktarılsa dahi, bunun da tazmini gerekmez mi?

Ayrıca, 24 Mayıs 1928 tarih ve 1331 no'lu kanunun 7'inci maddesinin, 'malı ve mülkünü geri almayı hak etmesi halinde sadece 1915'deki değerinin ödeneceği' hükmü gereği, eğer böyle bir süreç yaşandıysa, Ohannesler'le ilgili ne gibi işlem yapılmıştır?.

Ayrıca, 3 Nisan 1925 tarih ve 459 no'lu Mahsup Kanunu gereği, Ohannesler adına harp vergilendirilmesinden ödenmeyen mazbata kaydı var mıdır?.

Yine bu 459 no'lu kanunu değiştiren 27 Ocak 1926 tarih ve 726 no'lu kanunun 1'inci maddesi gereği, Ohannesler'in 'emvâl-i metrûke' olarak kaydı yapılan malının satış işleminden Hazine alacağıyla ilgili mahsup işlemi yapıldı mı?.

Eğer 'mahsup işlemi' gerçekleştirilmişse, bu, Ohannesler'in de alacağının olduğunu ortaya koymaz mı?.

Yerinden, yurdundan koparılan ve bilinmeze sürülen komşum **Ohannesler'in acısını paylaşıyorum**; bunu, yıllar sonrasında ifade ettiğim için de özür diliyorum..

Çözümün ilk adımı, yerelde geçmişle yüzleşmenin ve barışmanın dilini besleyecek güvenceyi vermek ve özgürlük ortamını yaratmaktır!.

31 Mart-20 Nisan 2010